

-C

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, boulevard Italien, n° 22, en face des Bains Chinois.

BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10., Fbg St-Germ.

DE BURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.

F. DIDOT, imprimeur du Roi, rue Jacob, n° 24.

TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.

ANT. AUG. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.

BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.

BRUNOT-LABBE, libraire, quai des Augustins, n° 33.

MONGIE aîné, libraire, boulevard Poissonnière, n° 18.

DONDEY-DUPRÉ, impr.-libr., rue St-Louis, n° 46, au Marais.

H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.

ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

CLAUDII CLAUDIANI

QUÆ EXSTANT

OMNIA OPERA

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,

REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

CLAUDII

CLAUDIANI

OPERA OMNIA

EX

OPTIMIS CODICIBUS ET EDITIONIBUS

CUM VARIETATE LECTIONUM

SELECTIS OMNIUM NOTIS

ET INDICE RERUM AC VERBORUM UNIVERSO

RECENSUIT

N. L. ARTAUD

IN COLLEGIO LUDOVICI MAGNI HUMANIORUM LITERARUM PROFESSOR

VOLUMEN POSTERIUS

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXIV

XXIII.

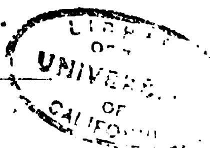
CL. CLAUDIANI

IN LIBRUM III

DE

CONSULATU STILICHONIS*

PRÆFATIO.

ARGUMENTUM.

Scipio Africanus Musas eo amore fovit, ut, quocunque arma ferret, Ennium habuerit comitem; cui canenti favebat omnis exercitus; 1—20. Stilicho, alter ille Scipio, alterius victor Hannibalis, vatem suum Romæ tandem reddidit; 21—24.

Major Scipiades, Italis qui solus ab oris
In proprium vertit Punica bella caput,
Non sine Pieriis exercuit artibus arma;

* Hanc esse puto veram inscriptionem. Vid. dicta ad XXI pr. — *Præfatio in laudes Stiliconis* Vic.

1. *Solus* Scipio major bellum Punicum in Africam transtulit, h. e. exercitu e Sicilia trajecto, coegit Hannibalem, ut relicta Italia, ad patriam defendendam rediret: *solus*, inquam, repugnante præsertim et dissuadente omnibus modis dictatore Fabio. Vid. Liv. XXVIII. — *Ductus* Bas. marg. *Ductor* conj. Heins.

3. *Pieriis artibus.* Studiis Musarum, quæ Pieriæ et Pierides dicun·

Semper erat vatum maxima cura duci.
Gaudet enim virtus testes sibi jungere Musas:
Carmen amat, quisquis carmine digna gerit.
Ergo, seu patriis primævus manibus ultor,
Subderet Hispanum legibus Oceanum;
Seu Tyrias certa fracturus cuspide vires,
Inferret Libyco signa tremenda mari;
Hærebat doctus lateri, castrisque solebat
Omnibus in medias Ennius ire tubas.
Illi post lituos pedites favere canenti,
Laudavitque nova cæde cruentus eques.
Quumque triumpharet gemina Carthagine victa
(Hanc vindex patris vicerat, hanc patriæ),
Quum longi Libyam tandem post funera belli
Ante suas mœstam cogeret ire rotas;
Advexit reduces secum Victoria Musas,
Et sertum vati Martia laurus erat.
Noster Scipiades Stilicho, quo concidit alter

tur, a Pieria, regione Macedoniæ, vel a devictis Pieri filiabus, iisque in picas conversis.

4. Carum Scipioni fuisse Ennium Cicero docet, tum alias, tum pro Archia c. 9. De Terentio, ipsius atque Lælii familiari, constat; qui ad hos magnos amicos suos respicere creditur in Prologo Adelphorum, 15 et seqq.

7. Pater Scipionis hujus et patruus in Hispania ceciderant: hac re nihil deterritus, sed incitatus potius filius, ante ætatem legitimam, imperium sibi illud demandari voluit, atque impetravit. Vid. Liv. XXVI, 19. Sic *primævus ultor* factus, h. e. primo ævo, juvenis, quo nomine utuntur etiam optimi.

9. *Tyrias vires* vocat, quia Pœni *Tyrii coloni*, Virgil. Æneid. I, 12.

12. *In medias ire tubas.* Nempe Ennius fuit centurio, et arma cum laude tulit. — *Ad med.* Cuj.

13. *Post lituos*, post prælia lituorum cantu incensa, canenti versus suos Ennio favebant milites Romani, pedites et equites.

15. Carthaginem novam in Hispania, coloniam Punicæ, quæ hodie id nomen retinet, vicit, cædis patris sui ulciscendæ gratia: ipsam autem antiquam Carthaginem, Africæ caput, tanquam ultor patriæ. — *Victor* MSS.

20. *Martia laurus*, qua utebantur Romani ut insigni victoriæ, in literis laureatis, in lictoribus et fascibus, in ipso triumpho.

21. *Qui* MS. *Cui* conj. Heins.

Hannibal, antiquo sævior Hannibale,
Te mihi post quinos annorum, Roma, recursus
Reddidit, et votis jussit adesse suis.

22. *Alter Hannibal* Gildo est, de quo in carm. xv dedita opera, et obiter passim.

23. Hinc apparet, quinquennio quod proxime præcessit consulatum Stilichonis, in illius comitatu vel cohorte fuisse poetam. Hos puto esse *resides annos*, XXV, 1. — *Quintos* vulg.

24. *Vota* Stilichonis, quibus adesse jussit Claudianum, intelligo illa, quæ in consulari processu, ac deinde inter ludos consulares nuncupari solebant; de quibus rebus vid. Spanh. de U. et P. num. t. II, p. 457 sq. it. p. 525 sq. Sic Tibullus (si is auctor carminis in Messalam) IV, 1, 129, *vota* ponit, ad universa ineundi magistratus indicanda solemnia, ubi plura Broukhusius. Illos ludos consulares posterioris ævi, in quibus pæne omnis dignitas hujus magistratus inerat, describere solet Noster, tum in aliis, quos canit, consulatibus, tum hujus carminis princeps fere argumentum habet, a versu inde 223. Cæterum hoc docemur, quum suscepisset consulatum Mediolani Stilicho, deinde *peractis* ibi *super omnium magnanimitatem consularibus festis*, in ipsa urbe Roma processum, vota, ludos instituisse. Docet hoc etiam Symmachus, IV, 31, cujus modo verba dedi.—*Votis suis adesse*, coram ipsa consulatum gerere.

XXIV.

CL. CLAUDIANI

DE

CONSULATU STILICHONIS

LIBER III.

ARGUMENTUM.

Romam compellat poeta, ut satiet oculos aspectu optato Stilichonis tandem reducis, cujus merita in consulatu extollit enumerans, nempe triumphum de Afris, fascium restitutionem, Rheni et Istri pacationem, etc. propter quæ, statuæ ex ære et auro illi positæ sunt; 1—13. Si vellet triumphos ostentare, mundi pars borealis, tum australis certatim offerrent, hinc Alamanos et Sicambros victos, illinc Maurorum cladem, ita ut speciosissimus triumphus fieret ex imaginibus fictis oppidorum, montium, et fluminum Libycorum præcipue, et Rheni, quæ subegerit: sed non jactat honores consul, et mavult amore populorum triumphare; 14—29. Non alius igitur exstitit dux clarior Stilichone, non Fabricius Pyrrhi victor, non Paulus Æmilius superato Perse; nec Marius Jugurthæ, nec Pompeius Mithridatis domitor: nempe his tantis viris, utpote Patrum aut plebis studio varias partes foventibus semper obfuerunt ex adverso invidiosi laudum detrectatores: solus autem Stilicho, Phœbo, aut Jovi, aut Sideribus par, hominibus major, sibi Patrum, vitia dominationem amiserunt; nempe Dii tum indigenæ, tum

equitum et plebis animos concordes devinxit; 30—50. Igitur Stilicho Romæ et mundi amor et salus, nec non factus gener Imperatoris recreat aspectu populorum animos, perinde ac Phœbus Delum insulam invisurus, et Bacchus domitis Indis redux, litora Pactoli parat lustrare : tum ob victoriam Gildonicam splendida admodum Roma exstitit, populi immensa frequentia, auri fulgore undique radiantis, arcubus triumphalibus, spoliis, templorum exstructione, etc; 51—71. Civica corona donabatur apud veteres civis unius servator; quibus donis Roma ornabit virum, tum populi servatorem, tum famæ veteris et virium restitutorem? 71—80. Jam non Roma supplex Orientis, olim servientis, Libyam ademptam per legatos poscit, sed ex veteri more se ipsa vindicat, duce Stilichone : nunc senatus bella decretis regit : Roma decus priscum reparavit, fasces mandans et prælia Stilichoni : immo crevit imperium, adjectis Gallis Senonibus; et ipsius potentia emicuit vectigali insueto messium Lingonicarum; 81—98. Hinc quoque majestas imperii crescit, quod provinciarum et inprimis Africæ præfecti populi judicium pertimescant, et rationes reddere cogantur, superbia deposita. Novam laudum materiem Stilicho creat, dum muneribus publicis, justitiæ pietati, et antiquis artibus suum decus restituit; 99—112. Sub Rege pio libertas exstat gratior, dum præfectos jurisdictioni Patrum et plebis permittit; seu de pœnis, seu de præmiis agatur. Sic generum Honorium docuit regnare et sibi imperare Stilicho, pace et bello clarus, per quem summa rerum ex Oriente in antiquum caput rediit; 113—129. Hinc laudes Romæ ob ædificiorum splendorem, septem colles, arma et leges, universum imperium, juris scientiam, victoriarum multitudinem, in Hispania, Sicilia, Gallia, Africa, invictam constantiam post Cannas, Trebiamque, et Hannibalem Urbi imminentem, ob Britannos superatos, civitatem victis liberaliter impertitam; 130—153. Hinc multa commoda fluxerunt, jus hospitii, peregrinationes vel remotissimæ, quum orbis sit una gens : hinc imperii æternitas, postquam nationes antiquæ per

externi, Sibyllæ prædicta, et Numæ religiones Romam tuentur; 154—173. Romam armis protegit Stilicho, cujus recens natus Eucherius in veste purpurea a patre exceptus est; 174—181. Non ingratus autem populus, ut ex annalibus patet; qui nempe dominum patremque vocat Stilichonem, et lætitiam magno consensu profert, non invidente libertate, seu in theatris, in circo, in rostris, in tribunali prodeat consul, seu victor ab hoste redeat; 182—204. Invocat poeta Victoriam, ut in perpetuum adsit Latio, et castra Stilichonis sequatur, qui nempe nunquam sævitia in victos, superbia in cives et terrore armorum triumphos fœdaverit, ut contra se amore populi tueatur; 205—222. Liberalis etiam et magnificus, militibus ingentes auri summas largitus est; 223—236. Diana volens spectacula a Stilichone data feris nobilibus illustrari, convocat nymphas tercentum, et septem earum duces, ex jugis Taygeti, et Cynthi, et litoribus Ladonis in insulam Delum, ubi eas alloquitur; 237—261. Oratio Dianæ, qua profitetur se velle lustrare Libyæ deserta, comitibus Opi et Lycaste, ut vivas capiat feras in spectaculum a Stilichone edendum; cæterasque socias jubet in Europa arcere feras a pecoribus, ut pastores securi canant fistula Stilichonem; 262—284. Dea invehitur curru, quem trahunt cervi albi, cum retibus et molossis. Quinque aliæ duces nympharum diversas petunt partes cum canibus omnis generis et regionis. Tandem animalia quæcumque insignia in sylvis et montibus capiuntur, et viva in caveis, ad spectaculum navibus trahuntur; 285—332. Diana eligit leones et pardos quosque maximos, cum dentibus elephantorum, et hæc omnia navibus imponit; 333—369.

QUEM populi plausu, procerum quem voce petebas,
Adspice, Roma, virum: jam tempora desine longæ

N. B. *Panegyris alia in laudes Stil.* Vic. Junt. *Panegyris tertia in laudes Stil.* Vien. Bas. Clav. *Liber tertius de laud. Stil.* Ald. Plant.

Dinumerare viæ, visoque assurgere semper
Pulvere; non dubiis ultra torquebere votis.
Totus adest oculis, aderat qui mentibus olim,
Spe major, fama melior: venerare curulem,
Quæ tibi restituit fasces; complectere dextram,
Sub juga quæ Pœnos iterum Romana redegit.
Excipe magnanimum pectus, quo frena reguntur
Imperii, cujus libratur sensibus orbis.
Os sacrum, quod in ære colis, miraris in auro,
Cerne libens: hic est felix bellator ubique,
Defensor Libyæ, Rheni pacator et Istri.
Ostentare suos prisco si more labores,

3, 4. *Dinumerare* et inter se comparare hinc viæ spatia, hinc temporis, solent, qui adventum alterius cupide exspectant: tantum viæ, aiunt, hoc spatio absolvi potest. Si decembribus idibus ille ab urbe, via illa, profectus est, potest intra hos tres dies adesse, etc. — *Viso pulvere*, quod fallax admodum agminis indicium est: conf. XXII, 398. — *Assurgere* hic nondum ad reverentiam significandum, sed ad alacritatem obviam procedendi pertinet. — *Moræ* MSS. pro, *viæ*.

6. Pulcherrima exaggeratio. — *Spes* et *fama* similes illis, quæ a re microscopia vocantur, rem minimam insigniter augentibus. Hinc *exspectationem gravem adversariam* vocat Tullius, quam *superare* difficile est, Fam. II, 4. — *Curulem*. Consulem in curuli, seu sella eburnea sedentem. Continens pro contento, metonymicōs.

7. *Restituit fasces* in honorem, quos polluerat, abjecerat, conculcandos præbuerat, dum gessit Eutropius.

8. *Pœnos*. Gildonem et Mauros, quibus devictis, est *Defensor Libyæ*, hoc est, liberavit Libyam, et eam restituit Romanis ad frumentum suppeditandum.

10. *Libratur* imperium, et velut in æquilibrio servatur, ne nimis in alterutram partem pendeat, *sensibus*, h. e. sapientia et prudentia Stilichonis.

11. De statuis æneis et inauratis, forte etiam de clypeis imaginum loquitur: nummis enim cultam vel Stilichonis, vel cujusquam privati, memoriam sub his Imperatoribus non potest, puto, probari.

12. *Pro te bellator* Bas. marg. *pugnator* Cuj. *pro te qui bellat* MSS.

13. *Pacator*. Stilicho Danubii accolas cum Theodosio pacavit. — *Calcator* Vic. Vien. Bas. marg.

14. Si triumphum antiquo ritu agere placeret: nempe triumphi honorem privatis non indulserunt Imperatores. — *Prisco more*; scilicet imperatorum apud veteres Romanos triumphantium.

Et gentes cuperet vulgo monstrare subactas;
Certarent utroque pares a cardine laurus.
Hæc Alamanorum spoliis, Australibus illa
Ditior exuviis: illinc flavente Sicambri
Cæsarie, nigris hinc Mauri crinibus irent.
Ipse albis veheretur equis; currumque secutus
Laurigerum, festo fremuisset carmine miles.
Hi famulos traherent reges; hi facta metallo
Oppida, vel montes captivaque flumina ferrent.
Hinc Libyci fractis lugerent cornibus amnes;
Inde catenato gemeret Germania Rheno.
Sed non immodicus proprii jactator honoris
Consul, Roma, tuus: non illum præmia tantum,
Quam labor ipse juvat: strepitus fastidit inanes,
Inque animis hominum pompa meliore triumphat.
Non alium certe Romanæ clarius arces

16. *Certarent.* Velut inter se laurus victoriæve contendissent, utra esset pulchrior et gloriosior. — *Certassent* MSS. — *Utroque a cardine*, a septentrionali plaga et a meridionali licebat petere materiam triumphi; cujus hic velut imaginem proponit Claudianus, cum antiquis Ovidii et optimorum quorumque descriptionibus convenientem.

18. *Sicambros* (Sygambros) sic etiam signat XXVI, 419.

21. *Fremuisset.* Aptum verbum clamori rauco inconditoque militum exprimendo, qui de equorum, leonumque fremitu aliquid trahere solet. — *Festo carmine.* Acclamatio solemnis erat, *Io triumphe! io triumphe!*

22. *Facta metallo.* Imagines urbium devictarum, montium, fluminum, in triumpho præferebantur. —*Ficta* malit Heins. *metallis* al.

24. In ferculis triumphalibus sunt flumina sub imagine Gigantum, cum capitibus bubulis, cornutis certe: *fracta cornua* vires fractas antiquissimo symbolo indicant. Cornutos id genus fluvios passim in nummis videre est, v. g. apud Spanh. Diss. VII, p. 394. Dictum de ea re in Thesauro, et alias.

28. *Labor.* Virtus cum vero labore conjuncta. — *Strepitus.* Fastidit strepitus famæ, gloriæ, auræ popularis, sermonum vulgi.

29. *In animis.* Mavult triumphare in hominum animis, quos devicit, simulque devinxit sibi amore, et omni genere virtutum. — Tiberius apud Tacit. Ann. IV, 31: « Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies et mansuræ. Nam quæ saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. »

Suscepere ducem, nec quum cedente rediret
Fabricius Pyrrho, nec quum Capitolia curru
Pellææ domitor Paulus conscenderet aulæ.
Nec similis Latias patefecit gloria portas,
Post Numidas Mario, post classica Martis Eoi
Pompeio : nulli pars æmula defuit unquam,
Quæ gravis obstreperet laudes, stimulisque malignis
Facta sequebatur, quamvis ingentia, livor:
Solus hic invidiæ fines virtute reliquit,
Humanumque modum; quis enim livescere possit,
Quod nunquam pereant stellæ? quod Jupiter altum
Possideat cælum? quod noverit omnia Phœbus?
Est aliquod meriti spatium, quod nulla furentis
Invidiæ mensura capit. Ductoribus illis
Præterea divisus erat favor : æquior ille

33. *Pellæa aula* Macedoniæ regum, unde *Pellæus juvenis* Alexander. M. Æmilius Paulus ab hoc ipso triumpho Macedonicus dictus est.

34. *Portas Latias*, qualis erat triumphalis Romæ, ipsique arcuum triumphalium transitus.

35. C. Marius de Jugurtha Numidarum rege, Pompeius de Mithridate, Tigrane, et auxiliis Orientis triumphavit.

37. Etiam qui libri habent *obstreperet laudis* quartum casum pluralis numeri videntur voluisse, ut Ovid. Met. XI, 18 : *Obstrepuere sonos*, vel *sonum citharæ*, et Sil. VIII, 251 : *oblatratque senatum* e. i. g. a. — *Laudi* vulg. inde a Junt. *Laudis* Vic. et quid. MSS. *Laudes* Vien. Ald. Heins. 2 et MSS. opt.

38. *Livorem* facit tortorem, vel carnificem quemdam, qui *stimulis*, palis acutis, tundens et pungens servilia præsertim corpora, dolores et cruciatum affert. *Invidiæ stimulo fodit* etiam *Saturnia Patrum mentes* apud Sil. VII, 512.

39. *Fines invidiæ relinquit*, qui altius ascendit virtute et gloria, quam quo pervenire invidia possit; qui supra invidiam positus est, ut orbes cœlestes.

40. *Livescere possit.* Livor non attingit res subductas hominum mortalitati.

41. *Olim* MSS. pro *Altum*.

42. *Novit omnia Phœbus* etiam Homericus,

...ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει,

Il. Γ, 277. Si ullum genus superstitionis indulgentia non indignum videtur, hoc est quum homines Solem imaginati sunt Oculum omnia videntem, fovens omnia et movens, et vita augens numen.

43. *Meritis* conj. Heins.

45. *Diversus* vulg.; *Divisus* Vic.

Patribus, invisus plebi; popularibus illi
Munito studiis languebat gratia Patrum:
Omnis in hoc uno variis discordia cessit
Ordinibus; lætatur eques, plauditque senator,
Votaque patricio certant plebeia favori.
O felix, servata vocat quem Roma parentem!
O mundi communis amor, cui militat omnis
Gallia, quem regum thalamis Hispania nectit,
Cujus et adventum crebris petiere Quirites
Vocibus, et genero meruit præstante senatus!
Non sic virginibus flores, non frugibus imbres,
Prospera non lassis optantur flamina nautis,
Ut tuus adspectus populo. Quæ numine tanto

Barth. 2 et Heinsius ex MSS.— *Æquior Patribus.* Pompeius tuebatur partes optimatum, Marius populi partes.

48. Speciosius ista dicuntur quam verius, præsertim illud *in hoc uno.* Postquam enim res omnis publica in potestatem Augusti et successorum venit, jam non locus fuit amplius civilibus illis inter optimates ac populares odiis, discordiis, factionibus; de quibus locus classicus est Cic. pro Sext. c. 45.

51. Videtur hic Stilichonem suum æquare Tullio, qui solemni titulo patriæ pater dictus est.

53. *Hispania,* Theodosii Imperatoris patria; hinc itaque Serena etiam fratris Theodosii filia, nupta Stilichoni. Videtur indicare poeta, propter res præclare gestas in Hispania præmium hoc, affinitatem domus Augustæ, consecutum Stilichonem.

55. Hic etiam in verbo *meruit* non tam ad dignitatem senatus respicitur, quam ad felicitatem voti compotem: quo pertinent verba, *præstante* Stilichonis *genero* Honorio.

56. Poterat videri illud de virginibus nimis esse exiguum, et ad elevandum potius, quam ad augendum illud desiderium Stilichonis pertinere. Sed facit certe ad genera et gradus desiderii exprimendos. Naturalis ille pulchri amor vehementer in illo sexu, in illa ætate, movet animos (qua in re magnum Providentiæ beneficium inesse putamus alias explicandum); flores sunt per se amabiles, ut splendor virtutis. Porro imbres frugibus optantur, sine quibus incrementa capere non possint; venti secundi a nautis, sine quibus in portum salutis nequeant venire. Sunt hic semina omnium laudum, omnis amabilitatis in bono principe vel reip. administro.

58. *Numine tanto,* tam vehementi motu interno divinitus excitato. Adveniente Apolline in suam Delon, vel Delphos suos, ipsæ lauri, con-

Litora fatidicas attollunt Delia lauros,
Venturi quoties affulget Apollinis arcus?
Quæ sic aurifero Pactoli fonte tumescit
Lydia, quum domitis apparuit Evius Indis?
Nonne vides, et plebe vias, et tecta latere
Matribus? hic, Stilicho, cunctis inopina reluxit
Te victore salus! septem circumspice montes,
Qui solis radios auri fulgore lacessunt,
Indutosque arcus spoliis, æquataque templa
Nubibus, et quidquid tanti struxere triumphi.
Quantum profueris, quantam servaveris urbem,

secratæ illi silvæ, videntur divinitus extollere se et erigere ad salutandum deum suum.

59. *Fatidicas.* Delos insula maris Ægei, tam clara alumno Apolline, ut inde oracula peterentur, et ex ipsis lauris præsagia rerum ducerentur. — *Laurus* al.

61. Ut se habet Delos ad suum Apollinem, ita Bacchum ab Indica victoria reducem colit suo cum Pactolo, quem Bacchus auriferum reddidit, Lydia. Rebus inanimatis, silvis, flumini, tribuit, quod proprie incolarum est vel accolarum, figura populis omnibus naturali.

62. *Evius.* Seu Euhyus. Bacchus sic dictus a Jove, qui illum inflammans in Gigantes, exclamabat Εὖ υἱὲ, id est: Age, o fili! bene, fili.

63. *Latent tecta,* ita impleta sunt mulieribus videndi studio effusis, ut nihil eorum apparere possit. Etiam hic decorem licet observare: plebs implet ac tegit vias: matres modestia publico prohibet; sed non refugiunt conspici de fenestris, podiis, tectis adeo.

64. *O Stilicho* Vien. ut Ald. et MSS. quos secutus Heinsius. *His* Plant. marg. Sed *Hic* Vic. Junt. Bas. Plant. Claver. Barth. — Si non tam testibus libris, quam judicio poetico res gerenda sit, præferat, credo, ipse Heinsius lectionem quam damus, *hic*, in hac populosissima, pulcherrima urbe, cujus phantasiam lectoribus excitat. Sed nec bonis auctoribus destitui hanc lectionem, ostendimus.

66. Ergo tum adhuc aurum in tectis, tegulis, statuis, et quidem non uno loco, ut in domo aurea Neronis, sed satis frequens, in omnibus urbis montibus. Conf. mox 133, et XXVIII, 52.

67. *Arcus* triumphales signat, ut III, 339, *Vestitam spoliis quercum* de tropæo dixit. — *Inductos* al.

68. *Struxere triumphi* non arcus tantum, quos poeta modo nominavit, non templa ex voto victorum condita, sed quidquid publicarum privatarumque ædium, de pecunia victoriis capta, et egesta e provinciis, ædificatum est.

69. *Quantæ* conj. Heins.

Attonitis metire oculis : hæc fabula certe
Cuncta forent, si Pœnus adhuc incumberet Austro.
  Mos erat in veterum castris, ut tempora quercu
Velaret, validis qui fuso viribus hoste
Casurum morti potuit subducere civem.
At tibi quæ poterit pro tantis civica reddi
Mœnibus? aut quantæ pensabunt facta coronæ?
Nec solam populi vitam debere fatetur
Armis Roma tuis; sed, quo jucundior esset
Lucis honoratæ fructus, venerabile famæ
Pondus, et amissas vires et regna recepit.
Jam non prætumidi supplex Orientis ademptam

70, 71. *Metire oculis*, quasi mensor, modum dicturus, et magnitudinem spatii et pretii æstimaturus.— *Attonitus* hic tanto magis exaggerat sententiam, quia non de plebeiis oculis sermo est, sed de summo duce. — *Fabula forent*, materia loquendi et narrandi, quæ non amplius monstrari digito possit, ut *fabulæ Manes* apud Horatium, Car. I, IV, 16. Omnia hic pulchra: etiam *incumbere*, quod alias *incubare* dicitur, de violento atque injusto possessore Africæ, Gildone, qui *incubator* stylo JCtorum dicatur. — *Incumberet*. Velut nobis fame oppressis incubaret. — *Rhenus* Vien. Bas. sed *Pœnus* jam Vic. et Vien. marg.

72 sqq. Coronam civicam describit, cujus ratio, præsertim *leges arctæ et ideo superbæ* habentur Plin. XVI, 4; quem locum posui etiam et illustravi in Chrestom. Plin. n. 72, 15 sq.—Corona ex quercu forti militi decernebatur.

75. Augusto civica velut perpetua e quercu corona suspensa supra fores, lauris triumphalibus ad postes stantibus imminens, quod ita exprimit Val. Max. II, 8 extr. « Postes Augustæ domus sempiterna gloria quercu triumphant. » Multa et varia ejus coronæ imago in nummis. Vid. in Morellianis ad Tab. III, 81, Schlegelius.

76. *Coronæ*. Stilicho post victum Rhadagaisum, hostem immanissimum, coronatus cum toto exercitu rediit.

77. *Non* vulg.

78. *Quod juc.* vulg. *jucundius* al.

79. *Lucis fructus*. Dulcedo vitæ, quæ ut fructus suavissime degustatur. — *Fructu* al.

80. *Pondus*. Majestatem, auctoritatem famæ, qua Roma ab omnibus gentibus colebatur. — *Regna recepit*. Roma destituta frugibus ob Libyam a Gildone ereptam, et vitam et imperium amissura erat; sed hæc omnia recepit, postquam Gildo a Stilichone victus, Libyaque restituta est. — *Ut amissas* conjicit Barth.

81. Frequenter observo in poeta nostro invidiam novæ Romæ, et

Legatis poscit Libyam, famulosve precatur,
Dictu turpe, suos; sed robore freta Gabino,
Te duce, Romana tandem se vindicat ira.
Ipsa jubet signis, bellaturoque togatus
Imperat, exspectant aquilæ decreta senatus.
Ipsa tibi trabeas ultro dedit; ipsa curulem
Obtulit: hæc ultro fastos ornare coegit.
Nil perdit decoris prisci, nec libera quærit
Sæcula, quum donet fasces, quum prælia mandet.
Seque etiam crevisse videt: quis Gallica rura,
Quis meminit Latio Senonum servisse ligones?
Aut quibus exemplis fecunda Tibris ab Arcto

aulæ Constantinopolitanæ. Domini nempe Stilichonis similis est, a quo eversi Rufinus et Eutropius, quibus regendum se atque Orientis imperium permiserat Arcadius, quod hic *famulos* Romæ Claudianus appellat. Vid. ad 125.

82. *Famulos.* Non jam Roma fame pressa, precatur populos Libyæ famulos suos, seu a se olim in servitutem redactos, non, inquam, precatur, ut fruges mittant.

83. *Gabinum* non modo, quum de cinctu et vestitu adeo sermo est, sed etiam alias de Romæ veteris et liberæ rebus, Noster usurpat, ut XXII, 307. Speciosa paronomasia, Roma, robore Gabino freta, Romana ira et animo se vindicat. — *Fulta* Cuj.

84. *Romana ira.* Digna Romanis. Ovidius: *dignas Jove concipit iras.*

85. *Jubet signis*, cum quarto casu, ut V, 155. —*Bellatorique* MS.

86. *Aquilæ.* Hoc est, duces exspectant decreta senatus. — *Et spectant* vulg.

87. Semper hoc indicium felicium temporum, et restitutæ quodammodo antiquæ reipublicæ habebatur, si senatus esset aliqua in exercitus, quorum proprie sunt Imperatores, auctoritas: hoc in primis Pliniani Panegyrici argumentum est. Huc respicit apud Nostrum illud, quod statim sequitur *fastos ornare coegit.*

88. *Obtulit, hæc ultro fastos* vulg. *fasces* MSS. Heinsiana debetur libris. Alii legunt *ultori.* — *Ornare* suo nomine.

89. *Quærit*, desiderat, deesse sibi cum molestia intelligit: ut in vulgato illo *villa fundum quærit.*

91. *Crevisse.* Roma videt se etiam crevisse, siquidem Galli, Germani, ipsi suppeditant annonam, id quod nunquam fecerant. — *Rura* conj. Heins. — De hac frumentatione etiam supra dictum XXII, 392.

92 sq. *Senonum... Lingonico.* Senones et Lingones sunt Galliæ populi, vulgo *de Sens* et *de Langres*, iique septentrionales, habita ratione Romæ, ut infra dictum.

93. *Fecunda Arctos* oxymori spe-

Vexit Lingonico sudatas vomere messes?
Illa seges non auxilium modo præbuit Urbi,
Sed fuit indicio, quantum tibi, Roma, liceret.
Admonuit Dominæ gentes, instarque tropæi
Rettulit ignotum gelidis vectigal ab oris.
Hoc quoque majestas augescit plena Quirini,
Rectores Libyæ populo quod judice pallent;
Et post emeritas moderator quisque secures
Discrimen letale subit; quid Pœnus arator

ciem habet: ipsa septentrionis appellatio jam sterilitatis notam videtur trahere.

94. *Lingonicas* has messes Cellarius e Burgundiæ ducatu, ubi Divionum est (*Dijon* hodie), repetit: *Lingonum* nominis umbram servat *Langres*. Quod *sudatas messes* dicit, non durius est quam XXXV, 16, *sudata marito Fibula*, aut LXXIII, 12, *sudata zona Serenæ manibus*, h. e. elaborata cum sudore. Verum *vomere sudatæ messes* aliquid monstri videntur habere, certe quiddam singulare, cui simile nondum observatum.

95. *Auxil. non ulla seges* al.

96. Quantum liceret Romæ, quid illa exigere posset a populis, hoc exemplo patuit: posse illis frumentum imperari et alias species, quas antiquæ suæ Dominæ conferant.

98. *Vectigal.* Roma retulit pro vectigali hactenus inaudito fruges ex frigidis oris Germaniæ; quod vectigal tropæi et victoriæ speciem habet.

99. *Hoc quoque* argumento reviviscit *augescitque majestas Quirini*, obsoleta populi rom. gloria, quod *Rectores* ut Africæ, ita aliarum provinciarum, *pallent*, et metuunt sibi a *judice* populo, quum viderint, hostem judicatum, damnatumque Gildonem, et bona illius publicata. Cæterum, primum intuenti hunc locum videri potest hoc sibi velle Claudianus, captum Tabracæ (vid. XIX, 71), Gildonem, Romamque deductum, judicium ibi quoddam et quæstionem subiisse: collato præsertim XXI, 362:

Fracturumque reos humili sub judice vultus.

Sed ibi jam ostendimus, de eo agere poetam, quod futurum erat, nisi occupasset fatum Gildo. Etiam illud hoc in loco admonendos putamus lectores, si tribuisset fortuna poetam Claudiano similem, Arcadio et Constantinopolitanis, multa nos lecturos forte fuisse dura in Stilichonem de Rufini, Eutropii, Gildonis laudibus.

100. *Libyci* al. *Libyæ* etiam Bas.

101. *Post emeritas secures.* Post gestum imperium, post expleta administrationis suæ tempora. *Emeritus* quid sit, supra diximus.

102. *Quid Pœnus arator* decumarum, vel tributi cujuscumque nomine *intulerit* ærario provinciali, *quantum* frumentorum merciumque aliarum *transmiserit* in Italiam humidus et pluviosus *Auster*, ab Africa

Intulerit, madidus quantum transmiserit Auster.
Ardua qui late terris responsa dedere,
Hinc trepidant humiles : tremuit quos Africa nuper,
Cernunt rostra reos : cani virtutibus ævi
Materiem pandit Stilicho, populumque vetusti
Culminis immemorem dominandi rursus in usum
Excitat, ut magnos calcet metuendus honores,
Pendat justitia crimen, pietate remittat
Errorem, purosque probet, damnetque nocentes,
Et patrias iterum clemens exerceat artes.
Fallitur, egregio quisquis sub principe credit
Servitium : nunquam libertas gratior exstat,
Quam sub rege pio : quos præficit ipse regendis

spirans, horum omnium ratio exigetur sub hoc Gildonis exemplo a præside provinciæ. *Quod* al. *quid* ex MSS. Heins.

103. *Auster.* Ratio a rectore Libyæ petitur, quantum scilicet frumenti plaga australis, seu meridiana dederit.

104. *Ardua responsa.* Sublimia, superba, metuenda, ut quæ sunt in arduo.

105. *Hinc*, *Hi* al. *Nunc* conj. Heins. *timuit* pro *trem.* al.

106. *Canum ævum*, cujus *virtutibus materiem pandit*, h. e. justitiæ et severitatis exercendæ occasionem præbet, *Stilicho*, forte est Nervæ illud ac Trajani, ubi causam dixit Marius Priscus ob vexatam in proconsulatu Africam, accusante Plinio, qui rem narrat, Epist. II, 11. Nam quod *populum* nominat, puto magis formula antiqua libere, ut solet, usum, quam indicare voluisse populi proprie dicti judicium : cujus populi et comitiorum omne jus, si quod servandum putarent, ad senatum transtulerant. Si igitur vera dixisse volumus poetam, hoc tantum debet dixisse, de populi sententia in magistratuum criminibus quærendis, puniendis, versatum esse senatum. Sic. v. 116, *arbitrium plebis* accipio.

109. *Magnos honores calcat* poetæ stylo, qui audet virum magno honore usum damnare.

112. *Patrias artes.* Exerceat artes orbis regendi, more patrum. Virgilius, Æn. VI, 852 :

Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hæ tibi erunt artes.

113. Etiam hic est imago sæculi Pliniani, qui vir in Panegyrico multum de libertate per Trajanum reddita prædicat.

114. *Libertas exstat*, eminet, exserit se, *sub rege*, dictum ex contrario : nam alias Romanorum stylo regnum et libertas contraria. Sic apostolicum paradoxon est, Deo servire libertatem esse.

115. *Quos præficit.* Ut tutor imperii, et parens publicus.

Rebus, ad arbitrium plebis Patrumque reducit;
Conceditque libens, meritis seu præmia poscant,
Seu punire velint : posito jam purpura fastu
De se judicium non indignatur haberi.
Sic docuit regnare socer; sic cauta juventæ
Frena dedit : teneros his moribus induit annos
Verior Augusti genitor, fiducia belli,
Pacis consilium; per quem squalore remoto
Pristina Romuleis infloruit arcibus ætas :
Per quem fracta diu, translataque pæne potestas,
Non oblita sui, servilibus exsulat arvis;
In proprium sed ducta Larem, victricia reddit

118. *Purpura*. Ipse princeps purpura micans se ultro submittit legibus. Justinianus in Inst. quib. mod. test. inf. §. 8 : « Secundum hoc divi Severus et Antoninus sæpissime rescripserunt. Licet enim, inquiunt, legibus soluti simus, attamen legibus vivimus; » et Cic. de Leg. I, 4 : Digna vox est majestate regnantis, se legibus alligatum principem jam profiteri. « Τίς γὰρ ἂν ἠθέλησεν ἀπειθεῖν, ὁρῶν τὸν βασιλέα πειθόμενον; Quis enim voluerit non obedire, videns regem obedientem? » Xenophon in Agesilao.

120. *Cauta frena*, quæ cavent, impediunt, prorumpere non sinunt, *dedit* Stilicho Honorio, dum docuit illum sibi imperare, moderari potentiæ, non facere quidquid lubet. Si *imbuit* sit verior lectio, congruet magis cum *teneris annis*; sed *induit* tanquam veste regia. Laudat Heinsius Plinii XXVIII, 8 s. 26 extr. ubi medicamentum quoddam dicitur « viris probrosæ mollitiei severos, non modo pudicos, mores induere. » — *Casta* vulg. a Vien. inde. *apta* Vic. et MSS. *siccata*, *sic fossa*, *sacra*, *acta*, *tanta* MSS. *cauta* ex MSS. Heins. Conf. ad XXXV, 11. *sacra* conj. Heins.

121. *Imbuit* al.

122. *Verior genitor*, qui dederit τὸ εὖ ζῆν, beate vivendi principia.

124. *Pristina infloruit arcibus ætas*, idem est ac si dixisset, efflorescere denuo cœpit Romæ, in illis septem collibus, aureum sæculum. — *Artibus* vulg.

125. Per Stilichonem, potestas senatus P. Q. R. diu fracta a tyrannis, et pæne translata in novam Romam, Constantinopolin, non plane sui oblita est, sed *servilibus* quidem Orientis *arvis exsulat* (vid. ad v. 81); verum in suum antiquum domicilium, Romam reducta est, fruitur auspiciis, auctoritatem belli pacisque sibi vindicat, et adjungit capiti, Augusto, *membra* reip. distracta adhuc et *errantia*.

127, 128. *In proprium sed ducta Larem*, reducta in propriam et antiquam sedem, Romam scilicet, reddit fata

Fata solo, fruiturque iterum, quibus hæserat olim,
Auspiciis, capitique errantia membra reponit.
Proxime dîs consul, qui tantæ prospicis urbi,
Qua nihil in terris complectitur altius æther;
Cujus nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox ulla capit; quæ luce metalli
Æmula vicinis fastigia conserit astris;
Quæ septem scopulis zonas imitatur Olympi,

triumphantia solo natali. — *Victricia Fata.* Quæ fata etsi statuissent caput imperii semper esse Romam, quodammodo victa fuissent, si consulatus translatus esset Constantinopolin. At per Stilichonem perfectum est, ut *fata* sint *victricia*, consulatusque hæreat in urbe Roma, iisdem auspiciis, quibus in principio constitutus est. — *Seducta* vulg. *sed ducta* jam conj. Barth.

129. *Reponi* proprie dicuntur membra luxata.

131. Breviter Horatius invocat Solem, Car. sæc. 11: *possis nihil urbe Roma Visere majus.*

133. De *luce metalli*, i. e. auro in tectis dictum paulo ante ad v. 66.

134. *Vicinis astris* videtur altitudinem simul et fulgorem ab auro tectorum signare.

135. *Zonas* hic *septem* ponit, qui tamen ipse communem secutus rationem infra, XXXIII, 258, *quinque plagas* appellat ac describit. Hausitne ex Orphicis? Certe hic etiam, Hym. VI, 8, stellæ, ἀστέρες, celebrantur ἑπταφαεῖς ζώνας ἐφορώμενοι, qui inspiciant zonas septemplici luce fulgentes? Sed quid si hæ zonæ Orphicæ pariter et Claudiani sint Planetarum orbes, qui, ut zodiacus, possent zonarum instar cogitari? Et sane Achilles Tatius Isag. in Phæn. c. XVI, p. 135, D, memorat ζώνας τινὰς ἑπτὰ, δι' ὧν φέρονται οἱ ἑπτὰ ἀστέρες. Et c. XVIII, p. 138, A: οἱ ἀστρονόμοι διδόασι ζώνας τῶν πλανήτων ἀστέρων, ὁ δὲ Πλάτων σφαίρας εἶναι λέγει. Nempe astronomus zonis tantum quibusdam opus habet, in quibus planetæ moveantur: Plato et cæteri sphæras totas solidas faciunt, musicæ cælesti aptiores. Verum etiam zonæ, solemni geographorum significatione acceptæ, cælestes motus, solis cursus, definiunt. Roma debet imago, quin compendium esse, non planetarum, sed totius orbis terrarum. Jam Posidonius apud Strabonem, II, p. 65, 45, septem zonas facit, illis quinque antiquis duas adjiciens angustiores, ei, quam torridam vocant, temperatisque adeo, utrinque ad tropicos, qui medias has zonas secant, decerptas: δύο ἄλλας στενὰς τὰς ὑπὸ τοῖς τροπικοῖς, καθ' ἃς ἥμισύ πως μηνὸς κατὰ κορυφήν ἐστιν ὁ ἥλιος, δίχα διαιρουμένας ὑπὸ τῶν τροπικῶν. Eodem pertinet locus Gemini, l. c. c. XIII, p. 54, qui Posidonianam sententiam tum ex historia illustrat, Polybio præsertim περὶ τῆς περὶ τὸν ἰσημερινὸν οἰκήσεως, tum ex ratione,

Armorum legumque parens; quæ fundit in omnes
Imperium, primique dedit cunabula juris.
Hæc est, exiguis quæ finibus orta, tetendit
In geminos axes, parvaque a sede profectas
Dispersit cum sole manus: hæc obvia fatis,
Innumeras uno gereret quum tempore pugnas,
Hispanas caperet, Siculas obsideret urbes,
Et Gallum terris prosterneret, æquore Pœnum,
Nunquam succubuit damnis, et territa nullo
Vulnere, post Cannas major Trebiamque fremebat:
Et quum jam premerent flammæ, murumque feriret
Hostis, in extremos aciem mittebat Iberos.
Nec stetit Oceano; remisque ingressa profundum

calidiores esse zonas illas sub tropicis positas affirmans, quod sol ibi diutius moretur supra capita incolarum, in adventu et reditu, quum habitantes sub ipso æquatore celerius transeat. Doctum esse poetam nostrum, Alexandrinum, Cosmica doctrina imbutum, et πολυμαθίας ostentatorem, constat. Cf. ad XXII, 436; et XCVI, 9.

136. *Potens* MSS. quod probat et illustrat Heins.

139. *Geminos axes.* Orientem et Occidentem intelligit, unde sol venit, et quo abit. — *Profecta* vulg.

140. *Obvius fatis* est, qui strenue occupat fortunam, et opportunitatibus utitur ad consequenda ea quæ fatis ipsi destinata sunt. — *Dispescit* conj. Scal. *votis.* MSS.

142. *Obsidere* tertia conjugatione nec optimos refugisse, docent Thesauri nostri. — *Submitteret* vulg. *obsideret* etiam Cuj.

144. *Nunquam succubuit.* Horatius, Od. lib. IV, IV, 59 sq.:

Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

145. In verbo *fremebat* est pulchritudo insignis. Notat enim spiritus et animos non depressos calamitate, sed erectos. Oportet hic lectorem eventus præcipuos belli secundi Punici memoriæ præsentes habere.

146. *Feriret.* Habet *teneret* Cuj. *ferirent* MS. optimus Heins. qui similem constructionem observavit etiam ad Ovid. Rem. 164 et ad Æn. X, 238. — Non admovit arietes Hannibal, sed portis obequitavit, et cœpit comparare ad obsidionem necessaria. Vid. Liv. XXVI, 10 sq. Hic modo ponimus verba c. 11: « Minuere spem Hannibalis aliæ, parva magnaque, res: magna illa, quod quum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audivit; parva autem, quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet, venisse,

Vincendos alio quæsivit in orbe Britannos.
Hæc est, in gremium victos quæ sola recepit,
Humanumque genus communi nomine fovit,
Matris, non dominæ, ritu; civesque vocavit
Quos domuit, nexuque pio longinqua revinxit.
  Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus utitur hospes;
Quod sedem mutare licet; quod cernere Thulen
Lusus, et horrendos quondam penetrare recessus;
Quod bibimus passim Rhodanum, potamus Orontem;
Quod cuncti gens una sumus: nec terminus unquam
Romanæ ditionis erit; nam cætera regna

nihil ob id deminuto pretio, cognitum ex quodam captivo est. »

149. *Alio in orbe*, hactenus incognito: id præstitit Roma per Julium Cæsarem, qui, ex Suetonio, aggressus est Britannos ignotos antea, superatisque pecunias et obsides imperavit. — Adhuc Virgilius, Ecl. I, 67, dixit:

... penitus toto divisos orbe Britannos.

150. Ars romana hæc fuit, ut devictis non pacem modo, sed civitatem darent. Liv. I, 33, de Anco Marcio, « sequutus morem regum priorum qui rem romanam auxerant hostibus in civitatem accipiendis. » Et novimus paulatim totam Italiam, tandem, constitutione Antonini Caracallæ, omnes in imperio romano liberos in civitatem receptos, qua de re velut classicum opus est Ez. Spanhemii Orbis Romanus.

151. *Communi nomine*; fovit ut suos, non tam communi nomine subditos, quam socios, quam cives, quam filios, eosque defendit contra tyrannos, ac simul devinxit omni studio pietatis et clementiæ. — De hac re Plin. in peroratione operis inter alia pluscula, « unam (Italiam) cunctarum gentium in toto orbe patriam factam ».

155. Quocumque venit, civis est, jura communia habet, in fide magistratuum et præsidum romanorum est.

156. *Thulen*, credo generatim insulas ad Septentrionem hic indicare: neque enim refert poetæ, propius et proprie designare ac definire nomen, vagum et fluctuans, de quo V, 240; it. VII, 53. *Cernere Thulen*, alias res summi periculi, immensi laboris; nunc *lusus* vel *ludus* est. Vid. VII, 23; III, 328; XXVI, 204.

157. *Rursus* vulgat. lectio habet.

158. *Orontem:* fluvius est, qui alluit Antiochiam in Syria: per hunc intellige Cœlesyriam Syriamque, quas alluit. — Videtur nunc quadam ratione factum, quod inter ἀδύνατα est Virgilio Ecl. I, 63:

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrin.

Luxuries vitiis, odiisque superbia, vertit.
Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas;
Atque idem Thebis cecidit: sic Medus ademit
Assyrio, Medoque tulit moderamina Perses:
Subjecit Macedo Persen, cessurus et ipse
Romanis: hæc auguriis firmata Sibyllæ,
Hæc sacris animata Numæ: huic fulmina vibrat
Jupiter; hanc tota Tritonia Gorgone velat.
Arcanas huc Vesta faces, huc Orgia Bacchus

161. Feliciter uno versu comprehendit duas pestes rerum publicarum, *luxuriem*, cujus nota genealogia ex illo Cicer. pro Rosc. c. 27: « In urbe luxuries creatur; ex luxuria exsistat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. » Superbia odiorum mater, nec superiorem potest ferre, nec parem: hinc illi unus non sufficit orbis, etc.

162. *Spartanus*, Lysandro duce, *Athenas fregit;* succubuit ipse Thebis, duce illarum Epaminonda. *Medus* Arbaces *ademit* imperium Sardanapalo *Assyrio*, *Medo* Astyagi Cyrus *Perses*, huic Alexander: regna ab hujus successoribus condita paulatim romana illa Lupa devoravit.

165. *Cessurus et ipse Romanis:* Alexander non victus a Romanis; sed partum ab Alexandro Persarum imperium ab illis subactum est.

166. *Hæc*, intell. Roma, vel romana respublica. In Romani imperii instrumento haud ultimum locum habuere libri Sibyllini, et jus pontificium ab Numa institutum, et disciplina ab Hetruscis, quam pulchre signat poeta, quum, *huic*, ait, *fulmina vibrat Jupiter.*

167. *Animata:* religio est velut anima imperiorum: sine hac stare non possunt. — *Numæ: huic;* sine elisione, more Græcorum. Virgilius, *Ionio immenso.* — *Huic fulmina vibrat:* Jupiter in gratiam Romæ vibrat fulmina. Alludit ad tempestatem, quæ a Romæ portis repulit Hannibalem. — *Numæ est* vulg. Sed *est* om. MSS. et firmat hiatum exemplis Heins. Pro *vibrat*, *librat* Cuj.

168. *Tritonia* Minerva *Gorgone* h. e. clypeo suo, s. ægide tegit Romam. Respicit, credo, Palladium, quod conditores Romæ Trojanos, Ænea duce, in Italiam attulisse, aiunt, asservatum inter *pignora imperii.* Vid. passim Servius, præsertim ad Æn. VII, 188.

169. De *Vesta,* cujus ignes æterni sanctum et ipsi pignus imperii romani, omnia docuit post Lipsium Ez. Spanhemius. Sed *Orgia Bacchi* furiosa irrepsere potius post severas contra illa leges, quam ut recepta dici possint. — *Phrygia dea* mater Deorum, Idæa, Cybele eadem, leonibus invehi solita in nummis, solemniter illa quidem recepta, et Pessinunte advecta Romam, de qua re Liv. XXIX, 10 et 11. — *Secum* vulg. at *Bacchus* ex manuscriptis Heinsii.

Transtulit, et Phrygios Genitrix turrita leones.
Huc defensurus morbos Epidaurius hospes
Reptavit placido tractu, vectumque per undas
Insula Pæonium texit Tiberina draconem.
  Hanc tu cum Superis, Stilicho præclare, tueris.
Protegis hanc clypeo, matrem regumque ducumque,
Præcipueque tuam: dedit hæc exordia lucis
Eucherio, puerumque ferens hic regia mater
Augusto monstravit avo; lætatus at ille
Sustulit in Tyria reptantem veste nepotem:
Romaque venturi gaudebat præscia fati,
Quod te jam tanto meruisset pignore civem.

171. *Depulsurus* vulg. *defensurus* MSS. *depressurus* Vien. — Liv. Epit. XI: « Quum civitas pestilentia laboraret, missi legati, ut Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavere; eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco ædes Æsculapio consecrata est. » Enarrat copiose omnia ex aliis Freinsh. in Supplem. II, 12 sq. — *Defensurus* hic ponitur antiqua ratione, quam illustrat Heinsius, et ego in Thesauris, ut *depulsurus*, XXII, 389.

173. *Pæonius draco*, quem insedit Æsculapius, qui Pæon, Παιὼν, Παιὰν, Παιήων non minus, quam pater ipsius Apollo, vocatur passim in hymnis antiquis, quod ostendi ad Marmor Cassellanum Comm. Soc. Gotting. t. II, p. 287 sq. Quod dicit poeta *texit*, intelligi vult ex historia, evanuisse draconem in insula, quæ inde Æsculapii dicta est. Cæterum *Pæonii* epitheton late extendere ad omnia, quæ cum arte medicorum conjuncta sunt, etiam nostrum poetam, apparet, v. g. XXVI, 121.

174. *Hanc* Romam, cujus adhuc decora et laudes enarratæ sunt.

175. Pro *matrem*, *patriam* MSS.

177. *Regia mater:* Serena regalis de gente imperatorum, filia Honorii, et filia adoptiva Theodosii, cujus proinde nepos est Eucherius. — *Hinc* MSS.

178. *Avus* et *nepos* ad adoptionem referuntur. Adoptaverat enim Serenam, Stilichonis uxorem, fratris sui Honorii filiam, Theodosius. Vid. XXIX, 104.

179. Eucherium facit πορφυρογέννητον, ut prodere jam videatur spes improbas Stilichonis, et consilia adeo, quorum pœnam non ita multo post luit jure, injuria, tota familia.

180. *Toto* vulg. *tanto* MSS. *pectore* Vic. Vien. Bas. Marg. — Roma sperat, te in posterum proprium sibi et perpetuum civem futurum, amaturum Romæ habitare, quod ea pignus sibi, Eucherium tuum, de-

Nec tamen ingratum, nec qui benefacta referre
Nesciat, hunc credas populum: si volvere priscos
Annales libeat, quoties hic prælia sumpsit
Pro sociis! quoties dono concessit amicis
Regibus Ausonio quæsitas sanguine terras!
Publica sed nunquam tanto se gratia fudit
Assensu; quis enim princeps hoc omnibus egit
Obsequiis, Dominum sese Patremque vocari,
Quod tibi continuis resonant convexa diebus?
Macte novis consul titulis: Mavortia plebes
Te dominum, Bruto non indignante, fatetur.
Et quod adhuc nullo potuit terrore subacta
Libertas Romana pati, Stilichonis amori

derit. Romam amabis, et quantum licebit habitabis, quia patria est Eucherii tui.

182. *Tua facta* Bas.

185. Sic Antiocho Magno ereptam Asiam cis Taurum inter socios, in quibus præcipuus Eumenes, divisere. Vid. Liv. XXXVIII, 39.

187. *Gratia fudit*: nunquam favor popularis tam enituit, quam quum vocatus es Dominus, et Pater patriæ. Mirum certe populi in merita tua grati animi indicium.

188. *Hoc egit.* Alii, *non emit;* quod probaverat Heinsius.

189. *Dominum* et *Patrem* vocavit Roma Stilichonem. Vid. XV, 79.

190. *Quin tibi* vulg. *quod* MSS. — *Convexa*, caveæ theatri, circi. Hanc notionem esse nominis, ut concavum potius significet, quam ut illi opponatur, quo sensu hodie vulgo accipitur, in Thesauro Stephaniano ostendi. Infra XXVIII, 614, ipsam spectatorum multitudinem vocat poeta *vulgus gradibus Circi convexum*. Inclinationem igitur ad unum axem, aut centrum adeo unum, *convexum* notare videtur. Plausus datus principibus in theatro. Virg. Georg. II, 508:

. . . . hunc plausus hiantem
Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
Corripuit.

Confer mox ad versum 198.

191. *Mavortia:* populus romanus qui Martem parentem agnoscit ob Romulum, Martis filium.

192. *Brutus*, regum expulsor, si viveret, non indignaretur, sub hac circumstantia, in his rebus, Stilichonem vocari *dominum*, quod nomen libera respublica, et prima adeo ætas Cæsarum, servorum modo respectu heris tribuebat. Antiquum autem fuit, uti amoris et blanditiarum causa *domini dominæque* dicerentur a caritatibus suis et amoribus, quod in Thesauris nostris ostensum. Hunc morem hic respicere videtur poeta, quum Stilichoni nomen Domini ab amore tributum, affirmat.

193. *Coacta* al. ut V, 314.

Detulit : exsultant avidi, quocumque decorus
Conspiciare loco, nomenque ad sidera tollunt.
Nec vaga dilecto satiantur lumina vultu :
Seu Circum trabeis fulgentibus aureus intres;
Seu celebres ludos ; solio seu fultus eburno
Cingas jure forum ; densi seu turbine vulgi
Circumfusa tuæ conscendant Rostra secures.
Quæ vero procerum voces, quam certa fuere
Gaudia, quum totis exsurgens ardua pennis
Ipsa duci sacras Victoria panderet alas!
O palma viridi gaudens, et amicta tropæis,
Custos imperii virgo, quæ sola mederis
Vulneribus, nullumque doces sentire laborem;
Seu tibi Dictææ placuerunt astra Coronæ;
Seu magis æstivo sedes vicina Leoni;

198. *Circum* in pompa ingrediuntur, et in eo circumvehuntur magistratus et primi civitatis. Dion. Halic. antiquit. VII, p. 475 : Πομπὴν ἔστελλον τοῖς θεοῖς οἱ τὴν μεγίστην ἔχοντες ἐξουσίαν. Quod autem addit: *Seu celebres ludos*, ostendit, non in circensibus modo ludis, sed in theatralibus et amphitheatralibus etiam plaudi Stilichoni.

200. *Cingere jure forum* intelligo de cancellis, quibus tribunal, quod hic augustiore appellatione *forum* dici puto, circumdatur. Declarata olim a nobis tribunalis ratio in libello de Sipario Quinctiliani etiam ad hunc locum illustrandum valet. — *Stringas jure* conj. Heins. — *Densi* MS.

201. *Circumdent* Vic. Vien. Bas. marg. Sed *conscendant* Ald. Junt. etc.

202. *Certa gaudia :* vera, sincera, non adulandi studio, non ambitione extorta. — Quæ hic de *Victoria* canit Noster, non tam triumphum proprie dictum signare videntur, quam in universum pompam omnem circensem, in qua, ut canit Ovid. Am. III, 2, 45 :

Prima loco fertur passis Victoria pennis.

Hanc porro ita describit Noster, ut varias illi sedes in cælo, varia munera, ingenio et libertate poetæ usus, adsignet.

204. *Ædes* al. *alas* etiam Vic. Vien. Bas. marg.

205. Victoria *tropæum* manu gestans frequens est in antiquis monumentis ap. Montfaucon. — *Et palma* vulg. *Florens* MSS.

208. *Coronæ* sidus solet adscribi Ariadnæ, Cretensi, sive *Dictææ* puellæ; vid. Hygin. Poet. Astron., II, 5, p. 432.

209. Virgo cælestis, Justitia, Astræa, *Leoni vicina* in Zodiaco. Nescio an alii quoque Victoriæ nomen illi tribuerint : sed « ædiculam,

Seu sceptrum sublime Jovis, seu Pallados ambis
Ægida; seu fessi mulces suspiria Martis:
Adsis perpetuum Latio, votisque senatus
Annue, Diva, tui. Stilicho tua sæpius ornet
Limina, teque simul rediens in castra reducat.
Hunc bellis comitare favens; hunc redde togatum
Consiliis: semper placidis te moribus egit,

Victoriæ Virginis dedicavit M. Porcius Cato », teste Liv. XXXV, 9: quæ forte ex h. l. firmamenti nonnihil contra suspicionem F. Ursini petere potest.

210. Dignus est locus, cui attendamus paulo diligentius. Victoriæ simulacra plura ornant thronum Jovis Olympii, teste Pausan. Eliac. I, s. 5, 11. Manibus ipsius, et aliorum deorum, impositas Victoriolas, discimus ex monumentis, et ex sacrilegiis Dionysii apud Cic. de N. D. III, c. 34, et in Verr. IV, 49. In summo signo militari conspicitur Victoria in nummo æneo P. Septimii Getæ, qui habetur Musæi Florent. t. IV, tab. 55. Sed magis huc refert, quod *sceptro* impositum videmus, ut alias aquila solet (vid. Juven. X, 43), ut supra aquilam imagines Augustorum passim in diptychis: ita Victoriæ signum in arcu triumphali Constantini M. apud Bellorium et Rubeum tab. 46. Itaque non dubito ad hanc in sceptro triumphali imaginem respici a Cassiod. Var. VI, 1, ubi dicitur ad consulem, *validam manum* victoriali *scipione nobilita*. Ut *victoriati* nummi sunt, Victoria signati: sic *scipio victorialis*, cui signum Victoriæ impositum. — *Pallados Ægida* ambiit forte Victoria in nobili opere Phidiæ, posito in arce Athenis, in cujus etiam manu fuit; etiam in basi, inter alios deos xx, « Victoria præcipue mirabilis » visa Plinio, XXXVI, 5, s. 4. Paus. Att. s. I, c. 24, in pectore illius memorat Medusæ caput (quod alias in Ægide s. clypeo habet) et Victoriam, Νίκην, *quatuor cubitorum;* quod mirum non est, si Minerva tota fuit, quod ait Plinius, *cubitorum sex et viginti.*

211. Hic Victoria Marti uxor, vel concubina certe datur. Et sunt apud Apollod. Bibl. I, 2, 4, p. 5, Νίκη, s. Victoria, Κράτος, Ζῆλος, Βία, Pallantis et Stygis liberi. Sic fuit Nice inter Thestii quinquaginta filias, e qua Nicodromum suscepit Hercules, ibid. II, 7, 8.

214. Fuerunt Romæ antiquissima Victoriæ templa, de quibus Antiquarii. Horum *limina* intelligi hic possunt, ornanda a Stilichone. Pro Victoriæ ara conservanda facunde intercedit apud Valentinianum, Theodosium et Arcadium Imperatores, Symmachus X, 54.

215. Victoria finit bellum, redditque adeo ducem ex armato *togatum consiliis* et negotiis pacis.

216. *Placidis moribus* Victoriam *egit* Stilicho, Romanum illud, certe Virgilianum, secutus, *parcere subjectis*, et Horatianum, *jacentem lenis in hostem*. Heinsius conjic. *emit*, ut supra v. 188.

Servavitque piam victis, nec polluit unquam
Laurum sævitia, cives nec fronte superba
Despicit, aut trepidam vexat legionibus Urbem.
Sed verus patriæ consul, cessantibus armis,
Contentus lictore venit, nec inutile quærit
Ferri præsidium, solo munitus amore;
Magnarum nec parcus opum geminare profundas
Distulit impensas: sed post miracula castris
Edita vel genero, Romæ majora reservat.
Auratos Rhodiis imbres, nascente Minerva,
Indulsisse Jovem perhibent; Bacchoque paternum
Jam pulsante femur, mutatus palluit Hermus

217 Pro *victis*, *vita*, *victam*, *justis*, *juncta* MSS.

220. Alliteratio, *Consul verus*, implens etymon, s. veriverbium nominis sui, qui *consulat* patriæ.

221. *Contentus lictore*, sine armatis, ad imaginem antiquæ et liberæ reipublicæ, ubi legibus solvi imperatorem oportet, ut possit, cum militibus triumphans, Urbem inire: ubi quamdiu armatus et militari manu cinctus est, *ad urbem*, id est, Romam, senatum, non ingreditur.

224. *Miracula* sunt ludi varii Mediolani, ut videtur, editi, ad oblectandam aulam Honorii, item donativum militi datum, in quibus admirabilem poeta liberalitatem et magnificentiam prædicat. Erat eo tempore consulatus gravis sarcina patrimonii, quod in primis ex Symmachi epistolis pluribus, et tota diptychorum consularium historia constat; vid. ad 347.

226. Fabulæ fons Homer. Il. β, 670: sed ubi modo simpliciter ait:
Καί σφιν θεσπέσιον πλοῦτον κατέχευε Κρονίων,
defudit Rhodiis divinas divitias. Verum exornavit Pindarus Ol. VII, 63:
Ἔνθα ποτὲ βρέχε θεῶν
Βασιλεὺς ὁ μέγας
Χρυσαῖς νιφάδεσσι πόλιν,
aureis nimbis urbem rigavit, quum, Vulcano obstetricante bipenni sua, de vertice Jovis Minerva prosiliit. Reliqua dabit volentibus Meursius in Rhodo, I, 17.

227. Tota Lydia Baccho sacra, nominatim Hermus; vid. XXXV, 67. Cum auriferis etiam alias nominat Noster: sed hoc forte solus hodie habet, auro *pallere* cœpisse Hermum, quo tempore Bacchus, fulminatæ matris Semeles exemptus utero, et femori Jovis inclusus, exitum moliretur. Certe parallela fabula illi, de aureo imbre indulto Rhodiis. *Pallere* dici de colore auri, ex Diogenis apophthegmate notum, qui interrogatus, cur aurum palleat, respondit: Multos insidiatores habet; Laert. VI, 51. *Inclusisse* Cuj. pro *perhibent*, Florent. *referunt*.

228. *Laxante* MSS. *Lassante* MSS. Sunt et qui legunt *Depulsante*.

In pretium : votique famem passurus avari
Ditabat rutilo, quidquid Mida tangeret, auro :
Fabula, seu verum, canitur; tua copia vincit
Fontem Hermi, tactumque Midæ, pluviamque Tonantis ;
Obscurat veteres, obscurabitque futuras
Par donis armisque manus : si solveret ignis,
Quas dedit immanes vili sub pondere, massas,
Argenti potuere lacus et flumina fundi.
Nec tibi, quæ pariter silvis dominaris et astris,
Exiguam Stilicho movit, Latonia, curam.
Tu quoque nobilibus spectacula nostra laboras
Illustrare feris, summoque in vertice rupis
Alpinæ socias, arcu cessante, pudicas,
Et pharetratarum comitum inviolabile cogis
Concilium : veniunt humeros et brachia nudæ,
Armatæque manus jaculis, et terga sagittis;
Incomptæ, pulchræque tamen : sudoribus ora
Pulverulenta rubent; sexum nec cruda fatetur

231. *Tua copia*, liberalitas tua consularis in spargendo auro; vid. ad XX, 85. Huc pertinent illi sacci, vel folles inversi nummorum in diptychis, de quibus nuper accurate, ut solet, egit cl. Saxius in Dipt. Magni Consulis a p. 34.

232. *Pluviamque Tonantis.* Vide ad vs. 226 : male quidam intelligunt Jovem conversum in pluviam auream, et descendentem ad Danaen; ex Horat. l. III, Od. 16.

Aurum per medios ire satellites,
Et perrumpere amat saxa, potentius
Ictu fulmineo...... Ed.

233. *Obscuras* ... *obscurabis* MS.

235. *Vili sub pondere*, pondere adeo magno, ut qui illud indicari forte audiret, non de nobilibus metallis, sed de lapidibus aut vili alia materia sermonem esse, suspicaretur. — *Quod* MS. hinc Heinsius conj. *Quot :* vel *Quod dedit, immanis, vili cera pondere, massæ.*

237. Ad venationes jam transit et ferorum peregrinorumque animalium spectacula. His præest Diana, silvarum dea, eadem in cælo Luna, Hecate apud inferos.

242. *Inviolabile* ad integritatem et castitatem virginalem refertur, ut decet Dianæ comites.

243. *Nudæ :* exsertæ ad pugnandum in belluas.

246. *Cruda virginitas*, duræ, incultæ, horridæ viragines, sexum non produnt deliciis, mollitie, pavore. — *Horrent*, *traluunt* MSS. *rigent* conj. Heins. hic et Ov. Epist. XVII, 16.

Virginitas : sine lege comæ ; duo cingula vestem
Crure tenus pendere vetant. Præcedit amicas
Flava Leontodame : sequitur nutrita Lycæo
Nebrophone, telisque domat quæ Mænala Thero.
Ignea Cretæa properat Britomartis ab Ida,
Et cursu Zephyris nunquam cessura Lycaste.
Jungunt se geminæ metuenda feris Hecaerge,
Et soror, optatum numen venantibus, Opis,
Progenies Scythiæ : divas nemorumque potentes
Fecit Hyperboreis Delos prælata pruinis.
Hæ septem venere duces : exercitus alter

247. *Duo cingula;* unum sub mammis, alterum humilius, quo succinguntur vestes ad genua, vel supra etiam, ne cursum impediant. Passim tales apparent in gemmis et nummis. Inspiciat, qui potest, exempli gratia illa Maximi Moduli Numismata e Gallico Museo edita, t. XIX, it. 31.

248. Multum in his quoque nominibus et ingenii et eruditionis. Aperiamus quædam non initiatis vestigia. Λεοντοδάμη leonum domitrix est : Λύκαιον, mons Arcadiæ, luporum stabulum : Νεβροφόνη, hinnuleorum interfectrix : Θηρώ, venatrix : Britomartis, Nympha Dianæ carissima, et ipsa adeo Diana Cretensis, de qua copiose Spanhem. ad Callim. H. in Dian. 190, p. 258. *Lycastes*, nomen lupis et ipsum cognatum, nobile etiam alias, recurrit v. 276 sq.

249. *Lycæo:* hic mons est Arcadiæ in Græcia, sicut et Mænalus. Lycæum dicitur ἀπὸ τῶν λύκων, a lupis.

251. *Britomartis*: Nympha Cretensis formosa, Dianæ cara, aliter Dictynna dicta, ἀπὸ τῶν δικτύων, a retibus, quæ invenerit. Diodorus Britonam appellat. Hæc quum Minoem stuprum sibi parantem effugere non posset, sese submersit, pudicamque mortem vitæ prætulit impudicæ.

252. *Nusquam* malit Heins.

253. *Hecaerge*, epitheton ipsius quoque Dianæ, atque fratris illius adeo Apollinis, cujus radii et sagittæ e longinquo operosæ sunt et efficaces. Hic filiarum Boreæ una, quæ cum Opi (Ὦπις vel Οὖπις) et Loxo (Λοξὼ) prima de Hyperboreis Delon venit, a Diana ibi in consortium assumpta. Vide omnia apud Spanh. ad Callim. H. in Del. v. 292. — *Erymanthe* Vic. Vien. Bas. marg. Ald. *Achaarte* Vien. marg. *Atraerce* et alia monstra in MSS. quæ firmant lectionem *Hecaerge* jam receptam Junt. Bas.

254. *Venatibus* Raphel.

255. *Progenitæ Scythia* MSS.

256. *Delos* : Delos, quam comites Dianæ prætulerunt frigoribus Scythiæ septentrionalis, effecit ut a Diana deæ redderentur.

Nympharum incedunt, acies formosa Dianæ,
Centum Taygeti, centum de vertice Cynthi,
Et totidem casto genuit quas flumine Ladon.
Has ubi collectas vidit, sic Delia cœpit :
« O sociæ, mecum thalami quæ jura perosæ,
Virgineo gelidos percurritis agmine montes,
Cernitis ut Latio Superi communibus ornent
Hunc annum studiis? quantos Neptunus equorum
Donet ab orbe greges; laudi quam nulla canendæ
Fratris plectra vacent? nostram quoque sentiat idem,
Quam meritis debemus, opem : non spicula poscit
Iste labor; maneant clausis nunc sicca pharetris :
Omnis et a solitis noster venatibus arcus
Temperet, in solam cruor hic servetur arenam.

258. *Famosa* MSS. quidam exhibent.

259. *Taygetus* Laconicæ in Peloponneso mons, *Cynthus* Deli saltus, *Ladon* autem fluvius Arcadiæ: undique igitur conducit Nymphas et feras Diana, ad instruendos Stilichonis ludos consulares. *Castum flumen* Ladonis, credo, dicitur, propter Syringis nymphæ fabulam, quæ Pana fugiens, hic in arundinetum mutata est. Vid. Ovid. Met. I, 702. Notam Spartanarum pudicitiam huc allegare nolim cum Barthio: nimis illa ambigua est, nec attingit Ladon Laconicam. — *Taygetis*, *Taygete*, *Taygetiæ* MSS. unde *Taygetæ* conj. Heins. Vid. ipse et Burm. ad Georg. III, 44.

265. *Neptunus ab orbe.* Neptunus dicitur auctor equorum : *ab orbe*, ab omni parte orbis. Alii legunt, *donet habere;* phrasis Græca. — *Neptunus* equestris, circi et curulium ludorum ab origine inde Dominus.

266. *Laudi canendæ* habent omnes, sine ulla, quam observaverim, varietate. Interea sententia hinc oritur plane contraria consilio poetæ. Quid enim? *nulla plectra vacent laudi* Stilichonis, quid significat, nisi hoc, nullum plectrum otii tantum habet, ut operam dare possit laudi Stilichonis? *Vacare laudi* an aliud significat, quam vacuum ab aliis totum se dare laudi? Nisi volumus, humani quid passum poetam, et levi permutatione casus aliud dixisse, quam cogitarit; possumus putare *laudi* auferendi casum esse (ut *labi*, *lapidi*, *luci*, et similia apud Vossium de Anal. II, 12, p. 733), et legendum *canenda* : vel si omnino *laudi canendæ* rectum sit, vitio librarii nos habere *nulla* pro *multa*. — *Urbe* al. *Donet habere* conj. Heins. *Quod nulla* MSS. *Laudique ut nulla canendæ* conj. Heins.

269. *Clausis*. Heins. *Plausis*.

Retibus et clathris dilata morte tenendæ
Ducendæque feræ: cupidas arcete sagittas.
Consulis in plausum casuris parcite monstris.
Acceleret divisa manus; mihi cursus anhelas
Tenditur ad Syrtes : mecum Dictæa Lycaste
Et comes Opis eat : steriles juvat ire per æstus.
Namque feras aliis tellus Maurusia donum
Præbuit : huic soli debet, ceu victa, tributum.
Dum nos horribiles Libyæ scrutamur alumnos,
Europæ vos interea perquirite saltus,
Et scopulos : posita ludat formidine pastor,
Securisque canat Stilichonem fistula silvis.
Pacet muneribus montes qui legibus urbes. »
Dixit, et extemplo frondosa fertur ab Alpe

272. *Claustris* vulg. *clathris* ex MSS. Heins. quod nomen hic illustrat. Sed conf. XXVIII, 637.

274. *Monstris:* feris monstrosis.

275, 276. *Dum cursus* MSS. *mihi curus* MSS. etiam Cuj. — *Anhelas Syrtes*, non quod Syrtes anhelæ sint, sed quod cursus ad Syrtes, seu loca Syrtibus vicina, reddit me anhelantem. Syrtes autem sunt acervi arenarum ad Libyam, sic dictæ ἀπὸ τοῦ σύρειν, trahere, quod velut trahere videantur naves. — *Syrtes* hic ad Africam omnem signandam adhibet poeta, quam crudelium inprimis et monstrosarum ferarum fertilem esse, et *Africanarum* appellatio docet, quo nomine leones, tigres, pardi, pantheræ comprehenduntur, et proverbium illud ortum ait Plinius, VIII, 16 pr. « Semper aliquid novi Africam afferre. »— *Dictynna* MSS.

278. *Maurusia tellus*, proprie Mauritania; sed hic totam Africam indicat, quatenus Romanis paruit. Hæc Stilichoni *tributum debet* ob devictum Gildonem.

279. *Sed victa* MSS.

281. *Europes* Cuj.

282. *Laudet* MSS. — Effectus conquisitarum ad Ludos ferarum, certe probabilis conquirendarum obtentus, securitas pastorum et gregum. Qui tales Ludos parant, illi suis his *muneribus pacant*, securosque gregibus præstant montes et silvas : hoc enim esse *pacare*, ipsa honesta illa oppositio docet, *pacare urbes legibus*. Delicata igitur laus et excusatio Stilichonis hoc versiculo continetur.

284. *Parent muneribus* Vic. Vien. *Parent numinibus montes*, *ut* reliqui edit. Plane versum omisit manuscr. Claverii, et ipse nihil illum ait sapere : sic et Barth. *Parcet*, *parcent*. *placet*, *paret*, *pascet* manuscr. *Qui legibus* manuscripti. Debetur igitur Heinsio restitutio loci elegantis, qui

Trans pelagus : cervi currum subiere jugales,
Quos decus esse Deæ primi sub limine cæli
Roscida fecundis concepit Luna cavernis.
Par nitor intactis nivibus : frons discolor auro
Germinat, et spatio summas æquantia fagos
Cornua ramoso surgunt procera metallo.
Opis frena tenet, fert retia rara Lycaste,
Auratasque plagas ; immortalesque Molossi

etiam verbum *pacare* hic illustrat. — *Muneribus* : editis spectaculis de muneribus in hoc sensu supra dictum est.

286. Capturam quatuor *cervarum*, quas curru suo junxit Diana, describit Callimachus H. in Dian. a v. 100. Monumenta nummorum, ubi illa cervis junctis vehitur, vel uni insidet, dedit Spanh. ad l. c. v. 106.

287. *Limen cæli primum* est sphæra illa nobis proxima, cum qua et in qua luna circumfertur, ut VII, 164 : *Ingrediturque* globum *lunæ*, *limenque reliquit Arcados. Limen* respondet οὐδῷ Homerico. Vid. Burm. ad Æn. VI, 255. — *Lumine* Ald. Junt. rell. sed *limine* jam Vic. Vien.

288. Est quidem Luna eadem Diana : sed h. l. (ut interdum Sol et Apollo) distinguuntur. — *Luna roscida*, Roris cum Jove, h. l. aere, mater Alcmani apud Plutarchum de Facie in orbe Lunæ, p. 940, A (Διὸς θυγάτηρ ἔρσα καὶ σελάνας δίας), et Macrobium Sat. VII extr. Hæc igitur Luna *cavernas* habet, βάθη καὶ κοιλώματα, Plut. l. c. p. 944, B. In his *fecundis cavernis* nascuntur animalia quindecies majora et præstantiora nostris, si fides Pythagoreis apud Plut. de Plac. II, 30 : εἶναι γὰρ πεντεκαιδεκαπλασίονα τὰ ἐπ' αὐτῆς ζῶα τῇ δυνάμει. Vid. mox v. 290. E luna dejecti ad nos Saturnus, Dactyli, Corybantes, Trophonius et similes apud Plut. de Facie in orbe Lunæ, p. 444, C. Hinc delapsus etiam est leo Nemeæus, ut est apud Achillem Tatium Isagog. c. 21. Teste ad Virg. Georg. III, 391, Servio, vel quisquis auctor est, ille Leo Lunæ filius, et *invulnerabilis dictus est. Taurus medio sidere lunæ Progenitus* considerabitur 101, 120. Ne nimis miremur hunc Lunæ partum, cogitemus illud Ov. Met. VI, 118 : ad Neptunum,

Et te flava comas frugum mitissima mater
Sensit equum.

Copiose ea de re Pausan. Arcad. s. VIII, 25. Et ipsam Lunam nivea lana captam Pan fefellit, ap. Virg. Ge. III, 391.

289. Aurea cornua fere habent cervi poetici, ut Val. Flacc. Argon. VI, 71 ; ut auratæ hostiæ, Serv. ad Æn. IX, 627.

290. *Summas æquantia fagos Cornua* habent merito cervæ istæ, quæ e luna venerint, ubi quindecies majora nasci animalia, modo docuimus. — *Spatiosa* MSS.

293. *Immortales* etiam *Molossos* Lunæ progeniem putare fas est.—

Latrantes mediis circum juga nubibus ibant.
Quinque aliæ paribus (Phœbe sic jusserat) armis
Diversa regione ruunt, ducuntque cohortem
Quæque suam; variæ formis et gente sequuntur
Ingenioque canes: illæ gravioribus aptæ
Morsibus; hæ pedibus celeres; hæ nare sagaces;
Hirsutæque fremunt Cressæ, tenuesque Lacænæ,
Magnaque taurorum fracturæ colla Britannæ.
Dalmatiæ lucos abruptaque brachia Pindi
Sparsa comam Britomartis agit: tu Gallica cingis
Lustra, Leontodame, Germanorumque paludes
Eruis, et si quis defensus arundine Rheni
Vastus aper nimio dentes curvaverit ævo.
Nubiferas Alpes, Apenninique recessus,
Garganique nives Hecaerge prompta fatigat.
Speluncas canibus Thero rimatur Iberas,

Molossi: canes venatici ex Molossia, Epiri regione, in Græcia.

300. Dubium mihi non est pingi hic canes pro patriis suis, quales erant. Certe nunc *Britannici* canes magnitudine et robore præstant. Cui vacat et volupe est, ille potest legere Jo. Caii Britanni de canibus Britannicis librum ad Conr. Gesnerum, quem poetis minoribus etiam subjecit Burmannus. Verbo *frangere* in hac re usus etiam Noster XXII, 21. — *Argutæque* conj. Vlit. ad Grat. 236.

302. *Dalmatiæ*: Dalmatia est regio supra sinum Adriaticum. — *Pindi*: Pindus est mons Thessaliæ.

303. *Agit*: ita excutit, nihil ut agendum relinquat.

304. *Paludes*: Germania olim paludibus infesta, nunc cultissima; contra Palæstina, olim cultissima, hodie aspera et inculta multis in locis. — Non puto Galliæ leones hic assignare voluisse poetam, quod ex appellatione Nymphæ, de qua ad 248, suspicari quis possit: sed quæ leones domare venatrix potest, cui feræ non par sit?

305. Non ignorantiæ poetæ sunt tribuendæ arundines et apri in paludibus Rheni; sed mutatæ cum incolis faciei terrarum: unde Palæstina, et Hispaniæ partes quædam non respondent antiquis laudibus, neque Germania nostra opprobriis.

306. *Curvaverat* vulg. — *Ævo*, i. e. senio *curvari* aprorum dentes, etiam recentiorum observatio est, ut Aldrovandi de Quadrup. bifidis lib. I, p. 1030.

307. Eosdem montes ita jungit VIII, 106.

308. *Nicharte* Vic. Vien. Vide v. 255.

Informesque cavis ursos detrudit ab antris,
Quorum sæpe Tagus manantes sanguine rictus
Non satiavit aquis, et quos jam frigore segnes
Pyrenæa tegit latebrosis frondibus ilex.
Cyrnæis Siculisque jugis venata virago
Nebrophone, cervos aliasque in vincula cogit
Non sævas pecudes, sed luxuriantis arenæ
Delicias, pompam nemorum : quodcumque tremendum
Dentibus, aut insigne jubis, aut nobile cornu,
Aut rigidum setis, capitur; decus omne timorque
Silvarum : non cauta latent; non mole resistunt
Fortia ; non volucri fugiunt pernicia cursu.
Hæc laqueis innexa gemunt; hæc clausa feruntur
Ilignis domibus : fabri nec tigna polire
Sufficiunt; rudibus fagis texuntur et ornis
Frondentes caveæ. Ratibus pars ibat onustis
Per freta, vel fluvios : exsanguis dextera torpet
Remigis, et propriam metuebat navita mercem.

311, 312. Describit sitim ursorum ab exagitatione et vulneribus ortam : *frigore segnes* habet respectum ad illum somnum ursorum hibernum, a quo pinguescere etiam dicuntur; vid. Plin. VIII, 36.

314. *Cyrnæus* a Cyrne, quod Græcum nomen Corsicæ, cujus in laudem carmen epicum nuper cecinit Lucianus *Buonaparte*, gallice inscriptum *La Cyrnéide*. Ed. — *Nebrophonen* jam interpretatus sum interfectricem hinnuleorum. *Arena luxuriari* dici potest, quum in amphitheatro vel circo exhibentur non feræ sævientes, sed quæ prædæ et mensis populi cedant.

320. *Cauta*. Vulg. *Caute* : cf. infra XXXV, 11. Qui *caute* legerunt, intellexere rupem excavatam, seu cavernam. Sed *cauta* hic refertur ad ipsa animalia. Sic N. Carm. VII, 90 :

.... cauto nec profuit hosti
Munitis hæsisse locis.

323. Multitudinem ferarum sic indicat poeta, quod negat satis magnum fabrorum posse numerum inveniri, qui sufficiant tantæ, quanta opus sit lignis pro cavearum multitudine ferro quadrandis atque poliendis; itaque e rudibus frondentibusque ramis et truncis compingendas utcumque per festinationem esse.

326. *Per fluvios* manuscript. it. Cuj. — *Exsanguis dextera*, trepida et tremula, vel plane a refugiente propter terrorem sanguine immobilis.

327. *Mercem* improprie dicit pro

Per terram pars ducta rotis, longoque morantur
Ordine plaustra vias, montani plena triumphi:
Et fera sollicitis vehitur captiva juvencis,
Explebat quibus ante famem : quotiesque reflexi
Conspexere boves, pavidi temone recedunt.
  Jamque pererratis Libyæ flagrantibus oris,
Legerat eximios Phœbi germana leones,
Hesperidas qui sæpe fugant, ventoque citatis
Terrificant Atlanta jubis, armentaque longe
Vastant Æthiopum, quorumque impune fragosa
Murmura pastorum nunquam venere per aures.
Non illos tædæ ardentes, non strata superne
Lapsuro virgulta solo, non vocibus hædi
Pendentis stimulata fames, non fossa fefellit.
Ultro se voluere capi, gaudentque videri
Tantæ præda Deæ. Respirant pascua tandem :

onere et omni illo, quod vehitur, quæ ordinarie *merx* est.

329. *Montanis . . . triumphis* vulg. Sed *montani* jam Vic. Vien.

330. Juvencis, s. generatim bubus junctis constare cursum clabularem (hoc proprium illius nomen est), et vehiculationem illam, angariasque, quibus in hoc genere uterentur, ex utroque codice, Theodosiano præsertim, titulo VIII, 5, de Cursu publico, satis constat.

331. *Quibus :* non feræ devorabant hos boves a quibus trahebantur, sed eorum similes ante devoraverant.

335. *Hesperidas* Nymphas silvarum Mauritaniæ incolas, quarum et horti illi nobiles.

336. Mox recensentur a Poeta genera capiendarum ferarum, ignis, foveæ, *fossæ*, pendens præda.

337. *Impune* et *nunquam* jungenda. Nunquam audiunt pastores rugitus et murmura leonum, quin paulo post damna in grege facta observent. — *Fragosa murmura :* rugitus, qui murmur et fragorem edunt similem fragori arborum cadentium.

339. Ignem alias metuunt; vid. Plin. VIII, 16, s. 19. — *Lapsurum solum* ita intelligendum : deprimitur, h. e. effoditur fovea satis profunda, eaque obtegitur stramentis et viridibus. Escæ loco in medio suspenditur hædus, porcellus, vel clamosum aliud animal etc.

341. *Pendentis :* hædi ad laqueos immanes suspensi, et suis vocibus leonum famem sollicitantis.

342. *Ultro capi.* Sic Juven. IV, 69, de rhombo : «*Ipse capi voluit.* »

343. *Respirant pascua :* non pa-

Agricolæ reserant jam tuta mapalia Mauri.
Tum virides pardos, et cætera colligit Austri
Prodigia, immanesque simul Latonia dentes,
Qui secti ferro in tabulas, auroque micantes,
Inscripti rutilum cælato consule nomen,
Per proceres et vulgus eant: stupor amnibus Indis

scua, sed armenta, quæ sunt in pascuis: vel pascuorum domini, ante metu oppressi, respirant tutius, liberati ab his monstris.

344. *Reserant*, aperta relinquunt mapalia, ante, ob metum bestiarum, claudi seris et repagulis solita.

345. *Virides pardos* dixit, ut XXXVI, 266, de tigride *totamque virentibus iram Dispergit maculis*; quasi a veneno quodam iræ demum virides fierent: qua quidem in re ingenio suo obsequitur. Quæ mihi pro tigri ostensa est bestia, ejus maculæ in albo nigricabant: nec video, qui hodie viride quidquam in toto hoc genere Africanarum observarit. Maculas nigras vulgo omnes tribuunt. Superest ut *virides* dilutiore, ut ita dicam, intellectu dixerit poeta pardos, flavescentes aliquantum, ravos, ut sunt lupi. Sic *fulvus aper* Ovid. Art. II, 373, poetis videtur quam venatoribus notior.

346. *Barros* manuscr.

347. *Auro micantia* diptycha interdum data ostendit Symmachus Epist. II, 80: «Domino et Principi nostro... auro circumdatum diptychon (sic enim leg. pro barbaro *dypticum*) misi: cæteros quoque (addamus enim etiam hoc) amicos eburneis pugillaribus (diptychis) et canistellis (sportulis) argenteis honoravi.» Cf. V, 54; VII, 77; IX, 113. Ut redeam ad aurum, videtur etiam auri filamentis, opere velut musivo, nomen magistratus in diptychis expressum, quod poeta vocat *rutilum*. — Descriptio diptychorum eburneorum, quorum hoc ipsum tempus erat feracissimum, quod apparet, si quis catalogum eorum, quæ adhuc publicata sunt, percurrat, quem nuper dedit cum suo diptycho cl. Saxius a p. 8. Gorianum enim diptychorum consularium thesaurum, quum ista commentarer, nondum videram. Stilichonis ipsius aliquandiu habitum Divionense illud, quod non ita pridem a Gesneris fratribus indultum, quod ad utramque partem, s. tabulam publicavit et illustravit Hagenbuchius ὁ ἐπιγραφικὸς cum Quiriniano diptycho a p. 232 sq. —Pro duobus versibus unum quidam manuscr. habent, *Qui mox in tabulas inscripto consule secti.*

349. *Amnes Indi* stupent, quum tot ad se elephantos potum venire vident mutilos: dignior quidem ingenio Nostri videbatur hæc lectio et distinctio præ illa vulgata:

Per proceres et vulgus eant, stupor omnibus Indis.

Diptycha sane non sunt *stupor Indis omnibus*, quorum paucis, aut nulli adeo, innotescunt. Ne mutata quidem distinctione verum est, ele-

Plurimus, ereptis elephas inglorius errat
Dentibus : insedit nigra cervice gementum,
Et fixum Dea quassat ebur, penitusque cruentis
Stirpibus avulsis patulos exarmat hiatus.
Ipsos quin etiam nobis miracula vellet
Ducere, sed pigra cunctari mole veretur.
Tyrrhenas fœtus Libycos amplexa per undas
Classica turba sonat; caudamque a puppe retorquens
In proram jacit usque leo. Vix sublevat unum
Tarda ratis : fremitus stagnis auditur in imis,
Cunctaque prosiliunt cete; terrenaque Nereus
Confert monstra suis, et non æquare fatetur.
Æquora sic victor quoties per rubra Lyæus
Navigat, intorquet clavum Silenus, et acres
Insudant tonsis Satyri, taurinaque pulsu

phantos exarmatos stupori esse Indis omnibus: sed hæc sentiri debent, non doceri. — *Omnibus* vulg. *amnibus*, Claverius et Barth. ex MSS.

352. *Insidit* malit Heins.—Mira phantasia pingit Dianam insidentem cervici elephantis, et dentem convulsum eripientem.

353. *Stirpibus cruentis avulsis.* Hensius durum ablativorum concursum vituperat, et *avulso*, scilicet *ebore*, legendum conjicit. Ed.

355. *Cunctari veretur*, non satis constanter mentiendi tenorem servas, Claudi. Quid enim post reliqua miracula difficile fuit Dianæ? Sed causa fatua etiam a dolo malo excusat poetam.

356. *Fœtus Libycos*, h. e. leones et alias Africanas (quo nomine tigres quoque, et pardos, et pantheras, et leopardos complecti solent) *complexa*, captas et vinctas tenens, *turba classica* navium et nautarum, etc. — *Adnixa, advexa, complexa, adnexa* MSS. Excidisse versum conj. Heins.

357. *Classis*, it. *classi*. MSS. — Aut immanis molis leo, aut parvum navigium : retorta etiam a puppe cauda, tamen capite proram attingit. Prodigialiter augetur magnitudo, si dedit poeta *jacit*. Sic enim corporis ipsius longitudo æquabit navim, quam retro quasi emetietur cauda. Etsi vero bene notum quam sit Noster exaggerationis amans, reliqua, tamen nimis sunt ὑπερβολικά, et ultra τὸ πιθανόν elata, eamque ipsam ob causam placere sobriis vix ac ne vix quidem possunt.

358. *Jacit* MSS. *jacet*, alii.

359. *Tarda ratis* : quasi navis onusta uno tantum leone fiat tardior; id quod indicat magnitudinem ejus portentosam.

361. *Sed non* vulg. malo, *et non*.

364. *Absudant* al. Claver. *Insu-*

Baccharum Bromios invitant tympana remos.
Transtra ligant ederæ; malum circumflua vestit
Pampinus: antennis illabitur ebria serpens,
Perque mero madidos currunt saliuntque rudentes
Lynces, et insolitæ mirantur carbasa tigres.

dant: Bacchum comitantur Satyri, Bacchæ, Fauni; at Silenus altor ejus et præceptor gubernaculum moderatur. Ed.

365. *Bromios remos:* remiges Bacchi Bromii, ἀπὸ τοῦ βρέμειν, *fremere*. Cujacius legit *pronos remos*, quasi proclives et sentientes se vehere Deum. — *Pronos* pro *Bromios* Claver. ex MSS. et Barth.

366. Videtur præ oculis habuisse Ovid. Met. III, 664:

Impediant hederæ remos, nexuque recurvo
Serpunt; et gravidis distringunt vela corymbis.
Quem circa tigres, simulacraque inania lyncum,
Pictarumque jacent fera corpora pantherarum.

367. *Ebria serpens:* indicatur quoddam Bacchi venenum, quod mentes inficiat, hominesque reddat similes Satyris lascivis, serpentibus, lyncibus, tigribus; quod contingit ob varia in variis hominibus vini effecta.

368. *Solvunt* pro *saliunt* vulg. Sed *saliunt* Bas. marg. Claver. MSS.

XXV.

CL. CLAUDIANI
IN LIBRUM
DE BELLO GETICO*
PRÆFATIO.

ARGUMENTUM.

Poeta dicturus superàtos a Stilichone Getas, post intermissam per multos annos rem poeticam, revertitur ad templum Apollinis Palatinum, ubi cecinit consulatum et victorias Stilichonis; unde illa statua ahenea a principe, petente senatu, sibi data est; 1—9. Hinc quo major mihi honos delatus est, inquit, eo severiores sum experturus censores. Sed me juvat materia, et satis magnam poetæ attentionem parabit vel magnitudo belli Getici, vel Stilichonis benevolentia; 10—18.

Post resides annos longo velut excita somno
 Romanis fruitur nostra Thalia choris.
Optatos renovant eadem mihi culmina cœtus,

* De *Bello Getico* non magis, quam de aliis argumentis poetæ nostri historicis, promittimus Commentarios. Illud modo eos, qui opus habent, monemus, quos *Gothos*, et *Vesegothos*, aut *Visigothos* adeo ap-

Personat et noto Pythia vate domus.
Consulis hic fasces cecini, Libyamque receptam:
Hic mihi prostratis bella canenda Getis.
Sed prior effigiem tribuit successus ahenam,
Oraque patricius nostra dicavit honos.
Annuit hunc princeps titulum, poscente senatu:
Respice, judicium quam grave, Musa, subis!

pellat Jornandes, eos antiquo vocabulo Herodoti, ac deinde Ovidii, etc. *Getas* vocari (vid. Oros. I, 16, n. 5, et ibi Haverc.), ipsumque Gothum Jornandem videri suum opus inscripsisse *de rebus Geticis:* tum illud, Istri ad Pontum Euxinum appropinquantis a sinistra accolas fuisse hos vel Getas, vel Gothos (vid. XXVI, 81, 135, 169), quidquid de nominis tam late patentis vel originibus, vel sedibus alias disputetur: denique, Stilichoni suo quum hic etiam faveat suus poeta, alios alia tradidisse; ut Cassiodorus Chron. « Stilicho et Aurelianus (COSS. A. 400). His Coss. Gothi Alarico et Radagaisa regibus ingrediuntur Italiam. » Deinde « Arcadio V et Honorio V. (A. 402) His Coss. Pollentiæ Stilichonem cum exercitu romano victum Gothi acie fugaverunt ». Et apud Jornandem, I, 29: « Alaricus, rex Gothorum.... sumto exercitu per Pannonias, Stilichone et Aureliano consulibus.... intravit Italiam. » Ibidem cap. 30: « Stilicho ex insidiis aggreditur Gothos ad Pollentiam, civitatem in Alpibus Cottiis locatam.... Gothi.... primo perterriti sunt; sed mox.... omnem pæne exercitum Stilichonis in fugam conversum usque ad internecionem dejiciunt. » Vid. ad v. 78, 90, it. 583. — De Victoria Stilichonis contra Alaricum Vic. De bello Getico, id est, de V. St. c. A. Vien. Ald. Junt. Plant. Barth. De bello Pollentiaco manuscr. Claverii, it. Cujac. et Heins. Commentario suo inscripsit Barthius, de laud. Stilic. lib. VI.

1. *Resides annos* eosdem puto, de quibus, XXIII, 23.

4. *Pythia domus*, templum Apollinis Palatinum, recitationibus et bibliothecis olim destinatum ab Augusto, sive ipsum, sive quæcunque ædes ad exemplum illius recitationi serviens.

5. *Fasces:* consulatus insignia, de quibus supra: sumuntur pro ipso consulatu.

7. Statuam decretam positamque Claudiano, hic locus declarat. Utrum basis illius inventa sit a Pomponio Læto, et vera inscriptio, disputamus in Proleg. Tom. I, p. 6.

8. *Patricius honos*, credo, est honos a Patribus, a senatu habitus, ut *popularis*, quem populus tribuit. — *Amœnam* ante Claver.

9. *Hic* vulg. *hunc* MSS. — *Titulum:* statuæ honoratiores titulis ornatæ sunt: statuæ communes absque his erant. Inscriptionem, seu titulum hujus statuæ vide supra Prolegom. Tom. I, pag. 6.

10. *Respicere*, vel *respicere se* jubemus, quos a calore cujuscunque

Ingenio minuit merces properata favorem.
    Carminibus veniam præmia tanta negant:
Et magis intento studium censore laborat,
    Quod legimur medio conspicimurque foro.
Materies tamen ipsa juvat, solitumque timoris
    Dicturo magna sedula parte levat.
Nam mihi conciliat gratas impensius aures
    Vel meritum belli, vel Stilichonis amor.

affectus revocamus. A poeta tantam gloriam consecuto nihil mediocre exspectatur. Hæc exspectatio gravis velut adversaria est, quam superare difficile. — *Judicium quam grave:* o Musa, honorificum de te senatus Imperatorisque judicium tam grave est, tantique ponderis, ut non nisi magna cum difficultate sustineri possit.

12. *Carminibus veniam:* poeta, cui tantus honos contigit, opus componere tenetur omni ex parte perfectum; quia nulla deinceps venia speranda est.

14. *Legimur:* eo severiores censores experiemur, quod legamur; hoc est, quod statuæ nobis erectæ titulus gloriosus legatur in medio foro.—*Medio foro*, Trajani, ut est in inscriptione.

15. *Solitum timoris*, solitum timorem, ut *repentina belli*, etc. — *Timorem* vulg.

16. *Sedula;* materiæ epitheton mihi placere non potest : metuo tamen, ne potius poetæ imputandum sit, quam librario.

18. *Meritum belli :* magnitudo belli Getici, quo patrato, de urbe romana Stilicho tam bene meritus est. — *Libri* vulg.

XXVI.

CL. CLAUDIANI
DE BELLO GETICO
LIBER.

ARGUMENTUM.

Stilicho Getarum victor majorem gloriam adeptus est, quam Tiphys ille, cujus industria servavit navem Argo e Cyaneis rupibus ostium Ponti Euxini prohibentibus, quæ tunc primum fixæ facilem aditum carinis præbuerunt. Nihil veritati, scilicet Stilichonis victoriæ, dabunt æquale fabulæ illæ, Harpyiæ, velleris aurei custos anguis, tauri ignivomi, militum armatorum seges; 1—30. Non clades Titanum miranda est, si huic comparetur Getarum strages, tantis tropæis inclytorum, et belli longa peritia; 31—35. Nam reddit consul imperio suam formam, legibus decus, justitiæ magistratuum ordinem, populis tecta et agros; 36—43. Jam non inde uri agros videmus, et excidii moram exspectamus ab obice fluminum, torrentium, procellarum; 44—49. Discordiæ etiam civiles resederunt : inde Roma surgat secura, fidens Deis, nec ullum dominationis terminum habitura; 50—60. Vim hostilem crebra prodigia nuntiaverunt : nec mirum terras interdum labore et bello vexari, siquidem Jovem ipsum turbavit Typhoeus centum brachiis, si Martem vinclis subdiderunt Aloidæ gemini Otus et Ephialtes, orbis motum tribus scopulis revulsis interruperunt, utroque tamen ante juventam pœnas Diis dante; 61—76. Adspiciat Roma victum hostem, et cum raris agminibus cedentem Italia, qui non bello cessaturum juraverat, nisi Roma capta : nunc fugiens, a suis

desertus, patitur a Romanis victoribus omnia quæ illis minatus erat; 77—89. At illis pepercit Stilicho, putans homines assuetos spoliis satis magnas egestate pœnas dare, quorum desperatio victoribus fieri posset funesta; nec tanti esse abolere nomen Getarum, quos arceat a Roma Jupiter; 90—103. Sub tempora reipublicæ libera, quum bella agerentur trans æquora, famam tantum insignem inde petiere Patres ducesque: at quum bellum ingrueret Latio et Romæ ipsi, non populari favore dux eligebatur, sed prudentissimus, qui non temeritate summam rerum in præceps traheret; qui omnia vel læta vel aspera perpenderet consilio; cautius enim ferro tractantur vulnera vitalibus proxima; 104—123. Curius, quem Pyrrhi Italia pulsi gloria nobiliorem fecit Æmilio, Mario, Fabricio et Decio, cedit ipse Stilichoni, quippe validioris gentis victori: cedunt et Fabius, Marcellus, Scipio major, quorum laudes æquiparavit cunctando, Getas vincendo, Italiaque expellendo; 124—144. At Pyrrhus lustro integro Italiam fatigavit, et nova Romanorum soboles post octodecim annos in Africam remisit Hannibalem; Stilicho autem intra hiemem unam bellum composuit; 145—153. Immo etiam Spartacus gladiator stragibus pudendis Romanos consules affecit; nos dolemus levia damna: at Consul noster gentem non servilem oppressit, quæ fato aut ira Deum gelidis regionibus excita Thraciam insederat; 154—172. Barbari præcipites ruunt, nullis impediti montium aut fluminum obicibus; Thraciam, Macedoniam, Thessaliam, Thermopylas, Isthmon et Peloponnesum pervolant; tantum victi ad Alpes et Eridanum, quum rumor miserabilis, velut capta Urbe, populos ab Austro ad Arctum terreret; 173—204. Ex his malis evasit major Stilicho, qui Romæ securitatem præstitit, male tutis, ut videbatur, urbium propugnaculis, quum undique Italia excederetur, et diviti cuique opes oneri et timori essent; 205—226. Tunc prodigia sinistra paventes animos perculerunt, auguria, fulmina, libri sibyllini, lunæ defectus, grandines, apum examina, incendia sine causis, cometes ab ortu solis in septentrione evanescens; 227—248. Sed ostentum horribilius luporum, ante ora Imperatoris cæsorum, quod contrarie interpretati sunt; 249—266. Stilicho desperantes confirmat egregia oratione: nihil proficere lamenta; non desperandum esse, etiamsi Getæ Italiam penetraverint; nunquam impune Romam esse lacessitam; absistendum a fuga: sibi quoque esse timendum

sacris pignoribus; impavide Romam tuerentur, donec rediret cum lecto milite; 267—313. His dictis fiducia et aulæ et populo rediit, quum vidit Hesperia secum junxisse pericula Augustum; 314—318. Tum trajecto Lario lacu, Alpes transit, Rhætiam petit, in quo itinere multi milites gelu, aut barathris mersi pereunt, pernoctans ipse in casis et speluncis; 319—358. Inde salus Romæ; quippe rebellaverant Vindelici et Norici, quos adventu ducis subito stupefactos alloquitur, monens quam graves pœnas dederit Philippus Macedo victus a Lævino prætore, postquam ad Pœnos post Cannensem cladem desciverit; 359—399. Inde rebelles, mutatis consiliis, stipendium precantur; quorum justum numerum dux eligit: tum undique cohortes Romanæ conveniunt, Stilichonis fiducia, e Rhætia, Britannia, Scotia, et diversis Germaniæ nunc etiam placidæ regionibus; 400—429. Celsior Camillo, patriæ captæ vindice, Stilicho sospitis ultor Romæ; 430—437. Superat et Herculem, Dianam et Polyidum vatem, qui Alcestim, Hippolytum et Minois filium ad vitam e morte revocarunt: nam Stilicho multos populos letho eripuit; 438—449. Quum rumor reditus Stilichonis ignoto auctore percrebuerit, omnes plausere; sed quum ipse venisset, exercitus Martii ductor, tunc ingenti gaudio populum et aulam perfudit; 450—468. Inde spes exempta Alarico putanti post Alpes nihil sibi agendum superesse; jam piget Romæ speratæ, et incertus concilium seniorum Getarum vocat; quorum unus ait, 469—487: Post tricesimum belli annum res in arctum constringi ob ducis audaciam; refugiendum ab Italia et urbe Roma, nunquam impune lacessita; a Stilichone cavendum esse, cui famulatur Fortuna, quem vitæ et mortis habuit nuper dux arbitrum; 488—517. Alaricus ira accensus refert, se parcere dicenti talia, utpote seni; post tot labores facile exhaustos nunquam recessurum; Getas sine armis multum valuisse, nunc socordia hostis ferrum tradentis invictos fore; voci divinæ Alaricum ad *Urbem* vocanti parendum; 518—549. Inde pervenit ad fluvium *Urbem*, errore nunc detecto; 550—557. Stilicho suos hortatur: nunc ulciscendum esse priscas Italiæ clades; Alaricum valere discordiis Romanorum; cæterarum gentium fidem incertam; victoria opus esse; nunc Tibrim esse tuendum; 558—578. Alani sub Stilichone militantes pugnam aggrediuntur; qui, duce occiso, jam recedebant, ni subsidia peditum pugnam instaurassent; 579—597. Romani, Marte favente, Barbaros

prosternunt et sanguine satiantur, divitiis neglectis, quas Getæ ab exuviis Valentis capti, et ab Græcia tota collegerant; 598—615. Captivi ex diversis gentibus, quos Getæ secum in servitium traxerant, in libertatem vindicantur; 616—622. Alarici uxor spes deceptas dolet, opesque Romanarum famularum perditas; 623—634. Pollentiæ laudes et victoriæ inclytæ, quam posteri eodem nomine et tropæo ac Cimbrorum cladem in terrorem gentium signabunt; 635—647.

INTACTI quum claustra freti coeuntibus æquor
Armatum scopulis audax irrumperet Argo,
Æetan Colchosque petens; propiore periclo
Omnibus attonitis solus post numina Tiphys
Incolumem tenui damno servasse carinam
Fertur, et ancipitem montis vitasse ruinam,
Deceptoque vagæ concursu rupis in altum

1. *Intacti*, maris, quod nulla navis adhuc tetigerat. Primus enim Jason navigavit; vel potius Sidon, urbis Sidonis conditor, et Noemi pronepos. Alii Phœnicibus, alii Ægyptiis tribuunt artem navigandi. — *Claustra irrumperet*: infringeret, irrueret, velut obices et repagula maris, quod clausum hactenus remanserat. Nam prima navium Argo mare intrasse dicitur. — Qui hoc exordium plene intelligere, et suavitatem illius percipere velit, illum oportet summam fabulæ Argonauticæ præsentem animo habere: cujus non minima pars sunt Cyaneæ rupes, Symplegades, trajiciendæ navigantibus Colchos, ubi regnabat Æetes, pater Medeæ. Harum rupium subitus concursus conflictusque interitum minabatur præsentissimum. Tiphys, gubernator Argûs navis, ita observat tempus, quo discessu suo trajiciendi spatium dabant rupes, ut nihil illo conflictu præter ornamenta puppis, ultra navim eminentia, perierit. *Corymbos* vocat Valerius Flaccus IV, 691, ubi graphica hujus transitus descriptio est, Græci ἄφλαστα, *aplustria* Romani. Hoc est *tenue damnum* nostri poetæ, v. 5.

2. *Arctatum* Raphel. contra libros.

3. *Æetan*, regem Colchidis: alii legunt, *Æeam*, quæ est ipsa Colchis regio, scilicet ad Pontum Euxinum. — *Propiore periclo*: saxis sese jam ad collisionem attollentibus.

4. *Post numina*: Junonis et Minervæ, quæ distinuerunt rupes, ne ita cito coire possent. Pulchre describit Valerius Flaccus l. c.

5. *Tenui damno*; extrema puppis parte concursu rupium elisa: id quod emissa prius columba, et caudæ partem amittente, futurum dignoscebatur.

6. *Montis*: saxorum quæ montis instar in sese invicem ruere videbantur.

7. *Decepto*: eluso saxorum jam-

Victricem duxisse ratem. Stupuere superbæ
Arte viri domitæ Symplegades; et nova passæ
Jura soli, cunctis faciles jam puppibus hærent,
Ut vinci didicere semel. Quod si ardua Tiphyn
Navis ob innocuæ meritum sic gloria vexit;
Quæ tibi pro tanti pulso discrimine regni
Sufficiant laudes, Stilicho? licet omnia vates
In majus celebrata ferant, ipsamque secandis
Argois trabibus jactent sudasse Minervam;
Nec nemoris tantum junxisse carentia sensu
Robora, sed cæso Tmarii Jovis augure luco,
Arbore præsaga tabulas animasse loquaces.

jam ruere minitantium conflictu.

8. *Superbi*, *superba* MSS.

9, 10. *Nova jura soli:* ferentes novum imperium terræ, cui deinceps adhærere debebant. Nam ante rupes illæ erant mobiles, et soli, seu terræ jura nesciebant: sed in fatis erat, ut statim atque navis aliqua transiisset, solo deinceps, ut rupes cæteræ, figerentur. Valerius Flaccus, Argon. lib. IV, 711;

Tum freta, quæ longis fuerant impervia sæclis,
Ad subitam stupuere ratem..........

10. Pro *soli*, *sali* it. pro *cunctis*, *certis* manuscr. — Post illum Argûs transitum, fato jam firmatæ sunt Cyaneæ petræ, non amplius vocandæ Symplegades, quæ συμπληγῆναι, confligi, desierint. Ovid. Met. XV, 337:

.........Timuit concursibus Argo
Undarum sparsas Symplegadas elisarum,
Quæ nunc immotæ perstant, ventisque resistunt.

12. *Innocua* passive, cui noxa illata non est, ut ipse Virg. X, 302: « sedere carinæ Omnes innocuæ. » Sic etiam *innoxium* poni, in Lexico rustico ostensum.

13. *Tantis*...*regnis* conj. Heins.

16. *Minervam*, quæ texendæ Argo navi præfecta erat. Unde dicitur Palladia puppis, ut facta a Pallade in usum Jasonis, vel ex scholiaste Arati, in usum Danai, fratrem Ægyptum fugientis.

17. *Vinxisse* al.

18. *Cæsa*...*Arbore* conj. Heins. — *Teneri* MSS. etiam Cuj. it. Vic. *toto* Vien. *summi*, *totum* MSS. *monitu* Ald. Junt. Bas. *Tomari* Plant. *Tmarii* Heins. Hesychii et Stephani auctoritate, atque Callimachi. — *Tmarius* Jupiter, a monte Dodonæ *Tmaro* dictus apud Hesychium et Stephanum Byz. Add. Heins. ad Virg. Æn. V, 620. Vid. Herod. et Silium Italicum, lib. III.

19. Hæc est illa carina Argûs navis (τρόπις) loquax et fatidica, de qua portenta canunt Argonautici. Modestius Val. Fl. I, 301 sqq. tutelam facit navis, et inducit dicentem in somnio Jasoni:

..................Dodonida quercum,
Chaoniique vides famulam Jovis: æquora tecum
Ingredior; nec fatidicis avellere silvis
Me, nisi promisso potuit Saturnia cælo.

Hæc *arbor*, hæc quercus Dodonæa

Plurima sed quamvis variis miracula monstris
Ingeminent teneras vincturo carmine mentes,
Harpyiasque truces, insopitisque refusum
Tractibus aurati custodem velleris anguem,
Et juga taurorum rapidis ambusta favillis,
Et virides galeis sulcos, fetasque novales
Martis, et in segetem crescentis semina belli;
Nil veris æquale dabunt. Prohibere rapaces
Scilicet Harpyias, unaque excludere mensa
Nobilior titulus, quam tot potuisse paratas

fuit carina Argûs, cujus animavit et reliquas *tabulas*, e carina tanquam costas e spina dorsi aptas, ut tota navis fatidica dici potuerit. Cf. ad VII, 118. — *Armasse* Cuj.

21. *Miracula ingeminant* poetæ, h. e. augent, multiplicant *variis monstris* enarrandis, qualia sunt Harpyiæ, draco, tauri ignivomi. — *Victuro* MSS. it. Cuj. *victuri* MSS. *vincturi* vulg.

22, 23. *Insopitis tractibus*, ὁλκοῖς ab ἕλκω, s. spiris nunquam plane sopitis, s. quiescentibus. *Refusum*, draconem dicit, h. e. reflexum replicatumque jacentem, ut humi *funduntur*, qui procumbunt, et jacent: unde exercitus quoque fundi dicuntur, quum cæduntur et coguntur fugere.

23. *Anguem:* qui perpetuo vigilans custodiebat vellus aureum, quique artibus Medeæ a Jasone sopitus est. Per vellus aureum alii virtutem, alii doctrinam, alii divitias Thessaliæ in Colchidem portatas a Phryxo, et a Jasone reportatas, intellexerunt.

24. Ignivomi sunt tauri illi custodes, ipsoque adeo halitu suo possunt noxam jugo inferre, aut in cineres adeo illud convertere.

25. *Virides* non colorem indicat, puto, verum hoc modo, pro herbis et viridibus prosiliisse de sulcis galeata capita, et reliqua deinceps membra armatorum. Quod *fetas Martis*, hoc est, armatorum, *novales* dicit, metaphora est ab animantibus tracta: *feta* enim est quæ peperit. Cæterum facile video, per hypallagen poni posse *bellum*, i. e. bello concursuros armatos *crescere in segetem:* facilius tamen et naturalius esse videtur, *semina belli crescere in segetem*, venire ad maturitatem; verbo vellem in bonis libris esset *crescentia semina.*

26. Quid si *crescentia?*

27. *Nihil* etiam mentientes de Argonautis poetæ fingendo dabunt ita magnificum et admirandum, quod *æquale* sit veris, quæ narrari de gloria Stilichonis possunt. Hoc ut ostendat, comparationem ingreditur.

28. *Harpyias*, fœda monstra, Calais et Zetes, Boreæ filii, a Phinei mensa, quam et spoliabant, et fœdabant, abegere; vid. Valer. Fl. Argon. IV, 428 sqq.

29. *Titulus*, inscriptio, quales

In Latii prædam Geticas avertere fauces?
 Anne ego terrigenas potius mirabor in ipsis
Procubuisse satis, vitæ quibus attulit idem
Principium finemque dies; quam cæsa Getarum
Agmina, quos tantis aluit Bellona tropæis,
Totaque sub galeis Mavortia canuit ætas?
 Per te namque unum mediis exuta tenebris
Imperio sua forma redit, claustrisque solutæ
Tristibus exsangues audent procedere leges.
Jamque potestates priscus discriminat ordo
Justitiæ, quas ante pares effecerat una
Nube timor: tua nos urgenti dextera leto
Eripuit, tectisque suis redduntur et agris
Damnati fato populi, virtute renati.

in ferculis triumphi ferebantur, aut ponebantur, sub statuis, in arcubus etc. Hic igitur possis *titulum* etiam laudem reddere, vel prædicationem.

31. *An ego* vulg. — *Terrigenas:* nationes natas ex terra armatas.

33. *Getarum;* Getæ, qui et Gothi dicti sunt: sed Claudianus maluit dicere Getas, quod hæc vox magis placebat ob antiquitatem. Getas autem, instar segetis armatæ exsurgentes, vicit Stilicho gloriosius, quam si vicisset terrigenas.

34. *Aluit* Getas *Bellona tropæis*, virtutem illorum per victoriam et successus auxit: quanquam neque ipsum victum excludere velim, quem sibi armis paraverint.

35. *Tota ætas* Getarum *canuit*, peritiam et prudentiam ab usu collectam habuit, ut adolescentes quoque veterani esse viderentur.

36. Pro *unum*, *virum* MSS. unde *iterum* conj. Heinsius. *Excita* MSS. quod placet Heinsio. — *Exuta tenebris*, squalore et obscuritate, qua velut involuta erat, liberata. Ut lux gloriam notat, et magnam celebritatem, ita tenebris indicatur infamia et humilitas. Hic illud insuper vult poeta, leges, instituta, mores romanos Barbarorum incursione opprimi, ut non agnoscas illum populum victorem, qui in tenebris quasi delitescat.

39. Belli tempore, quum omnes hostem vel jam incubantem, vel imminentem certe, metuunt, cessant legitima imperia. Agunt hoc ipsum hostes, ut suis a dominis, magistratibus, principibus, homines avocent.

40. *Suffuderat*, vel *infecerat* conj. Heins.

41. *Nubes* quum prospectum et distinctionem rerum etiam propinquarum adimat, perturbationem confusionemque rerum, officiorum, personarum, apte exprimit.

43. *Fato* assignat infelicitatem Romanorum, restitutam felicitatem

Jam non in pecorum morem formidine clausi
Prospicimus sævos campis ardentibus ignes;
Alta nec incertis metimur flumina votis
Excidio latura moram : non poscimus amnes
Undosam servare fidem, nubesque fugaces,
Aut conjuratum querimur splendere serenum.
Ipsa quoque interius furiis exercita plebis
Securas jam Roma levat tranquillior arces.
Surge, precor, veneranda parens, et certa secundis
Fide Deis, humilemque metum depone senectæ,
Urbs æquæva polo : tum demum ferrea sumet

virtuti Stilichonis, vitio mortalitatis familiari, qui sua peccata infortuniorum nomine vocent, secunda autem suæ sapientiæ, vel virtuti adscribant.

44. *Formido* non tam rete est, quam funiculus, s. linea panniculis, pennis præsertim varii coloris, distincta, cujus insolita specie, et motu ab aura, perterritæ bestiæ contineri se, aut coarctari adeo patiuntur. Dictum ea de re in Thesauris, voc. *Formido* et *Linea*.

46. Qui metuunt adventum hostilis exercitus, illi interdum sperant, a fluminis subito incremento illum retineri posse, hoc flumen metiuntur votis, optant, ut quam latissime diffundatur, quam profundos agat vortices. Amnis, qui sic remoratur hostes, *servat fidem* suis accolis, *undosam*, undis actis hosti terribilem. Novimus laudari munimenta a quorum aditu inundatione arceri hostis potest. Interdum hoc beneficium a cælo ac tempestate exspectatur. *Nubes fugaces*, quæ diffugiunt non demisso ante imbre : *conjuratum serenum*, serenitas, quæ hostem juvat, simili figura ut Nost. Carm. VII, vs. 98, *conjurati veniunt ad classica venti*. — *Fulmina* MSS.

48. *Undosam fidem :* non precamur, ut flumina nos undis suis fideliter custodiant, liberentque ab hostibus.

50. *Internis*, Heins. ex MSS. Sic et Cuj. Pro *plebis*, *belli* MSS. Inde *interni belli* conjecit Heins. quod malim præ versu sibilante, quem dedit, *internis furiis exer. plebis*.

51. *Leva* MSS.

52. *Parens:* tot heroum virorumque illustrium mater erigitur ad ponendam in fortuna meliore fiduciam.

53. *Metus* omnis est *humilis*, deprimit, contrahitque animos : *senecta* non ætatem ipsam productam, sed imbecillitatem notat, quæ illi adjuncta est, tristitiamque. Sic *senium* et *consenescere* passim.

54, 55. *Ferrea Lachesis* nihil aliud est, quam dura sors, cui mortalia omnia subjecta sunt. Romam illa sorte eximebant, æternam urbem, Deam vocabant, pro Dea hymnis, qualis

Jus in te Lachesis, quum sic mutaverit axem
Fœderibus natura novis, ut flumine verso
Irriget Ægyptum Tanais, Mæotida Nilus,
Eurus ab occasu, Zephyrus se prodat ab Indis,
Caucasiisque jugis calido nigrantibus Austro
Getulas Aquilo glacie constringat arenas.
Fatales huc usque manus, crebrisque notatæ
Prodigiis abiere minæ : nec sidera pacem
Semper habent, ipsumque Jovem turbante Typhœo,
Si fas est, tremuisse ferunt, quum brachia centum
Montibus armaret totidem, spiramque retorquens

est ille Erinnæ, statuis, nummis celebrabant. Ponamus ex illa Erinnæ Ode unam strophen, quæ maxime huc facit,

Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰὼν,
Καὶ μεταπλάσσων βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνᾳ πλησίστιον οὖρον ἀρχᾶς
Οὐ μεταβάλλει,

quam sic reddidit H. Grotius,

Quæque res cunctas vaga fallit ætas,
Dum novis vitam variat figuris,
Semper ut regnes, tibi perstat auras
Flare secundas.

55. *Axem* more suo dicit cælum, et relationem ad illum telluris, climata, et quæ inde pendent. — *Fœdera* etiam alias illum, quem naturæ ordinem vocare solemus, appellat; exempli grat. III, 4.

57. *Tanais :* vulgo *Don*, separans Europam ab Asia, et influens in paludem Mæotidem, supra pontum Euxinum.

58. *Eurus :* ventus est flans ab oriente; *Zephyrus*, ab occidente. — *Promat* vulg. *prodat* ex MS. Heins. quod verbum illustrat ad VIII, 644.

59. *Caucasiis :* a Caucaso, qui mons est patentissimus versus septemtrionem, separans Scythiam ab India. — *Nigrantibus :* turbatis pluvia nigranti immissa ab Austro, vento meridiano, qui calidus est, humidus et pluvius.

60. *Getulas :* Getulia Libyæ regio est calida et arenosa.

61, 62. *Manus* Barbarorum fato huc usque processerunt : *prodigiis notatæ* sunt *minæ* hostiles. Prodigia ut invertunt quodammodo rerum naturam aliam ; ita prodigii et portenti instar est, Romam concuti et metuere a Barbaris. Scilicet ut ipsum Jovem metuere Typhoeus et conjurati Gigantes coegere.

64. *Si fas est*, intell. dicere, vel credere, vel fieri adeo. — *Centum brachia* tribuunt poetæ non Briareo modo, sed huic ipsi Typhoeo, v. g. Ovid. Met. III, 305 ; et universim Gigantibus, ut in. Met. I, 184 :

Centum quisque parabat
Injicere anguipedum captivo brachia cælo.

— *Timuisse* vulg.

65. *Spira* est flexus serpentis, sive potius ipsa pars in spiram flexa; *volumina* etiam vocantur. Typhoeus anguipes est, pro pedibus habet

Lamberet attonitas erectis anguibus Arctos.
Quid mirum, si regna labor mortalia vexat?
Quum gemini fratres, genuit quos asper Aloeus,
Martem subdiderint vinclis, et in astra negatas
Tentarint munire vias, steteritque revulsis
Pæne tribus scopulis cælesti machina bello.
Sed caret eventu nimius furor: improba nunquam
Spes lætata diu; nec pervenere juventæ
Robur Aloidæ, dum vellere Pelion Otus
Nititur, occubuit Phœbo, moriensque Ephialtes
In latus obliquam projecit languidus Ossam.
Adspice, Roma, tuum jam vertice celsior hostem:
Adspice, quam rarum referens inglorius agmen

serpentes, ut cæteri Gigantes, quorum *pedes*, ut ait Macrob. Sat. I, 20, « in draconum volumina desinebant ». Nostri imago plane horribilis est: anguinei illi pedes in extremo habent capita cum linguis exsertis, et adeo immani sunt longitudine, ut reflexi, retortique, ac duplicata illa parte in cælum erecti pertingant ad Ursas cælestes, quæ ipsæ attonitæ vident Dracones illius, qui utramque spiris complectitur, æquales. — *Spirasque* vulg.

68. Hi sunt *Aloidæ* quos apud inferos etiam vidit Æneas Virgilianus, VI, 582, exemplo Homeri Od. Λ, 304. Hi *Martem* captivum, et in æneo inclusum cacabo tenuere, periturum ibi, nisi furto Mercurii evasisset. Fabula est Il. E, 385.

70. *Steterit* machina cæli, interrupto illo perpetuo motu, vibratis in cælum tribus montibus saxosis.

71. *Cælesti bello:* quod contra cælum a Gigantibus movebatur.

72. *Caret eventu.* Hor. Od. III, 4, 65: « Vis consili expers mole ruit sua. » Μισεῖ γὰρ ὁ θεὸς τὴν βίαν, Deus odit vim; Euripides.

73. *Pervenere juventæ robur*, intellecta *ad:* plane ut exprimere voluisse videatur etiam phrasin Homericam, Odyss. λ, vs. 316:

Καί νύ κεν ἐξετέλεσσαν, εἰ ἥβης μέτρον ἵκοντο.

Nec alias insolitum est omittere post hoc verbum præpositionem. Ovid. Met. III, 462:

Verba refers aures non pervenientia nostras.

Stat. Theb. III, 12:

Ut vero infames scopulos silvamque nefandam
Perventum.

74. *Pelion...Ossam;* sunt montes Thessaliæ. — *Othrys* vel *Otrys* ante Claver. qui *Otos. Otis. Otys.* MSS.

76. *Obliquam. Obliquum.* Voss.

77. *Vertice celsior:* altior toto capite, vel sublimior ex collibus, adspice.

78. Ergo magna clade in Italia affectus est secundum hæc Alaricus. Describit cladem etiam Prudentius in Symmach. II, 695 sq. et inter alia canit, v. 708, « dux

Italia detrusus eat, quantumque priori
Dissimilis, qui cuncta sibi cessura ruenti
Pollicitus, patrii numen juraverat Istri
Non nisi calcatis loricam ponere Rostris.
O rerum fatique vices! qui fœda parabat
Romanas ad stupra nurus, sua pignora vidit
Conjugibus permista trahi; qui mente profunda
Hauserat Urbis opes, ultro victoribus ipse
Præda fuit: nostri quondam qui militis auro
Aggressus tentare fidem, desertus ab omni
Gente sua, manibusque redit truncatus et armis.
Hoc quoque quod veniam leti valuere mereri,
Si positis pendas odiis, ignoscere pulchrum
Jam misero, pœnæque genus vidisse precantem.
Quæ vindicta prior, quam quum formido superbos
Flectit, et assuetum spoliis affligit egestas?

agminis imperiique Christipotens nobis juvenis fuit (Honorius), et comes ejus Atque parens Stilicho». Deinde, « Illic ter denis gens exitiabilis annis Pannoniæ, pœnas tandem deleta pependit... mirabere... Posteritas... cadavera... Quæ Pollentinos texerunt ossibus agros ». Hæc utrum veriora sint his, quæ ad XXV pr. attulimus, an conciliari cum iis possint, quærere facilius est, quam certum respondere. Fateor tamen, mihi placuisse rationem Jo. Lud. Vivis in libello de Getis, s. Gothis, S. August. de Civit. Dei libris præmisso.

81. *Juraverat:* more gentium quæ Danubium accolunt. Vide simile Gallorum jusjurandum apud Flor. lib. II, cap. 4, et ibi Freinshemium.

82. *Rostra* fori Romani, unde concionabantur ad multitudinem, intelligi, apparet.

84. *Sua pignora,* liberos, qui pignora sunt amicitiæ conjugalis, vidit captivos trahi cum conjugibus; adeo ut horum greges singulis aureis venderentur.

85. *Mente profunda* exprimit poeta insatiabilem cupiditatem, quæ instar profundæ voraginis expleri nullo modo potest. Μένος cogitasse videtur, partem, quæ vult in nobis, et appetit, non quæ intelligit et scrutatur. *Devorandi* verbum in tali re amat Cicero.

89. *Manus* intelligamus milites, et copias adeo omnes, præter *arma,* quæ separatim nominat.

90. Hic poeta illud *veniam leti* vocat, et clementiam, in quo alii vel turpem Romanis pactionem, vel proditionem adeo deprehendere sibi visi sunt. Vid. Zosimus, V, 29. Et fuisse rem invidiosam, etiam ex hac defensione apparet. Ipsa for-

Sed magis ex aliis fluxit clementia caussis,
Consulitur dum, Roma, tibi : tua cura coegit
Inclusis aperire fugam, ne pejor in arcto
Sæviret rabies venturæ conscia mortis.
Nec tanti nomen stirpemque abolere Getarum,
Ut propius peterere, fuit: procul arceat altus
Jupiter, ut delubra Numæ, sedemque Quirini
Barbaries oculis saltem temerare profanis
Possit, et arcanum tanti deprendere regni.
Quanquam, si veterum certamina rite recordor,
Tunc etiam, pulchra quum libertate vigerent,

mula *valuere mereri*, indicat, *mereri* hic esse simpliciter consequi sine respectu dignitatis.

96. *Tua cura* posuit pro *tui*. Dum tibi, o Roma, consulit, tuæ salutis dum rationem habet Stilicho, maluit inclusis Getis fugæ occasionem præbere, ne desperatio illos in rabiem verteret, perniciosam forte Romanis futuram. Honesta et speciosa oratio, quam populares mei breviter comprehendunt, *Fugienti hosti pontem substernendum esse aureum*.

97, 98. *Pejor in arcto rabies* : rabies hostium inclusorum erumpit violentius. Sic noluit Miltiades pontem in Hellesponto interrumpi, ne desperatio Persarum in rabiem verteretur. Ed.

98. *Nuncia* vulg. *conscia* a Barthio et Heins. e MSS.

99. Comparat inter se hæc duo, internecionem Getarum, periculum Romæ ab illorum desperato impetu. Hæc si in bilancem imponantur, non tanti ponderis est *prius*, ut posterius subeatur.

100. *Procul arceat* : non diu arcuit Jupiter : non multo post scriptum a Claudiano hoc carmen Roma vastata est, ut diximus.

101. *Sedemque Quirini*, Romuli, qui in cælo Quirinus appellatur. Sedes autem Quirini, seu Romuli domicilium, est ipsa Roma.

102. *Temerare* : quasi Barbari etiam violarent oculis id quod aspexissent; quod dicebant ob eorum feritatem atque impietatem.

103. *Arcanum regni*. Ignem in templo Vestæ, in primis intelligerem, nisi obstaret illud, quod jam Theodosius senior statim a victo Eugenio dicitur Vestales et cultum Vestæ abrogasse, quod copiose narrat Zosimus, V, 28. Et frustra jam ante consumpta erat nobilis illa Symmachi relatio, quam oppugnarunt Ambrosius et Prudentius. An igitur alia imperii rom. pignora respicit? Serv. ad Æneid. VII, 188 : « Septem fuerunt paria (leg. *pignora*) quæ imperium rom. tenerent, acus Matris Deum, quadriga fictilis Veiorum, cineres Orestis, sceptrum Priami, velum Ilionæ, Palladium, ancilia. »

Et proprio late florerent milite Patres,
Semper ab his famæ petiere insignia bellis,
Quæ diversa procul tuto trans æquora vires
Exercere dabant: currus regumque catervæ
Inter abundantis fati ludibria ductæ.
At vero Italiam quoties circumstetit atrox
Tempestas, ipsumque caput læsura pependit;
Non illis vani ratio ventosa favoris,
Sed graviter spectata salus, ductorque placebat,
Non qui præcipiti traheret simul omnia casu,
Sed qui maturo vel læta vel aspera rerum

106. *Proprio florerent milite:* quum senatores florerent, id est, haberent rempub. florentem, et, arboris florentis instar, abundantem flore quodam ac delectu militum propiorum, non vero mercede conductorum.

108. *Divisa* MS. — Pro *tuto*, *totas* MSS. hinc *tutas*, conj. Heins. — *Virtus Exerc. dabat* conj. Scal. *dabat* vulg. sed *dabant* omnes MSS. Heins.

109. *Regum catervas*, ab Heinsio ex bonis libris assumptas, eo minus mutare, et reducere *catenas*, quæ alioqui pulchre conveniunt, ausus sum, quod augustius spectaculum sunt *reges* plurium numero, nec invisum Romæ, cum *reges* sint etiam filii et fratres regum, ut non absurde possimus etiam *catervas* illorum putare in triumpho ductas. Currum triumphalem Æmilii Paulli Macedonici præcesserunt ipse Perses rex, tres illius liberi, Bitis, Cotyis regis filius, etc. — *Catenæ*, ante Heins.

110. *Abundans fatum*, quod plura tribuit, quam quis sperare, vel optare adeo audeat. — *Ludibria* dicuntur non tam respectu triumphantis, quanquam id quoque, quam eorum de quibus triumphatur, quos, paulo ante in summo velut fastigio constitutos, jam Hor. Car. III, 29, 49, « Fortuna sævo læta negotio, et Ludum insolentem ludere pertinax », ad miserrimam conditionem depressit.

112. *Tempestas...pependit* pictura est nubis capitibus ac cervicibus imminentis, fulmina et grandines intentantis. Cæterum in hac prudentiæ Stilichonis prædicatione inest tacita confessio, quam timendus etiam post prælium ad Pollentiam fuerit Alaricus.

113. *Non illis vani:* quum periculosum patriæ bellum incubabat, Romani veteres nullam habuerunt rationem famæ levis, quam adeptus erat ille, qui fortiter pugnaret; sed consuluerunt uni patriæ saluti, ducemque elegerunt, qui non nisi gravibus de causis committendo in Italia prælio se exponeret. — *Furoris* MSS. *timoris* MSS. hinc *tumoris* conj. Heins.

114. *Suspecta* MS.

116. Pro *maturo*, *martyrio* Ex-

Consilio momenta regens, nec tristibus impar,
Nec pro successu nimius, spatiumque morandi,
Vincendique modum mutatis nosset habenis.
Cautius ingentes morbos, et proxima cordi
Ulcera Pæoniæ tractat solertia curæ,
Parcendoque secat, ferro ne largius acto
Irrevocandus eat sectis vitalibus error.
Sublimi certe Curium canit ore vetustas,
Æaciden Italo pepulit qui litore Pyrrhum:
Nec magis insignis Pauli Mariique triumphus,
Qui captos niveis reges egere quadrigis:

cerpt. Voss. qui agnoscit monachum.

117. *Momenta*: vel minima puncta, seu levissimos quosque motus fortunæ prosperæ, aut adversæ, in sapientiam vertens.

118. *Nec pro successu nimius*: nimis elatus, ut Minutius Felix, qui victoriæ consulto oblatæ successu exsultans, spe palmæ majoris lacessebat Hannibalem, a quo deletus fuisset, nisi a F. Maximo fuisset adjutus. — *Spatium morandi*: id scire debet dux optimus; talis Fabius Maximus,

Unus qui nobis cunctando restituit rem:

Virgil. Æneid. lib. VI, vs. 846. Et Augustus, ex Suetonio, dixit, « prælium, aut bellum nunquam suscipiendum, nisi quum major emolumenti spes, quam damni metus ostenderetur. » — *Præ* MSS. *Tumidus* vulg. sed *nimius* MSS. et exemplis tuetur Heins.

119. *Mutatis nosset habenis*: qui vel levi flexu equorum sciret vincere; vel imitaretur factum ducis illius Romani, qui detractis habenis irrupit in hostes, eosque devicit.

121. *Pæoniam curam* esse medicam, monuimus supra, XXIV, 173.

122. *Secando parcit* debebat dicere naturaliter; sed etiam ipsa hypallage habet vim suam: secat dum parcit, et quia parcit; ne pars sincera trahatur. Itaque cavet ne sectio plus damni ferat, quam caveat. — *Longius* vulg. *latius* MSS. *largius* Heins. ex MSS.

124. *Curium*: civem romanum admirandæ frugalitatis et fortitudinis, qui Pyrrhum ab Æaco oriundum ex Italia pepulit; quique ideo plus laudatur quam Paulus et Marius, qui captivos reges in Italiam adduxerunt.

125. *Æacidæ* cognomen Pyrrho, quod per Achillem ab Æaco descenderet, tributum etiam ab illo nobili oraculo, sive verum fuerit, sive confictum ab Ennio,

Aio te, Æacide, Romanos vincere posse;

de quo Cic. Divin. II, c. 56.

126. *Pauli*: Pauli currum rex Macedoniæ potentissimus quondam et nobilissimus Perses cohonestavit. Cicero. — *Marii*: qui Jugurtham, Numidarum, Africæ populorum, tyrannum, in triumpho duxit.

Plus fuga laudatur Pyrrhi, quam vincla Jugurthæ;
Et quamvis gemina fessum jam clade fugarit,
Post Decii lituos, et nulli pervia culpæ
Pectora Fabricii, donis invicta vel armis,
Plena datur Curio pulsi victoria Pyrrhi.
Quanto majus opus solo Stilichone peractum
Cernimus! hic validam gentem, quam dura nivosis
Educat Ursa plagis, non Chaonas atque Molossos,
Quos Epirus alit, nec Dodonæa subegit
Agmina, fatidicam frustra jactantia quercum.
Primus fulmineum lento luctamine Pœnum
Compressit Fabius; campo post ausus aperto
Marcellus vinci docuit : sed tertia virtus
Scipiadæ Latiis tandem deterruit oris.
Unus in hoc Stilicho diversis artibus hoste

128. *Fuga Pyrrhi;* Pyrrhus in fugam actus a Curio: non laudatur Pyrrhus, quod fugit. Sic *Jugurthæ vincla*, quibus vinctus Jugurtha.

130. *Decii:* qui se bello Tarentino devovit Diis manibus, et sic patriæ suæ victoriam peperit.

131. *Fabricii:* qui civis romanus admirandæ itidem et frugalitatis et fortitudinis: aurum Samnitum, ipsumque Pyrrhum secundum apud se locum dare volentem contempsit, medicumque Pyrrhi caput venale sibi offerentem, ipsi Pyrrho remisit.

133. *Solo Stilichone:* quum solus esset Stilicho. Nam præpositionem passivi, *peractum*, simpliciter omitti, durius esse puto.

134. *Validam;* gloriabatur Ulpius Trajanus, quod Geticas nationes omnium bellicosissimas, et corporis viribus prævalidas (quibus Zamolxis, quem ut deum colunt, animam ab interitu immunem promisit), fuderit paulo minus quam quinquennio.

135. *Chaones*, et *Molossi*, ac *Dodonæi*, gentes Epiri sub Pyrrhi regno, quos cur deteriores faciat Getis, non apparet, quum bellicosa semper illa pars græce loquentium habita sit. De fatidica Dodonæ quercu ad VII, 118, it. ad XXVI, 19, dictum.

138. *Fulmineum Pœnum*, et *lentum luctamen*, antitheton vehemens. — *Cunctamine* MSS. quod placet Heinsio: mihi ταυτολόγον videtur.

139. *Fabius*, « novam de Hannibale victoriam commentus est, non pugnare ». Flor. II, 6.

140. *Marcellus* vinci posse Hannibalem docuit, dum ab obsidione Nolæ urbis excussit; sed tamen ipse Hannibalis insidiis in Lucania deceptus, occisus, et magnifice sepultus est.

Tres potuit superare duces, fregitque furentem
Cunctando, vicitque manu, victumque relegat.
Atque hæc tanta brevi miscentem incendia Pyrrhum
Sustinuit toto mærens Œnotria lustro,
Et prope ter senas Itali per graminis herbas
Massylus Pœno sonipes vastante cucurrit,
Hannibalemque senem vix ad sua reppulit arva
Vindex sera patrum post bellum nata juventus.
Hic celer effecit, bruma ne longior una
Esset hiems rerum, primis sed messibus æstas
Temperiem cælo pariter belloque referret.

143. *Superare* etiam Bas. marg. *complere* ante Heins. — *Fregit:* Stilicho frangit Getas cunctando, ut Fabius; vincit manu, ut Marcellus; expellit et relegat, ut Scipio : sicque tres duces dum simul adæquat, superat singulos. *Frangit* Raphel. quod probat Barth. et mox *vincit* MSS. Favet, quod sequitur, *relegat*.

144. *Relegat*, removet et remotum tenet; vid. XXI, 150. Cæterum concinna brevitate (verum a poeta tali quis exspectet?) trium summorum ducum laudes hic in unum confert Stilichonem suum.

145 sq. Pyrrhi bellum duravit annis quinque: Punicum secundum, annis XVIII. *Herbæ* significant ver : quot *herbæ graminis*, tot sunt anni. Ut *post aliquot aristas*, post aliquot annos. Sic *messes*, *hiemes*, etc. — *Misc. prælia* MSS. et Bas. marg.

147. *Ter senas herbas:* id est, per octodecim messes, seu annos. — *Latii per graminis herbas* conj. Barth. *Latii per gramina messes :* et v. 160 *bellorum* editio Amstel. Cæsiorum laudata Heinsio.

148. *Massylus :* Massylia regio Africæ.

150. *Post bellum* primum Punicum finitum nata juventus intelligi debet, si non volumus nimis excedere modum poetam. Pauci sane esse potuerunt milites, XVI vel paulo amplius annorum in exercitu Romanorum, post cœptum bellum cum Hannibale nati, qui ultimis annis duobus in acie contra illum stare possent.

152. *Hiemis rerum*, tempestas, procella, turbo. Pulchre comparavit Heinsius Ovid. Heroid. V, 34; Edit. Nost. tom. I, pag. 101 :

Pessima mutati cœpit amoris hiems. Ed.

153. *Temperiem cælo referre* pulchre dictum; sed *bello*, non item. Nempe optimi etiam in jungendis s. conjugandis uni verbo communi diversis nominibus, s. notionibus, non semper satis accurate versantur, quæ res figuræ nomen accepit, Zeugma vocant. Possis tamen dicere, invito verum hic excidisse poetæ : non enim finem allatum bello Getico illa recessione Alarici de limite Italico, sed qualemcun-

Sed quid ego Hannibalem contra, Pyrrhumque tot annis
Certatum memorem? quum vilis Spartacus omne
Per latus Italiæ ferro bacchatus et igni,
Consulibusque palam toties congressus, inertes
Exuerit castris dominos, et strage pudenda
Fuderit imbelles aquilas servilibus armis.
Nos, terrorum expers et luxu mollior ætas,
Deficimus queruli, si bos abductus aratro,
Si libata seges. Non hanc ergastula nobis
Immisere manum, nec conjurantis arenæ
Turba fuit: qualem Stilicho dejecerit hostem,
Thraces et Hæmonii poterunt Mœsique fateri.
Frigida ter decies nudatum frondibus Hæmum
Tendit hiems vestire gelu; totidemque solutis
Ver nivibus viridem monti reparavit amictum,
Ex quo jam patrios gens hæc oblita Triones,
Atque Istrum transvecta semel vestigia fixit

que temperiem, seu moderationem.

155. *Spartacus*: homo Thracius, ob artem gladiatoriam et conductitiam vilis et abjectus, qui, effracto Lentuli ludo gladiatorio, Capua cum septuaginta gladiatoribus erupit; moxque scelere et licentia accensus, servis collectis, Campaniam populatus est, ruptisque prætorum fascibus, imperator appellatus, consulares exercitus fudit, sed tandem a Crasso fortiter dimicans occisus est. — *Certantem* Med. IV; *certamen* Vat. pr. Farn. *Cum illis* Gesn. et ed. Bip. contra metrum.

156. *Furto* al.

162. Servorum pars *ergastulis* apertis prodiit, pars de ludis gladiatoriis, ubi *arenæ* et spectaculis parabantur.

163. *Conjurantis*: non carcer, non arena conjurans, id est, non circus plenus gladiatorum conjurantium in Romanos, qualis fuit Spartacus; non arena, inquam, immisit Getas, sed regio asperrima.

165. *Hæmonii*: Thessali, sic dicti ab Hæmo monte, vel ab Hæmonia, Deucalionis, vel Hæmonii filia. — *Mœsi*: populi Mœsiæ versus Danubium.

166. *Ter decies*: familiare est poetis annos designare per hiemes, aliasque anni tempestates. — *Hæmum*: montem, qui Thessaliam a Thracia dirimit.

167. *Totiesque* vulg. ante Heins.

170. *Semel* hic eam vim habet quam primum, ut nostrum *ein mahl;* ut Liv. XXXIII, 9: « Ter prodita patria.... semel, iterum, tertio. » — *Simul* MSS.

Threicio funesta solo; seu fata vocabant,
Seu gravis ira Deum, seriem meditata ruinis.
Ex illo, quocumque vagos impegit Erinnys,
Grandinis aut morbi ritu, per devia rerum
Præcipites, per clausa ruunt: nec contigit ullis
Amnibus, aut scopulis proprias defendere terras.
Nil Rhodope, nil vastus Athos, nil profuit Hæmus
Odrysiis: facili contemptum Strymona saltu,
Et frustra rapidum damnant Aliacmona Bessi.
Nubibus intactum Macedo miratur Olympum

171. *Fata*, et *ira Deum* sibi opponuntur. Illa serie immutabili atque æterna causarum et eventuum continentur: hæc interponit se extra illum ordinem. Sic dicunt *fato* suo mori, qui ex lege et machinali ratione corporis morbo consumuntur, quod quæsitæ manu sua vel aliena morti opponitur. Hæc ipsa tamen *ira Deum* quoque ordinem servat, et modum quemdam agendi per causas naturaliter efficientes, hoc est, *seriem meditatur ruinis*, quæ non uno impetu et sine alia causa ingruunt, sed velut e longinquo parantur, et per seriem quamdam velut rotarum se contingentium et impellentium ad finem et effectum suum perveniunt.

172. *Seriem*: seu Dii irati, cogitantes immittere seriem, seu principium ruinæ nostræ, gentem hanc ferocem contra nos immiserunt.

173. *Exsilio* al. *quoscunque* al. — *Erinnys*: Furia, dicta ἀπὸ τοῦ ἐῤῥεῖν τὸν νοῦν, quia corrumpit mentem: ab hac agitari dicuntur scelerati et furiosi.

174. *Morbi*: per morbum pestem intellige, quæ contagione grassatur. *Morbus* dicitur quasi μόρος, vel μοῖρα τοῦ βίου, fatum vitæ. Scaliger.

175. *Claustra* vel *lustra* al. *clausa* MSS. Heins. Eadem fere diversitas est, II in Rufin. v. 28, ubi *Caspia, lustra, claustra*.

177. *Hebrus* Bas. marg. et MSS. quid Barth. et Heins. — *Rhodope* mons est Thraciæ sicut et Athos et Hæmus.

179. *Aliacmon*, s. Haliacmon Macedoniam propriam a Thessalia dividit. — *Bessi* inter Thracas etiam bellicosiores habiti. Sed qui hic totam Græciam describit poeta, et velut depingit in tabula, non satis huic loco intentus fuit, quum Bessos, multum ad Orientem et Septentrionem remotos, facit damnantes Aliacmona, qui, rapidus licet, non potuerit arcere Getas. Atqui Hebrus, ad quem colebant Bessi, et Strymon erant ante superandi, quam ad Aliacmona pervenirent ab Istro Getæ. Reliqua lector jucundius cum tabula Cellariana vel alia comparabit, quam longis adnotationibus hic declarata leget.

180. Montes *nubibus intactos* memorat Is. Voss. ad Melam, II, 2, p. 443. — *Hinc tectum* vel *en tectum* conj. Heins.

More pererratum campi: gemit irrita Tempe
Thessalus, et domitis irrisam cautibus OEten.
Sperchiusque, et virginibus dilectus Enipeus,
Barbaricas lavere comas: non objice Pindi
Servati Dryopes; nec nubifer Actia texit
Litora Leucates: ipsæ, qua durius olim
Restiterant Medis, primo conamine ruptæ
Thermopylæ: vallata mari Scironia rupes,
Et duo continuo connectens æquore muro
Isthmos, et angusti patuerunt claustra Lechæi.

181. *Irrita*, profanata, quum sanctitas illa poetica et fabularis non magis, quam montes et silvæ, tueri illa posset.—*Gerit* vulg. *gemit* etiam Bas. marg.

183. *Enipeus*, Thessaliæ fluvius, ob aquarum et litorum amœnitatem frequentatus Nymphis etiam antiquis, in quibus Tyro Salmonei filia, cui sub Enipei specie obrepsit Neptunus. Fabula est Οδ. λ, 234. Cf. Lucian. Dial. Mari. XIII, tom. I, p. 320.

184. Ab *objiciendo* primum *objex* dictus: deinde, ut in *adjicere*, *abjicere*, cæteris, *i* prius ejectum, quod hic jure suo, et exemplo optimorum, revocat Claudianus.

186. *Leucates;* promontorium Acarnaniæ sic dictum a petris albis, λευκός, albus: *texit* autem, quia supra est. Actiacum litus Augusti in Antonium et Cleopatram victoria celebratum. — *Durius*, pertinacius, metaphora ab his, quæ in via agenda per Alpes, in cuniculis item militaribus vel bellicis effodiendis, objiciuntur.

188. *Thermopylæ:* sic dictæ ab aquis calidis ibi scatentibus; est enim θερμός calidus, et πύλη porta, quasi diceretur aditus calidus. Est autem mons Græciam dirimens, ut Apenninus Italiam: hujus angustiæ Lacedæmoniorum cum Mardonio pugna, et Leonidæ regis interitu celebres. De hoc autem ingressu Alarici, hæc Eunapius: Ἀλάριχος ἔχων τοὺς βαρβάρους διὰ τῶν πυλῶν παρῆλθεν ὥσπερ διὰ σταδίου, καὶ ἱπποκρότου παιδίου τρέχων. — *Scironia:* in Attica regione. Hic habitabat crudelis ille latro Sciron, cujus ossa, a Theseo in mare dejecta, in saxa coaluisse dicuntur.

189. Ut antiqui perfodere Isthmum ad navigandi commoditatem conati sunt aliquoties; ita recentioribus curæ fuit illas angustias, muris ab uno sinu ad alterum, a portu Lechæo ad Cenchreensem ductis, munire. Hoc factum sub Valeriani imperio refert Zosimus I, 29: Πελοποννήσιοι τὸν Ἰσθμὸν διετείχιζον. Hoc muro freti suas urbes sine mœnibus reliquere, quod male illis per Alarici expeditiones cessit, narrante eodem Zosimo, V, 6, quum Gerontius, præfectus muro, transeundi copiam illi daret.

190. *Isthmos:* Isthmus est exigua terra inter duo maria; qualis

Nec tibi Parrhasios licuit munire colonos
Frondosis, Erymanthe, jugis; equitataque summi
Culmina Taygeti, trepidæ, vidistis, Amyclæ.
Tandem supplicium cunctis pro montibus Alpes
Exegere Getis; tot tandem flumina victor
Vindicat Eridanus: docuit nunc exitus, alte
Fatorum secreta tegi: quisquamne reclusis
Alpibus ulterius Latii fore credidit umbram?
Nonne velut capta rumor miserabilis Urbe
Trans freta, trans Gallos, Pyrenæumque cucurrit;
Famaque nigrantes succincta pavoribus alas
Secum cuncta trahens a Gadibus usque Britannum
Terruit Oceanum, et nostro procul axe remotam

hic Isthmus Corinthiacus, ad sinum Corinthiacum, hodie *golfe de Lepante*, Turcarum clade nobilem. Etenim prope hunc sinum maxima eorum strages a Christianis edita est an. 1571. — *Templa* vulg. *Lycæi* vulg. *Lechæi* conj. Scal. et MSS.

192. *Erymanthe*: Hic mons est Arcadiæ, apro Erymantheo nobilitatus. — *Equitata*: ab equis calcata.

195. Alpes vindicarunt injuriam tot montibus factam, ulti sunt contumeliam ab Alarico et Getis illatam celebratissimis jugis. Vellem ego in bonis libris esset *Getas*; et apud Ovid. Fast. IV, 230, *Hunc pœnas exigit ira deæ*. Apud Elzevirios 1650 jam expressum hic erat *Getas*: sed mutari jussum in erratorum indiculo. Apud Ovidium *hinc* legebatur ante Heinsium. Sed mihi videtur non minus recte dici *exigere aliquem pœnas*, quam *otium rogare divos*, et horum similia. Et de passivo non est dubium, ut in illo Metelli apud Gell. XV, 14, « Sese pecunias maximas exactos esse ». Sed nolim contendere in tali re, contra tales auctores, acrius.

198. *Latii umbram* dictam puto cum allusione ad etymon. Umbra est, ubi latere licet adversus lucem et æstum, etc.

200. *Freta* intelligo oram maris inferioris, litora Liguriæ, Galliæ, Hispaniæ. — *Pyrenæum*: mons inter Galliam et Hispaniam, dictus, vel a puella Pyrene, vel ἀπὸ τοῦ πυρὸς, ab igne fulminum quibus solent alti montes infestari. Hor. Od. II, X, 11 sq. « feriuntque summos Fulmina montes. »

201. *Fama*, horribile monstrum, subter alas sibi habet succinctos pavores, ut *Scyllam* Virgilius Ecl. VI, 75, facit

Candida succinctam latrantibus inguina monstris.

Non impediunt hi pavores succincti volatum et celeritatem Famæ, quia leves sunt, aura et vento constant.

202. *Secum cuncta trahere* dicitur Fama, quatenus illam, et rumores, quamvis vanos, sequitur vulgus, h. e. major pars hominum.

Insolito belli tremefecit murmure Thulen?
Mandemusne Noti flabris, quoscumque timores
Pertulimus, festæ doleant ne tristibus aures?
An potius meminisse juvat, semperque vicissim
Gaudia præmissi cumulant inopina dolores?
Utque sub occidua jactatis Pleiade nautis
Commendat placidum maris inclementia portum;
Sic mihi tunc major Stilicho, quum læta periclis
Metior, atque illi redeunt in corda tumultus.
Nonne videbantur, quamvis adamante rigentes,
Turribus invalidis fragiles procumbere muri,
Ferratæque Getis ultro se pandere portæ?
Nec vallum densæque sudes arcere volantes

204. *Thulen* ad Septentrionem locat; nihil definit, ut solet. Vid. ad V, 240, it. XXIV, 157.

205. An oblivione deleamus metus, quos sustinuimus? plane ut Horat. Car. I, 26, pr. « Tristitiam et metus Tradam protervis in mare Creticum Portare ventis. »

207. *An potius meminisse juvat:* dulce est periculorum, quæ effugerimus, recordari. Virg. Æn. I, 207: « . . . forsan et hæc olim meminisse juvabit. »

208. Huc pertinet illa Socratis fabella, de voluptate et dolore a Jove catena inter se devinctis, ut altera semper alterum, aut alteram alter trahat. *Permissi* Jun. ed. Gryph. *præsumant* Exc. Voss. unde Heins. *præsumti*.

209. *Occidua Pleias*, s. occasus Vergiliarum in IX Calend. Nov. refertur a Colum. II, 8: 2, quum jam tempestuosum esse mare solet, et navigatio cum periculo. Vid. ad VIII, 437. Usus verbi *commendare* plane similis, quin sententia eadem Plin. Pan. V, 8. « Sicut maris cælique temperiem turbines tempestatesque commendant, etc. »

211. *Læta periclis metiri*, magnitudinem felicitatis æstimare perpendendis periculis, quibus illa nos liberavit: ut medici beneficium æstimamus magnitudine morbi, gravitate vulneris, quibus nos exemit.

213. *Nonne videb.* fama tantum Getarum exercitus timorem injecerat, nihil ut ipsis vel adamantinum vel ferreum obstare posse videretur.

214. *Turres* sunt partes robustiores, et velut articuli mœnium: his *invalidis* reliquum murum, tanquam fragilem, procumbere, mirum non est.—*Infragiles validis* MSS.

216. *Vallum* posuisse videtur pro ipso aggere: qui vero proprie antiquis valli erant, rami arborum bifurci, aut plurium surculorum defixi in aggerem, et sibi implexi, hos vel pro his *densas sudes* ponit Noster. Fungebantur autem vice eorum, quos recentior disciplina *equos Frisios*, vel *equites Hispanos* appellat.

Cornipedum saltus. Jamjam conscendere puppes,
Sardoosque habitare sinus, et inhospita Cyrni
Saxa parant, vitamque freto spumante tueri.
Ipsa etiam diffisa brevi Trinacria ponto,
Si rerum natura sinat, discedere longe
Optet, et Ionium refugo laxare Peloro.
Fultaque despiciens auro laquearia dives,
Tutior Æoliis mallet vixisse cavernis.
Jamque oneri creduntur opes, tandemque libido
Hæsit avaritiæ gravioribus obruta curis.
  Utque est ingenioque loquax, et plurima fingi
Permittens credique timor; tum somnia vulgo
Narrari; tum monstra Deum, monitusque sinistri:
Quid meditentur aves, quid cum mortalibus æther

220. Quum Itali alii Sardiniam et Corsicam (hæc enim *Cyrne* est) insulas petant, ut mari circumfluo tuti sint; *Siculi* non satis fidunt *angusto freto*, quod suam insulam ab Italia separat. Optat igitur Sicilia recedere ab illa longius, et *Ionium* mare, in angustias coactum in freto Siculo, dilatare recedente Peloro promont. ne nimirum ita facilis ex Italia trajectus sit hostibus.

223. *Laquearia auro fulta* sunt columnæ aureæ, sustinentes laquearia splendide et ipsa culta. De verbo *fulta* vid. XXVIII, 168. Hæc laquearia nunc despiciunt divites domini, nihil sibi prodesse sentiunt, et malint delitescere in cavernis vicinarum insularum Æoliarum.

226. *Hæsit avaritia*, substitit, in quantum tali tempore nemo quisquam plus habere, augere possessiones suas cupit, sed quæ habet, ea *removere* studet ab oculis hostium, vel partis jactura conservare reliqua.

227. Quid fieri in magno metu ac terrore soleat, exemplo est illud Vesuvii incendium, de quo Plin. Epist. VI, 20: 15. « Nec defuerunt, qui fictis mentitisque terroribus vera pericula augerent . . . falso, sed credentibus narrabant. . . plerique lymphati terrificis vaticinationibus et sua et aliena mala ludificabantur. »

230. *Quid meditentur*: et scire volunt omnes, quid aves portendant. — Calumniator fuerit, si quis accuset poetam, aut sibi persuasisse, aut voluisse credere alios, *meditari*, conari aliquid aves, conscias vel has vel æthera sibi suarum esse significationum: sed sunt istæ metaphoræ, a qualibus nec vita communis semper abhorret. Quis non dicat cum Cicerone Verr. II, c. 61. « Quid ergo sibi illæ statuæ equestres inauratæ volunt? » e. i. g. a.

Fulmineo velit igne loqui, quid carmine poscat
Fatidico custos Romani carbasus ævi.
Territat assiduus Lunæ labor, atraque Phœbe
Noctibus ærisonas crebris ululata per urbes.
Nec credunt vetito fraudatam Sole sororem
Telluris subeunte globo; sed castra secutas
Barbara Thessalidas patriis lunare venenis
Incestare jubar: tunc anni signa prioris,
Et si quod fortasse quies neglexerit omen,
Addit cura novis; lapidosos grandinis ictus,
Molitasque examen apes, passimque crematas.

231. *Fulmineo:* Jupiter per fulmina suam volontatem explicare solitus.

232. *Carbasus* lintei genus Hispanici subtilis. Sed eodem nomine etiam vela navium signant, forte simili Asteismo, quo tenuissimum quoddam byssi genus *Batiste* nomine distinguunt. *Linteos libros* fastorum, h. e. in textili linteo scriptos, passim laudat Livius. Ex eo genere fuissé Sibyllinos, indicat etiam Symmachus, IV, 34:

........monitus Cumanos lintea texta
Sumpserunt.

—*Custos ævi Romani*, in quo fata imperii descripta sunt per omnia sæcula, ad quem aditur rebus dubiis.

233. *Lunæ labor:* lunæ, seu Phœbes eclipsis olim terrebat rudes ac superstitiosos Paganorum animos. Virgil. Georg. II, 478:

Defectus solis varios, lunæque labores.

— Pulchre hic et superstitiones plebeculæ, et suam rerum cælestium peritiam, juxta se ponit.

234. *Ærisonas;* urbes ære sonantes: credebant quippe se posse succurrere lunæ laboranti adhibitis ululatibus et tintinnabulis æreis, sicque se posse repellere veneficarum incantationes: Juvenalis de loquacitate mulierum; VI, 443:

Una laboranti poterit succurrere lunæ.

235. *Fraudatam:* tanquam bono sibi debito.

236. *Subeunte:* hæc est causa naturalis; fit enim lunæ eclipsis, terræ globo inter solem et lunam interposito: sic enim luna privatur aspectu solis, ex quo lumen mutuari solet. — Etiam hic loquitur ita, ut motum telluri tribuat. Vid. ad I, 1.

237. *Thessalidas:* Thessalia sagarum, seu veneficarum est fœcunda: hinc Thessalæ et Thessalides pro veneficis ponuntur. — *Patriis venenis;* herbis quæ nascuntur versus Caucasum in patrio earum solo.

238. Hæc et similia prodigia consideravimus ad 18, pr. it. xx, 40 sq. Qui prodigia Liviana vel ex Indice Drakenborchiano, vel ex Julio Obsequente percurrerit, et hæc et plura alia inveniet.

241. *Apes:* imber lapidum, et apes ad signa militaria advolantes, erant inter prodigia. Pio tamen im-

Perbacchata domos nullis incendia caussis,
Et numquam cælo spectatum impune cometen,
Qui primum roseo Phœbi prolatus ab ortu,
Qua micat astrigera senior cum conjuge Cepheus,
Inde Lycaonia paulatim expulsus ab Arcto
Crine vago Getici fœdavit sidera plaustri,
Donec in exiguum moriens vanesceret ignem.
  Sed gravius mentes cæsorum ostenta luporum
Horrificant: duo quippe lupi sub principis ora,
Dum campis exercet equos, violenter adorti
Agmen, et excepti telis, immane relatu
Prodigium, miramque notam duxere futuri.

peratori felix omen apes dedere, statuam ejus ambientes. Capitolinus.

243. *Cometen non impune spectari* dicit etiam, de vulgi nempe sententia, Noster, XXXIII, 234, h. e. semper consequi solere mala quædam publica. Cæterum quem hic describit cometen, hunc in Catalogo chronologico, sed sola hac auctoritate refert Lubieniecius ad A. 405. Via quam dat cometæ, probabilis est, et ex observatione sumptam haud dubito, quod comparatio viarum ostendit, quæ a duobus inde sæculis in literas relatæ sunt.

245. *Cepheus:* rex Æthiopum, pater Andromedæ, cum uxore Antiopa, meritis generi Persei in cælum translatus est, et a tergo minoris Ursæ constitutus.

246. *Lycaonia;* Calisto, Lycaonis, Arcadum regis, filia, in ursam mutata, inter sidera relata est: Græcis dicitur ἄρκτος.

247. *Geticum plaustrum* appellat hoc sidus cum allusione ad bellum Geticum, et cladem gentis: ideo etiam *fœdandi* verbo utitur. Nempe *Lycaoniam Ursam* puto eam, quæ minor vulgo vocatur: *plaustrum* (nostris *der Heerwagen*) Ursa major.

248. Pulchre pingit hic versus phænomenon cometæ discedentis, et subducentis se conspectui.

250. *Principem* pro more bonorum temporum intelligit Imperatorem Honorium. Utrum porro simpliciter finxerit hoc, et ex suo ingenio pepererit prodigium, an narratum ab aliis acceperit, non temere dixerim.

251. *Violenter adorti* quod sunt agmen lupi, in hoc jam est prodigium, quum non nisi dura hieme, et in summa omnium inopia, invadere homines rapax bestia soleat. Lupi in urbe visi aliquoties in prodigiis apud Julium Obsequentem.

253. *Notam duxere* translate dictum videtur, a scribentibus pingentibusve. Lupi significationem dederunt non minus claram et apertam, quam si carmine fatidico nobis cecinissent periculum imperii. Cæterum vero simile est, aliquid accidisse, quod quamcunque

Nam simul humano geminas de corpore palmas
Utraque perfossis emisit bellua costis;
Illo læva tremens, hoc dextera, ventre latebant
Intentis ambæ digitis, et sanguine vivo.
Scrutari si vera velis, fera nuntia Martis
Ora sub Augusti casurum prodidit hostem.
Utque manus utero virides patuere retecto,
Romula post ruptas sic virtus emicat Alpes.
Sed malus interpres rerum metus omne trahebat
Augurium pejore via, truncataque membra,
Nutricemque lupam, Romæ regnoque minari.
Tunc reputant annos, interceptoque volatu

similitudinem haberet hujus narrationis.

254. *Palmæ humano de corpore* nihil aliud sunt quam humanæ manus emergentes e vulneribus, quibus perfossæ erant bestiæ, dextra e latere unius, ex latere alterius sinistra.

258. Mutato genere et numero *fera nuntia* dicitur, qui paulo ante *duo* erant *lupi*, ut facilius lector cogitet lupam Romuli. Jam poeta primo ipse interpretatur prodigium, deinde quomodo formido hominum illud interpretata sit, ostendit.

260. *Virides manus* sunt vivarum similes, succo suo plenæ, metaphora solemni. *Uterum* de omni ventre dici poetis, et ipsum frequens est. Interpretatio ostenti secundum poetam hæc erat: ruptis jam lateribus luporum in conspectum veniunt manus: sic perruptis jam Alpibus, quibus lupa Martia se texerat, prodeunt manus, a quibus conficiuntur Barbari.

262. *Interpres:* timor malus interpres fingitur, quia turbat prudentiam et rationem.

264. Observari hic potest ellipsis verbi *dicit*, vel similis, quæ historicis quoque in usu est.

265. Meticulosi homines ita rationes subducunt. Duodecim vultures, qui omen regni fecerunt Romulo, Liv. I, 7, tot sæcula imperio portenderunt: nunc sæculum agitur duodecimum, dicebant; sed truncabant illa sæcula, metas ac terminos illorum (si etiam demus respondere vulturum numerum numero sæculorum) incidebant; neque enim nisi ex dimidiâ parte tum finitum erat sæculum Romæ XII. Comparatur enim cum A. U. 1152, Christianorum annus 400, circa quem ista gerebantur. Si Sibyllina sæcula annorum CX ponas, quod in hac re necesse est, alii plus centum anni decedent. Hoc, puto, sibi voluit Claudianus, quum interceptum volatum vulturis minimum unius, quum *incisa sæcula properatis metis*, ait. Neque vero hic simpliciter fingit poeta. Audiamus Censo-

Vulturis, incidunt properatis sæcula metis.
Solus erat Stilicho, qui desperantibus augur
Sponderet meliora manu; dubiæque salutis
Dux idem vatesque fuit: « Durate parumper,
Inquit, et excussis muliebribus ore querelis
Fatorum toleremus onus: nil nautica prosunt
Turbatæ lamenta rati; nec segnibus undæ
Planctibus, aut vanis mitescunt flamina votis.
Nunc instare manu, toto nunc robore niti
Communi pro luce decet; succurrere velis,
Exhaurire fretum, varios aptare rudentes,
Omnibus et docti jussis parere magistri.
Non, si perfidia nacti penetrabile tempus

rinum (qui libellum suum scripsit Antonino Pio et Pontiano Proculo COSS. U. C. 990; vid. *Reland*) de die nat. c. 17 extr. « Quot sæcula urbi Romæ debeantur, dicere *meum non est*: sed quid apud Varronem *legerim*, non tacebo, qui *libro* Antiquitatum duodevicesimo ait, fuisse Vettium Romæ in augurio non ignobilem... eum se audisse dicentem: Si ita esset, ut traderent historici de Romuli urbis condendæ auguriis, ac duodecim vulturibus; quoniam cxx annos incolumis præteriisset populus Romanus, ad mille et ducentos perventurum. » Hæc non incognita fuerunt doctissimo poetæ, ut neque fugerunt Apollinarem Sidonium, qui attingit Car. in Avitum, VII, 55, et 358. Alia quæstio est, an verus fuerit augur Vettius? quod putat Barthius, nixus verbis Marellini Comitis in Chronico, Aetio et Studio COSS. (A. U. 1206; C. 455, secundum *Reland.*) « Aetius patricius ..... trucidatur, atque cum ipso Hesperium cecidit regnum, nec hactenus valuit relevari. »

268. *Manu*, non voce tantum, *spondebat meliora* Stilicho. Fidem promissis viri et consolationi addebat manus illa victrix, fortitudine non minus quam fide præstans.

275. *Succurrere*: succurrere velis, exhaurire fretum, aptare funes, obedire magistro, id est, nihil non movere, nihil non facere.

276. *Exhaurire fretum*, si qua rimam et vitium fecerit navis, qua aqua irruat, exhaurire illam, obstruere lacunam.

277. *Docti* dicuntur apud poetas præsertim, non soli, qui literas tractant, sed quicumque artem quamcumque, vel præceptis, vel usu, consecuti sunt.

278. *Perfidia*: etiamsi Getæ irrupissent in Italiam novo aliquo strategemate, non tamen esset desperandum.—*Penetrabile tempus* activa significatione, ut *penetrabile telum*, quod irrumpit et penetrat: ipsa temporis opportunitas instar

Irrupere Getæ, nostras dum Rhætia vires
Occupat, atque alio desudant Marte cohortes,
Idcirco spes omnis abit : mirabile posset
Esse mihi, si fraude nova, vel calle reperto
Barbarus ignotas invaderet inscius Alpes.
Nunc vero geminis clades repetita tyrannis
Famosum vulgavit iter : nec nota fefellit
Semita præstructum bellis civilibus hostem.
Per solitas venere vias, aditusque sequendos
Barbarico Romana dedit discordia bello.
Sed nec præteritis hæc res incognita sæclis.
Sæpe lacessitam, sed non impune, fatemur
Ausoniam : hæc Senonum restinxit sanguine flammas.
Hæc et Teutonico quondam patefacta furori
Colla catenati vidit squalentia Cimbri.
Vile decus, quod non erexit prævius horror :

teli est; certe celeritatem et vim adeo addit armis.

279. *Rhætia*, vulgo, *le pays des Grisons*, regio ad Alpes.

283. *Invad.* si Barbarus irrumperet Alpes sibi ignotas, ut alias Hannibal, tum fortasse commoverer.

284. Eugenius et Maximus *tyranni* inter Alpes oppressi. Itaque bellis illis civilibus hostis *præstructus*, q. d. præ instructus, edoctus et munitus est.

285. *Nota :* forte Eugenius et Arbogastes in exercitu Getas aliquos habuere, quibus nota esset illa via.

286. *Præstructum :* via non fefellit hostem prius edoctum fama bellorum civilium ad Alpes gestorum; hostis non ignoravit, qua transeundum esset in Italiam.

289. Pergit ostendere, Alpes olim quoque transitas ab Romanorum hostibus, sed nempe magno hostium infortunio, exitu certe tristi.

291. *Hæc Ausonia*, s. Italia restinxit flammas, a Gallis Senonibus excitatas, illorum sanguine.— *Senonum* : Galli Senones Romam vastarunt, Brenno duce; sed quum Capitolium invadere pararent, ab anseribus detecti, et à Camillo fugati sunt.

292. *Teutonico.* Cimbri et Teutoni a Mario deleti sunt. Teutobochus, rex Cimbrorum, a Mario captus in hoc bello.

293. Pertinet ad bellum Cimbricum a Mario confectum ingenti Teutonum et Cimbrorum strage. *Colla catenata* Noster memoravit etiam XXII, 374.

294. *Vile decus*, gloria tenuis, quam non extollit et auget periculum, quo liberavit victor laborantes : *A vaincre sans péril, on triomphe sans gloire,* aiebat P. Corneille. Ed.

Ingentes geminant discrimina magna triumphos.
Quid turpes jam mente fugas, quid Gallica rura
Respicitis, Latioque libet post terga relicto
Longinquum profugis Ararin præcingere castris?
Scilicet, Arctois concessa gentibus Urbe,
Confidet regnum Rhodano, capitique superstes
Truncus erit? vestros stimulant si pignora sensus,
Me quoque non impar naturæ cura remordet.
Nec ferro sic corda rigent, ut nosse recusem,
Quam sanctum soceri nomen, quam dulce mariti,
Quantus prolis amor: sed numquam oblita decoris
Obscœnam latebram pietas ignava requiret:
Nec vobis fortis monitor, mihi cautior uni.
Hic conjux, hic progenies, hic carior omni
Luce gener: pars nulla mei subducta procellæ.
Accipe tu nostræ, tellus OEnotria, mentis
Vincula communes tecum subeuntia casus,

295. *Geminant.* Periculum auget triumphi gloriam, imo duplicat.

298. *Ararin*, vulgo *la Saône*, fluvium Galliæ, qui in Rhodanum influit. — *Profuga castra*, quæ post fugam transferuntur a media Italia ad ripas Rhodani: *præcingere*, velut tegere et tanquam vestire, eaque re munire ac tueri.

300. *Rhodano.* Alarico agros petenti Honorius Galliam concessit.

301. *Truncus erit;* ironia est: quasi diceret, an Roma neglecta statueretur imperii caput ad Rhodanum? an capite exstincto truncus vivet? Caput Roma est, cæteræ provinciæ truncum referunt.

302. *Naturæ cura*, quam dictat natura, naturalis: ut *nosse recusem*, non sentiam, vel reprimam illum sensum naturæ, ac pietatem in meos.

306. *Obscena latebra*, turpis et pudenda: *pietas ignava*, amor qui non audet pugnare, et facere ac pati omnia pro his qui amantur.

307. *Cautior.* Non ego vos generose monebo, mihi ipsi nimium cavens.

308. *Omni luce*, h. e. vita *carior gener* Honorius, qui non sit gener tantum, sed idem terrarum dominus et Imperator. *Partes sui* vocat necessarios, quos jam indicavit; scil. uxorem, sobolem et generum.

310. *Mentis vincula.* Disce, o Italia, quanta sint vincula amoris nostri, quæ efficient ut tecum subeam quemcumque casum. Tantum defende muros paulisper, et ego mox redibo, cum expeditis militibus, laturus auxilium contra Gothos.

311. *Subeuntia.* Tempestati et

Exiguamque moram muris impende tuendis,
Dum redeo lectum referens in classica robur. »
His dictis pavidi firmavit inertia vulgi
Pectora, migrantisque fugam compescuit aulæ.
Ausaque tum primum tenebris emergere pulsis
Hesperia, ut secum junxisse pericula vidit
Augustum, tantoque sui stetit obside fati.
Protinus, umbrosa vestit qua litus oliva
Larius, et dulci mentitur Nerea fluctu,
Parva puppe lacum prætervolat : ocius inde
Scandit inaccessos brumali sidere montes,
Nil hiemis cælive memor. Sic ille relinquens
Jejunos antro catulos immanior exit
Hiberna sub nocte leo, tacitusque per altas
Incedit furiale nives : stant colla pruinis

periculis expositi sunt omnes mei, et vos fugitis?

313. *Classica* posuit metonymia quadam, ut intelligamus exercitum. Neque enim *classicum canitur*, vel *canit* adeo, nisi ubi collecta est *classis*, hoc est, exercitus. — *Lectum robur.* Stilicho cum paucis Rhæticas Alpes transiit; hinc cito rediit cum lectis copiis, et Romam et Honorium ipsum, ab hostibus quasi obsessum, liberaturus.

315. *Migrantis aulæ* : Honorius, qui tum Ravennæ erat, cum proceribus aulicis Italia discedere parabat, nisi obstitisset Stilicho.

316. *Tenebris pulsis:* Stilicho solis instar removit, pepulit tenebras periculorum circumstantium.

318. *Augustum :* populus desiit timere, quum vidit Imperatorem Honorium secum remanere in eadem navi, in eodem periculo, quumque spectabat ut obsidem a Stilichone Rhætiam petente relictum, quodcumque fatum, quoscumque casus secum aditurum. — *Stetit* firma, non amplius vel fugit, vel plane jacuit.

320. *Larius*, lacus in Transpadana Gallia, hodie Comensis (*Lago di Como*) Plinii junioris villis, et possessionibus, et laudibus nobilis, qui illum suum vocare solet, v. g. II, 8, 1. Hic *Nerea*, h. e. mare imitatur *fluctu*, undis, sed *dulci*; itaque *mentitur*, simulat, non est.

321. *Ocius :* alii scribunt *ocyus* ab ὠκύς, velox; alii *ocius* a comparativo ὠκίων velocior, ocior.

323. *Nil memor :* tantus erat virtutis ardor, et eripiendæ cladibus Italiæ. Nempe magnanimitas et desiderium patriæ liberandæ efficiunt, ut non etiam Stilicho meminerit hiememque nivesque acerbissimas esse.

326. *Furiale* pro adverbio poni-

Aspera; flaventes adstringit stiria setas;
Nec meminit leti, nimbosve aut frigora curat,
Dum natis alimenta paret. Sublimis in Arcton
Prominet Hercyniæ confinis Rhætia silvæ:
Quæ se Danubii jactat Rhenique parentem,
Utraque Romuleo prætendens flumina regno.
Primo fonte breves, alto mox gurgite regnant,
Et fluvios cogunt unda coeunte minores
In nomen transire suum: te Cimbrica Tethys
Divisum bifido consumit, Rhene, meatu.
Thracia quinque vadis Istrum vorat Amphitrite.
Ambo habiles remis, ambo glacialia secti
Terga rotis; ambo Boreæ Martique sodales.

tur, ut *horrendum clamat*: furit autem leo propter famem suam et catulorum.

329. *Arcton* septentrionesque videtur hic et alias poeta noster valde extendere, nempe Alexandrinus ipse, qui frigus et hiemes metuit etiam, ubi aliis moderata satis temperies cæli videtur. Sic *Rhætiam* valde extendit, quum non Hercyniæ modo silvæ facit conterminam, sed eamdem et Rheni et Danubii patriam. Scilicet fines regionum et nominum barbarorum, ut illis videbantur, regere difficile est. Et fontes duorum fluminum, quæ tum naturales fines erant imperii rom. non longis a se intervallis distare constat.

330. *Hercyniæ*: silva Hercynia magnam olim Germaniæ partem occupabat, et præsertim versus montes Boiohæmos.

332. Etiam hoc audaciusculum *Rhætia.... prætendit flumina regno Romuleo*: i. e. fundit duo flumina, quæ utraque imperii romani fines (quibusdam certe partibus et temporibus diversis) constituunt.

335. *Cimbrica Tethys* et ipsa late valde extensa est: forte magis id conveniat Albi aut ab altera parte Viadro. Interea tamen causam habuit poeta *Cimbricum* mare, Tethyn *Cimbricam* vocandi partem Oceani Germanici, in quam procurrit Chersonnesus Cimbrica: licet enim remotior sit, nulla tamen vel insula major vel peninsula intercedit. De ostiis Rheni totis libris disputatum. Conf. ad XXI, 222.

336. *Bifido meatu*: duplici canali, quorum alter dicitur Vahalis, alter Isela.

337. Etiam Istri ostia diversimode a geographis numerantur.— *Quinque* facit cum Nostro Dionysius Periegetes, v. 301; Plinius, IV, 12, *sex*; Strabo, VII, p. 212, *septem*.

339. Videtur poeta in mente habuisse Horatii illud, Carm. I, 25, extr. *sodalem hiemis*, sive *Hebrus* est, sive *Eurus*. Et, ne quid dissimu-

Sed latus, Hesperiæ quo Rhætia jungitur oræ,
Præruptis ferit astra jugis, panditque terendam
Vix æstate viam : multi ceu Gorgone visa
Obriguere gelu : multos hausere profundæ
Vasta mole nives, cumque ipsis sæpe juvencis
Naufraga candenti merguntur plaustra barathro.
Interdum glacie subitam labente ruinam
Mons dedit, et tepidis fundamina subruit Austris
Pendenti malefida solo. Per talia tendit
Frigoribus mediis Stilicho loca : nulla Lyæi
Pocula; rara Ceres : raptos contentus in armis

lem, *Hebro* magis videtur favere, neque tamen rem plane conficere. Hoc apparet, Danubium atque Rhenum fluvios dici *sodales Boreæ*: si presso pede secutus est Horatium Noster, legit apud illum, *Hebrum fluvium sodalem hiemis*. Sed tamen nihil impedit, quo minus, servata analogia, etiam *Eurum* ventum dixerit sodalem hiemis Horatius, quemadmodum Carm. IV, 12, 1, *veris comites animas Thracias*. Feliciter quidem imitatus est Noster, quoquo modo legerit, Horatium.

341. *Ferit astra* non audacius dictum illo Hor. Carm. I, 1 extr.

Sublimi feriam sidera vertice :

sed hic magis etiam proprie, h. e. optice; vid. v. 470.

342. Conspectus capitis Medusæ mutavit in saxa adspicientes; hic saxorum instar durantur homines frigore.

345. *Naufraga* illud visionem nobis offert horribilem quasi maris glutientis et mergentis fracta navi onera illius omnia : *barathrum*, alias nigrum ab ipsa profunditate, hic *candet* a nive.

346. Tales ruinæ nec hodie insolentes. Vel recentissima hujus ipsius anni historia exemplum habet villæ totius a mole nivium, volumine suo et vertigine in immensum aucta, oppressæ. Quod *juvencos* ad *plaustra* memorat, pertinet ad consuetum ea tempestate cursum clabularium, qui bubus constabat. Vid. Jac. Gothofr. ad l. 22; C. Th. de Cursu publ.

347. Philosophatur more suo. Teporem aeris ab austris juvat naturalis calor terræ; mollescunt igitur fundamenta, h. e. ima strata nivium humo proxima, et in loco declivi hærens adhuc, glacie nempe durata et firmata, moles, jam pondere suo victa cedit ac ruit. *Pendens solum* hic intelligo nimis accline, in quo moles paulo amplior sedere non facile possit.

350. *Nulla* MS. — *Raptos* cibos non opus est intelligere vi ablatos incolis : quamquam illos forte historia ipsa non excludit simpliciter. Sed hoc indicat poeta, celeriter, et in ipso itinere, raptimque adeo captos esse cibos. *Delibatos* ad mode-

Delibasse cibos, madidoque oneratus amictu
Algentem pulsabat equum: nec mollia fesso
Strata dedere torum; tenebris si cæca repressit
Nox iter, aut spelæa subit metuenda ferarum,
Aut pastorali jacuit sub culmine fultus
Cervicem clypeo. Stat pallidus hospite magno
Pastor, et ignoto præclarum nomine vultum
Rustica sordenti genitrix ostendit alumno.
Illa sub horrendis prædura cubilia silvis,
Illi sub nivibus somni, curæque laborque
Pervigil, hanc requiem terris, hæc otia rebus
Insperata dabant: illæ tibi, Roma, salutem
Alpinæ peperere casæ. Jam fœdera gentes
Exuerant, Latiique audita clade feroces
Vindelicos saltus, et Norica rura tenebant.
Ac veluti famuli, mendax quos mortis herilis
Nuntius in luxum falso rumore resolvit,
Dum marcent epulis, atque inter vina chorosque
Persultat vacuis effrena licentia tectis;

rationem et parcimoniam pertinet.

356. *Stat pallidus :* pastor admirans hospitis seu herois ignoti speciem, atque quodammodo ad ejus adspectum pallens.

357. *Præclarum vultum :* egregiam oris dignitatem atque majestatem.

358. *Sordens* hic *alumnus* elegantiam addit et lucem picturæ poeticæ, ut Hor. Car. II, 18, 28, *sordidi nati.*

359. Pulchrum antitheton, quo ostenditur, quæ dura et molesta susceperit Stilicho, illa omnia profuisse romanis civibus.

363. *Casæ :* hæc tuguria, in *quibus* jacuit Stilicho, *hi* somni, *hi labores* Romæ quietem pepererunt: *nisi* enim ille hæc omnia tulisset, actum erat de imperio. — *Gentes :* populi omnes extra populum romanum.

364. *Latii* cladem intelligo non proprie, verum latiori significatione de toto imperio Romano. Cæterum accusat *Vindelicos* et *Noricos*, novarum rerum expectatione suspensos fuisse, et excutere jugum Romanorum paratos.

365. *Vindelicos :* hi sunt populi Rhætis vicini, juxta Alpes. — *Norica :* Noricum est regio Germaniæ, cujus pars hodie dicitur Bavaria.

369. *Persultat licentia ;* id est, dum servi effrenati saltant licentius: non saltat quidem licentia, sed servi licentioris vitæ. — *Vacuis tectis :* domus, etsi plena servo-

Si reducem dominum fors improvisa revexit,
Hærent attoniti, libertatemque perosus
Conscia servilis præcordia concutit horror:
Sic ducis adspectu cuncti stupuere rebelles,
Inque uno princeps Latiumque et tota refulsit
Roma viro. Frons læta parum, non tristior æquo,
Non dejecta malis, mista sed nobilis ira:
Qualis in Herculeo, quoties infanda jubebat
Eurystheus, fuit ore dolor; vel qualis in atram
Sollicitus nubem mæsto Jove cogitur æther.
« Tantane vos, inquit, Getici fiducia belli
Erigit? hinc animo frustra tumuistis inani?
Non ita Romanum fati violentia nomen
Opprimit, ut vestros nequeat punire tumultus
Parte sui. Neu vos longe sermone petito
Demorer, exemplum veteris cognoscite facti.
Quum ferus Ausonias perfringeret Hannibal arces,

rum, dicitur vacua, quia abest dominus, qui eam replere debet.

371. *Libertatem perosus horror*, verbo, servilis metus, qui cum libertate consistere non potest. Ubi libertas est, ea expellit metum, inimicum suum, quicum habitare in uno pectore nequit.

372. *Conscia pectora* absolute, ut intelligatur quidquid metum incutere vel augere potest: *conscia* promeritorum, iræ domini, exemplorum ab illo editorum, etc.

374. *Inque uno;* magna certe laus: unus Stilicho perfecit, ut Imperator Honorius, Italia, Roma solitum splendorem retinerent, sicque in eo hæc omnia effulserunt.— *Latium*, imperium Rom. ut v. 364.

375. *Æquo*, non tristior quam decet.

378. *Eurystheus*, Mycenarum rex, cui fato quodam, et arte Junonis, servire coactus Hercules, celebratos illos labores, s. ἀγῶνας ab illo imperatos peregit. — *Color MSS. Iniquam MS.*

380. Vindelicos et Noricos alloquitur hic Stilicho, defectionem spectantes, de quibus a v. 363.

384. Si mihi recitasset, ante quam ederet, hos versus poeta, rogassem, ut hanc parenthesin, *Neu vos.... demorer*, omitteret, quæ nescio quid indecens mihi, et languidum, et parum efficax habere videtur. Non tantum nihil decedat huic loco, sed vigor accedat et nervorum aliquid, si hæc verba simpliciter omittantur.

385. *Fati* Vic. Vien. Bas. marg. Recte, puto.

Et Trebiam sævo geminassent funere Cannæ,
Nequidquam Emathium pepulit spes vana Philippum,
Ut velut afflictos ferro tentaret inerti.
Romanos commovit atrox injuria Patres,
Urgerent majora licet : graviterque tulere
Urbibus inter se claris de culmine rerum
Congressis, aliquid gentes audere minores.
Nec pœnam differre placet; sed bella gerenti
Punica Lævino regis quoque prælia mandant.
Paruit imperiis consul; fususque Philippus,
Vilia dum gravibus populis interserit arma,
Prætereunte manu, didicit non esse potentum
Tentandas, mediis quamvis in luctibus, iras. »
  Hoc monitu pariter nascentia bella repressit,
Et bello quæsivit opes, legitque precantes
Auxilio, mensus numerum, qui congruus esset,

387. *Trebia* et *Cannæ*, duo quasi sepulchra populi romani. — *Socio*, Bas. marg. MSS. quod placet.

388. *Emathius*, Macedonicus, a populo, seu parte gentis.

389. *Afflictos*, ut aggrederetur nos : quasi afflicti essemus, et facilius vinci possemus.

396. Valerius *Lævinus* quum bellum contra Philippum gessit, non *consul* fuit, sed pro prætore, quem etiam *prætorem* recte dixit Livius. Vid. viri docti ad Florum II, 7, ubi est historiæ summa.

397. *Vilia* Philippi *arma*, causæ serviens vocat, quæ contemni nullo modo merebantur. Equidem si mei res arbitrii fuisset, fecissem, quod modo dicebam ad 384.

398. *Prætereunte :* Philippus deletus copiis romanis prætereuntibus, et quasi aliud agentibus : adeo hunc regem contemnebant. Fuit tamen strenuus et manu fortis imperator, quum in omnibus, tum præsertim in obsidione Athenarum.

400. Mirum fuerit, si hac vel simili oratione tantum profecit Stilicho, ut qui defectionem paullo ante vel rebellionem minabantur Vindelici atque Norici, ii non tantum quiescerent, sed in castris etiam romanis militarent. Videtur poetam cum veritate ipse etiam spiritus defecisse.

401. *Precantes,* deprecantes supplicium, petentesque admitti in stipendia, veniæ obtinendæ et probandæ fidelitatis causa.

402. *Mensus numerum:* rariuscula, ut videtur, forma, sed recti certe sensus : mensura sine numero intelligi vix potest, certe commodius quam numeris expediri nequit.

Nec gravis Italiæ, formidandusve regenti.
Nec minus accepto nostræ rumore cohortes
(Sic ducis urget amor) properantibus undique signis
Conveniunt; visoque animi Stilichone recepti,
Singultus varios lacrymosaque gaudia miscent.
Sic armenta boum, quæ vastis turbida silvis
Spargit hiems, cantus ac sibila nota magistri
Certatim repetunt, et avitæ pascua vallis;
Inque vicem se voce rogant, gaudentque fideles
Reddere mugitus; et qua sonus attigit aurem,
Rara per obscuras apparent cornua frondes.
Accurrit vicina manus, quam Rhætia nuper
Vindelicis auctam spoliis defensa probavit.
Venit et extremis legio prætenta Britannis,

403. *Nec gravis Italiæ, formidandusve:* ne major exercitus gravis et metuendus esset ob commeatus, quibus impar Italia ob numerum auxiliariorum, qui, si deficerent, timendi essent.

405. *Properantibus:* tanta celeritate advolant, ut signa ipsa properare videantur.

407. *Lacrymosa:* gaudia tanta, ut inde oboriantur lacrymæ.

409. *Sibila;* pastores docebant tauros sibila cognoscere, et ad ea venire.

410. *Avitæ:* in quibus avi sui tauri pascebantur. Virgilius de tauro victo, Georg. III, 228:

Et stabula adspectans regnis excessit avitis.

— *Vel notæ pasc.* ante Heins.

411. Audito post tempestatem, quæ gregem dispersit, pastoris sibilo vel cantu, mugitu respondent boves quædam, his aliæ; eaque ratione brevi intervallo grex colligitur. Pulchra metaphora *rogant se invicem, et reddunt fideles mugitus.*

412. *Reddere*, pastori habitanti reddunt mugitus fideles.

413. *Rara:* rari remanent tauri, ubi audiverunt sonum vocemque pastoris; qui tauri designantur per cornua.

414. Debent Vindelici impetum fecisse in Rhætiam; hos qui superatos spoliaverant, nunc accurrunt ad Italiam liberandam a Getis.

416. *Prætendere, prætentus, prætentura* indicant milites paullo ultra limitem Romanum, velut extra mœnia, sive castra, tuendi causa collocatos. *Excubias* mox pulchre vocat v. 422, et *præsidia* v. 426. *Tendere*, est tendendis pellibus, vel sagis, parare sibi, vel paratâ habere qualiacunque tecta, quæ inde *tentoria* vocantur. Est ergo *legio Britannis prætenta*, quæ limitem meridionalis Britanniæ, s. proprie dictæ, contra septentrionales Britannos, qui hodie etiam *Scoti* sunt, tuetur. Hæc universim ex notitia imperii et historicis, de Britannia autem

Quæ Scoto dat frena truci, ferroque notatas
Perlegit exsangues Picto moriente figuras.
Agmina quin etiam flavis objecta Sicambris,
Quæque domant Cattos, immansuetosque Cheruscos,
Huc omnes vertere minas, tutumque remotis
Excubiis Rhenum solo terrore relinquunt.
Ullane posteritas credet? Germania quondam
Illa ferox populis, quæ vix instantibus olim
Principibus tota poterat cum mole teneri,
Tam sese placidam præstat Stilichonis habenis,
Ut nec præsidiis nudato limite tentet
Expositum calcare solum, nec transeat amnem,
Incustoditam metuens attingere ripam.
Celsior o cunctis, unique æquande Camillo!
Vestris namque armis Alarici fracta quievit
Ac Brenni rabies : confusis rebus uterque

ex Horsleii *Britannia Romana* illustrari, si quis hoc agat, possunt. De *Sicambris (Sygambris)* vide ad VIII, 446; it. XXIV, 18.

417. *Ferroque notatas.* Picti ad terrorem suas facies pingebant, ac ferro deformabant, adeo ut larvati viderentur; hinc Picti dicti sunt. Itaque his deletis, victrix Romanorum legio spectat figuras Pictorum mortuas, ac ferro notatas atque deformatas. Vid. ad VII, 54.

418. *Perlegit*, cum admiratione animadvertit, qui, morientem ex vulneribus, Pictum stigmatis insignem considerat, illa stigmata quoque colorem mutare deserente sanguine.

419. *Sicambris.* Sicambri, Catti, Cherusci sunt Germaniæ populi.

424. *Ferox.* Germaniam sic dictam putant, quod germinet abundetque hominum copia : venatus, continuæ concursiones et corporum proceritas eam reddunt ferocem.

425. *Principibus :* Cæsar, Germanicus, Tiberius et alii vix eam domuerunt ; nec unquam tota domita est. — Verba *tota cum mole* jungenda sunt participio *instantibus*. Instabant Barbaris, urgebant illos principes Romani cum toto exercitu, et vel sic vix *tenere* illos et coercere poterant.

427. *Nudato:* Romani habebant excubias et castra limitanea, opposita barbarorum furori.

430. *Camillo :* hic dictus est alter Romæ conditor : Brennum Gallosque Senones, Romæ jam a sex mensibus incubantes, excussit.

431. *Vestris namque armis.* Alii scripserunt Stilichonem invito Honorio pugnasse ; alii victum esse a Getis : sed quis crederet Claudianum tam impudenter mentiri?

Divinam tribuistis opem : sed tardior ille
Jam captæ vindex patriæ; tu sospitis ultor.
O quantum mutata tuo fortuna regressu!
Ut sese pariter diffudit in omnia regni
Membra vigor, vivusque redit color urbibus ægris!
Creditur Herculeis lucem renovasse lacertis
Femina dilecti fatis impensa mariti:
Et juvenem spretæ laniatum fraude novercæ

433. *Divinam;* insperatam, tumque dicitur, Θεὸς ἀπὸ τῆς μηχανῆς, Deus ex machina, quasi solus Deus hanc opem præstare posset.

434. *Ultor* igitur hic est, qui intentatam modo, nondum illatam, injuriam repulit.

437. *Color* poeticum magis est quam *calor;* hic pars, ille signum sanitatis.

438. *Herculeis . . . femina* etc. Alceste, uxor Admeti, Thessaliæ regis, quum oraculum respondisset, eum non moriturum, si quis ex propinquis mortem ipsi paratam subire vellet; ipsa, refugientibus cæteris, sese obtulit, et mariti mortem sua morte repulit; adeo illum amabat! quo facto a diis meruit, ut ab inferis revocaretur. Plato in Symp. Hanc Hercules descendens ad inferos resuscitavit, terrens mortemque eam tenebat. Natalis Comes. Robertus, Gulielmi Nothi filius, Normanniæ dux, in pugna Hierosolymitana in brachio letale vulnus exceperat, quod in fistulam degeneraverat: hinc transiit in Apuliam, et scholam Salernitanam, quæ vulnus frequenti oris suctu sanari posse respondit : nolebat princeps pius et optimus fistulam sugendam alicui committere, ne quemquam ob venenum in vitæ periculum vocaret: ejus nihilominus uxor, Sibylla, novo amoris exemplo excitata, dicitur, marito dormiente, fistulam suxisse, et sanasse sine ullo salutis discrimine. Zacharias Sylvius, in præf. ad scholam Salern.

439. Tangit fabulam Alcestis, quæ vicariam pro viro suo Admeto, Thessaliæ rege, mortem subire ausa, ab Hercule revocata in vitam est. Argumentum fabulæ cognominis Euripidæ. Respicit Noster etiam XXIX, 12. Amare, ut solet Juvenal. VI, 653 :

. . . . spectant subeuntem fata mariti
Alcestim, et, similis si permutatio detur,
Morte viri cupient animam servare catellæ.

440, 441. *Juvenem* Hippol. Thesei filium, quum incestum Phædræ novercæ amorem repudiasset, hæc apud maritum calumniata perfecit, ut precibus Thesei monstrum marinum et furorem objiceret Neptunus illius equis, a quibus laceratus, sed Dianæ venatricis (hæc est *Latonia*) studiis in vitam est revocatus. Suaviter narrat summam rei Virg. Æn. VII, 765 sqq. Exstant Euripidis et Senecæ hoc nomine et argumento tragœdiæ. — *Circææ herbæ* sunt magicæ, quibus præest Diana, quatenus Hecate est. Itaque

Non sine Circæis Latonia reddidit herbis:
Cretaque, si verax narratur fabula, vidit
Minoum rupto puerum prodire sepulchro:
Quem senior vates avium clangore repertum
Gramine restituit; miræ nam munere sortis
Dulcia mella necem, vitam dedit horridus anguis.
At tuus adventus non unum corpus ab umbris,
Sed tot communi populos sub morte jacentes,
Totaque Tartareis e faucibus oppida traxit.
Ipso Roma die, nec adhuc ostenditur auctor,
Personuit venisse ducem, lætisque Quirites
Vocibus auspicium certi plausere triumphi,
Muniti Stilichone suo. Quis gaudia vero
Principis, amplexus alacris quis disserat aulæ?

non opus habuit Æsculapio, quem Virgilius l. c. ob resuscitatum Hippolytum a Jove fulminatum, cum aliis refert.

442 sq. Monstrosa fabula, quæ tangitur ab Ovidio, Ibide, 559, narratur, sed cum diversitate quadam, ab Apoll. Bibl. III, 3, 1, et Hygino, f. 136. Nos breviter supplebimus abruptam brevitatem nostri poetæ. *Minous puer* est Glaucus, Minois, Cretæ regis, filius; hic in mellis dolium nemine conscio delapsus perierat. Reperit illum augurio Polyidus vates, et a dracone edoctus herbam potentem, vitam ei restituit.

443. *Minoum*, Glaucum Minois filium. Hic in mellis dolium decidit, et exstinguitur. Minos iratus Polyidum, Glauci medicum, cum puero extincto vivum sepeliri jubet. Polyidus tunc mœstus videt duos serpentes, quorum unum occidit: sed alter, ingesta in os serpentis occisi quadam herba, ipsi vitam reddidit. Idcirco eadem herba Glauci os replet; et statim hic reviviscit. Videndus Hyginus.

444. *Vates :* Polyidus, augur et medicus.—*Avium clangore*, ululatu bubonis, qui indicavit Glaucum in mellis dolio esse suffocatum.

450. Ipso die, quo Stilicho ad Alpes vicit, Romæ increbuit fama victoriæ. Imitatur, puto, poeta vetera ejus genus miracula, de victoria qua Sybaris est deleta, ad Sagram, Cimbrica, Macedonica, quæ collegi olim in Chrestom. Pliniana ad n. XII, no. 28 sqq.

452. *Plausere.* Ita confidebant in Stilichone, ut jam sibi triumphum promitterent, imo jam plauderent; et hujus rei lætæ voces acclamationesque auspicium atque præsagium erant.

453. *Muniti*, tanquam muro aut clypeo fortissimo.

454. *Disserat*, *edisserat*, enarret.

Pulveris ambiguam nubem speculamur ab altis
Turribus, incerti, socios apportet an hostes
Ille globus : mentem suspensa silentia librant,
Donec pulvereo sub turbine sideris instar
Emicuit Stilichonis apex, et cognita fulsit
Canities : gavisa repens per mœnia clamor
Tollitur, IPSE VENIT! portas secura per omnes
Turba salutatis effunditur obvia signis.
Non jam delectus miseri, nec falce per agros
Deposita jaculum vibrans ignobile messor :
Nec tentat clypeum projectis sumere rastris
Bellona ridente Ceres, humilisque novorum
Seditio clamosa ducum : sed vera juventus,
Verus ductor adest, et vivida Martis imago.
Prospera sed quantum nostræ spes addita menti,
Tantum exempta Getæ ; qui vertice proximus astris

455. De pulveris fallaci indicio v. ad XXII, 398.

457. Ad *suspensa* apposite admodum convenit *librant*, ut mens concipiat imaginem bilancis nondum consistentis, sed alternis momentis huc illuc nutantis. Hic versus, et aliquot sequentes divini sunt, et optimis Virgilianis nihilo inferiores.

461. *Ipse venit!* Pulchre exprimit illud αὐτὸς Græcorum, quo patrem familias, herum, magistrum signant, ut illo suo αὐτὸς ἔφα Pythagorei.

462. *Salutatis* potest significare, jam de turribus ac mœnibus salutata signa. Non nego tamen, mihi quoque *salutandis* magis placere, quod de se dicit Heinsius.

464. *Ignobile* adverbii vicem sustinet; ut supra, vs. 326, vidimus eodem sensu poni *furiale;* ut lib. I in Ruf. 65, « *Cruentum* mugiit. »

466. *Bellona* ridet *Cererem*, h. e. rusticum miles pro falce ac rastris, jaculum si sumat et clypeum. *Novi* illi et imperiti *duces* etiam quum clamant, et imperiis suis vim voce volunt addere, humile quiddam sonant, ut seditionem potius turbulentam audire videare, quam justum imperium. — *Vera juventus* videtur dicta, quæ veritatem, ἔτυμον, veriverbium nominis sui implet, a *juvando* dicta.

467. *Vera juventus*, quæ vere et fortiter Marti serviat; non specie, ut ante messores, qui non tam milites erant quam larvæ et monstra militum, quod non assuefacti essent militari disciplinæ. Juventus dicitur a *juvando*, quod rempublicam in bellis juvare possit.

470. In summis Alpibus quum esset, propior sibi astris videbatur naturali ratione : sed multo magis

Post Alpes jam cuncta sibi promisit apertas,
Nil superesse ratus : postquam tot flumina pulsus,
Cinctaque fluminibus crebris tot mœnia cernit ;
Tot subitos pedites, equitum tot conspicit alas,
Seque velut clausum laqueis, sub pectore furtim
Æstuat, et nimium prono fervore petitæ
Jam piget Italiæ, sperataque Roma teneri
Visa procul : magni subeunt jam tædia cœpti.
Occultat tamen ore metum, primosque suorum
Consultare jubet bellis annisque verendos.
Crinigeri sedere patres, pellita Getarum
Curia : quos plagis decorat numerosa cicatrix,
Et tremulos regit hasta gradus, et nititur altis
Pro baculo contis non exarmata senectus.
Hic aliquis gravior natu, cui plurima dicti
Consiliique fides, defixus lumina terræ,

figura dicendi, qua *astra vertice ferire* vel *digito tangere* dicuntur felices. Vid. v. 341.

472. *Pulsus*, percussus novitate rei et insperata conditione commotus, ut Cic. Nat. deor. I, c. 10, « Natura sensu pulsa sentit »; ut id. Fin. II, c. 10: « Status non dolendi nullum habet ictum, quo pellat animum. » Percussit animum Alarici nova rerum facies, tot urbes capiendæ, tot superanda flumina, ante quam Romam adspirandi facultas detur. An hæc vera sint, an tam imprudens, tam inscius geographiæ, tam barbarus denique fuerit Alaricus, non disputo. Sed video, hanc illi ἐγκωγραφησίαν hic tribui.

477. *Sperataque :* sperabat se mox Romam velut manu capturum esse: sed ea jam procul videtur, quasi recederet ; unde illum tædet incepti. Fugere, recedere dicuntur de rebus quas sperabamus, et quas vix attingere possumus. Virgilius, Æneid VI, 61 :

Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.

481. *Crines* prolixi et *pelles* utrumque insigne gentium barbararum. De *pellibus*, V, 79 ; it. VIII, 466 ; et XXI, 203, habuimus,

....crinigero flaventes vertice reges.

484. *Conti* non videntur diversi ab *hastis :* bis idem dixit, ut indicet rem insolitam, senes etiam non uti venia ætatis, pro baculis et scipionibus gradum firmare hastis.

485. *Gravior natu:* viro cuidam venerabili Alaricum deterrenti, « Non ego volens, ait Alaricus, Romam peto : sed quidam quotidie ad me, Perge, et Romam destrue. » Cluverius.— *Fides dicti* pertinet, puto, ad historicam fidem; *consilii*, ad auctoritatem ex opinione prudentiæ usu collectæ.

Concutiensque comam, capuloque acclinis eburno:
« Si numero non fallor, ait, tricesima currit
Bruma fere, rapidum postquam tranavimus Istrum,
Romanamque manum tantis eludimus annis.
Sed numquam Mavors adeo constrinxit in arctum
Res, Alarice, tuas. Per tot certamina ducto
Crede seni, qui te tenero vice patris ab ævo
Gestatum parva solitus donare pharetra,
Atque aptare breves humeris puerilibus arcus.
Sæpe quidem frustra monui, servator ut icti
Fœderis Emathia tutus tellure maneres.
Sed quoniam calidæ rapuit te flamma juventæ,
Nunc saltem, si cura tibi manet ulla tuorum,
His claustris evade, precor; dumque agmina longe,
Dum licet, Hesperiis præceps elabere terris,
Ne nova prædari cupiens, et parta reponas,
Pastorique lupus scelerum delicta priorum
Intra septa luas. Quid palmitis uber Etrusci,
Quid mihi nescio quam proprio cum Tibride Romam

489. Non ego suaserim poeseos candidato dicere, neque post Claudianum, *currit bruma;* bruma enim dies est. Sæpe imponit hominibus illud, quod tropos putant simpliciter ponere nomen pro nomine, quæ res mille potest parere ineptias. *Gladium* intelligimus, quum audimus *mucronem;* sed nonne ridiculus fuerit, si quis dicat, Quanti emisti hunc mucronem?

490. *Eludimus :* non tam pugnamus, quam eludimus, non audentes manus propius conserere.

497. *Emathiam* tellurem non videtur ponere pro illa pinguiori Macedoniæ particula : sed licentia poëtæ ita extendere, uti Thessaliam maxime intelligat, exemplo Lucani, ipsiusque Maronis, Geor. I, 491, qui ipse locus nos admonere potest, quam multum sibi in locorum et regionum nominibus veteres indulserint. Alaricus totam Græciam cum exercitu suo pervagatus fuerat. Suaserat igitur senex, qui hic loquitur, ut illa tueretur potius, quam ultra tenderet.

498. Non poterat valde juvenis tum esse Alaricus, si jam XXX anni sunt, ex quo Istrum transiit, ut v. 488 dictum. Sed septuagenario etiam juvenes videntur quinquagenarii, etc.

502. *Reponere* hic idem esse debet, quod deponere, dimittere: contrarium *parta tueri.*

505. *Mihi* ponitur ornatus causa.

Semper in ore geris? referunt si vera parentes,
Hanc urbem insano nullus qui Marte petivit,
Lætatus violasse redit: nec Numina sedem
Destituunt; jactata procul dicuntur in hostem
Fulmina, divinique volant pro mœnibus ignes;
Seu cælum, seu Roma tonat. Si temnis Olympum,
A magno Stilichone cave, qui semper iniquos
Fortuna famulante premit: scis ipse, perosis
Arcadiæ quam densa rogis cumulaverit ossa,
Sanguine quam largo Graios calefecerit amnes.
Exstinctusque fores, ni te sub nomine legum

« Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro Ingemere. » Virgil. Georg. I, 45.

507. Ita intelligi voluit hic orator, id ipsum insanum esse, si quis Romam Marte petat; bellum eo ipso nomine insanum, quod Romam petat.

508. Respicitne poeta ad illam Deorum evocationem, Romanam cerimoniam, qua usi, v. g. ad Veios, e qua evocarunt Junonem Reginam, Liv. V, 21? Indicamus hic modo locos classicos, Plin. XXVIII, 2, s. 4; Macrob. Sat. III, 9; tum Disputationes ea de re Bergerianam et Cocceianam.

510. *Volant pro mœnibus ignes:* id factum dicitur Hannibale ingruente; hunc pluviæ et fulmina repulerunt muris urbis imminentem. Verius sane dixerimus Childebertum et Theodebertum reges in Clotarium irrumpentes omnia ferro et flamma vastaturos esse, nisi cælum, sanctissimæ reginæ Clotildæ precibus et lacrymis turbatum, furentes fratrum animos horrida quidem, sed salutari, tempestate compescuisset. Vid. Mezeræus, illustris historicus. — Auget forte illa, quæ Liv. XXVI, 11, narrantur de præliis Hannibalis ad Urbem bis tempestate impeditis.

511. Magnifica dictio, *Seu cælum* naturaliter, *seu Roma* Dea suam urbem et populum defensura, *tonat*. Illud *Si temnis Olympum*, impietatis exprobratio videtur; ut perjurii, illud quod dixerat v. 496, *servator icti fœderis*.

513. *Perosis*, id est, odiosis invisisque montibus Arcadiæ in Græcia, in quibus Getæ deleti sunt a Stilichone. *Perosus* autem hic sumitur passive, ut apud Alcimum Avitum, *perosam Expavere diem*, id est, odiosam, invisam. — Difficile est, modo non plane impossibile, has res ordinare, et componere inter se scriptores. Illud tamen apparet, hinc Rufini in Oriente, hinc per Occidentem Stilichonis artibus subornatos, incitatos, immissos emissosque Barbaros, eaque re imperii Romani interitum acceleratum. Conferat mihi aliquis Zosimum, V, 29, et quæ hic Constantinopolitanis vertuntur vitio, ea, h. e. horum simillima ab eo im-

Proditio regnique favor texisset Eoi. »
Talia grandævum flammata fronte loquentem
Obliquisque tuens oculis non pertulit ultra,
Sed rupit rabidas accensa superbia voces :
« Si non mentis inops fraudataque sensibus ætas
Præberet veniam, numquam hæc opprobria linguæ
Turpia Danubius me sospite ferret inultus.
Anne, tot Augustos Hebro qui teste fugavi,
Te patiar suadente fugam, quum cesserit omnis
Obsequiis natura meis? Subsidere nostris
Sub pedibus montes, arescere vidimus amnes.
Non ita Di Getici faxint Manesque parentum,
Ut mea converso relegam vestigia cursu.
Hanc ego vel victor regno, vel morte tenebo
Victus humum : per tot populos urbesque cucurri,

putari Stilichoni videbit. Cf. 564 sq.

517. *Proditio.* Rufinus, tum Arcadis in Oriente imperantis tutor, auro expugnatus fecit, ut rescriberetur hostem dimittendum: id quod tunc Alarico salutem peperit.

520. *Superbia;* Alaricus successu et juventute efferus, adeoque superbus, ut ipsa superbia esse videretur.

522. *Præberet :* si non ætas tua delirans faceret, ut tibi veniam concederem.

523. *Danubius.* Danubium numen patrium, senex ignave, violas tam inerti oratione, indigna iis quos Danubius aluit; sed non inultus remaneres, nisi tuæ senectuti parcerem. Alaricus porro Danubium ut numen colebat : immo et huic flumini sacra fecit Alexander, Arriano teste. — *Danubii* nomine ostendit accolas, Getas.

524. *Tot Augustos.* Tot Imperatores : sibi tribuit Alaricus, quod ante Theodosium Getæ fecerant in Thracia : alioquin mendacium foret; Romam enim vastavit anno post salutatum Imperatorem Theodosium trigesimo, et ipse post juvenis obiit in urbe quam Consentiam vocat Ptolemæus, hodie *Cosenza,* dum parabat Siciliam penetrare. — *Hebrus* testis indicat res in Thracia et Macedonia gestas.

526. *Natura.* Campi, montes, fluvii.

528. *Manes.* Antiqui Manes parentum magnopere colebant; hos vocabant ἐπιχωρίους, auxiliatores.

531. *Victus humum.* Scytharum vetus religio erat mortem contemnere; vox itaque digna Alarico : « Occupabo hanc terram aut victor regnando, aut victus moriendo. » Utrumque præstitit Alaricus; nam occupavit Italiam regnando, et mortuus est Consentiæ, quæ urbs est Bruttiorum in extrema Italia.

Fregi Alpes, galeisque Padum victricibus hausi.
Quid restat, nisi Roma, mihi? Gens robore nostra
Tunc quoque pollebat, nullis quum fideret armis.
At nunc Illyrici postquam mihi tradita jura,
Meque suum fecere ducem; tot tela, tot enses,
Tot galeas multo Thracum sudore parari,
Inque meos usus vectigal vertere ferri
Oppida legitimo jussu Romana coegi.
Sic me fata fovent: ipsi, quos omnibus annis
Vastabam, servire dati: nocitura gementes
Arma dabant, flammisque diu mollitus et arte
In sua damna chalybs fabro lugente rubebat.
Hortantes his adde Deos: non somnia nobis,
Nec volucres, sed clara palam vox edita luco est.

532. *Galeis* haurire de fluvio est militiæ duræ et fortis, quæ non opus habeat multo apparatu.

534. *Arma* hic intelligit copiarum adscitarum, auxiliarium: quod sunt arma militi, instrumentum rei gerendæ, hoc præstant auxiliares copiæ imperatori et exercitui.

535. *Illyrici jura* Alarico *tradita* hic intelligimus pactione, et eo genere agendi, quod modo ad v. 513 indicavimus. Suadet hoc formula *legitimo jussu*, quo dicit se *coegisse oppida Romana. Illyrici* videtur duplicem quasi personam sustinere. Illyricæ regionis jura tradita sunt Alarico, nomine Imperatoris: Illyrici, s. Illyrii Alaricum *suum fecere ducem*. Vid. ad VIII, 288.

536. Thraciam obtinens concessu romani Imperatoris, Alaricus metalla et officinas ferri omnes ad arma fabricanda adhibuit. Itaque suis postea armis pugnare contra romanum imperium potuit, et natis et fabrefactis in provincia Romana.

538. *Vectigal:* coegi urbes Romanas dare ferrum, hoc est, milites armatos, velut in speciem vectigalis.

541. *Servire dati;* jam spe præsumo victoriam: jam mihi a diis dati esse videntur in servitutem Romani.—*Gementes,* quum forem Honorii amicus, ejus populi tristes, ac velut mala sibi a me inferenda præsagientes, dabant mihi tela, sibi quondam nocitura.

543. Reciprocatio observanda, *Chalybs fabro lugente in sua* (fabri) *damna rubebat* a sanguine civium, vel necessariorum adeo. Nempe nec bonæ ætatis scriptores ad canonas grammaticorum alligari semper se patiuntur.

545. Hæc non simpliciter finxit poeta; sed forte ipse Alaricus. Certe nostri, Socrates H. E. VII, 10, et Sozom. IX, 6, referunt, illum monacho roganti, ut Romæ parceret, respondisse, ὡς οὐχ ἑκὼν

Rumpe omnes, Alarice, moras; hoc impiger anno
Alpibus Italiæ ruptis penetrabis ad Urbem.
Huc iter usque datur. Quis jam post talia segnis
Ambigat, aut cælo dubitet parere vocanti? »
Sic ait, hortatusque suos belloque viæque
Instruit: attollunt vanos oracula fastus.
O semper tacita sortes ambage malignæ,
Eventuque patens et nescia vatibus ipsis
Veri sera fides! Ligurum regione suprema
Pervenit ad fluvium (miri cognominis) Urbem,
Atque illic domitus vix tandem interprete casu
Agnovit dubiis illusa vocabula fatis.
Nec non et Stilicho pugnam poscentia movit
Pleno castra gradu, dictisque instigat euntes:

τάδε ἐπιχειρεῖ, ἀλλά τις συνεχῶς ἐνοχλῶν αὐτὸν βιάζεται (sic Sozom. apud Socratem est βασανίζων), καὶ ἐπιτάττει τὴν Ῥώμην πορθεῖν. « Se non sponte sua hæc suscipere, sed aliquem semper sibi molestum esse, et cogere se, et jubere Romam ut deleret. »

546. *Rumpe moras;* perge, et Romam destrue: vide v. 485 supra. Alaricus, quum Romam contenderet, monitus sibi rem esse cum infinita hominum multitudine, respondit: « Densum gramen melius sequitur falcem; densior herba facilius succiditur. »

547. Attende, lector, ad nomen *Urbem*, ut intelligas, quæ dicentur v. 555.

552. Pulchra de oraculis sententia, cujus quædam certa ratione ad ipsa etiam nostrorum prophetarum vaticinia referri possunt; certe illud *eventu patens*, et *nescia vatibus ipsis*.

553. *Eventu:* stultorum iste magister est, ut ait Fabius Maximus apud Livium; unde versus:

Vulgus ab eventu facta notanda putat;

Ovid. Ep. II, vers. 86. At ex Seneca: « Initium omnium rerum sapiens, non exitum spectat; initia in potestate nostra sunt, de eventu fortuna judicat. » Demosthenes: τὸ μὲν πέρας, ὡς ἂν ὁ δαίμων βουληθῇ πάντων γίνεται, ἡ δὲ προαίρεσις αὐτὴ τὴν τοῦ συμβούλου διάνοιαν δηλοῖ: « eventus quidem, ut Deus voluerit, est in omnibus; consilium vero ipsum consiliarii judicium ostendit. »

555. Fluvius hic *Orba* vocatur hodie, ut monent geographi. Claudianus vult, voce oraculi deceptum Alaricum, qui ad *Urbem* dominam Romam se vocari putaret, quum *Urbs* vel *Urbis fluvius* ostenderetur. Plena est hujusmodi oraculis historia.

557. *Vocabula illusa*, h. e. per ludibrium et illudendi causa applicata eventui incerto.

559. *Pleno gradu.* Stilicho non

« Nunc, o nunc, socii! temeratæ sumite tandem
Italiæ pœnas: obsessi principis armis
Excusate nefas, deploratumque Timavo
Vulnus, et Alpinum gladiis abolete pudorem.
Hic est, quem toties campis fudistis Achivis;
Quem discors odiisque anceps civilibus orbis,
Non sua vis tutata diu, dum fœdera fallax
Ludit, et alternæ perjuria venditat aulæ.
Credite nunc omnes, quas dira Britannia, gentes,
Quas Ister, quas Rhenus alit, pendere paratas

sparsim, non temere, non incaute, non timide, sed pleno, gravi, audacique gradu movet cohortes.

560. *Temerata* Italia, temere læsa, et affecta injuriis sine causa.

561. *Obsideri* dicitur non ille modo, qui inclusus undique est; sed cui ex proximo hostis imminet, occasionibus nocendi intentus.

562. *Excusare* est hic ulciscendo tollere, et in tantum abolere, ut non amplius ignavia objici injuriam passo queat. —*Timavus* fons et fluvius in intimum sinum Venetum inter Aquileiam et Tergesten influit. In hac porro regione pressos a Barbaris Romanos, vel hic ipse locus satis indicat. — *Deploratum Timavo.* Alloquitur milites, qui Maximo tyranno prius ad Alpes Timavumque addicti, dedecus vulnusque imperio inflixerant: hortaturque illos, ut sua virtute hanc maculam eluant. De *Timavo* fluvio supra. Vel per *Alpinum pudorem*, intellige dedecus a nobis susceptum, quod Getas non vetuerimus Alpes penetrare.

565. *Discors;* hic est hostis, quem non sua vis, sed mundi discordia sustentat. Hæc discordia fovebatur a Rufino. — *Anceps*, ob bella civilia dubitans, quem ducem sequatur.

566. *Fœdera ludit.* Fœdera percussa tanquam ludum negligit.

567. Illud *alternæ aulæ* admonet nos infelicitatis illius, quæ et ipsum imperium turbavit et historiam: quum Barbaris uterentur Rufinus et Stilicho adversus se invicem, ambo una cum ipso imperio ab illis illuderentur everterenturque; fraudibus et perfidia grassarentur omnes, ut quid verum esset, ne qui extra partes quidem essent facile scire possent, vix autem esset integer aliquis a studiis partium, qui vellet vera tradere. — *Perjuria venditat.* Non solum perjurus, sed etiam gloriatur de perjuriis, quibus delusit alternatim modo aulam Orientis, modo aulam Occidentis.

569. *Pendere* dicuntur, qui non firmiter stant, non toto vestigio nituntur, sed suspenso, ut ad levissimum quemque impulsum moveantur. Nostra Germanorum consuetudo habet formulam plane si-

In speculis: uno tot prælia vincite bello.
Romanum reparate decus, molemque labantis
Imperii fulcite humeris: hic omnia campus
Vindicat; hæc mundo pacem victoria sancit.
Non in Threiciis Hæmi decernimus oris;
Nec super Alpheas umbrantia Mænala ripas
Constitimus; non hic Tegeen Argosque tuemur:
Visceribus mediis, ipsoque in corde videtis
Bella geri. Patrem clypeis defendite Tibrin.»
Talia, nunc pediti, turmæ nunc mistus equestri,
Dicta dabat; simul externis præcepta ferebat
Auxiliis. Ibat patiens ditionis Alanus,
Qua nostræ jussere tubæ: mortemque petendam
Pro Latio docuit gentis prælatus Alanæ;

milem, *auf dem Sprunge stehen*, ut qui jam in digitos erecti, signum exspectant procurrendi.

570. *Uno tot prælia.* Uno prælio tot prælia futura vincite, exstinguite.

572. *Campus;* hic est conflictus in hoc campo, si vincamus, ulciscemur omnes injurias nobis illatas.

573. *Sancit* pacem velut rem sacram sanctamque, quam nemo turbare audebit.

574. Non in remotis imperii Orientalis partibus pugnandum est, quæ non ita prope ad nos pertinent, quas alienas possumus putare: in *visceribus* Occidentalis, Honoriani imperii res gerenda.

575. *Mænala;* mons silvosus Arcadiæ, cujus pars Alpheo alluitur, etc.

577. *Ipsoque in corde*, prope urbem Romam, quæ est velut cor imperii.

583. Certum hic hominem, ducemque adeo, designari, mihi non dubium est, quantumvis fluctuet lectio. Forte sic tum dici cœpit *Prælatus*, ut in Ecclesia Rom., ut gentis *Prælatus* sit dux. Certe *Prælati* nomen de civili etiam potestate dictum, monent Dufreniani continuatores. Sed quod S. Valerianum Cimelensem, hujus circiter sæculi scriptorem, auctorem faciunt, illud nihil esse, fateri debeo. Quem hic describit poeta fuit forte idem, de quo ponemus verba Paulli Diac. Hist. misc. XIII, 26, et paulo plura ponemus quam opus hic erat, quod firmant, quæ de incerta historiarum, in quibus versamur, fide dicimus: Alaricus, cujus reliqua hic narrat, « Italiam ingressus, quum ab Honorio sedes, quo cum suo exercitu consistere posset, expeteret, Honorius, deliberato consilio, Gallias eidem concessit. Qui dum ad Gallias pergens, ob recuperationem jumentorum ad Pollentiam resedisset, Stilicho patricius in perniciem reip. Gothos

Cui natura breves animis ingentibus artus
Finxerat, immanique oculos infecerat ira.
Vulneribus pars nulla vacat, rescissaque contis
Gloria fœdati splendet jactantior oris.
Ille tamen mandante procul Stilichone citatis
Acceleravit equis, Italamque momordit arenam:
Felix, Elysiisque plagis et carmine dignus,
Qui male suspectam nobis impensius arsit
Vel leto purgare fidem; qui judice ferro
Diluit immeritum laudato sanguine crimen.
Morte viri turbatus eques flectebat habenas:
Totaque præciso nutassent agmina cornu,
Ni celer instructa Stilicho legione secutus
Subsidiis peditum pugnam instaurasset equestrem.

pertentans, dum eos insidiis aggredi cuperet, bellum *Sauli*, pagano duci, commisit: qui ipso sacratissimo die Paschæ, Gothis supplicantibus, nihilque tale sperantibus, super eos irruit, magnamque eorum partem prostravit. Nam primum perturbati Gothi, ac propter religionem cedentes, demum arma corripiunt, more solito se cohortantur, victoremque virtute potiori prosternunt exercitum. » Similia Oros. VII, 37.

586. *Contos* generatim pro telis posuisse videtur. Cicatrices, quæ vultum viri deformaverant, eædem tituli erant fortium facinorum.

587. *Fœdati.* Oris plagis et cicatricibus fœdati gloria est jactantior, hoc est, ducem illum facit jactantiorem et superbiorem; et est causa pro effectu. Alia dicitur esse nautarum Batavorum ratio, qui poti quasi ludendo sibi invicem ora cultellis dissecant: ex Claverio.

589. *Acceleratur* vulg. — *Momordit.* In Italia occisus momordit terram: id faciebant antiqui, ne sibi morientibus ora prave contorta viderentur. Virg. Æneid. lib. XI, vers. 418: « et humum semel ore momordit. »

591. Suspecta Romanis fides Barbarorum, quam hic volunt experiri. Et alioquin antiqua ars, committere duo populos, ut mutuis cladibus se atterant, et minus nobis sint metuendi.

593. *Sanguine* suo, in pugna adversus hostes Romanorum fuso, et eam ob rem laudato, *diluit* crimen perfidiæ nullo sibi suo merito imputatum.

594. *Flectebat*, hæc est Stilichonis fuga, quam post ejus cædem auctores sic auxerunt.

595. *Cornu*, quam alam hodie vocant omnes, servata metaphora *præcisum* dicit.

597. *Subsidiis peditum;* et forte Stilicho, Cæsarem imitatus, equum

Quis Musis ipsoque licet Pæane recepto
Enarrare queat, quantum Gradivus in illa
Luce suæ dederit fundator originis Urbi?
Altius haud umquam toto descendimus ense
In jugulum Scythiæ: tanta nec clade superbum
Contudimus Tanain, vel cornua fregimus Istri.
Invisum miles sitiens haurire cruorem,
Per varias vestes, onerataque plaustra metallo
Transit, et argenti cumulos; et cædis avarus
Contemptas proculcat opes: pretiosior auro
Sanguis erat: passim neglecti prodiga lucri
Ira furens strictis odium mucronibus explet.
Purpureos cultus, absumptique igne Valentis
Exuvias, miserisque graves crateras ab Argis,
Raptaque flagranti spirantia signa Corintho,

dimisit, et exemplo suo cæteros idem facere docuit.

598. *Pæan* Apollo est. Hic cum Musis occupat et velut insidet poetas, qui, *recepto* sic intra præcordia Apolline et spiritu poetico, canunt.

599. *Gradivus* pater, Mars, *fundator* atque auctor Romanæ gentis, illa die multum *suæ originis*, paternæ virtutis, h. e. Martiæ, multum dedit *Urbi*, h. e. Romanis militibus.

601. *Descendimus*, audax verbum, sed efficax. Descendimus in jugulum, id est, immersimus totum gladium, et descendimus in guttur Scythiæ, velut belluæ immanis. Seneca de Sejano dixit, «Sejanum in cervices nostras non imponi, sed descendere».

603. De *cornibus Istri* diximus ad XXI, 220.

604. Præ studio et cupiditate vindictæ atque cædis negligunt prædam milites: quod sæpe quum contra accideret, ea causa magnarum post victoriam cladium fuit.

610. Qui *Valentem* Imperatorem victum vivum tamen cremarunt, *Scythæ* vocantur a Zosimo, IV, 22, generali nimirum nomine. Sed *Gothos* appellat Paullus Diac. Hist. misc. XII, 16. Utrum autem hi Gothi vel Getæ, qui cum Alarico militabant, *exuvias*, spolia, signa militaria, et tentoria Valentis secum habuerint, forte nec ipse Claudianus sciebat. Poetæ satis fuit hac imagine splendorem conciliare suo carmini.

611. Illud de Græcis spoliis facilius est, quum ipse Alaricus paulo ante Græciam vastarit.

612. Etiam hic vestigium doctrinæ poetæ nostri, non modo, quod Virgiliano epitheto *spirantia* signa vocat; sed quod videtur corrigere fabulam de origine æris Co-

Callidus ante pedes venientibus objicit hostis
Incassum; neque enim feralis præda moratur,
Sed justos præbent stimulos monumenta doloris.
Asseritur ferro captivum vulgus, et omnes
Diversæ vocis populi, quos traxerat hostis
Servitio, tandem dominorum strage redempti
Blanda cruentatis affigunt oscula dextris,
Desertosque Lares et pignora læta revisunt.
Miratur sua quemque domus, cladesque renarrant
Ordine, tum grati referunt miracula belli.
Quis tibi nunc, Alarice, dolor, quum Marte perirent
Divitiæ, spoliisque diu quæsita supellex,
Pulsaretque tuas ululatus conjugis aures;
Conjugis invicto quæ dudum freta marito
Demens Ausonidum gemmata monilia matrum,
Romanasque alta famulas cervice petebat?
Scilicet Argolicas Ephyreiadasque puellas

rinthii e metallis per incendium urbis confluentibus. Dicit enim *signa flagranti Corintho rapta*, non signa ex ære, quod per Corinthi fluxit incendia. Viderat jam Plinius XXXIV, 2, s. 3, *Corinthium æs*, et *vasa Corinthia* antiquiora esse incendio Corinthi; et vixit tamen, firmata ab ipso, fabula: quam plane evertit Bochartus Hieroz. II, 6. 16, præsertim ex Athenæo, IV, 1.

613. Hæc fuit ars Mithridatis e Ponto, regno suo, fugientis, quam cum Medeæ facto, fratris sui Absyrti membra spargentis in via, qua illam pater sequebatur, comparat Cicero pro L. Manil. c. IX.

616. *Asseritur* verbum juris Romani; *liberali causa aliquem manu asserere*, i. e. vindicare et liberum esse defendere.

619. Suavitas ex paradoxo: *cruentata* manus horribilis alias, *blanda* hic oscula excipit.

620. *Desuetosque* MS.

621. *Miratur*, quomodo quis liberari potuerit e manu hostium teterrimorum.

622. *Gratum bellum*, pro quo gratias se debere Deo et Stilichoni, agnoscunt.

624. *Spoliis quæsita*, parta atque aucta spoliis victarum gentium.

628. *Romanas alta cervice.* Jam spectabat ut famulas, matres romanas: *alta cervice*, hoc est altiore dignitate eminentes.

629. Recens erat a Græciæ vastatione Alarici exercitus. *Argolides*, puellæ argivæ, et vicinæ regionis, quæ Argolis vocatur, incolæ. — *Ephyreiades*, Corinthiæ.

Cœperat et pulchras jam fastidire Lacænas.
Sed dea quæ nimiis obstat Rhamnusia votis,
Ingemuit, flexitque rotam : domat aspera victos
Pauperies, unoque die romana rependit
Quidquid ter denis acies amisimus annis.
O celebranda mihi cunctis Pollentia sæclis!
O meritum nomen felicibus apta triumphis!
Virtutis fatale solum ; memorabile bustum
Barbariæ ! nam sæpe locis ac finibus illis
Plena lacessito rediit vindicta Quirino.
Illic Oceani stagnis excita supremis

630. *Pulchras Lacænas :* Lacænarum pulchritudo fortitudoque celebrantur. Notum adagium : Solæ Lacænæ viros pariunt, id est, fortes heroas.

631. *Rhamnusia*, Nemesis dea, in Rhamnunte, Atticæ pago, culta : h. e. justitia divina, vindex ultrixque superbiæ. Hæc *ingemuit*, infremuit, ut iræ potius quam doloris significationem habeat. *Flexit rotam* Nemesis. Hanc illi assignat vetus hymnus editus sub Arato Oxo 1672, 8, Ὑπὸ σὸν τρόχον ἄστατον, ἀστιϐῆ, χαροπὰ μερόπων στρέφεται τύχα, ipsam Fortunam illam arridentem hominibus, sub illius rota inconstanti, orbitam non signante, ait circumagi. Hinc Nemesi in Smyrnæorum nummis signum rota additur.

633. *Romana acies*, exercitus et victoria, etc. — Transpositio non imitanda.

635. *Pollentiæ* nomen affine verbo *pollendi*, quod quam vim habeat, intelligitur ex illa formula, qua pater patratus imprecatur Jovem : « Tu populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam ; tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque. »

636. *Apta*, adepta. Barthius ex Lucretio : Ex hoc apta fidem ducit ; id est, adepta nomen et famam.

637. *Virtuti* malit Heins.

639. *Plena.* Nostri milites redierunt sumpta plene vindicta. — *Lacessito.* Lacessitis Romanis a Quirino, seu Romulo ortis.

640. Comparat, poetæ magis licentia, quam ex vero, Alarici cladem Cimbricæ sub Mario. *Stagna Oceani* vocat mare illud, in quo est Chersonesus Cimbra, quia pigrum et pene immobile illud mare credebatur. *Aliæ* autem fuere *Alpes*, per quas venere Cimbri ac Teutones ; et *campi Raudii*, ubi pugnatum est, controversi inter geographos : certe tamen in Gallia Cisalpina, quod ad hunc locum satis est, et Cimbrica clades contigit, et pugna ad Pollentiam. Splendidissima sane est hujus libri clausula, et ultimus versus cum majestate quadam expressus ex illo Virgiliano, quem mox ad finem hujusce Carminis, citatum in notis invenies.

Cimbrica tempestas, aliasque immissa per Alpes
Isdem procubuit campis. Jam protinus ætas
Adveniens geminæ gentis permisceat ossa,
Et duplices signet titulos commune tropæum :
Hic Cimbros fortesque Getas, Stilichone peremptos
Et Mario claris ducibus, tegit Itala tellus.
Discite, vesanæ, Romam non temnere, gentes.

641. *Cimbrica.* Cimbri, populi Germaniæ versus Oceanum. Florus: « Cimbri, Teutones, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant »; ubi et Galliam latius sumit. — *Tempestas.* Exercitus instar tempestatis ingruens, ob ingentem Barbarorum multitudinem.

642. *Isdem campis :* non tamen in iisdem campis victi sunt Cimbri a Mario, et Getæ a Stilichone; nam Marius profligavit Bœorigem et Cimbros in campis Vercellis, ab urbe quæ Ptolemæo dicitur Οὐερκέλλαι : quæ Vercellæ distant ab urbe Pollentia milliaria plus quam quadraginta.

644. *Duplici titulo* malit Heinsius. — *Titulos.* Signet duos titulos, id est, duas inscriptiones, sed quæ notent tropæum commune Mario et Stilichoni.

647. *Discite.* Id sumptum est ex formula publicæ animadversionis, ubi plagis et verberibus addebatur: Noli hoc facere; disce hoc agere. Notus est versus Virgilianus Æn. VI, 620, omnium excellentissimus, judicio præstigiatricis indoctissimæ a philosopho id rogatæ : quæ id respondit in urbe Papia, seu Ticino, si fides adhibenda Boistuavio in Historiis prodigiosis :

Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

— *Tendere* Claver. ex MS. Argutum, non verum.

XXVII.

CL. CLAUDIANI

IN SEXTUM CONSULATUM

HONORII AUGUSTI

PRAEFATIO.*

ARGUMENTUM.

Venator, judex, auriga, amans, et cæteri, in somnis quisque de iis cogitat, quæ sibi per diem cordi sunt; 1—10. Me poetam, ait, sub nocte Musæ sollicitant: namque visus sum mihi versus Jovi offerre, plaudentibus Superis; 11—16. Argumentum mei carminis erat Enceladus, et vinctus Typhoeus; reduxque Jupiter, lætante Olympo; 17—20. Res vera inventa est; ecce enim Imperator, ad cælum evehendus; ecce cœtus venerandus, quales esse memini Deos; 21—26.

OMNIA quæ sensu volvuntur vota diurno,
 Pectore sopito reddit amica quies.
Venator defessa toro quum membra reponit,
 Mens tamen ad silvas et sua lustra redit.

* Nescio quid moverit Pulmannum, ut hanc præfationem libro tertio de Raptu Proserpinæ denuo præmiserit, quem secutæ sunt Plantinianæ: quum tamen MSS. optimi quique et Parrhasius, et antiqui, præter Vicentinum et Juntam, editores hunc illi locum assignarint merito; quem ipsum etiam argumentum pulchre tuetur. Cf. dicta ad v. 17.

1. *Sensu diurno volvuntur*, quæcumque interdiu, per quemcumque sensum externum vel internum,

Judicibus lites, aurigæ somnia currus,
Vanaque nocturnis meta cavetur equis;
Furto gaudet amans, permutat navita merces,
Et vigil elapsas quærit avarus opes;
Blandaque largitur frustra sitientibus ægris
Irriguus gelido pocula fonte sopor.
Me quoque Musarum studium sub nocte silenti
Artibus assuetis sollicitare solet.
Namque poli media stellantis in arce videbar
Ante pedes summi carmina ferre Jovis.
Utque favet somnus, plaudebant numina dictis,
Et circumfusi sacra corona chori.
Enceladus mihi carmen erat, vinctusque Typhoeus:

vigilantium mentibus obversantur. Locus hic communis, tractatus centies ab omni scriptorum genere, sua unicuique experientia notus est. Si quis tamen suaviter affici velit, legat Lucret. IV, 960—1031.

6. *Vana meta,* quia ea meta non est, nisi in mente somniantis. — *Meta cavetur,* aperta allusione ad illud Horatianum, lib. I, od. 1, 4; ...

... metaque fervidis Evitata rotis.

Summa ars aurigæ in circo quam proxime metam flectere currum anfractu brevissimo, et evitare eadem, ne offensus ad metam frangat axim, currum evertat.

7. *Furtum*, κλέμμα, est, quidquid occulte, non animadversum his, quorum metuitur, vel vitatur certe, conscientia, peragitur, sive de cætero bonum, sive malum sit. Sedem tamen peculiariter etiam in rebus amatoriis habet.

8. Potest hic sensus esse: Avarus *evigilans* quærit elapsas sibi per *quietem* opes, quasi non somnium *esset*, sed verum damnum. Sed molle item et facetum, si esset in libris *vigili* elapsas opes quærit in somniis.

10. Sed contrarium etiam accidere solet, pueris præsertim. Lucret. l. c.:

Puri sæpe lacum propter, se, ac dolia curta,
Somno devincti credunt extollere vestem, etc.

15. Modestiam tuetur his verbis, *Utque favet somnus:* somniare potest poeta, quidquid lubet: non mirum si de se, quæ optat, somniet.

16. *Circumfusi,* quasi ego medius inter hos orarem.

17. *Enceladus;* Gigas Ætna superimposita oppressus: de hac alibi. Per Enceladum intelligitur Alaricus, per Typhoeum Gildo. Uterque victus est a Stilichone sub auspiciis Honorii. — Tanto pulchrior hæc phantasia est, quod re vera Gigantomachiam scripsit Noster, de qua ad XXXVII pr. quam forte hoc ipso tempore jam animo conceperat et meditabatur. In his Gigantibus nobilissimi Enceladus et Typhoeus. Cæterum quum hujus

Hic subit Inarimen, hunc gravis Ætna domat.
Quam lætum post bella Jovem susceperit æther,
Phlegrææ referens præmia militiæ.

quoque rei mentio fiat in tertio de Raptu Proserpinæ, s. XXXVI, 335 sq. hinc forte nata librario veteri cogitatio, hanc esse libri illius præfationem.

18. *Inarime*, crux et ludibrium criticorum. Fons est Homeri versus in catalogo navium, s. Il. β, 783 :

Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς.

Manifeste dicit, in loco qui vocetur *Arimi*, vel *Arima*, *orum*, esse cubile Typhoei. Contra non minus aperte Virg. Æn. IX, 716, *durumque cubile*, Inarime, *Jovis imperiis imposta Typhœo :* quem deinde sequuntur latini poetæ pœne omnes, qui Inarimen dixerunt Ænariam, s. Pithecusam in Cumano litore insulam, hod. *Ischia*. Placet sententia Clarckii ad Homeri l. c. arbitrantis, illo ipso versu, qui in omnium ore versaretur, ortam esse illam nominis mutationem : ut ex καὶ ἕτεροι ortum est *cæteri*.

20. Quum *Phlegræa* hæc *militia* sæpius apud Nostrum memoretur, nempe XXXV, 255; XXXVI, 201 et 337; XXXVII, 4; XL, 27; placet hic breviter nomen illud declarare. Antiquissimi, apud quos est ejus mentio, assignant *Phlegræ* nomen Pallenæ, quæ est chersonnesus Macedoniæ vel Thraciæ (quarum terminos, ac Thessaliæ adeo confundi constat), iidemque Herculem faciunt illius belli partem præcipuam. Sic Pindarus Nem. A, 100, et Isth. ς, 48; utroque loco certe Thraciæ tribuunt vetera scholia, non minus quam apud Apoll. Argon. III, 234. Sic et Stephanus de Urb. Herodotus VII, 123, post enumeratas urbes Pallenes, αὗται, inquit (αἱ πόλεις), τὴν νῦν Παλλήνην πρότερον δὲ Φλέγρην καλεομένην νεμόμεναι. Apertum est Phlegram, campum Gigantomachiæ, esse in illa Thracia Macedonica vel Thessalica, in vicinia Pelii, Ossæ, Olympi, etc. Nec aliter Strabo in Excerptis l. VII, p. 228 b. pr. Ὅτι ἡ Παλλήνη χεῤῥόνησος... Φλέγρα τὸ πρὶν ἐκαλεῖτο· ᾤκουν δ' αὐτὴν οἱ μυθευόμενοι Γίγαντες... οὓς Ἡρακλῆς διέφθειρεν. Rursus haud dubie campi Phlegræi sunt in Italia, Plin. III, 5, s. 9 : « Dein Puteoli, postque Phlegræi campi, Acherusia palus Cumis vicina. » Et XVIII, 11, s. 29 : « Pars campi Campani, quæ Laboriæ vocantur, quem Phlegræum Græci appellant. » Phlegræum campum diserte Campaniæ assignat Strabo l. V, p. 168, 19 : ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς Γίγαντας μυθεύουσιν. Sic pag. 169, 51, ubi post descriptionem hujus soli sulphure et aquis calidis abundantis, addit ideo Φλέγραν quosdam dici putare regionem Cumanam, καὶ τῶν πεπτωκότων Γιγάντων τὰ κεραύνια τραύματα ἀναφέρουσι ταῖς τοιαύταις προχοαῖς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος. Sic enim legendum, hoc sensu, *vulnera Gigantum ibi cæsorum* in fabulis, *referunt ad ejusmodi ignis et aquæ eruptiones*. Et jam paulo ante pag. 194, 31, memorarat τοὺς περιληφθέντας τῶν Γιγάντων ἐν τῇ κατὰ

Additur ecce fides, nec me mea lusit imago,
Irrita nec falsum somnia misit ebur.
En Princeps, en orbis apex æquatus Olympo!'
En, quales memini, turba verenda, Deos!
Fingere nil majus potuit sopor; altaque vati
Conventum cælo præbuit aula parem.

Καμπανίαν Φλέγρα. Sapiens hic etiam Polybius videtur pulchre hanc mythologorum dissensionem composuisse, certe explicuisse l. III, c. 91, ubi in laude Campaniæ addit, ἐπιεικέστατος παρὰ τοῖς μυθογράφοις ὁ περὶ τούτων τῶν πεδίων λέγεται λόγος· προσαγορεύεται δὲ καὶ ταῦτα Φλεγραῖα, καθάπερ καὶ ἕτερα τῶν ἐπιφανῶν πεδίων. Θεούς γε μὴν μάλιστα περὶ τούτων εἰκὸς εἰρικέναι. Probabilem valde ait de his campis fabulam; appellari etiam hos Phlegræos, non minus quam alios insignes fertilitate campos: credibile enim esse, de his potissimum Deos contendisse. Diodorus Siculus (qui IV, 21, Phlegræum campum viciniæ Vesuvii montis assignaverat, et, quod in scriptore ævi Augustei valde memorabile est, dixerat, eum locum habere multa signa τοῦ κεκαῦσθαι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, arsisse antiquis temporibus) pulchre ipse quoque rem componit V, 71. Conflata esse præter ea, quæ indicaverat, ait, alia quoque bella Jovi, πρὸς Γίγαντας τῆς μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην, τῆς δὲ Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδίον ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου Φλεγραῖον ὠνομάζετο, κατὰ δὲ τοὺς ὕστερον χρόνους Κυμαῖον προσηγορεύθη. Poetæ itaque Phlegram appellant, Phlegræa bella, e. i. g. a. prædicant, quum de Gigantum in Deos conatibus agunt, lectori plerumque integrum relinquunt, velitne Phlegram in Macedonia collocare, an in Italia.

21. *Additur fides*, intell. somnio, expetit vel impletur somnium. Illud *ebur falsum* respicit ad portam eburnam, per quam falsa somnia veniunt, apud Virgilium, Æn. VI extr.

22. *Ebur*. Poetæ duas faciunt portas somniorum, corneam, qua vera; eburneam, qua falsa somnia exeunt, emittuntur: cornea oculos designat, quod hi carnibus durioribus constent, et frigus non sentiant; eburnea denotat os, ob dentes: sic somnia per corneam portam emissa veriora sunt, quam quæ eburnea exeunt; nam quæ a nobis cernuntur, certiora sunt, quam quæ nobis dicuntur. Hæc est sententia Servii in Virgilii locum, Æn. VI, 899: « portaque emittit eburna. »

23. *Æquandus* MSS.

24. Cum Dis comparat senatum romanum. Themistio Or. XIII, p. 178 B, σύγκλητος ἀγορὰ θεῶν, senatus deorum concilium, est. Conf. XXVIII, 74.

25. Splendidum mendacium. Ipse somnus, aut Morpheus, non potuit augustius diviniusque concilium fingere: quales vidi per quietem Deos, tales cerno Senatores Romanos.

XXVIII.

CL. CLAUDIANI

DE SEXTO CONSULATU

HONORII AUGUSTI

PANEGYRIS.

ARGUMENTUM.

Templum Fortunæ Reduci vovendum censet Poeta, ob majestatem consularem Romæ restitutam ab Honorio. Campi enim Martii solemnitas non pro vana consuetudine celebratur, et libera civibus redduntur suffragia; 1—10. Omnes quidem anni, quos cognomine suo decoravit consul Honorius, victoriis et felicitate publica insignes fuere: sed cuncta majora adhuc hujusce anni ortus denuntiat. Nam, quemadmodum Chaldæi astra nobis faventia pollicentur, tum quum Dii celsa Olympi tenent; sic, proprio Imperator solio sedens spes Italas firmat et auget; 11—25. Quum abest Delphis Apollo, vilis arbos laurus, et muta oracula; sed præsente Phœbo, silvæ et antra loquuntur, rupes spirant præsagia. Simili ratione, monti Palatino crevit reverentia, postquam, habitante Deo, populis oracula panduntur. Nulla sane domus dignior rectoribus mundi; unde tot summæ monumenta potentiæ circumspiciantur; 26—52. Hi sunt vere tui Penates, o Princeps; tuus nihil egit fortunatius pater, quam quod Romæ

vixit, te socio; ubi solebat majestatem suam comitate temperare teque magna ad fata excitare. Hinc tibi Romæ amor conceptus; hinc vota inter puerilia, Orientis imperium fratri sponte relinquebas tibique Latium optabas; cujus voti compotem res te fecit: namque, novo cæso tyranno, te confestim pater accivit, ut regendam susciperes Italiam. Et quum profectus esses, Serena comitante, postquam Theodosius obiit, castra Stilichonis ingressus es; 53—100. Lætus genitor ab æthere cernit se crevisse factis tuis; cui enim meritas tandem pœnas dederunt, te ultore, Gildo et Alaricus; neque Orestæ Augustive instar, materno aut civili sanguine manes pavisti paternos; sed vere hostili, gratoque et perutili reipublicæ; 101—121. Jampridem vero cecini devictum Gildonem; nunc juvat tuos de Alarico triumphos canere; quomodo hostis ille ferox, clade Pollentina attritus, Italiam turpi fuga deseruerit, multa passus, dum per loca victori facilia, sed victo infesta, regreditur. Quam quidem optatissimam cladem Naiadum una Eridano patri læta nuntiat; qui statim adsurgens, pallam induit opere magnifico, et Alaricum adloquitur, vehemens orator. Inde, Ligures Venetosque amnes magna voce ciet; profugo omnes insultant, revocantque Pana, Dryadas et Faunos; 122—200. Nec minor gloria victoriæ Veronensis; ubi irrita iterum sensit perjuria Alaricus, ingenti suorum cæde facta ad Athesim; quumque septus ipse a Stilichone teneretur, ducis Alanorum imprudentia evasit; 201—228. Et mox novas in Rhætos Gallosque vias tentanti divina obstitit Stilichonis providentia: sic, omnibus cœptis exclusus, tremens in colle consedit; et, quamvis sæviente fame et æstu in dies deficeret exercitus, Romanique illum conviciis provocarent, non ausus est tamen sese armis committere; 229—248. Omnes ad Romanos desciscunt Getæ; quos vano retentat clamore, frustraque jugulum parcentibus offert. Tum vero desperans, Alpes non sine lacrymis circumspicit, doloremque augente præsentem felicitatis præteritæ memoria, multo fata sermone conqueritur, et scelerum conscientia simul ac pudore oppressus, mortem sibi tandem optat. Fugit tamen propius instante Stilichone; 249—323. Interea Patres et populus Imperatoris reditum flagitant: nec tantus fuerat publici voti consensus, vel ab Ulpio Trajano subactis Dacis, vel quum Romam triumphans rediit Marcus Antoninus,

paribus periculis liberata Italia. At ibi nulla fuit ducum gloria; nam flammeo imbre, non militum telis hostes cæsi sunt, certe Imperatori pio Jove favente. Nunc vero laudem humano labori Dei auferre nolunt, atque Honorio parta est laurus sudore soceri Stilichonis; 324—355. Fit demum Roma impatiens diuturni desiderii, ipsaque principem queribunda vocat: gemit sese ab Honorio contemptam; quippe quæ, post Africam debellatam, Imperatorii triumphi ornamenta paraverat; sed frustra. Sperat tandem Getarum victori non diutius dedignandam sedem hanc, quam incoluerunt Antonini et Severi; 356—425. Romam Princeps blando solatur adfatu, dicitque se ad illam præmisisse Stilichonem, alterum Honorium; et fusius narrat quam fortiter pro se rem gesserit Stilicho, quem laudibus, nunc supra Tydiden, mox supra Coclitem extollit; 426—493. Inde Ravennæ muros egressus, facto per diversas urbes itinere, Romam denique adit; at illa, quemadmodum sponsa, materna ornante manu, proco pulchrior adparet, sic omni instructa cultu, majorem se videndam imperatori suo obtulit. Intrantem turba undique miratur; juventus exsultat viso principe æquævo; senes se in hunc vixisse diem gratantur, mitemque laudant Honorium, qui solus vetuerit Senatores currum suum anteire. Quum tamen Eucherius, cui regia undequaque origo, cui Augusta soror, ovanti fratri obsequium militum præberet, jubente Stilichone patre. Puella in triumphalem pompam pro ignara ætate stupet, nutricemque anum consultat, omnia quæcumque videt prodigiosa putans; 494—577. Magnorum sane mercedem laborum Stilichoni Fortuna solvit, quum eodem curru invectus, generum triumphantem adspiceret, memor secum temporum illorum, quibus infantem Honorium a patre commissum suscepit. Hic ille est puer, qui ad Rostra evocat Quirites, et veterum exempla sequutus, res imperii senatus judicio subjicit. Hunc patriis laribus refert via vero nomine sacra; huic favet vulgi concordia; neque nunc venales sunt plausus. Multum nempe sibi colligit amoris princeps, quoties populum Salutat in Circo sedentem: ubi non solis equis cursus; sed et multi ludi celebrantur: scilicet cohortes miscent prælia, variosque inter motus Imperatorem salutant; atque ita innoxiam belli imaginem paci dat Janus. Qui quidem jam novum feliciter aperuit annum: jam Roma in uno cernit Bruti trabeam et sceptrum

Quirini. Annus ille beatissimus in gentes prodeat; cujus initia senatus suscepit, quem Romani primum adspexerunt; quem Victoria fortunata dedit, bellis confectis; qui melior præteritis, sicut et futuris exemplum erit; 578—660.

AUREA Fortunæ Reduci si templa priores
Ob reditum vovere ducum, num dignius unquam
Hæc dea pro meritis amplas sibi posceret ædes,
Quam sua quum pariter trabeis reparatur et Urbi
Majestas? nec enim campus solemnis et urna
Luditur in morem: species nec dissona cœtu,
Aut peregrina nitet simulati Juris imago.
Indigenas habitus nativa Palatia sumunt,

* Incidit hic consulatus in A. C. 404, gestus in Occidente, quum Orientalis consul esset Aristænetus.

1. *Fortunæ Reduci Cæsaris Augusti* aram dedicavit S. P. Q. R. cujus imago in duobus nummis aureis apud Morell. tab. 11, n. 1 et 2, ubi vid. Schlegel. et quos laudat Fabric. ad Dionem, LV, 10, n. 98, qui Τύχην ἐπανάγωγον vocat. Nempe *Redux* in hac formula est qui reducit.—*Templum* Domitiano datum celebrat Martialis, VIII, 65.

3. *Latias*... *arces* MS.

4. *Trabeis* consularibus *reparatur* sua majestas, quod suscipit consulatum Honorius; *Urbi*, quod præsens antiquo ritu suscipit.

5. Respicere videtur ad acerbam illam Lucani querelam de Cæsaris comitiis, V, 392:

Fingit solemnia campus,
Et non admissæ dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus, et vana versat in urna.

Simulacra qualiacumque interdum *ludebant*, potius quam agebant prisci ritus: in his *urna* adhibita, in quam conjectæ erant tribuum sortes, s. nomina, ut inde educeretur prærogativa, cujus suffragium fere sequi solebant reliquæ. Alii principes ne hos quidem ludos poterant perpeti. Laudem magnam suo Trajano ex eo arcessit Plinius, quod prisco more se consulem designari, adigique adeo jurejurando passus est. Vid. Pan. LXIII et LXIV.

6. *Species* et habitus externus hominum non abhorrebat ab ea re, quæ gerebatur: non erat *peregrina* ob habitum et vestitum imago *Juris* quod simularetur Romani: verbo, togati versabantur in campo, pro Rostris, in palatio.—*Dissona*: habens diversa suffragia.

8. *Indigenas* vestes romanas consularibus comitiis ab origine destinatas, et velut Romæ natas, aut ab indigenis usurpatas. — *Nativa palatia*, q. d. naturalia Romano Imperatori. Repugnare videtur naturæ rei, Imperatorem Romanum esse, et Palatium Romanum nunquam adire.

Et, patriis plebem castris sociante Quirino,
Mars augusta sui renovat suffragia campi.
Qualis erit terris, quem mons Evandrius offert
Romanis avibus, quem Tibris inaugurat, annus?
Quamquam omnes, quicumque tui cognominis, anni
Semper inoffensum dederint successibus omen,
Sintque tropæa tuas semper comitata secures!
Hic tamen ante omnes miro promittitur ortu
Urbis et Augusti geminato nomine felix.
Namque velut stellas Babylonia cura salubres
Optima tunc spondet mortalibus edere fata,
Cælicolæ quum celsa tenent, summoque feruntur

9. *Quirinus*, Quirites, *plebs*, *campus*, nomina pacis ac togæ sociantur cum militaribus *castris*, *Marte*.

10. *Mars renovat* instauratque *suffragia campi sui*, Martii; restituit prisca comitiorum solennia. — *Augusta suffragia*, Augustum Honorium consulem electura. — *Campi*, Martii, creandis magistratibus destinati.

11. *Mons Evandrius*, Palatinus, in quo ille habitasse credebatur, Liv. I, 5. Hunc « Romulus ad inaugurandum templum » ceperat; Liv. I, 7. Ex Palatino itaque colle prospiciebant cælum augurii captandi causa: hoc vocat poeta *offerre annum* novi consulis prosperandum et felici augurio signandum, *avibus*, quæ inde a Romulo faustæ fuerunt Romanis: ad *Tiberim* est campus Martius, ubi habentur comitia.

13. *Tui cognominis*, quos tu nomine tuo consul signasti.

14. *Inoffensum;* semper anni consulatuum tuorum dederunt omen inoffensum successibus, h. e. non turbatum ab eventu; seu habuerunt successus non offensos, sed respondentes ominibus, seu auspiciis felicibus, seu felicitati speratæ.

15. Felicia quædam singulis Honorii consulatibus contigisse, inductione quadam fastorum et chronicorum probari potest.

17. Hoc anno jungitur, hoc enim est *geminare nomen urbis et Augusti*, quia Honorius Romæ consulatum suscipit. Habet illa Romæ et Augusti geminatio felix quoddam omen. Origo repetenda videtur ab ipso Imperatore Augusto, de quo Sueton. c. 52: « Templa, quamvis sciret etiam proconsulibus decerni solere, in nulla tamen provincia, nisi communi suo Romæque nomine recepit. » Videmus talia templa in nummis, verb. g. Morelliani thesauri Aug. Tab. XV, 5, it. Claud. Tab. IV, 21, ubi plura Haverc.

18. *Babylonia cura*. Horatius *Babylonios numeros* eodem sensu dixit, Od. I, XI, 2. Conveniunt hæc cum astrologorum dictatis, quorum, ut nullius non artis quæ tum colebatur, peritum fuisse nostrum poetam, hic locus ostendit. Non est tempestivum rem totam disputare. Po-

Cardine, nec radios humili statione retundunt:
Haud aliter, Latiæ sublimis signifer aulæ,
Imperii sidus propria quum sede locavit,
Auget spes Italas; et certius omnia surgunt,
Victrici concepta solo. Quum pulcher Apollo
Lustrat Hyperboreas Delphis cessantibus aras,
Nil tum Castaliæ rivis communibus undæ
Dissimiles, vili nec discrepat arbore laurus;
Antraque mœsta silent, inconsultique recessus.

namus modo verba Firmici junior. II, 3: « Altitudines... in opportunis genituræ locis homines faciunt beatos.... Hac ex causa Babylonii ea signa in quibus stellæ exaltantur, domicilia earum esse voluerunt. »

21. *Retundunt radios*, ut minus potentes sint, minus efficiant, quum non directe cadant, sed velut ex transverso debiliori impetu veniant. Vid. I, 23; VIII, 185; præsertim XXXV, 135.

22. *Signifer aulæ Latiæ*, Zodiacus, cum quo comparat ordines et dignitates omnes imperii, *locavit sidus*, s. solem *Imperii*, Honorium Augustum, *propria sede* s. summa, in consulatu. Itaque Honorius tanquam beneficum jam per se sidus, locatum in *domicilio* suo, Romæ, eo beatiorem faciet rempublicam.

25. In verbo *concepta* misceri videntur duæ translationes. *Concipi* dicuntur *omina*, vota, preces, in quantum certæ verborum formulæ includuntur: sed quum dicit *surgunt*, quum addit *solo victrici*, aperte illa cum plantarum seminibus comparat. Cæterum ad exaggerandam felicitatem, quam percipiat Roma ex Augusti præsentia, comparat hunc cum Apolline, qui præsens Delphos suos animat, illo apud Hyperboreos absente nihil aliis præstantes.

26. *Hyperborei* illi, ad quos statis temporibus invisit Apollo, s. Phœbus, videntur Occidentalis Hispanici vel Africani adeo litoris incolæ intelligi nonnunquam, ut ad VII, 56, monuimus. Actum est de Hyperboreorum illa cum Apolline societate, et hujus ad illos post XIX annorum intervalla adventu, copiose, in Commentariis Academiæ scientiarum Gottingensis. Hic illud modo meminerimus, solis ad Septentriones accessum hoc modo signari a docto poeta non videri, licet *Riphæi*, s. *Rhipæi* axis mentionem injiciat: nec enim relinquit Delum sol, quum ad tropicum cancri accedit, et æstatem facit Septentrionalibus. Est igitur hic nihil φυσικὸν, sed imago tantum poetica, ut per Apollinis absentiam sic languent Delphi, ita Roma, Augusto absente, tristitia quadam consenescit. — *Aras; auras* Voss.

27. *Castaliæ*. Fons Castalius ad radicem Parnassi, prope Delphos in Bœotia, Græciæ regione.

29. *Inconsultus*, quod res ipsa satis declarat, hic non nominis more accipiendum, ut *inconsideratus*, neque notat eum, cui non

At si Phœbus adest, et frenis grypha jugalem
Riphæo tripodas repetens detorsit ab axe,
Tunc silvæ, tunc antra loqui, tunc vivere fontes,
Tunc sacer horror aquis, adytisque effunditur Echo
Clarior, et doctæ spirant præsagia rupes.
Ecce Palatino crevit reverentia monti,
Exsultatque habitante Deo, potioraque Delphis
Supplicibus late populis oracula pandit,
Atque suas ad signa jubet revirescere laurus.
Non alium certe decuit rectoribus orbis
Esse larem, nulloque magis se colle potestas

respondit oraculum; sed ipsius est oraculi epitheton, quod nemo consulit, quod consulit nemini. Illud hic indicandum censui, quod in Thesauro hæc notio prætermissa est.

30. *Gryphas* currui Phœbi junctos ita olim cecini, in gryphum fabula:

Est tamen ut magnos quoque viderit India gryphas.
Hic etenim si quis Phœbi radiantia pictor
Ora dedit tabulis inscripta aut pariete templi,
Non ille addit equos rapido in temone jugales,
Sed gryphas jungit curru ad lora aurea vinctos.

Vid. Philostr. Vita Apollon., III, 48. Tales ex monumentis lapidum et nummorum dedit Spanh. Diss. V, p. 271 sq.

31. *Tripodas* plures, non tantum solemnem illam Pythiæ sedem, sed plures, cortinasque, et pocula adeo, partem divitiarum templi Delphici. Cf. II, 12.

32. Fontes, rupes, silvæ, oracula reddere dicuntur, quod hæc oracula reddantur prope ea omnia. *Vivere fontes*, eleganter. Virgil. Æneid. II, 719, « donec me flumine vivo Abluero. »

33. *Echo* naturalis effectus speluncarum et cavorum (quæ hic *adyta* vocantur, quo subire, δύεσθαι, non licet nisi sacerdotibus) certa sibi proportione respondentium. Ad eamdem vocis repercussionem respiciunt *doctæ rupes*. Doctus esse putatur, qui reddere accepta a doctore potest.

35. Hinc jam applicat, quæ de Delphis dixerat, ad Palatium, et domum Cæsarum.

38. *Laurus* ornat capita, postes, fasces Imperatorum; inprimis etiam *signa* militaria.

40. *Potestas*, imperium, non magis sentit potestatem suam, ejusque sibi conscia est, quam quum Romæ versatur in Cæsarum palatio, in monte Palatino. Nec enim dubito, illud intelligendum esse urbis an orbis miraculum, cujus descriptionem divinatione mathematica ex ruinis veteribus effictam dedit Franc. Blanchinus in magnifici splendoris opere posthumo *Del Palazzo de' Cesari*, Verona, 1738. Durasse per varios casus atque incendia hoc palatium videtur etiam aliquanto ultra hæc tempora. Vid. *formulam curæ Palatii* apud Cassiod.

Æstimat, et summi sentit fastigia juris.
Attollens apicem subjectis Regia Rostris,
Tot circum delubra videt, tantisque Deorum
Cingitur excubiis! juvat infra tecta Tonantis
Cernere Tarpeia pendentes rupe Gigantas,
Cælatasque fores, mediisque volantia signa
Nubibus, et densum stipantibus æthera templis,

VII, 5, et Savar. ad Sidon. car. XXIII, 432, p. 200. Cf. Jac. Gothofr. ad l. un. C. Theod., de comitib. et tribunis scholarum, ubi pulchre observat, ab illa *Cura Palatii* ortum habuisse splendidissimam illam *Curopalatarum* in Orientali Imperio dignitatem, ab Augusti fastigio proximam.

42. Hæc domus *Regia* vocatur præter morem veterum, sublata nempe nominis invidia. Sic de habitatione Imperatorum posuit Noster, V, 97; VIII, 123; XIX, 35, etc. Regia igitur *subjecta* sibi habet in foro *Rostra*, etc. Simplex conspectus tabulæ Romam antiquam exhibentis hunc locum illustrat.

44. *Excubiæ Deorum*, Regiam tuentium, videntur ex contrario, nec sine elegantia dictæ cum respectu ad illud Plinii Pan. 52, ubi de statuis Imperatoris extra cellas templorum positis, *Tibi*, inquit, *maximus honor* excubare *pro templis*. Excubiæ, si proprietatem verbi spectes, sunt militum extra vallum stationes. Utra vero melior sit lectio, *infra* an *intra*, difficile mihi certe est dicere, quod rem ipsam ignorem. Probabile tamen videtur fuisse in parte rupis Tarpeiæ, forte ex ipsa rupe certe anaglypho opere excisum, magnificum argumentum, gigantomachiam, et aptum si quod usquam Jovi Tarpeio et Capitolino. Sic quidem malim, quam argumenta valvarum, de quibus statim, intelligere cum Justo Rycquio de Capitolio, c. XVII, p. 172. Certe *pendentes Tarpeia rupe Gigantas* tale opus quale descripsi modo, commode, et graphice dici, mihi liquet.

46. *Cælatæ fores*, valvæ argumentosæ, s. historica aut fabulosa argumenta habentes ex aureis laminis, quales in templis magnificentioribus fuisse vel solæ Ciceronis Verrinæ docent. De his Capitolii valvis paulo post hæc tempora aurum detraxit Stilicho, si fides Zozimo, V, 38: « Quum enim Stilicho mandasset, ut fores Capitolii, quæ auri laminis erant obductæ, nudarentur, etc. »

Signa mediis nubibus volantia intelligam, non vexilla, quæ certis temporibus, ut comitiis, proposita videntur; sed signa proprie dicta i. e. statuas Deorum in fastigio templorum positas ita alto loco, ut qui de imo illas suspicerent, volare eas inter nubes putarent. Passim ea videmus in nummis, verb. grat. Tiberii Tab. X, n. 2 et 18 Morell.

47. *Densum* æthera interpretari forte licet obscuratum, ut vix videri possit præ templis illum intercipientibus.

Æraque vestitis numerosa puppe columnis
Consita, subnixasque jugis immanibus ædes,
Naturam cumulante manu; spoliisque micantes
Innumeros arcus: acies stupet igne metalli,
Et circumfuso trepidans obtunditur auro.
Agnoscisne tuos, Princeps venerande, Penates?
Hæc sunt, quæ primis olim miratus in annis,
Patre pio monstrante, petis: nil optimus ille
Divorum toto meruit felicius ævo,
Quam quod Romuleis victor sub mœnibus egit
Te consorte dies; quum se melioribus addens
Exemplis, civem gereret terrore remoto,
Alternos cum plebe jocos dilectaque passus

48. Columnas rostratas describit, quas plures fuisse in Capitolio et circa illud, ostendit Rycquius, c. XXXIII. Talis est, de qua Liv., XLII, 20. Quod *æra consita columnis* vocat rostra illis fixa, ad illum æris præ ferro usum pertinet, ab antiquissimis inde temporibus receptum. Sic Virgil. Georg. III, 29, *navali surgentes ære columnas* appellat. Videatur Servius. *Puppis* mentio hic videtur intempestiva, quum de rostris sermo sit, proræ præfixis.

49. Quæ *juga immania* poeta vocat, quibus *subnixas ædes* celebrat, illæ sunt *insanæ substructionum moles* (ut vocat Cic. pro Milo. c. XX et XXXI), quarum hodie miramur cum horrore quodam reliquias.

50. *Cumulare* est aliquid ultra justum modum mensuramque adjicere. Excelsis collibus superimpositæ moles ædificiorum.

51. *Arcuum* triumphalium ex reliquiis s. ruderibus, nummisque restitutorum, contemplatio apud antiquarios, verb. grat. Montf. VI, 3, fidem Claudiani firmat. Conf. hic XXIV, 66.

54. Ponit poeta, nescio an suffragante historia, hic et mox v. 82, Honorio puero ita placuisse Romanam urbem et Palatium, ut a Theodosio patre, quum de dividendo inter ipsum fratremque imperio ageretur, Occidentem sibi expeteret. Cæterum ab illis primæ pueritiæ temporibus inde ad hunc sextum consulatum suum, Romæ illum non fuisse, ex Gothofrediana chronologia legum, et hoc ipso poetæ loco fit verisimile. Romæ autem egit Theodosius, ut docet laudata legum chronologia A. C. 389, post devictum Maximum tyrannum.

58. *Meliora exempla* vocat Trajani præsertim et primorum Antoninorum.

60. *Alternos jocos et dilecta jurgia* referenda videntur ad illam circi et spectaculorum aliorum libertatem. Sed etiam in convivio *jocandi libertatem* non *permissam* modo ab Au-

Jurgia, patriciasque domos, privataque passim
Visere deposito dignatus limina fastu.
Publicus hinc ardescit amor, quum moribus æquis
Inclinat populo regale modestia culmen,
Teque rudem vitæ, quamvis diademate necdum
Cingebare comas, socium sumebat honorum,
Purpureo fotum gremio, parvumque triumphis
Induit, et magnis docuit præludere fatis.
  Te linguis variæ gentes, missique rogatum
Fœdera Persarum proceres, cum patre sedentem
Hac quondam videre domo, positoque tiaram

gusto, sed *exactam* quoque narrat Suetou. c. XCVIII.

64. *Modestia* principis *inclinat* ac demittit majestatem suam ad populum.

65. Primum consulatum gesserat Honorius, h. e. nomen anno dederat vix bimulus A. C. 386 : sed quod *socium honorum sumpsisse* hic dicitur, illud non ad consulatum, sed ad communicatum cum puero triumphi, congiariique distribuendi honorem, ipse poeta refert : Augusti enim nomen et diadema illi dedit demum A. 393 undecenni.

66. *Socium sumebat.* Theodosius triumphans secum induxit Honorium, et cum eo congiarium populo dedit.

67. Conf. VII, 129.

70. Si audiamus Idacii chronicon, et chronologiam legum Gothofredianam, legati Persarum an. 884 ipso, quo natus est Honorius, venere, nec Romam venere, sed Constantinopolin. Sed credendum est Nostro, etiam hoc anno venisse alios, forte occasione victoriæ et triumphi de Maximo. Haberemus hæc explicatiora, si exstaret commentarius Latini Pacati, qui in fine sui in Theodosii hanc victoriam Panegyrici, triumphi ipsius descriptionem vel deprecatur vel promittit hoc modo : *Ea vero, quæ Romæ gesta sunt et geruntur, ingeniis permittenda Romanis sunt* (ipse Pacatus erat Gallus) : *qualem te Urbi dies primus invexerit, quis in curia fueris, quis in Rostris; ut pompam præeuntium ferculorum curru modo, modo pedibus subsequutus, alterno clarus incessu, nunc de bellis* (curru invectus), *nunc de superbia* (pedibus ipse incedendo) *triumpharis.* — *Romam vidi, Theodosium vidi.* — *Ad me longinquæ convenient civitates, a me gestarum ordinem rerum stilus omnis accipiet; a me argumentum poetica, a me fidem sumet historia. Compensabo tibi istam, Imperator, injuriam; si quando de te ipse nihil dixerim, quod legendum sit, instruam* (scriptores dignos) *qui legantur.*

71. *Tiaram*, tegumentum capitis Persicum, non abstulere, sed una cum capite *submisere* ad genua Im-

Submisere genu : tecum prælarga vocavit
Ditandas ad dona tribus : fulgentia tecum
Collecti trabeatus adit delubra Senatus,
Romano puerum gaudens offerre favori,
Ut novus imperio jam tunc assuesceret hæres.
Hinc tibi concreta radice tenacius hæsit,
Et penitus totis inolevit Roma medullis,
Dilectæque urbis tenero conceptus ab ungue
Tecum crevit amor : nec te mutare reversum
Evaluit propria nutritor Bosporus arce.
Et quoties optare tibi, quæ mœnia malles,
Alludens genitor regni pro parte dedisset,
Divitis Auroræ solium sortemque paratam
Sponte remittebas fratri : « Regat ille volentes

peratoris. Hunc habitum declarant nummi.

72. Congiarii descriptio, in qua luxuriari Poetam non mirabitur, qui recordetur illud Plinii Pan., XXV, 2, *locupletatas tribus*, *datumque congiarium populo*, et reliqua magnifice ibi dicta.

74. *Delubra Senatus* quum vocat, divinitatem ei tribuit, ut XXVII, 24. Nempe græcula in primis adulatione non modo θεὰ Ῥώμη, sed etiam θεὰ σύγκλητος, et ἱερὰ σύγκλητος in nummis celebratur; qua de re Spanhem. diss. III, p. 139 sq.

75. *Offerre ;* principes solebant filios suos populo commendare.

77. *Concreta radice,* pulchra metaphora, a seminibus et plantis, quæ *concrescere*, *coalescere*, *comprehendere* dicuntur. Vim verbi auget *penitus*, quod intimarum conjunctionem partium indicat; et *inolescere*, increscere, et *medullæ* quæ arborum etiam sunt.

79. *Tenero conceptus ab ungue :* sic apud Græcos, ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων.

80. *Reversum;* Theodosius reduxit Honorium Constantinopolin, eum ut principem faceret in eodem loco, quo fecerat Arcadium principem : neque mutatio loci mutavit Honorium reversum, hoc est, ejus propensionem in urbem Romam.

81. *Propria* Honorii *arx* Constantinopolis ad *Bosporum*, quo nomine non angustiæ tantum illæ maris quæ Propontidi Pontum jungunt, sed speciatim portus ille venit, ad cujus ingressum erat prima regio urbis, et in ea ipsum Palatium magnum, sedes Imperatorum, ubi natus Honorius et prima nutrimenta hauserat.

82. Confirmat Poeta et declarat, quæ v. 55 brevius innuerat. Jungenda verba, *quæ mœnia*, utram urbem, *pro parte* tua *regni* malles.

85. *Remittere* est velut de jure suo concedere aliquid : poterat nempe

Assyrios : habeat Pharium cum Tigride Nilum :
Contingat mea Roma mihi! » Nec vota fefellit
Eventus. Fortuna, novum molita tyrannum,
Jam tibi quærebat Latium; belloque secundo
Protinus Eoa velox accitus ab aula
Suscipis Hesperiam patrio bis Marte receptam.
Ipsa per Illyricas urbes, Oriente relicto,
Ire Serena comes, nullo deterrita casu,
Materna te mente fovens, Latioque futurum
Rectorem, generumque sibi. Seniore supernas
Jam repetente plagas, illo sub cardine rerum
Sedula servatum per tot discrimina pignus
Restituit sceptris patrui, castrisque mariti.
Certavit pietate domus, fidæque reductum

Honorius, data sibi optandi potestate, desumere sibi utrum mallet.

86. *Pharium* vocant poetæ, quidquid Ægyptium est, ob nobilitatem Phari turris et insulæ ad Alexandream. — *Tigridis* nomine extremum ad Orientem finem imperii ultra Euphraten indicat, ut Mesopotamiam complectatur, Nisibin, Seleuciam, Ctesiphonem.

87. *Roma;* sed Honorius Ravennam et Mediolanum sæpe incoluit.

88. Videtur Fortuna ideo favisse Maximo, ac deinde Eugenio tyranno, ut alliceret in eas partes Theodosium, et cum eo Honorium, quem triumphi sui ille volebat esse participem.

91. *Bis receptam*, a Maximo et Eugenio. De hoc Zosim. IV, 58; de illo ibid. c. XLVI.

92. *Serena*, Stilichonis uxor, soror patruelis, et adoptiva Honorii, sed aliquantum ætate illum prægressa, mox *futura socrus*, nunc educatrix (Vid. Tabula generis Theodosii).

93. *Comes*, Serena Byzantio profecta est cum Honorio; qui, post cladem Eugenii, ad patrem simulque ad imperium Occidentis properabat. Sed heu rerum vices! Vix Honorius appulerat Mediolanum, quum ibi Theodosius ejus pater obiit.

95. Nempe Theodosius mox ab illa de Eugenio victoria et triumpho vita functus est A. C. 395.

96. *Cardine;* in tanto rerum discrimine, quum Theodosius obiisset, quumque mors ejus occasionem dare posset novis rebus, servavit pignus, scilicet Honorium, quem reddidit imperio patrui sui. Virg. Æneid. I, 676: «haud tanto cessabit cardine rerum.»

99. *Domus;* Stilichonia domus certavit pietate, hoc est, Stilicho et Serena velut inter se contenderunt, uter majorem in Honorium pietatem exhiberet. Etenim Serena pie reduxit Honorium, et eum Stilicho in exercitu pie recepit.

Conjugis officio Stilichonis cura recepit.
Felix ille parens, qui te securus Olympum
Succedente petit! quam lætus ab æthere cernit
Se factis crevisse tuis! duo namque fuere
Europæ Libyæque hostes. Maurusius Atlas
Gildonis furias, Alaricum barbara Peuce
Nutrierat: qui sæpe tuum sprevere profana
Mente patrem. Thracum venientem finibus alter
Hebri clausit aquis; alter præcepta vocantis
Respuit; auxiliisque ad proxima bella negatis
Abjurata palam Libyæ possederat arva.
Quorum nunc meritam repetens non immemor iram
Suppliciis fruitur, natoque ultore triumphat.
Ense Thyestiadæ pœnas exegit Orestes:
Sed mistum pietate nefas; dubitandaque cædis
Gloria materno laudem cum crimine pensat.
Pavit Iuleos inviso sanguine Manes

101. *Securus*, proprie, sine cura, quid futurum esset relictis atque posteris. Cf. VII, 158.

104. *Maurusius Atlas;* Atlas mons Mauritaniæ, seu Africa, tulerat Gildonem, quasi belluam aliquam furentem.

108. Vid. XV, 246.

111. Nescio quam bene Theodosius apud Superos dicatur *frui*, h. e. gaudere *suppliciis* rebellium. Vid. XXII, 14. Sed demus veniam poetæ externo, vel illius dicta interpretemur, ut solemus similia eorum, qui nobis sacrosancti sunt.

113. *Thyestiades* Agamemnon, quem Plisthenis filium alii faciunt, ut Apollod. III, 2, 2, fratris Thyestæ, apud Homerum Il. B. 108, certe sceptrum accepit a Thyeste: fuerit igitur Thyestiades certe successor Thyestæ. Grammatici virtus est quædam nescire. Genealogiæ quædam hic quoque ἀπέραντοι, qualibus interdicitur, I Timot. I, 4. Cæterum Clytæmnestram matrem, quæ, adjuvante Ægistho adultero, virum suum Agamemnona interfecerat, ab oraculo excitatus occidit Orestes, et tamen ob hoc facinus Furiarum tædis ardentibus exagitatus est.

114. *Dubitanda;* gloria Orestis in occidendo Ægistho: nam mox polluta est crimine materno, hoc est, suscepto in occidenda matre.

116. Interfectores Julii Cæsaris bello et omni alia vi persequi non desiit Augustus, *Cæsaris ultor*, Hor. Car. I, 2, 44. Sed dum pius videri vult in patrem adoptivum, cui sic *parentat* et suprema persolvit cives immolando, impius est in patriam. Vid. Sueton. et Xiphil.

Augustus : sed falsa pii præconia sumpsit
In luctum patriæ civili strage parentans.
At tibi causa patris rerum conjuncta saluti
Bellorum duplicat lauros, iisdemque tropæis
Reddita libertas orbi, vindicta parenti.
Sed mihi jam pridem captum Parnassia Maurum
Pieriis egit fidibus chelys : arma Getarum
Nuper apud socerum plectro celebrata recenti.
Adventus nunc sacra tui libet edere Musis,
Grataque patratis exordia sumere bellis.
Jam Pollentini tenuatus funere campi,
Concessaque sibi (rerum sic admonet usus)
Luce, tot amissis sociis, atque omnibus una
Direptis opibus, Latio discedere jussus
Hostis, et immensi revolutus culmine fati,

118. *Parentans;* multi præferunt *parentis*, ut voci *pii* respondeat; nostrum sane potius.

119. Tu, Honori, dum paternas injurias ulcisceris, eadem salutem reipublicæ procuras, ac duplicem ita laurum coronamque mereris.

122. De bello Gildonico agit Carmen XV, de Getico contra Alaricum n. XXVI, et quidem *apud socerum*. Stilichonem enim alloquitur, et prædicat: unde maluit eum librum quartum de laudibus Stilichonis vocare Barthius.

123. *Chelys*, Χέλυς et Χελώνη, testudo, instrumentum musicum testudinis squama adornatum. — *Arma Getarum;* cecini bella Getarum, Alarico fugato ab eodem Stilichone, sub auspiciis Honorii.

125. Nunc *libet Musis meis sacra*, cerimonias, *adventus tui* Romam ad consulatum suscipiendum *edere*, et *exordia* hujus enarrationis *sumere* a *bellis* patratis. Verum est, quod monet Barthius, *exordia* poni solere a Columella pro totis libris: sed hoc nihil, si quid video, ad h. l. Hic enim hoc tantum dicit, se velle præmittere solennibus consulatus describendis imaginem devicti et redacti ad incitas Alarici. Cæterum ad Augusti adventum redit v. 331.

127. *Pollentini campi funere*, h. e. cæde exercitus sui ad Pollentiam fractus erat Alaricus. Vid. XXVI, 635.

129. Non omisimus monere supra, fuisse in criminibus Stilichonis emissum Alaricum. Ipse noster non clementiæ modo illud tribuit, sed etiam prudentiæ, XXVI, 95.

131. *Revolutus;* revolutus et repulsus a fato romano, tanquam torrens, vel lapis a monte opposito; vel repulsus ab urbe Roma, velut Sisyphus aliquis repellitur a monte cum saxo suo. *Culmine; cardine* liber Moreti; sic lib. II, de Laud. Stili. 475, *revoluto cardine;* sed hoc aliud est, et passim *volvi*, *verti*,

Turpe retexit iter. Qualis piratica puppis,
Quæ, cunctis infensa fretis, scelerumque referta
Divitiis, multasque diu populata carinas,
Incidit in magnam bellatricemque triremem;
Dum prædam de more parat, viduataque cæsis
Remigibus, scissis velorum debilis alis,
Orba gubernaclis, antennis saucia fractis,
Ludibrium pelagi vento jactatur et unda,
Vastato tandem pœnas luitura profundo.
Talis ab Urbe minas retro flectebat inanes
Italiam fugiens, et quæ venientibus ante
Prona fuit, jam difficilis, jam dura reversis.
Clausa putat sibi cuncta pavor, retroque relictos,
Quos modo temnebat, rediens exhorruit amnes.
Undosa tum forte domo vitreisque sub antris,
Rerum ignarus adhuc, ingentes pectore curas
Volvebat pater Eridanus, quis bella maneret
Exitus; imperiumne Jovi, legesque placerent,
Et vitæ Romana quies, an jura perosus
Ad priscos pecudum damnaret sæcula ritus.

versari cardo ipse dicitur: sed *dejici, revolvi culmine* obvium et clarum.

132. *Retexit iter*, relegit, metaphora pulchra, non judicanda ex nostris moribus, sed ex illius consuetudine temporis, quo nulla domus esset, neque tam humilis, neque tam magnifica, quæ non haberet textrinum, cujus operis nec reginas puderet, quæ sua manu vestes texere suis caritatibus decorum sibi putarent.

140. Videtur respexisse Horat. Carm. I, 14, illud præsertim v. 15: *Tu, navis, nisi ventis ludibrium debes, cave.*

143. Illud *prona* etiam in prosa placuit Plinio, Pan. XVI, 5: « Omnia hæc tam prona, tam cedentia virtutibus tuis sentiet, etc. »

144. *Pavor*, id est, Alaricus pavens, timens, omnia clausa putat: nam omnia angusta metuenti.

148. *Eridanum* inducit, quod res in superiori parte Italiæ, ubi Padus regnat s. Eridanus, gesta est.

150. Epitheton *Romana* etiam ad *imperium* et *leges* revocandum.

151. *Damnaret*; an Jupiter offensus damnaret Romanos ad victum ferarum, qualis vita hominum sub Saturno fuisse dicitur. — *Sæcula*, homines qui sunt in sæculo: continens pro contento.

Talia dum secum movet anxius, advolat una
Naiadum, resoluta comam; complexaque patrem,
« En Alaricus, ait, non qualem nuper ovantem
Vidimus: exsangues, genitor, mirabere vultus.
Percensere manum, tantaque ex gente juvabit
Relliquias numerasse breves: jam desine mœsta
Fronte queri, Nymphasque choris jam redde sorores. »
Dixerat: ille caput placidis sublime fluentis
Extulit, et totis lucem spargentia ripis
Aurea roranti micuerunt cornua vultu.
Non illi madidum vulgaris arundine crinem
Velat honos: rami caput umbravere virentes
Heliadum, totisque fluunt electra capillis.
Palla tegit latos humeros, curruque paterno
Intextus Phaethon glaucos incendit amictus:

156. *Percensere manum* quum dicit, paucitatem significat, quæ jam non dici meretur exercitus, quæ non campis, quos occupat, censetur, sed nullo negotio *percenseri* et singulatim numerari potest.

161. *Cornua* Fluminibus, etiam quum tauriforme caput non habent, tribui, jam monuimus ad XX, 163. *Aurea* hic sunt, puto, ad indicandam illam divinitatem et καταστερισμὸν Eridani. Est hic locus in iis, ubi non variam modo eruditionem ostendit Noster; sed etiam audaciam sibi sumpsit poetæ primarii. Ponit Eridanum s. Padum in hac gratulatione non vulgari Fluviorum habitu usum: sed cæleste decus suum præ se ferre cornibus aureis, corona, amictu figurato et urna: eaque sumit omnia ex Phaethontis fabula, ut mox singulatim videbimus.

163. *Honos* capitis, corona, hic non est, ut alias, arundinea, sed populea, in quam arborem mutatæ Phaethontis sorores, *Heliades*: ex hac corona *fluunt*, sive stillant electra, etc.

164. *Heliadum*. Hæ sic dicuntur ἀπὸ τοῦ Ἡλίου, a Sole, cujus sunt filiæ: et quum Phaethontem fratrem, Jovis fulmine dejectum, deflerent, versæ sunt in alnos ex Virgilio, aut ex Ovidio in populos nigras, electrum lacrymantes ad ripas Padi, seu Eridani. Nonnulli electrum Apollinis ipsius lacrymas esse dixerunt.

165. Jam illud novum et ξένον quod *pallam* dat Eridano, quum nudi sint alias, neque immerito, Fluvii. In hac palla glauci coloris s. aquei, ex auro intextus est Phaethon, in curru Solis patris adhuc hærens.

166. *Incendit*. Phaethon intextus seu depictus in veste Eridani, eam

Fultaque sub gremio cælatis nobilis astris
Æthereum probat urna decus; namque omnia luctus
Argumenta sui Titan signavit Olympo,
Mutatumque senem plumis, et fronde sorores,
Et Fluvium, nati qui vulnera lavit anheli.
Stat gelidis auriga plagis: vestigia fratris

incendit, flammis ipsis velut repræsentatis.

167. *Fultaque; Fulvaque* unus; duo, *Sculptaque;* sed nil mutandum Vid. Diatr. Stat. Gronov., cap. 54.

168. *Urna*, qua inniti solent in nummis et marmoribus Fluvii, hic sphæræ cælestis quamdam habet imaginem, astris distincta iis, quæ habent aliquam ad ipsum Eridanum et Phaethonta comparationem vel respectum. *Titan* est Phœbus, Hyperion, Sol, quem in hoc ipso argumento Τιτάνων κάκιστον appellat Lucianeus Jupiter, Dial. Deor. XXV, pr. Titan igitur ipse luctus sui ex filii interitu argumenta, hoc *Olympo*, hac urna qualicunque imagine cæli, *signavit*.

170. *Cycnus senex*, *rex Liguriæ, Phaethonti propinquus, dum deflet propinquum, in cycnum conversus est;* teste Hygino, fab. 154. Habet fabulam etiam Naso, Met. II, 367: neuter hunc Cycnum cælo assignat, ut nec Aratus, v. 273, nec illius Germanicus interpres ibid. neque Eratosthenes, c. XXV, qui potius illum cycnum honorant, sub cujus forma Jupiter Nemesi potitus est. Sed utitur Noster poetæ jure, et quid ni? — *Fronde* mutatæ sunt *sorores* Phaethontis, Heliades, ut indicavimus, in *populos*, quibus *ulmos* vel *alnos* alii substituunt, e quibus stillans resina durari putabatur in electrum. Hæc dominatrix fabula pulchre narrata Ov. Met. II, 340. sq.

171. *Fluvium*, Eridanum, signavit in urna, quæ hic describitur, Phœbus, qui sui h. e. Phœbi filii, *anheli* ab æstu, a casu, a morte imminenti, *vulnera lavit*. Eridanus nempe jam Arati tempore in cælo fuit, Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύστου ποταμοῖο, ut est v. 359. Sequi autem videtur Claudianus Germanicum, qui a verbo πολυκλαύστου, *flebilis* admonitus forte, pulchre sic devincit has fabulas v. 360 sq. ut prædicet: « Amnem, qui Phaethonta suas deflevit ad undas, Postquam patris equos non æquo pondere rexit, Vulnere reddentem flammas Jovis: hunc, nova silva, Planxere ignotis [*antea*] mœstæ Phaethontides ulmis. » Tum: « Eridanus medias liquidis interjacet undis. » Docet V. Scholiasta Germanici ad h. l. *ab Hesiodo inter astra collocatum Eridanum, propter Phaethonta.* Sed addemus etiam reliqua ad lucem Claudiani: « Hujus pars undæ lævum tenet Orionis Lapsa pedem. »

172. *Auriga* cælestis, Heniochus, vulgo Erichthonius, inventor currus, prædicatur; vel Myrtilus, Œnomai auriga. Vin. German. v. 156. (Aratus enim ipse v. 161 simpliciter ἡνίοχον habet) et Manil., I, 369, et V, 69. Plures habet fabulas Hygin. Poem. Astron. c. XIII,

Germanæ servant Hyades, Cycnique sodalis
Lacteus extentas aspergit circulus alas.
Stelliger Eridanus sinuatis flexibus errans
Clara Noti convexa rigat, gladioque tremendum
Gurgite sidereo subterluit Oriona.
Hoc Deus effulgens habitu prospectat euntes
Dejecta cervice Getas; tunc talia fatur:
« Siccine mutatis properas, Alarice, reverti
Consiliis? Italæ sic te jam pœnitet oræ?
Nec jam cornipedem Tiberino gramine pascis,
Ut rebare, tuum? Tuscis nec figis aratrum
Collibus? o cunctis Erebi dignissime pœnis,
Tune Giganteis urbem tentare Deorum
Aggressus furiis? nec te meus, improbe, saltem
Terruit exemplo Phaethon, qui fulmina præceps

p. 446. Stav. Quibus hanc, nempe Phaethonta esse illum aurigam curru excussum, vel ex Hesiodi libro deperdito addit Noster, ut illud quod observatum a Germanici Scholiaste modo monuimus, vel etiam jure poetæ usus confingit. Quidquid ejus sit, similia Nonnus XXXVIII, 424: Ζεὺς δὲ πατὴρ Φαέθοντα κατεστήριξεν Ὀλύμπῳ Ἴκελον ἡνιόχῳ καὶ ἐπώνυμον. Quomodo *Hyades* sint *germanæ* Phaethontis, non puto traditum esse historice. Sed videtur Claudianus physiologice hoc indicare, Hyadas s. *Pluvias* (quod perpetuum earum non tam epitheton, quam synonymon est, de quo Heins. ad Æneid. III, 516) esse filias Solis, qui eas tollit ac suscipit ex mari scil. Tethye, adeoque Phaethontis sorores.

174. *Lacteus circulus Cycni sodalis* est, ut Hor. od. 25, 19, *hiemis sodalis Eurus.*

176. De hoc jam dictum ad 172. Eridanum hunc cælestem *Noti convexa rigare*, versus meridion. polum tendere, ut reliqua, quæ hic ἀστρολογεῖ Noster, ipso conspectu sphæræ optime declarantur.

179. *Dejecta cervice* ad *Getas* pertinere, metu perculsos dejectosque, vix monitu opus est.

182. *Pascis;* jactantia militaris, qua olim gloriabantur, se nutrituros esse suos equos in pratis hostium, aut inversuros esse aratro eorum campos. Quin et signum erat ultimæ vastationis, aratrum imprimere in locis ubi urbes sitæ essent: « seges est ubi Troja fuit. » Ovid. Ep. I, 53.

185. *Urbem Deorum*; audesne urbem, tot Deorum sedem, aggredi, instar Gigantum qui cælum aggressi sunt?

187. *Phaethon;* nota vel puerulis fabula, eum a Sole equos regen-

In nostris efflavit aquis, dum flammea cæli
Flectere terrenis meditatur frena lacertis,
Mortalique diem sperat diffundere vultu?
Crede mihi, simili bacchatur crimine, quisquis
Adspirat Romæ spoliis, aut Solis habenis.»
Sic fatus, Ligures Venetosque erectior amnes
Magna voce ciet: frondentibus humida ripis
Colla levant, pulcher Ticinus, et Addua visu
Cærulus, et velox Athesis, tardusque meatu
Mincius, inque novem consurgens ora Timavus.
Insultant omnes profugo, pacataque lætum
Invitant ad prata pecus; jam Pana Lycæum,
Jam Dryadas revocant, jam rustica numina Faunos.
Tu quoque non parvum Getico, Verona, triumpho
Adjungis cumulum: nec plus Pollentia rebus
Contulit Ausoniis, aut mœnia vindicis Astæ.

dos petiisse, obtinuisse, et tam male rexisse, ut a Jove indignante fulminis ictu in Padum præceps ageretur.

188. *Fulmina efflavit*, quasi ea laterent in ejus corpore, et postea efflaret atque emitteret in aquas Eridani; vel potius, quod quum fulmen, quo perculsus fuerat, ejus corpus penetravit, illud postea exspirando moriendoque emiserit.— Comparemus illa Germanici ad v. 172 laudata, *Vulnere reddentem flammas Jovis*, cui respondet solum ibi *anheli* epitheton.

189. *Meditatur* non ad solam cogitationem referri, sed ad ipsam operis exercitationem, etiam hic res, de qua agitur, ostendit.

190. *Vultu* suo illo lucido, qui ipse sol est, diffundit lumen Phœbus, quem imitari Phaethon ausus est. Ideo Phœbus,

...pater ora sui sacro medicamine nati
Contigit, et rapidæ fecit patientia flammæ,
Imposuitque comæ radios.

Ovid. Met. II, 124.

197. De septem an novem Timavi oribus dictum ad VII, 120.

199. *Pana Lycæum;* Pana numen ruris, coli solitum in Lycæo, monte Arcadiæ, in Græcia.

201. Ad *Veronam* prælio superatum fuisse dicit Alaricum, quum post Pollentinam cladem denuo arma moveret: itemque ad *Astam* urbem.—*Verona* Euganeorum urbs, auctore Plinio: Gallienus Imperator suo nomine illustrari voluit, et instauravit, ut patet ex veteri inscriptione: COLONIA AUGUSTA VERONA NOVA GALLIENIANA.

202. *Pollentia*, hodie *Palanza;* sed de hac supra.

203. *Vindicis Astæ.* Asta urbs est, ad quam suspicor cæsos Gothos.

Hic rursus, dum pacta movet, damnisque coactus
Extremo mutare parat præsentia casu,
Nil sibi perjurum sensit prodesse furorem,
Converti nec fata loco; multisque suorum
Diras pavit aves, inimicaque corpora volvens
Ionios Athesis mutavit sanguine fluctus.
Oblatum Stilicho violato fœdere Martem
Omnibus arripuit votis, ubi Roma periclo
Jam procul, et belli medio Padus arbiter ibat.
Jamque opportunam motu strepuisse rebelli
Gaudet perfidiam; præbensque exempla labori

204. *Pacta movere*, non stare conditionibus de quibus convenit.

205. *Extremo casu.* Malebat rem extremæ aleæ committere, quam fœdus initum servare.

207. *Fata loco converti* posse putabat Alaricus, feliciorem se futurum in illis partibus ultra Padum remotis, quam fuerat propius Romam. Recordabuntur hic, qui nostros de religione libros amant, opinionum Balaci Num. XXIV, 23, et Syrorum, III, Reg. XX, 23.

209. Ultrane consuetum extendit *Ionios fluctus*, quum in intimum Adriæ sinum influat Athesis : an horribili hyperb. decoloratum ait totum mare Adriaticum, quam longum est usque ad Calabriam et Epirum, ubi demum incipit Ionium? Neutro opus est, *Ionii fluctus* sunt *sinus Ionius*, κόλπος Ἰόνιος, quo nomine etiam historici mare Adriaticum appellant. Vid. Palmer. ad Thuc. I, 24 pr.—*Ionios Athesis*, vulgo *l'Adice* vel *l'Adige*, fluvius ortus ex Alpibus, Tridentum et Veronam alluens, et se exonerans in sinum Adriaticum, quem hostium sanguis ita inficit, ut vel color sanguineus pervadat, usque ad fluctus Ionios. Hyperbole.

210. *Violato fœdere*, ab Alarico, quidquid dicant Orosius, Jornandes et alii; probabilius enim est Claudianum in aula degentem cognovisse melius res suæ ætatis, quam alios scriptores.

211. Nimis forte bonum virum hic putabant poetam nostrum, qui tum erant magni politici. Non debebat *votis omnibus*, certe non apertis, *arripere perfidiam* Alarici Stilicho, sed ingemiscere infortunio illius et suo, qui cogeretur invitus cæde hominum pacem parare Italiæ. Cf. ad v. 219.—*Apparuit*, unus contra metrum et sensum.

212. *Medius belli.* Eridanus belli medius arbiter, id est, dirimebat bellum inter Romanos et hostes, seu impediebat quominus Getæ transirent.

214. Interpungendum ante *præbensque*, quum nova res adjungatur. Qua in re etiam τῷ *que* locum esse, Suet. aliorumque exemplis monuit cl. Ern. ad Sueton. Ner. XXXVIII.

Sustinet accensos æstivo pulvere soles.
Ipse manu metuendus adest, inopinaque cunctis
Instruit arma locis, et, qua vocat usus, ab omni
Parte venit: fesso si deficit agmine miles,
Utitur auxiliis damni securus, et astu
Debilitat sævum cognatis viribus Istrum,
Et duplici lucro committens prælia, vertit
In se barbariem nobis utrinque cadentem.
Ipsum te caperet, letoque, Alarice, dedisset,
Ni calor incauti male festinatus Alani
Dispositum turbasset opus: prope captus anhelum
Verbere cogis equum; nec te vitasse dolemus.
I potius genti reliquus, tantisque superstes
Danubii populis, i, nostrum vive tropæum.

215. Cf. Carm. supr. XXI, 350.

216. *Ipse manu;* non Stilichoni, sed Saulo, barbaro et pagano duci, belli summam commissam esse ait Orosius; sed præstiterit fidem adhibere Claudiano, qui rem amplificare potest quidem, non totam fingere.— *Inopina arma*, quæ hostes ex improviso et nil tale exspectantes feriant.

218. De assumptis Alanorum, Geticæ gentis ipsius quoque, contra suos populares auxiliis agit; de quibus conf. XXVI, 580 sqq. Cæterum hic etiam hominem minime malum se probat Claudianus, qui tribuat Stilichoni consilium atque astum, barbaros mutuis cædibus atterendi. Insanum quantum plus aceti in pectore habent hodie proceres, qui negant se agere quod faciunt, sed pacem atque constitutionem se nostram tueri, serio testantur. Versus hi pulcherrimi, verissimi, (vid. Oros. VII, 37 pr. et 43) nisi quod parum decebat Claudianum, hæc vivo Stilichone in laudibus illius commemorare publice etc.

220. *Debilitat Istrum*, spoliat Danubium viribus cognatis, id est, viribus suorum populorum, eosque Barbaros in se invicem armat, sicque convertit barbariem contra se ipsam: qua in re duplex est lucrum, duplex utilitas; primo quod Barbari contra se excitati nobis non noceant, secundo quod a seipsis deleantur.

224. *Alanus* ille Saulus vocatur Paulo Diacono, Hist. Misc. XIII, 26, qui vero totam hanc historiam ita narrat, ut multum a Nostro et Prudentio in Symm. II, 709 sq. dissentiat. De hoc porro nimio Sauli vel Saulis ardore, et periculo Alarici, nihil, puto, alii. Captam non multo post ab illo Romam, mirum non est taceri a Nostro: etiam si forte supervixerit.

228. *Tropæum*, nec immerito: si enim ita spoliatus est tantus rex,

Non tamen ingenium tantis se cladibus atrox
Dejicit : occulto tentabat tramite montes,
Si qua per scopulos subitas exquirere posset
In Rhætos Gallosque vias : sed fortior obstat
Cura ducis ; quis enim divinum fallere pectus
Possit, et excubiis vigilantia lumina regni?
Cujus consilium non umquam repperit hostis,
Nec potuit texisse suum : secreta Getarum
Nosse prior, celerique dolis occurrere sensu.
Omnibus exclusus cœptis, considit in uno
Colle tremens : frondesque licet depastus amaras
Arboreo figat sonipes in cortice morsus,
Et tetris collecta cibis annique vapore
Sæviat aucta lues, et miles probra superbus
Ingerat obsesso, captivaque pignora monstret ;
Non tamen aut morbi tabes, aut omne periclum
Docta subire fames, aut prædæ luctus ademptæ,
Aut pudor, aut dictis movere procacibus iræ,
Ut male tentato toties se credere campo
Cominus auderet. Nulla est victoria major,
Quam quæ confessos animo quoque subjugat hostes.
Jamque frequens rarum decerpere transfuga robur

vivum fuit Romanæ fortitudinis monumentum.

233. *Divinum pectus*, omnia prævidens, instar divini numinis.

235. *Consilium;* nullus hostis potuit detegere consilia Stilichonis, nullus sua ipsi occultare; et est illa absolutissima ducis optimi virtus.

237. *Nosse prior*, hellenismus : id est, prior ad cognoscendum.

238. *Exclusus* omnibus consiliis, urbibus, arcibus.

243. *Captiva pignora*, conjuges, liberos jam inclusos, mox venturos in potestatem hostis.

245. *Fames;* non imperiosa fames, quæ temnit omnia pericula, non ira, non pudor cogunt etiam illum pugnare; adeo diffidit, adeo desperat, adeo confitetur se animo victum esse.

249. *Confessos subjugat;* hæc vera certaque victoria est, quum victi confitentur animos suos esse superatos.

250. *Robur ;* crebri transfugæ incipiebant decerpere et debilitare robur ac vim exercitus, eum jam rariorem et minus plenum relinquendo. Nam *decerpere* est ita de-

Cœperat, inque dies numerus decrescere castris;
Nec jam seditio paucis occulta parari,
Sed cunei totæque palam discedere turmæ.
Consequitur, vanoque fremens clamore retentat,
Cumque suis jam bella gerit : mox nomina supplex
Cum fletu precibusque ciet, veterumque laborum
Admonet, et frustra jugulum parcentibus offert :
Defixoque malis animo sua membra suasque
Cernit abire manus. Qualis Cybeleia quassans
Hyblæus procul æra senex revocare fugaces
Tinnitu conatur apes, quæ sponte relictis
Descivere favis; sonituque exhaustus inani
Raptas mellis opes, solitæque oblita latebræ
Perfida deplorat vacuis examina ceris.
   Ergo ubi præclusæ voci laxata remisit
Frena dolor, notas oculis humentibus Alpes
Adspicit, et nimium diversi stamine fati

trahere ex toto corpore, ut minuatur numerus, fiatque raritas.

252. *Paucis occulta;* necdum occultum erat paucis parari seditionem, quæ malum pessimum est. Nam ex Vegetio : « nulla quamvis minima ratio potest ab adversariis perdeleri, nisi propriis simultatibus se ipsa consumpserit. » — *Seditio;* multi *deditio.*

255. *Nomina.... ciet,* nobilissimos quosque et insignes nominatim compellat, rogat, ut aut secum et pro se pugnent, aut se, causam malorum, interficiant. Sic V, 369, it. XXII, 153, ubi vid.

257. *Jugulum;* ut solent duces rebus profligatis ac desperatis, qui orant milites, ut se potius occidant, quam deserant.

258. *Defixo;* animo attento, dejecto, nec sese movente ob pondus miseriarum.

259. *Cybeleia æra,* pelves et tintinnabula, qualibus uti et tinnitum strepitumque excitare solebant Cybeles s. Matris Deum cultores, Galli præsertim illi s. exsecti.

260. *Hyblæus senex,* incola Hyblæ, Attici montis, cujus apes et mella præter cæteras laudantur.

264. *Perfida,* quasi promisissent apes se in his alvearibus mansuras, sicque iis desertis fidem violarent.

265. *Præclusæ,* nam maximi affectus vocem præcludere et impedire solent : etenim ex doloribus, leves loquuntur, ingentes stupent.

267. *Stamen fati,* solita metaphora a colo et filis Parcarum, notat tenorem et continuationem eventuum fortunæ.

Præsentes reditus, fortunatosque revolvit
Ingressus : solo peragens tum murmure bellum,
Protento leviter frangebat mœnia conto,
Irridens scopulos; nunc desolatus et exspes
Debita pulsato reddit spectacula monti.
Tunc sic Ausonium respectans æthera fatur :
« Heu regio funesta Getis, heu terra sinistris
Auguriis calcata mihi, satiare nocentum
Cladibus, et tandem nostris inflectere pœnis!
En ego, qui toto sublimior orbe ferebar,
Ante tuum felix aditum, ceu legibus exsul,
Addictusque reus, flatu propiore sequentum
Terga premor : quæ prima miser, quæ funera dictis
Posteriora querar? non me Pollentia tantum,

269. *Murmur*, intelligo imperia, non magno clamore promulgata, sed paucis amicis circumstantibus submissa voce impertita. Sic tum peragebat sine strepitu bellum.

270. Utrum hæc de *protento conto*, et *scopulis irrisis* historicum quid habeant, an modo sint symbola arbitria poetæ, quibus auctoritatem et potentiam Alarici indicare voluerit, in medio relinquo : nisi quod v. 272 : *Debita pulsato monti spectacula* suadere videntur quiddam simile Xerxis insolentiæ compedes injicientis et verbera intentantis mari.

272. *Debita;* Alaricus afflictus a Nemesi, reddit spectaculum meritum Alpibus a se male pulsatis fractisque; quasi tum Alpes lætarentur, quod Nemesis quæ vindicat omnia magna et dicta et facta, tunc Alaricum puniret.

274. In hac oratione, ne de ipso soliloquio sive monodia dicam, quod genus universum impugnare, nimium forte audax fuerit, illud certe reprehendendum videtur, quod illa nimis figurata et picta est : ut illud quod v. 280 dubitat, *quæ prima, quæ posteriora* queratur, quod a v. 286, Apennini descriptionem interit.

275. *Satiare*, per concessionem amaram, Alaricus optat ut Italia satietur suis cladibus et moveatur suppliciis suis.

278. *Ante tuum aditum*, ante aliquanto quam te adirem : collectis ex Græciæ et Illyrici præda divitiis.

279. *Flatu...sequentum Terga premor :* picturam habet Ovidius huic similem Metam. I, 539 :

......................tergoque fugaci
Imminet, et crinem sparsum cervicibus adflat;

Et V, 616 :

..................ingens
Crinales vittas adflabat anhelitus oris.

281. *Pollentia*, urbs Ligurum, ad quam victus Alaricus.

Nec captæ cruciastis opes : hoc aspera fati
Sors tulerit, Martisque vices : non funditus armis
Concideram : stipatus adhuc, equitumque catervis
Integer, ad montes reliquo cum robore cessi,
Quos Apenninum perhibent. Hunc esse ferebat
Incola, qui Siculum porrectus adusque Pelorum
Finibus ab Ligurum populos complectitur omnes
Italiæ, geminumque latus stringentia longe
Utraque perpetuo discriminat æquora tractu.
Huc ego continuum si per juga tendere cursum,
Ut prior iratæ fuerat sententia mentis,
Jam desperata valuissem luce; quid ultra?
Omnibus oppeterem fama majore perustis :
Et certe moriens propius te, Roma, viderem.
Ipsaque per cultas segetes mors nostra secuto
Victori damnosa foret: sed pignora nobis
Romanus, carasque nurus, prædamque tenebat;

286. Vera et pulchra Apennini descriptio, qua hodie utuntur, qui orbem nostrum per illa montium et ultra terræ planitiem eminentium, et sub mari adeo porrectorum, juga describunt: sed quam in ejusmodi occasione in mentem venire Alarico, nimis improbabile est. Audirem, si ista narraret Alaricus otiosus cuicumque amico.

293. Si *desperata jam luce* vitæ hujus, felicitatis certe, potuissem Italiam, quam longa est, per Apennini juga percurrere; quid profecissem? Hoc certe ut gloriosius et propius Romam perirem. Diceretur, *magnis tamen excidit ausis*, quod in Phaetontis sepulchro scriptum memorat Ovid. Met. II, 327.

294. *Fama majore*, morerer fama majore, ait Alaricus, si incensis omnibus campis, in juga Apennini me recepissem; morerer et lubentius, si quidem viderem propius Romam, et segetes ita exustas, ut victor ipse nihil post me inveniens, unde aleret exercitum, perniciem certam habuisset.

296. Turbatus nimium ordo impedire potest etiam non rudem lectorem: Ipsa mors nostra damnosa victori fuisset, persequi nos coacto per segetes, easque conculcare.

297. Objicit sibi, quod commodius amicus excusandi illius causa diceret, non consultum fuisse vastare Italiam, quum haberent Romani captivas Getarum uxores et alia pignora. Respondet, tanto expeditius futurum fuisse agmen. Hoc enim est *exsertum*, ut brachium non impeditum pallio, toga, penula.

Hoc magis exsertum raperem succinctior agmen.
Heu, quibus insidiis, qua me circumdedit arte
Fatalis semper Stilicho! dum parcere fingit,
Rettudit hostiles animos, bellumque remenso
Evaluit transferre Pado. Proh! fœdera sævo
Deteriora jugo! tunc vis exstincta Getarum;
Tunc mihi, tunc letum pepigi: violentior armis
Omnibus expugnat nostram clementia gentem.
Mars gravior sub pace latet, capiorque vicissim
Fraudibus ipse meis. Quis jam solatia fesso
Consiliumve ferat? socius suspectior hoste:
Atque utinam cunctos licuisset perdere bello!
Nam quisquis duro cecidit certamine, numquam
Desiit esse meus: melius mucrone perirent,
Auferretque mihi luctu leviore sodales

299. *Hoc magis exsertum:* esto, Romani retinebant nostros liberos, nurus, prædam; sed ideo ab his impedimentis ego liberatus, rapuissem citius copias expeditiores.

302. *Rettudit,* minus acrem et velut hebetem reddidit animum meum, paulo ante hostilem. Solet Noster illo verbo præsertim de lucis radiis uti, quum illi, ut sagittæ obtusæ, minus sunt penetrabiles. Quod duplicata est post syllabam *re* prima verbi consonans, poterat etiam intermitti, quum optimi quique libri eam syllabam ancipitem esse ostendant. Sed dictum hac de re copiose in Thesauris.

303. *Transferre,* ultra fluvium, quo Roma tanquam muro sese ab Alarico tueretur. —*Fœdera:* fœderis et induciarum tempore copiæ Alarici elanguerunt. Tacitus, Hist. II, 32: « multa bella impetu valida per tædia ac moras evanuere. »

306. *Clementia,* quæ sic securum fecerat hostem, ideoque facilius vincendum, quia clementia sperata ejus animos mollierat.

307. In hoc bene consulit patrono suo Stilichoni, quod inducit confitentem Alaricum, arte se sua, fraudibus suis captum.

308. *Fraudibus;* Alaricus ostendebat clementiam, pacem, quietem, et sic occasionem invenerat Romanorum vincendorum; Stilicho iisdem artibus usus est ad vincendos Alarici socios, eumque hac ratione et debilitandum et superandum.

312. *Desiit;* qui pro me pugnando obiit, meus est; qui non obiit, a me descivit: sicque mallem omnes amisisse in prælio; sic enim non me desererent, nec violarent fidem. Hoc Justinianus credidit, dum scripsit eos, qui pro republica cadunt, in perpetuum per gloriam vivere. *Desinit, Desinet,* alii.

Victa manus, quam læsa fides : nullusne clientum
Permanet? infensi comites ; odere propinqui.
Quid moror invisam lucem ? qua sede recondam
Naufragii fragmenta mei ? quæve arva requiram,
In quibus haud umquam Stilicho, nimiumque potentis
Italiæ nostras nomen circumsonet aures? »
Hæc memorans instante fugam Stilichone tetendit,
Expertas horrens aquilas : comitatur euntem
Pallor, et atra Fames, et saucia lividus ora
Luctus, et inferno stridentes agmine Morbi.
Lustralem sic rite facem, cui lumen odorum
Sulfure cæruleo nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda sacerdos,

316. *Quid moror invisam lucem?* Virgilius, Æneid. II, 647 : « quid inutilis annos Demoror? »

321. *Aquilas* pro ipsis jam Romanis legionibus ponit antiquo more, licet eo tempore forte raras aquilas, pro quibus dracones tum magis in usu fuisse, vel noster poeta satis ostendit. Legionum nomina eo tempore substitisse, satis docet notitia utriusque imperii : de disciplina et honore hujus militiæ legionariæ alia quæstio est. Vid. Schelius ad Hyginum, p. 87.

323. *Stridentes Morbi* signant febres, quarum frigus stridor dentium comitari solet.

324. Versus hinc septem, quid hic sibi velint, me non satis intelligere fateor, ac mirari, quid sit, quod nemo, quidquam hic sibi dubium videri, indicavit. Est hic imago sacerdotis lustrandi piandive causa facem rotantis, deinde piacula s. λύματα, corpora quibus in cerimonia usus est, retro trans caput jactantis : sed cui rei illustrandæ ea imago servire debeat, non declarat poeta. Forte hoc vult, ut post lustrales cerimonias fugiunt mali dæmones, et quæcumque pestes; sic Alaricus pellitur, et cum illo, tanquam face piaculari ejecto, fugiunt Pallor, Fames, Luctus, illius adhuc comites.

325. Fumum *sulfuris cæruleum* intelligi, vix monitu opus est. Nempe physica etiam ratio docet, fumum sulfuris esse ipsum sulfur dissolutum et dissipatum per aera : eadem bituminis ratio.

326. *Doctus purganda*, græcismus; doctus lustrationes, purgationes, καθάρσεις. De ipso apparatu lustrali hic agere, et ritus gentilium e Judaicis derivatos percensere, longum est, et librorum materia : ut illorum, quos Lomeiero debemus. — *Rorem pium* esse aquam lustralem, *sulfur*, *bitumen*, lauros, *herbas*, antiquam talium sacrorum materiem, *purificum Jovem*, quem καθάρσιον vocant Græci ; *Triviam* Dianam, qua Hecate est, et infe-

Rore pio spargens, et dira fugantibus herbis
Numina, purificumque Jovem Triviamque precatus,
Trans caput aversis manibus jaculatur in austrum
Secum rapturas cantata piacula tædas.
Acrior interea visendi Principis ardor
Accendit cum plebe Patres, et sæpe negatum
Flagitat adventum : nec tali publica vota
Consensu tradunt atavi caluisse per Urbem,
Dacica bellipotens quum fregerat Ulpius arma,
Atque indignantes in jura redegerat Arctos,
Quum fasces cinxere Hypanin, mirataque leges

A

rorum domina, tralaticium est, et ad Theocriti Virgiliique Pharmaceutrias; ad Tibulli, I, 11, 61; ad Nemesian. Ecl. IV, 63, etc. a viris doctis explicatum.

327. *Fugantibus;* credebant Veteres dæmonia fugari posse herbis quibusdam.

329. Quod *trans caput*, et *aversis manibus* jactantur *tædæ*, h. e. faces, λύματα s. piacula, illud ipsum quoque frequenter observatum : hic illud nescio an singulare, quod *in austrum*. Id videtur ideo factum, quod sedes ibi esset dæmonum. Certe Porphyrius p. cxxi Barnes. huc trahit : quod antro Nympharum Homerus Od. ν, 112, tribuit duplices januas, ad boream alteras, mortalium commeatui destinatas, alteras ad austrum, quem Diis assignarent, τὸν Νότον θεοῖς νέμοντες, etc.

330. *Piacula;* faces videbantur auferre vel incantamenta, vel cogitationes criminum, quæ turbabant mentem. Vel per cantata piacula intellige, faces rapere secum crimina incantata, seu carminibus et incantamentis depulsa; nam piacula sunt crimina expianda.

331. Hic redit poeta ad argumentum suum, ad præsentiam Imperatoris in urbe sua, suscipiendumque ibi consulatum, a quo discesserat v. 126, exordio altius repetendo a clade Alarici.

333. *Flagitat*, non quod desiderium, seu ardor flagitet adventum Principis; sed efficit ut senatus et populus, desiderio ardentes, eum flagitent.

335. Non ita expetitus est adventus Ulpii Trajani in Urbem post victorias Dacicas. Harum victoriarum insigne monimentum exstat Columna Trajani, justo volumine explicata a Fabretto. Sed utrum, quando, quomodo, cum exercitu victore ad *Arctos*, *Hypanin*, *Mæoticam* pervenerit, non puto posse demonstrari hodie. Certe quatenus nota est Dacia Trajani provincia, ultra Istrum non multum producta videtur. Sed legit Claudianus Dionis historias, de quibus forte nimis pauca excerpsit nobis Xiphilinus.

337. *Hypanin;* quum fasces Im-

Romanum stupuit Mæotia terra tribunal.
Nec tantis patriæ studiis ad templa vocatus,
Clemens Marce, redis, quum gentibus undique cinctam
Exuit Hesperiam paribus Fortuna periclis.
Laus ibi nulla ducum : nam flammeus imber in hostem
Decidit : hunc dorso trepidum flammante ferebat
Ambustus sonipes : hic tabescente solutus
Subsidit galea ; liquefactaque fulgure cuspis
Canduit, et subitis fluxere vaporibus enses.
Tunc contenta polo mortalis nescia teli
Pugna fuit ; Chaldæa mago seu carmina ritu
Armavere Deos ; seu, quod reor, omne Tonantis
Obsequium Marci mores potuere mereri.

peratoris romani obsederunt Hypanin, fluvium Scythiæ, id est, quum Imperator vicit ipsos Scythiæ populos. Fluvius autem ille in Pontum Euxinum devolvitur : est et alter Hypanis, Indiæ fluvius, qui Hydaspi conjunctus, cum illo in Indum fluvium se exonerat.

338. *Stupuit;* vetus liber, *tribuit,* ut tribunal indicetur confectum ex cespitibus Mæoticis fuisse, quod historicum : sed *stupuit* præfero.

340. *Clementis* elogio Marcum Aurelium honorat, quæ virtus amabiles et gratiosos reddit. Et tamen præfert illi hac laude Honorium. — Ad Marcomanorum et Quadorum motum, alii passim populi, ab Illyrici limite usque in Galliam, res novas moliebantur. Victoria hæc est, quam Jovi Pluvio tribuisse credibile est gentiles, cujus etiam imago est in Columna Antonini Pii ; christianorum precibus impetratam, nostri credunt non injuria : licet de Fulminatrice legione, et de literis ad senatum Marci, alia omnia cordatiores sentiant, quam quæ persuaderi sibi passa est pia credulitas. Vid. Dio Reimar. LXXI, 8.

342. Modo partem cælestis auxilii Noster memorat terribilem hostibus ; tacet de pluvia sitienti Romanorum exercitui indulta.

344. *Tabescere* hic est liquescere ab igne et dissolvi.

346. *Vapores* hic de vehementissimo igne fulminis, quo ferrum dissolvi potest.

347. *Mortalis nescia teli pugna,* quia cælestis, et a Deo immissa ideoque contenta cælo, unde fulmina vibrantur in gratiam christianorum.

348. Arnuphin *magum* nominavit Dio, refutatus a Xiphilino l. c. — *Chaldæa mago,* seu incantamenta Chaldæis carminibus similia armarunt cælum, vel potius pietas christianorum id effecit. Non enim magicis carminibus tribuenda sunt, quæ divino miraculo sunt peractæ.

350. *Obsequium,* quasi cælum obsequeretur sanctis, ut Heliæ, Petro, et aliis.

Nunc quoque præsidium Latio non deesset Olympi,
Deficeret si nostra manus : sed providus æther
Noluit humano titulos auferre labori,
Ne tibi jam, Princeps, soceri sudore paratam,
Quam meruit virtus, ambirent fulmina laurum.
Jam toties missi proceres responsa morandi
Rettulerant, donec differri longius Urbis
Communes non passa preces, penetralibus altis
Prosiluit, vultusque palam confessa coruscos,
Impulit ipsa suis cunctantem Roma querelis :
« Dissimulata diu tristes in amore repulsas
Vestra parens, Auguste, queror : quonam usque tenebit
Prælatus mea vota Ligus, vetitumque propinqua
Luce frui, spatiis discernens gaudia parvis,
Torquebit Rubicon vicino numine Tibrin ?

351. *Non deesset;* auxilium cæleste non deesset nobis, si necessitas postularet : sed cælum relinquere voluit occasionem fortitudinis exercendæ et consequendæ laudis.

353. Noluit Providentia divina titulum et honorem victoriæ minuere, vel auferre Honorio per ejusmodi miraculum. Callide hic tacet Poeta de Theodosii contra Eugenium victoria, de qua cecinerat illud, VII, 96 : « O nimium dilecte Deo, etc. »

355. *Ambirent fulmina,* ne fulmina venirent in partem laudis quam es consecutus, et sic ambirent tuam laurum, seu partem tuæ laurus.

357. *Urbis preces*, non *orbis*, *differri* longius passa non est *Roma,* Dea urbis cognominis, ejusque velut genius. Nihil hic ταυτολόγον, quod mirum est Heinsium credidisse Barthio.

361. *Dissimulata* græcismo eleganti, quo usus etiam Ovid. Art. I, 690 : « *Veste virum longa dissimulatus erat* (Achilles). »

363. Liguriæ itaque adscribit Mediolanum ? nempe latius sumptæ (de qua Cluver. I, 7 et 8), ut poetæ non multum laborant de regundis finibus. Et sane Ligures etiam maritimi, quorum Genua caput, Mediolano et aulæ Honorii propiores longe quam Romani. Cf. 443. *Rubicon* ille, terminus licet quondam Galliæ provinciæ, tenuis tamen per se et contemtibilis, quatenus *spatiis parvis discernit* ac distinet *gaudia* accolarum, Augustum videre cupientium, *torquebit*, invidia et æmulatione ex *vicino* sibi *numine* Augusti, ipsum patrem *Tiberim*, quem vetat ita *propinqua luce* Imperatoris *frui?* Propter viciniam sedis Augustæ, Rubicon audet se præferre Tiberi.

364. Quidam *decernens* habent ; sed male.

Nonne semel sprevisse sat est, quum reddita bellis
Africa venturi lusit spe Principis Urbem?
Nec duras tantis precibus permovimus aures?
Ast ego frenabam geminos, quibus altior ires,
Electi candoris equos, et nominis arcum
Jam molita tui, per quem radiante decorus
Ingrederere toga, pugnæ monumenta dicabam,
Defensam titulo Libyam testata perenni.
Jamque parabantur pompæ simulacra futuræ
Tarpeio spectanda Jovi, cælata metallo
Classis ut aurato sulcaret remige fluctus,
Ut Massyla tuos anteirent oppida currus,
Palladiaque comas innexus arundine Triton

366. *Reddita* imperio Honorii, *bellis* contra Gildonem gestis, quæ alienata illius rebellione fuerat, *Africa*. Per hanc occasionem sperabatur adventus Imperatoris in Urbem.

367. *Africa;* quum Africa recepta est, victo Gildone, dedisti spem veniendi in Urbem, et tamen hac spe decepti sumus : neque ullas ideo querelas fudimus.

369. Ego, Roma, jam parabam jugum equorum candidorum, quibus in triumpho uterere. Ipsum *ire altius* in equo vel in curru jam summum fastigium notabat, quum ipsi Imperatores pedibus suis irent in Urbe ordinarie. Pergit Roma: jam *moliebar arcum* triumphalem *nomini* tuo dedicandum. Talia monimenta non modo augebant triumphi splendorem; sed titulo, qui in Zophoro scribebatur, victoriarum servabant memoriam. Hoc ita esse, qui supersunt hodie arcus testantur.

370. *Arcum :* triumphalis et currus et arcus Honorio destinatus. — *Electi;* tres *Electri.*

371. *Radiante toga*, trabea, seu veste consulari auro intexta.

375. *Tarpeius* Jupiter est Capitolinus, quod templum in saxo Tarpeio ædificatum erat : in hujus templum ingrediebantur triumphantes : præferebantur autem in ferculis, aut in curribus vehebantur simulacra urbium, pugnarum etc. Quinct. VI, 3, 6 : « Chrysippus, quum in triumpho Cæsaris eborea oppida essent translata, et post dies paucos Fabii Maximi lignea, hæc thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. »

376. *Auratus remex*, splendidum spectaculum; fluctus aureos nemo facile hic exspectat.

377. *Anteirent oppida;* species imaginesque montium urbiumque captarum transferebantur in Capitolium pompa triumphali, et ibi dedicabantur ejusmodi monumenta, auro, argento, ære, citro ficta vel cælata.

378. *Palladia arundine Triton comas* innectit, i. sumpta ex *Tritonis*

Edomitis veheretur equis : et in ære trementem
Succinctæ famulum ferrent Atlanta cohortes.
Ipse Jugurthinam subiturus carcere pœnam
Præberet fera colla jugo, vi captus et armis,
Non Bocchi Syllæve dolis. Sed prima remitto.
Num præsens etiam Getici me laurea belli
Declinare potest? sedesne capacior ulla
Tantæ laudis erit? tua te benefacta morantem
Conveniunt, meritisque tuis obnoxia virtus

palude in Africa, e qua ortam ipsam quoque Minervam volunt, et inde appellant *Tritonida* : quemadmodum contra Tritonis palus etiam *Pallantias* a Pallade vocatur, teste Plinio V, 4. Hic vidit deformitatem oris sui ab inflatu tibiarum, quæ ex arundine parantur, easque abjec. Solin. c. 27 : *A Philænorum aris non procul palus est, quam Triton amnis influit* (cujus genius ille archetypus Triton esse videtur, a quo orti, ad quem efficti reliqui), *ubi speculatam se artium Deam crediderunt.* Pulchre igitur in triumpho Libyco fabulas libycas intexit doctus poeta.

379. *Edomitis, equis* a Stilichone victis, sub auspiciis Honorii.

380. *Atlantis* montis imago inter fercula triumphalia memoratur, ut indicetur eum esse denuo post victoriam de Gildone in Romanorum potestate. Propter magnitudinem et molem, hoc Atlantis ferculum ferunt succinctæ cohortes servorum.

381. Triumphum talem præfert, quam vere non disputo, illi, quo ductus est Jugurtha; quod hic Syllæ artibus, et proditione Bocchi, in potestatem Romanorum venerit; Gildo vi et armis sit superatus.

383. *Bocchi;* Bocchus, rex Mauritaniæ et Gætuliæ, qui ligatum Jugurtham Syllæ tradidit.

385. *Declinare*, q. d. prætervehi.

386. Solent homines tueri beneficia sua, et quos semel susceperunt, ob id ipsum magis amare, quod suos putant. Beneficia tua in Romam jure hoc a te postulant, debet hoc virtus tua *meritis tuis;* hoc enim est *obnoxia*, *ut ames* et colas, ut honore præsentiæ tuæ afficias urbem, cui salutem dedisti. Nec mutabitur sententia, si legas *meritisque suis.*

387. *Conveniunt*, tua te facta convincunt, alloquuntur, precantur ut venias. — *Obnoxia;* virtus obnoxia, addicta, adhærens suis meritis seu factis, quibus de aliis bene merita est, amat opus suum, amat id quod fecit; sicque tua virtus amare debet Romanos meos, quos servavit. Vinculum enim quoddam caritatis est inter conservatorem, hominesque conservatos : idque tantum, ut sæpius plus amet qui conservat, quam qui conservatus est : unde et ipse conservator obnoxius est virtuti et meritis suis, et non potest non amare quod conservavit.

Quos servavit, amat. Jam flavescentia centum
Messibus æstivæ detondent Gargara falces,
Spectandosque iterum nulli celebrantia ludos
Circumflexa rapit centenus sæcula consul.
His annis, qui lustra mihi bis dena recensent,
Nostra ter Augustos intra pomœria vidi,
Temporibus variis: eadem sed caussa tropæis
Civilis dissensus erat: venere superbi,
Scilicet ut Latio respersos sanguine currus
Adspicerem? quisquamne piæ lætanda parenti
Natorum lamenta putet? periere tyranni,
Sed nobis periere tamen. Quum Gallica vulgo
Prælia jactaret, tacuit Pharsalica, Cæsar:

388. Intra centum annos ter modo Augustos intra mœnia sua vidisse Romam, asseveranti Claudiano malo credere, quam perquirere ea de causa omnem Imperatorum a Constantino inde ad A. C. 504 historiam.

389. *Gargara* Mysiæ fertilitatis nomen facta sunt: hic annos tantum signant messes.— *Gargara* cacumen montis Idæ, frugum ubertate affluens. Pacatus: « hinc Gargara proventu læta triticeo. » Sed ibi Γάργαρα πόλις Αἰολίκη; *Gargara urbs Æolica*, ab Æoliæ populis condita.

390. *Consul*, h. e. annus centesimus rapit ac celeriter adducit sæculum, intervallum, quo alias ludi sæculares solebant celebrari. *Sæcula* plurium numero dixit, puto, ut indicaret, esse in hoc nomine relationem ad plura, quorum quisque sæculi sui certum initium et finem numerat. Universim orbem centum annorum describere voluit, nihil amplius. Nec enim audienda de ludis sæcularibus ab Honorio celebratis, hausta ex hoc loco sententia a Baronio et Gothofredo: quam refellit Pagius ad A. 404, 2.

393. *Pomæria*. Pomœrium est locus intra et extra urbem, quem antiqui in condendis urbibus consecrabant; sic dictum a Varrone quasi *postmurium*.

395. *Civilis dissensus*, bella civilia, gesta contra cives, aut contra eos qui civium partem in exercitu habebant; puto bellum Constantini contra Maxentium, Constantii contra Magnentium, Valentiniani et Valentis contra Procopium et Firmum, Theodosii contra Eugenium et Maximum, in quibus omnibus bellis multi romani cives periere.

397. *Lætanda; laudata* Schedæ Gudianæ; *lactanda* Oxon. inde Hein. *jactanda;* sed sequitur *jactaret*. Vide ad Suet. Tiber. LXXV.

400. Triumphos splendidissimos edidit Cæsar de reliquis bellis; de Pompeiano, et Pharsalica victoria sua, non item.

Namque inter socias acies cognataque signa
Ut vinci miserum, numquam vicisse decorum.
Restituat priscum per te jam gloria morem
Verior, et fructum sinceræ laudis ab hoste
Desuetum jam redde mihi, justisque furoris
Externi spoliis sontes absolve triumphos.
Quem precor ad finem Laribus sejuncta potestas
Exsulat, imperiumque suis a sedibus errat?
Cur mea quæ cunctis tribuere Palatia nomen
Neglecto squalent senio? nec creditur orbis
Illinc posse regi? medium non deserit umquam
Cæli Phœbus iter, radiis tamen omnia lustrat.
Segnius an veteres Istrum Rhenumque tenebant

401. *Socias acies cognataque signa*, id est, exercitus conscriptos ex patribus contra filios, ex filiis contra patres, ex fratribus in fratres, quales sunt civiles exercitus, ideoque cognati.

403. *Restituat.* Gloria justior restituat priscum morem laudis quærendæ, pugnando contra hostes, non contra cives.

405. Difficile est non modo constituere, quid scripserit poeta; sed etiam quæ videatur commodior lectio. De sententia non laboramus. Posuit eam aliis quoque locis. Ut XV, 430, *justo magnoque triumpho Civiles abolete notas*, et XXVI, 562; *obsessi principis armis Excusate nefas..... Alpinum gladiis abolete pudorem.* Formulæ *Abolere notas* vel *pudorem*, *Excusare nefas*, *Absolvere triumphos sontes*, eamdem omnes vim habent, nempe facere, ut earum rerum homines obliviscantur. Jam in hoc nostro loco illud fieri potest vel *sumptis spoliis*, h. e. partis, captis ab hoste; vel *justis spoliis*, ut intelligatur *captis* vel *partis*; vel denique dici potest Honorius hoc facere *fultus*, h. e. innixus et elatus, metaphorice ut Cic. Offic. III, c. 22, *Imperium gloria fultum.* — *Desuetum*; quidam *Desuetæ*; non male.

407. *Lares*, h. e. domus ac *sedes potestatis* atque imperii romani Roma est, a qua abesse et velut *exsulare* non debet.

409. *Palatium* romanum nomen proprium est, a quo Palatinus mons dictus, a quo postea domus omnes Augustorum Palatia dicta sunt.

411. Sol nunquam egreditur *iter* suum, eam, quæ vocatur eclipticam. Hæc splendidior fuerit comparatio, si sumatur Philolaica illa hypothesis de sole in medio Planetarum quiescente, a qua non alienum fuisse Nostrum, ad I, 1, monuimus.

412. *Phœbus;* ut zodiacus æterna est Phœbi seu solis mansio, sic Roma æterna esse debet sedes Imperatoris, qui sol est terrarum.

Qui nostram coluere domum? leviusne tremebant
Tigris et Euphrates, quum fœdera Medus et Indus
Hinc peteret, pacemque mea speraret ab arce?
Hic illi mansere viri, quos mutua virtus
Legit, et in nomen Romanis rebus adoptans
Judicio pulchram seriem, non sanguine, duxit.
Hic proles atavum deducens Ælia Nervam,
Tranquillique Pii, bellatoresque Severi.
Hoc civis dignare forum, conspectaque dudum
Ora refer, pompam recolens ut mente priorem,

417. *Mansere*, i. habitarunt: quæ deinde ratio in vulgarem consuetudinem loquendi abiit. Ceterum loquitur non de antiqua consuetudine militiæ, qua *vir virum legere* jubebatur, ad cujus latus pugnare vellet; neque de lectione per suffragia ad honores gerendos; sed de more adoptandi sibi successorem imperii, non illo antiquo Cæsarum, *e sinu uxoris*, *intra domum*, sed exemplo Nervæ, qui esset optimus, de qua ratione pulchre disputat Plin. Pan. VII. *Mutua virtus* etiam hic locum habet: neque enim legi se passus est successorem Trajanus a Domitiano: certe de Plinii et Claudiani sententia. *Rebus Romanis adoptare* est legere successorem, qui rebus Romanis, h. e. imperio præsit; *in nomen*, qui tanquam filius nomen adoptivi patris gerat. Eadem formula utitur Plin. Pan. LXXXVIII.

420. Hic Romæ habitavit *proles Ælia*, nomen Hadriani, ab Antonino Pio, quem is adoptavit, transmissum ad successores. Antonini Pii autem *proavus* (abavus M. Aurelii, Commodi *atavus*) fuit *Nerva*, cujus nomen ad Trajanum filium, Hadrianum nepotem, Antoninum pronepotem, etc. derivatum, antiquæ inscriptiones testantur. Idem de *Antoninorum Piorum*, et *Severorum* nominibus, verum esse, qui titulos Imperatorum lustrabit, comperiet. Quod autem hic *proles deducere* dicitur atavum, videtur hypallage esse. Hoc, puto, indicatur, si incipias ab *adnepote* deveniri tandem ad *atavum*. Sed cur non scribimus *adavum*, ut §. V, Instit. de Gradib. Cognat.

421. *Tranquillus* jam aliquanto ante in Augustorum titulis fuit. Quin abstracto inde *Tranquillitatis* nomine ipsum Imperatorem Augustum appellarunt Vegetius R. Mil. II prol. atque Eutropius præf. ad Valentem. Videtur ergo Noster *Tranquillum* hic posuisse ut synonymum *Augusti*. Nerva hoc cognomine designatus a Pacato Paneg. XI, 6.

422. *Hunc* Augustorum *chorum*, qui Romæ habitarunt, *dignare* tu, qui *civis* illorum et Romæ es, imitatione et societate.

423. Memoriam tribuit Tiberi, qua recordetur prioris pompæ, qua puerum Honorium cum patre olim

Quem tenero patris comitem susceperat ævo,
Nunc duce cum socero juvenem te Tibris adoret. »
Orantem medio Princeps sermone refovit :
« Numquam aliquid frustra per me voluisse dolebis,
O Dea, nec legum fas est occurrere matri.
Sed nec post Libyam (falsis ne perge querelis
Incusare tuos) patriæ mandata vocantis
Sprevimus : advectæ misso Stilichone curules,
Ut nostras tibi, Roma, vices pro Principe consul
Impleret, generoque socer : vidistis in illo
Me quoque : sic credit pietas, non sanguine solo,
Sed claris potius factis, experta parentem.
Cuncta quidem centum nequeam perstringere linguis,
Quæ pro me mundoque gerit : sed ab omnibus unum,
Si fama necdum patuit, te, Roma, docebo,
Subjectum nostris oculis, et cujus agendi
Spectator vel caussa fui. Populator Achivæ
Bistoniæque plagæ, crebris successibus amens,
Et ruptas animis spirans immanibus Alpes,

invectum *susceperat*; et reverentiam, qua *adoret* nunc juvenem cum socero Stilichone.

428. *Occurrere* est etiam adversari, ut in illo Cic. Off. II, c. 2, *Occurritur nobis a doctis.* — *Legum mater* pulchre dicitur Roma, quum etiam sub Imperatoribus valerent leges in urbe latæ et rogatæ in comitiis.

429. *Post Lybiam,* Gildone victo, receptam, negat Honorius spreta a se *mandata* Romæ, *patriæ*, ipsum vocantis : missum enim cum sella curuli Stilichonem, qui vice Honorii consulatum gereret.

431. *Advectæ misso Stilichone.* Delata sella curulis Stilichoni; ut te inviseret pro me.

434. *Sic credit pietas* mea : sic credo ego Honorius, etc.

436. *Centum linguis;* id familiare poetis : « centum sibi poscere voces »; Pers. Sat. V, vers 1.

437. *Mundo;* pro toto imperio, quod pars est speciosissima orbis. — Alii *pro te.*—*Ab omnibus unum*, h. e. *de* vel *ex* omnibus, ut ab arbore poma decerpuntur.

440. Incipit narrare eventus belli Getici contra Alaricum, de quibus agit carmen XXVI. Argutum est illud *Spectator vel caussa* fui.

441. *Bistonium* pro Thracico sæpe Noster ponit, exemplo optimorum. — *Crebris; Herebi* unus; inepte.

442. *Spirans*, altius, seu altiores spiritus gerens, turgens.

Jam Ligurum trepidis admoverat agmina muris,
Tutior auxilio brumæ, quo gentibus illis
Sidere consueti favet inclementia cæli,
Meque minabatur calcato obsidere vallo,
Spem vano terrore fovens, si forte, remotis
Præsidiis, urgente metu, qua vellet, obirem
Conditione fidem: nec me timor impulit ullus,
Et duce venturo fretum, memoremque tuorum,
Roma, ducum, quibus haud umquam vel morte parata
Fœdus lucis amor pepigit dispendia famæ.
Nox erat, et late stellarum more videbam
Barbaricos ardere focos: jam classica primos
Excierant vigiles, gelida quum pulcher ab Arcto
Adventat Stilicho: medius sed clauserat hostis
Inter me socerumque viam, pontemque tenebat,
Addua quo scissas spumosior incitat undas.

443. Etiam hic *Ligurum* nomen late patet, ut supra v. 363.

444. *Gentibus illis*, copiis Alarici, quæ frigori assuetæ erant; ac proinde inclementia cæli his favebat.

445. *Sidus* hic tempestatem notat et aeris constitutionem, a comparatione solis ad terram nostram et sidera alia pendentem, quam deinde sideribus tribuere, orto a metonymia doctiorum errore, solent etiam astrologi. Getæ, frigidæ regionis ad Istrum incolæ, brumam in Italia facile tolerant. Cf. IV, 30.

446. *Minabatur* me obsessurum esse; sed tamen dabat spem aliquam, si vellem pacem facere, quibus conditionibus ipse vellet.

448. *Obire fidem*, ut vadimonium obire. Sperabat Alaricus, quacumque conditione se jam exprimere pacem ab Honorio posse.

451. Immemor est Noster Caudinæ pactionis, et fœderis Numantini. Nempe hæc ad rem ipsius non pertinebant. Debebat profecto modestius hic loqui etiam poeta. *Fœdus lucis amor*, qui metu mortis turpia paciscitur.

454. *Classica* sunt omnia signa tubis data exercitui, ut hic vigiliarum. Sic classico ad concionem vocantur milites, etc. Videtur autem hic signare vigiliam primam diei.

455. Consideranti *Adduam* et situm ad dextram illius ripam Mediolanum, ubi erat Honorius, apparet, a septentrionali plaga (hoc satis est poetæ ut vocet *gelidas Arctos*) venire debuisse Stilichonem.

458. *Addua*, magnum flumen, Larium lacum trajiciens, et Eridano se miscens, quinque circiter milliaribus supra Cremonam. Hodie dicitur *Adda*. — A sublicis ligneis,

Quid faceret? differret iter? discrimina nullas
Nostra dabant adeunda moras. Perrumperet agmen?
Sed paucis comitatus erat: nam plurima retro,
Dum nobis properat succurrere, liquerat arma
Extera, vel nostras acies. Hoc ille locatus
Ancipiti, longum socias tardumque putavit
Exspectasse manus, et nostra pericula tendit
Posthabitis pulsare suis, mediumque per hostem
Flammatus virtute pia, propriæque salutis
Immemor, et stricto prosternens obvia ferro,
Barbara fulmineo secuit tentoria cursu.
Nunc mihi Tydiden attollant carmina vatum,
Quod juncto fidens Ithaco patefacta Dolonis
Indicio, dapibusque simul, religataque somno
Thracia sopiti penetraverit agmina Rhesi,
Graiaque rettulerit captos ad castra jugales.
Quorum, si qua fides augentibus omnia Musis,
Impetus excessit Zephyros, candorque pruinas.
Ecce virum, taciti qui nulla fraude soporis
Ense palam sibi pandit iter, remeatque cruentus,
Et Diomedeis tantum præclarior ausis,

vel lapideis pilis, quibus pons impositus est, impeditæ et coarctatæ aquæ tanto magis incitantur, et agunt spumas.

460. *Adeunda* erant Honorio *discrimina*, si cunctatus esset Stilicho.

467. *Virtus pia* est fortitudo, quam stimulat incitatque *pietas* soceri in generum, magni civis in principem.

470. Iliadis decimæ argumentum, Diomedes, Tydei filius, et Ulysses explorant castra Trojanorum; ex intercepto Dolone discunt de Rhesi, Thraciæ regis, adventu et equis, quos interfecto domino in castra Græca perducunt. *Nunc mihi*; *tibi* prim. et tert. Vat. et alii.

472. *Religata*, devincta hinc saturitate, hinc *somno*, Rhesi agmina penetrare ob id ipsum non fuit difficile.

473. *Rhesi*. Hic rex Thracum erat, et ad Trojanorum auxilium veniebat, et clausis jam Trojæ portis in litore tentoria fixerat, ubi a Dolone proditus, et a Diomede et Ulysse prima nocte occisus.

476. Homerus, Iliad. X, v. 437:
Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι.

Quantum lux tenebris, manifestaque prælia furtis.
Adde quod et ripis steterat munitior hostis,
Et cui nec vigilem fas est componere Rhesum:
Thrax erat; hic Thracum domitor: non tela retardant,
Objice non hæsit fluvii. Sic ille minacem
Tyrrhenam labente manum pro ponte repellens
Trajecit clypeo Tibrin, quo texerat Urbem
Tarquinio mirante Cocles, mediisque superbus
Porsennam respexit aquis: celer Addua nostro
Sulcatus socero; sed quum tranaret, Etruscis
Ille dabat tergum, Geticis hic pectora, bellis.
Exsere nunc doctos tantæ certamina laudis,
Roma, choros, et quanta tuis facundia pollet
Ingeniis, nostrum digno sonet ore parentem. »
Dixit, et antiquæ muros egressa Ravennæ
Signa movet; jamque ora Padi, portusque relinquit

480. *Furtis*. Furtivis præliis, seu nocte clam gestis. Virgilius, Æn. XI, 515, « Furta paro belli. »

481. *Ripis* Adduæ *munitior* stetit Alaricus, quam Rhesus ille.

482. *Vigilem Rhesum*. Non fas est cum Alarico comparare Rhesum, etiamsi vigilasset. Alioqui Rhesus primo somno prodita castra et vitam amisit.

484. *Sic ille* Cocles Horatius repellens, ante pontem jamjam lapsurum, manum Tuscorum eo clypeo, quo adhuc Urbem texerat, etc. Sed nec improbaverim Barthii *minacem Tyrrhenum*, quem *manu* repulerit Horatius.

488. Dabat quidem Cocles tergum Etruscis h. e. Etruriæ civibus. Nemo negat. Sed rotundare voluit carmen poeta, et nomen *bellis* referre ad *Etruscis* pariter et *Geticis*.

489. *Tranaret*. Stilicho præfertur Cocliti; nam hic tergum Tuscis vertebat, etsi vincens; hic pectus opponebat Getis.

491. Hortatur Romanos, ut producere velint, hoc enim est *exserere choros doctos*, *tantæ laudis certamina*, qui possint carminibus suis comparare veteres Græcorum Romanorumque heroas et Stilichonis facinora. *Choros*, *certamina* per appositionem, pro choris certantibus: ut XV, 137, *Crinales dentes effractum ebur*.

495. Æstuaria indicat, vel ostia potius Padi, quæ nunc intrat, nunc relinquit mare Adriaticum, ob quam rem septem maria dicta sunt. *Nereus* maris genius, pater Nereidum. Cæterum describit Ravennæ illum situm, et mutata ibi manu ostia Padi, Procop. de B. Goth. I, p. 390; Jornandes Getic., cap. XXIX.

Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æstuat, et pronas puppes nunc amne secundo,
Nunc redeunte, vehit: nudataque litora fluctu
Deserit, Oceani lunaribus æmula damnis.
Lætior hinc Fano recipit Fortuna vetusto,
Despiciturque vagus prærupta valle Metaurus,
Qua mons arte patens vivo se perforat arcu,
Admittitque viam sectæ per viscera rupis,
Exsuperans delubra Jovis, saxoque minantes
Apenninigenis cultas pastoribus aras.
Quin et Clitumni sacras victoribus undas,

498. *Nudataque.* Neptunus in ostiis Padi æstuat et post relinquit et nudat ejus ripas, quæ modo tumentes fluctu, imitantur accessus et recessus lunares maris.

499. *Lunaria damna* vocat ordinarium illum in Oceani litoribus fluxum refluxumque maris, respondentem illis Lunæ mutationibus, quas vulgo etiam vocamus *Phases*, de quibus Hor. Car. IV, VII, 13, *Damna tamen celeres reparant cælestia Lunæ.* Hic etiam, in sinu maris mediterranei, in Padi ostiis, si non iidem, similes tamen motus observantur.

500. Pergit poeta iter Honorii describere ad mare superum. *Fanum Fortunæ* ad *Metauri* exitum est in Umbria.

501. *Metaurus* nobilitatus clade Asdrubalis, de qua Liv. XXVII, 43 sq.

502. Jam flexo ad dextram et Apenninum itinere, ducit poeta Honorium ad locum notabilem, et explicatione dignum, nempe perfossum Vespasiani imperio montem, Apennini partem. Aurel. Victor de Cæs. X, et plenius Epit. XIX, *Cavati montes per Flaminiam sunt prono transgressu, quæ vulgariter* Pertusa petra *vocatur.* Repetiit inde Paullus Diac. Hist. Misc. IX, 6. Vid. et Procop. Gotth. II, 11, p. 213, B. Fuisse videtur eo circiter loco, ubi Strabone prodente erant ὑπερβολαὶ τοῦ ὄρους, L. V, p. 147, 57. In Tabula Peutingeriana *ad intercisa*, et in Itinerario Hierosolymit. p. 614 Wessel. *Mutatio intercisa* dicitur. Huc refert Anton. Morillonius apud Grut. p. 149, 7, veterem titulum, in via Flaminia, ad locum *Furlo* (Foruli), repertum, et describit ipse operis vestigia. Alia autem est *Pertusa* in Antonini Itiner. p. 45. Cæterum via Flaminia hic ingreditur Honorius, quæ a Flumentana porta Ariminum usque recto itinere extendebatur.

504. *Delubra Jovis.* Fuisse in vertice Apennini in hac via templum Jovis, hinc discimus, pulchreque adhibuit h. l. Cluverius, II, 7, p. 604, ad declarandum quod est in Tabula Peutingeriana, *Jovis Penninus Agubio.* Doctiori ætate *Jupiter Apenninus* et *Iguvium* dicebantur.

506. *Clitumni* fontis et fluvii na-

Candida quæ Latiis præbent armenta triumphis,
Visere cura fuit : nec te miracula fontis
Prætereunt ; tacito passu quem si quis adiret,
Lentus erat ; si voce gradum majore citasset,
Commotis fervebat aquis : quumque omnibus una
Sit natura vadis, similes ut corporis umbras
Ostendant ; hæc sola novam jactantia sortem
Humanos properant imitari flumina mores.
Celsa dehinc patulum prospectans Narnia campum
Regali calcatur equo, rarique coloris
Non procul amnis abest, urbi qui nominis auctor,
Ilice sub densa silvis arctatus opacis,
Inter utrumque jugum tortis anfractibus albet.
Inde, salutato libatis Tibride lymphis,

turam describit Plin. Epist. VIII, 8, ubi quædam illustrandi causa ante hos xx annos adscripsi. Sed omnia collegit Cluver. II, 10, p. 701 sq. Neque tamen ille, neque quisquam ad h. l. docent, quodnam miraculum hic narret poeta. Dicam, quid nos intelligere voluerit. Utrum verum narraverit, haud dixerim. Si quis ad Clitumni ripas iret placide et tacitis passibus, lentus et ipse ibat : sed si accelerarет gradum viator, et cum sonitu quodam et strepitu procurreret, fluvius velut imitaturus aut æmulaturus adeo ambulantem, et cum illo certaturus, *commotis* et concitatis *aquis* suis *fervebat* (quo verbo et celeritatem auctam et sonum indicat), ut adeo non *umbram* modo s. imaginem corporum, ut alia flumina, referret, sed nova sorte gloriari posset et natura sibi propria, imitandi etiam actiones et *mores* (qui sunt in actionibus) hominum.

515. *Narnia*, urbs in via Flaminia, in montibus posita, cui nomen dedit sulfurea Nar albus aqua. In hoc tractu cadente pluvia, pulvis excitatur. Plinius : « Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro : quod admirandis suis inseruit M. Cicero, siccitate lutum fieri prodens imbre pulverem. »

516. *Sulfurea Nar albus aqua* dicitur Virgilio, Æn. VII, 517, ad quem locum vid. omnino Servius. Nempe ad odorem pertinet sulfur, ut apud Nostrum, I, 256, *Nar vitiatus odoro Sulfure*, ne quis cum Barthio ad colorem flavescentem referat. Statim Nostro v. 519 *albet* hic fluvius, qui Tiberi infunditur. — Pro *rarique*, duo *albique* habent, et pro *coloris*, unus *coloni*.

520. *Salutatur* et adoratur, verbo proprie sumpto, fluvius, si *lymphæ* illius s. aquæ libentur, gustentur, quod fecisse homines ad primum accessum, velut auspicandi causa, videntur.

Excipiunt arcus, operosaque semita vastis
Molibus, et quidquid tantæ præmittitur urbi.
Ac velut officiis trepidantibus ora puellæ
Spe propriore tori mater sollertior ornat
Adveniente proco, vestesque et cingula comit
Sæpe manu, viridique angustat jaspide pectus,
Substringitque comam gemmis, et colla monili
Circuit, et baccis onerat candentibus aures:
Sic oculis placitura tuis, insignior auctis
Collibus, et nota major se Roma videndam
Obtulit: addebant pulchrum nova mœnia vultum,

521. *Arcus* et *moles* intelligamus admirabilem pontem, quo Augustus duos montes, inter quos Nar labitur, junxit, spectaculum Procopii ætate adhuc visendum, cujus reliquias laudat Cluverius, p. 636.

522. *Præmittuntur* urbi aquæductus, viarum monimenta, villæ.

523. *Officia trepidant*, quum familiares officiosi studiose se movent et satagunt. Nihil opus est, ut metum et trepidationem anguste ita dictam cogites.

526. *Viridem jaspidem*, et *smaragdo similem*, habemus etiam apud Plin. XXXVII, VIII, s. 37, *Angustare pectus* est constringere fibula gemmis ornata. Terentius, Eun. II, III, 23, *Matres student* ut *graciles* sint virgines.... *reddunt curatura junceas*.

529. *Colles* Romæ non ita *auctos* dicit, uti plures sint, sed eo quod ædificiis quibusdam cultiores. *Septem montes* ipse poeta mox memorat.

531. Proximo ante Consulatum VI Honorii atque adventum in urbem anno, metu Alarici, reditum et vindictam minantis spirantisque, mœnia Romana esse instaurata, loquitur etiam vetus lapis apud Grut. p. 165, 1: S. P. Q. R. IMPP. CÆSS. DD. NN. INVICTISSIMIS. PRINCIPIBUS. ARCADIO. ET. HONORIO VICTORIBUS. AC. TRIUMFATORIBUS. SEMPER. AUGG. OB. INSTAURATOS. URBI. ÆTERNÆ. MUROS. PORTAS. AC. TURRES. EGESTIS. IMMENSIS. RUDERIBUS. EX. SUGGESTIONE. V. C. ET INLUSTRIS. MILITIS. ET. MAGISTRI. UTRIUSQUE. MILITIÆ. *Stilichonis* AD. PERPETUITATEM. NOMINIS. EORUM. SIMULACRA. CONSTITUIT. CURANTE. *Fl. Macrobio Longiniano V. C. Præf. Urbis* D. N. M. Q. EORUM. Ut igitur hic discimus, *Divino Numini Majestatique* Arcadii et Honorii *Senatus Populusque Romanus* simulacra constituit, h. e. statuas posuit. Verba, *ex suggestione.... Stilichonis* forte studiose ita collocata sunt, ut et ad ea quæ præcedunt referri queant superbius, et modestius ad ea quæ sequuntur. Denique nomina quæ typis distinguenda curavi, erasa fuerunt in lapide (sic tamen, ut legi adhuc possent), post casum nempe et supplicium Stilichonis.

Audito perfecta recens rumore Getarum.
Profecitque opifex decori timor, et, vice mira,
Quam pax intulerat, bello discussa senectus;
Erexit subitas turres, cinctosque coegit
Septem continuo montes juvenescere muro.
Ipse favens votis, solitoque decentior aer,
Quamvis assiduo noctem fœdaverit imbri,
Principis et Solis radiis detersa removit
Nubila : namque ideo pluviis turbaverat omnes
Ante dies, lunamque rudem madefecerat Auster,
Ut tibi servatum scirent convexa serenum.
Omne, Palatino quod pons a colle recedit
Mulvius, et quantum licuit consurgere tectis,
Una replet turbæ facies : undare videres
Ima viris, altas effulgere matribus ædes.
Exsultant juvenes æquævi Principis annis :
Temnunt prisca senes, et in hunc sibi prospera fati

Illa *egesta immensa rudera* monere nos possunt, quot vel tum monumenta perierint, etc.

534. *Senectus.* Ruinæ et rudera collapsarum molium, quæ sunt instar deformis senectutis, dissipatæ sunt metu belli Gothici.

535. *Erexit.* Timor erexit, causa fuit cur arces erigerentur, et cur colles septem uno muro cincti juvenescerent, hoc est novam juventæ faciem induerent.

538. *Fædaverit.* Alludit ad illud Virgilianum : « Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane : Divisum imperium cum Jove Cæsar habet. »

539. Vide quam suavi adulatione jungantur *Princeps* et *Sol.* Horat. Carm. IV, 6 sq. :

Instar veris enim vultus ubi tuus
Affulsit, populo gratior it dies,
Et soles melius nitent.

541. *Luna rudis* nova est, quo tempore pluvium cælum tanto noctes facit obscuriores. *Convexa* pro cælo ponere solemne Nostro.

543. *Omne* spatium, per *quod pons Mulvius*, qui mille passibus extra Romam est in via Flaminia, jungens Tiberim, recedit a colle Palatino, ubi est Palatium, et quantum in toto illo spatio capere tecta possunt, turba hominum conferta plenum est. Solum viri occupant, tecta et fenestras feminæ.

548. *Temnunt prisca senes* non sine magna causa, quum soleat quisque senior esse *laudator temporis acti, Se puero, censor* (idem) *castigatorque minorum.* Hor. de Art. Poet. 72 sq.

550. *Clemens aditu*, qui facilem omnibus aditum vultu et gestu corporis daret; *clemens pectore*, qui non præ se ferret modo illam cle-

Gratantur durasse diem ; moderataque laudant
Tempora, quod clemens aditu, quod pectore, solus
Romanos vetuit currum præcedere Patres :
Quum tamen Eucherius, cui regius undique sanguis,
Atque Augusta soror, fratri præberet ovanti
Militis obsequium : sic illum dura parentis
Instituit pietas in se vel pignora parci,
Quique neget nato, procerum quod præstet honori.
   Hæc sibi cura senum, maturaque comprobat ætas :
Idque inter veteris speciem præsentis et aulæ
Judicat, hunc civem, dominos venisse priores.
   Conspicuas tum flore genas, diademate crinem,

mentiam, sed animo etiam vere propitio in cives esset.

551. Non admisit honorem, quem in pompa tali Senatus habere Imperatori solebat. Comitabantur alias triumphantis currum (cui cerimoniæ talis consulis ingressus est similis ; quin *triumphantem* Honorium dicit v. 580) propinqui Imperatoris, vel in ipsum currum assumpti, vel in equis curru junctis, vel in separatis adeo. Vid. viri docti ad Sueton. Tib. VII. Hic Eucherius, Stilichonis filius, et uxor Stilichonis, Serena, adoptiva soror Honorii, illud præbent Honorio suo comitatu obsequium, quod alias milites Imperatorem suum comitantes.

554. Etiam hinc laudandi Stilichonis materiam poeta arripit, cujus, in se et suos nimis parci, *dura pietas* ita Eucherium suum *instituerit*, ut tantum illi negarit, quantum honori Senatus adstruxerit. Ejusdem moderationis esse indicat remittere Senatui comitatum pedestrem Imperatoris, et eumdem suo filio, conjugique suæ injungere. Si verum est, quod accusatur Stilicho, voluisse imperium parare filio suo, egregium hic simulatæ modestiæ specimen dederit. Ipse tamen hoc in eodem triumpho *curru vectus eodem* 579.

557. *Hæc* ita a Stilichone instituta apud se et intra animum suum *comprobant senes*, superiorum temporum memores, et judicant hoc *interesse inter* aulam veterem et hanc. Ellipsis durior primum intuenti ; sed quæ mollietur, vel nulla erit potius, si seniorem unumquemque cogitatione nostra arbitrum constituamus, qui *judicet inter speciem* utriusque *aulæ ;* quid igitur hic judicabit? hoc, Honorium venisse ut civem, superiores ut dominos. Cicero de Divin. I, c. 50, ex poeta, *Iudicavit inclytum judicium inter Deas tres aliquis*, de Paride.

560. *Flos genarum* non rubor modo, sed prima illa lanugo, qua sibi et aliis placebant juvenes. *Diadema* Honorii i. e. vitta alligata

Membraque gemmato trabeæ viridantia cinctu,
Et fortes humeros, et certatura Lyæo
Inter Erythræas surgentia colla smaragdos
Mirari sine fine nurus: ignaraque virgo,
Cui simplex calet ore pudor, per singula cernens
Nutricem consultat anum, quid fixa draconum
Ora velint? ventis fluitent, an vera minentur
Sibila suspensum rapturi faucibus hostem?
Ut chalybem indutos equites, et in ære latentes
Vidit cornipedes: « Quanam de gente, rogabat,
Ferrati venere viri? Quæ terra metallo
Nascentes informat equos? Num Lemnius auctor
Addidit hinnitum ferro, simulacraque bellis
Viva dedit? » Gaudet metuens, et pollice monstrat,

capiti, duobus margaritarum ordinibus distincta, tæniis a cervice fluentibus et in baccas majores desinentibus, in nummis illius videri potest apud Cangium.

563. *Erythræum* vocari meminerimus, quidquid ab Oriente venit, quousque patet Erythræum s. Rubrum mare, quo nomine omnis Oceanus ab Africa inde ad Seras comprehenditur. Vid. VIII, 606; it. XXIX, 4.

566. *Draconum* ista imago valde placet Nostro. Vid. ad V, 177.

569. Cataphractos, quasi tu dicas obseptos, munitos tectosque undique ferro homines pariter et equos, graphice jam descripsit Noster, V, 356, qui locus ex hoc nostro lucem accipit. Cæterum galeati, thoracati, ocreati ære jam Homerici heroes. De equis serius ad Græcos Romanosque venisse videtur a Barbaris, nominatim a Parthis. Vid. Brouckh. ad Prop. III, 10; XII. Phrygio Chloreo tribuit Virg. Æn. XI, 770, *equum, quem pellis ahenis In plumam squamis auro conserta tegebat.* Hic Servius Sallustio quoque teste utitur. Viros ad formam nudi corporis cataphractos in equis simili ratione indutis repræsentat columna Trajani, fig. XXVII, n. 161 ed. Morell. ubi Sarmatas interpretatur Gorius.

572. *Lemnius* Vulcanus est, qui decidit in Lemnum a Jove detrusus, Ἰλ. α, 593, et ibi ferrarias instituit.

573. *Addere* Varroni, Columellæ, Plinio, esse idem quod *iadere* in Lexico rustico pariter atque in Thesauris, a me ostensum est.

574. *Pollice monstrare* videtur ipsum quoque furtivæ ob metum significationis vim habere. Quinctil. XI, III, 104, *Averso pollice demonstrare aliquid, receptum magis puto, quam oratori decorum.* Nempe non decet oratorem vel meticulosa significatio, vel furtiva malignitas.

Quod picturatas galeæ Junonia cristas
Ornet avis, vel quod rigidos vibrata per armos
Rubra subaurato crispentur serica dorso.
  Tum tibi magnorum mercem Fortuna laborum
Persolvit, Stilicho; curru quum vectus eodem
Urbe triumphantem generum florente juventa
Conspiceres, illumque diem sub corde referres,
Quo tibi confusa dubiis formidine rebus
Infantem genitor moriens commisit alendum.
Virtutes variæ fructus sensere receptos;
Depositum servasse, Fides; Constantia, parvum
Præfecisse orbi; Pietas, fovisse propinquum.
« Hic est ille puer, qui nunc ad Rostra Quirites
Evocat; et solio fultus genitoris eburno
Gestarum Patribus caussas ex ordine rerum,
Eventusque refert; veterumque exempla secutus

575. *Junonia avis*, Pavo, cujus plumæ galeis ducum additæ, ut et altiores et formidabiliores apparerent, ex Polybio.

577. Hunc versum declaravi ad V, 356.

578. *Mercem* pro mercede dicit. Præmium quodcumque potest cogitari ut merx, quæ emitur labore, periculis, etc.

580. *Urbe triumphantem*, h. e. in urbe, rariusculum, sed non alienum ab usu et Nostri, ut mox v. 614, *Convexum gradibus vulgus*, et aliorum; verbi gr. *Domitianus natus est... regione urbis sexta;* Suet. c. I. Vid. Voss. de constr. c. XLVI.

584. *Virtutes variæ* Stilichonis, dum sua is repetit acta superiora, *sensere fructus receptos*, i. e. ipse Stilicho sensit fructum se percipere jam, adulto et florente Honorio, virtutum, quibus in illo educando usus fuerat. Conscientia sua nunc fruentem Stilichonem inducit eaque deinde loquentem, quæ typis distingui jussi, ut a poetæ narratione reliqua discernantur. — *Fructus; fluctus* Lovan. male.

588. Post *Evocat* insistendum paululum est, ne quis eandem actionem putet, qua Quirites evocantur ad Rostra, et qua refert Consul ad Senatum. Illic suscipiebat, ut alii boni principes, magistratum. Vid. Plin. Pan. LXV, 3. Hic, in Senatu, sedens curuli sella patris sui, agebat cum patribus. Illud *fultus* antiquum est. Serv. ad Virg. Ecl. VI, 53, *Ille latus niveum molli fultus hyacintho;* « apud veteres unusquisque eo, super quod jacebat (addendum erat, vel sedebat) *fultus* dicebatur. » Addit ex Lucilii tertio, *Et pulvino fultus.* Sic Noster, X, 152; XXIV, 199.

Digerit imperii sub judice fata Senatu. »
Nil cumulat, verbisque nihil fiducia celat.
Fucati sermonis opem mens conscia laudis
Abnuit: agnoscunt proceres, habituque Gabino
Principis, et ducibus circumstipata togatis
Jure paludatæ jam curia militat aulæ.
Adfuit ipsa suis ales Victoria templis
Romanæ tutela togæ: quæ divite pompa
Patricii reverenda fovet sacraria cœtus,
Castrorumque eadem comes indefessa tuorum
Nunc tandem fruitur junctis, atque omne futurum
Te Romæ seseque tibi promittit in ævum.
Hinc te jam patriis Laribus via nomine vero

591. *Digerit fata*, splendide, quasi de Deo sermo esset.

592. *Nil cumulat*, i. exaggerat, supra modum dicendo auget: *nihil celat*, tacet, subducit. Utrumque *fiducia* est, quæ neque adsciscit auxilium a jactabundo mendacio, neque habet, quod silentio dissimulet.

594. *Habitus Gabinus* Nostro consularis prætexta est; vid. VII, 3. Est hic festiva velut permutatio: Princeps et duces, paludati alias, qui militum habitus est, in Senatu jam sunt togati: jure ergo vicissim curia, alias quieta, aulæ paludatæ militat.

596. *Jure paludatæ.* Paludamentum est vestis Martia, seu bellatorum propria. Aula paludata, quia paludatum habet Imperatorem, seu tali veste indutum. Id arguit etiam miram inter togam et arma concordiam: nam princeps, qui solet esse paludatus, nunc veste consulari indutus est, et duces etiam togati cum Senatoribus sedent.

597. *Ales Victoria*, ut *Fama*, XXII, 408; et ostendunt sexcenta monumenta. Hujus templum in monte Palatino bonis auctoribus, ut Liv. XXIX, 14, collocant antiquarii. Hæc in pompis omnibus, in curribus triumphantium, in signis militaribus. In primis vero in Capitolio, ubi sine dubio Senatum modo habuit Honorius. Post cladem Romanorum ad Trasimenum lacum, auctore Livio, XXII, 37, Hiero, Syracusanus rex, mittit Romanis inter alia munera Victoriam auream pondo cccxx. Eam illi, omenque accipiunt, sedemque Divæ dant, dicant *Capitolium, templum Jovis O. M. in ea arce urbis Romanæ sacratam, volentem, propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Rom.* sperantes. Hæc satis, puto, declarant, quam *pompam*, quæ *sacraria cœtus patricii* hic poeta nominet.

603. Per *viam Sacram* flexu dextro itur in Palatinam Cæsarum domum: hi sunt *Lares* Imperatorum *patrii*.

Sacra refert : flagrat studiis concordia vulgi,
Quam non illecebris dispersi colligis auri;
Nec tibi venales captant æraria plausus
Corruptura fidem : meritis offertur inemptus
Pura mente favor; nam munere carior omni
Obstringit sua quemque salus : procul ambitus erret.
Non quærat pretium, vitam qui debet amori.
O quantum populo secreti numinis addit
Imperii præsens genius, quantamque rependit
Majestas alterna vicem, quum regia Circi
Convexum gradibus veneratur purpura vulgus,
Assensuque cavæ sublatus in æthera vallis
Plebis adoratæ reboat fragor, unaque totis
Intonat Augustum septenis arcibus Echo.
Nec solis hic cursus equis : assueta quadrigis

605. Non sparsit igitur nummos, aut pretiosa missilia Honorius, quæ non minus laudaturus fuerat Noster, exemplo Papinii, Silv. I, 6, quam nunc gratuitam fidem populi splendide prædicat.

609. *Sua salus*, quam a salute boni Imperatoris pendere existimat, invitat quemque, et cogit adeo. Ne quærat pretium aliud sui in Principem studii, qui amori in se Principis debet vitam.

611. *Numen* hic ponitur pro instinctu vehementiore, qui sit instar divini impulsus et ἐνθουσιασμοῦ, quem præsentia Imperatoris excitet. Virg. Æn. IX, 183 :

Nisus ait : Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale, an sua cuique Deus fit dira cupido ?

Quod *Genium Imperii* vocat Honorium, delicata atque ingeniosa adulatio est.

612. *Genius*, Imperator, qui est velut numen ac genius tutelaris imperii. In antiquis nummis legitur : Genio populi Romani.

613. *Majestas* antiqua ratione est populi : quam quum sibi arrogarent solis Imperatores, bonis tamen sub principibus licuit formulas illas veteres revocare. Hic poeta duplicem ponit majestatem mutuo honore certantem, alteram Honorii quod *regia purpura*, Imperator purpuratus, *veneratur*, adorat, jaciendis osculis (ut Otho apud Tac. Hist. I, 36), *vulgus in gradibus circi Convexum*, v. ad XXIV, 190 : alteram populi, cujus *fragor reboat assensu cavæ vallis* h. e. plausu multitudinis in circo, occupante vallem, congregatæ, adeo ut a septem collibus, quibus inædificata Roma est, *Echo* s. repercussus sonus *intonet*.

618. *Trabes*, consepta et clathri de trabibus, circumdant *arva* s. spatia circi, quadrigis ordinarie solita tribui, et species *arenæ* amphi-

Cingunt arva trabes, subitæque adspectus arenæ
Diffundit Libycos aliena valle cruores.
Hæc et belligeros exercuit area lusus.
Armatos hic sæpe choros, certaque vagandi
Textas lege fugas, inconfusosque recursus,
Et pulchras errorum acies, jucundaque Martis
Cernimus: insonuit cum verbere signa magister,
Mutatosque edunt pariter tot pectora motus,
In latus allisis clypeis, aut rursus in altum
Vibratis: grave parma sonat mucronis acuti
Murmure, et umbonum pulsu modulante resultans,
Ferreus alterno concentus clauditur ense.
Una omnis submissa phalanx, tantæque salutant
Te, Princeps, galeæ: partitis inde catervis
In varios docto discurritur ordine gyros,

theatralis subito comparatæ, fundi videt intra se Africanarum bestiarum sanguinem in *valle aliena* h. e. in cavo aliis alias, equestribus scilicet, spectaculis destinato. Circus maximus vallem inter Palatinum et Aventinum montes occupat.

621. *Belligeros* modo *ludos*, s. bella ludicra, memorat poeta: nam gladiatorii cruenti eo ipso tempore abrogati sunt. Forte promoverunt hoc interdictum preces Honorio oblatæ a Prudentio adv. Symmach. II, 1113 sq. Abrogaverat illos in Oriente jam olim Constantinus M. Vid. Gothofr. ad l. I, C. Th. de Gladiatoribus.

622. *Armatos choros*. Hæc est illa Pyrrhicha, quam *armaturam* postera ætas dixit, de qua diligenter egit Vales. ad Amm. XIV, 11, p. 58.

624. *Errorum acies*, cursus et recursus ineunt ita implicatos, ut equites errare videri possint. Id quod Virgilius, Æn. V, 583 sqq. mire exprimit:

Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.

Alii legunt: *erronum acies*, alii *heroum*, vel *errorum acies*.

625. Non opus est, ut tympani intelligamus pulsus: potest flagelli a valida excussione subito reducti ictus, aut sonus quicumque alius percussione excitatus sic indicari.

628. *Mucronis* gladiorum vel hastarum *acutum murmur* vocari potest, in quantum gravi de parma opponitur. De illa percussione clypeorum, vid. Spanh. ad Callim. in Del. v. 136, p. 422 sq.

629. *Modulantem pulsum* vocat numerosum, numeris ac rhythmis, v. g. anapæstis, choriambis constantem. Talis est *concentus ferreus*, qui *clauditur*, h. e. continetur alternis ensium conflictibus.

Quos neque semiferi Gortynia tecta juvenci,
Flumina nec crebro vincant Mæandria flexu.
Discreto revoluta gradu torquentur in orbes
Agmina, perpetuisque immoto cardine claustris
Janus bella premens, lætæ sub imagine pugnæ,
Armorum innocuos Paci largitur honores.
Jamque novum fastis aperit felicibus annum
Ore coronatus gemino : jam Tibris in uno
Et Bruti cernit trabeas, et sceptra Quirini.
Consule lætatur post plurima sæcula viso
Pallanteus apex : agnoscunt Rostra curules
Auditas quondam proavis, desuetaque cingit
Regius auratis fora fascibus Ulpia lictor :

634. Labyrinthi Cretici descriptio; *Gortynium* a Gortyna urbe vocatur quidquid Creticum vel Cretense est.—*Semivir juvencus*, Minotaurus.—*Mæandri flexus* ad labyrinthi rationem explicandam adhibet Ovid. Met. VIII, 162, qui *Phrygiis in arvis Ludit, et ambiguo lapsu refluitque fluitque ; Occurrensque sibi venturas adspicit undas*, etc.

636. *Discretum gradum* dicit, nisi fallor, diversum incessus genus, pro quo trepidarii dicuntur equi et guttonarii, et apud Plautum tolutim badizare; vid. Veget. mulomed. I, LVI, 37, et Salmas. ad Capitolini Maxim. p. 13.

637. *Janus* clausus Deæ Paci honorem hunc habet, ut ludos illi innocuos, pugnæ imaginem referentes, faciat, eo ipso tempore quo annum aperit.

641. *Bruti* liberatoris et consulis primi *trabea* est prætexta consularis; *sceptra Quirini* regium fastigium notant.

644. An hoc dicit, Palatium (nam is quidem est *Pallanteus apex*) post multa sæcula hunc videt verum consulem, eundem Augustum, utroque tam augusto nomine dignum? Certe si aliud sibi velit, ego non intelligere me fateor. Et *plurima sæcula* vel sic dicta sat ὑπερβολικῶς, nisi si generationes intelligamus tricenorum circiter annorum. Etiam illud longe retro removet consulem Honorio æqualem et similem, quod *proavi audire* tantum potuere *curules* Imperatorum in Rostris positas, non videre. Breviter omnia eo ducunt, quasi respiciat poeta ad Trajani imperium : quo jure, viderit. Cæterum a Trajani gente Ulpia etiam Theodosianam familiam derivat Noster, uti vidimus ad VII, 189. Quin audet Trajano aliqua parte præferre Honorium hic v. 335. Exaggerare ultra modum et laudes solet et crimina.

646. Utrum revera in foro Trajano s. Ulpio pompam ex triumphali et consulari mistam celebraverit Honorius, an ornandi modo

Et sextas Getica prævelans fronde secures
Colla triumphati proculcat Honorius Istri.
Exeat in populos cunctis illustrior annus,
Natus fonte suo; quem non aliena per arva
Induit hospes honos; cujus cunabula fovit
Curia; quem primi tandem videre Quirites;
Quem domitis auspex peperit Victoria bellis.
Hunc et privati titulis famulantibus anni,
Et quos armipotens genitor, retroque priores
Diversis gessere locis, ceu Numen, adorent.
Hunc et quinque tui, vel quos habiturus in Urbe
Post alios, Auguste, colant: licet unus in omnes
Consul eas, magno sextus tamen iste superbit
Nomine, præteritis melior, venientibus auctor.

causa hoc poeta finxerit, non liquet. Credibile est hoc forum celebrasse principes, qui Trajani similes videri vellent populo.

647. *Fronde Getica*, i. lauro in bello Getico contra Alaricum parta, velantur sexti consulatus indices secures. In hac pompa etiam fluvii Getarum, Istri simulacrum consueta forma repræsentatum, quæ in Trajani nummis frequens est, memorat aut fingit poeta, ut collum illius premeret victor Honorius.

648. *Istri;* accolarum Danubii, ut dictum sæpius.

650. *Fons* consulatus, et institutorum Romanorum omnium, est ipsa Roma. Consulatus ergo, qui Romæ suscipitur, *fonte suo* videtur *natus*.

651. *Honos hospes*, qui extra domum propriam, hospitisque adeo ministerio exhibetur.

653. *Auspex* fuit hujus sexti consulatus *Victoria* Getica. Solebat auspicato deferri in comitiis, ac deinde suscipi consulatus: huic sexto Honorii auspicium fecit Victoria de Alarico.

654. *Privati anni*, quibus consulatum gessere privati, quod nomen, ut plurimis Pliniani Panegyrici locis constat, jam olim comprehendebat omnes, exceptis Imperatoribus: sed hæc de *titulis famulantibus* adjectio inclinati ad barbariem imperii titulus et signum videtur. Præcedentes igitur consulatus non privatorum modo, sed etiam quos Theodosius gessit, et quos ipse Honorius, hunc sextum adorare debent: quin quotquot geret in posterum, etiam *in Urbe*, quo titulo hunc sextum ita magnifice poeta extulit. Ratio, color certe, splendida brevitate proponitur. Hic enim sextus consulatus melior est superioribus, et exemplum futuris præivit. Finis magnifici carminis inveniri magnificentior an potuerit, dubito.

655. *Regesque priores*, ante Heins.

XXIX.

CL. CLAUDIANI

LAUS SERENÆ REGINÆ

UXORIS STILICHONIS.

ARGUMENTUM.

Calliopen rogat Poeta, cur tamdiu differat Pieriis sertis Serenam donare meritam : licet enim Reginæ caput gemmis fulgeat exquisitioribus, non tamen vile munus erit, si Musa illam insuper decoraverit floribus æternis, quos unda educat Permessia; 1—10. Multæ a vatibus celebratæ fuerunt mulieres, virtute singulari insignes; scilicet Alcestis, Tanaquil, Clœlia, Claudiaque : totum immo de Ulysse Homeri carmen, laus est Penelopæ; quum tot et tantos labores exantlaverit Laertiades, castam ut conjugem demum videret. Harum tamen illustrium nulla feminarum titulis Serenæ certare audebit; 11—33. Regia origine nobilis Serena; quæ possit, Corneliæ glorianti Africam a Scipionibus devictam, referre avi Theodosii triumphum duplicem de Britannis Gætulisque; 34—49. Hispaniam Poeta cæteras inter gentes beatam, et omni laude celebrandam censet; quæ, quum sit equis abundans, segetibusque et metallis locuples, eadem fœcunda fuit principibus piis; nam Trajanum genuit; a quo Ælia domus, Theodosius, Honorius et frater, Flaccillaque,

Maria, et Serena. Hujus ortum haud uno prodigio natura nobilitavit, scilicet frugibus, floribusque, gemmis et auro, libentius effusis; 50—81. Parvus interea Stilicho surgebat in alia regione, ignarus quæ sibi destinata procul reservaretur uxor. Hanc vero lacte suo Horæ nutribant; et loqui Gratiæ docuerunt. Quacumque per herbam reptaret, nascebantur rosæ et lilia; materque jam tum pectore sub tacito spes volvebat magnas; et revera, defuncto patre Honorio, adoptatur Serena a patruo Theodosio, qui eam plus quam paterno amore dilexit; fratrisque Honorii nomen proprio nato indidit; 82—110. Mox Imperator factus, illam Constantinopolin statim accivit: desertis Tagi ripis, incedunt duæ sorores, natu minor Serena, major Thermantia; ambæ innuptæ, et virgineo pudore insignes; quales Diana et Pallas, quum Neptuni revisunt regnum, oculos nullo lasciviæ spectaculo violatos habent, neque audet Triton Cymothoen tangere; tales regiæ virgines limen penetrant parentis sceptrigeri. Ille ambas patrio amore amplexus; sed major merito in Serenam pietas; nam sola poterat iratum pacare, tristemque solari; 111—140. Jam ludus erat puellæ veteres perlegere poetas, Homerum Maronemque inprimis; damnat Helenen, nec Didoni parcit; nobiliora pudicum animum exempla delectant, Laodamia, Evadne et Lucretia. Neque minor his fœminis virgo; 141—159. Inde nubilem factam quisque sibi in aula optat, incerti cui tanta contigerit uxor. Reges dicuntur antiqui jussisse conjugia a procis emenda sub dura lege, periculo mortis dubiæ; sic Hippodamiam Pelops, Atalantam Hippomenes, Dejaniram Alcides meruit, magno vitæ discrimine. Serenam vero dignus Stilicho habuit Augusto judice; vir sane in armis spectatus, muralique, civica et rostrata corona incinctus, solus meruit, socero dante, conjugalem coronam; 160—185. Similiter duci nupsit Thermantia; sed fortuna inferior; nam patriæ salus in Stilichone; unde ille magnis multisque potitur dignitatibus; nempe cui mandata primum cura Imperatorii stabuli, et mox peditum præfectura, magnis hisce præmiis majora adhuc ob virtutem merito;

atque ingruente bello, senes, quamquam ætate et dignitate superiores, Stilichoni tamen exercitus ducendos læti permittunt: quemadmodum, tranquillo mari, clavum sibi quisque vindicat regendum; si turbidus incumbat auster, nautæ se ratemque peritiori tradunt; sic, postquam intonuit Thracii belli tempestas, cunctis pariter cedentibus, dux electus est Stilicho; vicitque ambitum ratio salutis, et livorem formido; 186—222. Illum flens et tremens Serena in arma mittit; lætiorque victorem recipit, et dulci amplexu fovens, rogat per tuta noctis otia pugnarum descriptionem. Illo bellante, nulla optimæ conjugi capillorum cura, nullus cultus; sed vota et preces ad aras effundit, omnique intenta animo, cavet ne quid ex invidia detrimenti capiat fama absentis mariti, illumque mandatis et literis certiorem facit nefariorum Rufini consiliorum; 223—237.

Dic, mea Calliope, cur tanto tempore differs
Pierio meritam serto redimire Serenam?
Vile putas donum, solitam consurgere gemmis,
Et rubro radiare mari, si floribus ornes
Reginæ Regina comam? si floribus illis,

* Carmen vel non absolutum a poeta forte, postquam Serena supplicio affecta est, vel mutilatum temporis injuria. Sero scriptum ipse primus versus indicat.

1. *Calliope*, regina Musarum, præsidens carmini heroico, sic dicta ob pulchritudinem vocis: κάλλος, pulchritudo, et ὄψ, ὀπὸς, vox, quod pulchram habeat vocem. Horatius, Carm. III, IV, 1 sq. « dic age tibia, Regina, longum, Calliope, melos. » *Dic mea Calliope*, id est, mihi cara: sic dixit Virgilius: « nostra Thalia. » Eclog. VI, 2.

2. *Pierio serto*: Musicis hymnis. — *Serenam*. Hæc fuit Theodosio ex fratre neptis, auctore Zosimo, qui mortem illius miserabilem narrat strangulatæ ob vanam Romæ Alarico proditæ suspicionem.

3. *Consurgit* coma, quum in galerum vel tutulum struitur.

4. *Rubrum mare*, s. Erythræum, patria gemmarum i. oriens; vid. XXVIII, 563.

5. Vel hoc ipsum carmen satis declarat, *Reginas* vocari non solas regum uxores, aut quæ ipsæ rerum potiuntur, sed filias quoque et so-

Quos neque frigoribus Boreas, nec Sirius urit
Æstibus, æterno sed veris honore rubentes
Fons Aganippea Permessius educat unda:
Unde piæ pascuntur apes, et prata legentes
Transmittunt sæclis Heliconia mella futuris.
Dignius an vates alios exercuit unum
Femineæ virtutis opus? consorte redempto
Casta maritali successit Thessala fato,
Inque suos migrare virum non abnuit annos.
Hoc Graii memorant. Latiis movet ora Camœnis
Præscia fatorum Tanaquil, rediensque per undas

rores regum: ut nempe ipsum quoque regis nomen latius patet. Dî Deæque etiam inferioris subsellii, ut hic Musa Calliope, reges et reginæ sunt, ut Græcis ἄνακτες et ἀνάσσαι.

6. Sirius stella est in ore Caniculæ, quæ æstatis calores augere ab antiquis credita est.

7. *Veris honorem* esse flores apertum est: *rubentes* non puto simpliciter ad colorem pertinere, sed lucem et vividum splendorem indicare, ut Virg. Georg. IV, 36, *Ante novis rubeant quam prata coloribus*: et *suave rubens hyacinthus*, Ecl. III, 63: et *suave rubens narcissus*, Cir. 96. Et ne objicias, narcissos rubros etiam memorari, etiam hyacinthos non modo ferrugineos, sed et rubros: cogita etiam *Brachia purpurea candidiora nive* esse Albinovani II, 62: et *olores purpureos* Horatii Car. IV, 1, 10. Nempe *purpureum* et hic *rubens* est splendidum, luminis plenum, ἀγλαόν. Vid. Lacerda ad Virg. Æn. VI, 641, et quos laudat Gorallus, s. Clericus Albinovani l. c. Conf. XXXI, 116; XXXV, 90. — Μουσέων ἄνθεα, Antholog. lib. I, c. XII, Ep. I.

8. *Permessus* Heliconis fons et flumen apud Hesiod. Theog. 5, et Virgilium, Ecl. VI, 64. Vid. Strabo IX, p. 281. De *Aganippe* vel ex XVII, 272, constare potest. Ovid. Fast. V, 7, *Hippocrenen Aganippida* unum fontem facit.

9. In hac allegoria *piæ apes* Poetæ sunt: castæ, puræ, quæ nullam cuiquam injuriam inferunt; unde a Nicandro vocantur εὐαγέες, *sanctæ, piæ, bene agentes*: et hinc forte: « Deorum posteritas has regnis suis excepit. » Quintil. in Declamat. Sed et melius *piæ* dicuntur, puto, quia Jovem aluerunt. — *Prata legentes*, quæ colligunt flores pratorum.

10. *Heliconia mella*; poetæ transmittunt posteritati sua carmina quovis melle dulciora.

13. *Thessala* hæc Alcestis Admeti conjux est. Vid. XXVI, 439.

16. *Tanaquil*, Tarquinii Prisci conjux, teste Livio, I, 34: *perita, ut vulgo Etrusci, cælestium prodigiorum mulier*; cujus rei ibi specimina memorantur. De *Clælia*, Liv. II, 13.

Clœlia Tibrinas, et eodem flumine ducens
Claudia virgineo cunctantem crine Cybellen.
Anne aliud toto molitur cárminis actu
Mæonii mens alta senis? quod stagna Charybdis
Armarit, quod Scylla canes, quod pocula Circe:
Antiphatæ vitata fames, surdoque carina
Remige Sirenum cantus transvecta tenaces:
Lumine fraudatus Cyclops, contempta Calypso:
Penelopæ decus est, atque uni tanta paratur

18. De *Claudia*, Vestaline virgine, an matrona, disputandi occasionem dedit scriptorum dissensus. Vide Brouck. ad Propert. IV, 11, 51; Drak. ad Sil. XVII, 33, et Duker. ad Liv. XXIX, 14. Id, quo alligatam navem, quum in vadis Tiberinis hæreret, matris Deûm, perduxisse dicitur Claudia, *funem* vocat Propert. l. c. et Sil. l. c. 41. Fuerit igitur funis ex Claudiæ capillis tortus. *Cingulum* dicunt fere Christiani, qui ejus meminerunt, apologetæ. Graphicum hujus deductionis monimentum habetur in museo Veron. p. 252, 4, in quo catenam potius grandibus annulis intelligas, quam funem. *Capillum* nominat Sid. Apoll. carm. XXIV, 43:

Qualis nec Phrygiæ dicata Vestæ,
Quæ contra satis Albulam tumentem
Duxit virgineo ratem capillo.

Cybellen, Cybeben, matrem Deûm Phrygiam, esse idem numen meminerimus.

19. Audax pronunciatum Poetæ, totius Odysseæ consilium esse ornare Penelopen, quum quidquid vel fecit, vel passus est Ulysses, illius causa susceperit.

20. *Mæonii senis*, Homeri.

21. *Scylla*, filia Phorci, quæ se lavans in fonte a Circe æmula venenis infecto, vidit inferiores corporis partes in rictus caninos seu lupinos conversas, et ideo se præcipitem egit, et mutata est in gurgitem.

22. *Antiphatæ fames* Læstrygonis, qua ille appeteret carnem humanam. Sedes fabulæ Odyss. X, 114. — *Surdos* idem Ulysses fecit socios suos, sive *remiges* auribus cera obturandis; se alligari jussit ad malum. — *Cantus tenaces*, qui retinent, et quasi invitum affigunt, ne velit possitque adeo discedere.

24. *Contempta Calypso* quin decus sit Penelopes, non est dubium. Sed quid ad illam Polyphemi oculus exterebratus? nisi forte facit ita tenerum amorem Ulyssis in conjugem, ut illius tantum revisendæ causa vivere, utque vivere posset, excæcare Polyphemum voluerit. Tale quid de se suaque uxore prædicat Seneca epist. IV, p. 514, de tutela valetudinis agens: « Quid jucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias. Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare. »

25. *Uni pudicitiæ* Penelopes celebrandæ paratur tanta scena mirabilium historiarum.

Scena pudicitiæ : terræ pelagique labores,
Et totidem sævi bellis, quot fluctibus, anni,
Conjugii docuere fidem : sit Claudia felix
Teste Dea, castosque probet sub numine mores,
Absolvens puppisque moras crimenque pudoris :
Penelope trahat arte procos, fallatque furentes
Stamina nocturnæ relegens solertia telæ;
Non tamen audebunt titulis certare Serenæ.
Quod si nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus, atque omnes redeunt in semina causæ,
Quis venerabilior sanguis? quæ major origo,
Quam regalis, erit? non hoc privata dedere
Limina, nec tantum poterat contingere numen
Angustis Laribus : patruo te Principe celsam
Bellipotens illustrat avus : qui signa Britanno
Intulit Oceano, Gætulaque reppulit arma.
Claram Scipiadum taceat Cornelia gentem,

26. Deest hic versus Med. 1 et 4.

27. Decem Ulyssis anni *sævi* erant *bellis* et pugnis ad Trojam, *totidem* anni *fluctibus* ac tempestatibus in reditu sustinendis. Omnes fidelem ostenderunt conjugi, cujus inde elucet virtus et amabilitas.

30. *Crimen pudoris*, intell. violati. Fuisse enim ante hoc factum ambiguæ famæ Claudiam, scriptores laudati narrant.

32. *Solertia* est ipsum virtutis nomen abstractum pro concreto positum. Sed quod *nocturnam telam* vocat, non est accipiendum quasi nocte texuerit Penelope, sed tela, quam nocte retexuit : hoc significat h. l. verbum *relegere*, q. d. retro legere, ut *relegere cursus* Horat. Carm. I, xxxiv, 5, est retro currere ea via qua veneras.

33. *Titulis* nobilitatis, honoris, virtutis.

35. *Omnes* laudes redeunt tanquam in semina causæ suæ. Ingenita a majoribus virtus, ingenium virtutis capax, velut semen est, e quo enascuntur actiones. Cur tantus vir factus est Cæsar? præclarum nactus erat ingenium, materiem velut herois. Hoc jam ad Serenæ natales transfert, de quibus videnda tabula genealogica.

38. *Numen* hic majestas, et magna vis ingenii.

40. *Signa Britanno*; supra hoc vidimus de Theodosio seniore.

42. *Cornelia*, Gracchorum mater, virtute et doctrina florens mulier, cujus etiam fragmenta literarum exstant, et cum Cornelio Nepote solent edi.

Seque minus jactet Libycis dotata tropæis.
Cardine tu gemino lauros prætendis avitas;
Inde Caledoniis, Australibus inde parentum
Cingeris exuviis: necdum moderamina mundi
Sumpserat illa domus, quum te Lucina beatis
Ederet astrorum radiis. O maxima rerum
Gloria! post genitam didicit regnare Serenam.
Quid dignum memorare tuis, Hispania, terris
Vox humana valet? primo levat æquore Solem
India: tu fessos exacta luce jugales
Proluis, inque tuo respirant sidera fluctu.
Dives equis, frugum facilis, pretiosa metallis,

43. *Dotata;* puellæ romanæ pro dote computabant et paternos triumphos, seu gloriam victoriis collectam.

44. *Cardinem* ponit ut alias *polum*, pro regione: quamquam hic etiam propria s. angustiore significatione potest accipi, quum septentrionales sint Britanni, Caledonii præsertim, qui hodiernis Scotis (vid. XXII, 146) respondent. Conf. VII, 52; VIII, 24 sq. — *Prætendis lauros*, præ te fers, ut in triumpho.

45. *Caledoniis*, Scoticis; nam eam insulæ partem, quæ nunc Scotia est, Caledoniam olim appellatam, quum ex aliis, tum ex Tacito maxime liquet. Cluverius. — *Parentum* nomine patrem et avum comprehendit. *Exuviæ*, spolia, quæ detraxerunt pater et avus hinc Britannis, hinc Mauris.

47. *Lucina* maturandis partibus præfecta, *Rite maturos aperire partus Lenis Ilithyia* (Hor. Car. sæc. 13 sq.), *edidit* Serenam *beatis astrorum radiis*, sub felici constellatione.

49. Splendidum nihil hoc videtur. Tale quid autem, nisi fallor in animo Poeta habuit: domus Theodosiana ideo regno aucta est, quia habebat jam Serenam, quam humilior sors regia non deceret. Cæterum hinc discimus, post A. C. 379, quo imperare cœpit Theodosius, natam esse Serenam.

50. Post generis laudem transit ad patriam, et hic etiam, ut solet, modum excedit.

51. Solemne poetis Solem mergere Oceano occidentali circa Hispaniam, et Indico sive Orientali educere; vid. XVIII, 353. Dant illi nempe equos, quos a fatigatione et sudore curant abluendos poetæ, ut nostros.

53. *Respirant;* sidera fatigata suo cursu lavantur aquis tuis, et sic recreata respirare liberius videntur.

54. *Equus*, antiquum Hispaniæ in nummis symbolum, ad equorum, quos gignit, multitudinem et præstantiam refertur. Propter fertilitatem terræ et metallorum divitias olim fuisse nobilem, idque

Principibus fecunda piis; tibi sæcula debent
Trajanum : series his fontibus Ælia fluxit.
Hinc senior pater; hinc juvenum diademata fratrum.
Namque aliæ gentes, quas fœdere Roma recepit,
Aut armis domuit, varios aptantur in usus
Imperii : Phariæ segetes, et Punica messis
Castrorum devota cibo : dat Gallia robur
Militis : Illyricis sudant equitatibus alæ.
Sola novum Latiis vectigal Iberia rebus
Contulit, Augustos. Fruges, æraria, miles
Undique conveniunt, totoque ex orbe leguntur;
Hæc generat, qui cuncta regant : nec laude virorum
Censeri contenta fuit, nisi matribus æque
Vinceret, et, gemino certatim splendida sexu,
Flaccillam Mariamquè daret pulchramque Serenam.
Te nascente, ferunt per pinguia culta tumentem
Divitiis undasse Tagum : Callæcia risit

mutatum, et quibus rationibus? non difficilis, sed longior est disputatio. — *Metallis;* in Hispania multæ auri argentique venæ, quas usque ad miraculum celebrant Aristoteles, Diodorus Siculus, Plinius, Justinus et alii.

56. *Series Ælia*, Hadrianus, et qui ab eo nomen per adoptionem duxere. *Senior pater* Theodosius est; *juvenes fratres* Arcadius et Honorius. Dicit *juvenum diademata* ad signandos juvenes diademate regio ornatos.

58. *Gentes* vocat, sed maxime regionum ipsarum munera intelligere Poetam, apparet.

61. *Devota* videtur dixisse, ut inde numen aliquod et divina majestas Imperii Rom. intelligatur. Deo enim proprie *devoveri* aliquid dicitur.

62. *Miles* antiqua ratione ab equite distinguitur. — *Illyricæ* gentes adhuc equestrem militiam amant : inde illa Husarorum, ut hodie vocantur, disciplina. Nempe loquimur de Illyrico, quantum erat Claudiani ætate, ad Danubium usque a sinu inde Hadriatico patens; vid. ad VII, 201. Verbo *sudant* celeritatem, credo, equorum voluit notare. Horat. Carm. I, xxv, 9, *Eheu quantus equis, quantus adest viris Sudor!* — *Alas* esse equitum, ut militum *cohortes*, bene Poeta meminerat.

68. *Sexu; cultu, sensu,* alii.

69. Ælia *Flaccilla*, mater Imperatoris Honorii, X, 43. *Maria*, Honorii comitis uxor, mater Serenæ.

71 Hispanica nomina, et quidem Hispaniæ septentrionalis, po-

Floribus, et roseis formosus Duria ripis
Vellera purpureo passim mutavit ovili.
Cantaber Oceanus vicino litore gemmas
Exspuit : effossis nec pallidus Astur oberrat
Montibus ; oblatum sacris natalibus aurum
Vulgo vena vomit ; Pyrenæisque sub antris
Ignea flumineæ legere Ceraunia nymphæ :
Quæque relabentes undas æstumque secutæ
In refluos venere palam Nereides amnes ;
Confessæ plausu dominam, cecinere futuris

nit, *Tagum* aureas arenas agentem, *Callæciam* regionem, s. Callaicam, quæ Gallicia hodie est, tum *Duriam*, quem *Durium* alii vocant prima syllaba producta : sive cogitate ita scripsit Noster, sive aberravit ad Duriam Italiæ, Alpinum flumen. Tagus hodie *Tagorio ;* Duria, seu *Duero,* aliis dicitur Turia.

73. Imitatus videtur Virgil. Ecl. IV, 43 ; sed minori judicio :

........Aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto, etc.

— *Ovili* designat gregem ovile implentium.

75. *Pallidi* metallorum Asturiæ fossores, quod toti huic generi, apud inferos et velut inter manes versanti, solemne est. *Cæterum* in hac auri gignendi societate *Asturiam, atque Callæciam et Lusitaniam* conjungit Plin. XXXIII, 4, s. 21.

74. In litore inter calculos alios interdum inveniuntur etiam gemmæ.

76. *Oblatum.... aurum* videtur dicere cum respectu ad *aurum oblaticium*, quod Senatores quibusdam occasionibus (quibus forte ex h. l. gratulatio natalium adjicienda est) ultro offerre Imperatori solebant ; de quo vid. Jac. Gothofr. paratit. ad Titulum C. Th. VI, 2, de Senatoribus, et... auro oblaticio. Pro hoc auro oblaticio igitur Serenæ natalibus aurum *Vulgo vena vomit.*

78. *Ceraunia* gemma memorata Plinio, XXXVII, 9 et 10 : posteriore loco s. LXV, nomen inde videtur repetere, quod *cadere cum fulminibus* (κεραυνοῖς) dicatur. Mihi probabile est, potius insignem gemmæ fulgorem, quasi cujusdam fulminis sic notatum : certe Noster ea de causa vocat *ignea.*

81. *Cecinere Auspicium Nereides*, i. e. prædixere, quod illa quondam adulta matrimonium habitura, quanto marito destinata sit. Omnis antiquitas futurorum prædictionem Dîs tribuit, non summis tantum, et quos majorum gentium ludens vocavit Cicero ; sed minoribus quoque, Silenis, Satyris, Harpyiis adeo, tum speciatim marinis, Proteo, Nymphis, etc. Ipsum *divinationis* nomen inde ortum, ut reciproca videantur esse et ἀντιστρέφειν, Deus est, ergo divinare potest : divinat, ergo divinus est. Ipsum autem *divinus* utramque notionem habet.

Auspicium thalamis. Alio tum parvus in axe
Crescebat Stilicho, votique ignarus agebat,
Debita cui longe conjux, penitusque remoto
Orbe parabatur tanti concordia fati.
Nec tua mortalis meruit cunabula nutrix.
Ubera prima dabant gremiis redolentibus Horæ,
Ternaque te nudis innectens Gratia membris
Afflavit, docuitque loqui: quacumque per herbam
Reptares, fluxere rosæ; candentia nasci
Lilia: si placido cessissent lumina somno,

82. *Alio in axe*, apud Vandalos. Oros. VII, 38: *Interea comes Stilicho, Vandalorum imbellis, avaræ, perfidæ et dolosæ gentis genere editus*, etc. Sed assignare propius patriam Stilichoni, in gente tam vaga et ambulatrice, cui non inepte a German. verbo *wandeln* nomen arcessas, difficile est: non improbabile tamen videtur, ad sinistram Danubii ripam, Illyrico, speciatim Pannoniæ oppositam, patriam Stilichonis fuisse.

83. *Voti* nuptialis, ipsiusque matrimonii. Forte hoc ipso tempore cœperunt *voti* nomine ita uti, quod deinde JCtis solemne fuit, ubi dicerent, *ad secunda vota transire* e. i. g. a. —*Debita conjux*, fato destinata, solemni formula, de qua vid. ad Æn. VI, 66. *Concordia fati* ipsum matrimonium significat.

87. *Redolentia gremia* videtur Horis tribuere cum respectu ad Veris flores et fructus Autumni, quæ tempestates apud Græcos *Horæ* peculiariter dicuntur. In Hymno Orphico, p. 140, πολύοδμοι dicuntur, πέπλους ἐννύμεναι δροσεροὺς ἀνθῶν, etc. Cæterum antiquum est Horis, in quantum personæ et Deæ sunt, tale munus nutricium tribuere. Opportune huc adtulit Heinsius locum Pindari, Pyth. Θ, 104, ubi Aristæum, Cyrenes nymphæ filium, Mercurius defert Horis: Ταὶ δ' ἐπιγουνίδιον κατθηκάμεναι βρέφος αὐταῖς, Νέκταρ ἐν χείλεσι καὶ ἀμβροσίαν στάζουσι, pueri suis genibus impositi labiis nectar instillant et ambrosiam. Hic dant ubera Serenæ: itaque matres fuisse oportet, quod nescio an aliquis tradiderit. Cæterum nomina boni ominis tribuunt eis Hesiodus, Theog. 902, Hymnusque Orphicus, 42, Εὐνομίαν, Δίκην, Εἰρήνην.

89. *Afflavit* delectum docte verbum, quo divinum munus, commendationem vultus, sermonis, gestus, impertitam Serenæ, declaratur, ut Æn. I, 391, filio suo Æneæ *lumenque juventæ Purpureum, et lætos oculis adflarat honores*.

91. Si in gramine dormiendi causa jaceret Serena infans, *surgebat* statim e terra purpurea viola, *factura* et præstitura infanti *cubile*. Hæc erat veris speciem præbens *imago regalis* lecti, cui destinata erat puella. Igitur *factura* servandum puto: *fractura* nescio quomodo hic placere potuerit. *Frangere*

Purpura surgebat violæ, factura cubile
Gramineum, vernansque tori regalis imago.
Omnia non audet genitrix tam magna fateri,
Successusque suos arcani conscia voti
Spe trepidante tegit: gestabat Honorius arcto
Te pater amplexu. Quoties ad limina princeps
Theudosius privatus adhuc fraterna veniret,
Oscula libabat, teque ad sua tecta ferebat
Lætior. In matrem teneris conversa querelis,
« Quid de me propriis auferre Penatibus, inquis,
Imperat hic semper? » Præsagia luserat error,
Et dedit augurium regnis infantia linguæ.
Defuncto genitore tuo sublimis adoptat
Te patruus, magnique animo solatia luctus
Restituens, propius, quam si genuisset, amavit
Defuncti fratris sobolem: nec carior olim

lectos, s. *toros* dicuntur suo incubitu homines: purpura violæ quomodo frangere cubile potuerit, non video. Porro bene convenit, ut illa *purpura* dicatur per appositionem *imago tori*, species lecti.

94. *Genitrix* Serenæ hæc portenta observans, et pro ominibus illa magnitudinis infanti destinatæ habens, non ausa est fateri. Si Christiana fuit, ut nec improbabile est, forte Josephi patriarchæ invidiam metuit.

98. *Theudosius*. De hac forma vid. ad XV, 216,

101. *Propriis Imperat*. In his duobus verbis omen seu augurium continetur. Proprii Penates sunt domus privata: *Imperat*, refertur ad Theodosium quem infans Serena ominatur Imperatorem fore.

102. Hoc proprie *omen* vocabant, cum verba alio consilio prolata apte caderent, ut possent futurum quiddam significare. Collegi olim plusculа de hoc genere ominum, Chrestom. Plin. LI, LV, p. 438, præsertim ex Cic. de Divinat. I, 45, et II, 40. Parvula Serena queritur, a Theodosio patruo de suis Penatibus auferri: hoc deinde magna cum illius felicitate factum per adoptionem. *Regnum* hic est conditio mulieris a Rege vel Imperatore adoptatæ.

103. *Dedit augurium infantia*. Pueri prophetiæ celebrantur in sacra scriptura; sed et in profanis auctoribus, pueri optima rerum futurarum præsagia dederunt. — *Augustum* pro *augurium* Buslid.

107. *Nec carior*. Amor mutuus non magis devinxit inter se Laconas, Castorem scilicet et Pollucem, liberos Ledæ, quam devinxerat Theodosium et Honorium fratres.

Mutua Ledæos devinxit cura Laconas.
Addidit et proprio germana vocabula nato;
Quaque datur, fratris speciem sibi reddit adempti.
Denique quum rerum summas electus habenas
Susciperet, non ante suis impendit amorem
Pignoribus, quam te pariter fidamque sororem
Litus ad Eoum terris acciret Iberis.
Deseritur jam ripa Tagi, Zephyrique relictis
Sedibus Auroræ famulas properatur in urbes.
Incedunt geminæ proles fraterna puellæ;
Inde Serena minor, prior hinc Thermantia natu,
Expertes thalami, quarum Cythereia necdum
Sub juga cervices niveas Hymenæus adegit.
Utraque luminibus tumidum micat : utraque pulcras
Excitat ore faces : qualis Latonia virgo,
Et solo Jove nata soror; quum forte revisunt

108. *Laconas* intelligit Castora et Pollucem, quorum hic natura immortalis illum mortali creatum semine *alterna morte redemit*, ut est Æn. VI, 121. Theodosius suo filio dedit *germana vocabula*, nomen fratris sui defuncti, vocavit Honorium.

109. *Addidit.* Theodosius dedit filio suo Honorio nomen fratris sui, qui et Honorius dicebatur, sic ut in filio suo servaret sibi imaginem quamdam fratris amissi.

113. *Sororem* Serenæ Thermantiam forte nesciremus, nisi hic et deinde v. 186, illius memoriam servasset Poeta.

116. *Urbes Auroræ famulæ,* Orientalis imperii sedes Constantinopolis, et vicinæ.

117. *Proles fraterna*, Thermantia et Serena, filiæ Honorii, qui frater erat Theodosii.

119. *Cythereia juga* esse mari amorem sexus alterius, constat : ille amor, illud jugum eo sanctius est, quum *Hymenæus*, nuptiarum Deus, cervicem ante liberam sub illud adegit.

121. *Tumidum* a poetis ad maturitatem nubilem significandam adhiberi, vel Noster satis docet, XXXI, 124, *matura tumescit Virginitas.* Sic *tumida virginitas est* Stat. Theb. II, 204, et Achill. I, 292, *Virginitas matura toris, annique tumentes.* Nondum tamen ausim simpliciter damnare antiquam lectionem *timidum*, quæ virginalem modestiam, virorum metuentem, indicare potest. Verbum *micare* vividum illum oculorum vigorem, quas sibi sagittas Cupido facit, signat: *timidum* illis ignibus moderatur.

123. *Solo Jove* nata est, e cerebro illius, Minerva, soror Dianæ.

Æquorei sortem patrui, spumantia cedunt
Æquora, castarum gressus venerata Dearum;
Non ludit Galatea procax, non improbus audet
Tangere Cymothoen Triton, totoque severos
Indicit mores pelago pudor, ipsaque Proteus
Arcet ab amplexu turpi Neptunia monstra.
Tales sceptriferi visuræ tecta parentis
Limen Honoriades penetrant regale sorores.
Ambas ille quidem patrio complexus amore:
Sed merito pietas in te proclivior ibat.
Et quoties, rerum moles ut publica cogit,
Tristior, aut ira tumidus flagrante redibat,
Quum patrem nati fugerent, atque ipsa timeret
Commotum Flaccilla virum, tu sola frementem
Frangere, tu blando poteras sermone mederi.
Alloquiis hærere tuis; secreta, fidelis:
Prisca puellares reverentia transilit annos.

124. *Patruus* filiarum Jovis Neptunus. *Spumantia* ipsum jam indicat quiddam affine Veneri, quæ Ἀφροδίτη, e spuma maris orta putatur.

126. *Galatea*, Nympha sic dicitur ἀπὸ τοῦ γάλακτος, a lacte seu candore.

127. *Tritonis* et *Cymothoes* lusus describit etiam X, 136 sq.

128. *Pudor*, reverentia virginum majorum, scilicet Serenæ et Thermantiæ. — *Proteus* velut pastor quidam monstrorum marinorum. Virg. Georg. IV, 395; Horat. Carmin. I, II, 7.

133. *Pietas*, pius amor, studium paternum magis propensum erat in Serenam, quam in Thermantiam.

135. Hic alius *tumor* ab ira, ut Hor. de Art. Poet. 94:

Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Vid. Bentl. ad ejus libelli v. 197, ubi legit, *et amet pacare tumentes*.

137. *Frementem;* immurmurantem, et leonis instar rugientem: ira quippe Theodosii magnas calamitates intulit. Vid. lib. II in Ruf. v. 280. Alias tamen a Cedreno dicitur: χαρίεις τὴν ὁμιλίαν, τὸν τρόπον δὲ χαριέστατος: *gratus in alloquiis, moribus autem gratissimus.*

139. *Alloquiis hærere tuis* solebat Theodosius: tu, Serena, *secreta*, taciturna, secreti capax jam tum eras, et *fidelis*. *Prisca*, sæculo antiquo digna *reverentia*, et venerabilitas, sit venia verbo, quæ in te erat, superabat annos puellares.

140. *Prisca reverentia*, digna sæculis priscis, et quæ simili deferatur ætati: ac revera fuit in Serena mira taciturnitas, comitasque morum.

Non talem Triviæ confert laudator Homerus
Alcinoo genitam : quæ, dum per litora vestes
Explicat, et famulas exercet læta choreas,
Auratam jaculata pilam, post naufraga somni
Otia, progressum foliis expavit Ulyssem.
Pierius labor, et veterum tibi carmina vatum
Ludus erant : quos Smyrna dedit, quos Mantua, libros
Percurrens, damnas Helenen, nec parcis Elissæ.
Nobiliora tenent animos exempla pudicos.
Laodamia sequens remeantem rursus ad umbras
Phylaciden, et prona ruens Capaneia conjux
Communes ardente viro mistura favillas,
Et gravis incumbens casto Lucretia ferro,

141. Nausicaæ, Alcinoi Phæacum regis filiæ, præfert Serenam, quam Dianæ (hæc enim est *Trivia*, triformis Hecate) comparat Homerus, Οδ. ζ, 102. Hæc dum siccantur in litore vestes, pila ludit cum puellis suis; strepitu illo excitatus Ulysses a naufragii labore somno se recreans, prodit de virgultis suis, etc.

147. *Smyrnam* hic facit Homeri patriam, imitatus Statium suum, Silv. IV, 2, 9 : « non, si pariter mihi vertice læto Nectat adoratas et Smyrna et Mantua lauros, Digna loquar. » — *Libros* Homericos et Virgilianos : sicque Serena linguæ latinæ et græcæ perita erat et docta: qualis fuit Sappho apud Græcos, Cornelia apud Romanos, et apud nos Margarita Valesia, Navarrorum Regina, avia Henrici Magni, quippe « æternis literarum monumentis, quæ plurima et præclarissima conscripsit, nominis sui memoriam posteritati consecratam reliquit. » Scævola Sammarthanus. Idem sentiendum de Margarita Henrici Magni uxore, quæ Commentarios eleganter scripsit. — *Mantua;* natus erat Virgilius prope Mantuam, in vico cui nomen Andes, vulgo *Pietola.*

148. Laudat castitatem Serenæ, quæ *Helenen damnet*, nec *Elissæ* s. Didoni, *parcat* : secus atque illa apud Juvenalem, VI, 435, doctrinæ affectatrix, quæ *perituræ ignoscit Elissæ.*

150. *Laodamia* impatienter adeo tulit mortem Protesilai, conjugis sui, cui Iphiclus pater, *Phylacus* avus adsignatur (vid. Eustath. ad Ιλ. Β, 695, p. 245, 11) ut mortem in complexu ejus ab inferis revocati oppeteret. Hinc *comes exstincto Laodamia viro*, Ovid. Trist. I, VI, 20. Hujus Laodamiæ ad Protesilaum suum est Ovidiana Epistola XIII.

151. *Capanei* conjux Evadne viri se rogo injecit, de qua Martial. IV, 75 :

Arserit Evadne flammis injecta mariti.

Evadnen et Laodamiam etiam uno versu, Æn. VI, 447, junxit Virgilius.

Vulnere quæ proprio facinus testata tyranni
Armavit patriæ justos in bella dolores,
Exsule Tarquinio; memorandaque concidit, uno
Ulta pudicitiam libertatemque cruore.
Talia facta libens non tu virtute minori,
Sed fato meliore, legis. Jam nubilis ætas
Principe sollicito votis erexerat aulam
Incertis, quem tanta tori fortuna maneret.
  Antiquos loquitur Musarum pagina reges,
Quod dira sub lege procos certare juberent,
Empturos thalamum dubii discrimine leti,
Et sua crudeles gauderent pignora mortis
Ambitione peti. Curru Pisæa marino

156. Ablativi *Exsule Tarquinio* rarior hic vis est. Ita armavit dolores patriæ Lucretia, ut exsul fieret, exsulatum abiret ad Etruscos Tarquinius.

159. *Fato meliore*. Laodamia, Evadne, Lucretia, amorem maritorum et fidem conjugii probarunt in morte virorum, in injuria illata corpori: tu felicior, idem factura, non habuisti exempli talis occasionem vel necessitatem.

160. *Vota* referenda videntur ad adolescentes, qui erigebantur votis et spe nuptiarum regiarum.

163. *Quod* particula non simpliciter ἀφηγηματικὴ est, quam tamen hæc ætas non refugit; sed potest rationalis s. causalis quodammodo videri. Quosdam reges hoc nomine celebravit historia, *quod juberent*, etc. His regibus e nostris libris addere licet Saulum, a genero suo centum præputia Philistæorum sibi stipulantem.

164. *Emere thalamum*, Virgiliana formula, Georg. I, 31:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.

Hic etiam ad antiquum omnium fere gentium morem respicitur, quo viri sibi emebant, pretio comparabant uxores.

166. Œnomaus, Elidis et Pisarum tyrannus, a genero mortem ut caveret ab oraculo monitus, eam legem posuit procis Hippodamiæ filiæ, ut eam haberet, qui ipsum patrem quadrigis vicisset, interficerentur vero victi. Post XIII ita interemptos accipit conditionem Pelops, etc. — *Currum* pro equis junctis hic etiam capiendum, apparet: *Marinum* autem, a Neptuno acceptum. Fabula hæc inter nobilissimas Græcorum, multis monimentis, quæ Pausanias adhuc vidit, celebrata; vid. qui laudantur ad Hygin. fab. 84. Quum ab ea originem ludorum Olympicorum derivarent, suo illam more cecinit Pindarus Ol. A. Illud de equis, a Neptuno acceptis, v. 139 sq. Hinc *Neptunia lora* Pelopi dat Stat. Theb. VI, 283.

Fugit tela Pelops : nam perfidus objice regis
Prodidit Œnomai deceptum Myrtilus axem.
Hippomenes trepidus cursu ferroque secutam
Aurato volucrem flexit Schœneida pomo.
Herculeas vidit fluvio luctante palæstras
Mœnibus ex altis Calydon, pretiumque labori
Dejanira fuit, quum pectore victor anhelo
Alcides premeret, retroque Achelolus iret
Decolor : attonitæ stringebant vulnera Nymphæ;
Saucia truncato pallebant flumina cornu.
Te non Hesperidum pomis, non amne subacto,
Non socerum fallente rota, sed judice dignus

167. *Objice*, poetice: obex est ille clavus, qui perforato axi extremo inditus prohibet, ne rota, lubricato axungia modiolo, inter rapidum illum circumactum desilire, destituere (*decipere*) axem, et terræ illisum frangere, evertere quidem certe aurigam, possit. Hunc clavum, (ἔμβολον ἐπὶ τοῦ ἀκραξονίου) aut plane non indidit, aut cereum fecit Myrtilus, faber et auriga Œnomai (ἁρματοπηγὸς καὶ ἡνίοχος) ab Hippodamia corruptus, ut ex antiquioribus narrat Schol. Apollo. Argon. I, 752.

168. *Deceptus axis* est, ut jam innuimus, destitutus ab illo clavo s. retinaculo suo, ut non amplius innitatur rotæ, sed terræ illisus frangatur, aut hæreat certe. Vid. de usu hujus verbi poetico copiosam silvam ab Heinsio et Burmanno collectam ad Æn. IV, 17.

169. Hippomenis et Atalantæ Schœnei fil. fabulam delicate narrat Ovid. Met. X, 560. Breviter cursu certantem secum puellam, quoties superatura videbatur, malo aureo (qualia sunt Hesperidum, quorum tria a Venere acceperat) projecto retardavit. Turbas ac dissidia mythologorum de hac Atalanta refert Spanh. ad Call. H. in Dian. v. 216, p. 275 sqq.

171. Dejaniram Œnei, qui Calydone imperitabat, filiam, simul petebant Hercules et Achelous, fluvius patrius, qui, ut alii Dii marini, formas assumere, prout opus esset, varias poterat. Exitus hic fuit, ut superaret Hercules, cornu alterum perderet Achelous, quod nymphæ susceptum fructibus omnibus impletum *Copiæ Cornu* fecere; eædem nempe, quas noster facit *stringere*, h. e. alligare et claudere studere vulnera patris sui. Narrat pulchre ipse Achelous apud Ovid. Metam. IX pr. De fluvio *pallente*, et *cornibus* fluviorum conf. dicta ad XX, 163 sq.

176. *Squallebant* conjecit Heins.

177. *Hesperidum poma* vocat mala aurea, quæ a Venere accepta jactavit, ut modo dictum, Hippomenes. Cf. VII, 37.

178. *Non socerum fallente rota*, ut Pelops.

Augusto, variis Stilicho spectatus in armis
Accipit, et regni dotes virtute paravit.
Sæpe duces meritas bello tribuere coronas.
Hunc cingit muralis honos : hunc civica quercus
Nexuit : hunc domitis ambit rostrata carinis.
Solus militiæ mira mercede jugalem
Promeruit Stilicho, socero referente, coronam.
Agnovit patrui similem Thermantia curam :
Nupsit et illa duci; sed longe fata sororis
Inferiora tuis : alio tibi lumine tædas
Accendit Romana Salus, magnisque coronis
Conjugium fit cura tuum : dilectus equorum,

180. *Regni dotes*, munera, quæ debebantur domui regiæ pro puella regina.

181. De militaribus coronis multa ubique mentio. Locus classicus Plin. XVI, 4, explicatus et illustratus a me Chrestom. Plin. n. 72, collato præsertim altero Gellii V, 6.

182. *Muralis honos;* corona muralis facta in speciem pinnarum muri et ei decreta, qui primus murum conscendisset.

183. *Rostrata*, corona navalis in rostri speciem ex auro facta.

184. *Jugalem coronam*, h. e. nuptialem s. matrimonium e domo regnatrice, militaris virtutis præmium interdum fuisse, docet historia tum sacra, tum alia.

185. *Referre mercedem* hic dicitur ea ratione, qua referre gratiam.

187. Quis hic *dux* maritus Thermantiæ fuerit, non potest hodie, ut videtur, confici. Barthius conjicit, fuisse Bathanarium, de quo Zos. V, 37; sed levi nimis conjectura.

189. *Romana Salus* hic ut Deæ cujusdam nomen poni videtur, ita fere ut alias Fortuna P. R. Quæ sequuntur, ita intelligo : *Conjugium tuum*, Serena, fit in Stilichone *cura* et incitamentum *magnis coronis*, h. e. ad fortia facta patranda, et magnas inde promerendas coronas. Dativus casus *coronis* positus pro accusativo a præpositione *ad* recto. Sed dignius mihi locutus videretur poeta, si pro *cura* legeretur *caussa;* quod nomen, quum invenire in bono libro optarem, voti critici me compotem mox observavi.

190. *Dilectus equorum* indicat illud quod est in tabula honorum Stilichonis, *comes domesticorum et stabuli sacri*. Vid. Guther. de Off. Do. Aug. II, 17. Nam *sacra* vocantur Constantinopolitanorum non *largitiones* modo, sed *stabula* etiam et *præsepia*. Laudantur hic patriæ equorum insignium. Atque Argos ἱππόβοτον quidem jam Homero laudatum Il. γ, 75 et 258. Vid. Varr. R. R. II, 1, 9. *Phrygios* hoc poetæ nostri testimonio, ab ætate Vegetii non remoti, intelligo Mulom. IV,

Quos Phrygiæ matres, Argæaque gramina pastæ
Semine Cappadocum sacris præsepibus edunt,
Primus honos. Gemino mox idem culmine duxit
Agmina; commissosque labor sic gessit honores,
Ut semper merito princeps quum magna dedisset,
Deberet majora tamen. Si bellica nubes
Ingrueret, quamvis annis et jure minori
Cedere grandævos equitum peditumque Magistros
Adspiceres, totumque palam permittere Martem.
Nec gradus ætatisve pudor senioribus obstat,

6, 3, ubi *Frigisci* librariorum culpa vocari videntur. Eodem loco memoratur *Cappadocum gloriosa curribus nobilitas*. Phryges ipsi ab Homero dicuntur ἱππόδαμοι, *equorum domitores;* et αἰολόπωλοι, *varios velocesque pullos habentes.*

192. *Sacris præsepibus;* stabulum sacrum, Imperatorium : adeo ea omnia sacra dicuntur, quæ regum sunt!

193. Esse in hoc versu descriptionem Magistri utriusque militiæ per Orientem, dubium mihi non est. Hanc autem commode effici lectione, quam retinui, Heinsiana, itidem mihi liquet. —*Culmen* certe de magisterio et quocunque gradu altiore frequenter ponitur. Vid. Gothofr. Glossar. nomic. Cod. Theod. et ipse Noster III, 205; XVII, 16; XXXI, 58. Sed hoc non eo valet, ut hanc Claudiani manum esse ausim contendere. — *Geminum Idæ germen* interpretatur cl. Hagenbuchius Epist. epigraph. p. 294 et (28) intelligit Idæ nomine ipsum Orientis imperium, cujus germen sint milites. Mihi, si sit a Claudiano, interpretari liberet, geminum baculum, s. sceptrum, symbolum duplicis magisterii, ab Idæ nobilissima silva decisum : ita ut illud V, 162, *fraternas ex æquo dividat hastas* significat exercitum a Theodosio relictum inter fratres æquis partibus dividat. Fuit Stilicho equitum peditumque magister; hoc *geminum* est *culmen*, seu duplex honos, ad quem, velut ad dignitatum pulcherrimarum fastigium, evectus est. Sic et apud Gallos, « Comes stabuli regii, » *Connétable*, prima fuit in re militari dignitas.

194. *Labor* Stilichonis, h. e. consueta metonymia ipse Stilicho laboriosa diligentia sua *sic gessit* munera sibi demandata atque *honores*, etc. *Merito* deponentis significatione, merenti.

196. *Bellica nubes,* incursus Barbarorum, nubis instar, erumpens et effervescens in regiones romanas.

199. *Totum permittere Martem;* totius belli curam atque molem Stilichoni juniori committebant etiam ipsi senes.

200. *Pudor ætatis* vel est reverentia, quam suæ putabant habendam ætati a minori potestate majores; vel metus, ne sibi turpe esset minori parere.

Ne juveni parere velint: ceu flamine molli,
Tranquillisque fretis, clavum sibi quisque regendum
Vindicat: incumbat si turbidus Auster, et unda
Pulset utrumque latus, posito certamine nautæ
Contenti meliore manu, seseque ratemque
Unius imperiis tradunt, artemque pavore
Confessis finem studiis fecere procellæ.
Haud aliter Stilicho, fremuit quum Thracia belli
Tempestas, cunctis pariter cedentibus, unus
Eligitur ductor: suffragia quippe peregit
Judex vera timor: victus ratione salutis
Ambitus, et pulsus tacuit formidine livor.
Quis tibi tunc per membra tremor, quantæque cadebant
Ubertim lacrymæ, quum sæva vocantibus arma
Jam lituis, madido respectans limina vultu,
Optares reducem, galeæque inserta minaci
Oscula cristati raperes festina mariti?

206. *Procellæ*, turbantes animos ac dejicientes, *fecere finem studiis* vectorum gubernare volentium, *pavore* suo *confessis artem* gubernatoris, quam ante vel contemnebant, vel vindicabant sibi. *Studia* ipsos vectores signant, in quantum studiis gubernandi turbantur et turbant.

207. *Studiis*. Tempestates finem faciunt studiis, id est, desideriis et contentionibus regendæ navis: *artem confessis*, non quod studia confiteantur artem, sed quod homines studiosi regendæ navis, territi fateantur et agnoscant in periculo industriam viri peritioris.

208. *Thracia tempestas*. Bellum in Thracia tonans, idque cum Getis gerendum.

209. *Cedentibus*; duo *candentibus*.

210. Septem *Erigitur;* non male.

211. *Timor*. Loco suffragiorum, timor periculi, ex re ipsa, veraque virtutis æstimatione, fecit, ut Stilicho dux eligeretur.

213. Unus, *Quis tua*.

215. Quomodo Serena hic in discessu viri *respectet limina*, non facile est dicere. An fingit deducendi causa extra limen progressam, nunc in ipso discessu illud respicere, et velut ostendere marito, atque commendare. Si *numina* legamus, intelligentur oculi in cælum sublati. — *Respectans limina;* tu respicis domum tuam lacrymando, et quasi admones reditus celerandi.

217. *Raperes*; velut raptim furareris, ne maritum ad bella properantem in tanto patriæ periculo retardares.

Gaudia quæ rursus, quum post victricia tandem
Classica sidereas ferratum pectus in ulnas
Exciperes: castæ tuto per dulcia noctis
Otia pugnarum seriem narrare juberes?
Non illo nitidos umquam bellante capillos
Comere; non solitos gemmarum sumere cultus.
Numinibus votisve vacas, et supplice crine
Verris humum: teritur neglectæ gratia formæ
Cum proprio reditura viro; nec deside cura
Segnis marcet amor. Laudem prudentia belli
Feminea pro parte subit: dum gentibus ille
Confligit, vigili tu prospicis omnia sensu,
Ne quid in absentem virtutibus obvia semper
Audeat invidiæ rabies, neu rumor iniquus;

219. *Sidereum* apud nostrum poetam et alios simpliciter præstantiam insignem, et Deo dignam notat: *ferratum pectus* est thorace munitum.

220. Potest *tuto* hoc facile intelligi. Nam tuto et secure adeo narrantur magno cum periculo acta. Sed, nisi fallor, non habet hic sedem poeta tam bono dignam. — *Exciperet* Put. *tuto castæ* Petav. pr. *toto* Vat. pr. *lucida* pro *dulcia* Vat. quart. *dubia* Pal. duo Med. *dulcia* vel *devia* Moret. pr.

222. *Non capillos comere.* Absente Stilichone, omnem sui curam abjiciebat Serena: sic et absente Protesilao Laodamia ex Ovidio: « Nec mihi pectendos cura est præbere capillos, Nec libet aurata corpora veste tegi. »

224. *Supplice crine.* Crinibus sparsis in templo Deum oras, eorum more qui templorum limina capillis verrebant. — *Crine humum* templorum *verrere* Romanarum matronarum fuit in supplicatione vel obsecratione publica. Vid. Liv. III, 7, extr. et ibi Drakenborch. Quod volebat Mariæ Magdalenæ honorem, Domino nostro habitum, hinc explicare vir doctus, in eo mihi non liquet. Certe loco, consilio, affectu diverso utrumque factum esse, apparet. — Nescio quid majus spirant, et regiæ profecto convenientius majestati habent, versus illi nostratis RACINE, *Prolog.* d'ESTHER, de Ludov. magno;

Tu le vois tous les jours, devant toi prosterné,
Humilier ce front de splendeur couronné,
Et confondant l'orgueil par d'augustes exemples,
Baiser avec respect le pavé de tes temples.

230. *Obvia*, contraria. Vid. ad XXII, 20.

231. *Invidiæ rabies.* Hæc tandem Stilichonem perculit; sed quibus parcit illa pestis? Nimirum ex Pindaro, « ἴσχει τε γάρ ὄλβος οὐ μείονα φθόνον, sustinetque felicitas non minorem invidiam »: et ex Plutarcho,

Ne qua procul positis furto subsederit armis
Calliditas nocitura domi. Tu sedula quondam
Rufino meditante nefas, quum quæreret artes
In ducis exitium, conjuratosque foveret
Contra pila Getas, motus rimata latentes,
Mandatis tremebunda virum scriptisque monebas.....

RELIQUA DESIDERANTUR.

ut cantharides tritico lætiori et rosis florentibus innascuntur, sic eos magis infestat invidia, qui virtute aut opibus florent: et ut nulla regio est, quæ non alat venena, ita et nullus locus, in quo non pullulet canina gens invidorum. Viri ipsi sanctissimi hujus furiæ morsus et rabiem reformidant. S. Hieronymus: « Oro vos, ut contra latrantes canes, qui adversum me rabido ore desæviunt, et circumeunt civitatem, atque in eo se doctos arbitrantur, si aliis detrahant, orationum vestrarum clypeos opponatis. »

232. *Furtum* vel maxime etiam de his dicitur quæ in bello occulta quadam arte aguntur; V. G. Virg. Æn. XI, 515: « Furta paro belli..... obsidam milite fauces. » Pluscula dedimus in Thesauro.

236. *Pila* arma ita propria Romanis, ut eorum solo nomine satis romanus exercitus signetur: ita Lucan. I, 7, *Pila minantia pilis.*

XXX.

CL. CLAUDIANI

EPITHALAMIUM

DICTUM

PALLADIO

V. C. TRIBUNO ET NOTARIO

ET

CELERINAE.

PRÆFATIO.

ARGUMENTUM.

Poeta versus nuptiales abnuere genero noluit, nec potuit socero. Hic, inquit, socius, dux ille mihi. Carmina poscit amor generi æquævi, et reverentia soceri senioris virique maximi; 1—8.

Carmina per thalamum, quamvis festina, negare
Nec volui genero, nec potui socero.

* Palladios plures habet Prosopographia Codicis Theodosiani Gothofrediana : an horum aliquis hic celebretur, non liquet. Nec, puto, de Celerina veri simile quidquam dici potest præter ea, quæ hic habentur v. 69 sq. Quod Stilichonis filiam facit Claverius, mera hariolatio est. *Tribuno;* tribunus in militia erat is propemodum, quem in

Hic socius, dux ille mihi; nostrique per aulam
  Ordinis hic consors emicat, ille prior.
Hunc mihi conjungit studiis communibus ætas;
  Hunc mihi præponit vel senium, vel honos.
Carmen amor generi, soceri reverentia poscit,
  Officio vatis, militis obsequio.

Gallia vocamus, *Maréchal de France*: ita sentit Robertus Stephanus. — *Notario*; notariorum alii majores, alii minores. Notarii majores erant in magna dignitate; hos enim Vopiscus adpellat « secretorum Imperatoris notarios. »

3. *Dux ille*, forte Magister Officiorum, vel Primicerius Notariorum. Nomen *Ducis* late patet. Rationes officiorum et ordines non semper iidem. Vid. ad v. 82.

6. *Honos*; unus, *ignos*; inepte.

7. *Carmen amor*. Offero epithalamium Palladio, quia sum vates, ipsumque amo. Offero Celerinæ patri, quia sum hujus miles, ipsumque veneror.

8. *Officio vatis*. Officiosum enim est vati socium suum versibus prædicare in tanta festivitate nuptiarum. — *Obsequio nati*, *militis officio*, Buslid. *officio* pro *obsequio* Exc. Pat. rec.

XXXI.

EPITHALAMIUM.

ARGUMENTUM.

Somno forte indulgebat Venus viridi sub antro, ubi agitantur folia vitis umbrosæ; 1—5. Nuda pæne Dea, pro æstu nimio; juxtaque Gratiæ sub ingenti quercu recumbunt; Amores, pars dormiunt, deposito arcu et pharetra; pars vigiles ludunt, aut vagantur per virgulta; alii lucum defendunt, visuque prohibent Dryadas et Faunos; 6—20. Subito varius auditur clamor ab urbe vicina; interque plausus et citharas, resonat undique Celerina, et conjux Palladius. Quo strepitu excita Cytherea, adsurgit, turbataque comas, Hymenæum petit ab Amoribus. Hunc Musa Calliope genuit, ipsaque Venus præfecit illum nuptiis, qui tum sub alta platano jacens, avenas cera jungebat, Mænalios meditatus modos. Conspicitur tandem, visaque Venere, genæ rubent pudore, et fistula ad terram decidit; illum Dea compellat prior; et primum queritur, hunc nimis deditum Musis, cantus negligere urbanos præ silvestri fistula; rogat deinde, ut narret causas lætitiæ tantæ; quæ virgo dotetur; patriam genusque sponsæ et mariti; 21—55. Ille refert convenisse domos fascibus insignes et magistratuum fastigio sublatas; omnibus, vel in remotiori terra, amori esse Palladium, benignis moribus, faceto ingenio, jucunda senectute; qui omnes emensus aulæ dignitates, rexit demum Curiam jure perpetuo: hanc juveni sponso esse nobilitatem. Sponsæ vero cunabula prima apud Danubium, cujus mater clara spoliis et armis avitis, sed præsertim Celerini constantia, qui quondam exstincto Imperatore Caro, oblatam a militibus purpuram despexit: patrem ipsum Celerinæ evectum ad militiæ principatum, qua non alia dignitate illustrior; et qui-

dem electum a Stilichone; nihil insuper laudibus vel judicio addi posse : profecto nefas Veneri cessare, tali puella nubente; ducat statim omnes; Hymenæum fistula choris responsurum; 56—99. Nec mora : legem Venus capillo reddit, ornatumque formæ; et curru floribus instrato, transit auras, columbis vehentibus; diversæ concurrunt volucres, quas alunt amnes Itali; læti Deam sequuntur Amores, frenatis vecti avibus, magnoque confligunt tumultu, quis se Veneri ostentet : postquam nuptialem tetigere januam, cuncti florum copiam calathis effundunt : nurum Cytherea flentem matri detrahit; ipsaque, junctis amborum dextris, connubium sancit, hortata ut concordes vivant; mille sonent oscula; non autem virginem domandam terrore, sed pacandam precibus; illa quoque viro concedat, sitque beata creandis pueris; 100—138. His dictis, duos vocat Dea Amores eximia pulchritudine, Æthona et Pyroin; qui simul, puro imbutis melle sagittis, utrumque feriunt conjugem; 139—145.

Forte Venus blando quæsitum frigore somnos
Vitibus intexti gremio successerat antri,
Densaque sidereos per gramina fuderat artus,
Acclinis florum cumulo : crispatur opaca
Pampinus, et mites undatim ventilat uvas.
Ora decet neglecta sopor; fastidit amictum

2. *Vitibus.* Cur dormit Venus sub vitibus? quia nempe vites, ulmis maritatæ, sunt symbolum felicis matrimonii. — *Successerat;* multi *susceperat somnum;* sed nos Heinsianam lectionem secuti sumus: et sane elegantius, *successerat quæsitum somnos,* ad somnos quærendos.

4. *Opaca pampinus* recte dicta a Nostro, si bene Servius ad Virg. Ecl. VII, 58, monnit, Varronem genere feminino hujus nominis uti frequentius. Quatenus exstat Varro hodie, non puto exstare exemplum. Sed esse dicunt etiam apud Apollinarem Sidonium. Columellæ, III, 18, 4, sunt *pampini, quos rustici vocant racemarios.* — *Acclivis* multi, sed plures *Acclinis;* quod melius.

5. *Undatim*, ut uvæ a vento motæ arcum describant, qualem undæ.

6. Fuit, credo, in mente Poetæ illud Nasonianum, *Forma viros neglecta decet.* Cæterum hypallage videtur hic usus esse Noster : non tam *sopor decet ora neglecta*, quam hæc soporem.

Æstus, et exuto translucent pectore frondes.
Idaliæ juxta famulæ, triplexque vicissim
Nexa sub ingenti requiescit Gratia quercu.
Pennati passim pueri, quo quemque vocavit
Umbra, jacent: fluitant arcus, ramisque propinquis
Pendentes placido suspirant igne pharetræ.
Pars vigiles ludunt, aut per virgulta vagantur:
Scrutantur nidos avium, vel roscida læti
Mala legunt donum Veneris, flexusque sequuntur
Palmitis, et summas pennis librantur in ulmos.
Defendunt alii lucum; Dryadasque procaces
Spectandi cupidas, et rustica Numina pellunt,
Silvestresque Deos: longeque tuentibus antrum
Flammea lascivis intendunt spicula Faunis.
Quum subito varius vicina clamor ab urbe,
Et fausti juvenum plausus, mistæque choreis

7. *Æstus* respondet consilio Veneris, v. 1, frigore quærentis somnos. *Cestus* conj. Heins. quod sane decet Venerem, sed, nisi fallor, non valde decet hunc locum. *Frondes translucent pectore*, h. e. transmittunt splendorem nivei pectoris.

8. *Idaliæ famulæ*, Nymphæ, quarum omne genus cognatum et familiare, et prope dixerim peculiare Veneri. *Triplex Gratia*, tres Gratiæ nexis etiam dum quiescunt implexisque brachiis.

11. *Fluitant* remisso plane nervo, ut is agitari a vento possit, arcu immoto.

12. Audaci metaphora sic describit tenuem luculam a pharetra et sagittis repercussam, imaginem animorum amantium nunquam plane quietorum, sed lene certe quiddam ac molle suspirantium.

14. *Nidos avium;* quærunt nidos avium, tanquam rem sui juris: aves enim subditæ Amorum imperio tum maxime quum nidificant. — *Roscida mala* non simpliciter a rore madentia; caloris enim et æstus vitandi causa antrum subiit Venus (cf. v. 47): sed ipsa amœnitas videtur hoc epitheto signari, sive sit a matutino frigore et humore, quem proprie designat, sive ab alia causa, ut *roscida mella*, *poma*, etc.

16. *Librantur.* Amores petulantes evolant ad apices ulmorum, quibus innexæ sunt vites, et hic alis librant petulantius: id quod satis indicat naturam Amorum, qui in jocos et lasciviam effusi sunt.

17. *Dryadas;* sunt hæ numina silvarum: Δρῦς, ὀς, quercus; hinc Dryades.

22. *Plausus*, acclamationes populi Hymenæum canentes; nam

Auditæ per rura lyræ; Celerina per omnes
Italiæ canitur montes, omnisque maritum
Palladium resonabat ager: pervenit ad aures
Vox jucunda Deæ, strepituque excita resedit,
Et reliquum nitido detersit pollice somnum.
Utque erat indigesta comas, turbata capillos,
Mollibus exsurgit stratis, Hymenæon et omne
Agmen, et innumeros Hymenæum poscit Amores.
Hunc Musa genitum legit Cytherea, ducemque
Præfecit thalamis: nullum junxisse cubile
Hoc sine, nec primas fas est attollere tædas.
Conspicitur tandem: platano namque ille sub alta

ante fores certatim tibicines canebant, et quo sponsi illustriores, eo major plausus populi.

26. *Residere*, ἀνακαθίζειν proprie dicuntur, qui a decubitu caput et pectus attollunt.

27. *Detersit pollice somnum*, id est, detersit oculos sopore reliquo gravatos.

28. Non valde mihi placet hic versus, ut ταυτολόγος nimium: meliorem tamen ex illa silva varietatis, quam dedit Heinsius, eruere non possum: nec videtur ipsi, summo poetæ, successisse. Singula pulchra sunt, *indigesta comas*, et *turbata capillos;* at conjuncta offendunt. Qui voluit *turbata papillas*, ille obliviscebatur, de Venere sermonem esse, non de vetulæ alicujus pannuceis uberibus. Quomodo ex *indigesta*, verbo rariusculo, *interjecta* vel *intertexta*, in scriptura Langobardica, ortum sit, intelligere mihi videor.

29. Venus, quæ audisset Hymenæum, h. e. nuptiale carmen, et clamores gratulantium, cupida et alacris Deum *Hymenæon* primo indiscretim poscit totum *agmen*, h. e. toti agmini imperat, Vocate mihi Hymenæon! Deinde, quum impatienti non statim satisfieret, unicuique Cupidinum circa se ludentium singulatim, innumerisque adeo, dat hoc negotium, et ipsa mox inventum alloquitur.

31. *Musa* (sive ea Calliope fuit, sive Uranie) *genitum* Hymenæum facit etiam Martianus Capella in pr. « Tu, quem psallentem thalamis, quem matre Camœna Progenitum perhibent, copula sacra Deum. » Deinde, « Seu tibi quod Bacchus pater est placuisse choreas, Cantare ad thalamos seu genetricis (Veneris) habes. » Nempe luxuriatur hic etiam Mythologia. Qui eam persequi velit, inspiciat laudatos ad Hygin. f. 273.

32. *Cubile;* sponsos qui sunt in cubili; et est continens pro contento, metonymicῶs.

33. *Attollere tædas* solemne nuptiarum. Vid. V, 97.

34. *Platano.* Hymenæus sub pla-

Fusus inæquales cera texebat avenas,
Mænaliosque modos, et pastoralia labris
Murmura tentabat relegens, orisque recursu
Dissimilem tenui variabat arundine ventum.
Restitit, ut vidit Venerem, digitisque remissis
Ad terram tacito defluxit fistula lapsu.
Dulce micant oculi: niveas infecerat igni
Solque pudorque genas: dubiam lanuginis umbram
Cæsaries intonsa tegit. Prior ipsa silentem
Compellat: « Numquamne, puer, dilecta relinques
Carmina? maternis numquam satiabere donis,
Dedite Musarum studio, nimiumque parentis
Æmule? quid medio tecum modularis in æstu?
Jamne tibi sordent citharæ? jam lustra Lycei,
Atque pecus cordi, redituraque rupibus Echo?
Huc ades, et tantæ nobis edissere caussas
Lætitiæ; cui pompa toro tam clara resultet,

tano, arborum umbriferarum nobilissima, quia umbra delectantur amantes.

35. Syringa, qualem Pan, Mænali Arcadiæ montis incola, habet, septem fistulis inæqualibus constantem, componebat. Pan memoratur etiam v. 48, *Lycei* nomine.

37. *Oris recursu.* Ore recurrente et varios tubos inspirante.

40. *Tacito lapsu*, quia *defluxit*, h. e. non cecidit uno impetu, sed lubrico motu ad vestem vel membra adeo Hymenæi descendit.

42. *Dubiam lanuginis*, h. e. novæ barbæ *umbram* pulchre dixit. Sed quomodo convenit, quomodo pictor exprimet, quod sequitur *Cæsaries tegit?* prima lanugo exoritur, et primum conspicua est in labio superiore: an illum quoque locum tegit cæsaries?

46. *Parentem* matrem intelligit? Sed tamen Bacchus quoque, quem patrem quidam assignant Hymenæo ap. Serv. ad Æn. IV, 127, musicus est, et amat tibias.

47. *Æmule;* Venus arguit Hymenæum, quasi nimium imitatorem suæ matris Calliopes: et sic forsan carpit occulte castitatem Musarum sibi invisam. Cur Musas non incendat Cupido, pulchre Lucianus.

48. *Citharæ* urbanus magis et sedatior cantus: tibiarum genus magis clamosum, simplicius idem, pecorique et campis aptius. Hom. tamen Il. σ, 495, αὐλοὺς et φόρμιγγας in Hymenæo, hoc est, cantu et strepitu nuptiali conjungit. *Psallentem* hoc est κιθαρίζοντα facit Capella loco, quem modo laudabam ad v. 31.

51. *Resultare* ad sonum et stre-

Quæ nova dotetur virgo: patriamque genusque
Pande, quibus terris orti, quo semine ducti;
Haud ignarus enim; nec te connubia fallunt
Ulla: tuo primæ libantur fœdere noctes. »
Ille refert: « Equidem dudum te, Diva, morantem
Mirabar, quid adhuc tanti secura maneres
Conjugii: non parva tibi mandatur origo.
Fascibus insignes, et legum culmine fultæ
Convenere domus, et qui lectissimus orbi
Sanguis erat. Rubris quæ fluctibus insula latrat?
Quis locus Æthiopum? quæ sic impervia famæ
Secessit regio, quo non rumore secundo
Palladii penetravit amor, mentisque benigna
Temperies, doctique sales, et grata senectus?
Per cunctos iit ille gradus, aulæque labores
Emensus, tenuit summæ fastigia sedis,

pitum pompæ refertur, quem auribus perceperat Venus. Et habet domicilium pæne unicum hoc verbum in tali sono, et clamore multitudinis, a silvis, rupibus, tectis relato: quod intelliget qui Thesaurum nostrum volet inspicere.

55. *Libare* est degustare, primum gustum capere. Non libant conjugii voluptates prius novi mariti, quam Hymenæi, h. e. nuptiarum fœdus ictum sit.

57. *Maneres*. Mirabar cur non adesses tanto conjugio.

58 *Mandantur* et commendantur Veneri conjugia, ut *origo* inde novæ stirpis exsistat.

59. *Fasces* consularem familiam notant: *legum culmen* est Præfectura Prætorii. Vid. ad XXIX, 193.

61. *Latrare* de sono fluctuum a saxis repercussorum dici, vel illa Scylla nos monere potest, *quam fama secuta est*, *Candida succinctam latrantibus inguina monstris*, etc. Virg. Ecl. VI, 75. Sic Noster, XXXIII, 148. *Rubros fluctus* esse mare Erythræum, seu Orientalem omnem Oceanum, cum reliquo usu poetæ nostri convenit, verb. grat. V, 242.

65. *Senectus*, patris Palladii.

67. Præfecturam Prætorii per Occidentem, vel Præfecturam urbis novæ Romæ seu Constantinopolis ita signari, monuit Barthius. Sed suntne hæc *fastigia summæ sedis?* Estne Præfecti Prætorii vel urbis *Senatum moderari?* Aut egregie fallor, aut hæc consularia signa sunt. Et tamen Palladium consulem alium non habent Fasti, præter illum *Junium Quartum Palladium*, qui cum Imp. Fl. Theodosio jun. Aug. VII, consul fuit A. C. 416. Utrum hoc tempore super-

Eoum stabili moderatus jure Senatum.
Hic splendor juveni. Cunabula prima puellæ
Danubius, veteresque Tomi. Mavortia matris
Nobilitas spoliis armisque exsultat avitis,
Immensamque trahit Celerini robore lucem,
Qui quondam Meroen jussus Nilumque tueri,
Quum sibi post domitas ad Parthica flumina Carras
Sceptra daret miles, rebusque imponere vellet,
Despexit fremitus, et prætulit otia regno.
Respuit ingestum, quod vi, quod poscere ferro
Posthabita pietate solent. Tum purpura primum

fuerit Claudianus, utrum laudare Stilichonem (quod hic fit v. 93) octo annis ante punitum, ausus fuerit, mihi, ut nunc est, non liquet. Poetæ quidem nostri stylum, virtutes, vitia agnoscere mihi hic videor. Nec me valde movet quod abest hoc carmen in exemplaribus primæ editionis Vicentinæ.

70. *Veteres Tomòs* non modo ab Ovidii exsilio nobiles, sed ab antiqua Absyrti fabula, quæ urbi nomen dedisse ferebatur, quam narrat Ovidius Trist. III, 9, et ita claudit :

Inde *Tomos* dictus locus hic, quia fertur in illo
Membra soror fratris *consecuisse* sui.

Cæterum *Mavortia matris nobilitas* est, quia e gente bellicosa Getarum, quia vir fortis et militibus carus Celerinus.

73. *Celerinus* avus, de majoribus certe Celerinæ sponsæ unus, secundum hæc Præfectus Ægypto debet fuisse, et post mortem Cari, *fulmine*, ut ferebatur, apud *Parthos* occisi, ab exercitu salutatus esse Imperator; quem honorem moderate ac sapienter deprecatus est. Utrum hoc ab alio quoque sit traditum, valde dubito. Hoc potest fieri, si valde senex fuit, quum deferretur illi imperium, ut idem sit *Cuspidius Celerinus*, cujus senatoriam sententiam refert Capitolin. Maximin. extr. *Celerinus* et *avia illius Celerina Martyrio coronata*, sunt apud Cyprianum Epist. XXXIX. Rem ipsam, et lectionem Heinsianam unice firmat laudatus ab illo Sidonius, Car. XXIII, 90 :

Nam quis Persidis expeditionem,
Aut victricia castra præteribit
Cari principis, et perambulatum
Romanis legionibus Niphaten,
Tum quum fulmine raptus Imperator

(*sic leg. pro* captus)

Vitam fulminibus parem peregit.

76. *Fremitus* proprium nomen exprimendis vocibus multitudinis concitatæ.

77. *Ingestum*, cum vehementia quadam et importunitate adeo oblatum : ut *ingerere se* dicuntur, qui calide nimis et importune petunt honores. Plin. Pan. LXXXVI, 2, *Præfectum Prætorii non ex ingerentibus, sed ex subtrahentibus legere.*

Inferior virtute fuit, meruitque repulsam
Obvia majestas: doluit Fortuna minorem
Se concessa viro: magnum delata potestas,
Majorem contempta probat. Cognomina sumpsit
Plena ducum genitor: paulatim vectus ad altum
Princeps militiæ, qua non illustrior exstat
Altera, cunctorum tabulas assignat honorum,
Regnorum tractat numeros, constringit in unum
Sparsas imperii vires, cuneosque recenset
Dispositos: quæ Sarmaticis custodia ripis,

79. *Meruit repulsam*, tulit, nullo respectu dignitatis, pro ingenio sæculi jam Pliniani. *Obvia majestas*, imperium, quod se ultro obtulit, h. e. ab his, in quorum manu erat, oblatum est.

80. *Fortuna doluit se minorem* esse, ἐπιτραπεῖσα, dum concessit et permisit se viro, qui eam vel amplecti ac retinere posset, vel, quod fecit, aspernari. Amat græcari, hoc est græcissare, Noster. Sed fateor, mihi magis probari vulgatum *confessa*.

82. Adhuc de avo Celerinæ, sive is proavus fuit, aut quiscumque majorum. Jam de patre. Is *sumpsit plena ducis cognomina*, h. e. ad ducatum ordinis sui pervenit. Nec plane probare possum, sed minus etiam refellere Jac. Gothofredi opinionem, qui ad C. Theod. t. III, p. 110, a. *Militiam* intelligit Palatinam, et Celerinæ patrem facit Primicerium Notariorum, cujus muneris rationes hic satis accurate describuntur. Talem virum hodie forte vocent Nostri Præsidem Cancellariæ, militaris præsertim.

84. *Princeps militiæ assignat*, etc. Nonnulli contendunt loqui Claudianum de avo materno Celerinæ, quem faciat Principem militiæ, et de patre ejusdem Celerinæ, qui fuit Notariorum primus, qui tabulas assignabat, unde et legunt, « Alter cunctorum tabulas assignat honorum », id est, dat tesseras omnium dignitatum.

85. *Tabulas honorum* hic intelligam principales codicillos, quibus imperium, honos, aut potestas quæcumque mandatur, quales habemus Varias illas Cassiodori; reliqua pertinent ad notitiam et summarium illud imperii vel breviarium, cujus ope uno velut obtutu intelligi possent opes imperii, et illud magnum corpus membris omnibus suis melius administrari. Hujus Notitiæ exemplum horum ipsorum temporum, non illud corruptionis expers, sed tamen quantivis pretii, exstat hodie a Guido Pancirolo et aliis qua emendatum, qua explicatum. Poeta illa modo capita memorat, quæ cum re militari conjuncta sunt. Notitia illa ad reliquas etiam imperii partes extenditur.

86. *Rectorum*, qui provincias regunt.

Quæ sævis objecta Getis, quæ Saxona frenat,
Vel Scotum legio; quantæ cinxere cohortes
Oceanum; quanto pacatur milite Rhenus:
Casta domus, sincera fides, industria sollers.
Elegit Stilicho: nihil ultra laudibus addi
Judiciove potest. Tali nubente puella
Nonne tibi cessare nefas? duc protinus omnes,
Duc age: marcentes cupio quassare coronas,
Et vibrare faces, et noctem ducere ludo.
Hæc quoque non vilem mihi fistula commodat usum,
Responsura choris.» Vix hæc Hymenæus: at illa
Fontibus abluitur gelidis, legemque capillo
Reddit, et ornatum formæ: prelisque solutæ
Mira Dioneæ sumit velamina telæ.
Floribus exstruitur currus; juga floribus halant;
Florea purpureas adnectunt frena columbas.
Undique concurrunt volucres, quæcumque fremente
Permulcent Athesin cantu, quas Larius audit,

93. Hæc, ut dicebam ad v. 67, vix videntur scribi potuisse post casum Stilichonis et vivo Honorio. Sed quando versamur in tenebris a luce historiarum relicti, non desunt viæ per conjecturas elabendi.

96. Quod dicit *marcentes coronas*, indicat, se continuare velle nuptialem hilaritatem, dum marcescant ab æstu et vapore corporum coronæ.

98. *Fistula* vel Syrinx, in qua compingenda occupatum Venus deprehenderat, v. 35.

101. De hoc genere preli Sen. de Tranquillit. An. 1: « Non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa. » In suavi odore describendo Mart. XI, 9, « *De Palatinis dominæ quod serica prelis Spirant.* » Ammian. XXVIII, 4, *Solutis pressoriis vestes luce nitentes arbitra.* Et tamen mihi in Dea non placet operosa hæc machinatio.

102. *Dionea tela*, quam Dione mater Veneri neverat texueratque.

105. Luxuriat more suo Poeta in advocandis et congregandis undique circa Venerem avibus, pulchritudinis, levitatis, salacitatis causa, huic choragio aptis. Porro aquas Italiæ Alpibus vicinæ memorat, ut indicet in illa parte, Mediolani forte, ubi tum aula, celebratas esse nuptias.

106. *Athesis*, *Larius*, *Benacus*, *Mincius*, sunt totidem flumina aut lacus Galliæ Cisalpinæ, seu Italicæ, de quibus supra.

Quas Benacus alit, quas excipit amne quieto
Mincius : ereptis obmutuit unda querelis.
Eridani ripas, et raucæ stagna Padusæ
Diffugiens nudavit olor. Lætantur Amores,
Frenatisque truces avibus per nubila vecti
Ostentant se quisque Deæ, magnoque tumultu
Confligunt, pronique manus in verbera tendunt,
Atque impune cadunt : lapsus meliore volatu
Consequitur, vincitque suos auriga jugales.
  Ut thalami tetigere fores, tum vere rubentes
Desuper invertunt calathos, largosque rosarum
Imbres, et violas plenis sparsere pharetris
Collectas Veneris prato, quibus ipse pepercit
Sirius, et teneras clementi sidere fovit.
Gemmatis alii per totum balsama tectum
Effudere cadis, duro quæ saucius ungue
Niliacus pingui desudat vulnere cortex.

108. *Querelas* avium, speciatim lusciniarum, vocari, solemne est: et *Queruntur in sylvis aves*, Hor. Epod. II, 26.

109. *Padusæ:* «ex Pado angusta fossa Ravennam trahitur, ubi Padusa vocatur, quondam Messanicus appellatus». Plinius.—*Raucam* vocat *Padusam*, Padi s. Eridani ostium, ob id ipsum quod rauco cycnorum strepitu personet. Virg. Æn. XI, 458 :

...piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.

110. *Nudavit*, reliquit, destituit.

111. Mira suavitas et Alexandrinæ quædam deliciæ in *frenatis avibus*, in nomine *truces*, et in eo quod *Ostentant se quisque Deæ*. Huc mihi pictor aliquis ingeniosus, qui cum poeta certet. Illud *truces* in mentem mihi revocat Alexandrini archetypi Callimachi leporem, qui de Hymenæo Ἥθεα κουράων, inquit Hymn. in Delum 297, μορμύσσεται. Μορμύσσεσθαι est gestu quodam, et pronuntianda voce Μορμὼ, pueros terrere leviter, ut paulo post rideant. Sic puellas terret Hymenæi mentio. Sed reliqua etiam hujus loci sunt dulcissima.

113. *Confligunt*. Pugna ludicra decertant, dum quisque certatim propius adesse Deæ properat, facilius ut ipsi velificetur.

114. *Impune cadunt* de suis velut equis, avibus, quia ipsi volucres, qui superare volatu aves possint.

116. *Rubentes* non uno colore. Vid. ad XXIX, 7.

118. Dulcis quidam lusus, quod de *pharetris* modo Amores non sagittas spargunt terribiles, sed *violas*.

123. *Niliacus cortex* balsami non

Aggreditur Cytherea nurum, flentemque pudico
Detraxit matris gremio: matura tumescit
Virginitas, superatque nives ac lilia candor,
Et patrium flavis testatur crinibus Istrum.
Tum dextram complexa viri, dextramque puellæ
Tradit, et his ultro sancit connubia dictis:
« Vivite concordes, et nostrum discite munus.
Oscula mille sonent; livescant brachia nexu,
Labra ligent animas: neu tu virtute paterna
Confidas, juvenis; non est terrore domanda,
Sed precibus pacanda tibi: concede marito
Tu quoque; neu Scythicas infensis unguibus iras
Exercere velis; vinci patiare rogamus:
Sic uxor, sic mater eris. Quid lumina tingis,

accurate, sed licentia poetarum dictus videri possit, qui vicina loca permutare sibi religioni non ducant. Plin. XII, 25, *Balsamum uni terrarum Judææ* (circa Hierichuntem Justi. XXXVI, 3.) *concessum*. Et VI, 32, *Fastidit balsamum alibi nasci*. Τῷ αὐλῶνι τῷ περὶ Συρίαν soli etiam assignaverat Theophr. IX, 6. Verum salva res est: cum Ægypto etiam communicavit hanc laudem Dioscorides, I, 18. Quin ex Ægypto et Arabia illatum Judææ non improbabile est. Vid. Jo. Bodæus a Stapel ad Theophrasti l. c. p. 997 sq. Nec falli hac in re potuisse Alexandrinum poetam, et virum doctissimum, facile credas. Quod *ungue saucius* cortex hic memoratur, Plinii quoque observatio est, ferro vitalia hujus arbusculæ lædi, et Tac. hist. V, 6, 3.

124. *Nurus* poetis mulier juvencula nuptiis vel jam devincta, vel certe destinata, ut apud Græcos, νύμφη. *Pudicum gremium matris*, in quod præ pudore se puella recepit.

125. *Tumescit virginitas*; vid. ad XXIX, 121.

127. *Flavi crines* insigne Germanicarum gentium. Sic de Bissula sua Ausonius, Idyll. XVII, p. 341:

......oculos cærula, flava comas.

Sic Noster, XXI, 38, etc.

128. *Dextram complexa*, more pronubarum.

130. *Concordes*. Dea Concordia nuptiarum matrimoniorumque præses. — *Discite*, ut XXII, 74. Sic XXXV, 368.

132. *Animas*, τὰς ψυχάς, cum respectu ad occurrentem sibi halitum, quæ proprie *anima* est. Pluscula dedit ad h. l. Heinsius. Ipse Noster, XIV, 23:

Et, labris animam conciliantibus,
Alternum rapiat somnus anhelitum.

135. *Unguibus*, qui sunt arma puellarum,

Sectis in juvenes unguibus acrium. HORAT.

137. *Mater*: « fœmina nubit, ut mater fiat »; S. Augustinus. Unde

Virgo? crede mihi, quem nunc horrescis, amabis. »
Dixit; et aligera geminos arcuque manuque
Præstantes e plebe vocat: puer ilicet Æthon,
Et Pyrois rutilas respersi murice plumas
Prosiliunt, puroque imbutis melle sagittis,
Hic nuptam petit, ille virum: sonuere reducta
Cornua; certa Notos pariter sulcavit arundo,
Et pariter fixis hæserunt tela medullis.

quum quidam censeret sapienti non ducendam esse uxorem, Antisthenes dixit ducendam esse, at non voluptatis, sed liberorum gratia, idque et naturæ et patriæ deberi.

140. *Æthon et Pyrois* alias nomina equorum Solis. Nempe αἴθων ardens, πυρόεις igneus.

141. *Respersi murice*, id est habentes alas purpureas, rubras.

142. *Puro melle*, ut nihil sit in hoc vulnere amari fellis. Amor alias γλυκύπικρον.

143. *Reducta cornua* arcum ostendunt vehementer adductum, ferientem fortiter.

145. *Pariter hæserunt*, ita ut multum esset amoris inter Palladium et Celerinam. — *Corda* pro *tela* Med. sec. *terga* Moret. pr.

XXXII.

CL. CLAUDIANI
IN LIBRUM I
DE RAPTU* PROSERPINÆ
PRÆFATIO.

ARGUMENTUM.

Ille qui primus ratem ventis committere ausus, quas negat natura, vias arte nobis aperuit, timidus primum tuta secutus est litora; mox terras linquere, et vela pandere Noto cœpit; paulatimque increscente audacia, omni excusso metu, vagus demum exsultavit, et domuit Ægeos Ioniosque fluctus; 1—12.

INVENTA secuit qui primus nave profundum,
Et rudibus remis sollicitavit aquas;
Qui dubiis ausus committere flatibus alnum,

* *Raptu;* Heinsius putat hos libros a Claudiano inscriptos, *Raptum Proserpinæ*, non *de Raptu*.

1. *Inventa secuit qui primus*, etc. Phœnices primi navigarunt, vel Ægyptii, vel Jason; alii alia sentiunt, nec facile hac de re statuere.

2. *Rudes* remos intelligere licet aut fabrili arte non politos, aut, quod præferam, novos, recens inventos, quamquam ob id ipsum quoque artis et polituræ omnis expertes.

Quas natura negat, præbuit arte vias.
Tranquillis primum trepidus se credidit undis,
Litora securo tramite summa legens:
Mox longos tentare sinus, et linquere terras,
Et leni cœpit pandere vela Noto.
Ast ubi paullatim præceps audacia crevit,
Cordaque languentem dedidicere metum;
Jam vagus exsultat pelago, cælumque secutus,
Ægeas hiemes, Ioniumque domat.

4. *Natura negat*, videtur enim esse præter naturam, hominem, terrestre animal, ingredi aquas.

6. *Litora summa*, maris et terræ radens confinia.

7. *Longos sinus* merito vocat, quatenus hoc nomine venit etiam sinus Adriaticus, Arabicus, magna maria, et totum mare mediterraneum a Plinio III, 1, in quatuor sinus, quos deinde enarrat, dividitur.

11. *Exsultare* de omni genere intemperantiæ modum excedentis dici, possunt, si quis dubitet, docere Thesauri etiam nostri. — *Cælum sequitur* nauta, dum ad arctoa sidera navis cursum regit. — *Ægeas hiemes* etiam Statius Silv. V, 2, 5, vocavit tempestates ac procellas in Ægeo mari propter insularum et promontoriorum multitudinem solemnes et graves. *Ionium* substantive, h. e. elliptice dicere optimi quique solent, etiam cum adjectivo *Immensum*, *magnum*, etc. Sic Noster VIII, 461. Cæterum hoc prooemium abruptum, si non truncatum, est: destituitur enim apodosi in hanc fere sententiam: sicut nautæ primi, ipso successu audaciores facti, et ultra progressi sunt, ita ego favore et processu minorum opusculorum ad majora audenda invitatus, eo tandem provectus sum, ut canere facinus omnium maximum, raptum Proserpinæ, susceperim. Utrum ipse poeta recitaturus hunc librum, abrupta adeo præfatione excitare auditorum attentionem voluerit, non dixerim. Propendet animus, ut credam reliqua deesse.

12. Quidam, *Ioniasque*.

———

XXXIII.

CL. CLAUDIANI
DE RAPTU PROSERPINÆ
LIBER I.

ARGUMENTUM.

Poeta sibi carmen proponit, raptam nuptamque Plutoni Proserpinam; removetque a se profanos, quum sit ipse Phœbo plenus inspirante, et multa ante oculos jam nunc habeat miracula, Dei testata adventum; scilicet quum magno motu delubra tremant, mugiat tellus, Triptolemi angues colla levent, attenti ad carmina, ipsaque exoriatur Hecate, et una Bacchus incedat, hedera coronatus, titubantesque firmante pedes thyrso Mæonio; 1—19. Hinc Deos rogat infernos, sibi ut sacrarum aperiant rerum mysteria, et doceant qua face Amor Plutonem inflammarit; quo ducta raptu Proserpina ferox dotale possederit Chaos; et quantas per oras anxia erraverit mater; unde spreta glans Dodoniæ quercus, frumento invento; 20—31. Olim rex Inferorum gravi commotus ira, se bella Superis indicturum minatus est, quod solus uxore careret, nec dulce patris cognosceret nomen: itaque monstra omnia barathri in aciem turmasque ruunt, pallentiaque ad castra manes armatos vocat Tisiphone; 32—41. Atque iterum turbata fuissent elementa, ruptoque carcere, solem Titanes adspexissent, ni Parcæ, orbi metuentes, suppliciter ad Plutonis solium venissent; quem blando Lachesis sermone adloquitur, oratque ne velit impia movere arma, neque auras incestis aperire Titanibus, sed potius uxorem a Jove petat; 42—67. Quibus dictis atrox flectitur animus: qualis Boreas, quum parat maria, silvas, et campos, flatu rapere sonoro,

si forte adversus ferreos objecit postes Æolus, fractæ in claustra redeunt procellæ; 68—75. Tum vero Mercurium acciri jubet Pluto; rudique solio sedens, sceptro armatus, et nigra verendus majestate, sævo tonat ore; silent tremuntque Inferi loquente tyranno; 76—88. Mandat Mercurio ut celeriter superbo Jovi jussa reddat tantumne in se juris habet frater sævissimus? Num sibi vires cum luce ereptæ? Nonne satis visum, quod regna sortitus est informia; quum Jovem ornet signifer lætissimus, et vario cingant Triones splendore? Sed connubio etiam prohibetur; quamquam Neptunus Amphitriten, Jupiter Junonem conjugem habeat, necnon et multas pellices, natorumque felici turba coronetur. Ipse autem nulla curas sobole solatur; nec ultra quies toleranda; testatur noctis primordia, Stygiasque Paludes, se, uxore negata, Tartara patefacturum; solutisque Saturni vinculis, cuncta minatur tenebris obruenda; 89—116. Jupiter, audito Mercurio, multa secum volutat, nescius quæ virgo tali nubere velit marito; hæc incerto placuit sententia; 117—121. Florebat Cereri unica et eximia proles, Proserpina; quam genitrix materno studio fovet, jam viro maturam; certant pro virgine Mars et Phœbus; quorum alter Rhodopen, alter Amyclas, Delon Clariumque donat; hinc Juno, hinc Latona poscit nurum; Ceres autem, utraque despecta, raptumque metuens, natam, delicias suas, clam occultat in Sicilia, situ loci confidens; 122—140. Nempe Trinacria, quæ quondam pars una Italiæ fuit, nunc ab illa diversa est ponto æstuante, parvisque cognatas terras separantibus intervallis; et tria ex illa excurrunt promontoria in Ionium, Lybicum et Hetruscum mare: in medio se porrigit Ætna, Enceladi bustum, qui, terga revinctus, sulfur spirat inexhaustum; et quoties excutit pondus, reluctante collo, in dextrum lævumque latus, tunc fundo vellitur insula, urbesque nutant cum mœnibus; 141—157. Ætnæum vero apicem videre, non adire licet; pars cætera arboribus frondet; et nunc vomit nimbos, diemque nubibus fœdat; nunc astra molibus lacessit terrificis: sed, quamvis nimio igne ferveat, nives tamen servat perpetuo. Incertum quæ vis scopulos ejectet; quo fonte ruat amnis Vulcanius: seu, quod errabundus ventus, reperto exitu per lapides cavos, dum viam investigat, putres vastat cavernas; seu mare, per sulfurei montis viscera impulsum, ardet aquis pressis, saxorumque onera torquet; 158—176. Hic postquam abdidit filiam Ceres, Phrygios Penates

Cybelenque petit, vecta per aera draconibus, qui nunc spiris auras trajiciunt, nunc inferius scindunt agros; sulcatam rota fœcundat humum, statimque surgens currus vestigia occultat seges; 177—188. Trinacria linquitur; sæpius vero oculos ad tecta retorsit, lacrymasque Dea effudit, mali præsaga; dulceque valedicit gratissimæ terræ; et hæc inter Iden cum serpentibus attigit; 189—199. Hic templum Cybebes densa tegitur pinu; terribiles intus thyasi, ædesque gemunt mixto concentu, et timidas inclinat Gargarus arbores; 200—206. Ut visa Ceres, tacent chori, et jubas submittunt leones; lætaque adytis exsilit Cybebe et filiam osculatur; 207—211. Quæ quum vidisset Jupiter, mentem suam Veneri nudat; jampridem sibi decretum Plutoni Proserpinam nubere; nunc Sicanos fines invadat Cytherea, absenteque matre, Cereris incitet natam ut per vastos ludat agros; nullum sub umbris sit amori inaccensum pectus; 212—226. Mandata Venus exsequitur; se comites addunt, patre jubente, Pallas et Diana; divinis refulsit vestigiis via; qualis cometes nuntiat aut ventos navibus, aut urbibus hostes; 227—234. Deveniunt Cereris domum; quæ Cyclopum constructa manu, ferreis nitet muris et postibus; opus omni parte absolutum mirandumque; ipsa Proserpina rediturae matri vana parabat dona; 235—245. Acu pingebat mundi exordium; qua lege antiquam elementorum discordiam natura placavit; unde discreta mare, tellus et cælum; 246—256. Addit Dea quinque zonas, patruique sacraria Plutonis; fletque subito dum pingit Inferos: et jam cœperat Oceanum sinuare, quum sensit adesse Deas; laborem imperfectum deserit, et rubet præ pudore; quale ebur ostro tinctum Sidonio; 257—273. Nox erat; viam Pluto ad superas suscipit auras; ligat Alecto crudeles equos, qui Cocyti herbas pascunt, potantque stagna Lethea; Orphnæus, Æthon, Nycteus et Alastor, stant juncti ante fores, fremuntque venturam exspectantes prædam; 274—286.

INFERNI raptoris equos, afflataque curru
Sidera Tænario, caligantesque profundæ

1. Non placuisset Horatio hoc exordium, cui comparatum modestum videri potest illud quod merito reprehendit Art. Poet. 137: *Fortunam Priami cantabo, et nobile bellum.* — *Afflatus* alias ipsis sideribus tri-

Junonis thalamos audaci prodere cantu
Mens congesta jubet. Gressus removete, profani.
Jam furor humanos nostro de pectore sensus
Expulit, et totum spirant præcordia Phœbum.

buitur, quum vim suam in terrestria exserunt : hic sidera afflantur ab equis Plutonis : hi enim sunt *currus*, et quidem *Tænarius*, quod Laconicæ illud promontorium spiraculum quoddam inferorum habere crederetur, per quod Cerberum eduxerit Hercules, quod refellit Pausan. Lacon. s. III, 25. Cæterum hoc in ingressu statim annotationis nostræ monendi sunt studiosi, operæ pretium esse cum toto hoc carmine componere Callimachi Hymnum in Cerer. Ez. Spanhemii observationibus illustratum : adeo mutuas sibi operas præbent duo poetæ Alexandrini, adeo hic etiam superior cunctis est Spanhemius.

4. Brodæus Misc. I, 4, *mentem congestam* poetæ comparat cum Platonica ratione, de qua in Phædone Socrates, de illa mortis μελέτῃ, qua jubet (p. 379, G.) illam ἐθίσαι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν πανταχόθεν ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαί τε καὶ ἀθροίζεσθαι, et talem animam appellat (p. 381 A.) αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν συνηθροισμένην, collectam, congestam. Sed non profecto a corpore in se ipsam hic revocat animam Noster : potius res a sensu remotas velut oculis admovet. Itaque simpliciter eo sensu accipio, quo ipsum verbum *cogitandi*, h. e. cogendi, coagitandi notiones et conferendi. Hæ, credo, sunt etiam πυκιναὶ φρένες Homeri, πυκνὴ βουλὴ, e. i. g. a. — *Gressus removete profani!* ἑκὰς, ἑκὰς ὅστις ἀλιτρὸς, vox, qua arcentur a Callimacho H. in Apoll. 2, non simpliciter ἀμύητοι, non initiati, ut in sacris Eleusiniis; sed Apollinis præsentia propter malam mentem vel vitam indigni, quod monet Spanhemius. Hic aperta ad Eleusinia sacra allusio est, quam vel ipsum nomen *Eleusin* vel argumentum carminis declarat : quam etiam observarunt olim interpretes in illo Æn. VI, 258 :

.......Procul o procul este profani.

— *Congesta ;* Scaliger pater legit, *Mens concussa*, id est, perculsa afflatu divino; sicque Virg. « fœcundum concute pectus. »

5. *Furor;* furunt, vel certe simulant se furere a præsentia numinis, quo agitari se dicunt, vates. Plato, Timæo p. 545 G. ἱκανὸν σημεῖον, ὡς μαντικὴν ἀφροσύνῃ θεὸς ἀνθρωπίνῃ δέδωκεν. Οὐδεὶς γὰρ ἔννους ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς, ἀλλ' ἢ καθ' ὕπνον τὴν τῆς φρονήσεως πεδηθεὶς δύναμιν, ἢ διὰ νόσον, ἤ τινα ἐνθουσιασμὸν παραλλάξας. Similia his sunt in Phædro p. 343 G. ubi etiam a furore, μανίᾳ, μανικὴν dictam ait, quam posteriores malo pudore in μαντικὴν converterint. Sed infinita sunt, quæ ad h. l. Parrhasius, Barthiusque, et ad Æneidos VI, 47 sqq. *La Cerda* congesserunt. Quod est de *humanis sensibus*, ex eo intelligas, quid sibi velit in re tali Lucan. V, 167, ubi Apollo :

Phœbados.......... mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto sibi cedere jussit
Pectore.

Jam mihi cernuntur trepidis delubra moveri
Sedibus, et claram dispergere culmina lucem,
Adventum testata Dei: jam magnus ab imis
Auditur fremitus terris, templumque remugit
Cecropium, sanctasque faces attollit Eleusin.
Angues Triptolemi stridunt, et squamea curvis
Colla levant attrita jugis, lapsuque sereno
Erecti roseas tendunt ad carmina cristas.
Ecce procul ternas Hecate variata figuras
Exoritur, lenisque simul procedit Iacchus

7. Etiam apud Callim. l. c. non palma modo Apollinis templo adsita, sed totum templum, ὅλον τὸ μέλαθρον, moveri videtur: quam rem varie illustrat Spanhemius. Et cui hic non in mentem venit noster vates Jesaias VI, 4? Virg. Æn. III, 90 sqq.:

............tremere omnia visa repente
Liminaque, laurusque Dei, totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.

8. Naturale prope est homini Deo lucem tribuere, lucem et ignem facere symbolum præsentiæ divinæ. Hæc est apud nostros δόξα κυρίου.

10. Sic Æn. VI, 256,

Sub pedibus mugire solum...........

11. Hic cogitatione et enthusiasmo poetico se transfert in Cecropiam, h. e. Atticam, Poeta, in templum Cereris Eleusiniæ, cujus sacra in primis etiam λαμπαδηφορία, facum gestatione, celebrabantur, quæ memoriam contineret Cereris Proserpinam a Plutone raptam accensis facibus quærentis. Vid. Meur. El. c. 25. His enim se sacris fingit interesse, et videre quæ ibi, arte credo quadam, ostendebantur, de quibus Meurs. Eleus. c. 11, ubi inter alia ex Plethonis Schol. in Orac. Zoroastris (p. 87 Gallæi) τὰ τελουμένοις φαινόμενα, κεραυνοὶ καὶ πῦρ.

12. *Triptolemo* ad felicius impertiendam hominibus agriculturam dedit Ceres currum serpentibus alatis junctum. Vid. Apollod. Bibl. I, 5, 2; Ovid. Met. V, 642 sqq. Hunc repræsentabant, arbitror, in mysteriis. Vid. infra 180 sqq.

13. *Lapsum serenum* illis tribuit, non terribilem, sed placidum, quasi demulcendos se Poetæ carmini præbentibus.

15. Pergit enarrare pompam Eleusiniam. In hac est Hecate triformis, Diana, Luna, s. Lucina eadem atque Proserpina. Sed hic ut inferorum numen, et umbrarum monstrorumque regina quædam consideratur: ut in apparatu magici sacrificii moritura Dido vocat, Æn. IV, 511:

...............Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora
Dianæ.

16. *Iacchus* in his sacris vel ipse Bacchus notus alias hoc nomine, filius ex Jove Cereris, Proserpinæ s. Liberæ frater, quatenus puer adhuc est, et ideo *lenis*, nondum pugnax: vel filius Baubonis, cu-

Crinali florens edera, quem Parthica velat
Tigris, et auratos in nodum colligit ungues;
Ebria Mæonius firmat vestigia thyrsus.
Di, quibus innumerum vacui famulantur Averni

juscumque denique herois Attici puer, quem pro suo tum Ceres lactaverit. Jungi certe solent in his sacris *Ceres*, *Proserpina*, *Iacchus*. Hi Artemid. II, 44, bonum significant initiatis, non initiatis terrorem. Eorum simulacra sunt in templo Cereris apud Atticos, Pausan. I, 2. Apud Herodot. VIII, 65, clamor aliquis Eleusiniorum solennis est ὁ μυστικὸς Ἴακχος; Hesych. ἡ ᾠδὴ, ἣν οἱ μεμυημένοι ᾄδουσι. De puero Iaccho multa Dan. Heins. ad Clem. Al. Cohort. ad gentes p. 17 sq. Potter. et, qui illum refellit Salmas. ad Sol. p. 527, b. sq. Neuter usus videtur Orphicis hymnis, ubi Iacchum λύσειον (nomen Lyæo cognatum) et θεσμοφόρον Διόνυσον, eumque Eleusine coli solitum, cani video, H. XLI, p. 140, et λύσιον Ληναῖον, cum reliquis Bacchi epithetis H. XLIX, p. 146. Quod ibi vocatur παυσίπονος, et φιλάλυπος et statim ἐπάφιος, illud facit, ut putem Orphicos apud Clementem versus, de quibus disceptabant magni viri, ita esse legendos:

Ὣς εἰποῦσα, πέπλους ἀνεσύρατο, δεῖξέ τε πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἴακχος,
Χεῖρα δ' ἑὴν ῥίπτεσκε γελῶν βαυβοῦς ὑπὸ κόλπους.

Hæc, nisi fallor, ita convertit Arnobius, lib. V, p. 175:

Sic effata, sinu vestem contraxit ab imo,
Objecitque oculis formatas inguinibus res
Quas cava succutiens Bacchi manu', nam puerilis
Olli voltus erat, plaudit, contrectat amice.

Sic certe Bacchus idemque Iacchus, παυσίλυπος fuerit, et φιλάλυπος respectu matris suæ; quantum ad Baubonem vero ἐπάφιος, a verbo ἐφάπτομαι derivato nomine, quod scite Scaliger reddidit, a tangendo *Tages*, simplicior aliquis *contrectatorem* forte dicturus erat. Non opus est hæc declarari ulterius. Ἴσασιν οἱ μεμυημένοι, ἑκὰς, ἑκὰς οἱ ἀμύητοι.

17. Vel *edera* satis hic Bacchum declarat, et reliquus habitus, cum *thyrso*. Quamquam de *hedera* reprehenditur Claudianus a Meursio c. 27, qui ex Aristophane, Ran. 333, ostendit, in his sacris myrto potius coronatum. *Tigris*, h. e. pellis ejus feræ, cujus *aurati ungues*, ut apud Virgil. Æn. V, 352, *Tergum Gætuli immane leonis... villis onerosum, atque unguibus aureis.—In nodum colligere ungues* intelligo, unguibus illis tanquam fibulis uti ad constringendam sub mento, vel in dextro humero pellem. De *thyrso*; vid. XX, 205 sq.

19. *Ebria vestigia;* Galli vulgo dicunt, *la jambe avinée*.

20. Jam alloquitur deos inferos, Maronem imitatus Æn. VI, 264:

Di quibus imperium est animarum, Umbræque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, etc.

Famulantur vulgus, docta synesi, et optimis quibusque usitata.

Vulgus iners, opibus quorum donatur avaris
Quidquid in orbe perit, quos Styx liventibus ambit
Interfusa vadis, et quos fumantia torquens
Æquora vorticibus Phlegethon perlustrat anhelis;
Vos mihi sacrarum penetralia pandite rerum,
Et vestri secreta poli: qua lampade Ditem
Flexit Amor, quo ducta ferox Proserpina raptu
Possedit dotale Chaos, quantasque per oras
Sollicito genitrix erraverit anxia cursu:
Unde datæ populis leges, et glande relicta

21. Philosophatur Poeta more Heraclitico, nihil perire omnino e rerum natura, sed redigi in ᾅδην quæ mori vel interire dicimus, h. e. in eam conditionem, ubi nec visui, nec alii sensui sint exposita. Vid. v. 55 sqq.—*Avaræ opes*, quibus nihil decedit, sed accedit perpetuo.

22. *Styx* sic dicitur ἀπὸ τοῦ στυγεῖν, horrere, odisse, quasi sit fluvius odii atque horroris: cæterum Styx fons est Arcadiæ veneno frigidissimo ac præsentissimo scatens, et ideo tribuitur inferis. Hoc veneno sublatus Alexander.

24. *Gurgitibus anhelis*, id est, turbinibus aquarum sonantium, et velut ægro anhelitu, propter nimiam copiam per intervalla magis ac magis æstuantium, id quod accidit in fornacibus.

26. *Lampade flectere* fila ferrea et tubulos vitreos solent artifices. Sed an hoc modo Ditem Cupido flexerit, viderint manes Claudiani. Mihi multo magis placet conjectura Cujac. *quo vulnere Ditem Læsit.*

28. *Chaos* satis declaratum est ad V, 525. Quod *dotale* vocat, intelligimus, *dotem* latius patere quam apud JCtos: et comprehendere quidquid nuptiarum causa datur mulieri. Nam *dotale Chaos* sine dubio est, quod Proserpina habet, quatenus est in matrimonio Plutonis. Sic etiam de majoribus nostris Tac. c. XVIII, 2, *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert.*

30. *Unde*, ut alias, ad personam refertur: a Cerere enim occasione illius muneris sui, frugum, leges etiam datæ: unde θεσμοφόρος, Legifera vocatur, et sacrum illi annuum hoc nomine constitutum, θεσμοφόρια. Nempe cum agricultura Athenienses etiam receperunt divisionem agrorum accuratam, et limites privatorum quoque prædiorum a nemine civium violandos: porro quod quisque cultu suo, suo in agro, effecisset, hoc ipsi proprium præstare debebat respubl. ut a nemine impune posset violari. Hæc legum initia, unde ad reliquam humanitatem civilitatemque progressus facilis fuit. Ante fruges inventas glande vesci, βαλανηφαγεῖν, putabantur homines, fructu

Cesserit inventis Dodonia quercus aristis.
Dux Erebi quondam tumidas exarsit in iras
Prælia moturus Superis, quod solus egeret
Connubii, sterilesque diu consumeret annos,
Impatiens nescire torum, nullasque mariti
Illecebras, nec dulce patris cognoscere nomen.
Jam quæcumque latent ferali monstra barathro
In turmas aciemque ruunt, contraque Tonantem
Conjurant Furiæ; crinitaque sontibus hydris
Tisiphone, quatiens infausto lumine pinum,
Armatos ad castra vocat pallentia Manes.
Pæne reluctatis iterum pugnantia rebus
Rupissent elementa fidem, penitusque revulso
Carcere, laxatis pubes Titania vinclis

copioso, ad asservandum per hiemen apto, etc. Pulchre βαλανηφαγίαν illam cum reliqua vitæ barbarie et fœditate conjungit Horat. Sat. I, III, 99 sqq.:

Quum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum et turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Unguibus et pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis, etc.

Sed historiolam damus ad XXXVI, 43. *Dodonia quercus* et similia poetis placuere, ut simul admonerent juniores de patriis rerum quacunque causa nobilium. In universum hoc videtur consilium poetarum ab Homero inde fuisse, ut geographiam, fundum quasi omnis historiæ, docerent.

32. Hinc initium quasi tractationis, in quo hoc ipsum non valde poeticum, certe de Horatii Arte Poet. 147 sententia est, quod rem nimis ab ovo orditur. Sed hoc philosophum et Platonis medicorumque rationibus accommodatum, quod negatum Veneris usum in furorem exire ponit: hunc furorem *tumida ira* signat. *Ducem Erebi* vocat Plutonem, quatenus *Erebi* nomine æque atque altero inferorum utitur. Cæterum hoc Erebi nomine idem fere ac Chaos, tenebricosa rerum omnium miscela et confusio, significatur.

37. *Ferale barathrum*, sedes infelicium animarum, Tartarus.

40. *Pinum* non puto ita dici, ut totam, quemadmodum in Cerere, vel Gigante aliquo, arborem velit intelligi, sed simpliciter facem pineam.

42. *Iterum*, nam hæc antiqui Chaus conditio, quum, ut canit Naso Met. I, 19:

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

44. *Pubes Titania* gigantes, de quibus in Gigantomachia, XXXVII

Vidisset cæleste jubar, rursusque cruentus
Ægæon positis arcto de corpore nodis
Obvia centeno vexasset fulmina motu.
Sed Parcæ vetuere minas, orbique timentes
Ante pedes soliumque ducis fudere severam
Canitiem, genibusque suas cum supplice vultu
Admovere manus, quarum sub jure tenentur
Omnia, quæ seriem fatorum pollice ducunt,
Longaque ferratis evolvunt sæcula pensis.
  Prima fero Lachesis clamabat talia regi,
Incultas dispersa comas : « O maxime noctis

46. *Arctum* participii ratione accipiendum, quasi esset *arctato*, h. e. constricto.

47. *Obvia fulmina*, contra se missa, *vexasset* vel declinando vel in contrarium dirigendo, *centeno motu* totidem manuum. Nempe Ægæon est ἑκατόγχειρος ille Il. α, 403, ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δέ τε πάντες Αἰγαίωνα.

48. Quod *Parcæ vetuere minas*, pulchre et decenter dictum : sed illa supplicatio *ante pedes* Plutonis non placet, si quidem Parcæ sint fatum, cui Jovem et omnes Deos, Ditemque adeo ipsum etiam subjicere solent. Sed nempe Parcæ, ut fit in mythologia sat frequenter, hic aliam personam sustinent, inferorum pars sunt, et regni Plutonis, filiæque adeo vel ipsius vel Noctis et Erebi.

49. Sic Pompeius apud Lucan. VII, 372, facit *Senatum... sacros pedibus* militum *prosternere canos*. Genibus admovere manus antiquissimum. Thetis Homerica, Il. α, 500, altera manu genua patris, altera barbam prehendit.

52. *Seriem fatorum pollice ducunt*. Digitis fila subacta trahunt et nent naturalem quemdam ordinem omnium rerum ex æterno, aliis ad alia consequentibus, et non mutabili manente hujusmodi serie, ex Chrysippo.

53. *Ferrata pensa* vocat pro laneis, ad indicandam firmitatem et velut rigorem fatorum.

54. *Ferum regem*, non modo epitheto perpetuo dici posse Plutonem, apparet : sed quatenus nunc Veneris quodam œstro ac furore efferatus est.

55. Hæc jam oratio habet velut Hymnum Plutonis, et ea philosophemata, de quibus dictum ad V, 525. Pluto ille, Chaos, ᾅδης, res una eademque, confusa quædam congeries elementorum et seminum, sensus externos fugientium, e qua oriuntur, in quam resolvuntur omnia. Parcarum est, τῶν Μοιρῶν, assignare unicuique horum elementorum suam sortem, μοῖραν, ortus, quem Lachesis gubernat, durationis, quam regit Clotho, et reditus in Chaos, quam mortem

Arbiter, umbrarumque potens, cui nostra laborant
Stamina; qui finem cunctis et semina præbes,
Nascendique vices alterna morte rependis:
Qui vitam letumque regis: nam quidquid ubique
Gignit materies, hoc te donante creatur,
Debeturque tibi, certisque ambagibus ævi
Rursus corporeos animæ mittuntur in ortus:
Ne pete firmatas pacis dissolvere leges,
Quas dedimus, nevitque colus: neu fœdera fratrum
Civili converte tuba: cur impia tollis
Signa? quid incestis aperis Titanibus auras?

vocant, cui Atropos præest. Qui vult eam partem antiquæ philosophiæ cognoscere penitus, illi satis puto posse fieri legenda nostra de Animabus Hippocratis et Heracliti disputatione, tertiis curis expolita in Commentar. Soc. Reg. Gotting. To. I. Qui vero poetarum comparare virtutes voluerit, ille sextum Æneidos, ad v. 713, et Silii, XIII, 558, cum hoc nostro contendens, jucunde, si quidem sensum habeat talium, afficietur.

58. *Alterna morte*, nam quæ apud nos moriuntur, ea nascuntur Chao et vice conversa.

62. *Animæ* in illa philosophia Heraclitica sunt ipsa illa prima elementa et semina rerum, v. g. animalium, quæ si sorte quadam sua, μοίρᾳ, in locum et sedem sibi aptam, vasa seminalia, deferantur, ibi augescunt, h. e. explicantur in membra sua, crescunt, etc.; post mortem autem dispersis, quæ assumptæ fuerant, particulis, in illam priorem tenuitatem redeunt, e qua per novam sortem redire illis contingit. Hæc sententia non male explicatur, sive dicas *animas in artus mutari*, sive *mitti in ortus*: sed hoc mihi, in auctoritate pari, videtur præferendum, quia magis philosophum, magis Claudiano dignum. Apud Silium *animæ cælum repetunt, redeunt in corpora*. Similia plura apud Virgilium. Animæ Heracliticæ antequam redeant in corpora, jam habent omnia membra, etc. Sed etiam illud *mutare* ornavit Heinsius. Eligat quisque quod placebit.

65. *Civili tuba*, *signis impiis*, bellum intestinum inter fratres significat. Solent illum naturæ ordinem, quo continentur omnia, *pacis*, *fœderis* similibusque nominibus indicare. Postquam enim personas fecere cælum, terram, elementa reliqua, supererat, ut tanquam personis discordiam et bella, concordiamque, pacem et fœdera assignarent. Vid. supra Carm. III, 4 et 65, it. XXVI, 56.

66. *Incestos Titanas* vocat, h. e. indignos qui in conspectum et consortium Deorum, castarum mentium, admittantur.

Posce Jovem, dabitur conjux. » Vix illa : pepercit,
Erubuitque preces, animisque relanguit atrox,
Quamvis indocilis flecti. Ceu turbine rauco
Quum gravis armatur Boreas, glacieque nivali
Hispidus et Getica concretus grandine pennas,
Bella cupit, pelagus, silvas, camposque sonoro
Flamine rapturus : si forte adversus ahenos
Æolus objecit postes, vanescit inanis
Impetus, et fractæ redeunt in claustra procellæ.
Tum Maia genitum, qui fervida dicta reportet,
Imperat acciri. Cyllenius adstitit ales,
Somniferam quatiens virgam, tectusque galero.
Ipse rudi fultus solio, nigraque verendus
Majestate sedet : squalent immania fœdo
Sceptra situ; sublime caput mæstissima nubes
Asperat, et diræ riget inclementia formæ.

67. *Vix* dixerat *illa* Lachesis : et statim Pluto *pepercit*.

68. *Erubuit preces* Pluto, et ita tollit, vel minuit certe Poeta crimen, quod ipsi impegimus ad v. 50. Nempe sic imperator potest jugulum præbere rebellanti exercitui.

71. *Pennas*. Poetæ ventis tribuunt pennas ob celeritatem; sed et ventos ut homines turbulentos, buccis inflatis, et barba, aliisque partibus præditos depingunt.

76. *Maia genitum*, Atlantis filia, Mercurium, *Cyllenium* a monte Arcadiæ illi sacro dictum. Hic enim διάκτορος est et internuncius quidam *superis Deorum*, ut est Hor. Car. I, x, 19, *Gratus et imis*. Ipse Noster declarat, v. 89 sq.

78. *Somnifera* est Mercurii virga, vel caduceus, non minus quam excitandis hominibus apta. Homerus, Il. ω, 343, et Od. ω, 3 : « τῇ δ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει, ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει. »

79. *Nigra majestate*, nam Pluto Deus niger est, et nigris hostiis placandus.

80. *Majestas* etiam ad horrorem pertinet, ut Stat. Theb. VII, 478, de Jocasta, *Eumenidum* (Furiarum) *velut antiquissima portis Egreditur magna cum majestate malorum*. Sic etiam *verendus*, XXXV, 195.

81. *Sceptra*. Sceptrum proprium Jovis est, et regum qui Jovis personam vicemque sustinent; dicitur σκῆπτρον, ἀπὸ τοῦ σκήπτεσθαι, inniti, incumbere, quod hoc reges innіterentur, velut hasta : immo sceptrum olim erat hasta.

82. *Asperat*. Asperiorem reddit atque atrociorem. — *Riget*. Seneca, « vultus est illi Jovis, sed fulminantis. »

Terrorem dolor augebat: tunc talia celso
Ore tonat : tremefacta silent dicente tyranno
Atria; latratum triplicem compescuit ingens
Janitor, et presso lacrymarum fonte resedit
Cocytos, tacitisque Acheron obmutuit undis,
Et Phlegethonteæ requierunt murmura ripæ.
« Atlantis Tegeææ nepos, commune profundis
Et superis numen, qui fas per limen utrumque
Solus habes, geminoque facis commercia mundo,
I, celeres proscinde Notos, et jussa superbo

83. *Terrorem dolor augebat.* Ira dolore mixta augebat terrorem; nullum nempe est animal tam horrendum, tam perniciosum natura, ut non appareat in illo, si ira invasit, novæ feritatis accessio.

84. *Tremefacta silent.* Deo loquente et irato, totus orbis tremebat. Paganos id usurpasse a Judæis credi potest. Psal. XVII, « Καὶ ἐσαλεύθη, καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὀρέων ἐταράχθησαν, καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ θεός, et commota est, et contremuit terra, et fundamenta montium conturbata sunt, quoniam iratus est iis Deus. » — Occurrit omnibus Racinianum illud, Esth. act. I, sc. III,

Au seul son de sa voix la mer fuit, le ciel
tremble, etc.

Nota sunt quoque studiosis hæc nostratis infelicissimi Gilbert :

C'en est fait; l'éternel, trop long-temps méprisé,
Sort de la nuit profonde
Où loin des yeux de l'homme il s'était reposé;
Il a paru; c'est lui; son pied frappe le monde,
Et le monde est brisé. Ed.

86. Alludit ad etymon, κωκυτὸς, ploratus, lacrymæ.

87. *Acheron* nomen est multorum fluviorum qui varias regiones alluunt; sed omnium celebratissimus est Acheron, fluvius inferorum, qui sic dicitur ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, fluere, et ἄχος, dolor, quasi ille sit fluvius doloris: sed et Acheron, Styx, Cocytus, et Phlegethon, a multis confunduntur.

89. *Tegeæus*, quod Tegeæ, quæ Arcadiæ urbs fuit, præ cæteris coleretur. Cf. ad v. 76.

91. Non simpliciter absurda est lectio, quæ pro *mundo* ponit *cælo*. Nam præterquam quod synonyma sunt, etiam inferi *solemque suum, sua sidera norunt*, Æn. VI, 641.

92. *Proscinde Notos*, potest insolens videri; et posset aliquis malle *præverte Notos*, velut est apud Stat. Theb. I, 293, in eadem re *præcede Notos*. Sed *proscindere* hic est idem quod alias *secare*: *Notos* autem pro aere vel æthere dixit. Utrumque illustret Virgilius Æn. IV, 257, ubi de Mercurio,

Litus arenosum Libyæ, ventosque secabat.

Stat. Theb. VIII, 717, de hasta, *Ecce secat Zephyros*. Idem, VI, 388, « Claraque per Zephyros etiam nunc semita lucet, » qua Apollo ierat. Eadem etiam declaravimus illud, v. 185, *Nunc spicis Zephy-*

Redde Jovi : tantumne tibi, sævissime fratrum,
In me juris erit? sic nobis noxia vires
Cum cælo Fortuna tulit? num robur et arma
Perdidimus, si rapta dies? an forte jacentes
Ignavosque putas, quod non Cyclopia tela
Stringimus, aut vanas tonitru deludimus aures?
Nonne satis visum, quod grati luminis expers
Tertia supremæ patior dispendia sortis,
Informesque plagas; quum te lætissimus ornet
Signifer, et vario cingant splendore Triones?
Sed thalamis etiam prohibes? Nereia glauco
Neptunum gremio complectitur Amphitrite;
Te consanguineo recipit post fulmina fessum
Juno sinu : quid enim narrem Latonia furta?

ros tranant, et illud XXXVI, 3.

93. *Tulit*, abstulit, ut in illo Virgil. Ecl. IX, 51 : « Omnia fert ætas, animum quoque.... » — *Vires* respondent Homerico ἀλκὴ, quo victoriam notat.

96. *Dies rapta* Plutoni, ut suis inferis contento, hanc lucem, hoc cælum nostrum videre non liceat.

97. *Cyclopia tela*, fulmina quæ Cyclopes fabricantur Jovi; quam fabricam pulchre describit Virgil. Æn. VIII, 426.

98. *Stringimus*, id est, vibramus : « stricturum se lucubrationis suæ telum minabatur. » Suetonius in Caligula. — *Aut vanas tonitru deludimus aures*. Convicium a Virgilio mutuatur Æn. IV, « an te, genitor, quum fulmina torques, Nequidquam horremus, cæcique in nubibus ignes Terrificant animos, et inania murmura miscent? »

100. Sorte divisum mundi imperium inter fratres, Jovi cælum evenit, maria Neptuno, tertia et ultima (hanc *supremam* hic vocat) inferorum Plutoni. Describitur ista sortitio Il. ο, 187 sqq. Hinc venuste Jovi adulatur Callimachus, H. in ipsum, v. 60, quum negat sorti tam inæqualium rerum divisionem permissam, sed viribus et operibus Jovis cælum debitum ait.

101. *Informesque plagas*. Ibi enim est chaos informe atque fœdum.

102. *Signifer*, Zodiacus; *Triones* septem et splendida illa ursæ utriusque sidera, quæ nunquam orbi nostro occidunt. — *Cingant;* apposite; hic enim una est ex zonis; zona autem et cingulum sunt unum et idem, ζώννυμι, cingo; ζώνη, cingulum, zona.

105. *Consanguinei*, fratres et sorores, ut in illo *consanguineus leti sopor*, Æn. VI, 278. Sic ὅμαιμος et ὁμαίμων Græcis. Juno, *Jovis Et soror et conjux*, Æn., I, 47.

106. *Latonia furta*, clandestinus

Quid Cererem, magnamque Themin? tibi tanta creandi
Copia : te felix natorum turba coronat.
Ast ego deserta mærens inglorius aula
Implacidas nullo solabor pignore curas?
Non adeo toleranda quies. Primordia testor
Noctis, et horrendæ stagna intemerata paludis,
Si dicto parere negas, patefacta ciebo
Tartara; Saturni veteres laxabo catenas;
Obducam tenebris lucem ; compage soluta
Fulgidus umbroso miscebitur axis Averno. »
Vix ea fatus erat, jam nuntius astra tenebat.

concubitus Jovis cum Latona, e quo Apollo et Diana nati. Vid. Callimachi H. in Delum. Cererem fecit matrem Proserpinæ : turpissima, et digna Plutonis criminatione, historia est apud Arnob. V, p. 170. De Themide paulo abstrusius. In hymno Orphico, XLII, p. 140, vocantur filiæ Themidis et Jovis tres Horæ, Eunomie, Dice et Irene. Sed eadem Hesiodus, Theog. 901 et Apollod. I, 3, 1, ubi ex eodem conjugio etiam Parcas natas esse docemur. Ichnææ cognomen etiam nacta est Themis ex causa amatoria, quam refert Steph. Byz. Voc. Ἴχναι. Themin cælestem σωτῆρος ἀρχαίαν ἄλοχον Διὸς appellat Pindarus apud Clem. Alex. Stromat. V, p. 732, 4, Pott.

111. *Primordia* noctis, illam Noctem, Erebum, e quo nata omnia : cui occasionem dedisse videtur illud Mosaicum ויהי ערב et deinde ויהי אור. Hinc dictum νυχθήμερον. A nocte diem incipiunt hodie Judæi, et olim Ægyptii atque Attici. Vid. Lindebr. ad Alex. ab Alex. IV, 20, pr.

112. *Intemerata stagna*, quæ semel trajecta nemo rediit. Nam *temerare* est quocumque modo violare. — *Signa* plerique.

114. Inter antiquissimas fabulas Saturnus pater Jovis, cum Titanibus reliquis conjectus in Tartarum, Apollod. I, 2. Sic, *Saturno tenebrosa in Tartara misso, Sub Jove mundus erat;* Ovid. Met. I, 113. Saturnalibus canitur a poetis, v. g. Statio Sil. I, 6, 4; *Saturnus compede exsoluta.*

116. Eo ipso, quod cælum inferis miscetur, redit vetus illud et primævum Chaos.

117. *Vix ea fatus erat* Pluto, et Mercurius jam in cælo erat apud Jovem, legationemque pertulerat. Pulcherrima celeritas in qua longe superat Homeri patris repetitiones, qui recte ille quidem suæ ætatis rationem secutus est, raritatem imprimis literarum, quæ non pateretur, sed posceret mandata ejusmodi poni ut data sunt, ac deinde ut perlata : sed eo ipso his qui nunc sunt hominibus nugax et iners et tardus videtur.

Audierat mandata pater, secumque volutat
Diversos ducens animos, quæ tale sequatur
Conjugium, Stygiosve velit pro sole recessus.
Certa requirenti tandem sententia sedit.
Hennææ Cereri proles optata virebat
Unica; nec tribuit sobolem Lucina secundam,
Fessaque post primos hæserunt viscera partus
Infecunda quidem; sed cunctis altior exstat
Matribus, et numeri damnum Proserpina pensat.
Hanc fovet, hanc sequitur. Vitulam non blandius ambit
Torva parens, pedibus quæ nondum proterit arva,
Nec nova lunatæ curvavit germina frontis.
Jam vicina toro plenis adoleverat annis

119. Formula *Diversos ducere animos*, exprimere videtur illud Homericum, Il. α, 189, διάνδιχα μερμήριξεν. Dividitur velut animus; certe alternis in partes diversas vertitur trahiturque. Jupiter nunc ad hanc Dearum intendit cogitationem nunc ad aliam, *quæ tale* tam horribile *conjugium*, talem conjugem, sequi audeat, quæ pro die et sole, pro vita apud superos, eligat Stygios inferorum recessus.

122. Multi *Ætnæam*, *Ennæam*; sed *Hennæam* ita firmavit Heinsius, tum Ez. Spanhemius ad Callim. H. in Cer. v. 15, p. 624 et v. 31, ut illam rationem in hoc opusculo sequi nihil dubitem. Vicinia Ætnæ montis incendio suo nobilissimi, *Hennam* et *Hennæam* in *Ætnam* atque *Ætnæam* mutandi occasionem dedit. Cæterum de Henna urbe, de loco unde rapta est Proserpina, de Cerere *Hennæa* vel, ut ibi vocatur, *Hennensi*, locus insignis est Cic. in Verr. IV, 48 sqq. Conf. ad Sil. I, 93.

126. Quod deest numero liberorum, illud virtute et pulchritudine compensat Proserpina, quæ una matri pluris est quam numerosa soboles.

128. *Torva* proprium pæne epitheton hujus generis. *Torva facies* in tauro laudatur Columellæ, VI, 20. Et ipsi Virg. Georg. III, 51: « . . . . optima torvæ Forma bovis. » Decor quidam poeticus est, quod *vaccam* non appellat nomine proprio.—*Pedibus arva nondum proterit*, quæ jugum nondum subit, aut arandi causa jungitur.

129. Rem humilem, quicum Deas comparare pæne indecens erat, vicissim extollit, et dignam illa comparatione cornuum illius cum Luna reddit. Hor. Car. IV, 2, 54, tener vitulus, « Fronte curvatos imitatus ignes Tertium lunæ referentis ortum. »

130. *Matura toro* mihi magis placeret, non modo propter Virgilianam imitationem, Æn. VII, 53: Jam matura viro, jam plenis nubilis annis:

Virginitas : tenerum jam pronuba flamma pudorem
Sollicitat ; mistaque tremit formidine votum.
Personat aula procis : pariter pro virgine certant
Mars clypeo melior, Phœbus præstantior arcu.
Mars donat Rhodopen, Phœbus largitur Amyclas,
Et Delon Clariosque lares : hinc æmula Juno,
Hinc poscit Latona nurum : despexit utramque
Flava Ceres ; raptusque timens (heu cæca futuri!)
Commendat Siculis furtim sua gaudia terris,
[Infidis natam laribus commisit alendam,
Æthera deseruit, Siculasque relegat in oras]
Ingenio confisa loci. Trinacria quondam

sed quia *vicina* aliud significat, nempe puellam, cui jam parantur nuptiæ.

131. *Pronuba flamma*, calor naturalis adolescentiæ, qui sollicitat eos humores, quibus ad Venerem opus est, atque adeo suadere videtur matrimonium ac nuptias, quod faciunt pronubæ.

132. Qui cupiunt vehementer, illi jam tremunt ab hoc ipso affectu : magis etiam, si in eo, quod cupias, sit alea et periculum, si pudor adjunctus.

133. Decorum observat Poeta, quum in amatorum recensu omittit ipsum Jovem, de cujus in illam incestis furoribus obscena fabula est apud Arnob. V, p. 171. Sed totum hoc de procis non antiquus mythos est, opinor, verum exornatio in poetæ nostri cerebro nata simpliciter.

135. *Donat Mars*, quantum in se est, donare vult, offert : sic *largitur* Apollo. Hæc observare in talibus locis, non est magni momenti : sed interdum illorum meminisse consultum est, ut quum in Evangelio Joan. I, 9, dicitur ὁ λόγος φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, vel analogia quadam aut intercedente metaphora Lucæ V, 6, διεῤῥήγνυτο τὸ δίκτυον. *Martis* sedem esse *Rhodopen* ostendit etiam III, 335. — *Amyclæ* hic intelliguntur Laconicæ, Apollini sacrum nemus habentes, unde et *Apollineas Amyclas* vocat Statius Theb. IV, 223.

136. De *Delo* Apollini sacra, VIII, 133. — *Claros* Ioniæ lucus, fanum, forte urbs etiam, unde *Clarius* Apollo, qui in prædicatione opum suarum Ovid. Met. I, 515 : « .... mihi Delphica tellus, » inquit, « Et Claros, et Tenedos, Pataræaque regia servit. »

138. *Flava Ceres*, hoc cognomen habet a calore frumenti maturi.

140. *Trinacriæ* nomen certe non habuit, quum adhuc continens esset, si unquam fuit, Italiæ, ac τρία ἄκρα, seu promontoria nondum haberet. Breviter hic, quid de nobilissima illa vel historia vel fabula sentiam, et unde quis petere possit reliqua,

Italiæ pars una fuit : sed pontus et æstus
Mutavere situm : rupit confinia Nereus
Victor, et abscissos interluit æquore montes ;
Parvaque cognatas prohibent discrimina terras.
Nunc illam socia raptam tellure trisulcam,

indicabo. Igitur de abrupta a Bruttiis et Rhegio Sicilia, nihil innotuisse videtur Homero, qui νῆσον vocet simpliciter Θρινακίην Οδ. μ, 127, et in terribili Scyllæ et Charybdis fabula nullam plane ejus rei mentionem faciat. Hesiodus apud Diodorum Sic. IV, extr. aggestum Siciliæ ab Hercule Pelorum ait, et templum ibi constitutum Neptuno. Nihil, quod sciam, Pindarus. Primus, de quo constet, Æschylus apud Strabonem, VI, p. 178, 18, Rhegii promontorii et urbis nomen a verbo ῥήγνυσθαι et hac ruptura derivat. De aliis poetis mox videbimus. Inter historicos Thucydides, VI pr. ubi antiquitates Siciliæ persequitur, tacet simpliciter. Sallustius, apud Isid. Orig. XIV, p. 1177, 56, dicit *Italiæ conjunctam Siciliam* fuisse; nescio an asseverate. Certe Trogus apud Justin. IV, 1, 1: *Siciliam ferunt... Italiæ adhæsisse*. Diodorus Sic. l. c. παλαιοὺς μυθογράφους auctores citat. Hi possunt esse Æschylus et suppares. Redeamus ad poetas. Virgilius Æn. III, 414; Ovid. Met. XV, 290; Lucan. III, 59; Valer. Flacc. II, 617; Statius Silv. I, 3, 32; Silius Ital. XIV, 11, et quis non poetarum? ita hujus rei mentionem faciunt, ut non postulent sibi credi. Ad poetas potius quam geographos referendus est Dionysius ὁ περιηγητὴς, v. 476, et qui auget fabulam, Eustathius παρεκβολῇ ad eum locum. Nempe narrat a Neptuno abscissam esse Siciliam, qui gratificari vellet Acasto (MS. Jocasto) Æoli fil. quo is tutius ibi posset habitare. Supersunt philosophi, quorum qui velit sententias cognoscere, ille adeat non Platonem neque Aristotelem, frustra enim fuerit; sed Strabonem, L. I, p. 37, 33 et XLI, 30; tum Senecam Quæst. Nat. VI, 29. Horum et similium argumentatione potius, quam fide historicorum inductus videtur Plinius, quum, II, c. 88, *Rerum natura*, inquit, *avellit Siciliam Italiæ*, et his similia, III, c. 8. Recentiorum αὐτοπτῶν et naturæ consultorum sententias, cum his, quæ antiqui tradiderant, habet Cluverius in Sicilia antiqua, I, 1. Quæ nostra ætate disputata sunt, prætereo sciens. Summa esto: nihil certi habet historia; poetæ arripuisse videntur philosophemata non usquequaque improbabilia certe, et his affinia, quibus collegere viri prudentes, non Titi ætate primum arsisse Vesuvium, licet historica fide nihil de superioribus incendiis constet.

142. *Nereus* hic ut persona fingitur, quæ fluctibus, tanquam manibus aut armis suis, repetito impetu viam sibi fecerit.

145. *Trisulcam* eodem sensu dixit, quo *triquetram* Hor. Ser. II, 6, 55. Intelligendum est hoc epitheton ex

Opponit natura mari: caput inde Pachyni
Respuit Ionias prætentis rupibus iras.
Hinc latrat Gætula Thetys, Lilybæaque pulsat
Brachia consurgens; hinc dedignata teneri
Concutit objectum rabies Tyrrhena Pelorum.
In medio scopulis se porrigit Ætna perustis;
Ætna Giganteos nunquam tacitura triumphos,
Enceladi bustum, qui saucia terga revinctus
Spirat inexhaustum flagranti pectore sulfur;
Et quoties detrectat onus cervice rebelli
In dextrum, lævumve latus, tunc insula fundo
Vellitur, et dubiæ nutant cum mœnibus urbes.
Ætnæos apices solo cognoscere visu,
Non aditu tentare, licet: pars cætera frondet
Arboribus; teritur nullo cultore cacumen.
Nunc vomit indigenas nimbos, piceaque gravatum

ea notione, qua *sulcus* interdum eminentem inter fossas seu lacunas duas tractum significat, ut Pallad. Mart. IX, 11, et Georg. I, 113. Placet hic diserte ponere, quod in Thesauris omissum video. *Sulcus*, ὁλκὸς, tractus est, speciatim in arvis, directus, cujus partes duæ, *lacuna*, depressa, et *stria* s. *porca*, eminens. Sed interdum generalis appellatio magis ad depressiorem partem, interdum ad altiorem restringi videtur. Hæc rariuscula ratio est, et eo magis observanda, quia *bisulci* et *trisulci* significatio inde pendet.

148. De verbo *latrat* vid. XXXI, 61. *Gætula Thetys*, mare quod Libyam s. Africam alluit cujus partem habent Gætuli. *Brachia* hic sunt, quæ etiam *linguæ* vocantur, partes terræ aliquantum procurrentes in mare.

151. Qui conferre inter se et poetarum veterum et historicorum græcorum pariter et latinorum descriptiones Ætnæ voluerit, et ingenio inde pabulum procurare, illum juvabit Cluverius in Sicilia Vet. I, 8. Copiosissimum est Cornelii Severi de Ætna carmen.

153. Quæ hic de Encelado narrantur, ea de Typhoeo Pind. Pyth. A, 29 sq. quem sequuntur plures. Tales diversitates in poetis nemo miratur. Noster auctores habet Virgilium, Æn. III, 578, aliosque. Cf. VII, 159—161; XXXV, 158, præsertim XXXVI, 350.

159. *Non aditu:* a flammis erumpentibus timenda certa mors: sic periit Plinius, dum propius inviseret Vesuvium Campaniæ montem ignes evomentem.

161. *Indigenas* eleganti metaphora, apud se, vel intra se potius

Fœdat nube diem : nunc molibus astra lacessit
Terrificis, damnisque suis incendia nutrit.
Sed, quamvis nimio fervens exuberet æstu,
Scit nivibus servare fidem, pariterque favillis
Durescit glacies tanti secura vaporis,
Arcano defensa gelu, fumoque fideli
Lambit contiguas innoxia flamma pruinas.
Quæ scopulos tormenta rotant? quæ tanta cavernas
Vis glomerat? quo fonte ruit Volcanius amnis?
Sive quod objicibus discurrens ventus opertis,
Offenso per saxa furit rimosa meatu,

natos nimbos. Mox in *lacessit* etiam pulchra metaphora, quasi ἀκροβολισμὸς et velitatio quædam esset illa molium varii generis ejectio.

163. Quo plus flammarum, fumi, cinerum, pumicum, eructat Ætna, tanto intus illum minui necesse est; sed *damna* etiam Ætnæ dici possunt vastationes illæ, quas torrentes ignei, et ejectamenta alia extrinsecus efficiunt.

165. *Servare fidem.* Ætna ignem vomens, ita parcit nivibus, ut quis crederet jurasse se non eas esse violaturam; unde ex fœdere inito servat fidem pacemque nivibus.

166. *Vicinam flammis glaciem*, *æternoque rigore horrentes*, quum infra ardeant, scopulos, canit etiam Sil. XIV, 67, qui locus totus cum hoc nostro conferri meretur.

167. *Fumus fidelis*, qui ut vicinus bonus nihil nocet, etc.

169. *Tormenta*, machinationes illæ, quum funibus contortis intentisque validissime, deinde subito laxatis, moles etiam magnæ lapidum vibrantur, et ad insigne spatium projiciuntur. Si notæ fuissent ea ætate machinæ ignivomæ, quibus hodie magna pars bellorum constat, cum his haud paulo felicius comparare illam Ætnæ pyrobolicam licuisset. Ceterum talibus locis, qualis hic noster est, excusari possunt qui *tormentorum* nomine de pyrobolis et tubis illis ignivomis abutuntur. Quomodo *cavernæ glomerari* possint, et quid omnino hoc significet *glomerare cavernas*, quum non assequar, valde placet lectio Cujaciana, *procellas : procellæ* i. e. nubes a spiritu vehementi actæ, *glomerantur*, i. e. subito coguntur, densantur in volumina, et volvendo augentur.

170. *Volcanius amnis ;* alii legunt *Vulcanius ignis*, quod ibi Vulcanus, ignis inventor, exerceat officinam; sed *amnis* optime, quum undare dicatur ignis; Virg. Ge. I, 472, Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam, et apud Æschylum ποταμὸς πυρὸς, fluvius ignis dicitur.

172. Responsurus Poeta quæstionibus suis, primum hac utitur hypothesi: *ventus* subterraneus, *offenso* et impedito per occultos *obi*-

Dum scrutatur iter, libertatemque reposcens
Putria multivagis populatur flatibus antra :
Seu mare sulfurei ductum per viscera montis
Oppressis ignescit aquis, et pondera librat.
Hic ubi servandum mater fidissima pignus
Abdidit, ad Phrygios tendit secura penates,
Turrigeramque petit Cybelen, sinuosa draconum
Membra regens, volucri qui pervia nubila tractu
Signant, et placidis humectant frena venenis.
Frontem crista tegit; pingunt maculosa virentes

ces libero *meatu*, *furit per saxa*, etc.

174. *Putria antra*, i. fistulosa, fragilia, verbo in pumices ab ipso igni redacta, ut *putre solum* quod in pulverem facile resolvitur. Vid. Virg. II, 204, quem declarat Columella, II, 2, 4.

175. Alia hypothesis : *mare ignescit oppressis aquis*. Hoc recentior aliquis naturæ consultus ita forte enunciet. Parva proportione moles aquæ marinæ, ab igne admisto et omnia illius elementa distendente, in vaporem solvitur ; qua quidem mixtione nihil habere naturam potentius et magis ἐλαστικὸν, tum æolipylæ tum infinitis aliis sulfurei præsertim vaporis, experimentis constat.

176. *Pondera librat* proprie, qui ea huc et illuc movet ponderis explorandi causa; sed similes motus edere etiam solent, qui magna vi projicere aliquid volunt. Ita hic etiam intelligo.

178. *Abdidit*, domo sua, cujus firmitas describitur infra v. 236 sq. — *Phrygii penates* domus ipsius Cereris. Ipsa enim filia est Cybelæ, Cybellæ, Cybebes, Deæ Phrygiæ, Rheæ, Matris magnæ Deum, quibus aliisque nominibus passim celebratur. Ad hanc igitur matrem suam (quod aperte dicitur, XXXVI, 115) visendam proficisci facit Cererem Poeta, ut sit occasio Plutoni raptori. Ceres et Cybele telluris ambæ symbola sunt : sed Cybele in quantum ab hominibus in urbes collectis tumultuose colitur, quod indicat corona *turrita* et reliquus illius apparatus ; Ceres, quatenus gerit fruges, quibus aluntur homines, quæ habet spiceam coronam et trahitur a serpentibus, terrestri bestia, etc. Rursus Cybele mater Deorum, est etiam mater Deæ Cereris.

179. *Sinuosa* illa *draconum*, quibus vehitur Ceres, *membra* passim in nummis exhibentur, volucrium partim sine alis, partim alatorum, tum coronatorum s. cristatorum, barbatorumve. Vid. Spanhem. diss. IV, p. 211.

181. Epitheto *placidis* satis indicatur *venena* hic non intelligi noxia, sed succos potentes quidem, verum ad salutem. Sunt ἤπια φάρμακα, qualia etiam Æsculapii et Hygeæ serpentes fundunt.

182. *Maculosum*, deposita quasi

Terga notæ; rutilum squamis intermicat aurum.
Nunc spiris Zephyros tranant; nunc arva volatu
Inferiore secant: cano rota pulvere labens
Sulcatam fecundat humum; flavescit aristis
Orbita; surgentes condunt vestigia culmi:
Vestit iter comitata seges. Jam linquitur Ætna,
Totaque decrescit refugo Trinacria visu.
Heu quoties præsaga mali violavit oborto
Rore genas! quoties oculos ad tecta retorsit,
Talia voce movens! «Salve, gratissima tellus,

macula et nota turpitudinis, etiam ad pulchritudinem pertinere, vel illa *maculosæ tegmine lyncis velata* venatrix Virg. Æn. I, 327, docet. Hoc universim in lectione veterum debemus meminisse (quod copiose disputat l. c. Spanhemius) serpentes, dracones non horribilem bestiam, sed placidum animal, quin amatorium, sub cujus specie apud Olympiada se insinuaverit Hammon Jupiter. Itaque ἀγαθοδαίμων, bonus genius, hac figura exhibebatur. Ita ille anguis, quem dubitat Æneas, « *Geniumne loci, famulumve parentis Esse putat*, pulcher est, *Cæruleæ cui terga notæ, maculosus et auro Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus Mille trahit varios adverso sole colores* ». Virg. Æneid, V, 84 sq.

184. *Spiræ* sunt illi flexus, illi *sinus* unde *sinuosa volumina* tribuuntur serpentibus. Formula *Zephyros tranare* satis declarata est ad illud v. 92, *proscinde Notos*. Add. Virg. Æn. IV, 245, ubi Mercurius *turbida tranat Nubila;* et hic XXX, 3, *Zephyros illapsa*.

185. *Canus pulvis* tanto magis est, quo est siccior. Rotæ in curru Cereris sunt pro aratro et vomere: orbita est pro sulco depresso. Suavis admodum imago. Ubicunque vestigia posuit Ceres, statim surgunt culmi, etc.

186. *Flavescit etc. vestit iter, etc.* Quacumque Ceres currum ducit, campi flavescunt et vestiuntur frugibus, adeo ut ipsa orbita pullulet copia segetum undique succrescentium.

189. *Decrescit Trinacria* ex lege visus, qua ea minora fiunt quæ cernimus, quo sunt remotiora. — *Refugo visu*, quasi Sicilia fugere videretur ex oculis, id quod apparet abeuntibus, quibus specie « terræque urbesque recedunt. Virg. »

190. *Violantur genæ* a lacrymis, quia nunquam sine aliquo certe dolore et injuria, id est, læsione cadunt.

191. *Ad tecta;* respexit sæpe domum, in qua filiam relinquebat, quasi ea mox se orbatum iri præsentiret.

192. *Salve* etiam in discessu dici, ut ὑγίαινε, vel illa Æneæ vox indicat qua Pallantis funus dimittit, Æneid. XI, 97 sq.: «Salve æternum mihi, maxime Palla, Æter-

Quam nos prætulimus cælo : tibi gaudia nostri
Sanguinis, et caros uteri commendo labores.
Præmia digna manent : nullos patiere ligones,
Et nullo rigidi versabere vomeris ictu.
Sponte tuus florebit ager : cessante juvenco
Ditior oblatas mirabitur incola messes. »
 Sic ait, et fulvis serpentibus attigit Iden.
Hic ædes augusta Deæ, templique colendi
Relligiosa silex, densis quam pinus opacat
Frondibus, et, nulla lucos agitante procella,
Stridula coniferis modulatur carmina ramis.
Terribiles intus thiasi, vesanaque misto

numque vale ». Vale dicit ad tempus aliquod Siciliæ suæ Ceres.

192. *Ligones...vomeris :* hæc sunt instrumenta rustica, quibus terra invertitur : atque beneficio Cereris, sine his Sicilia sponte, seu absque ullo cultu et sine cura agricolarum, abundabit frugibus.

199. *Fulvi serpentes* ab aureo fulgore. *Ide* Phrygia est, unde Idæa quoque mater vocatur Cybele.

200. *Relligiosa silex templi colendi*, sc. augusti, est ille lapis, de quo Liv. XXIX, 11 ; Attalus, Pergami rex, Romanorum « legatos.... Pessinuntem in Phrygiam deduxit, *sacrumque* iis *lapidem*, quam matrem Deum esse incolæ dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit ». *Silicem* cum nostro poeta appellat Arnob. VI, p. 196 : *Ridetis ... coluisse ... Pessinuntios silicem pro Deum matre.*

201. *Pinum* Deum matri sacram etiam aliunde constat. Vid. Virg. Æn. IX, 85, et hic ad XVIII, 277.

202. *Lucos :* lucus dicitur, aut quod non luceat, ob umbras ; aut potius, quod frequentibus sacrificiis luceat. Pleraque Deorum templa suos habebant lucos. — *Agitante procella stridula.* Vult Poeta hujus luci arbores per se leni motu quasi divinitus impelli, et emittere sonos quosdam acutos, non injucundos, qui cantilenæ videri possint.

203. Cantum quemdam pinui tribuere antiquum est. Theocritus, I, 1, « Ἀδύ τι τὸ ψιθύρισμα, καὶ ἁ πίτυς, αἰπόλε, τήνα Ἁ ποτὶ ταῖς παγαῖσι μελίσδεται », quod ita vertere liceat, Dulce susurrus, et ista canora, caprarie, pinus Ad fontes resonans. Debet pinus Pani, quod musica est. Ponamus fabulam ex Geopon. XI, 10. Puella fuit Pitys (πίτυς, pinus) : amant illam Boreas et Pan. Quum illa hunc præferret, Boreas furiose irruens petræ illam allidit. Enascitur eo loco pinus arbor, qua Pan coronari amat, quæ gemit ad flatum Boreæ. Hinc Propert. I, xviii, 20, *Arcadio pinus amica Deo.*

204. *Terribiles thiasi* propter fu-

Concentu delubra gemunt: ululatibus Ide
Bacchatur: timidas inclinant Gargara silvas.
Postquam visa Ceres, mugitum tympana frenant:
Conticuere chori; Corybas non impulit ensem;
Non buxus, non æra sonant; blandasque leones
Submisere jubas: adytis gavisa Cybelle
Exsilit, et pronas intendit ad oscula turres.
Viderat hæc dudum summa speculatus ab arce
Jupiter, ac Veneri mentis penetralia nudat.
« Curarum secreta tibi, Cytherea, fatebor.
Candida Tartareo nuptum Proserpina regi
Jam dudum decreta dari: sic Atropos urget;
Sic cecinit longæva Themis. Nunc, matre remota,

rorem illos choros ducentium, sive saltantium. Verba *gemunt* et *ululatus* ad inconditos mulierum et semivirorum in his sacris clamores describendos pertinent. Recordemur, Horatium, quum extremum ab ira furorem describere vult, Car. I, 16, 5, cum eo, quem *Dindymene* i. e. Cybele in his montibus culta, incutit, comparare. Ibidem etiam *Corybantum* et *æris* i. e. pelvium mentio, de quibus statim. Add. ad VIII, 149, XX, 279 sqq. ubi etiam de *buxo*, et XXVIII, 259, ubi *Cybeleia æra* declaramus.

206. *Bacchatur*, passive sumitur, id est, Bacchantum ululatibus quatitur, turbatur: ut apud Virgilium, Georg. II, 487, « bacchata Lacænis Taygeta. » — *Timidas inclinant silvas.* Tantus est clamor, tantus ululatus, ut ipsa Gargara arbores submittere videantur, præ nimio terrore. — *Gargara.* Gargarus, et in plurali Gargara, est vertex Idæ montis, fertilitate nobilis. Pacatus dicit Gargara proventu læta triticeo.

208. *Corybas*, Jasonis et Cybeles filius, in Asia primus instituit sacra matris Deum: hinc ab eo Corybantes dicti ejus Deæ sacerdotes furibundi. Hi simulato furore repentino currebant in orbem, et ferro sonora arma pulsabant, immo et cultris sua brachia sauciabant.

209. *Buxus;* tibia e buxo, quam inflabant in sacris Cybeles; qua tibia Phryges usi esse primi dicuntur. — *Leonibus* junctis vectam Cybelen passim videmus in nummis. Leo rex animalium terrestrium. *Turritam* coronam illius jam habuimus ad v. 179. cf. XXIV, 170.

213. Hic ergo aperitur *sententia*, quæ *sedisse* Jovi dicitur supra v. 121.

217. *Cecinit Themis.* Antiquitus oraçulum erat penes Tellurem et Neptunum. Inde cessit Pythoni et Themidi, quæ ex antro Delphico vaticinari cœperat, et ab ea Apollo didicit divinationem. — *Longæva.* Vetus et annosa Themis; erat enim, teste Hesiodo, cæli ac terræ filia.

Rem peragi tempus; fines invade Sicanos;
Et Cereris prolem patulis illudere campis,
Crastina puniceos quum lux detexerit ortus,
Coge tuis armata dolis, quibus urere cuncta,
Me quoque sæpe, soles: cur ultima regna quiescunt?
Nulla sit immunis regio, nullumque sub umbris
Pectus inaccensum Veneri: jam tristis Erinnys
Sentiat ardores; Acheron, Ditisque severi
Ferrea lascivis mollescant corda sagittis.»
  Accelerat præcepta Venus: jussuque parentis
Pallas, et inflexo quæ terret Mænala cornu,
Addunt se comites: divino semita gressu
Claruit: augurium qualis laturus iniquum
Præpes sanguineo dilabitur igne cometes

218. *Sicanos*. Sicania dicta, vel a Sicano, Briarei cyclopis filio, et Ætnæ fratre, vel a Sicano rege.

220. *Puniceos*, id est rubentes, qualis est ortus auroræ; seu purpureos, a purpura quæ tingebatur Tyri apud Phœnicas, qui et dicti Pœni, unde Punicus et Puniceus.

221. *Coge*, persuade: sed forte simul philosophatur, et indicat resisti non posse armis Veneris h. e. dolis. Illud *me quoque* leporem Alexandrinum habet, quo fatetur Jupiter, se mulierculariam esse.

224. Utrum hoc dicatur cum relatione ad fabulam, in qua sint amores Erinnyos, non dixerim. Virgines, ἀεὶ παρθένος Ἐριννὺς, vocat Furias Sophocles, Ajac. flagellif. v. 846. Sed «Orphne, Inter Avernales haud ignotissima Nymphas, Ex Acheronte suo furvis peperisse sub antris Ascalaphum,» memoratur Ovidio Met. V, 539.

228. *Inflexo cornu* i. e. arcu, quem frequenter ita signant poetæ, in venatione uti solitam Dianam, nummi docent. Venari autem solet per *Mænala* etiam, Arcadiæ montana. Vid. XVII, 390.

231. *Cometen* hic etiam aperte intelligit meteoron non consistens aliquantum, aut progressiones tardas, instar planetæ, habens: sed tale cujus sive *præceps* sive *præpes*, hoc est, volucris lapsus, *delapsus* vel *dilapsus* observari uno velut momento possit. Hæc quidem in hoc loco. Stabiliorem videtur facere XVII, 112, sed meteoron tamen. Erat hæc tum communis fere sententia, Stoicorum præsertim, cui tamen repugnare ausus est Seneca, Q. N. VII, «Non existimo cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ»; et 23, «cometes emetitur spatium suum, nec exstinguitur, sed excedit.... Quid est, quare in aliqua parte cælum pervium non sit?...Co-

Prodigiale rubens: non illum navita tuto,
Non impune vident populi; sed crine minaci
Nunciat aut ratibus ventos, aut urbibus hostes.
Devenere locum, Cereris quo tecta nitebant
Cyclopum firmata manu: stant ardua ferro
Mœnia; ferrati postes; immensaque nectit
Claustra chalybs: nullum tanto sudore Pyracmon,
Nec Steropes, construxit opus: nec talibus unquam
Spiravere notis animæ; nec flumine tanto
Incoctum maduit lassa fornace metallum.
Atria vestit ebur: trabibus solidatur ahenis
Culmen, et in celsas surgunt electra columnas.

metes potest sic totum habere circulum, ut in hunc (signiferum) tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest... c. 25: Per successiones ista longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. » — Κομήτης, id est, crinitum sidus, ob speciem crinium terribilem.

233. Illud *impune* declaramus ad XXVI, 243.

236. *Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon* etiam apud Virgilium, Æn. VIII, 425, *Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro.*

240. *Noti* vehementes admodum venti: horum nomen tribuit iis qui Cyclopum follibus redduntur: quas hic *animas* vocari tanto minus mirabitur, cujus memoriæ obversatur illud Horat. Car. IV, XII, 2, *Impellunt animæ lintea Thraciæ:* et de hac ipsa re Virg. Æn. VIII, 403, *Quantum ignes animæque valent.*

241. *Maduit* non ea modo notione accipiendum, qua Virg. Ge. I, 196 de siliquarum seminibus dicitur, « Et quamvis igni exiguo properata maderent, » i. e. coquendo mollia, cibo apta fierent, quod suadere videtur vox *incoctum*, ut XXVI, 542, *flammis mollitus et arte chalybs:* sed plane significat fluxit, ut ex adjecto nomine *flumine* apertum est, quod nomen pulchre tuetur Heinsius ex Æn. VIII, 445, *fluit æs rivis*, et aliunde. *Lassa fornax* videtur intelligi, cujus omnes impensæ vires sunt, ut nihil ea effici amplius possit, nisi tamen legendum sit *lata fornace* i. e. ampla, ut magna vis metalli sic intelligatur. *Vasta fornax* est apud Virg. l. c.

242. *Vestit* commode dicitur de ebore in laminas secto, quibus teguntur et poliuntur non mensæ tantum, et lecti, et sellæ curules, sed etiam, ut hinc licet discere, parietes. *Solidatur culmen*, i. cum columnis et parietibus connectitur et firmatur.

243. *Electra*, quia columnarum materia esse debent, non intelligenda sunt gemmea illa sive succina, sed metalla.

Ipsa domum tenero mulcens Proserpina cantu
Irrita texebat rediturae munera matri.
Hic elementorum seriem sedesque paternas
Insignibat acu; veterem qua lege tumultum
Discrevit Natura parens, et semina justis
Discessere locis: quidquid leve, fertur in altum;
In medium graviora cadunt; incanduit æther;
Egit flamma polum; fluxit mare; terra pependit.
Nec color unus inest: stellas accendit in auro,
Ostro fundit aquas, attollit litora gemmis,
Filaque mentitos jam jam cælantia fluctus

244. *Mulcere* in hac formula est suavitate quadam et jucunditate implere, ut Virg. Æn. VII, 34, *volucres æthera cantu mulcent.* Sic Ovid. Fast. I, 155. Suavis cantus est velut titillatio quædam. Physice loquuntur poetæ. Motus ille effector soni primo leniter impellit et movet aera, ab hoc mulcetur auris.

245. Vim adverbii *necquidquam* vel *frustra* ad verbum *texebat* adjungendi, exprimit epitheto ad *munera* adjecto. Texendi ars et labor, Minervæ inventum, itemque pingendi acu, nec Deas nec reginas dedecet. Speciatim Proserpinam textricem jam fecerat Orpheus, cujus rei etiam symbolicam rationem persequitur Porphyrius, de antro Nymphar. p. 118 pr. Barnes. Παρὰ τῷ Ὀρφεῖ ἡ Κόρη, ἥπερ ἐστὶ παντὸς τοῦ σπειρομένου ἔφορος, ἱστουργοῦσα παραδίδοται κ. τ. λ.

246. *Elementorum series*, primus ille velut actus Naturæ, quem describit in Metamorphoseon ingressu Ovidius, qui hic conferri debet.

247. *Tumultum*: Erat nempe chaos «rudis, indigestaque moles, ...pondus iners, congestaque eodem Non bene junctarum discordia semina rerum. Frigida pugnabant calidis», etc. Ovid. Met. I, 7 sqq.

248. *Natura*: communis rerum omnium parens, vel potius Deus, quem Naturam, Mentem, Fatum, Jovem, appellant Stoici.

250. *Incanduit æther*: pars superior aeris dicitur æther.

251. *Egit*, movit, circumegit *flamma* in stellas collecta *polum*, hoc est, cælum ipsum: nomen poli a circumactu habere putatur. Sed blanditur valde altera lectio, *Legit* sibi *flamma* sedem et locum suum naturalem *polum*, ut Ovid. Met. I, 27, *Ignea vis... Emicuit summaque locum sibi legit in arce.*

253. *Ostro fundit aquas*, quod *purpureum mare* dicunt poetæ, ut Virg. Georg. IV, 373; Homerus, Il. π, 391, ἅλα πορφυρέην, et οἴνοπα πόντον, α, 350. Multum ex cæruleo, qui maris color est, habet purpura, et radii solis rubrum illi fulgorem conciliant repercussu. Sed in satis

Arte tument: credas illidi cautibus algam,
Et raucum bibulis inserpere murmur arenis.
Addit quinque plagas: mediam subtemine rubro
Obsessam fervore notat; squalebat adustus
Limes, et assiduo sitiebant stamina sole.
Vitales utrinque duas; quas mitis oberrat
Temperies, habitanda viris: tum fine supremo
Torpentes traxit geminas, brumaque perenni
Fœdat, et æterno contristat frigore telas.
  Nec non et patrui pingit sacraria Ditis,
Fatalesque sibi Manes. Nec defuit omen;
Præscia nam subitis maduerunt fletibus ora.
  Cœperat et vitreis summo jam margine texti
Oceanum sinuare vadis: sed cardine verso
Sensit adesse Deas, imperfectumque laborem
Deserit, et niveos infecit purpura vultus
Per liquidas succensa genas; castæque pudoris

ex arte *litora gemmis extollit?* certe non illis lucidioribus, politis; nisi forte voluit rupes simulare pretiosas.

256. Ut picturam laudaturi dicunt, exspectari vocem, metui impetum: ita Noster fingit, tantum non audire sibi videri spectatores hujus telæ sonum algæ cautibus illisæ, murmur fluctuum in arenas irruentium.

257. *Plagas* dici, quæ alias zonæ sunt, res loquitur.

259. *Limes:* obliqua terrarum regio, quæ zonam torridam includit, et perpetuis aduritur solis ardoribus.

260. *Vitales:* antiqui credebant zonas tantum temperatas ea esse natura, ut sub iis homines vivere possent: zonam torridam ob nimium æstum non esse habitabilem. Ovidius, Met. I, 49: « Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu. »

264. *Patrui:* Plutonis qui frater est Jovis, patris Proserpinæ. Ex Justiniani institutis « patruus est patris frater, qui Græcis πατράδελφος appellatur. »

265. *Manes*, quibus reginam se fatis destinatam nesciebat, acu pingit, hoc est, animas defunctorum: nam pingi possunt, quia videri, ut umbræ. In hac parte operis versanti Proserpinæ, occulta quadam præsensione sortis suæ, oboriuntur lacrymæ.

270. *Purpura;* id est, rubor purpurei coloris, qui velut ignis liquidus errat per genas, easque succendit ac pingit.

271. *Liquidas genas* intelligo in-

Illuxere faces : non sic decus ardet eburnum,
Lydia Sidonio quod femina tinxerit ostro.
Merserat unda diem : sparso nox humida somno
Languida cæruleis invexerat otia bigis.
  Jamque viam Pluton superas molitur ad auras
Germani monitu : torvos invisa jugales
Alecto temone ligat, qui pascua mandunt
Cocyti, spatiisque Erebi nigrantibus errant,
Stagnaque tranquillæ potantes marcida Lethes
Ægra soporatis spumant oblivia linguis.
Orphnæus crudele micans, Æthonque sagitta

star aquæ puræ nulla macula, lentigine, callo, fuscatas, adeo ut æquabiliter funderetur ille rubor, cujus celerem ortum et vehementiam signat vox *succensa.*

272. *Decus ardet eburnum :* non sic ebur radiat, quum infectum seu tinctum est colore purpureo. Ovidius : « Aut quod ne longis flavescere possit ab annis, Mæonis Assyrium femina tingit ebur. »

273. Homerica pictura, quam passim æmulati sunt Romani. Iλ. δ, 141, sanguis de vulnere Menelai per femur manat,

Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ Φοίνικι μιήνῃ
Μῃονὶς, ἠὲ Κάειρα κ. τ. λ.

Virgil. Æn. XI, 67, pulcherrime hoc ad vultum erubescentis Laviniæ transtulit,

......cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, etc.

274. *Diem*, solem, diei effectorem. *Nox* persona est, quæ bigis vehitur ; juvencorum, si eadem Luna. Vid. infra ad XXXVI, 403. it. Brouckh. ad Propert. III, XIX, 10, præsertim ad Tibulli, II, 1, 8. Imaginem exhibet Montf. Ant. IV, 1, 1. Modo illud addam,

Ἀστέρας, εὐκήλοιο κατ' ἄντυγα Νυκτὸς ὀπαδούς

jam esse Theocrito, Idyll. II extrem. « Ad currum placidam comitantia sidera noctem. »

278. *Alecto*, sic dicitur ab α, sine, et λήγειν, cessare, desinere, quod non desinat persequi improbos.

280. *Tranquillæ*, quæ tollit memoriam rerum molestarum, et tumultum vitæ præteritæ. — *Lethes :* λήθη est oblivio, quasi sit fluvius oblivionis : cujus fluvii aquam qui bibebant, ii omnia oblivisci credebantur.

281. Quamdiu sunt apud inferos equi Plutonis, hic versus in eos convenit. Aliter se gerunt *quum solem didicere pati* XXXV, 198. Naturam quidem illorum signant nomina.

282. *Orphnæus* a caligine dictus, quæ ὄρφνη est ; αἴθων ardens ; νυκτεὺς a nocte dictus, ἀλάστωρ nomen furiale, quasi tu intolerabilem dicas.

Ocior, et Stygii sublimis gloria Nycteus
Armenti, Ditisque nota signatus Alastor,
Stabant ante fores juncti, sævumque fremebant
Crastina venturæ spectantes gaudia prædæ.

283. *Nitheus*, Heins. alii, *Meteus*, *Retheus*, *Rechus*.

284. *Alastor*, ἀλάστωρ, ultor, qui punit nefaria, et ἄλαστα, non obliviscenda, quæ non debent latere; λανθάνειν, latere : vel Alastor dicitur ἀπὸ τοῦ ἀλᾶσθαι, errare. Apollodorus deducit ἀπὸ τοῦ ἀλιτεῖν, quod est, « ea peccare, quæ nec aquæ aspersione neque dierum numero tolli queunt : ut Alastor intelligatur, cujus animi labes nec diuturnitate vanescere, nec expiationibus ullis elui potest ». Parrhasius. — *Nota signatus;* pecori notas inurere veteres solebant : Alastor autem notatus erat littera Π, quæ Plutonem significat.

286. Potest quidem *spectantes* idem significare quod *exspectantes :* sed qui librariorum ingenia et morem in horum verborum confusione norit, et cogitet præcedere diphthongum *æ*; is facile in opinionem veniet, dedisse hic Poetam *exspectantes*.

XXXIV.

CL. CLAUDIANI
IN LIBRUM II
DE RAPTU PROSERPINÆ
AD
FLORENTINUM.

PRÆFATIO.

ARGUMENTUM.

Quum lyram jamdudum deposuisset otiosus Orpheus, lugebant Nymphæ et fluvii, necnon et duri montes, silvæque divinos cantus antea secutæ; 1—8. Sed postquam Hercules, Thraciam ingressus, sævi Diomedis stabula evertisset, tum vates, solemni lætus patriæ gaudio, chordas pulsavit intermissas; 9—16. Vixque auditus fuerat, quum frenantur venti et undæ, Hebrus constitit, nives Ossa pronior excussit, altaque Hæmo descendit populus; 17—24. Quin immitia cum placidis ludunt, neque lepus canem, agna lupum, damæ tigridem, cervus leonem metuit; 25—28. Canebat autem poeta novercam Junonem, Herculisque labores singulos evolvebat carmine magnifico; 29—48. Et quidem Her-

cules alter Florentinus est Claudiano; cujus enim plectra movet, excutitque Musarum antra diutius cessantia, et placidos in orbe choros ducit; 49-52.

Otia sopitis ageret quum cantibus Orpheus,
  Neglectumque diu seposuisset ebur;
Lugebant erepta sibi solatia Nymphæ,
  Lugebant dulces flumina mœsta modos.
Sæva feris natura redit, metuensque leonum
  Implorat citharæ vacca tacentis opem.
Illius et duri flevere silentia montes,
  Silvaque Bistoniam sæpe secuta chelyn.
Sed postquam Inachiis Alcides missus ab Argis
  Thracia pacifero contigit arva pede,
Diraque sanguinei vertit præsepia regis,
  Et Diomedeos gramine pavit equos;
Tum patriæ festo lætatus tempore vates
  Desuetæ repetit fila canora lyræ,

Nihil habet hæc præfatio, quod cum argumento libri conjunctum sit: nisi quod hoc voluit indicare, post librum primum de raptu Proserpinæ, jacuisse opus, donec excitatus a Florentino suo, Poeta hunc alterum quoque librum proferret. Sed potest tamen ad quodcunque aliud opus ea accommodari. Summa, Orpheus quum cantum aliquamdiu intermisisset, ad sumendam denuo lyram ab Hercule excitatus est; auctor carminis a Florentino. Fuit ille Præfectus urbis an. 396. Quæ leges ad illum datæ sint, enarrat Gothofr. in Prosopogr. Cod. Theod.

2. *Ebur* vel ad plectri sive pectinis materiem refertur, de quo v. 15, vel ad laminas, quibus ipsa cithara ornata est.

5. Orpheus mitigaverat feras cantu: illo cessante *redit* feritas. Nemini non noti esse debent versus Horat. de Arte Poet. 391, *Silvestres homines sacer interpresque*, etc.

8. Quam versu 6 *citharam* dixerat, ea hic *chelys*, seu testudo est, et v. 14 *lyra*. Et ita promiscue hæc adhibentur a poetis, ut discrimen adhuc constitui, quod sciam, non potuerit. — *Bistonia* est Thracia, theatrum Orphei.

9. *Inachiis* est geographumenon, et docet sitos esse ad flumen Inachum Argos.

12. De Diomedis equis vid. ad III, 254.

Et, resides levi modulatus pectine nervos,
    Pollice festino mobile duxit ebur.
Vix auditus erat : venti frenantur et undæ;
    Pigrior adstrictis torpuit Hebrus aquis;
Porrexit Rhodope sitientes carmina rupes,
    Excussit gelidas pronior Ossa nives;
Ardua nudato descendit populus Hæmo,
    Et comitem quercum pinus amica trahit;
Cirrhæasque Dei quamvis despexerit artes,
    Orpheis laurus vocibus acta venit.
Securum blandi leporem fovere molossi,
    Vicinumque lupo præbuit agna latus.

15. De *pectine* hic ponam, quod versatus circa X, 235 et XXII, 172, ut denuo considerare possem hæc distuli, quodque tanto magis hic ponendum, quum videam in Thesauro negligentius hunc locum esse tractatum. Puto igitur pectinem esse instrumentum eburneum, aliquot dentibus instructum, adeoque crinali pectini simile; cujus ope possent tres quatuorve chordæ simul et fortius sonantiusque, quam pulpa digitorum, tangi, pulsari, carpive, quoties, ut in clausulis, pleniorem symphoniam, seu harmoniam exprimere uno quasi ictu citharista vellet. Fuisse illum pectinem pollici accommodatum, hic locus suadet. Res dubio forte careret, si exstaret statua Orphei, quam tempore Julii III P. M. inventam Romæ dicit Nascimbænius ad Æn. VI, 647; quæ sinistra manu citharam, dextra vero pectinem tenebat. In l. c. Virgilii Orpheus,

Obloquitur numeris septem discrimina vocum,
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.

Fuerit itaque *pecten* plectri species : quæ vox etiam bacillos, malleolos, ungues adsciticios, comprehendere potest, quibus tangi chordæ potuere.

18. *Pigrior torpuit Hebrus.* Hebrus est fluvius Thraciæ, qui cursum compressit quasi stupore defixus, ut audiret vocem Orphei.

19. *Rhodope.* Rhodope est mons Thraciæ. — *Sitientes*, id est rupes avidissimas audiendi cantus; seu montem arrexit, admovit.

20. *Ossa.* Ossa mons est Thessaliæ.

22. *Pinus amica.* Pinus et quercus ambæ sunt in tutela Cybeles : sed et quercus sacra etiam est Jovi.

23. *Laurus;* quum adhuc puella Daphne esset, artes musicas Apollinis Cirrhæi (vid. II, 2.) despexit, qui frustra illi dixit Ovid. Met. I, 518, *per me concordant carmina nervis :* sed nunc tamen, in arborem mutata, venit.

25. *Molossi :* canes Epiri, Græciæ regionis, iique validi.

26. *Agna :* quæ et ætate et sexu formidolosior.

Concordes varia ludunt cum tigride damæ,
Massylam cervi non timuere jubam.
Ille novercales stimulos, actusque canebat
Herculis, et forti monstra subacta manu,
Qui timidæ matri pressos ostenderit angues,
Intrepidusque fero riserit ore puer.
Te neque Dictæas quatiens mugitibus urbes
Taurus, nec Stygii terruit ira canis;
Non leo sidereos cæli rediturus ad axes,
Non Erymanthei gloria montis aper.
Solvis Amazonios cinctus, Stymphalidas arcu
Appetis, occiduo ducis ab orbe greges;

27. *Damæ* sunt silvestres capreæ.

28. *Massyli* appellatione Noster quidquid Africanum est, signat. Nominatim provincia Massylia leonum patria Martiali, VIII, 55.

29. Junonis, quæ noverca est Herculis, instinctu et auctoritate, duris illis imperiis Herculem exercuit Eurystheus, Mycenarum rex.

30. *Monstra;* intelligit monstra et tyrannos immanes devictos ab Hercule; quibus tyrannis nihil est monstrosius.

31. *Angues*, a Junone immissos Herculi in cunis jacenti, elisit puer, etc. Illud *fero ore* junctum et attributum puero, pulchram habet phantasian.

32. Hinc incipit Claudianus directa oratione referre poema Orphicum.

33. *Dictææ*, Cretenses. Tauri hujus historiam dedimus ad III, 289. Vid. infra CI, 119 sq. De *Stygio cane*, Cerbero, ab inferis extracto, cujus de spuma aconitum natum ferebant, Ovid. Met. VII, 410.

34. *Taurus*. Taurus, immissus a Neptuno, quod Minos eum non honore præcipuo coluisset, Cretensem agrum vastabat, sed ab Hercule subactus est.

35. *Siderei axes* sunt stellæ, ut XVII, 275; XXXV, 192. De usu hujus nominis apud Nostrum vid. ad XV, 458.

36. *Erymanthum* Arcadiæ saltum passim Noster celebrat: aprum hujus incolam in laboribus Herculis omnes referunt. Vid. hic III, 286, it. CI, 103.

37. *Amazon* illa Hippolyte, de qua XI, 35, it. XXXV, 64.—*Stymphalides* ex descriptione Lucretii V, 31: «.... uncis timendæ Unguibus Arcadiæ volucres, Stymphala colentes.» Mons, lacus, urbs nomen commune habent *Stymphalos*, *Stymphalum*, *Stymphala*, *orum*. Non aves prædatrices, numero et magnitudine terribiles, fuisse volunt quidam, sed prædones.

38. *Appetis;* vulneras, percutis; sic Diomedes, apud Virg. Æneid. XI, 276: «ferro cælestia corpora

Tergeminique ducis numerosos dejicis artus,
Et toties uno victor ab hoste redis.
Non cadere Antæo, non crescere profuit Hydræ;
Non cervam volucres eripuere pedes.
Caci flamma perit; rubuit Busiride Nilus;
Prostratis rubuit Nubigenis Pholoe.
Te Libyci stupuere sinus; te maximus Atlas

demens Appetii ». — Boves Geryonis ab Hesperia inde, hoc est, Hispania abducti per Italiam in Græciam. Fabula Romanis celebrata, quod in illo reditu ad Evandrum in Italia divertisse, Cacum latronem interfecisse, cultum sui instituisse, ferebatur. Vid. mox ad v. 43. Geryon ille porro vel Geryones tergeminus fingitur, ter vincendus, propter trium insularum, Balearidum duarum et Ebusi, imperium. Totam expeditionem portentorum plenam narrat Apollod. Bibl. II, 4, 10.

41. De *Antæo* ad III, 287 dictum; de *Hydra* III, 290. Illa *Cerva*, in quam mutata fuerat Taygete, inter nobilissimos Herculis actus est, quum illam ad Hyperboreos usque persecutus sit. Vid. Pind. Ol. III, 50, et Schol.

42. *Cervam* æripedem, et (licet repugnent Physici) cornibus aureis, Dianæ dedicatam ex Pindaro, Hercules domuit, aut retibus, aut cursu, aut somno jacentem: hæc incredibili pedum celeritate valebat.

43. *Caci* latronis ab Hercule interempti fabulam splendide narrat Virg. Æn. VIII, 190: breviter Liv. I, 7. Busiris, Ægypti tyrannus, de quo ad XVIII, 159, voluit etiam immolare Herculem: sed hic ruptis vinculis ipsum interfecit. Vid. Apollod. Bibl. II, 4, 11: verum negat Herodotus, II, 45.

44. *Nubigenæ* sunt Centauri, e nube geniti, quam pro Junone Ixion amplexus est; Serv. ad Æn. VI, 286. Hygin. fab. 62. Pugnam cum illis Herculis habet Apollod. l. c. § IV. Pholoe, mons et urbs Arcadiæ, ubi pugnatum est. —Nolebat Centauris bellum inferre injustum Hercules, sed curavit se hospitio suscipi a Pholo; quo, quum generosissimi vini cadus promeretur, Centauri odore vini allecti confluxerunt, idque rapuerunt. Hercules, nactus hinc occasionem, eos omnes interemit, ἄδικα δρῶντας, *injusta facientes*. Polyænus.

45. *Atlas* rex olim Mauritaniæ; sed Persei capite Medusæo versus est in montem; qui mons est altissimus in Mauritania, Africæ regione: qui quum cælum sustineret, et jam onere defessus foret, Herculi proceriori atque valentiori dedit sustinendum: hoc refertur ad astrologiam, quam Atlas Herculem docebat. — *Libyci sinus* potuerunt *stupere* Herculem, vel ipsa *maxima Tethys*, Oceanus, quum Hesperidum mala peteret, quum cervam illam persequeretur, in primis vero quum vicem *Atlantis* subiens cælum humeris susciperet; de qua re Apollod. loco citato, § 11.

Horruit, imposito quum premerere polo.
Firmior Herculea mundus cervice pependit;
Lustrarunt humeros Phœbus et astra tuos.
Thracius hæc vates. Sed tu Tyrinthius alter,
Florentine, mihi : tu mea plectra moves,
Antraque Musarum longo torpentia somno
Excutis, et placito ducis ab ore sonos.

46. *Horruit*, id est, perculsus obstupuit.

49. *Tyrinthius*, Tyrins, Tyrinthos, olim Haliea dicta a piscatoribus, est urbs agri Argivi, Hercule cive nobilis; et inde Hercules dicitur Tyrinthius.

50. *Florentine* : hic bonos doctosque sua liberalitate sustentabat.

52. *Excutis*; ut feræ in venatu e suis excutiuntur latibulis. *Excutere cubilibus feras* est Plin. Pan. VIII, 1. — *Ducis*, elicis ab ore meo, quod tibi placuisse ostendisti, a placita tibi facultate poetica, *sonos* novos, nova carmina.

XXXV.

CL. CLAUDIANI
DE RAPTU PROSERPINÆ
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Clara nondum illuxerat dies, quum jam Proserpina audacior, fidæ oblita matris, silvas petit, Veneris dolo; nullisque retinetur portentis : et simul incedunt Pallas, Venus et Diana; 1—10. Prima Venus, fraude gaudens, raptum meditatur futurum, subactumque Plutonem; Divæ crines in circulos dividuntur, vestemque gemmea purpuream fibula suspendit; 11—17. Post hanc Diana et Pallas celerant; fert quidem Tritonia galeam, in qua cælatus Typhon, partim moriens, partim vivens; hastaque surgit per nubila silvæ instar; sed tantum fulgens palla operit Medusæ caput; 18—26. At leniori vultu Trivia, multa fratri Phœbo similis; cui nuda brachia, disjectæ comæ, remissusque arcus, sagittis post terga pendentibus; et vestis Gortynia, fusa ad poplitem, Delon errantem repræsentat; 27—35. Quas inter Proserpina incedit, neque forma, neque oris dignitate inferior; vestes oblonga jaspide colligantur; in quibus acu pinxerat nascentes Solem et Lunam; illis infantibus Tethys cunabula præbet; fertque dextro brachio Solem, nondum calore incommodum, sed leniorem adhuc ætate prima : læva parte, Luna Tethyos vitream sugit mammam, illique tempora cornu signantur parvo; 36—54. Is Proserpinæ cultus; quam Naiades comitantur; e quibus, aliæ Crinisum, Pantagiamque et Gelan, aliæ Came-

rinam, Arethusam et Alphæum frequentant; 55—60. Totum agmen Cyane supereminet; qualis pulchra Amazonidum cohors, quoties Hippolyte turmas ovans reducit; qualesve Mæoniæ Nymphæ Baccho solemnia referentes; 61—70. Sacram vero turbam viderat Henna, mater florum, statimque compellat Zephyrum, blando necnon et vivido hortata alloquio, ut cuncta per campos ante ludentes Deas floreant, redoleantque suavissimis odoribus; et quicumque flos dignus sit pollice divino carpi; 71—87. Ille pennas concutit nectare madentes; turget humus, et simul splendent rosæ, vaccinia, violæ; quibus non certent gemmata Parthorum cingula, neque lanæ eximia purpura tinctæ, neque alæ volucris Junonii; 88—100. Forma loci flores superat; nam curvata planities, mollique edita clivo, in collem surgebat; vivaque de rupe fontes gramina irrigabant; et silva, arboribus consita nobilioribus, ramorum frigore æstivum temperat solem; 101—111. Juxta lacus, nomine Pergus, porrigitur, adeo pellucidus ut inoffensis prodat videntium oculis intima fundi sui secreta; 112—117. Huc, Divæ per florea rura gaudent; sororesque hortatur Venus, ut sese per agros effundant, micante adhuc Lucifero; ipsaque anemonam carpit; tum varios invadunt saltus, variosque flores, pro suo quæque studio, legunt; 118—136. Ardet præ cæteris Proserpina, vimineos nunc calathos spoliis implens agrestibus, nunc caput floribus cincta: ipsa Pallas terribilem dextram curis relaxat levibus, reponitque hastam, et galeam sertis cingit insolitis; neque venatrix Diana virginum cœtus contemnit, et libere effusos crines corona cohibet imposita; 137—150. Dum vero talia agunt puellæ, repens mugit fragor, et oppida vertuntur concussis fundamentis; sola Venus dubios agnoscit tumultus, gaudetque, sed non sine metu: jamque Pluto sub terris iter quærebat, gementem sub equis calcans Enceladum; qui pressa laborat cervice, frustraque tentat moveri; 151—162. Utque miles abditus in hostem irruit incautum, mœniaque invadit cuniculo decepta secreto; sic tenebrosa Pluto scrutatur antra habenis errantibus; sed nullus aditus; tum vero moræ impatiens, saxa Deus trabali sceptro ferit; tota sonat Sicilia, stupetque Vulcanus relicta fornace; sic, quum stagnaret Thessalia, Peneo exundante, oppositas Neptunus rupes hasta percussit tricuspide, Ossæque cacumen avulsum est ab Olympo; 163—185. Postquam abscissa fuit vi Plutonis

Sicilia, subitus cælum invadit timor; viam astra mutant; diemque obscurat afflatus infernorum equorum; qui primum clara territi luce, mox cogente flagello solem pati discunt, ruuntque jaculo velocius intorto; frena cruore perfunduntur; auras pestifer corrumpit halitus, spumisque infectus vitiatur pulvis; 186—203. Diffugiunt Nymphæ, et curru Proserpina rapitur; Dianam et Palladem in arma stimulat communis virginitas; sed Pluto interritus, ceu leo qui, rapta cæsaque juvenca egregia, viles pastorum iras despicit; 204—213. Pallas autem patruum conviciis persequitur; quæ illum profanis moverint facibus Eumenides? Cur cælum incestare audet curru tartareo? sunt illi Furiæ, tali digniæ conjuge: interque verba, equos umbone ferit, terretque Gorgone oblata; et hastam librat; quam profecto misisset, ni cælum intonuisset, se socerum confesso Jove; splendent in nimbis testes Hymenæi flammæ; ceduntque invitæ Deæ, et longum Proserpinæ cum gemitu Latonia valedicit; obstare auxilianti patris reverentiam, seque victam majore imperio; sed jam non libet pharetram gestare; spumet ubique securus aper, fremantque impune leones; neque amplius oracula reddet Delphicus frater; 214—246. Hæc inter, curru Proserpina rapitur, capillos diffusa, multaque, sed frustra, queritur ad patrem; 247—250. Nullane illum flectit pietas? Nihilne habet patrii amoris? Quo scelere tantum excitavit filia furorem? Non arma profecto adversus Deos gessit cum Titanibus: cæteras quidem puellas, quascumque raptores abduxerunt, felices; nam communi saltem fruuntur sole; se vero abduci Stygio servituram tyranno; tum denique spreta matris consilia gemit, absentisque opem invocat; 251—272. Verbis fletuque raptor vincitur, et primum sentit amorem; dolentemque placida solatur voce: neu credat virgo sibi inglorium fore conjugem; neque diem amissum; sunt enim Elysiis campis altera sidera et lumen purius; quos quidem aurea tenet progenies; nec desunt prata mollia, perpetui flores, viridisque et dives arbos, aureis fulgens ramis; 273—291. Immo, quidquid aer continet, alit tellus, maria volvunt, omnia illi æqualiter subjecta; illam nocentes damnaturam, et probis daturam præmia; oratque tandem ut famulas accipiat cum gurgite Lethæo Parcas; 292—306. Hæc fatus Pluto ovantes hortatur equos, intratque Tænara; tum innumeræ conveniunt animæ, insignem visuræ nurum; mox ipse ingreditur se-

renus, dissimilisque sui; intrantibus dominis ingens adsurgit Phlegethon, properique occurrunt ministri; alii equos detractis habenis ad solita ducunt pascua; alii tenent aulæa, et cultas in thalamum vestes extollunt; 307—321. Elysiæ reginam circumstant matres, metum lenibus levantes verbis; sparsosque religant crines, et faciei adponunt pudica vela: omnis lætatur inferna regio; epulis vacant umbræ genialibus, insolitique rumpunt cantus silentia tenebrosa; sedantur gemitus, tormentis cessantibus; 322—342. Ipsæ oblitæ scelerum Furiæ parant cratera, gaudioque indulgent nuptiali; aves pestiferum illæsæ transeunt Avernum; ferturque Acheron lacte tumuisse, et dulci Cocytus undasse vino; neque vitæ fila abrumpit Lachesis; nulla per terras mors errat, hirsutumque caput arundine velat Charon, otiosis remis; 343—360. Jam suus Inferis lucet vesper; duciturque in thalamum virgo; stat juxta pronuba Nox; quæ cubile tangens genitalia æterno sancit omina fœdere; lætantur pii, canuntque in regia Plutonis; et conjuges invitant ut colla invicem brachiis innectant, dentque novos Naturæ Deos, et optatos Cereri nepotes; 361—372.

IMPULIT Ionios præmisso lumine fluctus
Nondum pura dies: tremulis vibravit in undis
Ardor, et errantes ludunt per cærula flammæ.
Jamque audax animi, fidæque oblita parentis,

1. *Impelli* videntur fluctus, quum percutiuntur a radiis: et videtur alioqui Noster non alienus ab ea sententia, quæ motum telluris a sole suspendit; vid. ad I, 1, et cf. XXVI, 236. — *Præmissum lumen* est, quum solis ipsum corpus adhuc infra horizonta nostrum est, et tamen in fluctibus maris splendor aliquis observatur, luci a sole similis. *Vibrare* intransitivum est, ut *movet terra*, e. i. g. a. Vid. Dan. Heins. ad illud Sil. I, 539: « Ultrix injusti vibravit lancea belli »; et Drackenb. ad IV, 156.

3. Hoc phænomenon, quod *errantes flammæ ludunt per cærula*, causam esse puto, cur *purpureum mare*, πορφύρεον κῦμα, θάλασσαν πορφυρόεσσαν, ἅλα μαρμαρέην, dixerint: quum hoc Claudiani versu commode possit enunciari quod passim de purpura memorant.; verb. grat. Plin. IX, 38, *Laus* purpuræ *summa, in colore sanguinis concreti, nigricans adspectu, idemque in suspectu refulgens*. Flu-

Fraude Dionæa riguos Proserpina saltus
(Sic Parcæ volvere) petit: ter cardine verso
Præsagum cecinere fores; ter conscia fati
Flebile terrificis gemuit mugitibus Henna.
Nullis illa tamen monstris, nulloque tenetur
Prodigio. Comites gressum junxere sorores.
Prima dolo gaudens, et tanti callida voti,
It Venus, et raptus metitur corde futuros,
Jam durum flexura Chaos, jam, Dite subacto,
Ingenti famulos Manes ductura triumpho.
Illi multifidos crinis sinuatur in orbes
Idalia divisus acu: sudata marito

ctus maris nigricantes, obscuri certe et cærulei, in ipso motu etiam splendidum, lucidum, et pæne igneum fulgorem spargere solent. Etiam auroræ colorem reflexum a mari observari posse, colligas ex iis, quæ disputat in Historia Maris Physica Marsilius Comes pag. 20 editionis Gallicæ.

6. *(Sic Parcæ volvere)* parenthesis similis Homericæ principii Iliadis, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή. Dictio similis Virgilianæ, Æn. I, 22, *sic volvere Parcas.*

7. *Ter* illud repetitum indicat non temere aut naturali quadam ratione accidisse, sed consilio Dei vel Deæ alicujus. Januæ alias bene politæ, cum crepitu et velut gemitu quodam repetito apertæ, malum omen. Qui alia omina januarum diligenter collegit, hac de re tacet Sagitt. de januis Vett. XXXV, 15, p. 268 sq.

8. *Henna:* alii legunt *Ætna,* quæ mons est Siciliæ; et velut gemendo impulit mugitum, seu fragorem horrendum : id quod inter prodigia numeratur. Nam hoc insueto fragore bella cladesque portendi creduntur.

10. Causa indicatur, quod mota non est prodigiis Proserpina : Venus, Diana, Minerva illam comitantur.

11. *Dolo gaudens :* Venus est alacrior, gaudens dolum sibi ex animo succedere.

13. *Chaos* esse ipsos inferos, dictum ad V, 525.

14. Proponit Poeta Chaos, inferos, tanquam magnam aliquam *familiam,* in qua herum, Ditem, sequantur ducti in triumpho Veneris *famuli Manes,* defunctorum animæ. — *ductura triumpho;* Rom. more.

16. Jam pingit cultum quatuor Dearum : primum Veneris, cujus simplex est ornatus. De *Idalia acu* vid. XIV, 1. De *sudata fibula marito* illius Vulcano, ad XXIV, 94. Illud *suspendit* ita intelligo, ut in dextro humero, vel in summo pectore adeo duæ velut alæ amictus vel pallæ fibula connexæ fuerint, quæ inde pendere viderentur.

Fibula purpureos gemma suspendit amictus.
Candida Parrhasii post hanc regina Lycæi,
Et Pandionias quæ cuspide protegit arces,
Utraque virgo, ruunt : hæc tristibus aspera bellis;
Hæc metuenda feris. Tritonia casside fulva
Cælatum Typhona gerit, qui, summa peremptus,
Ima parte viget, moriens et parte superstes.
Hastaque terribili surgens per nubila gyro
Instar habet silvæ : tantum stridentia colla
Gorgonos obtentu pallæ fulgentis inumbrat.
At Triviæ lenis species, et multus in ore

18. Dianæ descriptio, quæ venari per Arcadiæ montes soleret. Vid. ad XXI, 181.

19. *Pandionia;* a Pandione, Erechthei filio Philomelæ et Prognes patre, rege Athenarum, solent poetæ Attica omnia vocare Pandionia. Sic Noster VIII, 508, it. XV, 406. Minerva, Ἀθήνη, nominatim ἀκρόπολις, cui et Athenarum et aliæ arces sacræ.

21. *Tritoniam* vocare Pallada, Nostro in primis frequens. Nominis rationem obscuravit sedula grammaticorum subtilitas. Placet geographicum et hoc epitheton esse ab amne et lacu Tritonis, in Libyæ regione Syrtica; cujus rationis auctor ipse Herod. IV, 178, coll. 180.

22. *Typhona* hic, de Gigantibus unum, ita cælatum ait, ut quantum ad *summa* mortuus videatur, *ima parte*, quod ad pedes anguium formam habentes, ut nihil est serpentium genere vividius, *vigeat*, *moriens* simul, et tamen sui *parte* adhuc *superstes :* nempe angues illi adhuc sinuabantur sua in volumina.

24. Observemus, de viva Dea, non de imagine, loqui Poetam. Itaque *gyrus* ille *terribilis* a quo nomen invenisse creditur (πάλλειν enim vibrare est) potest cogitari quomodo *instar silvæ* habeat; multiplicatur enim ab illo celeri circumactu hasta, et non unam arborem, sed silvam exhibet : ut pruna in tenebris circumacta circulum ignitum refert.

25. In pectore gerit Minerva caput Gorgonis Medusæ, serpentibus crinitum; qui serpentes etiam circa pectus Deæ in quibusdam antiquis imaginibus videntur repere. Hæc stridentia et sibilantia, tanquam viva colla Gorgonis, ne forte Proserpinam terreat, palla tegit.

26. *Gorgonos.* Gorgones tenuerunt Dorcades insulas in mari Æthiopico, et Phorci filiæ fuere, Medusa, Sthenyo et Euryale. Palladis ope Medusam domuit Perseus et ejus ferebat caput, quo objecto homines in saxa mutabat : ut accidit Seriphiis universis. Ratio fabulæ est, quod imperiti ad prudentum sermonem defixo vultu inhient et stupeant. Γοργότης, ητος, significat *truculentiam.*

27. *Triviæ*, sc. Dianæ in vultu

Frater erat, Phœbique genas et lumina Phœbi
Esse putes, solusque dabat discrimina sexus.
Brachia nuda nitent : levibus projecerat auris
Indociles errare comas, arcuque remisso
Otia nervus agit; pendent post terga sagittæ.
Crispatur gemino vestis Gortynia cinctu
Poplite fusa tenus, motoque in stamine Delos
Errat, et aurato trahitur circumflua ponto.
Quas inter Cereris proles, nunc gloria matris,
Mox dolor, æquali tendit per gramina passu,
Nec membris nec honore minor; potuitque videri
Pallas, si clypeum, si ferret spicula, Phœbe.
Collectæ tereti nodantur jaspide vestes.
Pectinis ingenio numquam felicior arti
Contigit eventus; nullæ sic consona telæ
Fila, nec in tantum veri duxere figuram.

erat multa similitudo fratris sui, pulchri Apollinis, etc.

31. *Indociles comæ*, quæ non coluntur, flectuntur, sed suum sibi ingenium servant : ut contra apud Horat. de Arte Poet. 66, est *amnis Doctus iter melius*.

33. *Gortynia vestis*, Cretensis, in qua insula ob venandi studium arcus et sagittæ optimæ. De Diana Cretensi dictum ad XXIV, 248. De *gemino cinctu*, ad XXIV, 247. Add. Spanh. ad Callim. H. in Dian. v. XI, p. 134, ubi sunt nummorum imagines hunc cinctum exhibentes.

34. *Stamen* videtur, synecdoche quadam, significare totam vestem Dianæ, ut XVIII, 304, in qua partus ipsius argumentum intextum indicatur. Dum incedit Dea et movet se, Delus in veste filis aureis picta videtur errare et fluctuare : quam fingunt nempe poetæ illius naturam ac sortem fuisse, antequam Latonam parturientem excepisset.

38. *Honor* credo hic est pulchritudo, a quo dicuntur honesti, nomine adeo a primaria illa honoris notione discedente, ut *asinos* etiam *honestos* dicere Varro nihil dubitaverit.

39. Etiam hunc versum de clypeo Minervæ pulchre illustrat Spanh. in Callim. Hymn. in Pallad. v. 44, p. 576.

40. *Teres jaspis* itaque fuisse ponitur pars fibulæ.

41. Laudare vult vestem Proserpinæ : *arti pectinis*, inquit, h. e. texendi, nunquam ingenio et peritia artificis *Contigit eventus felicior*. Nostri dicerent, *Nie ist der Kunst durch Hülfe des Genie ein Stück besser gerathen.*

43. *Veri*; id est, fila nihil discre-

Hic Hyperionio Solem de semine nasci
Feçerat, et pariter, sed forma dispare, Lunam,
Auroræ noctisque duces : cunabula Tethys
Præbet, et infantes gremio solatur anhelos,
Cæruleusque sinus roseis radiatur alumnis.
Invalidum dextro portat Titana lacerto
Nondum luce gravem, nec pubescentibus alte
Cristatum radiis : primo clementior ævo
Fingitur, et tenerum vagitu despuit ignem.
Læva parte soror vitrei libamina potat
Uberis, et parvo signatur tempora cornu.
Tali luxuriat cultu : comitantur euntem
Naides, et socia stipant utrinque corona,

pantia, in iis quæ repræsentabant, habuere imaginem formæ naturalis; id quod in pictura laudatur, quum ea res depictas ad verum exprimit. In hac veste pingitur Sol et Luna, et utriusque nutrix Tethys.

44. Hic igitur *Hyperion* (quem Cœli et Terræ filium faciunt) Solis et Lunæ pater ponitur; quos ex Theia suscepisse volunt. Vid. Apollod. Bibl. I, 1, 3 et I, 2, 2. Sumptum utrumque ex Hesiodi Theog. 371.

46. *Tethys* soror est Hyperionis Hesiod. Theog. v. 136, atque adeo amita horum parvorum, cui nutricatus ille convenit. Est autem constanti mytho Tethys mare. Quam venuste igitur, et vere Alexandrino lepore, pingit Poeta Tethyn solantem *infantes* Solem et Lunam *anhelos* a cursu, suo *gremio!* Quid notius, quam refrigerari, requiescere Solem et sidera in mari? Quam pictorium *cæruleum* illius *sinum radiari roseis alumnis* et a matre rubentibus et ab igne!

49. *Titan* est Sol genere. Pater enim illius Hyperion Titanum unus. V. Apollod. I, 1, 3.

50. *Nondum luce gravem*, molestum, intolerabilem. *Cristæ* ornamentum capitis, radii.

53. *Vitreum* uber Tethyos : is enim maris color est, ex viridi et cæruleo mixtus. Tres exhibent *portat*, nescio quo sensu.

54. *Parvum cornu;* Luna corniculata, nova, perpetuum Dianæ insigne et δεῖγμα.

55. *Luxuriat* honestum hic verbum esse debet, ut postes *superbi*, et similia. Quæ enim vestis Proserpinæ nimis sumptuosa esse potest?

56. *Naides* legendum etiam ideo, quod *Naiades* quadrisyllabum esset, monet Heinsius. Cæterum per hanc occasionem lacus et flumina Siciliæ nos docet Poeta. Fundus quasi omnis doctrinæ historia, historiæ geographia : hanc propinant et vel non sentientibus insinuant poetæ, ut quisque maxime patrem Homerum sequitur. Nos hic etiam bre-

Quæ fontes, Crinise, tuos, et saxa rotantem
Pantagiam, nomenque Gelan qui præbuit urbi,
Concelebrant : quas pigra vado Camerina palustri,
Quas Arethusæi latices, quas advena nutrit
Alpheus. Cyane totùm supereminet agmen.
Qualis Amazonidum peltis exsultat aduncis
Pulchra cohors, quoties Arcton populata virago
Hippolyte niveas ducit post prælia turmas,
Seu flavos stravere Getas, seu forte rigentem
Thermodontiaca Tanain fregere secùri :

viter indicamus, quæ verbis Poetæ declarandis necessaria videntur; disputationem accuratiorem requirentes ad præstantissimi Cluverii Siciliam et Cellarianam orbis antiqui notitiam ablegantes.

57. De *Criniso* hoc tantum monemus, eumdem fluvium videri Cluverio ac Cellario, qui *Crimesus*, *Crimissus*, *Crimisus*, *Crinisus* in diversis scriptoribus vocatur. Plus etiam varietatis annotavit, *Crinisum* vero hic et apud Virg. Æn. V, 38, probavit Heinsius.

58. Vibius Sequ. de Flumin. p. 68 : « Pantagias Siciliæ ita dictus, quod sonitus ejus decurrentis per totam insulam auditus est usque eo, donec Ceres quærens filiam comprimeret eum ». Conf. Bochartus Can. I, 138, pag. 592. De *Gela* plane eodem modo Virg. Æn. III, 702, « Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta ». Sil. XIV, 218, « Venit ab amne trahens nomen Gela », h. e. Gelenses, vel Geloi *venerunt*.

59. Etiam *Camerina* (Græcis Καμαρίνη) palus, urbi vicinæ nomen dat. Nobilis est proverbio, cui ortum dedit, si Servium audimus ad Æn. III, 701, oraculum, Μὴ κίνει Καμαρῖναν, ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων· quo contempto, pestilentiæ avertendæ causa quum eam exsiccassent, per eam partem hostes ingressi sunt.

60. *Arethusa*, fons prope Syracusas, in quem per subterraneos meatus exire putabatur Alpheus, Elidis fluvius, amator quondam nymphæ Arethusæ. Vid. ad IV, 9. Totam fabulam narrat more suo ex ipsius persona Arethusæ Ovid. Met. V, 572 sqq. Recentiores poetas, Guarinum Italum, et nostrum Lohensteinium, taceo.

61. *Cyanes* in fontem mutatæ, quum obsistere vellet raptori Plutoni, fabula est Ovid. Met. V, 412.

62. De *peltæ* Amazoniæ figura multum disputatum est. Vid. Pe. Petiti Diss. c. XXV et XXVI. Quæ ibi ex nummis aliisque monumentis exhibentur figuræ, *aduncarum* epitheton pulchre his convenire ostendunt. *Securis* etiam Amazoniæ figuram ibidem licet cognoscere.

64. De *Hippolyte* hac ad XI, 35 dictum est : signat illam Noster etiam, XXXIV, 37.

66. *Thermodon*, Θερμώδων, flu-

Aut quales referunt Baccho solemnia nymphæ
Mæoniæ, quas Hermus alit, ripasque paternas
Percurrunt auro madidæ; lætatur in antro
Amnis, et undantem declinat prodigus urnam.
Viderat herboso sacrum de vertice vulgus
Henna parens florum, curvaque in valle sedentem
Compellat Zephyrum : « Pater o gratissime veris!
Qui mea lascivo regnas per prata meatu
Semper, et assiduis irroras flatibus annum;
Respice Nympharum cœtus, et celsa Tonantis
Germina, per nostros dignantia ludere campos.
Nunc adsis faveasque, precor : nunc omnia fetu
Pubescant virgulta velis, ut fertilis Hybla

vius, qui in Pontum Euxinum exoneratur, patriam Amazonum alluit, ut idem fere sit *Thermodontiacus* quod Amazonius. Etiam hic locus γεωγραφούμενος est, quum expeditionis modum quasi depingat a Thermodonte ad Tanaim, hujus autem glaciei mentionem injiciat, quam frangunt, ut videtur, Amazones, ne impediat ratium trajectum, quum pedestri itineri firmum satis pontem præbere non possit.

67. *Bacchus*, sacra *Mæonia*, h. e. Lydia et Hermus. Vid. ad XXIV, 227.

69. *Percurrunt*, nam Bacchæ, nymphæ Bacchi comites, currunt et vagantur per ripas patrias. — *Auro madidæ*, aquis aureis fluvii Hermi.

70. Ita pinguntur passim a Nostro etiam fluvii, ut Tiberinus pater, I, 213; Rhenus, III, 133; Pactolus, XX, 172.

72. *Henna* « est loco præcelso atque edito, quo in summo est æquata agri planities, et aquæ perennes.... quam circa.... lætissimi flores omni tempore anni, locus ipse ut raptum virginis.... declarare videatur. Etenim propter est spelunca.... infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse ». Hæc et plura Cic. Verr. IV, 48. De orthographia, vid. ad XXXIII, 122.

75. *Annum* totum hic *irrorat*, humectat et florum fertilem facit Zephyrus; in aliis orbis terrarum partibus modo ver exornat.

76. *Tonantis germina*, nam Pallas, Diana, Venus et ipsa Proserpina filiæ erant Jovis maximæ.

79. *Pubescere* dicuntur homines, quo tempore signa maturi ad generandum corporis exsistunt : quod pulchre hic et solemni optimis poetis metaphora ad florem plantarum transfertur, quas *virgultorum* nomine videtur comprehendere. *Hyblam*, Atticæ montem, florum feracem esse, mel Hyblæum satis indicat. De *Panchaia* jam dictum est ad VII, 210.

Invideat, vincique suos non abnuat hortos.
Quidquid turiferis spirat Panchaia silvis,
Quidquid odoratus longe blanditur Hydaspes,
Quidquid ab extremis ales longæva Sabæis
Colligit, optato repetens exordia busto,
In venas disperge meas, et flamine largo
Rura fove; merear divino pollice carpi,
Et nostris cupiant ornari numina sertis. »
 Dixerat: ille novo madidantes nectare pennas
Concutit, et glebas fecundo rore maritat;
Quaque volat, vernus sequitur rubor: omnis in herbas
Turget humus, medioque patent convexa sereno:

82. *Odoratus Hydaspes* propter aromata, quæ ex India petebantur; forte medicas etiam arbores habuit. Hic est *Indus odor*, XLIV, 98.

83. *Ales longæva*, Phœnix, quæ post mille vitæ annos de turis surculis sibi rogum facit, etc. Habebimus enim n. XLIV totum de Phœnice carmen; ne de Lactantiano Phœnice dicam.

84. *Colligit* cinnama, costum et alia odoramenta, quæ concussu alarum incendit, bustumque suum sic excitat, ex cujus cineribus nascitur vermiculus, mox Phœnix futurus.

85. *Venas*, ut in nostris corporibus venæ sunt et arteriæ; quarum hæ sunt spiritus, et purioris sanguinis, illæ crassioris receptacula; ita et in terra sunt quidam meatus, per quos aut aqua, aut spiritus rebus gignendis aptus currit. — *Flamine largo*, flatu fecundo et vitali.

86. *Merear* potest illud quidem, pro usu ætatis hujus et paulo superioris, etiam significare, contingat mihi. Sed licet quoque naturali illo verbi intellectu hic sumere, ita: Tuo, o Zephyre! beneficio digna fiam, ut divino pollice carpar. Cui rex honorem tribuit, ille jam meretur aliorum reverentiam, et suo jure potest exigere.

88. *Novum nectar*, quod subinde scaturit, eo, quod adhæserat prius, consumpto.

89. *Maritat*, verecunda phrasi, maritali semine fecundat. De Favonio, qui est ipse Zephyrus, Plin. XVI, 25 pr. *Hoc maritantur vivescentia e terra;* et XIII, 4 s. 7, de palma mare: *Afflatu visuque ipso et pulvere etiam reliquas maritare.*

90. *Vernus rubor* vividum omnis generis ac lucidum colorem notat. Vid. quæ diximus ad XXIX, 7.

91. *Convexa* Noster pro cælo solet ponere fere perpetuo. V. G. V, 454. *Patet* autem cælum, quum non est obtextum vel obtectum nubibus. Virgil. Æneid. I, 155, *cælum apertum* interpretatur *serenum* Servius. Utrumque jungit Noster: in Hennensi regione, inquit, *patent convexa* cæli, ut *medium* sit *serenum*,

Sanguineo splendore rosas, vaccinia nigro
Induit, et dulci violas ferrugine pingit.
Parthica quæ tantis variantur cingula gemmis
Regales vinctura sinus? Quæ vellera tantum
Ditibus Assyrii spumis fucantur aheni?
Non tales volucer pandit Junonius alas;
Nec sic innumeros arcu mutante colores
Incipiens redimitur Hiems, quum tramite flexo

quum in vicinia circum circa nubibus omnia obscurentur. Hæc utcumque intelligere mihi videor: sed multo tamen magis arridet illud *madidoque;* quod acutum merito visum est Heinsio. *Madidum serenum*, quum sudo licet cælo tamen non marcent viridia, sed a madore vigent olentque. Sic *imbres serenos* a Nilo tribuit Ægypto Noster, XLVII, 5.

92. *Sanguineum splendorem* intelligamus, non effusi sanguinis seu cruoris colorem, sed fusi per genas puellares.

93. *Violas* itaque non minus, quam Virgilii *hyacinthos* Georg. IV, 183, *ferrugineas* licet dicere: non ferruginis illum ex nigro robeum colorem habentes, sed ferri politi, et a lento calore temperati cæruleum. Non. XVI, 7, *Vere ferrugineus color cæruleus est*. Sic infra 275 *ferrugineus* Plutonis *amictus* est.

94. *Cingula baccis aspera* etiam hic vidimus, XXII, 88. Sed de Parthorum seu Persarum gemmatis cingulis insignis locus est Tertull. de habitu muliebri, c. VII, ad quem multa collegit *Lacerda*. Etiam in equorum zonis seu cingulis quanta fuerit luxuries, apparet ex Nostri epigrammatis, quæ habentur n. 70, 71, 73.

95. *Sinus* vestium, et stolæ fluentis præsertim intelligo. Hos enim efficit cinctus. Hinc Cic. ad Q. Frat. II, 13 pr. *Mihi, crede, in sinu est, neque ego discingor*, nempe ut excidere possit facile. Disputavi hac de re ad Quintil. XI, 3, 140.

96. *Assyrium* pro Syrio dicere solent poetæ; Syriæ autem adjudicare Phœnicem ac Tyrum. Est itaque sermo hic de purpura Tyria. Verbum *fucare* eo magis huc convenit, quod *fuco* parabatur lana ad accipiendum pretiosum colorem purpuræ. Dixi hac de re ad III, 207. Usum verbi hic illustrat Heinsius.

97. *Volucer Junonius* est pavo, cujus cauda oculata, gemmis stellantibus coruscans. Ovidius dixit, « volucris Junonia. » — Omnes ante Claver. *volucris Junonia pennas.*

99. *Hiemem*, hoc est, tempestatem pluviosam, personam facit, coronatam arcu cælesti sc. iride, quæ apud nos frequentius sequi solet, nisi fallor, quam denunciare pluviam. Sed sic etiam Virg. Georg. I, 380, ad quem locum alludens Seneca, Q. N. I, 6, *Et bibit ingens Arcus, ut ait Virgilius noster, quum adventat imber.* Vere Plin. II, 59, *Ne pluvios quidem aut serenos dies cum fide portendunt!*

Semita discretis interviret humida nimbis.
Forma loci superat flores : curvata tumore
Parvo planities, et mollibus edita clivis
Creverat in collem ; vivo de pumice fontes
Roscida mobilibus lambebant gramina rivis ;
Silvaque torrentes ramorum frigore soles
Temperat, et medio brumam sibi vindicat æstu.
Apta fretis abies, bellis accommoda cornus,
Quercus amica Jovi, tumulos tectura cupressus,
Ilex plena favis, venturi præscia laurus ;
Fluctuat hic denso crispata cacumine buxus,

100. Quod *Semitam* vocat, est ex poetica illa prosopopœia, ubi Iridis cælitus missæ viam arcu illo, vel fragmentis arcus signari, fingunt, ut XXXVI, 3 ; ut Virg. Æn. V, 609 : *Illa viam celerans per mille coloribus arcum.* Observo ab antiquis Irin semper personam esse ; nec Senecam nec Plinium, quum φυσιολογοῦσιν, alio quam *arcus* nomine uti. Apuleius forte primus est, qui philosophis hoc nomen commendavit.

103. *Vivum pumicem* quod vocat, indicare videtur, se non proprie dictum, sed similem pumici poris ac fistulis tophum intelligere : nisi tamen Siciliæ illud solum hanc subiisse vicem dicamus, ut quæ saxa primum in pumicem usta fuissent, ea deinde aqua subiret. Pulchre jungit Ovidius, Fast. II, 315, *Antra subit tophis laqueataque pumice vivo*, et in speluncæ descriptione, Metam. III, 159 : *Natura... pumice vivo Et levibus tophis nativum duxerat arcum.*

106. *Brumam* dicere pro frigore modico durum est, et poetæ nostro relinquendum, quum præsertim *bruma* non tam frigidam aeris constitutionem significet, quam diem *brevissimam*, quod nomen in *breumam* vel *brumam* contrahi videtur eo fere modo, ut *infimus* vel *intimus* in *imum*, etc.

107. Ingeniosa brevitate arborum aliquot usum solemnem et pæne proprium signat ; *abies* navibus, *cornus* hastis apta, *quercus* Jovi sacra, antiqua nutrix hominum, *cupressus* funera indicabat, in *ilice* mellificare solent apes, *laurus* Delphico oraculo sacrata.

108. *Quercus amica Jovi*, nam parienti Jovem Rheæ latebras dedit in Arcadia ; inde in tutela Jovis ac Junonis.

109. *Ilex plena favis*, quod argumentum est soli optimi. Virgilius de sæculo aureo : « Et duræ quercus sudabunt roscida mella. » Eclog. IV, 30. — *Venturi præscia laurus.* Coronat vaticinantes, eosque in prædicendo ita juvat, ut futura præscire ac præmonere videatur.

110. *Crispantur* rami buxi, et in se invicem inflectuntur, implicanturque : *serpunt ederæ* Virgilio etiam Ecl. VIII, 13, et ipsi naturæ : *in-*

Hic ederæ serpunt, hic pampinus induit ulmos.
Haud procul inde lacus (Pergum dixere Sicani)
Panditur, et nemorum frondoso margine cinctus
Vicinis pallescit aquis: admittit in altum
Cernentes oculos, et late pervius humor
Ducit inoffensos liquido sub gurgite visus,
Imaque perspicui prodit secreta profundi.
Huc elapsa cohors gaudent per florea rura;
Hortatur Cytherea legant: « Nunc ite, sorores,
Dum matutinis præsudat solibus aer;
Dum meus humectat flaventes Lucifer agros,
Roranti prævectus equo. » Sic fata, doloris

duit pulchre, ut vestit, circumdat.

112. Operæ pretium est conferre Ciceronianam Hennæ descriptionem, cujus locum indicavimus, et retulimus particulam ad v. 72. *Pergus* lacus describitur suavissime ab Ovid. Met. V, 385 sq.

114. *Vicinis* margini *aquis pallescit* lacus, h. e. viridescit ab repercussa viridium umbra: quæ res tamen non impedit, quo minus per profundam satis aquam ad ipsum fundum lacus penetrare possint oculi. Habet talem lacum vicinia nostra, hoc est, fontem liquidissimæ saluberrimæque aquæ, ita copiosum, ut emittat statim rivum *molæ Rosarum* (sic enim vocatur) pluribus rotis impellendis idoneum.

120. *Præsudat aer solibus*, hoc est, ante æstum solis auctum adhuc roscidus, hoc est, humidus et subfrigidus est. — *Præsudat* dum ex aere, oriente sole, ros veluti sudor fluit, et solem orientem præcedit.

121. *Luciferum:* recte Luciferum Venus vocat suum: est enim idem,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
ut canit Virg. Æneid. VIII, 590; *Quem Venus illustri gaudet producere cælo*, Val. Fl. VI, 528. Observemus obiter, antiquissimos non recto casu, Saturnum, Jovem, Venerem dixisse planetas, sed illos adsignasse his diis. V. G. Aristoteles de Mundo, c. II, Ὁ στίλβων ὃν ἱερὸν Ἑρμοῦ καλοῦσιν.... ὁ τοῦ φωσφόρου (κύκλος) ὃν Ἀφροδίτης..... προσαγορεύουσιν. Cic. de N. D. II, 20, *Stella Veneris, quæ* Φωσφόρος *græce, Lucifer latine dicitur, quum antegreditur Solem, quum subsequitur autem, Hesperos*. Recte igitur distinguunt poetæ Deam a suo sidere: recte apud Silium, VII, 639,
« .. Oceani renovatus Lucifer unda
Laudatur Veneri; » recte XII, 247, eodem sensu, *Cythereius ignis... sese Veneri jactat*.

122. *Equus rorans* pulchre tribuitur Lucifero, quod mane, sereno cælo ros exsistit. *Signa doloris* Veneris sunt anemonæ ex sanguine Adonidis ab illa excitatæ. Vidend.

Carpit signa sui. Varios tum cætera saltus
Invasere cohors: credas examina fundi
Hyblæum raptura thymum, quum cerea reges
Castra movent, fagique cava dimissus ab alvo
Mellifer electis exercitus obstrepit herbis.
Pratorum spoliatur honos: hæc lilia fuscis
Intexit violis; hanc mollis amaracus ornat:
Hæc graditur stellata rosis; hæc alba ligustris.
Te quoque flebilibus mœrens, Hyacinthe, figuris,
Narcissumque metunt, nunc inclyta germina veris,
Præstantes olim pueros: tu natus Amyclis;
Hunc Helicon genuit: te disci perculit error;
Hunc fontis decepit amor: te fronte retusa

Ovid. Met. X, 728. Nam fabula de rosa e sanguine ipsius Veneris nata, quæ pedem spinis induerat, forte recentior est: certe antiquior illius auctor Aphthonio Prog. II, non laudatus a Polit. Misc. c. XI.

124. *Invasere cohors.* Cohors gaudent, invadunt: familiare est poetis ita loqui, quum nomen in singulari numero multa significat.

125. *Cerea castra;* alludit ad apum naturam, quæ quum ad opus exeunt, exercitum repræsentare videntur. — *Reges;* rex apum, magnitudine ac nitore major, medio ac tuto loco sedet, coliturque immunis ab onere, exactor alienorum onerum, sed solus absque aculeo: hoc amisso dilabitur examen.

130. *Ligustris;* ligustrum est arbor, olea folio, flore candido et odorato.

131. *Hyacinthi* et *Narcissi* fabulas, quia communia quædam habent, venuste sibi invicem innectit. Ille in lusu disci cum Apolline amatore suo elisus; hic, post contemptum Echus amorem; suæ imaginis in fonte visæ amore contabescens periit: uterque in florem sui nominis mutatus est. Hyacinthi fabulam narrat Ovid. Met. X, 163; Narcissi, III, 339. — *Flebilibus figuris;* nam notas habet in foliis *αἶ αἶ*, quæ sunt dolentis.

133. *Amyclis*, Laconica urbe, natum facit Hyacinthum Noster: alii Amyclæ, conditoris Amyclarum filium. Sed et alia hic multa, ut solet, dissensio, de qua est erudita disputatio Burmanni ad l. c. cui addi potest, a Colutho p. 82, in Neandri opere aureo, *Carneum* vocari, Κάρνειον, et civem Ἀμυκλαίων.

134. *Helicon* genuisse dicitur Narcissum, in cujus vicinia natus est, *Cephissi* (vel *Cephisi*: variant enim libri ubique) fluvii, in finibus Phocidos et Bœotiæ lacum Copaicum influentis, ex Liriope nympha filius. Etiam hic multam fabularum varietatem Burmannus indicavit.

135. *Fronte retusa*, obtusis et

Delius, hunc fracta Cephissus arundine luget.
Æstuat ante alias avido fervore legendi
Frugiferæ spes una Deæ: nunc vimine texto
Ridentes calathos spoliis agrestibus implet;
Nunc sociat flores, seseque ignara coronat,
Augurium fatale tori. Quin ipsa tubarum
Armorumque potens, dextram, qua fortia turbat
Agmina, qua stabiles portas et mœnia vellit,
Jam levibus laxat studiis, hastamque reponit,
Insolitisque docet galeam mitescere sertis.
Ferratus lascivit apex, horrorque recessit
Martius, et cristæ pacato fulgure vernant.
Nec, quæ Parthenium canibus scrutatur odorem,
Aspernata choros, libertatemque comarum
Injecta tantum voluit frenare corona.
Talia virgineo passim dum more geruntur,
Ecce repens mugire fragor, confligere turres,

obscuratis præ mœrore radiis (vid. XXVIII, 21) luget Hyacinthum suum Apollo Deli natus; Cephissus autem suum filium fracta corona arundinea, quam dare solent fluviis, ut Noster Tiberino patri, I, 217. Add. XXVIII, 163.

139. *Calathos* lanificarum, sed idem proprium vas in instrumento Cereris, et in sacris illius adhiberi solitum illustrat, et spectandum exhibet Spanh. ad Callim. p. 652.

140. *Corona* omen et augurium regni inferorum, quod hac ipsa excursione parabatur, sed ignaræ, Proserpinæ.

141. Splendida Minervæ armipotentis et bellicæ descriptio, cui etiam tubæ inventio attributa est, quin ipsa inde Σάλπιγξ dicta et hoc nomine culta apud Argivos, qua de re Potter. ad Lycophr. 915. *Hastam* et *galeam* Minervæ omnia monumenta tribuunt.

145. *Galeam mitescere:* galea ornata est floribus tam suavibus, ut ipsa edocta videatur esse mitior.

146. *Ferratus lascivit apex;* flores in vertice galeæ, vento agitatæ, blandius moventur, sicque ludere atque lascivire videntur. — *Horror Martius;* formidolosus adspectus Palladis recessit.

148. *Parthenium* montem et nemus Arcadiæ indicat, venationibus opportunum, hic et infra, v. 241;

...Parthenios canibus circumdare saltus

est Virg. Ecl. X, 57.

149. *Libertatem comarum* Dianæ venatricis illustrat laudandus in hoc opere sæpe Spanh. ad Callim. p. 660.

152. *Terræ motus* brevis, sed terribilis descriptio.

Pronaque vibratis radicibus oppida verti.
Causa latet : dubios agnovit sola tumultus
Diva Paphi, mistoque metu perterrita gaudet.
Jamque per anfractus animarum rector opacos
Sub terris quærebat iter, gravibusque gementem
Enceladum calcabat equis : immania findunt
Membra rotæ; pressaque gigas cervice laborat
Sicaniam cum Dite ferens, tentatque moveri
Debilis, et fessis serpentibus impedit axem :
Fumida sulfureo prælabitur orbita dorso.
Ac velut occultus securum prodit in hostem

154. *Agnovit sola;* nam a Jove didicerat.

155. *Mistoque metu;* Venus metu simul et gaudio affecta est : gaudet suum propagari imperium, rapta Proserpina; et Plutonis adventum non potest sine metu exspectare.

156. *Anfractus;* flexus atque recessus obscuros cavernarum curvis meatibus in sese recurrentes.

158. *Enceladum,* cui pro carcere et numellis imposita est Sicilia. Vid. XXXIII, 153. Supplicium novum hic patitur Typhoeus, simile rotæ, qua in Germania sceleratorum membra contunduntur.

161. *Serpentibus,* quos pro pedibus habet *implicat*, vel *impedit axem* currus Plutonii. Sed eruditior est, quam ut stupori librariorum tribui possit altera lectio, *Sulcis serpentibus impedit actum. Sulci* sunt ὁλκοὶ tractus, seu volumina serpentium. Apulei. Met. II, p. 57, 19, Elm. de Isidis corona *Dextra lævaque sulcis insurgentium viperarum cohibita. Serpentes* hic adjective sumendum. Apud Lucian. Hermot. c. 79, s. Tom. I, p. 823, 83, ὁλκὸν τοῦ ὄφεως recte verti equidem *tractum ipsum ac volumen corporis*, et ὁλκὸν aliunde illustravi : sed si hic locus et Apuleianus tum mihi noti fuissent, magis ad literam, ut sic loquar, interpretari poteram *sulcum*. Porro his *sulcis* suis *serpentibus actum* currus Plutonii *implicat* vel *impedit* Enceladus, h. e. progressum ac motum : *agitur* enim currus, ut constat. Ovidius, Halieut. 72 de equo:

Quam tumidus, quantoque venit spectabilis actu,

h. e. incessu, quo *se agere* dicitur etiam equus.—*Implicat*, Par. Vien.

163. Cuniculum militarem describit. *Subter* hic motum significat, ut Virg. Æn. III, 695, *Alpheum* dicit :

Occultas egisse vias subter mare.

Fundamina campi indicant campum solidum, et fundamenta mœnium sustinentem. *Eluduntur muri,* honesta metaphora, quum vi sua excludendi privantur, ut *eluduntur* custodes, quum per ambages invenitur aditus. *Limitem* pro via a poetis poni, translaticium est. In verbo *transilit* videor mihi aliquid Alexan-

Miles, et effossi subter fundamina campi
Transilit elusos arcano limite muros,
Turbaque deceptas victrix erumpit in arces,
Terrigenas imitata viros : sic tertius heres
Saturni latebrosa vagis rimatur habenis
Devia, fraternum cupiens exire sub orbem.
Janua nulla patet : prohibebant undique rupes
Oppositæ, duraque Deum compage tenebant.
Non tulit ille moras, indignatusque trabali
Saxa ferit sceptro : Siculæ tonuere cavernæ;
Turbatur Lipare; stupuit fornace relicta
Mulciber, et trepidus dejecit fulmina Cyclops.
Audiit, et si quem glacies Alpina coercet,
Et qui te, Latiis nondum præcincte tropæis
Tibri, natat, missamque Pado qui remigat alnum.

drini leporis, ὀξύμωρον quoddam, deprehendere : *muros transilit* proprie, qui saltu se supra illos librat; hic vero, qui infra et subter illos postquam reptavit, subito intra urbem exsistit.

167. Cadmeos fratres intelligit, s. spartos illos qui ex dentibus draconis a Cadmo seminatis de terra enati dicuntur, et mox mutuis vulneribus periisse : quæ fabula deinde a Jasone quoque acta. Utrisque hoc nomen tribuit Naso, illis Met. III, 118, his Epist. XII, 99. *Tertius heres Saturni* est Dis, scilicet Pluto, post Jovem et Neptunum.

168. *Habenis rimatur*, quibus nunc in dextrum nunc in sinistrum latus agit equos, nunc immittit, nunc retinet, vel retro agit. — *Tenebrosa* vulg. sed *latebrosa* jam Bas. marg.

169. *Fraternum orbem;* sub cælum, ubi Jupiter, Plutonis frater, habet imperium. — Sex *per orbem.*

172. *Non tulit moras;* non tulit obstacula cursum suum morantia. *Trabali sceptro*, vasto et ingenti, instar trabis.

174. *Lipare;* insularum Æoliarum maxima : Æolia autem est e regione Siciliæ.— Illam Vulcani et Cyclopum officinam describit Callim. H. in Dianam 46. Sed multo copiosus Virg. Æn. VIII, 416.

176. *Coercet;* populi Inalpini per hiemem non vagantur, sed inter speluncas se tenent contra acerbitatem frigoris.

178. Quod *bibere* alias dicuntur accolæ fluvios suos, hic venuste *natare :* quum præsertim in consuetissimis Romanorum exercitationibus fuerit natatus. Taceo, quod etiam *natat uncta carina* Virgil. Æn. IV, 398 : et habuit hic præ oculis Noster, observante Heinsio, G. II, 451, *torrentem undam levis*

Sic, quum Thessaliam scopulis inclusa teneret
Peneo stagnante palus, et mersa negarent
Arva coli, trifida Neptunus cuspide montes
Impulit adversos : tum forti saucius ictu
Dissiluit gelido vertex Ossæus Olympo;
Carceribus laxantur aquæ, fractoque meatu
Redduntur fluviusque mari tellusque colonis.
Postquam victa manu duros Trinacria nexus
Solvit, et immenso late discessit hiatu,
Apparet subitus cælo timor; astra viarum
Mutavere fidem: vetito se proluit Arctos
Æquore; præcipitat pigrum formido Booten;

innatat alnus Missa Pado.—*Latia tropæa* sunt, quæ Latini retulerunt: *Latii tropæa,* quæ a devictis Latinis aliquis reportat.

179. Graphice descriptam a Nostro illam mutationem, apertas Peneo vias, qua ratione pro maximo lacu, amœna illa Tempe exorta sunt, pro illa doctrinæ copia illustravit Spanh. in Callim. p. 410.

180. *Peneo stagnante palus;* stagnasse olim dicitur Thessalia, ob montes simul cohærentes; sed post terræ motum, montes vel a Neptuno vel ab Hercule abrupti sunt, et inde datus aquis liber exitus. Peneus autem est fluvius Thessaliæ, pater Daphnes; alluit loca amœnissima, Tempe.

183. *Olympo* tertio casu intelligendum, ut *Dissidens plebi virtus* Horat. Od. II, 11, 18. Continentes erant Ossa et Olympus : jam discessu vallem faciunt, amœnam adeo, ut generis nomen τέμπος, plur. τέμπεα, η, proprium huic factum sit.

184. *Carceribus;* rupium undique præcludentium claustris abruptis, in quibus aquæ velut in carcere detinebantur.

185. *Fluviique* ante Heins.

186. *Manu,* i. vi et impetu, ut *manu facta* dicuntur, quæ non natura, sed consilio et opera hominum, parata sunt.

189. *Fidem,* ut *fædus, legem* et similia, meminerimus ad constantiam naturæ referendam, quatenus sub iisdem causis, iidem semper effectus consequuntur. Memorat nunc siderum motus, quo nihil est constantius, et æternis legibus suis a Deo magis adstrictum. Sic *vetitum Arcto æquor,* quod nobis nunquam videtur attingere, etc. *Bootes tardus* etiam Ovidio Met. II, 172, et *piger* Fast. III, 405, non tantum quod celeritas a bubulcis non requiritur; sed quod sidus polo proximum ob id ipsum motum habet minus observabilis celeritatis. Cæterum dum animat hæc sidera et personas facit, horribilem hujus perturbationis imaginem excitat. Dicas, quid *Atlas* post *Orionem?* verrucula in corpusculo planetæ, post mille syste-

Horruit Orion : audito palluit Atlas
Hinnitu; rutilos obscurat anhelitus axes
Discolor; et longa solitos caligine pasci
Terruit orbis equos : pressis hæsere lupatis
Attoniti meliore polo; rursusque verendum
In Chaos obliquo pugnant temone reverti.
Mox ubi pulsato senserunt verbera tergo,
Et solem didicere pati, torrentius amne
Hiberno, tortaque ruunt pernicius hasta;
Quantum non jaculum Parthi, non impetus Austri,
Non leve sollicitæ mentis discurrit acumen.
Sanguine frena calent; corrumpit spiritus auras
Letifer; infectæ spumis vitiantur arenæ.
Diffugiunt Nymphæ; rapitur Proserpina curru,
Imploratque Deas : jam Gorgonos ora revelat
Pallas, et intento festinat Delia cornu;
Nec patruo cedunt : stimulat communis in arma
Virginitas, crimenque feri raptoris acerbat.

mata solaria, quæ forte Orion continet? Poeta vero magnitudinem agnoscit solam relationis. Et quid opus est subtilitate disputationis? Atlas totum cælum, cujus modica pars est Orion, humeris sustinet.

192. *Axes* nostro esse singulas quoque stellas, monuimus ad XXXIV, 35. Vapor a Plutonis equis anhelitu excitatus, nubem inducit terræ, unde stellæ obscurantur.

193. *Caligine pasci;* equis Plutonis atra nebula pabulum est.

194. *Orbis;* scilicet a rotunda specie.

195. *Verecundum* ad terrorem etiam referri, docet XXXIII, 80. De *Chao* pro inferis V, 525.

198. *Hibernum amnem,* h. e. torrentem e tempestate ortum a Græcis didicere Latini. Χειμέριον ὕδωρ est Il. ψ, 420. *Hibernis agitatum fluctibus æquor* Ovid. Tr. I, 11, 33.

201. An non nimia sit hæc hyperbole non disputo : sed hoc meminisse velim Poeseos candidatos, in *acuminis* appellatione inesse notionem celeritatis, acutus gladius celerius penetrat, acutus morbus celerius conficit, acuta mens perspicit velocius, etc. Festus, *Acupedius dicebatur, cui summum erat in currendo acumen pedum.* — *Discurrat* malit Heins.

202. Solet Noster hac imagine cruentati a freno oris acrium equorum uti. Vid. ad I, 5; XXII, 350.

204. *Rapitur.* Proserpinæ raptum multi pinxere; inter quos memorat

Ille, velut stabuli decus armentique juvencam
Quum leo possedit, nudataque viscera fodit
Unguibus, et rabiem totos exegit in armos,
Stat crassa turpis sanie, nodosque jubarum
Excutit, et viles pastorum despicit iras.
« Ignavi domitor vulgi, teterrime fratrum,
Pallas ait, quæ te stimulis facibusque profanis
Eumenides movere? tua cur sede relicta
Audes Tartareis cælum incestare quadrigis?
Sunt tibi deformes Diræ; sunt altera Lethes

Plinius Praxitelem et Nicomachum.

209. *Ille, velut*, etc. Pluto non magis movetur Dearum Proserpinam repetentium vocibus, quam leo minis pastorum juvencam repetere tentantium. — *Stabuli armentique*, duas quasi relationes offert Poeta, ubi comparata cum aliis sui generis juvenca placeat. — Similem fere comparationem habet vir celeberrimus, CHATEAUBRIAND; qui, si forte Nostrum sibi hic imitandum proposuit, grandiori profecto arte superavit. « *Mérovée, rassasié de meurtres, contemplait, immobile, du haut de son char de victoire, les cadavres dont il avait jonché la plaine. Ainsi se repose un lion de Numidie, après avoir déchiré un troupeau de brebis: sa faim est apaisée, sa poitrine exhale l'odeur du carnage; il ouvre et ferme tour-à-tour sa gueule fatiguée qu'embarrassent des flocons de laine; enfin il se couche au milieu des agneaux égorgés; sa crinière, humectée d'une rosée de sang, retombe des deux côtés de son cou; il croise ses griffes puissantes; il allonge la tête sur ses ongles; et, les yeux à demi fermés, il lèche encore les molles toisons étendues autour de lui.* » LES MARTYRS, liv. VI.

210. *Pectora* ante Heins. sed *viscera* jam Bas. marg. et Plant. marg.

211. *Exigere* hic idem est quod exserere, exercere : *rabiem* ponit velut gladium vel ferrum quod *exigi* dicitur, h. e. plane adigi. *Armos*, membra robustiora dicit, in quibus morsu et ungue lacerandis, omnem impetum leo consumit.

212. An *nodos jubarum* dicit, qui oriuntur a grumis cruoris, quibus in glomerem conglutinantur jubæ?

215. *Profanæ faces*, incestæ, quibus violatur etiam religio, et natura rerum, quæ divina est : ideo de eadem re statim *incestandi* verbum adhibet.

217. *Incestare*; id est violare, polluere; Virg. Æn. VI, 150: « totamque incestat funere classem. » — *Mundum incestare* ante Heins. *cælum* Bas. marg. Clav. *infestare* MSS.

218. *Diræ* hic aperte distinguuntur a Furiis, dum seorsim commemorantur. Videtur itaque intelligere poeta Harpyias illas Typhonis filias, Phineo puniendo a Jove immissas, a Calai et Zete Boreæ filiis abactas. Hæ substantiva positione *sævæ Diræ* vocantur a Valerio Fl. IV, 586; *Tartareas*

Numina; sunt tristes Furiæ te conjuge dignæ.
Fratris linque domos; alienam desere sortem;
Nocte tua contentus abi : quid viva sepultis
Admisces? nostrum quid proteris advena mundum? »
Talia vociferans avidos transire minaci
Cornipedes umbone ferit, clypeique retardat
Objice, Gorgoneisque premens assibilat hydris,
Prætentasque aperit cristas : libratur in ictum
Fraxinus, et nigros illuminat obvia currus;
Missaque pæne foret, ni Jupiter æthere vulso
Pacificas rubri torsisset fulminis alas,
Confessus socerum : nimbis Hymenæos hiulcis

volucres nominarat v. 579.—*Lethes numina*, h. e. inferorum. *Flumina* (quod habent multi) femineam personam sustinere, non memini.

220. *Sortem* hanc declaravimus ad XXXIII, 100.

222. *Proteris,* injuriæ verbum, conculcas : *advena* et ipsum signat injuriam, non dominus, ne civis quidem superorum, sed advena, peregrinus.

224. Synonymice hæc dicuntur *umbone,* et *clypei objice : hydri Gorgonei* etiam sunt in clypeo Minervæ, quos habet Medusa Gorgo pro crinibus.

226. *Cristas* illas galeæ suæ terribiles *aperit* Minerva concutiendo, ut majores fiant, et sic *prætendit*, et velut intentat equis.— Humanum passus est summus vir, quum contulit cum lectione sua *operit* illud XXIV, 168. Ibi enim Romam *velat sua Gorgone* Pallas, h. e. tegit, munit : hic consternandi sunt objecta et intentata crista equi Plutonis. Texerat Minerva caput Medusæ suprav. 25 : hoc nunc objicit equis. Sic intelligimus, contraxisse, constrinxisse antea cristam, quam hic aperit.

227. *Fraxinus*, h. e. hasta Minervæ, sine respectu ad materiem. Fulmen est jam vibratum, jam jaculandum : itaque jam illuminat fulgore suo currum.

228. *Æthere vulso,* convulso et quasi dirupto : cælum rumpi et rima quadam aperiri videtur a *fulmine,* cui hic *pacificæ alæ* tribuuntur, quia ipso terrore et minis quietem, pacem, nuptias, amores denunciat. Si nostris moribus hoc velis accommodare, dicas hoc fulmen fuisse simile illis tonitribus fulguribusque arte factis, quibus hodie in castris et munimentis victoriæ, natales, nuptiæ regum celebrantur. — *Æthere summo* vulg. *jusso, lapsus, celso* MSS.

230. *Nimbi hiulci* sunt nubes densæ ab igne fulgurum disjectæ et hiantes. *Flammæ* sunt pro facibus nuptialibus, sicut tonitruum sonus pro *Hymenæo,* s. cantu et strepitu nuptiali.

Intonat, et testes firmant connubia flammæ.
Invitæ cessere Deæ : compescuit arcum
Cum gemitu, talesque dedit Latonia voces:
« Sis memor, o, longumque vale : reverentia patris
Obstitit auxilio; nec nos defendere contra
Possumus : imperio vinci majore fatemur.
In te conjurat genitor, populoque silenti
Traderis, heu! cupidas non adspectura sorores,
Æqualemque chorum. Quæ te fortuna supernis
Abstulit, et tanto damnavit sidera luctu?
Jam neque Partheniis innectere retia lustris,
Nec pharetram gestare libet : securus ubique
Spumet aper, sævumque fremant impune leones.
Te juga Taygeti, posito te Mænala flebunt
Venatu, mæstoque diu lugebere Cyntho.
Delphica quin etiam fratris delubra tacebunt. »
Interea volucri fertur Proserpina curru
Cæsariem diffusa Noto, planctuque lacertos
Verberat, et questus ad nubila rumpit inanes:

232. *Deæ;* Pallas et Diana.

234. *Longumque vale;* vox est valedicentium, absentiam miserabilem insinuans. Quin et mortuos hac salutatione, tanquam non amplius eos visuri, dimittebant.

235. *Nec possumus;* etiamsi vellemus te defendere, non possumus.

236. *Imperio majore* hic est Θεοῦ βία, *Dei vis*, cui resistere nemo queat. Virg. Æn. XII, 429, « Major agit Deus. »

239. *Supernis,* vel terris, vel cælestibus. — *Æqualesque choros* ante Heins.

240. *Sidera* synonymon *supernorum :* ne putemus ad ipsum statum cælestium Deorum referri. *Siderum* luctus est, quod non vident amplius in terris Proserpinam. Etiam terrestres actus suos mox memorat Diana et regiones sibi frequentatas, Laconiam ubi *Parthenius, Taygetus, Mænala ;* Delum ubi *Cynthus,* montes omnes quibus inerrare Diana solet. Sic *cælum* ponitur v. 262.

243. *Sævique* ante Heins.

246. Respicit, puto, Claudianus ad Romanum morem, justitium indicendi in luctu publico : ita non respondet consulentibus, non fert sententiam Apollo.

248. *Planctuque ;* peculiaris est species doloris, verberare lacertos. Virg. Æn. VII, 503 : « palmis percussa lacertos ».

249. *Fundit,* vulg. *tendit, tollit* legitur MSS.

« Cur non torsisti manibus fabricata Cyclopum
In nos tela, pater? sic me crudelibus umbris
Tradere, sic toto placuit depellere mundo?
Nullane te flectit pietas? nihilumne paternæ
Mentis inest? tantas quo crimine movimus iras?
Non ego, quum rapido sæviret Phlegra tumultu,
Signa Deis adversa tuli : non robore nostro
Ossa pruinosum vexit glacialis Olympum.
Quod conata nefas, aut cujus conscia noxæ
Exsul ad immanes Erebi detrudor hiatus?
O fortunatas, alii quascunque tulere
Raptores! saltem communi sole fruuntur.
Sed mihi virginitas pariter cælumque negatur :
Eripitur cum luce pudor; terrisque relictis
Servitum Stygio ducor captiva tyranno.
O male dilecti flores, despectaque matris
Consilia! o Veneris deprensæ serius artes!
Mater, io! seu te Phrygiis in vallibus Idæ
Mygdonio buxus circumsonat horrida cantu,

250. In hac querela Proserpinæ, et tota adeo hac scena, placet mihi Claudianus præ Nasone, qui nimis puellam facit Proserpinam Met. V, 399 :

Collecti flores tunicis cecidere remissis :
Tantaque simplicitas puerilibus adfuit annis ;
Hæc quoque virgineum movit jactura dolorem.

Talia decebant Ὀαριστὺν Theocriti, scil. Idyll. XXVII, 52.

255. De *Phlegra* et *Phlegræo* tumultu, vid. ad XXVII, 20. — *Sæviret*, id est, sævi belli theatrum esset.

257. Cui hic non in mentem venient illi *conjurati cælum rescindere fratres*, Terræ filii, qui *Ter sunt conati imponere Pelio Ossam*, Thessaliæ montem, *atque Ossæ involvere Olympum*; Virg. G. I, 280.

258. Pro *noxæ*, *culpæ* vulg. quam glossam putat Heins.

259. *Hiatus* nomen ad *Chaos* alludit, χαίνειν hiare.

262. *Cælum* ut 240 *sidera*.

264. *Captiva tyranno*; non dixit *uxor*, sed *captiva* ad augendam commiserationem; simili ratione, non *regi*, sed *tyranno*. — *Infelix* vulg. præter Ald. qui cum MSS. *servitum*.

265. *Male dilecti flores*; mea cum pernicie; fuistis enim causa cur raperer.

267. *Io*; hic est dolendi particula; alias lætitiæ inservit.

268. *Buxus*, tibia e buxo. Vid. ad XX, 286.

Seu tu sanguineis ululantia Dindyma Gallis
Incolis, et strictos Curetum respicis enses,
Exitio succurre meo : compesce furentem;
Comprime ferales torvi prædonis habenas. »
Talibus ille ferox dictis fletuque decoro
Vincitur, et primi suspiria sentit amoris.
Tunc ferrugineo lacrymas detergit amictu,
Et placida mæstum solatur voce dolorem :
« Desine funestis animum, Proserpina, curis,
Et vano vexare metu : majora dabuntur
Sceptra, nec indigni tædas patiere mariti.
Ille ego Saturni proles, cui machina rerum
Servit, et immensum tendit per inane potestas.
Amissum ne crede diem : sunt altera nobis
Sidera; sunt orbes alii; lumenque videbis
Purius, Elysiumque magis mirabere solem,
Cultoresque pios : illic pretiosior ætas,
Aurea progenies, habitant; semperque tenemus,

269. *Ululare* dicuntur Dindyma, montana Phrygiæ, h. e. ab ululatu Gallorum, qui se exsecuere, vel spectaculi causa vulnerarunt, resonare. Vid. ad XVIII, 277, it. ad XX, 262. De *ululatu* et tota re adeo ad XXXIII, 205.

270. De *Curetum* ensibus dictum ad XX, 279. Recordemur, secundum poetæ nostri fictionem, Cereris absentiam apud matrem suam ac Deorum, Cybelen, occasionem raptui dedisse. Vid. XXXIII, 179.

273. *Planctuque* MSS.

275. De *ferrugineo amictu* dictum supra ad v. 93.

276. *Timorem, pudorem* MSS.

277. *Funestis ;* aut perniciosis, quæ corpus extenuant, aut funestis ob metum mortis : nam extremam perniciem timebat Proserpina.

278. *Vano ;* nam nihil est quod timeas.

280. Etiam hic in Plutonis oratione sunt philosophemata illa, ad quæ supra V, 525, it. XXXIII, 55, allusum observavimus. — *Machina rerum*, elementa mundi; nam quidquid oritur, in terram recidit.

282. Aperte respicit Virg. Æn. VI, 641 :

......solemque suum, sua sidera norunt.

Orbes, puto, planetarum intelligit.

285. Nam auream poetarum, v. g. Hesiodi Op. et Di. 121, ætatem olim κατὰ γαῖα κάλυψεν. Prærogativa inferorum est, quod apud illos semper durat aurea gens, quæ sub cælo semel tantum fuit.

Quod superi meruere semel : nec mollia desunt
Prata tibi ; Zephyris illic melioribus halant
Perpetui flores, quos nec tua protulit Henna.
Est etiam lucis arbor prædives opacis,
Fulgentes viridi ramos curvata metallo :
Hæc tibi sacra datur ; fortunatumque tenebis
Autumnum, et fulvis semper ditabere pomis.
« Parva loquor : quidquid liquidus complectitur aer,
Quidquid alit tellus, quidquid salis æquora verrunt,
Quod fluvii volvunt, quod nutrivere paludes,
Cuncta tuis pariter cedent animalia regnis,
Lunari subjecta globo, qui septimus auras
Ambit, et æternis mortalia separat astris.
« Sub tua purpurei venient vestigia reges,
Deposito luxu, turba cum paupere misti.
Omnia mors æquat : tu damnatura nocentes ;
Tu requiem latura piis : te judice sontes

287. *Mollia prata* esse debent, de quibus Virg. Æn. VI, 642 :
Pars in gramineis exercent membra palæstris.
— *Deerunt* vel sine Scriptis legi jubet Heins. Certe sic optimos solere, ostendit.

290. Hæc est illa arbor, de qua ramum decerpere debebat Æneas, Æn. VI, 141.

292. *Hæc tibi sacra datur ;* ramus aureus sacer est Proserpinæ, quod aurum lateat in imis terræ visceribus.

293. *Dotabere* MS.

294. Magnum sane est Proserpinæ regnum. Quidquid enim apud superos, moritur, perit, dissipatur, sensibus hominum subducitur, illud venit in Haden, ad Plutonem. Neque vero inauditum aliquid fingit Noster, de communicato cum Proserpina inferorum imperio. Sæpe illius mentionem facit Horatius, apud quem V. G. Tiresias, Sat. II, 5 extr. *sed me*, inquit, *Imperiosa trahit Proserpina.* Quin jam Hymnus Orphicus Eumenidum illam arbitram et judicem scelerum facit. Plura in Hymno ipsius Proserpinæ.

298. Globus ille cavus, sphæra illa septima, quæ infixam sibi habet lunam, finem constituit rerum mutationi obnoxiarum et immutabilium. Cic. Somn. Scip. 4 : « Infra lunam nihil est, nisi mortale et caducum, præter animos. . . . supra lunam sunt æterna omnia ». Macrobius ad h. l. I, 21, inter alia, « Sicut ætheris et aeris, ita divinorum et caducorum luna confinium est ».

300. *Purpurei ;* color hic regum est ac principum, quos sic alloquitur Sacra Scriptura : « Ego dixi :

Improba cogentur vitæ commissa fateri.
Accipe Lethæo famulas cum gurgite Parcas.
Sit fatum quodcumque voles. » Hæc fatus, ovantes
Exhortatur equos, et Tænara mitior intrat.
Conveniunt animæ, quantas truculentior Auster
Decutit arboribus frondes, aut nubibus imbres
Colligit, aut frangit fluctus, aut torquet arenas :
Cunctaque præcipiti stipantur sæcula cursu
Insignem visura nurum. Mox ipse serenus
Ingreditur facili passus mollescere risu,
Dissimilisque sui. Dominis intrantibus ingens

Dii estis, sed moriemini sicut filii hominum ». Diogenes, apud Lucianum, illudens Alexandro : καὶ σὺ τέθνηκας ὥσπερ ἡμεῖς ἅπαντες, *et tu mortuus es sicut nos omnes.* — *Fastigia* conj. Barth.

305. Hic ergo *Parcas*, *Fatumque* novæ uxori ut *famulas* subjicit poeta noster, et servat morem suum, quo nunquam, quod recorder, fatalem necessitatem, libertati Dei et humanæ contrariam defendit. Idem dicit statim *Sit fatum quodcumque voles*. Magnam Proserpinæ vim assignat Hymnus Orph. p. 126; V. G. κατέχεις ἀΐδαο πύλας... παντοκράτειρα κόρη... Ζωὴ καὶ θάνατος μούνη θνητοῖς, et cum allusione ad nomen, φέρεις γὰρ ἀεὶ καὶ πάντα φονεύεις. Sed cf. XXXVI, 410.

306. *Sitque ratum* MSS. *Sit factum* MSS. *sanctum*, *pactum* conj. Heins. *velis*, vulg. *Sitque ratum quodcunque voves* conj. Heins. — *Ovantes equos*, et totum hunc verbi usum declaramus ad XXII, 68.

307. *Tænara* puto hic non esse simpliciter illud promontorium Laconicæ suo cum specu; sed indefinite sic indicari inferos, ut *Tænareus* est idem quod inferus vel infernus. Sed potest tamen fieri, ut suos auctores secutus sit Noster. Variant enim et hic fabulæ. Hymnus Orphicus in Plutonem, p. 116, 14, abductam ait Proserpinam ὑπ' Ἀττίδος ἄντρον, Δήμου Ἐλευσῖνος, τόθι περ πύλαι εἴσ' ἀΐδαο. Et suadent sacra Eleusinia.

308. Comparari potest Æn. VI, 706 :

Hunc circum innumeræ gentes populique volabant, etc.

311. *Sæcula* sunt ipsi homines per suas generationes et gradus discreti. Quoties Lucretius *sæcla hominum*, *scriptorum*, *mortalia*, *animalium*, *ferarum* dixerit pro ipsis hominibus, feris, etc. indices facile docent. Hic *sæcula* sunt βίοι, umbræ, animæ defunctorum, vel nondum natorum.

312. *Nurus* νύμφη etiam hic est, juvenis mulier nupta, quæ peperit, pariendi certe causa habetur.

313. *Passus mollescere*, omisso se, ut Hor. Car. I, 11, 43 : *patiens vocari Cæsaris ultor.*

Assurgit Phlegethon : flagrantibus hispida rivis
Barba madet, totoque fluunt incendia vultu.
Occurrunt properi lecta de plebe ministri ;
Pars altos revocant currus, frenisque solutis
Vertunt emeritos ad pascua nota jugales;
Pars aulæa tenent : alii prætexere ramis
Limina, et in thalamum cultas extollere vestes.
Reginam casto cinxerunt agmine matres
Elysiæ, teneroque levant sermone timores,
Et sparsos religant crines, et vultibus addunt
Flammea, sollicitum prævelatura pudorem.
Pallida lætatur regio, gentesque sepultæ
Luxuriant, epulisque vacant genialibus Umbræ.

315. *Phlegethontem* personam facit, ut fluvios alios, nisi quod pro aquis illi dat flammas.

317. *Occurrunt lecta de plebe ;* id est, electi ex plebe veniunt obviam celeriter. — *Propere* vulg.

318. *Revocare currus* est retinere equos junctos.

319. *Emeriti jugales*, non qui jam mereri desinant simpliciter, sed qui in illo actu bene de suo domino meruerant.

320. Conjungit utramque honoris et gaudii significationem Pacatus, Pan. XXXVII, 4: *Portas virentibus sertis coronatas, aulæis undantes plateas :* ubi *undantes* intelligam fluctuantes aliquantum ab aura et vento, quod non intenta et affixa suis extremis essent aulæa, sed ita suspensa, ut velut undas quasdam agere a vento possent : qua ratione mutatus subinde cum situ repercussus lucis, et umbræ admistio, colorum quoque et splendoris mutationem oculis jucundam et vitæ quoddam instar, attulit.

321. *Vestes cultas* et ipsas de aulæis velisque intelligo, quas *tollunt in thalamum*, h. e. ex illis sublatis ac suspensis thalamum, velut tentorium quoddam, constituunt, sub quo lectus sternitur. Hæc *vestis* et *vestiendi* notionibus comprehendi, alias ostenditur.

322. *Matres Elysiæ*, sunt heroinæ illæ, quæ secundum Homerum campos Elysios habitant.

323. *Tenerosque.... dolores* Vic. Vien. et alii, *timores* Ald. Bas. Marg. —*Timores;* puellares, quales sunt timores virginum, quæ ducuntur.

324. *Religant;* nam ante Proserpina « Cæsariem diffusa noto ».

325. Vix unquam in nuptiali ceremonia *flammeum* omittit Noster, V. G. X, 285; XXI, 83. — *Prævallatura* MS. *prævellatura* Vic.

327. Videt etiam apud inferos Æneas, VI, 656,

.....per herbam
Vescentes, lætumque choro Pæana canentes.

Observavit Dan. Heins. ad Hesiod.

Grata coronati peragunt convivia Manes:
Rumpunt insoliti tenebrosa silentia cantus;
Sedantur gemitus; Erebi se sponte relaxat
Squalor, et æternam patitur raresoere noctem:
Urna nec incertas versat Minoia sortes;
Verbera nulla sonant, nulloque frementia luctu
Impia dilatis respirant Tartara pœnis.
Non rota suspensum præceps Ixiona torquet;
Non aqua Tantaleis subducitur invida labris;
[Solvitur Ixion : invenit Tantalus undas.]
Et Tityos tandem spatiosos erigit artus,
Squalentisque novem detexit jugera campi;
Tantus erat! laterisque piger sulcator opaci
Invitus trahitur lasso de pectore vultur,
Abreptasque dolet jam non sibi crescere fibras.
Oblitæ scelerum formidatique furoris
Eumenides cratera parant, et vina feroci
Crine bibunt; flexisque minis jam lene canentes

qui aurei sæculi θαλίας laudat Op. 115, felicem omnem immortalitatem a Græcis et Romanis hoc θαλιῶν, *epularum*, nomine signari. Sed hoc extraordinarium et *insolitum* hic est, et datum nuptiis Proserpinæ, quod requies etiam et indulgentia quædam datur infelicibus ac damnatis. — *Luxuriant*, ludunt præ gaudio.

328. *Coronati*, more veteri, quo convivæ sertis capita tegebant, ad retundendos vini vapores.

331. *Clarescere* MS. Claver. qui recte improbat.

332. *Urna Minoia* sortitur judices malis, de qua Æn. VI, 432, *Quæsitor Minos urnam movet.* Alia est illa apud Hor. Car. III, 1, 16, *urna capax*, quæ *movet omne nomen*, qua *omnium sors versatur*, II, III, 26. Hac decernitur, quæ animæ ire ad superos, quæ ad inferos redire debeant. Hæc est sortitio animarum; quam describit ex Eris Pamphylii persona Plato de rep. extr.

335. Etiam *Ixionis et Tantali Tityique* pœnas debet Virgilio, VI, 595 sqq.

337. Ejiciendum putat hunc versum Heins. jure, arbitror.

342. *Abruptasque* malit Heins.

344. *Cratera parant* h. e. in vase ampliore miscent vinum aquæ, in quo plures simul serpentes, quos pro crinibus habent (hi sunt etiam *socii cerastæ*), mergere capita bibendi gratia possint. Vid. X, 197. Ab hoc vino non lugubrem stridorem edunt, sed leni sibilo canunt.

Extendunt socios ad pocula plena cerastas,
Ac festas alio succendunt lumine tædas.
Tunc et pestiferi pacatum flumen Averni
Innocuæ transistis, aves, flatumque repressit
Amsanctus : tacuit fixo torrente vorago.
Tunc Acheronteos mutato gurgite fontes
Lacte novo tumuisse ferunt; ederisque virentem
Cocyton dulci perhibent undasse Lyæo.
Stamina nec rupit Lachesis; nec turbida sacris
Obstrepitant lamenta choris : mors nulla vagatur
In terris, nullæque rogum planxere parentes.
Navita non moritur fluctu, non cuspide miles:
Oppida funerei pollent immunia leti;
Impexamque senex velavit arundine frontem

346. *Cerastas;* κέρας, ατος, est *cornu*, et inde dicuntur cerastæ, serpentes quæ proferunt cornicula quadrigemina, quibus exsertis, ipsæ, latentes in arena, aves velut ad escam advolantes decipiunt.

347. *Festas tædas* non illas terribiles de Phlegethonte accensas, quibus terrent impios.

348. *Limen* vulg. *flumen* Ald. Bas. Marg. MSS.

349. Alludit ad etymon *Averni*, ἄορνος,

Quem super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis, etc.

Virg. Æn. VI, 239. Monuit Heinsius ex Aristot. de mirabil. audit. reperiri tamen ibi cycnos. Sed omnia de fabulis et historia collegit Cluver. Ital. ant. p. 1126 sqq.

350. *Amsanctus* s. *Amsancti valles* notæ ex Æn. VII, 565 sqq. « sævi spiracula Ditis, *ubi* rupto ingens Acheronte vorago Pestiferas aperit fauces ». Hinc ille *flatus*, quem modo *repressum* dicit Noster. — *Anfractus* Vic. Vien. et omnes pæne MSS. quos vidit Parrh. et Bas. *Anxantus* Ald. et Junt.

353. *Stagnasse* vulg. — *Lyæo*, vino; nam Bacchus dicitur *Lyæus*, ἀπὸ τοῦ λύειν, *solvere*, quod solvat animum curis.

354. *Lachesin* nominavit, quæ magis proprie Atropos dicenda erat. Sed commune Parcarum illud opus est, inter se consentientium certe.

356. *Rogum;* nullæ matres fleverunt liberorum mortem, quæ designatur per rogum : id est, nulla mors accidit, ne turbet festa inferorum gaudia.

359. *Impexosque .... crines* Vic. Vien. Junt. Bas. rell. ante Heins. *impexamque .... frontem* Ald. MSS. *implexam .... frontem* Bas. marg. — Ipsum *coronari* est lætitiæ signum; *arundine* sui fluminis utuntur fluvii, quatenus personæ sunt. Charon *portitor* alias semper tristis.

Portitor, et vacuos egit cum carmine remos.
Jam suus inferno processerat Hesperus orbi:
Ducitur in thalamum virgo; stat pronuba juxta
Stellantes Nox picta sinus, tangensque cubile
Omina perpetuo genitalia fœdere sancit.
Exsultant cum voce pii, Ditisque sub aula
Talia pervigili sumunt exordia plausu:
« Nostra parens Juno, tuque, o germane Tonantis
Et gener, unanimi consortia discite somni,
Mutuaque alternis innectite colla lacertis.
Jam felix oritur proles: jam læta futuros
Exspectat Natura Deos: nova numina rebus
Addite, et optatos Cereri proferte nepotes.

361. *Suus Hesperus*: nam solem *suum* et *sua* sidera habent, ut monuimus ad v. 282. Cæterum *Hesperus*, Veneris est optatum sponsis sidus, quem invocant. Totum ex hoc pendet Catulli epithalamium s. carmen LXII; *Vesper adest*:

Hespere, qui cælo fertur crudelior ignis?
Hespere, qui cælo lucet jucundior ignis?

363. Est nempe etiam *Nox* Dea, cum Luna sæpe congruens. Vid. Burm. ad Val. Fl. V, 567.

365. *Pii*; cultores camporum Elysiorum.

366. *Pervigili plausu*, tertio casu, hoc faciunt exordium. Neque enim totum refert Poeta hymenæum, sed principium et summam. — *Ducunt* vulg.

367. *Juno*; inferna scilicet, quæ est Proserpina, ut supra, lib. I, 2.

368. *Discite*, ut rudes operum Veneris. Sic, XXXI, 130.

370. Hymnus Eumenidum Orphicus posterior, p. 166, illas facit filias Plutonis et Proserpinæ. Sed hoc non convenit cum œconomia Claudiani, qui nuptiis eas jam præsentes facit. In Hymno in Proserpinam, p. 126, non Eumenidum modo, sed etiam Eubulei mater appellatur.

XXXVI.

CL. CLAUDIANI
DE RAPTU PROSERPINÆ
LIBER III.

ARGUMENTUM.

Iris, jubente Jove, Deos omnes convocat; Nymphasque et Fluvios increpat morantes; 1—5. Conveniunt trepidi, sedentque in cælesti regia, quisque pro sua dignitate; prima nempe sedes Diis superis; æquoreis secunda principibus, scilicet Nereo et Phorco; ultimam occupant Glaucus et Proteus; necnon et Fluvii sedent seniores; stat vero juventus more plebeio; 6—17. Tum gravem Jupiter init orationem; et primum memorat, se sæculi aurei pigritia offensum, fruges inaratas et mella vinaque ademissse sponte fluentia, ad excitandam hominum industriam; hinc se magnis a Natura petitum querelis; quæ scilicet gemit, hominem, cælesti præditum mente, more tamen pecudum per avia vagare, vescique glandibus, pabulo communi; 18—44. Itaque dicit sibi tandem statutum gentes Chaonio victu avertere; atque ideo Cererem per totum orbem erraturam, donec læta indicio filiæ repertæ, det fruges, eque curru ignotas hominibus spicas distribuat; 45—54. Jurat tandem, si quis Cereri prodat raptorem, eum a se fulmine ictum, irato tradendum Plutoni; 55—65. Cererem interea securam diutius terrebant mali simulacra; videbaturque matri in somnis amitti Proserpina; et multa insuper cladis certiorem faciebant prodigia: ipsa tandem, somniorum

ruptis ambagibus, Proserpinæ imago apparuit, tenebroso inclusa carcere, squalida capillos, genasque pallida; inferna oculos et artus nox infecerat; 66—90. Hanc genitrix vix agnoscere potest, et multis queribunda compellat; cur sævissima molles meruerint lacerti vincula; num vere sit Cereris proles. Illa refert se matri crudeli fuisse oblivioni; certe Proserpinam, dulce olim nomen, carcere et vinculis premi; Cererem vero choreis indulgere; oratque ut miseram his defendat cavernis, referatque in superna; vel saltem visura veniat; 91—107. Sic fata, nequicquam trementes manus tollere conatur: sed amens penetralibus prosilit Ceres, compellatque Cybelen; dicitque non jam sibi fida satis tecta Cyclopibus exstructa; magnos jam ortos metus, et nihil non infaustum nunciari nimis multis ominibus; nimirum quum serta de capite sponte cadant, sanguis ab ubere exsudet, pectusque tundant manus injussæ. Hæc omnia Cybele abominatur, hortata tamen ut proficiscatur citius; 108—136. Ceres digreditur templis, jugalesque tardos non ire queritur, cuncta metuens, nihilque sperans: qualis ales timet ne teneros fetus, humili commissos orno, casu vel furto quodam absens amittat. Ut vero incustoditam domum, aulæque speciem tacitæ adspexit, sævi statim doloris certior, vestem conscidit, fractasque avellit cum crine aristas; 137—150. Hæserunt lacrymæ; neque vox, neque oris spiritus redditur; sed titubant succidui gressus, vacuas dum pererrat sedes, agnoscitque opera interrupta; telæ tamen figit oscula, attritosque natæ manu radios, ceu natam, gremio pressat. Denique secreta in domus parte Electram adspicit jacentem; quæ Nympha senior, Proserpinæ sedula adfuerat nutrix; comesque et custos, et mater altera habebatur; tum effusa sordidaque pulvere canitiem, alumnam flebat ereptam; 151—178. Hanc Ceres miserabili simulque indignabunda voce alloquitur; quæ manus talia ausa sit vivo Jove; ubi nunc, ubi nata; quo mille ministræ; quo Cyane: hæccine fides; sic fas tueri pignora aliena. Contremuit Electra, diuque silet pro pudore et luctu; sed demum tristis tristissimum matri evolvit casum; advenisse Deas, tranquilla domo; quas Proserpinam per agros secutam, frustra vetante neque sine lacrymis nutrice, subdolisque præsertim Veneris irretitam alloquiis; 179—230. Mox fœda ingruente nocte, tremuisse Siciliam equorum pulsu rotarumque strepitu: ignotum quidem aurigam; sed cuncta periisse trans-

eunte curru; rivos deficere, flores exspirare, prata squalere; orbique reddita luce, nusquam conspectam Proserpinam: Deas aufugisse; mediis Cyanen arvis exanimem inventam, et plurima rogantibus nihil reddidisse; immo solutam in fontem; alias discessisse Nymphas; Sirenasque sublatas latus Pelori obsidere, ubi nautas blando alliciunt carmine; sibi vero in luctu trahendam senectutem; 230—259. Hæret adhuc suspensa Ceres; sed mox furit, atque in cælicolas invehitur, totoque Olympo bacchatur, filiam reddant vociferans: se quoque Saturno et Cybele genitam; quo Deorum jura abierint: quid prosit recte vivere; Venerem sese ostentare post Lemnia vincula; neque mirum, si nihil turpe ducat, postquam in tali infamia deprehensa fuerit; quid autem velint exspertes thalami Deæ? Relictumne adeo virginitatis decus; isse junctas Veneri et raptoribus? Quæ causa tanti furoris? Neutram profecto vel tenui verbo læsit Proserpina, neutrius choros petiit importuna; nil juvat latuisse; nulla enim placat invidiam quies; 260—291. Silent flentque ad materna convicia Diana et Pallas: illa jam ad preces demissa, rogat ut sibi velint ignoscere, liceatque tantum natæ sortem scire; dent modo parenti adspectum filiæ; prædamque adfirmat raptori; et supplex orat Latonam, ut referat si quid Diana confessa fuerit; noscit enim ipsa quis metus, quantus amor pro liberis; 292—310. Tum lacrymis effusis, sed frustra, rursus queritur, se ab omnibus destitutam; ideo statuit natam terra marique quærendam; nec requiem, nec somnum fore, donec ademptum invenerit pignus: sævus errantem videat Jupiter; exstincta pellice satietur Juno; ducantque omnes præclarum de prole Cereris triumphum. Hæc fata, notis Ætnæ jugis illabitur, accensura faces ad opus noctivagum; 311—331. Lucus erat prope Acin fluvium, Ætnea densis tegens ramis cacumina; ubi fertur Jupiter cruentam posuisse ægida, captivamque advexisse prædam, Gigantibus triumphatis; quorum immania undique surgunt spolia, truncis infixa arborum, tergora videlicet, rictus patuli, et crudele adhuc minantes vultus; 332—352. Inde nemori parcitur, ceu numini, neque fas tropæis nocuisse ætheriis: sed ultro accenditur Ceres loci religione, vibrataque securi pinus prosternit et cedros inprimis tædis aptissimas conficiendis: qualis nauta per silvas legit arbores navibus idoneas; 353—369. Inviolata geminæ cupressus tollebant capita; quas ramis assurgentes æqua-

libus germanas credideris; hæ Cereri faces placuere; bipennique simul prostratas complectitur et alte levat: tum retro solutis crinibus, æstuantem exsuperat montem saxaque nulli pervia; et postquam flagrantis pervenit in ora scopuli, arsuras in faucibus mediis cupressus injecit; quumque obstrueretur undans flammarum hiatus, mons tonuit igne compresso; 370—397. Apices micuere coniferi, et admisso rami sulfure crepuerunt; et quidem, tantis ne deficeret ignis erroribus, jussit insopitum manere, et robora arcano perfudit succo: jamque nox erat profunda, quum sævis laniata curis longum inchoat iter, multa secum gemens; se non tales Proserpinæ tædas gestandas sperasse, sed potius festas nuptiarum faces; 398—411. Nam se nuper magnis cinctam procorum studiis, quum esset Proserpina matris decus, requies, et superbia gratissima; qua sospite, nusquam Junone inferior genitrix; nunc abjecta, vilis: semet autem ipsam doloris sui auctorem; quæ quidem solam ultro hostibus virginem exposuerit, leones jungens Phrygios dum illa raperetur. En justæ accipiantur pœnæ; en ora vulnerantur, pectus et immemor contunditur uterus; 412—427. Qua sub parte mundi quærat filiam? Quis erit monstrator? Quæ ducent vestigia? Ibit certe pedes quocumque fortuna jusserit; sic deserta Venerem quærat Dione: num licebit adhuc natam amplecti? Hæc inter, Dea viam ab Ætna capessit, ipsumque raptus locum detestata, agros tæda scrutatur ardenti: umbra incedentis natat super mare, et ultima Italiam Libyamque percutit luminis imago; resplendent Hetruscum littus Syrtesque; ipsa procul petitur Scyllæ caverna; 427—448.....

JUPITER interea cinctam Thaumantida nimbis
Ire jubet, totoque Deos arcessere mundo.
Illa colorato Zephyros prælapsa volatu

* De Prologo, quem quidam hic inculcarunt, vid. XXVII pr.

1. *Thaumantida*, Irin (vid. XXXV, 100), Thaumantis et Electræ filiam, Harpyiarum sororem facit Hesiodus Theog. 265, indeque Apollod. Bibl. I, 2, 6. Junonis quidem interdum nuncia, ut Æn. IV, 693 et V, 606; sed Jovis præcipue, ut Æn. IX, 803, et Hesiod. Theog. 784. Thaumantis filiam faciunt, quia θαῦμα est, spectaculum admirabile, τέρας ut vocat Homerus Il. α, 27, et ρ, 547. — *Cinctam nimbis* facit physica ratione.

3. *Zephyros* pro aere humido,

Numina conclamat pelagi, Nymphasque morantes
Increpat, et Fluvios humentibus evocat antris.
Ancipites trepidique ruunt, quæ causa quietos
Excierit, tanto quæ res agitanda tumultu.
Ut patuit stellata domus, considere jussi;
Nec confusus honos : cælestibus ordine sedes
Prima datur : tractum proceres tenuere secundum
Æquorei, placidus Nereus, et lucida Phorci
Canities; Glaucum series extrema biformem
Accipit, et certo mansurum Protea vultu.
Nec non et senibus Fluviis concessa sedendi
Gloria : plebeio stat cætera more juventus,
Mille amnes; liquidis incumbunt patribus udæ

quem efficiunt Zephyri, ponit. Vid. XXXIII, 92 et 185. Plane sic Stat. Theb. VII, 6, Jupiter Mercurio, *I, medium rapido Borean illabere saltu*, quod pulchre hic animadvertit Heinsius. — *Prælapsa*, *elapsa*, *prægressa* MSS. *transgressa* vulg. *Zephyris illapsa*, *illata* MSS.

4. *Conclamat* est clamore convocat, ut Ovid. Met. XIII, 73, de Ulysse, in periculo versante *Conclamat socios*.

6. *Quietos;* Deos omnes in concilium cogere, non nisi in summa rerum difficultate moris erat.

8. *Stellata domus* est regia cæli, stellis distincta.

9. *Nec confusus honos*; non confuse et promiscue sedent, sed quisque pro sua dignitate.

11. *Lucida* vulg. *lurida*, *lubrica*, *candida*, *pallida*, *verecundaque* MSS. *cærula* etiam Bas. marg. — *Phorci canities* memoratur, quod marinus Deus est, Phorcys s. Phorcus, mare autem canum et cæruleum. Filiæ illius Grææ (γραῦς anus), canæ inde a nativitate, ἐκ γενετῆς πολιαὶ, Gorgones, apud Hesiodum Theog. 270.

12. *Biformem* vocat Glaucum, quia ab umbilico inde piscis fuit. Ovid. Met. XIII, 963, *Cruraque pinnigero curvata novissima pisce.* Sic etiam pingit Philostratus, Icon. II, 15 extr. e cujus descriptione Glauci illustrari possunt quæ de Tritone dicta sunt supra ad X, 146. Cæterum hæ Glauci descriptiones patiuntur, ut utrumque pedem in suum sibi piscem mutatum intelligamus, quod de Tritone ostendimus. Historiam et fabulas Glauci dedit P. Pater ad Palæph. cap. XXVIII.

13. *Proteus* ille monstrorum marinorum velut pastor, Virg. Georg. IV, 388, qui ut ibi est v. 407 :
Fit..... subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leæna, etc.
vel, ut Horat. Sat. II, III, 73, *aper, modo avis, modo saxum, et quum volet arbor.* Hic honoris Deûm causa certo manere vultu jubetur.

15. *Stant* legi jubet Heins.

16. *Incumbunt;* innituntur Flu-

Naïdes, et taciti mirantur sidera Fauni.
Tum gravis ex alto genitor sic orsus Olympo :
« Adduxere meas iterum mortalia curas,
Jam pridem neglecta mihi, Saturnia postquam
Otia, et ignavi senium cognovimus ævi;
Sopitosque diu populos torpore paterno
Sollicitæ placuit stimulis impellere vitæ,
Incultis ne sponte seges grandesceret arvis,
Undaret neu silva favis, neu vina tumerent
Fontibus, et totæ fremerent in pocula ripæ.
Haud equidem invideo; nec enim livescere fas est,

viis, quorum sunt filiæ. Callimach. Νύμφαι Θεσσαλίδες ποταμοῦ γένος, *Nymphæ Thessalides amnis genus*; ex Parrhasio.

17. *Taciti* commodum *Faunorum* epitheton, quos loquaces alias faciunt, et nomen ipsum arcessunt a *fando*. Vid. Serv. ad Æn. VII, 47. *Taciti* autem hic sunt præ admiratione splendoris cælestis, sibi insueti.

19. Pulchra, certe speciosa, Jovis oratio effingit morem regum humanorum, qui suis actibus, valde interdum hominem sapientibus, olentibus, referentibus, splendidos obtentus quærunt, et alias longe habeut diversasque multum a *suasoriis* causas *justificas*. Quidni enim utamur nominibus Grotianis, et huic rei hodie propriis. — *Adduxere* id est adverterunt res hominum, quas aliquamdiu neglexeram, curas meas denuo, postquam penitius inspexi otia illa aureæ ætatis sub patre meo Saturno degenerare in *senium* et ignavum languorem; et ideo decrevi populos stimulis vitæ sollicitæ ad laborem impellere hoc modo, ne in posterum *sponte* naturæ, sine labore hominum omnia provenirent.

22. *Torpore paterno*; locus hic desumptus ex Virgilio, Georg. I, 124 :

Nec torpere gravi passus sua regna veterno.

24. *Granesceret* MSS. *canesceret* MSS.

25. *Undare* ad liquidum et profluens mel pertinet : *tument* fontes, quum ebulliunt : *fremunt ripæ*, quum aquæ cum strepitu labuntur et ruunt.

27. *Livescere* est invidere. Jam φθόνον, invidiam, tribuere Diis alias non verentur veteres. Quin de sententia Solonis apud Herodotum, I, 32, Τὸ θεῖον πᾶν φθονερόν. Qua de re est disputatiuncula mea in opusculorum vol. I, p. 336. Breviter, si æqui esse volumus, dicemus, qui viri alioquin sapientes invidiam Deo tribuunt, ii non affectum et consilium volunt intelligi, sed effectus, quos invidia habet inter homines. Jupiter Poetæ hic εὐθυῤῥήμων est, malevolam invidentiam a se removet.

Vel nocuisse Deos; sed quid dissuasor honesti
Luxus, et humanas oblimat copia mentes?
Provocet ut segnes animos, rerumque remotas
Ingeniosa vias paullatim exploret egestas!
Utque artes pariat sollertia, nutriat usus!
« Nunc mihi cum magnis instat Natura querelis,

28. *Nocuisse;* Dii non nocent; etenim « Dii sunt benefici, generique hominum amici. » Cicer.

29. *Oblimat* honesta metaphora a canalibus et incilibus agrorum, ubi limus impedit fluxum aquæ. Videtur respexisse ad Virg. Georg. III, 136, « nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertes ». In agro quem limus occupat, h. e. in limo, quamdiu limus est, nihil potest nasci.

30. *Prov. aut* MS. unde *haud* conj. Heins. — Illud *ut* est imperantis, precantis, exsecrantis, etc. hoc est, omittuntur verba, impero, precor et similia. V. G. Hor. Sat. II, 1, 43: « O pater et rex Jupiter, ut pereat positum rubigine telum! » Narrat igitur Jupiter se aurea patris sui tempora ideo sustulisse, ut egestas excitaret homines ad agendum. Apparet, et pulchre vidit Parrhasius, Poetam præ oculis habuisse Virgilii Georg. I, 121, unde ponemus, quæ unice hunc locum declarant, licet pluscula sint:

....Pater ipse (Jupiter) colendi
Haud facilem esse viam voluit....
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Ille (Jupiter).....
Mellaque decussit foliis.......
Et passim rivis currentia vina repressit,
Ut varias usus meditando extunderet artes, etc.

Totus ille locus divinus est, quem brevius attingit in Nostro Jupiter.

31. *Egestas;* Lucanus: « fecunda virorum Paupertas. »

32. *Atque* MSS.

33. *Nunc*, postquam hæc ita constitui, et homines tamen nimis adhuc vel hebetes, vel ad sua commoda tardi, laborant inopia, irascitur mihi Natura mater, etc. — *Natura* igitur etiam persona, etiam Dea, non modo sequioris ætatis poetis, ut ad Papinii Theb. XI, 466, it. Achill. I, 488, ubi plura hujus generis dedit Barthius: sed etiam patri Theologiæ poeticæ, Orphæo, h. e. auctori Hymnorum, qui nomen illud præferunt. Pulchra ibi omnia: sed ponemus quædam (p. 106) unde, quam late naturæ nomen antiquis illis patuerit, queat intelligi. « Ω φύσι παμμήτειρα θεὰ, πολυμήχανε μῆτερ... Πανδαμάτορ, ἀδάμαστε, κυβερνήτειρα... παντοκράτειρα... Ἄφθιτε, πρωτογένεια... δεινοχάθεκτε, Ἄψοφον ἀστραγάλοισι ποδῶν ἴχνος εἱλίσσουσα... Αὐτοπάτωρ, ἀπάτωρ... Αὐτάρκεια, δίκη, χαρίτων πολυώνυμε πειθώ. Πικρὰ μὲν φαύλοισι, γλυκεῖα δὲ πειθομένοισι... Αΐδιος ζωὴ, ἠδ' ἀθανάτη τε πρόνοια, Πάντα σὺ ἐσσὶ, τὰ πάντα σὺ γὰρ μούνη τάδε τεύχεις. Quæ sic ad verbum reddas: « Natura mater omnium, multa machinans, Domitrix omnium ipsa invicta, gubernatrix, omnipotens, Immortalis, primo-

Humanum relevare genus, durumque tyrannum
Immitemque vocat, regnataque sæcula patri
Commemorat, parcumque Jovem se divite clamat,
Cur campos horrere situ, dumisque repleri
Rura velim, et nullis exornem fructibus annum?
Se jam, quæ genitrix mortalibus ante fuisset,
In diræ subito mores transisse novercæ;
Quid mentem traxisse polo, quid profuit altum
Erexisse caput, pecudum si more pererrant
Avia, si frangunt communia pabula glandes?

genita, deprehensu difficilis, sine strepitu talis pedum trahens vestigia, Ipsa tibi pater, patre carens, sufficientia, jus, gratiarum conciliatrix multis nominibus distincta,... Amara malis, dulcis obsequentibus, ... Æterna vita, immortalis Providentia, omnia tu es, omnia enim hæc tu sola facis.» In fine Dea invocatur, ut pacem, valetudinem, et incrementa omnium adducere velit. Infelicitas fuit illorum sæculorum, quod ab opere suo auctorem non satis distinxerunt: sed de Deo ejusque operibus divinitus multa sunt dicta in hymnis illis Orphicis. Sed redeamus ad Claudianum. Hic facit expostulantem cum Jove Naturam: fingit pugnam inter attributa et consilia divina.

34. Expungi vult h. v. vir doctus ap. Heins. *dirumque* pr. editt.

41. Quid juvat homines igneus ille vigor, illa cælestis origo, ille vultus ad sidera erectus, etc.

42. *Erexisse caput;* Nostro ante oculos versabatur Ovidianum illud:

Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

43. *Glandes* antiquis hominibus commune cum aliis animalibus, ante fruges inventas, pabulum assignant poetæ. Vid. ad XXXIII, 30. Lubuit rei pervulgatæ historiam, sed brevissime texere. Quum Hesiodus in aureæ ætatis descriptione posuisset, Ἔργ. 233, δρῦς Ἄκρη μέν τι φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας. Homerus contra Troicis temporibus βαλάνους h. e. glandes suibus tantum assignat Ὀδ. κ, 242, et ν, 409: ut ante heroica illa tempora jam σῖτον, frumentaceum cibum solemnem fuisse hominum, intelligamus. Porro priscos illos βαλανηφάγους aureæ ætati adscribit Juvenal. VI, 10, ubi laudatur uxor,

...horridior glandem ructante marito.

Indicare idem videtur Plutarchus in principio libelli de esu carnium s. p. 993, F. Βαλάνου γευσάμενοι, inquit, καὶ φαγόντες ἐχόρευσαν ὑφ' ἡδονῆς περὶ δρῦν τινα, καὶ φηγὸν (fagum, a quo ipsum φαγεῖν dictum volunt quidam Grammatici) ζείδωρόν τε καὶ μητέρα, καὶ τροφὸν ἀποκαλοῦντες ἐκείνην. Honorem quem posteri habuere Telluri Matri, Cereri, fago illi habuere. Arcades, studiosi et jactatores antiquitatis, quod mediterranei essent, et a navigantium commerciis alieni, vi-

Hæccine vita juvat silvestribus abdita lustris,
Indiscreta feris? Tales quum sæpe parentis
Pertulerim questus, tandem clementior orbi
Chaonio statui gentes avertere victu :
Atque adeo Cererem, quæ nunc ignara malorum
Verberat Idæos torva cum matre leones,
Per mare, per terras avido discurrere luctu
Decretum, natæ donec lætata repertæ
Indicio, tribuat fruges, currusque feratur
Avius, ignotas populis sparsurus aristas,
Et juga cærulei subeant Actæa dracones.
Quod si quis Cereri raptorem prodere Divûm
Audeat, imperii molem, pacemque profundam
Obtestor rerum, natus licet ille, sororve,
Vel conjux fuerit, natarumve agminis una,

dentur diutius etiam hanc rationem retinuisse, propter quam rem in veteri oraculo, quod refert Herodotus, I, 66, designantur per βαλανηφάγους ἄνδρας. Conf. Pausan. Arcad. s. 8 pr. Ælian. H. V, III, 39. Plura de βαλανηφαγία tum antiqua illa, tum ætatis posterioris collegit Meurs. ad Lycophr. 483. Illud ad rem nostram pertinet addere, defectu glandis et inopia compulsos ad agriculturam homines, indicari etiam a Virgilio, Georg. I, 148,

....quum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret.

Contra post inventas fruges, calamitatis et famis remedium quercus, Georg. I, 159; aut stultæ facta ruditatis indicium, Cic. Orat. c. IX, « Quæ est enim in hominibus tanta perversitas, ut inventis frugibus glande vescantur! »

47. *Chaonia* pars Epiri, in qua est Dodona, quercuum et glandium patria. — *Chaonia glande* Voss. pr. *advertere* unus, male.

48. *Atque ideo* Ald. Plant. MSS.

49. Ad matrem suam et aliorum Deorum, Cybelen, salutatum ierat Ceres; hic *attigit Iden*, XXXIII, 200: hic cum matre leonibus vehitur.

50. *Avido luctu;* magno Ceres mœsta desiderio filiæ, eam quæret per totum orbem terrarum.

54. *Dracones*, vectura Cereris, qui XXXIII, 200, *fulvi serpentes* vocantur, hic *cærulei:* nempe utrumque colorem squamæ illæ referunt. Hunc currum suum commodavit Ceres Triptolemo Attico s. *Actæo*, in Eleusine pago habitanti, ut munus frugum terris eo celerius feliciusque impertiret.

55. *Prodere*, indicare; Virgilius, Æn. II, 127, « Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti. » Horat. « risus proditor, Od. I, IX, 21 sq. »

Se licet ille meo conceptum vertice jactet,
Sentiet iratam procul ægida, sentiet ictum
Fulminis, et genitum divina sorte pigebit,
Optabitque mori : tunc vulnere languidus ipsi
Tradetur genero, passurus prodita regna,
Et sciet an propriæ conspirent Tartara causæ.
Hoc sanctum : mansura fluant hoc ordine fata. »
Dixit, et horrendo concussit sidera motu.
At procul armisoni Cererem sub rupibus antri
Securam placidamque diu jam certa peracti
Terrebant simulacra mali, noctesque timorem
Ingeminant, omnique perit Proserpina somno.
Namque modo adversis invadi viscera telis,

59. *Scilicet* Ald. Junt. Bas. Plant. *illa*. . . . *conceptam* ante Heins. — *Minervam* designat, quæ objecerat se Plutoni, XXXV, 205 sqq. quod autem masculino genere loquitur dissimulandæ personæ causa aiunt factum. Sed non dissimulo, post consideratam lectionis varietatem, mihi videri, Minervam hic designari tanquam carissimam, ut aliæ et alii tanto magis metuant; totumque locum ita constituendum. *Se licet illa meo conceptam vertice jactet, Sentiet iratum* me, *procul* a sua *ægide*, quam meo concessu habet. *Procul*, ut *longe illi Dea mater erit*, Æn. XII, 52. Cæterum Heinsianæ, quam retinuimus, lectionis hæc sententia, *Sentiet iratam ægida meam* etiam *procul* s. e longinquo terribilem.

60. *Iratum*, *procul ægide* ex MSS. volebat Heins.

63. *Pati prodita regna* est sustinere pœnam regni proditi : *conspirant* autem *Tartara causæ propriæ*, quum traditum sibi proditorem suum eo gravius ulciscuntur, ut si quis, ob læsum carnificem, ipsi carnifici quem læsit in cruciatum dedatur.

65. *Hoc sanctum* s. sancitum esto. Hinc *sanctæ* leges dicuntur, præsertim ob pœnam adjectam, quam partem legis pœnalem sanctionem appellant. — *Fata* etiam hic Jovi subjicit; fatum est, quidquid fatus est, futurum jussit Jupiter.

66. *Nutu* MSS. boni ap. Heins. cui placet merito. — Aperta allusio ad Homericum Jovem, qui ubi juravit Thetidi, Il. α, 530, μέγαν ἐλέλιξεν Ὄλυμπον, quod reddit Virg. Æn. X, 115, *nutu tremefecit Olympum*.

67 *Armisonum antrum*, propter furiosos tumultus Curetum, Corybantum. Vid. XXXIII, 209.

71. Somniat Ceres ex disciplina oneirocritica. Artemid. I, 46, p. 40 pr. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες σπλάγχνα λέγονται. Etiam de vestibus idem II, 3, p. 84 pr. ἔστιν ἡ μέλαινα ἐσθὴς πᾶσι πονηρά. Denique II, 25, p. 113 med. orni, quæ sunt silve-

Nunc sibi mutatas horret nigrescere vestes,
Nunc steriles mediis frondere penatibus ornos.
Stabat præterea luco dilectior omni
Laurus, virgineos quæ quondam fronde pudica
Umbrabat thalamos : hanc ima stirpe recisam
Vidit, et incomtos fœdari pulvere ramos;
Quærentique nefas Dryades dixere gementes,
Tartarea Furias debellavisse bipenni.
Sed tunc ipsa, sui jam non ambagibus ullis
Nuntia, materno facies ingesta sopori :
Namque videbatur tenebroso obtecta recessu
Carceris, et sævis Proserpina vincta catenis,
Non qualem Siculis olim mandaverat arvis,
Nec qualem roseis nuper convallibus Hennæ
Suspexere Deæ : squalebat pulchrior auro
Cæsaries, et nox oculorum infecerat ignes;
Exhaustusque gelu pallet rubor : ille superbi
Flammeus oris honos, et non cessura pruinis
Membra colorantur picei caligine regni.
Ergo hanc ut dubio vix tandem agnoscere visu
Evaluit : « Cujus tot pœnæ criminis? inquit;
Unde hæc informis macies? cui tanta facultas

stres fraxini, μελέαι διὰ τὸ ἄκαρπον πενίας καὶ ἀπορίας εἰσὶ σημεῖον. — *Sterilis* ornus, orbitatis symbolum.

74. *Luco dilectior omni;* quæ magis placebat, quam silva tota, unde translata fuerat.

75. Etiam illud de *lauro* est ex disciplina Artemidori. *Laurus* enim II, 25, p. 113, pr. s. δάφνη γυναῖκα σημαίνει. . . . . εὔμορφον, διὰ τὸ χαρίεν.

78. *Dryades*, Nymphæ arboribus cognatæ et annexum illis fatum habentes. — Unus, *Quæ sunt quæque*, pro *Quærentique*.

79. *Furias debellavisse;* quod erat pessimum omen.

80. *Sed tamen*, MS. unde *Sed tandem* conj. Heins. — *Ambagibus*, involucris somnii.

83. Pro *sævis*, *duris* MSS.

88. *Exustusque* conj. Heins. recte, puto. — *Superbum os* est vultus regii fastigii dignitatem æquans; non ad mores refertur: ut *superbi postes* e. i. g. a.

89. Comparatio eo jucundior, quo rarior : nec enim minus candida est pruina nive, qua omnes in hac re utuntur.

In me sævitiæ est? rigidi cur vincula ferri
Vix aptanda feris molles meruere lacerti?
Tu, mea tu proles? an vana fallimur umbra?»
Illa refert : «Heu dira parens, natæque peremptæ
Immemor! heu fulvas animo transgressa leænas,
Tantane te nostri tenuere oblivia? tantum
Unica despicior? certe Proserpina nomen
Dulce tibi, tali quæ nunc, ut cernis, hiatu

95. *Vincula vix aptanda feris;* quæ tam dura, tam horrida sunt, ut etiam nollemus iis bestias constringi.

98. *Leænas* matris tuæ, quibus in hospitio illius vecta es. Has ac tigrides nominari in crudelitatis exprobratione solemne est: cf. 105. Illud ex humanorum animorum cognitione scite a Poeta observatum, miserias suas augere homines, culpa illarum sibi mutuo imputanda, ut hic matrem aspere et pæne impie accusat Proserpina. — *Fulvas leænas; fulvus* leo, *fulva* leæna; epitheton perpetuum; vel forte *fulvus* denotat majorem feritatem. — *Transgressa; complexa* unus.

101. *Hiatum* hic oportet cogitare ut apertam specum, quæ cum horribili magnæ feræ vel draconis rictu comparetur. Et diu est quum solent locum æternorum suppliciorum sic pingere pictores, et Poeta talibus nominibus appellare. V. 82, *tenebrosum carceris recessum* dixerat. — *Suppliciis teror* posset forte dici de damnatis et infelicibus : sed in Proserpina malim jungi cum *inclusa*, ac tertio casu intelligi, ut se ad supplicia servari queratur. Nempe ipsa apud inferos commoratio pœna est. Itaque Homericus Achilles, Οδ. λ, 488, apud Ulyssem fatetur, se malle quamvis humili conditione vivere apud superos, quam imperare mortuis omnibus, « Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ Ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη, Ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν. Quo nomine male de Achille, pejus etiam de se meritus est bonus Homerus. Hæc prima causa est, ob quam illum de sua republica exesse jussit Plato, certe hi primi versus, quos deleri jubet libro III, pr. p. 432, C. ubi rogandos ait poetas, ne simpliciter vituperent inferos, etc. Neque effugit hic locus nasum Luciani Dial. mort. 15, p. 399, ubi facit Antilochum dicere Achilli, hanc vocem ignavo potius Phrygi et vitæ cupido convenire, quam Pelidæ, Chironis et Phœnicis discipulo, etc. Neque magna operæ pretia fecisse videtur in Homero hic defendendo *Daceria.* Sapientius Romanus poeta αὐτόχειρας inducit Æn. VI, 436,

....Quam vellent æthere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!

Sed nos hoc modo voluimus, supplicium videri Proserpinæ ipsam apud inferos commorationem.

Suppliciis inclusa teror : tu sæva choreis
Indulges, Phrygiasque etiamnum interstrepis urbes.
Quod si non omnem pepulisti pectore matrem,
Si tu nota Ceres, et non me Caspia tigris
Edidit; his oro miseram defende cavernis,
Inque superna refer : prohibent si fata reverti,
Vel saltem visura veni. » Sic fata trementes
Tendere conatur palmas : vis improba ferri
Impedit, et motæ somnum excussere catenæ.
Obriguit visis; gaudet non vera fuisse,
Complexu caruisse dolet; penetralibus amens
Prosilit, et tali compellat voce Cybellen :
« Jam non ulterius Phrygia tellure morabor,
Sancta parens; revocat tandem custodia cari
Pignoris, et cunctis objecti fraudibus anni.
Non mihi, Cyclopum quamvis exstructa caminis,
Culmina fida satis : timeo, ne fama latebras
Prodiderit, leviusque meum Trinacria celet
Depositum; terret nimium vulgata locorum
Nobilitas : aliis sedes obscurior oris
Exquirenda mihi; gemitu flammisque propinquis

102. *Feror* al. præter Ald. et Heins. *trahor* et *teror* MSS. ap. Clav. — Vid. ad v. 49.

105. Plane ut Virgiliana Dido Æn. IV, 365,

......duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

106. *Defende*, depelle, vi hinc aufer. — *Catenis* ante Heins.

109. *Vis improba*, gravis, mala, nimia, acerba.

110. *Somnum excussere;* quum somnus ex abrupto fugatur, aliquid triste denuntiat.

115. *Sanctos* vocare solent homines parentes vita functos, et in communionem Deorum receptos, ut ille Scipio Africanus in Somnio, c. III, *Pater sanctissime*, inquit, *atque optime*. Hic Dea Deam matrem quidni *sanctam* vocet?

116. Pro *cunctis*, *certis* MSS. *cautis* MS. — *Objecti fraudibus anni*, ætas puellaris, quam superioris libri narratio non satis cautam fuisse ostendit.

117. *Cyclopum educta caminis Mœnia* sunt Virg. Æn. VI, 630.

122. *Gemitus et flammæ* vicini Ætnæ invitant curiositatem homi-

Enceladi nequeunt umbracula nostra taceri.
Somnia quin etiam variis infausta figuris
Sæpe monent, nullusque dies non triste minatur
Augurium : quoties flaventia serta comarum
Sponte cadunt! quoties exsudat ab ubere sanguis;
Larga vel invito prorumpunt flumina vultu,
Injussæque manus mirantia pectora tundunt!
Si buxos inflare velim, ferale gemiscunt :
Tympana si quatiam, planctus mihi tympana reddunt.
Ah! vereor, ne quid portendant omina veri!
Heu longæ nocuere moræ! » « Procul irrita venti
Dicta ferant, subicit Cybele; non tanta Tonanti
Segnities, ut non pro pignore fulmina mittat.
I tamen, et nullo turbata revertere casu. »
Hæc ubi, digreditur templis : sed nulla ruenti
Mobilitas; tardos queritur non ire jugales;
Immeritasque movens alterno verbere pinnas,

num ac Deorum, qui per hanc occasionem etiam ad Hennam possunt attenti fieri.

125. *Nullus non dies minatur triste augurium.* In augurio nihil est nisi *minæ* : augurium est significatio minarum, aut quasi vultus minax Dei. Est itaque ex eo genere oratio, ut si dicas *minatur minas.*

126. *Flaventia serta*, quia sunt de spicis. Hor. Car. Sæc. 30 : « Tellus Spicea donet Cererem corona! » et Tibullus : « Flava Ceres, tibi sit nostro de rure corona Spicea. »

127. *Sponte cadunt*, a nullo tacta. — *Exsudat* modo guttam unam alteramque significat : hoc omen esse potest, ut gutta una alteraque stillans de naribus : *exundat* morbus fuerit, hæmorrhagia a cancro vel vulnere. — *Exundat*, Ald. et Heinsius, ex MSS. Alii *exudat.*

129. *Injussæ manus*; motæ sine jussu voluntatis, sed suapte natura.

130. Instrumenta nominat, quibus Cybeleia cohors solebat uti. Cf. XXXIII, 208. sq.

134. *Subicit* consueta forma pro *subjicit*, ut *obicis.* Vid. ad VIII, 365. — *subiit* MSS. ut VIII, 353.

137. *Templa* Cybelæ sunt etiam specus et montes, ut Ida, Dindyma, etc.

138. Hi *jugales* serpentes juncti sunt. Vid. XXXIII, 180.

139. Nunc illum, nunc alterum serpentem verberibus ad movendum ocius *pinnas* impellit : *pinnas*, inquam, quod nomen a *pennis* origine et antiquissimo usu forte non differt, et frequenter in MSS. permutatur : sed tamen videntur jam

Sicaniam quærit, quum necdum absconderit Iden.
Cuncta pavet, speratque nihil : sic æstuat ales,
Quæ teneros humili fetus commiserit orno
Allatura cibos, et plurima cogitat absens;
Ne fragilem ventus discusserit arbore nidum;
Ne furtum pateant homini, neu præda colubris.
Ut domus excubiis incustodita remotis,
Et resupinati neglecto cardine postes,

Quintiliani ætate grammatici, quos ipse probat, *pinnas* potius tribuisse tum alis majorum avium, tum propter similitudinem quandam piscibus, ac deinde murorum summis marginibus. Dixi olim ad Quintil. I, 4, 12, et observavi certe de synonymia idem visum et Cannegietero ad Avia. fab. II, *p.* 18, b. Itaque nec damnare simpliciter ausim *pennatos serpentes*, Ovid. Met. VII, 350. Sed multo minus velim Met. III, 671 et mox 678 *pinnas* novorum Delphinorum mutare in *pennas*. — *Pœnas* Vic. Parrhas. Vien. Junt. *pennas* Ald. Heins. *pinnas* Bas. Plant. Clav. Raph. Barth. quos sequor.

140. *Ascenderit* primæ editt. — Pulchre pingit impatientiam amoris et sollicitudinis maternæ. Nondum *abscondidit*, h. e. ex oculis propter distantiam locorum amisit Iden Phrygiæ, et jam quærit oculis Siciliam. Laudavit Heinsius Æn. III, 291, *Protinus aerias Phæacum abscondimus arces.*

141. Suavis et lepida est imago metuentis suo nido aviculæ : sed an probari jussit paullo subtilius cogitantibus non dixero. Similitudo inventa est, ut res magis ipsi quoque sensui appareat. Quid autem cogitet, immo an cogitet? mater hæc ales ad nidum suum festinans, non apparet. Nimium explicata cogitatio avis avertit animum lectoris a pictura, quæ sensum intrare debebat. Multo salubrior Horatius Epod. I, 19 : « Ut assidens implumibus pullis avis Serpentium allapsus timet Magis relictis; non, ut adsit, auxili Latura plus præsentibus. » Hæc possunt ex actu gallinæ conjici : ille actus gallinæ comparatur cum actu Poetæ. Hic, quid Dea cogitaverit, docetur ex cogitationibus avis.

142. *Orno;* cuilibet arbori.

143. *Allatura cibos;* quia volavit ad pabulum referendum.

147. *Resupinati postes* sunt ipsæ valvæ, ac ne quidem jacentes, sed reflexæ tantum, verbo, apertæ. Nec enim expugnata fuit domus, sed deserta modo, prodeunte sponte domina. Unice huc facit Propert. IV, VIII, 49, Hic *subito rauci sonuerunt cardine postes* :.... deinde *totas resupinat Cynthia valvas.* Ut soleo libenter prætermissa in Thesauris revocare, ita hic ponam loca quædam, in quibus aperte *postes* non parastadas et stantia tigna januarum, sed ipsas valvas notant. Igitur Virg. Georg. II, 463, *varii pulchra testu-*

Flebilis et tacitæ species apparuit aulæ;
Non exspectato respectu cladis, amictus
Conscidit, et fractas cum crine avellit aristas.
Hæserunt lacrymæ : non vox, non spiritus oris
Redditur, atque imis vibrat tremor ossa medullis.
Succidui titubant gressus, foribusque reclusis,
Dum vacuas sedes et desolata pererrat
Atria, semirutas confuso stamine telas,
Atque interceptas agnoscit pectinis artes.
Divinus perit ille labor, spatiumque relictum

dine postes, jam comparati a Servio cum Lucan. X, 120, *suffixa manu foribus testudinis Indæ Terga sedent*. Laminis testudineis non postes proprie dictos ornant, sed valvas. Æn. II, 480, *postes a cardine vellit*, et 493 : « .... emoti procumbunt cardine postes. ». Et VII, 621 : « .... cardine verso Belli ferratos rupit Saturnia postes. » Tibull. I, I, 87, *frangere postes*, et I, II, 31 : « ....reseret modo Delia postes. » Propert. I, XVI, 15: « Ille meos numquam patitur requiescere postes, « de versiculis inscriptis : et IV, IX, 61, de Hercule, « ...humeris postes concussit opacos. » Potuit Hercules totam domum evertere; sed hic voluit modo irrumpere in conclave. Iterum Virgilius, Æneid. VIII, 227, de Caco : « ....fulto emuniit objice postes. » Obice firmantur valvæ. Sic Æn. XI, 890 : « Arietat in portas et duros objice postes. »

149. *Exspectatæ* Claver. et probat Heins. — Non exspectat Ceres alium aspectum cladis suæ : satis indicant valvæ patentes, quid actum et timendum sit.

150. Furor doloris non abjicit, vel lacerat coronam spiceam, deinde invadit in crines : sed uno impetu agit utrumque.

151. *Hæserunt lacrymæ :* in malo domestico et nimis prope animum matris tangente, dolorem non sunt secutæ lacrymæ. Sic Psammenitus, Ægyptius rex, in filiæ ignominia et filii morte immobilis, in lacrymas et ejulatum erumpit ad calamitatem humilis amici. Τὰ μὲν, inquit, οἰκήϊα ἦν μέζω κακὰ, ἢ ὥστε ἀνακλαίειν. Herodot. III, 14. Dolores, ex Seneca, « leves loquuntur, ingentes stupent ».

152. Virgiliana imitatio Æn. II, 120, *gelidusque per ima cucurrit Ossa tremor*. Illud *vibrat* vehementiam tremoris pulchre exprimit.

153. *Succidui;* pedes jamjam in casum proni : id quod accidit in magnis timoribus, calore nativo ad cor recedente, et sic destitutis partibus exterioribus. — *Fores* hic interiores conclavium et membrorum domus intelligi debere, versus 147 indicat.

155. *Semirutas,* urbium mœniumque epitheton, negligenter et festinato abjectam relictamque telam indicat, quæ nec staret, jam nec ja-

Audax sacrilego supplebat aranea textu.
  Nec deflet, plangitve malum; tamen oscula telæ
Figit, et abrumpit mutas in fila querelas :
Attritosque manu radios, projectaque pensa,
Cunctaque virgineo sparsa oblectamina ludo,
Ceu natam, pressat gremio; castumque cubile
Desertosque toros, et, sicubi sederit olim,
Perlegit : attonitus stabulo ceu pastor inani,
Cui pecus aut rabies Pœnorum inopina leonum,
Aut populatrices infestavere catervæ;
Serus at ille redit, vastataque pascua lustrans
Non responsuros ciet imploratque juvencos.
  Atque ibi secreta tectorum in parte jacentem
Adspicit Electram, natæ quæ sedula nutrix
Oceani priscas inter notissima Nymphas.
Par Cereri pietas : hæc post cunabula dulci

ceret : *confusum stamen* ablato pectine, quo distinguuntur. — *Interceptas*, turbatas, non absolutas. — *Divinus labor*, quem descripsit tam vividis coloribus, XXXIII, 247 sqq.

159. *Hæc deflet*, Voss. pr. inepte.

160. *Mutas querelas abrumpit* significat, subito desinit; sed hoc repugnat consilio Poetæ, cui forte melius conveniat *absumit*, impendit, consumit in fila a filia tractata, gemitus et tacitas querelas. Hæc facilius intelliget, qui vidit matrem filii sui mortui vestimenta aut alias reliquias recenti luctu tractantem. Literarum *s* et *r* quanta sit in quibusdam manuscriptis similitudo constat. Mutata semel in *r* litera *s*, quum *abrumit* sensu careret, varam secuta est vibia, assumpto *p* factum *abrumpit*. —Velim inveniri in bono libro *absumit*.

161. *Radios ; radius* in hoc loco instrumentum est, quo textor stamini subtemen immittit, seu fila filis interserit. Virg. Æn. IX, 476 : Excussi manibus radii, revolutaque pensa.

165. *Perlegere* est attente considerare : ut socii Æneæ apud Virg. VI, 34, valvas templi et sculpta argumenta a Dædalo *perlegunt*. Qui legunt aut perlegunt scriptum, ii animo literam unam post alteram *legunt*, h. e. tollunt, et deinde colligunt in syllabas ac voces.

166. *Pœni leones* sunt etiam Virg. Ecl. VII, 25, id est, Libyci; pars pro toto, synecdochicōs. — *Quem lupus* vulg. *Cui pecus* Bas. marg. et Plant. marg. Raph. Barth. Heins.

171. *Electræ* nomen frequens in antiqua mythologia, a pulchritudine et splendore ductum : hæc nostra de millibus tribus Oceanitidum Nympharum una est, quas ex Tethye suscepit pater Oceanus.

Ferre sinu, summoque Jovi deducere parvam
Sueverat, et genibus ludentem aptare paternis.
Hæc comes, hæc custos, hæc proxima mater haberi.
Tum laceras effusa comas, et pulvere canos
Sordida, sidereæ raptus lugebat alumnæ.
    Hanc aggressa Ceres, postquam suspiria tandem
Laxavit frenosque dolor; « Quod cernimus, inquit,
Excidium? cui præda feror? regnatne maritus?
An cælum Titanes habent? quæ talia vivo
Ausa Tonante manus? rupitne Typhœia cervix
Inarimen? fractane jugi compage Vesevi
Alcyoneus per stagna pedes Tyrrhena cucurrit?
An vicina mihi quassatis faucibus Ætna
Protulit Enceladum? nostros an forte penates
Appetiit centum Briareia turba lacertis?

Apollod. Bibl. I, 2, 2. Eadem forte mater Iridis, de qua ad XXXVI, 1.

177. *Diffusa* MSS. Plant. marg. *genas* Bas. marg. Plant. marg. *lacrymas effusa* MS. *lacrymis afusa, suffusa, offusa* conj. Heins.

180. *Dolor* nimius, qui adhuc ut aqua adversis claustrorum valvis incumbens, aut nimia multitudo simul portis cupiens exire, sibi velut obstruxerat viam, nunc tandem prorumpit in verba. Miscet duas similitudines, unam, quam diximus, alteram ab equo frenis retento.

181. *Cui præda feror?* Vehemens communicatio : se prædam dicit ferri, quum abripitur filia, ea ratione, ut *proximus ardet Ucalegon*, quum illius domus incensa est, Æn. II, 312. — *Maritum* vocat Jovem, improprie, et indignante Junone. Obscena fabula apud Arnob. V, p. 170, de Cerere, matre eadem Jovis, ab hoc filio suo in taurum converso compressa, enataque inde Proserpina, quam ipsam quoque in serpentem, s. draconem versus corruperit. Verum hæc non pertinent ad constantes illas fabulas, quæ velut fundum mythologiæ poeticæ constituunt, sed ad mythos symbolicos physiologicosque.

183. De Typhœo et Inarime, vid. ad XXVII, 18; de Encelado ad XXXIII, 163.

184. *Jugi Vesevi;* montis Vesuvii, qui in Campania Italica flammas evomit; cujus rei causas indagaturus Plinius, quum propius accessisset, flammæ turbine absumptus est.

185. *Alcyoneus* cum Porphyrione princeps Gigantum Deos oppugnantium, cujus historiam habet Apollod. I, 6, 1. Magnitudinem ejus pulchre significat Noster. De *Briareo* ad XXI, 304.

188. *Arripuit* MSS.

Heu, ubi nunc, ubi nata mihi? quo mille ministræ,
Quo Cyane? volucres quæ vis Sirenas abegit?
Hæccine vestra fides? sic fas aliena tueri
Pignora?» Contremuit nutrix, mærorque pudori
Cessit, et aspectus miseræ non ferre parentis
Emptum morte velit, longumque immota moratur
Auctorem dubium certumque expromere funus.
Vix tamen hæc : « Acies utinam vesana Gigantum
Hanc dederit cladem! levius communia tangunt :
Sed Divæ, multoque minus quod rere, sorores
In nostras nimium conjuravere ruinas.
Insidias Superum, cognatæ vulnera cernis
Invidiæ : Phlegra nobis infensior æther.
Florebat tranquilla domus, nec limina virgo
Linquere, nec virides audebat visere saltus
Præceptis obstricta tuis : telæ labor illi,
Sirenes requies; sermonum gratia mecum,
Mecum somnus erat, cautique per atria ludi.
Quum subito (quonam dubium monstrante latebras
Rescierit) Cytherea venit, suspectaque nobis
Ne foret, hinc Phœben comites, hinc Pallada junxit.

189. *Mille*, id est, innumeræ.

190. De *Cyane* dictum ad XXXV, 61. De *Sirenibus* res aperta fit, si quis conferat Nostrum infra, v. 205 et 256 sqq.

192. *Timori cessit* vulg. *pudori cedit* MSS.

194. Imitatio Virgiliana, Æn. X, 403, *Turno tempus erit, magno quum optaverit emptum Intactum Pallanta.*

197. *Communia* mala tolerabiliora propriis. Illud Titanum bellum intentatum Diis omnibus : hæc calamitas tua peculiaris, illata non a communi hoste, sed a proximis, a Proserpinæ tuæ sororibus.

200. *Cognatæ invidiæ*, quæ profecta est a cognatis, scilicet sororibus.

201. De *Phlegra* dictum ad XXVII, 20. Hic aciem Gigantum indicat, contra Deos ibi pugnantium.

205. Siren dicitur ἀπὸ τοῦ σειρεύιν, *vincire, ligare*, quod suo cantu veluti catena suavissima vincirent audientium animos. Muretus dicit, Sirenas fuisse voluptates, Eusebius meretrices, quæ cantu et blanditiis navigantes deciperent.

206. *Castique* vulg. *cautique* Ald. MSS. *gratique, tacitique* Plant. marg.

Protinus effuso lætam se fingere risu;
Nec semel amplecti, nomenque iterare sororis,
Et dura de matre queri, quæ tale recessu
Maluerit damnare decus, vetitoque Dearum
Colloquio patriisque procul mandaverit astris.
« Nostra rudis gaudere malis, et nectare largo
Instaurare dapes : nunc arma habitumque Dianæ
Induitur, digitisque attentat mollibus arcum.
Nunc crinita jubis galeam, laudante Minerva,
Implet, et ingentem clypeum gestare laborat.
« Prima Venus campos Hennæaque rura maligno
Ingerit affatu : vicinos callida flores
Ingeminat, meritumque loci, velut inscia, quærit;
Nec credit, quod bruma rosas innoxia servet,
Quod gelidi rubeant alieno germine menses,
Verna nec iratum timeant virgulta Booten.
Dum loca miratur, studio dum flagrat eundi,
Persuadet: teneris, heu, lubrica moribus ætas!
Quos ego nequidquam planctus, quas irrita fudi
Ore preces! ruit illa tamen confisa sororum
Præsidio : famulæ longo post ordine Nymphæ.

215. Proserpina *rudis*, nova, imperita blanditiarum fallacium, gaudebat tanquam felicitate aliqua insperata, *malis*, certe periculis, suis.

216. Hic etiam locus pulcherrimus, et Alexandrini leporis atque ingenii plenus.

218. *Crinita* fit *jubis*, dum laudibus Minervæ sibi placens galeam illius suo capite implet. Illud *laborat* indicat puellarem conatum manus nondum paris ferendo oneri.

221. *Afflatu* ex MSS. Heins. *affatu* omnes edd.

223. *Credit quod*, Græcismus huic ætati ignoscendus et relinquendus.

224. *Rubere* ad omnem colorem, quatenus splendet et velut igneus est, referri monuimus ad XXIX, 7. — *Gramine* vulg.

225. *Bootes oritur III Idus Februarii* in veteri Kalendario. Est idem Arctophylax. Vid. ad VII, 170; X, 272.

227. *Persuadet;* Venus nihil non persuadet : hinc Pitho, seu Suadela, Veneris filia vocatur a Sappho; quod homines, ut amore, sic etiam ex Pindaro, ducuntur μάστιγι πειθοῦς, *flagello persuasionis*.

229. Opponit Proserpina precibus et monitis nutricis sororum

Itur in æterno vestitos gramine campos,
Et prima sub luce legunt, quum rore serenus
Albet ager, sparsosque bibunt violaria succos.
Sed postquam medio sol institit altior axi,
Ecce polum nox fœda rapit, tremefactaque nutat
Insula cornipedum strepitu, pulsuque rotarum.
Nosse nec aurigam licuit : seu mortifer æstus,
Seu mors ipsa fuit, luror permanat in herbas :
Deficiunt rivi ; squalent rubigine prata;
Et nihil afflatum vivit : pallere ligustra,
Exspirare rosas, decrescere lilia vidi.
Ut rauco reduces tractu detorsit habenas,

suarum præsidium, quo se tutam esse adversus omnes metus arbitratur.

231. *Germine* etiam hic malit Heins. *colles* MSS.

235. *Nox alta* vulg. *fœda* Ald. et Heins. ex MSS.

238. *Luror* et *luridus* palloris summus gradus, ex flavo nigricans, qualis est ictericorum. Lucret. IV, 333 : « Lurida præterea fiunt, quæcunque tuentur Arquati : » (icterici, morbo regio laborantes) « .... quia luroris de corpore eorum Semina multa fluunt. » Sic est in editione Veronensi etiam 1486, fol. Sunt tamen etiam libri, qui *Lutea* habent et *lutoris*, quos juvat locus Varronis in Eumenid. apud Nonium, I, 151, et XVI, 10 : « Nam ut arquatis et lutea quæ non sunt, et quæ sunt, lutea videntur ; sic insanis sani et furiosi videntur esse insani. » *Lutor* et *luteus* color itaque hactenus conveniant cum *lurore* et *lurido*. Sed nec *Livor* multum abludit, color obsoletus et obscurus, ex flavo et cæruleo, qui fit sanguine e contusione suffuso cuti. — *Lutor permansit in herbis* Vic. Parrh. Vien. Junt. Bas. Plant. Raph. Barth. *luror* MSS. apud Parrh. qui non damnat. *Livor permansit in herbis* Bas. marg. quod placet Barth. *Livor pervenit in herbas* Clav. Nostra lectio est Heins. ex MSS.

240. *Pallere* ad obsolete flavescentem a marcore alborum quum vigent florum colorem pulchre convenit. *Alba ligustra* quum *cadunt* (Virg. Ecl. II, 18) pallent, h. e. flava fiunt.

241. *Decrescere* etiam ex natura haustum. Pulcherrimus ab amplitudine etiam flos, dum senescit, in rugas contrahitur. — *Livescere*, Reg. a manu secunda.

242. *Raucus tractus* est sonus venti a curru Plutonis excitati. Sumsisse videtur a Val. Flacco, I, 614, ubi de Zephyro, Noto, Euro :

Induxere hiemem, raucoque ad litora tractu
Unanimi freta curva ferunt.

Ipsa conversio currus tumultum excitavit in aere. *Raucus* perpetuum ventorum et naturale epitheton.

Nox sua prosequitur currum; lux redditur orbi,
Persephone nusquam : voto rediere peracto,
Nec mansere Deæ : mediis invenimus arvis
Exanimem Cyanen; cervix redimita jacebat,
Et caligantes marcebant fronte coronæ.
Aggredimur subitæ, et casus scitamur heriles,
Nam propior cladi steterat, quis vultus equorum?
Quis regat? illa nihil : tacito sed læsa veneno
Solvitur in laticem; subrepit crinibus humor;
Liquitur, in roremque pedes et brachia manant,
Nostraque mox lambit vestigia perspicuus fons.
Discedunt aliæ : rapidis Acheloïdes alis
Sublatæ Siculi latus obsedere Pelori,
Accensæque malo jam non impune canoras
In pestem vertere lyras : vox blanda carinas
Alligat; audito frenantur carmine remi.
Sola domi luctu senium tractura relinquor. »

243. *Nox sua*, propria Plutonis. Interdum plane synonyma sunt *Inferi, Nox, Erebus, Chaos*. Ubi igitur currus Ditis est, ibi nox est, illo discedente redit lux et dies.

244. *Voto peracto*, quum egissent, quod volebant Deæ, redierunt in cælum. Sed hoc de voto non nisi ad Venerem vere potest referri. Verum loquitur Electra, ignara cæterorum, infelix : ea accusat, more miserorum, omnes.

246. *Cyane* describitur, ut intelligamus, eam fuisse partem chori flores legentium. — *Cervix jacebat*, non erat erecta, sed languens.

247. *Caligantes coronæ* a fumo piceo currus Plutonii.

248. *Casus heriles*, casus heræ, seu dominæ Proserpinæ.

250. *Tacitum venenum* per metonymian intelligendum, quod loqui prohibet, ut *pallida mors*.—*Ista nihil tacite*, Voss. pr. nostrum melius.

253. *Lambere* hac metaphora etiam est Horat. I, XXII, 7, *vel quæ loca fabulosus Lambit Hydaspes*. Et Noster infra 373.

254. Jam de Sirenibus, Acheloi filiabus, refert, de quibus quæsierat Ceres v. 190.

255. *Pelori*, promontorii Siciliæ, ad cujus oras sunt Sirenes : alii alibi reponunt. Strabo enim has constituit ad oras Campaniæ, in insulis desertis et saxosis, quas καλοῦσιν Σειρηνούσας, *vocant Sirenusas*.

256. *Accensæ malo*, injuria sibi illata in furorem versæ. Quod *lyras* tribuit Sirenibus firmat eam traditionem, quæ superiora membra humana iis relinquit, infra et in tergo facit aves. Cf. XXIX, 23.

258. *Frenantur remi;* torpent

Hæret adhuc suspensa Ceres, et singula demens,
Ceu nondum transacta, timet : mox lumina torquens
Ultro in cælicolas furiato pectore ferri.
Arduus Hyrcana quatitur sic matre Niphates,
Cujus Achæmenio regi ludibria natos
Avexit tremebundus eques : fremit illa marito
Mobilior Zephyro, totamque virentibus iram
Dispergit maculis, jamjamque hausura profundo
Ore virum, vitreæ tardatur imagine formæ.
Haud aliter toto genitrix bacchatur Olympo,
« Reddite, vociferans; non me vagus edidit amnis;
Non Dryadum de plebe sumus : turrita Cybelle
Me quoque Saturno genuit. Quo jura Deorum,
Quo leges abiére poli? quid vivere recte
Proderit? en audet noti Cytherea pudoris

manus eorum qui remos agitant.

263. *Hyrcana mater* tigris est, ut III, 227.—*Quatitur Niphates*, rugitu ac gemitu impletur. Vox omnis est in motu aeris : itaque potest ferire, percutere, sed et reflecti, repercuti, etc. Totum hunc locum, et fabulas de Tigride illustrat etiam ex Arabibus Bochartus Hieroz. III, 8, p. 795.

264. *Ludibria* catuli tigridum fiunt, quum exarmantur excussis dentibus, et alia arte mansuefiunt.

265. *Maritum Zephyrum* dari tigribus, docet etiam Oppianus, Cyneg. III, 353 : « Ὠκυτέρα τελέθει δὲ θυῶν πανυπείροχα θηρῶν. Αὐτῷ γάρ τε θέειν ἴκελη ζεφύρῳ γενετῆρι. » Ferarum omnium celerrimam longe ait, cursu æqualem ipsi patri suo Zephyro : quam fabulam deinde refellit.

266. *Virentes* tigrium *maculas* declaravi, ut potui, ad XXIV, 345.

267. Formam *hausurus* firmant exemplis viri docti ad Virgil. Æn. IV, 383, et Sil. XVI, 11.

268. Speculum abjicere dicitur venator in via, in quo imaginem suam observans fera aliquantum detinetur. Vero aliquantum similior narratio Ambrosii hexaem. VI, 4, laudata Barthio : « Sphæram de vitro projicit; at illa imagine sui luditur, et sobolem putat, revocat impetum, colligere fetum desiderans. » Sphæram vitream intelligi oportet materia opaca intus obductam, quæ reddit imagines minutas.

270. Amnium, qui ambiguo epitheto *vagi* dicuntur invidiæ causa, filiæ Nymphæ, quarum magna ubique copia.

274. *Noti pudoris Cytherea* acrem habet ironiæ morsum. *Lemnia vincula*, quæ maritus illius, Lemnius faber Vulcanus, injecit deprehensæ cum Marte suo.

Ostentare suos post Lemnia vincula vultus!
Hos animos bonus ille sopor castumque cubile
Præbuit? amplexus hoc promeruere pudici?
Nec mirum, si turpe nihil post talia ducit.
Quid vos expertes thalami? tantumne relictus
Virginitatis honos? tantum mutata voluntas?
Jam Veneri, et sociis junctæ raptoribus itis?
O templis Scythiæ, atque hominum sitientibus aris
Utraque digna coli! tanti quæ causa furoris?
Quam mea vel dicto tenui Proserpina læsit?
Scilicet aut caris pepulit te, Delia, silvis;
Aut tibi commissas rapuit, Tritonia, pugnas?
An gravis alloquio? vestros an forte petebat
Importuna choros? atqui Trinacria longe,
Esset ne vobis oneri, deserta colebat.
Quid latuisse juvat? rabiem livoris acerbi
Nulla potest placare quies.» His increpat omnes
Vocibus : ast illæ, prohibet reverentia patris,
Aut reticent, aut nosse negant, responsaque matri
Dant lacrymas : quid agat? rursus se victa remittit,
Inque humiles demissa preces: «Ignoscite, si quid

276. *Bonus ille sopor;* dictum per ironiam, quæ pronuntiatione et gestu juvanda est, ut agnoscatur sopor infamis adulteræ. Ed.

277. *Hoc promeruere,* ut impune illi liceat lenam agere, et prodere raptori virginem.

279. *Expertes thalami;* virgines innuptæ. Virg. «Non licuit thalami expertem sine crimine vitam Degere, etc.» Æn. IV, 550 sq. Ed.

282. *Templis Scythiæ,* in Tauris, colebatur Diana, cujus ibi *ara, hominem* peregrinum *sitiens,* sanguine Orestæ vel Pyladæ imbuenda, argumentum est fabulæ Euripideæ, *Iphigenia in Tauris.* Exclamat non Dianam modo dignam esse, quæ a barbaris barbara adeo religione colatur, sed mereri idem Minervam. — Vulg. *hominem;* Heins. ex se, *hominum.* Ed.

288. *Longe* est idem quod procul, remoto in loco, ne incommodare cui possit; ut contra *Longe illi dea mater erit,* Æn. XII, 52, ut nihil possit adjuvare.

290. *Livoris;* pestes, quæ animos hominum infestant, tempore molliuntur; at invidia augetur in dies, nullumque remedium, nisi eorum, quibus invidetur, calamitate repe-

Intumuit pietas; si quid flagrantius actum
Quam decuit miseram : supplex, dejectaque vestris
Advolvor genibus : liceat cognoscere sortem;
Hoc tantum : liceat certos habuisse dolores.
Scire peto, quæ forma mali : quamcunque dedistis
Fortunam, si nota, feram, fatumque putabo,
Non scelus : adspectum, precor, indulgete parenti.
Non repetam; quæsita manu securus habeto,
Quisquis es; affirmo prædam; desiste vereri.
Quod si nos aliquo prævenit fœdere raptor,
Tu certe, Latona, refer : confessa Diana
Forte tibi : nosti quid sit Lucina, quis horror
Pro genitis, et quantus amor; partusque tulisti
Tu geminos : hæc una mihi : sic crine fruaris
Semper Apollineo, sic me felicior ævum

rit. Invidia ut musca est Appula, quæ, relictis partibus sanis, vel minima rimatur ulcera, quibus ad satietatem adhærescat, suumque pascat animum. Quid vultis? simile simili gaudet: ulcera quærunt homunciones ulcerosi.

296. *Intumuit* pietas, in iram accensa est. Frequens est apud Nostrum illa *tumoris* et *tumendi* et *tumescendi* significatio, ab ipsa natura hausta, quam describit VIII, 242 sqq. Illustravit multis has formulas Bentl. ad Horat. A. P. 197.

303. *Quæsita manu* sunt, quæ quis bello justo ablata hostibus sibi peperit. Hac lege vult esse raptorem filiæ suæ : habeat illam, modo videndæ illius faciat copiam. *Affirmo* prædam, jus firmum illius, et possessionem justam tibi concedo, et confirmo.

305. *Quod si nos*, me et meam filiam *prævenit*, occupavitque *fœdere* aliquo cum Diana et Minerva inito, de non prodendo facinore; at tu, Latona, quæ nullo fœdere aut pacto teneris, et tamen forte de tua Diana expiscata es, mihi indica, etc. Sed vulgata lectio pæne vividior, si *vos* te, Pallas, ac te, Diana, forte *munere* aliquo dato occupavit, antequam ego supplicatum vobis venirem, ac devinxit raptor : at tu, Latona, etc.

307. *Quid sit* tibi *Lucina* tua, quam carum pignus illam habeas. Demea Terentianus ad Micionem Ad. I, 2, 45, *Pater esse disce ab illis, qui vere sient.* Provocat Ceres ad sensum Latonæ.

309. Perpetua juventus *intonsi* Apollinis, ἀκερσεκόμου, quæ præcipua pulchritudinis pars est, materia voluptatis matri. Solent matres tenerius amare filios, admiscente se pietati admiratione naturali sexus alterius.

310. *Sic*, optantium particula poetis familiaris. Virg. Eclog. X, 4 :

Mater agas ». Largis tunc imbribus ora madescunt.
« Quid? tantum dignum fleri, dignumque taceri?
Hei mihi, discedunt omnes! quid vana moraris
Ulterius? non bella palam cælestia sentis?
Quin potius natam pelago terrisque requiris?
Accingar lustrare diem : per devia rerum
Indefessa ferar; nulla cessabitur hora.
Non requies, non somnus erit, dum pignus ademptum
Inveniam, gremio quamvis mergatur Iberæ
Tethyos, et Rubro jaceat vallata profundo.
Non Rheni glacies, non me Rhipæa tenebunt
Frigora; non dubio Syrtis cunctabitur æstu.
Stat fines penetrare Noti, Boreæque nivalem
Vestigare domum : primo calcabitur Atlas
Occasu, facibusque meis lucebit Hydaspes.
Impius errantem videat per rura, per urbes
Jupiter; exstincta satietur pellice Juno.
Insultate mihi; cælo regnate superbi.

« Sic tibi Doris non suam undam intermisceat. » Horat. I, od. III, 1 : « Sic te Diva Cypri, sic fratres Helenæ, etc. » Nec non et apud Gallos, RACINE, *Esth.* act. III, sc. 3 :

Ainsi puisse sous toi trembler la terre entière !
Ainsi puisse à jamais contre tes ennemis
Le bruit de la valeur te servir de barrière! ED.

311. Ad longam et miserabilem Cereris querelam nihil reponunt Deæ, nisi lacrymas, ut supra v. 293. Pergit igitur Ceres, et indicat, se non comprehendere, quid sit, quod fletu quidem misericordiam præ se ferant, et tamen taceant, quum ipsa nihil petat præter pauca verba.

316. *Diem*, quemcunque locum Sol videt, et diem ibi facit : licet ipsa noctivago labore (v. 331) peragratura esset terras.

320. *Ibera Tethys*, mare Atlanticum, s. Occidentale : *Rubrum profundum*, Oceanus Orientalis, ut X, 168. Ita *Rhenus* et *Rhipæi montes* septentrionem signant, *Syrtes* meridiem. Nimis disertus esse atque eruditus videtur dolor Cereris.

322. *Cunctabitur*, morabitur, retinebit. Vid. ad XXII, 284.

324. *Primum occasum* intelligit remotissimum : potest aliquis ab Atlante incipere, et pergere versus Orientem, ad Hydaspen usque extremum : ut potest *primus* cogitari *Hydaspes*.

326. *Impius*, in matrem filiamque crudelis.

327. *Exstincta*, ut non amplius ametur, ut illius, quasi mortua esset, nullus jam sit respectus.

Ducite præclarum Cereris de stirpe triumphum.»
Sic fatur, notæque jugis illabitur Ætnæ,
Noctivago tædas informatura labori.
Lucus erat prope flavum Acin, quem candida præfert
Sæpe mari, pulchroque secat Galatea natatu;
Densus, et innexis Ætnæa cacumina ramis,
Qua libet usque, tegens : illic posuisse cruentam
Ægida, captivamque pater post prælia prædam
Advexisse datur. Phlegræis silva superbit
Exuviis, totumque nemus victoria vestit.
Hic patuli rictus; hic prodigiosa Gigantum
Tergora dependent, et adhuc crudele minantur
Affixæ truncis facies; immaniaque ossa
Serpentum passim cumulis exsanguibus albent;
Et rigidæ multo suspirant fulmine pelles,

330. *Notæ Ætnæ* mentionem facit, quod Hennæ vicina. — Vulgat. habent, *inflammatura*, vs. sq. Ed.

332. *Acis* ex monte Ætna brevi itinere in mare decurrit. Fabulam illius, quum juvenis esset, a Polyphemo rivali, ob amorem Galateæ, saxo oppressi, etc. copiose tenerrimeque narrat Ovid. Met. XIII, 750. Fluvium describit Cluver. Sicil. I, 8, p. 114. Hic quum poetarum loca solita diligentia congesserit, apparet ab omnibus priorem vocalem hujus nominis productam; quam legem a doctissimo poeta migratam, nullo modo est probabile. — *Flumen Athis*, Voss. pr. Multi, *Acyn*.

337. *Datur,* narratur; Virg. Ecl. I, 19, *iste Deus qui sit, da, Tityre, nobis*. Vid. Barth. hic et ad Stat. Theb. VII, 315, *Asopos genuisse datur*. De *Phlegra* dictum ad XXVII, 20. *Exuviæ Phlegrææ* sunt velut tropæa, quæ Dii erexere de Gigantibus. Vid. v. 354. Similia de Pallene Thraciæ Val. Fl. II, 17 sqq.

338. *Victoria vestit;* nulla arbor est quæ non gestet aliquod signum victoriæ Deorum contra Gigantas.

339. Antiquum supplicium θεομάχων, excoriari, ἀσκὸν fieri : quod etiam ab Apolline passus est Marsyas. Ipsum nomen ἀσκοῦ derivant Grammatici ab Asco Gigante, quem Bacchus excoriaverit. Vid. Steph. Byz. h. v. et quæ ibi Berkel. — *Patuli rictus* in primis horribiles, pellis de facie detracta, vel caput in personam aut galeam formatum : explicat deinde per *affixas truncis facies*. *Tergora*, credo, dixit, ut tanquam de belluis, leonibus v. g. loqui illum sentiamus. *Ossa serpentum* sunt illæ reliquiæ vel sceleti pedum in angues formatorum, a quibus *anguipedes* vocantur. Vid. ad XXXV, 23, 139 et vv. DD. ad Val. Fl. II, 28.

Nullaque non magni se jactat nominis arbor.
Hæc centumgemini strictos Ægeonis enses
Curvata vix fronte levat; liventibus illa
Exsultat Cœi spoliis; hæc arma Mimantis
Sustinet; hos onerat ramos exutus Ophion.
Altior at cunctis abies umbrosaque late
Ipsius Enceladi fumantia gestat opima,
Summi terrigenum regis; caderetque gravata
Pondere, ni lassam fulciret proxima quercus.
Inde timor numenque loco, nemorisque senectæ

343. *Suspirant* dictum capio de perforata passim et trajecta a fulminibus pelle, quæ vulnera ac foramina sunt velut spiracula et spiramenta, quæ commeatum præbent aeri: nisi malis, intra illas pelles et utres excitari incendia et sulfureos vapores, quorum exitus sint velut suspiria. Comparat Parrhasius Æn. I, 44, Ajacem *exspirantem transfixo pectore flammas.* Et hoc verius esse suadet v. 350, ubi *fumantia opima Enceladi.* Pelles, quia *rigidæ* sunt, servant formam corporum etiam perforatæ. Videntur illæ de Asco, de Pallene, de his tropæis, fabulæ ad antiquam de Gigantum quibusdam reliquiis persuasionem pertinere. Quæ in Sicilia quam sexto decimo sæculo adhuc viguerit, potest ex Fazello præsertim, I, 1, 6, constare, cujus locum bene longum, et historias bene multas, etiam retulit Cluverius, p. 13.

344. *Magni nominis;* omnis arbor gloriatur magnis titulis, puta Enceladi, Ægeonis; nam in tropæis devictorum nomina scribebantur. Virg. Æneid. XI, 83 sq. « Indutosque jubet truncos hostilibus armis Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi. » Ed.

345. De Ægæone ad XXXIII, 47. Hujus exuvias, cum centum manibus totidemque ensibus, vix sustinet arbor cacumine incurvato. — Heinsius malit, *fractos enses.* Ed.

347. *Cœus* centimanus (Apollod. I, 1, 1), nobile inter Gigantas nomen: nobilis etiam *Mimas*, de quo vid. Spanhem. ad Callim. p. 368. Etiam infra Noster illum memorat, XXXVII, 85. *Zanclus* quem hic habent libri quidam, fabulosus rex γηγενὴς, terrigena, Zancles, quod antiquum nomen Messanæ fuit. *Cacus* latro plane huc non pertinet. Sed placuit librariis, quia notior illis erat, quam Cœus; et literæ pæne eædem. *Spolia* de pelle accipienda: nemo, arbitror, vestitos aut thoracatos facit Gigantas. Idem notat *exutus Ophion*, hoc est, exuviæ Ophionis.

348. *Ophion* cum Eurynome uxore regnaverat ante Saturnum et Jovem, quem ideo τῶν Ὀφίωνος θρόνων ἄνακτα vocat Lycophron v. 1192, ubi vid. Schol. et Potter.

350. *Enceladi*, XXXIII, 153.

352. Quod legitur antiquitus,

Parcitur, ætheriisque nefas nocuisse tropæis.
Pascere nullus oves, nec robora lædere Cyclops
Audet, et ipse fugit sacra Polyphemus ab umbra.
Non tamen hoc tardata Ceres : accenditur ultro
Relligione loci, vibratque incerta securim,
Ipsum etiam per itura Jovem : succidere pinus,
Et magis enodes properat prosternere cedros,
Exploratque obiens truncos, rectique tenorem
Stipitis, et certo prætentat brachia nisu.
Sic, qui vecturam longinqua per æquora merces

lapsum fulciret, non ausim damnare. Nam significat hic *fulcire*, sustinere, impedire ne cadat, sic ut Ovid. Trist. I, VI, 5, *Te mea, supposita veluti trabe, fulta ruina est.*

356. *Polyphemus Cyclops* impius, et contemptor religionum in Euripidæ Cyclope inducitur : et tamen horret sacram silvam et tropæa Jovis violare. Sed Ceres nunc irata Jovi et Diis omnibus non parcit, quin quo sanctior est lucus, eo magis cupit et ardet illum vastare.

358. *Incerta vibrat securim*, quia non curat quam arborem petat; stragem modo vult edere ; ideo Ald. et MSS. quidam, *infesta*. Ed.

359. Sollicitor putare, ab ipso Claudiano esse *petitura*, adeo et libri consentiunt, et sententiæ aptum est. Quod modus syllabæ repugnat, inter πταίσματα referri potest, a quibus nec optimi fuere immunes. Et fluctuasse hoc verbum, ut alia, inter tertiam et quartam conjugationem, apertum est. Parrhasius certe concoxit silentio, et interpretatus est *petitura*. — *Per itura* est transpositio, quasi diceret *itura*, seu ictum inflictura, *per* Jovem medium. Tam irata est, ut ipsum percutiat Jovem, si obstet. Ed.

360. Studiosi historiæ naturalis in characteribus cedri hic epitheton *enodes* possunt observare, quod facit illas ædificationibus et contabulationibus aptas.

361. *Obiens* levissima mutatione ponere pro *abiens* ausus sum, quod nimis accommodatum huic rei et loco verbum, atque illi inepto alteri nimis simile putabam. *Obire* non tantum est lustrare, ut Virg. Æn. X, 457, *corpusque per ingens Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu;* et XI, 478, de Juturna, *rapidoque volans obit omnia curru;* cui simile Sil. III, 160, *crebroque obit omnia visu :* sed etiam invadere, ut Sil. XVII, 492, *Jamque ardore truci lustrans fortissima quæque Nomina obit ferro.* Et Stat. Theb. II, 589, *Hos obit atque illos*, ubi bene V. Schol. *impetit, ferit, vulnerat.* Hæc ita conveniunt ad nostrum locum, ut putem vix dubitari posse, quin *obiens* sit a Claudiano.

362. Ceres prehendit arbores, et concussu stirpis *prætentat brachia* illarum, an possint illam jactationem, qua usura erat, ferre.

Molitur tellure ratem, vitamque procellis
Objectare parat, fagos metitur et alnos,
Et varium rudibus silvis accommodat usum :
Quæ longa est, tumidis præbebit cornua velis;
Quæ fortis, malo potior; quæ lenta, favebit
Remigio; stagni patiens aptanda carinæ.
Tollebant geminæ capita inviolata cupressus
Cespite vicino; quales non rupibus Idæ
Miratur Simois; quales non divite ripa
Lambit Apollinei nemoris nutritor Orontes.
Germanas adeo credas; sic frontibus æquis
Adstant, et socio despectant vertice lucum.

364. *Tellure* sine præpositione, ut *humi*, ut *terra marique*.

365. *Fagos et alnos;* quia aquis obrutæ diu, non corrumpuntur. Ed.

366. *Rudibus silvis accommodat usum;* cogitat in silva, ad quem aptæ sint usum arbores rudes, quæ nondum informatæ sunt ad ullum opus. Ed.

367. *Cornua* nominat, ut intelligamus *antennas*, quarum extrema utrinque eminentia proprie *cornua* vocantur, ut Virg. Æn. III, 549, *Cornua velatarum obvertimus antennarum*. Sed optimi etiam Romanorum, non minus quam Græci, *cornua* nominarunt, quum totas antennas vellent intelligi. Ovid. Met. XI, 482, *Ardua, jam dudum, demittite cornua, rector Clamat:* nempe cornibus deligatæ sunt antennæ: tum addit, *antennis totum subnectite velum*. Sil. XIV, 389, de navi maxima, *velo Quum rapidum hauriret Borean, et cornibus omnes Colligeret flatus*.

368. *Lentum* est, quod potius flectitur, quam frangitur, et ob id ipsum non temere frangitur, quia potest flecti. Hac notione videtur contineri, quidquid est in hoc nomine varietatis et pæne repugnantiæ, quam persequitur Isaacus Vossius ad Catull. p. 212. Hinc *remis* fere proprium epithethon adjicitur, qui *lentari* dicuntur etiam Nostro, XVII, 42, i. aliquantum inflecti pulsibus illis.

369. *Stagni* nomine alludit ad etymon, a stando et diu manendo. Carina nunquam siccatur, semper stat in aqua, etiam in portu: etiam quum *siccas trahunt machinæ carinas*, h. e. totas naves; Hor. Car. I, IV, 2. *Carina* proprie dicta, fundus ille, illa velut spina, e qua exeunt utrinque costæ navis, madida est. Certe quum carina sicca est, navim reliquam non madere amplius, intelligitur.

371, *Idææ cyparissi* sunt etiam, Virg. Georg. II, 84.

373. *Lambere* de aquis præterfluentibus Noster etiam XXXVI, 253. *Orontes* Antiochiam prælabitur Syriæ, quæ a laureo nemore

Hæ placuere faces : pernix invadit utramque
Cincta sinus, exserta manus, armata bipenni;
Alternasque ferit, totisque obnixa trementes
Viribus impellit : pariter traxere ruinam,
Et pariter posuere comam, campoque recumbunt,
Faunorum Dryadumque dolor : complectitur ambas,
Sicut erant, alteque levat, retroque solutis
Crinibus adscendit fastigia montis anheli,
Exsuperatque æstus, et nulli pervia saxa,
Atque indignantes vestigia calcat arenas.
  Qualis pestiferas animare ad crimina taxos
Torva Megæra ruit; Cadmi seu mœnia poscat,
Sive Thyesteis properet sævire Mycenis;
Dant tenebræ Manesque locum, plantisque resultant

Epidaphnes vocatur, ἐπὶ δάφνης.

376. *Hæ placuere faces;* hæ arbores placuerunt Cereri ad faces conficiendas; forte quia erat præsaga funeris. Apud Ovidium tædæ Cereris sunt pineæ. Ed.

381. *Fauni* silvestres Dii, *Dryades* Nymphæ, quarum etiam fatum ad arbores alligatum esse fingebatur; quo respectu appellantur Hamadryades. Δρῦς, unde nomen habent, quercum proprie significat: sed latius patere nomen inde etiam intelligitur, quod ἀκρόδρυα aliarum quoque fructus arborum notant. Hæc igitur silvestria numina dolent ablatis pulcherrimis arboribus.

382. *Retro soluti* crines indicant vehementiam motus, adverso monte currentis Cereris. *Anhelus mons*, non tantum ut *pallida mors*, qui anhelitum movet ascendentibus, sed efflans cum fumo ignem Ætna.

386. *Animare* est accendere, ut vulgo *vivere* ignis dicitur : et ipsa vita cum igni passim comparatur. Euclio Plautinus, Aul. I, II, 15, interminatur ancillæ, ne ignem alat domi, *Nam si ignis vivet, tu exstinguere extempulo.* Verbum *animare* hic illustrat Heinsius. *Taxus* convenit facibus Furiarum, quod venenata et mali ominis arbor est. Apud Stat. Theb. XI, 93, conqueritur Megæra, *hebet infera cælo Taxus*, inferis nata et adsueta fax, apud superos vim suam perdit. V. Schol. *Furiæ de taxo arbore dicuntur habere faces.* — MS. *armare*, *animarum*. Ed.

387. *Cadmi mœnia*, Thebas theatrum tragicorum scelerum in filiis Œdipi : Mycenis celebratæ epulæ Thyesteæ, de quibus ad I, 171.

389. *Tenebræ* inferorum et *Manes* defunctorum *dant locum* descendenti ad Phlegethonta fluvium Megaræ. Huic *plantas ferratas* tribuit, h. e. ferreas, quæ lædi ab igne non possint. — *Megæra* dicitur ἀπὸ τοῦ μεγαίρειν, *invidere*, et ideo

Tartara ferratis; donec Phlegethontis ad undam
Constitit, et plenos excepit lampade fluctus.
Postquam perventum scopuli flagrantis in ora,
Protinus arsuras adversa fronde cupressus
Faucibus injecit mediis, lateque cavernas
Texit, et undantem flammarum obstruxit hiatum.
Compresso mons igne tonat, claususque laborat
Mulciber : obducti nequeunt exire vapores.
Coniferi micuere apices; crevitque favillis
Ætna novis : stridunt admisso sulfure rami.
Tum, ne deficerent tantis erroribus ignes,
Semper inocciduos insopitosque manere
Jussit, et arcano perfudit robora succo,

torva appellatur, quod excitet invidos, torvis oculis alterius res secundas adspicere solitos. VOLTAIRE, *Henriade*, ch. VII :

Là gît la sombre Envie à l'œil timide et louche.

391. *Lampade*, face, non satis proprie. Sed fax præstat vicem lampadis, et contra. *Fluctus* vocat ignes, quia Phlegethon est fluvius. Perpetua est analogia et velut parallelismus fluidorum corporum aeris, ignis, aquæ, etc.

392. Hactenus de Furia : nunc de Cerere. Hæc ascendit in cacumen et ad *ora scopuli flagrantis*, hoc est, ad cratera Ætnæ.

393. *Adversa fronde*, inversis arboribus, ut frons tenuis et concipiendæ spargendæque flammæ aptior, prius occurrat igni.

394. Magnitudinem arborum, quibus usa est pro facibus Ceres, ea re indicat quod illarum frondes et cacumina tegere, implere, obstruere cavernas ignem vomentes potuere.

396. *Laborat Mulciber*, Vulcanus h. e. ignis, redactus velut in angustias, laborat, æstuat, difficultatem sentit.

398. *Coni* fructus cupressorum videntur primum et proprium hoc nomen habuisse. Vid. Serv. ad Virg. Æn. III, 680, ubi sunt *Coniferæ cyparissi*. Idem epitheton Nostro *pinus*, XXXIII, 204. — *Micare* ad subitum motum et salientes flammas pertinet, quales in junipero et similibus accensis observantur : hinc etiam sunt illæ subitæ favillæ.

399. *Admisso sulfure;* arbores crepitant correptæ incendio sulfuris admissi atque urentis : sulfur autem delitescit in Ætna, et inde causa putatur incendii.

400. *Tantis erroribus*, tam incerto ac forte longo, cui accingebatur, itineri, ne ignes et faces deficerent : quam mox enim arbor combusta esset?

402. *Robur* ergo universim arborem duram atque resistentem destructioni notat, licet proprium deinde quercui factum sit.

Quo Phaethon irrorat equos, quo Luna juvencos.
Jamque soporiferas nocturna silentia terris
Explicuere vices : laniato pectore longas
Inchoat illa vias, et sic ingressa profatur :
« Non tales gestare tibi, Proserpina, tædas
Sperabam; sed vota mihi communia matrum,
Et thalami festæque faces, cæloque canendus
Ante oculos Hymenæus erat : sic numina fatis
Volvimur, et nullo Lachesis discrimine sævit?
Quam nuper sublimis eram, quantisque procorum
Cingebar studiis! quæ non mihi pignus ob unum
Cedebat numerosa parens? tu prima voluptas,
Tu postrema mihi; per te fecunda videbar.
O decus, o requies, o grata superbia matris;

403. *Phaethonta* hic ipsum Solem esse, apparet. Homericum epitheton, Ἠέλιος Φαέθων, Il. λ, 734. Hinc Virg. Æn. V, 105, « Phaethontis equi. » Hi debent ignis valde patientes esse. *Lunæ* currui (qui idem Noctis est XXXIII, 275) hic et XLIV, 61, *juvencos* tribuit Noster. *Juvencas* Auson. Epist. V, 1, p. 589, « Tertia fissipedes renovavit Luna juvencas »; i. e. tres menses abiere, certe tertius mensis agitur. Vid. Toll. Et Epist. XIX, 3, pag. 655, « Jam succedentes quatiebat Luna juvencas. » *Tauri* vocantur apud Fulgent. Mythol. I, p. 618 Stav. « Luna... bijugis conscenderat æthera tauris. » Astrologi etiam Taurum, sidus, illi assignarunt. Porphyr. de Nymphar. antro, p. 119 pr. Barnes. « Ἐποχεῖται ταύρῳ Σελήνη, καὶ ὕψωμα Σελήνης ὁ Ταῦρος. Invehitur Luna, Dea, tauris; et fastigium lunæ, planetæ, in quo potentissime agit, est signum Tauri. » Passim in nummis illum Lunæ vel Dianæ currum juvencis junctum deprehendas, ut Deliorum apud Gessnerum, t. 18, n. 18. Caracallæ apud eumdem, t. 141, n. 11 et 143, 6. Philippi ibid. 179, 23.

405. *Explicandi* verbum videtur phantasian habere veli expansi, quale Nocti et Dianæ addere solent monumenta antiqua.

409. *Cælum* in talibus non terræ, qua vivorum hominum sedes est, sed inferis opponitur et Manium sedibus.

411. *Volvimur* habet respectum ad fusum illum quem torquet Parca, qui revolutione sua fila format. Sed quod fato subjicit hic Deos, non videtur pertinere ad brutam aliquam necessitatem. Hic fatum est cupiditas Plutonis, et voluntas, edictum, effatum Jovis : quod indicat mox v. 419.

412. De illis *procorum studiis* dixerat, XXXIII, 133.

Qua gessi florente Deam; qua sospite nusquam
Inferior Junone fui! nunc squalida, vilis:
Hoc placitum patri: cur autem adscribimus illum
His lacrymis? ego te, fateor, crudelis ademi,
Quæ te deserui, solamque instantibus ultro
Hostibus exposui: raucis secura fruebar
Nimirum thiasis, et læta sonantibus arvis
Jungebam Phrygios, quum tu raperere, leones.
Accipe, quas merui, pœnas: en ora fatiscunt
Vulneribus, grandesque rubent in pectore sulci!
Immemor en uterus crebro contunditur ictu!
« Qua te parte poli, quo te sub cardine quæram?
Quis monstrator erit? quæ me vestigia ducent?
Quis currus? ferus ipse quis est? terræne marisne
Incola? quæ volucrum deprendam signa rotarum?
Ibo, ibo quocumque pedes, quocumque jubebit
Casus: sic Venerem quærat deserta Dione.
« Efficietne labor? rursus te, nata, licebit

417. *Gessi Deam*, personam et felicitatem Deæ; beata fui, venerabilis fui, uti Deam decet.

419. Primo adscribit lacrymis suis Jovem, vel, quod idem est, assignat calamitatem suam Jovi, patri rerum omnium: mox mutata sententia se accusat.

422. *Rauci thiasi* propter inconditas et diu continuatas ac pæne furiosas voces, *thiasos* h. e. choreas ac saltationes, et sacra illa Cybeleia obeuntium. Vid. XXXIII, 205.

424. *Leones*, qui trahunt Cybeles currum.

425. Inducitur hic Ceres ἑαυτὴν τιμωρουμένη, ut Terentianus ille Menedemus. *Ora fatiscunt vulneribus*, rimas accipit vultus, instar vasis e ligno fatiscentis, ab unguibus quibus illum laceravi. Sic pectus laniavit v. 405. Hos hic appellat *sulcos*. — Bas. marg. *onerata*; male. Ed.

427. Mira junctura, *Immemor uterus*; nempe hoc vult: debebat me ipse venter admonere meæ Proserpinæ.

430. *Ferus*, raptor, quales centauri, quales illi Gigantes cum anguineis pedibus. — Vulg. *ille*.

431. De curru et rotis acceperat ab Electra, hic v. 236. — *Volucrum rotarum*; velocissimarum, et quarum ideo vestigia non tam firme impressa sunt ut possint animadverti. — Bas. marg. *viarum*. Ed.

433. Imprecatur matri Veneris eam calamitatem, talem laborem.

434. *Efficietne labor*; an proderit aliquid labor in te quærenda

Amplecti? manet ille decor? manet ille genarum
Fulgor? an infelix talem fortasse videbo,
Qualis nocte venis; qualem per somnia vidi?»
Sic ait, et prima gressus molitur ab Ætna;
Exitiique reos flores, ipsumque rapinæ
Detestata locum, sequitur dispersa viarum
Indicia, et pleno rimatur lumine campos,
Inclinatque faces : omnis madet orbita fletu :
Omnibus admugit : quacumque it in æquore, fulvis
Adnatat umbra fretis, extremaque lucis imago

susceptus? — *Te nota*, unus; male.

437. *Qualis nocte* venerit ad matrem Proserpina, dictum supra v. 69.

439. *Exitiique reos flores*; qui in causa fuerant, cur raperetur Proserpina, et hinc indicat rem gestam esse prope Ætnam montem. Ed.

442. *Inclinat faces* ad terram, ut faciunt, qui sedulo quærunt aliquid. *Omnis orbita*, quam ita persequitur, *madet a fletu* et lacrymis illius. Pro *madet*, unus *perit;* sed *perire* ut possit *omnis orbita* a *fletu*, quibus fluminibus opus esset?

443. Hunc versum sic habent vulgatæ omnes Editiones, *Omnibus admugit, quacumque it in æthere, sulcis. Omnibus* sibi obviis vel Diis vel Semideis (nam homines metuo ut conspectum illius ferre tum potuerint) *admugit*, cum gemitu eos rogat de filia sua. Non dedecet hoc verbum dolorem Cereris furentis. Sic Sibylla Virgiliana, VI, 99, *antro remugit*. Et Ceres *Terra* quoque mater est, cui *mugitum* omnes tribuunt. Et statim videbimus *insanos* ejus *ululatus* a Statio commemorari. — Porro *in æthere* qui possint *sulci esse*, non puto intelligere quemquam. Non agitur hic de lucida semita Deorum, qualem Martis describit Noster, I, 102, ac Theodosii, de qua VII, 162; aut qualis est quem Iris « fuga secuit sub nubibus arcum », Æn. V, 658, et IX, 15. Hi sulci momentanei sunt, neque inveniuntur accensis facibus. Hæc est ratio, cur antiquam omnium librorum lectionem reposui, consentientem præsertim cum loco Statii, quem ob oculos habuisse Noster jam olim viris doctis visus est, quique hic omitti sine damno lectorum non potest. Sic autem ille Theb. XII, 270, de Argia mariti Polynicis cadaver inter funera requirente,

Qualis ab Ætnæis accensa lampade saxis
Orba Ceres magnæ variabat imagine flammæ
Ausonium Siculumque latus, vestigia nigri
Raptoris vastosque legens in pulvere sulcos.
Illius insanis ululatibus ipse remugit
Enceladus, etc.

Hic locus firmare mihi et lectionem propositam et interpretationem videtur.

444. Adhuc iter s. errorem terrestrem descripsit : nunc, ut per maria ierit, quod se facturam dixerat v. 319. *Quacumque* ergo Ceres

Italiam Libyamque ferit; clarescit Etruscum
Litus, et accenso resplendent æquore Syrtes.
Antra procul Scyllæa petit, canibusque reductis
Pars stupefacta silet, pars nondum exterrita latrat.....

RELIQUA DESIDERANTUR.

it in æquore, *umbra* h. e. imago facium *adnatat fretis*, h. e. nisi fallor, propagatur ad litora. Placet hic etiam facere, ut prætermissa vel non satis certe declarata in Thesauris revocem. *Freti* derivatio Varroniana a *fervendo* ibi proposita, vera videtur. Favet nomen *defrutum*, quod velut *defretum* est, fervendo minutum. *Freta* dici loca maris, ubi maxime fervet atque æstuat mare, qualia sunt omnino angustiæ, sed etiam litora, consideratio exemplorum etiam Ciceronianorum potest docere. V. G. pro Muren. c. 17 de motibus popularibus, *Quod fretum, quem Euripum tot motus.... habere putatis*. Hinc metaphora honesta Lucret. IV, 1024, *ætatis freta*, pro fervore illo pubescentis adolescentiæ, dixit. Et ille poetici plus satis ingenii homo, Florus, I, 26, 9, populo ipsi Rom. *fretum adolescentiæ* tribuit, *secundam ætatem*, *in qua totam Italiam armis subegit*. Poeta noster *fulva* facit *freta*, quatenus conceptum ignis splendorem referunt.

445. Est hic epexegesis. Lux de facibus Cereris a fluctibus repercussa *Italiam Libyamque ferit*. Itaque hinc illustratur Etruscum litus, ab altera et opposita parte *resplendent Syrtes* in Africæ litoribus. *Accensum æquor* consulta figura ut passim *accendi, incendi, ardere, ignis, flamma,* de splendido colore et radiis repercussis dicuntur.

447. *Pars Scyllæorum antrorum* (neque enim hic unum monstrum fingit, sed, ut res est, regionem maris scopulosam) præ stupore flammarum *silet*, *reductis* præ metu latratoribus illis *canibus*, etc.

XXXVII.

CL. CLAUDIANI
GIGANTOMACHIA.*

ARGUMENTUM.

Terra olim, Deorum cælestium imperii invida, Titanumque dolores miserata, Tartara complebat fetu monstrifero, ingens paritura nefas: nam Phlegra retecta, hostes in cælum protulit Gigantas; qui quidem vix bene creati jam prælia parant, lacessuntque Superos: stellæ subito pallescunt, rubentes Phœbus reducit equos, Oceanum Arctos petit, occasumque passi sunt Triones;

* Poematium hoc quod mutilum ad nos pervenit, ex Græco Claudiani latinitate donatum, aut ab ipso Claudiano aut ab alio temporum istorum scriptore, existimo. Idem quoque mihi persuadeo de Epistola ad Hadrianum et Idylliis nonnullis, qualia Phœnix, Hystrix, Torpedo, Nilus et Magnes. Ut enim aliquid Claudianeum in iis facile agnoscas, ita languent numeri plerumque, et raro ad auctoris nostri hac in parte felicitatem adsurgunt. Nec accesserim iis, qui seni et effœto ista excidisse opinantur. A D. Hieronymo ex Gigantomachia incerti hæc citantur: « Quo fugis, Encelade? quascunque accesseris oras, Sub Jove semper eris »; quæ huic poematio non vana conjectura accenseri possint. Græce quidem Gigantomachiam scripsisse Claudianum testis omni exceptione major Arsenius in Apophthegmatis, ex quo fragmentum primi edendum curavimus. Noster ipse præfatione, v. 1, Cons. Hon. XXVII, 17:

Enceladus mihi carmen erat, vinctusque Typhoeus.

Ejus Gigantomachiæ partem in Sicilia suo tempore inventam vir summus, Petrus Bembus affirmat, Epistola ad Politianum. Verba ejus apponam: « Reddidere mihi Sicilienses negotiatores codicillos tuos, quibus petebas, ut Constantinum convenirent, atque ab eo tibi Claudiani Gigantomachiam, quam ha-

1—11. Tum fervida genitrix natos ad bella hortatur; victoribus promittit mundum; optatque, ut tandem agnoscat Jupiter quid Terra possit; a quo multa illata sibi damna memorat, scilicet, supplicia Promethei, Atlantis, Tityique, vinctos demum Titanas; quos ut solvant, defendantque matrem, incitat: sunt illis maria et montes; maternis ne parcant membris; fulmen sceptrumque rapiat Typhœus; Encelado serviat mare; Delphica cingatur Porphyrion lauro, Cirrhæque templa teneat; 12—35. Talibus elati consiliis, Deos jam vicisse credunt; cogitat hic Martem sternere, ille Phœbum; hic sibi pollicetur Venerem, Dianam et Palladem; 36—41. Superos interea Iris convocat, et qui fluvios stagnaque colunt; Manes ipsi, Proserpina, Plutoque, armantur in auxilium, ac velut, si machina urbem terruit, cives undique concurrunt: sic Dei omnes ad Jovis conveniunt domos; quos ipse alloquitur, invitatque, ut Terræ tot reddant funera, quot natos illa ediderit; 42—59. Jamque signa hinc Æther, hinc Terra dedit; turba potens rerum discrimina confundit; æquor nunc insula deserit, latentque mari scopuli; hic rotat Œten; hic Pangæa juga; alios armat Athos, Ossa, Rhodope; fragor ubique auditur horrendus, et pugnæ spatium aer discriminat: Mars primus equos terribile impellit in agmen, splendente clypeo, arrectisque galeæ comis; enseque adverso Pelorum trajicit, et uno ictu triplicem interficit

bere illum audieras, impetrarent »; et mox, « Verum quam habet Constantinus Gigantomachiam, ea potius blattomachia est. Etenim annis superioribus, dum inter vetustos ac jam prope defletos libros, quos ei non doctus homo quidam dono dederat, singula ipse (ut sui moris est) diligenter inspiceret, cum Hesiodi fragmentis in charta extremæ paginæ proxima, Claudiani Gigantomachia titulum reperit, et pauculos tantummodo hexametros; tum alteram iterum chartam, in qua opus desinebat; cætera tineæ depopulaverant, ita ut legi non possent; hæc quoque ipsa corrupta et infida satis, ut quæ ab indoctis librariis describuntur. Igitur quæ habui, ita ut erant, huic epistolæ subtexui; quanquam in illis ipsis, quæ desiderantur, non valde multum amisimus. Nam ex versuum numero, quem eo in libro eique operi librarius supputavit, Gigantomachiam omnem carminibus CXLV constare tumet videbis: ut credibile plane sit, Claudianum eo in poemate conscribendo lusisse potius, quam ullum poetæ sibi nomen quæsivisse ». Hæc Bembus; et ex illo Heinsius, qui in altera editione monet, Barthii eamdem de his sententiam, et carmen Græcum ab Arsenio huc repetitum, serius fuisse a se deprehensum. — Hoc non habet Ed. Vic.

animam; 60—82. Dumque membra Deus curru terit, Mimas fratri succedit, et aquis fumantem avellit Lemnum, cum foco Vulcani; sed antequam torsisset, jam caput percusserat cuspis Mavortia. Minerva quoque prosilit; neque hasta utitur, sed tantum ostendens Gorgone armatum pectus, jam primum furentem Pallanta in saxum transformat: ille nequidquam clamat, dum membra sentit durescere; ferusque Damastor rigidum fratris cadaver pro rupe mittit; 83—103. Simili interemptus Echion fato; turbidum vero Pallenum, partim mucrone, partim Gorgoneo gelu, Dea necat; 104—113. Ecce autem delapsus in æquor Porphyrion Delon rumpere conatur; Ægeus horruit, antrisque exsilit cum patre Tethys: tum placidæ Cynthi de vertice exclamant Nymphæ, quæ Phœbum docuere feras sagittis agitare, primumque torum gementi struxere Latonæ; suum invocat Delos Apollinem, citius succurrat precanti; nam iterum convulsa fertur; 114—128.

TERRA parens quondam cælestibus invida regnis
Titanumque simul crebros miserata dolores,
Omnia monstrifero complebat Tartara fetu,

1. Non destinavit, credo, auctor carminis justum opus Gigantomachiæ, sed idyllion tantum vel eclogam; eaque ipsa simplicem potius narrationem habet, non splendorem aliquem poeticum. Neque vero a nobis hic aliquis exspectet enarrationem hujus argumenti, quod ab Homero inde atque Hesiodo poetæ omnes, sed suo unusquisque modo tractarunt, quos in concordiam aliquo modo, distinguendis pluribus bellis, revocare; catalogum texere Gigantum, qualem Argonautarum dedit Burmannus; Græcos componere cum Latinis; censuram agere recentiorum, in primis Eilardi Belli Frisii, cujus Belli Gigantei libri IV habentur in prima parte deliciarum poetarum Belgicorum; non injucundum fuerit, nec forte ad antiquitatis cognitionem et poeticam facultatem augendam inutile: sed nec otii nostri, quod nunc est, nec hujus instituti. Et nescio an mereatur hic libellus, aut hoc fragmentum, operosos commentarios. — *Invida,* quod depressa fuisset, et velut in infimam mundi partem relegata.

2. Ponit itaque auctor, ante hanc quam describere modo aggreditur, Gigantomachiam fuisse aliam, qua victi Titanes, atque in Tartarum detrusi sint. Huc pertinet *Phlegra retecta*, de qua dictum ad XXVII, 20. Huc Tityos v. 25.

3. *Mortifero;* unus.

Invisum genitura nefas; Phlegramque retexit
Tanta prole tumens, et in æthera protulit hostes.
Fit sonus : erumpunt Erebo, necdumque creati
Jam dextras in bella parant, superosque lacessunt,
Stridula volventes gemino vestigia lapsu.
Pallescunt subito stellæ, flectitque rubentes
Phœbus equos, docuitque timor revocare meatus.
Oceanum petit Arctos, inocciduique Triones
Occasum didicere pati : tum fervida natos
Talibus hortatur genitrix in prælia dictis :
« O pubes domitura Deos, quodcumque videtis,
Pugnando dabitur : præstat victoria mundum.
Sentiet ille meas tandem Saturnius iras ;
Agnoscet, quod Terra potest : sic viribus ullis
Vincor! cur Cybele nobis meliora creavit?
Cur nullus Telluris honos? cur semper acerbis

4. *Genitura nefas;* genitura Gigantas, qui nefas invisum, seu scelus horrendum in deos patraturi erant; sicque ponitūr effectus pro causa, metonymicōs. — *Phlegram retexit,* id est, quassatis fundamentis Phlegram montem eruit in producendis gigantibus, vel aperuit quasi campum ad pugnam.

5. Tellus etiam apud Hesiodum Theog. 147, it. 617, suos filios primum intra viscera sua, ubi et *Erebus,* continet; deinde ubi irascitur diis superis, vel aliis Titanibus, eos emittit.

8. *Stridula vestigia* vocat, cum respectu ad sibilum serpentium, quos horribiles duo pro pedibus habent gigantes, quosque probabiliter illis tribuunt, quia sunt terræ filii, sub terris habitant.

11. *Arctos,* Ursa minor, nunquam occidit his, qui in zona septentrionali temperata habitant : neque *Triones* alii septem, quibus constat Ursa major. Vid. ad XXII, 458, et compara XXXV, 189, quem locum aut imitatus esse hic auctor, aut si idem est utriusque, in mente habuisse videtur.

16. Hunc usum pronominis *ille*, cui interdum *ipse* substitutum ibant critici, illustrant Heins. ad Virgil. Æn. VII, 110, et Brouckh. ad Tib. I, IV, 19.

17. *Quod Terra potest,* tanto lubentius revocavi, quod vulgata *quid potest* soloecismum sapit.

18. *Cybele,* quæ eadem Rhea, mater Jovis et fratrum : eadem, ex aliis fabulis, Tellus.

19. Illud *semper* etiam ponit bella quædam superiora cum filiis Terræ, seu Titanibus, in quo numero nominat hic Promethea, Atlantem, Tityon. Nempe ille Caucaso affixus,

Me damnis urgere solet? quæ forma nocendi
Defuit? hinc volucrem vivo sub pectore pascit
Infelix Scythica fixus convalle Prometheus;
Hinc Atlantis apex flammantia pondera fulcit,
Et per canitiem glacies asperrima durat.
Quid dicam Tityon, cujus, sub vulture sævo,
Viscera nascuntur gravibus certantia pœnis?
Sed vos, o tandem veniens exercitus ultor,
Solvite Titanas vinclis; defendite matrem.
Sunt freta, sunt montes: nostris ne parcite membris.
In Jovis exitium telum non esse recuso.
Ite, precor; miscete polum, rescindite turres
Sidereas: rapiat fulmen sceptrumque Typhoeus;
Enceladi jussis mare serviat; alter habenas

de quo est tota Æschyli tragœdia, et dialogus Lucianeus.

23. *Atlanta* pœnæ causa cælum ac terram sustinere, apparet ex Æschyli Prom. vincto, v. 348. De genere illius, ut nempe de aliis omnibus, poetæ dissentiunt: nam Æschylus, l. c. Oceani fratrem facit, atque adeo Cæli, s. Ætheris ac Terræ filium: alii Iapeti et Clymenes filium, fratrem Promethei, quorum patruus Oceanus. Vid. Munck. et Staver. ad Hyg. fab. I, p. 10.—*Flammantia pondera* sunt sidera, quæ videntur facere massas graves, ignitas; quale quid de Sole antiqui physici philosophabantur, quum μύδρον dicerent, vel λίθον διάπυρον. Vid. Menag. ad Diog. Laert. II, 8.—*Fumantia pectora* quidam; male.

24. Acumen videtur quærere in eo quod, quum flammantia pondera sustineat Atlas, idem tamen perpetua glacie canus sit.

25. *Tityon, terræ omniparentis alumnum*, Æn. VI, 595, pulchre describit Claudianus XXXV, 337.

29. *Freta* hic universim pro marium omni genere poni puto, quatenus commovetur et *fervet*, unde nomen esse putamus. Vid. ad XXXVI, 444. — *Membris;* ne parcite montibus et saxis, quæ sunt membra Terræ.

32. *Typhoea* ultimum Terræ filiorum facit, et horribilem illius descriptionem ponit Hesiodus Theog. 821 sqq.; deinde ait illum destinatum a matre ut imperaret in locum Jovis, Καί κεν (v. 836) ὅγε θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισιν ἄναξεν, Εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε πατὴρ κ. τ. λ. Sed frequens illius atque Enceladi jam facta est mentio.

33. *Habenas Auroræ* pro die ponit, quæ præcurrere diem soleat. De *habenis* ad I, 1, conjecturam dedimus; sed quæ ad hunc locum accommodari non potest. Cæterum hic etiam Solem, quod facere solent, ab Apolline distinguit.

Auroræ pro Sole regat; te Delphica laurus
Stringat, Porphyrion, Cirrhæaque templa teneto. »
His ubi consiliis animos elusit inanes,
Jam credunt vicisse deos, mediisque revinctum
Neptunum traxisse fretis: hic sternere Martem
Cogitat, hic Phœbi laceros divellere crines:
Hic sibi promittit Venerem; spiratque Dianæ
Conjugium; castamque cupit violare Minervam.
Interea Superos prænuntia convocat Iris,
Qui fluvios, qui stagna colunt : cinguntur et ipsi
Auxilio Manes; nec te, Proserpina, longe
Umbrosæ tenuere fores : rex ille silentum
Lethæo vehitur curru, lucemque timentes
Insolitam mirantur equi, trepidoque volatu
Spissas cæruleis tenebras e naribus efflant.
Ac, velut hostilis quum machina terruit urbem,
Undique concurrunt arcem defendere cives :
Haud secus omnigenis coeuntia Numina formis

34. *Delphica*, qualem gerit Apollo Delphicus, seu Delphis adoratus.

35. *Stringat* est coronet, arcte circumdet caput tuum.

36. *Eludere animos*, de vi præpositionis quam habet in *emicare*, *emergere*, *evehere*, et similibus, videtur significare in altum ludere, ludendo et illudendo, mentiendo et vanis promissis extollere. Hoc facilius est in animo *inani*, qui facilius impletur falsis, inflatur, extollitur.

42. *Iris prænuntia* deorum, ut XXXVI, 1, hic nihil aliud significat quam *nuntiam* vel ministram. Nempe qui faciendum aliquid denuntiat, is eo ipso prænuntiat, quid futurum sit. Sic *præcipere* vulgo et *prædicere* apud Nepotem, II, 7, 3, est jubere, dicere quid faciendum sit.

46. Comparetur XXXV, 193, et quæ dixi ad v. 11.

48. *Cæruleas nares* utrum ob furvum equorum colorem, an ab exeunte vapore obscuro, dixerit, et an pulchre dixerit, non pronuntiaverim.

51. *Formas omnigenas* sumpsere Dii in pugna contra Gigantas. Sic *Rhœcum retorsit leonis Unguibus horribilique mala* Bacchus apud Horat. Carm. II, xix, 23. Sed metui illam in animalia deorum mutationem in isto bello tribuunt Pierides, et Bacchum in capro latuisse canunt, apud Ovid. Met. V, 326. Ex illa re ortam esse putabant homines illam Ægyptiorum rationem sub

Ad patrias venere domos; tum Jupiter infit:
« O numquam peritura cohors, o debita semper
Cælo progenies, nullisque obnoxia fatis!
Cernitis ut nostrum Tellus conjuret in orbem
Prole nova, dederitque alios interrita partus?
Ergo, quot dederit natos, tot funera matri
Reddamus; longo maneat per sæcula luctu,
Tanto pro numero paribus damnata sepulcris. »
Jam tuba nimborum sonuit; jam signa ruendi
His æther, his Terra dedit; confusaque rursus
Pro domino Natura timet: discrimina rerum
Miscet turba potens: nunc insula deserit æquor;
Nec scopuli latuere mari: quot litora restant

animalium imagine colendi deos. Vid. qui magno numero laudantur a VV. DD. ad Ovid. l. c. et ad Hyg. fab. 196; ad Diod. Sic. I, 86, et quæ ibi Wessel.

52. *Patrias;* Claudianus sequitur Platonem, qui unum numen statuebat, unde origo cæteris foret. Ed.

53. *Debita cælo semper progenies,* quos semper habere cælum, semper frui honore divino, fatum est: quod statim addit, *nullis obnoxia fatis,* primum ipso numero plurali varietas et inconstantia quædam in eo, qui obnoxius illis est, indicatur; deinde hoc nomen *obnoxius* triste quiddam atque adversum notat cui quis *ob noxam* aliquam suam subjectus sit.

56. *Interrita* superiorum contra suos Titanas bellorum exitu, *alios* novosque partus dedit Terra.

58. *Manere luctu,* omissa præpositione, duriusculum: sed pluribus locis suspectum mihi hoc carmen.

60. *Tuba nimborum;* Jovis tuba sunt fulmina et tempestates. Ed.

61. *His,* Diis, *æther,* scil. cælum; *his,* Gigantibus, *Terra* mater.

62. *Naturam* hic etiam facit personam, a Diis et rebus cæteris distinctam, ut XXXV, 571. Nostri *mundum* solent ita appellare. Suspensis animis exspectant privati, quis rerum potiturus sit, ut grex boum tauris certantibus, ut in gallorum certamine cohors. Cæterum quæ jam sequitur descriptio, ejusque similes, suadent gigantomachias excogitatas ad reddendam rationem qualemcumque insignium mutationum, quæ aliam aliamque faciem orbi, quem habitamus, intulere, quas sub tali imagine et magnifice proponere, et juniorum phantasiæ ac memoriæ imprimere se sperabant. De Ætna et Phlegræis campis, res manifesta.

63. *Insula deserit æquor;* insula multa absorbetur, aut avellitur, et sic deserit mare. Ed.

64. Videtur duas res oppositas dicere. *Insula deserit æquor,* non amplius videtur insula, sed continens, subducta aqua: nunc *scopulis,*

Nuda! quot antiquas mutarunt flumina ripas!
Hic rotat Æmonium præduris viribus OEten;
Hic juga connixis manibus Pangæa coruscat;
Hunc armat glacialis Athos; hoc Ossa movente
Tollitur; hic Rhodopen Hebri cum fonte revellit,
Et socias truncavit aquas, summaque levatus
Rupe Giganteos humeros irrorat Enipeus.
  Subsidit patulis Tellus sine culmine campis,
In natos divisa suos: horrendus ubique
It fragor, et pugnæ spatium discriminat aer.
Primus terrificum Mavors non segnis in agmen
Odrysios impellit equos, quibus ille Gelonos,
Sive Getas turbare solet: splendentior igni
Aureus ardescit clypeus, galeamque nitentes
Arrexere jubæ. Tunc concitus ense Pelorum
Transigit adverso, femorum qua fine volutus

eminere adhuc visi et minari cælo, *latuere mari* submersi.

65. *Nuda;* nudata suis scopulis et munimentis naturalibus.

66. *OEten;* OEte, Athos, Pangæus, Ossa et Rhodope sunt Thessaliæ et Thraciæ montes, de quibus jam passim. Ed.

67. *Pangæum* et *Athon* etiam conjunxit Claudianus, III, 336. Hic præsertim locus ingenio illo dignus videtur. Quanti sunt, qui *coruscant*, h. e. celeri motu vibrant et jaculantur montes, qui cum monte fontes fluminum tollunt?

70. *Truncantur aquæ sociæ* Hebri, ab aliis fluminibus invectæ capite suo.

71. Magnifica imago. Conati sunt Gigantes inter alia (Virg. Georg. I, 282) « Ossæ frondosum involvere Olympum. » Ex Olympo delabitur *Enipeus;* hic una sublatus ne quidem perfundit, sed tantum *irrorat Giganteos humeros*. Alius est Thessaliæ Enipeus, Pharsalum præterfluens, de quo ad XXVI, 183.

72. Quamdiu montes ita in manibus Gigantum et in altum sublati erant, iis locis planities et campi erant, sine *culmine*, aut eminentia.

74. *Aer* est illud spatium inter utramque aciem medium, in quo deinde concurritur, μεταίχμιον.

76. *Odrysæ* inter Thraciæ populos celebriores: ab his quidquid Thracium est, aut Septentrionale, aut Martium denique, quod Mars proprium Thraciæ gentis numen erat, *Odrysium* poetæ vocare solent.

79. *Arrexere galeam jubæ;* hoc ita interpretor, altiorem, terribilioremque adeo galeam fecerunt videri. — *Pelorum*, Gigantem portentosæ magnitudinis: πέλωρ, πέλωρος, et πελώριος, *magnus*, *enormibus*

Duplex semiferi connectitur ilibus anguis,
Atque uno ternas animas interficit ictu.
Tum superinsultans avidus languentia curru
Membra terit, multumque rotæ sparsere cruoris.
Occurrit pro fratre Mimas, Lemnumque calentem
Cum lare Vulcani spumantibus eruit undis;
Et prope torsisset, si non Mavortia cuspis
Ante revelato cerebrum fudisset ab ore.
Ille viro toto moriens, serpentibus imis
Vivit adhuc stridore ferox, et parte rebelli
Victorem post fata petit. Tritonia virgo
Prosilit, ostendens rutila cum Gorgone pectus,
Adspectu contenta suo, non utitur hasta:

monstrosisque membris horribilis. Ed.

81. *Duplex anguis*, pro duobus pedibus, *connectitur ilibus semiferi* Gigantis. *Ilia semifera* non videntur dici, sed *semifer* est totus Gigas, Pelorus, quod ipsum nomen monstrum et prodigium notat, et datum uni de promontoriis tribus magnis Siciliæ. Cui hoc epitheton non minus quam Centauris, quorum pæne proprium est, convenit.

82. *Ternas animas* habere dicas Pelorum, unam humanam superum corpus ad ilia usque animantem, duas serpentinas, quibus vivant duo qui pro pedibus sunt serpentes.

85. Hunc locum expressit Sidon. Apollin. Carm. XV, 25. Sed ponamus aliquot versus:

Hic rotat excussum vibrans in sidera Pindum
Enceladus; rapido fit missilis Ossa Typhœo,
Porphyrion Pangæa rapit, Rhodopenque Adamastor
Strymonio cum fonte levat, veniensque superne
Intorto calidum restinguit flumine fulmen:
Hic Pallas Pallanta petit, cui Gorgone visa
Invenit solidum jam lancea tarda cadaver:
Hic Lemnum pro fratre Mimas contra ægida torquet,
Impulsumque quatit jaculabilis insula cælum:
Plurimus hic Briareus populoso corpore pugnat,
Cognatam portans aciem, cui vertice ab uno
Cernas ramosis palmas fruticare lacertis.

86. Bene factum, quod domi non fuit Vulcanus, periculum alias subiturus illi non dissimile, quum de cælo dejectus est, Il. α, 591, ubi illum Jupiter iratus Ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο, *Correptum pede dejecit de limine Olympi.*

89. *Serpentibus imis;* Gigantes habebant inferiores corporis partes anguineas; unde et dicuntur a Græcis δρακοντόποδες, *anguipedes*, vel ob invisam hominibus formam, vel quod nihil rectum agerent. Per hos intelliguntur seditiosi, impii, sacrilegi, vel tyranni, vel venti, vel denique turris Babel insani molitores. Ed.

93. *Adspectu* hic capiendum passive, ut loquuntur grammatici. Non est mortiferum, si quem Minerva adspexit, non illa fascinat

Nam satis est vidisse semel; primumque furentem
Longius in faciem saxi Pallanta reformat.
Ille, procul subitis fixus sine vulnere nodis,
Ut se letifero sensit durescere visu
(Et steterat jam pæne lapis), « Quo vertimur? inquit,
Quæ serpit per membra silex? qui torpor inertem
Marmorea me peste ligat? » Vix pauca locutus,
Quod timuit, jam totus erat, sævusque Damastor,
Ad depellendos jaculum dum quæreret hostes,
Germani rigidum misit pro rupe cadaver.
  Hic vero interitum fratris miratus Echion,
Inscius auctorem dum vult tentare nocendo,
Te, Dea, respexit, solam quam cernere nulli
Bis licuit: meruit sublata audacia pœnas,
Et didicit cum morte Deam. Sed turbidus ira
Palleneus, oculis adversa ruentibus atrox,

vel interficit quemquam suorum oculorum conjectu : sed obrigescunt et in saxum mutantur, qui Medusæ, Gorgonum unius, caput, quod pectori præfixum fert Pallas, adspiciunt. Ergo debebat ex grammaticorum decreto dicere Poeta *Adspectu contenta sui*. Sed jam ostendit Vossius, de Constr. c. LVII, etiam possessivo pronomine in tali re locum esse. Sed et illud *satis est vidisse semel* ita intelligendum, satis est ad perniciem Gigantis, si ille viderit, adspexerit semel Gorgona. Hæc ita se habere, tum reliqua Medusæ fabula docet, tum collatus cum h. l. v. 106, 113.

94. *Furentem longius* interpretor, longius progressum in furore, non subsistentem intra primum conatum, Pallanta.

96. *Nodi* sunt partes induratæ, quæ quum et ipsæ moveri non possint, et vicinarum motum impediunt.

101. *Damastor*, Gigas, ἀπὸ τοῦ δαμᾷν, *domare*.

103. Felix phantasia. Quærit telum Damastor, saxum ingens, rupem, montem adeo. Quum nihil offerretur commodius, ipsum saxum, in quod mutatus fuerat Pallas, arripit.

104. *Echion*, Gigas quoque ob serpentes annexos, ἔχις, ἔχιος, *vipera*.

107. *Sublata* audacia, pro *elata*, ut Ter. Hec. III, 5, 56, *Sublati animi sunt*.

108. *Discimus* quidquid primum experimur. Simul et eodem actu expertus est, quid posset sua cum Gorgone Minerva, et quid esset mori.

109. *Palleneus;* forsan ἀπὸ τῆς πάλης, *a lucta*. — *Tuentibus*, vulg. *ruentibus* ab Heinsio recepimus.

Ingreditur, cæcasque manus in Pallada tendit.
Hunc mucrone ferit Dea cominus : ac simul angues
Gorgoneo riguere gelu, corpusque per unum
Pars moritur ferro ; partes periere videndo.
Ecce autem medium spiris dilapsus in æquor
Porphyrion trepidam conatur rumpere Delon,
Scilicet ad superos ut torqueat improbus axes.
Horruit Ægæus ; stagnantibus exsilit antris
Longævo cum patre Thetis, desertaque mansit
Regia Neptuni, famulis veneranda profundis.
Exclamant placidæ Cynthi de vertice Nymphæ,

110. *Cæcæ manus*, quæ non a consilio reguntur, sed a furioso jactantur impetu. — Quum bene multi, nec sane dedignandi, codices *tuentibus* in superiori versu servent, et *aversa* unus exhibeat, nonne ita intelligi posset distichon totum: interemptos fratres quoquo modo ulcisci furit Palleneus, *turbidus ira*; itaque aversis oculis ingreditur, tenditque in Pallada manus *cæcas*, quæ non habent oculos, nilque ideo metuunt Gorgonem invadere. Et hanc pæne confirmat interpretationem sequens illud, *et simul angues Gorgoneo riguere gelu*. Videant peritiores; sed prorsus absurdum, Palladi mucrone esse opus ad Palleneum occidendum, quum ille *apertissimis* oculis ruens adversus ægida, primo statim visu necari debuerit. Ed.

114. *Spiræ* sunt volumina et curvaturæ draconum, quas formando moventur et locum mutant; *progredi* enim proprie dici non possunt. Sic XXXIII, 185.

115. *Delon* insulam eo facilius se putat a radicibus suis se revulsurum, quia non pridem ex immobili et fluctuante Asterie, quo commodius puerperium Latonæ exciperet, stabilita et fundo continens facta erat. Ejus rei conscientia *trepida* est Delos, et clamat, *En iterum convulsa feror*. Vid. Callim. in Delum v. 51.

117. *Ægeus*, Neptuni filius, pater Thesei, a quo *Ægeum* mare dictum est. Hic perturbatus a motu Deli. *Thetidis pater* Nereus, Oceani filius. *Famuli profundi* Neptuni, Tritones et æquorei Dii alii. *Cynthus* Deli mons, cui *Nymphæ* tribuuntur, Dianæ comites venatricis, quod generale nomen etiam Oreadas, Dryadas complectitur. Hæ antiquiores Apollinem etiam venari docuerant, quin Latonæ ministraverant parturienti Apollinem et Dianam, *lumina* eosdem *cæli*, Solem ac Lunam, etc.

120. Vulg. *placido cunctæ de vertice Nymphæ;* alii, *placidæ cuncto;* unus, *placidæ cunctæ;* lege, *placidæ Cynthi* cum duobus optimis Ambrosianis, et Rhemensi libro. Heins. — *Et clamant*, Parm.

Nymphæ, quæ rudibus Phœbum docuere sagittis
Errantes agitare feras, primumque gementi
Latonæ struxere torum, quum lumina cæli
Parturiens geminis ornaret fetibus orbem.
Implorat Pæana suum conterrita Delos,
Auxiliumque rogat: « Si te gratissima fudit
In nostros Latona sinus, succurre precanti.
En iterum convulsa feror. »

RELIQUA DESIDERANTUR.

121. *Docuere; domuere* membranæ Barthii.

122. *Gemendi*, pro *gementi*, unus.

123. *Exstruxere*, Moret. pr. *limina cæli*, Put. *culmina*, cod. Ambros. *lumina cæli*, id est, ornamentum, Barthius: immo revera *lumina cæli* Phœbus et Diana; Virg. Georg. I, 5 sq. « Vos o clarissima mundi Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum. » Ed.

125. De *Pæanis* appellatione vid. ad II, 11.

126. *Gratissima* Latona, quæ adeo vult me frui munere, quod mihi tribuit, ob hospitium quo parturientem et a Junone exagitatam recepi. Hæc est materia Hymni Callimachei, quem modo laudavi. — Cætera in scriptis desiderantur; quod vulgati addunt, *succurre roganti*, ex superiori versu insulse repetitum. Ed.

XXXVIII.

ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΟΜΑΧΙΑΣ.

Κύπρις δ' οὔτε βέλος φέρεν, οὐθ' ὅπλον· ἀλλ' ἐκόμιζεν
Ἀγλαΐην· θεμένη γὰρ ἐπ' ὄμμασιν ἄγγελον αὐδὴν,
Πρῶτα μὲν ἀπλεκέας περόνῃ διεκρίνατο χαίτας,
Καὶ πλεκτὰς ἔσφιγξε πυκνῷ περιπλέγματι σειρὰς,
Στίλβεϊ δ' ὀφθαλμῶν ἐρατοὺς ὑπεγράψατο κανθούς·
Λεπτὰς εὐανέμοιο ῥαφὰς χαλάσασα χιτῶνος,
Πορφυρέων οὐ κρύπτεν ὑφ' εἵμασιν ἄνθεα μαζῶν,
Ὄμματος εἰς ἄγρην ὡπλισμένη· εἶχε γὰρ αὐτὴ
Πλέγμα κόρυν, δόρυ μαζὸν, ὀφρῦν βέλος, ἀσπίδα κάλλος,
Ὅπλα μέλη, θέλγητρον ἐν ἄλγεσιν· εἰ δέ τις αὐτῇ
Ὄμμα βάλῃ, δέδμητο.

1. Arsenius, Monembasiæ episcopus, in libro, Ἀποφθέγματα φιλοσόφων, quem inscripsit Leoni X, quemque ordine elementorum disposuit, sub ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΥ, αὔτε, quod sententiam non mutat.

2. Ἀγλαΐην. Nulla Cypridi, seu Veneri arma sunt in bello contra Gigantas suscepto; sed una hujus Deæ pulchritudo armis omnibus præstat. Quæ quidem res indicat viros quosque fortissimos, qui nulla vi, nullis armis vinci queunt, mulierum forma et illecebris fuisse superatos. — Pro αὐδὴν tenui mutatione legendum puto αὐγὴν, quod in versione expressi per *radium*.

3. Arsen. διέκρινε, male.

4. Arsen. male σειρεύς.

5. Στίλβεϊ, vel potius στίλβῃ, *nitore*, quo Venus ornavit oculos. Et forsan poeta alludit ad veterem consuetudinem mulierum, quæ olim supercilia et palpebras stibio depingebant. Testis hujusce rei Jesabel in sacra Scriptura.

XXXVIII.

HÆC AD VERBUM SIC TRANSFERAS.

CYPRIS neque telum ferebat, neque arma ; sed gerebat
Venustatem : quum enim in oculis posuisset exploratorem radium,
Primum confusas acu discriminavit comas,
Et plexiles denso circumflexu catenas constrinxit,
Ac splendore amabiles oculorum orbes fucavit :
Tum tenues fluentis suturas laxans tunicæ,
Purpurearum non celavit sub veste flores papillarum.
Oculi ad venatum *sic* armata *fuit* : habuit enim ipsa
Cincinnos galeam, hastam papillas, supercilium sagittam, clypeum pulchritudinem :
Arma membra, delinimentum in doloribus. Si quis vero illi
Oculum adjiceret, jam superatus erat.

6. Λεκτὰς in Heinsianis nihili est. Melius Barthius dedit λεπτάς. Sed χιτῶνας adhuc editum est, quum tamen adjectivum εὐανέμοιο genitivum requirat. Cæterum versus sextum et septimum licet pæne ad verbum sic numero metrico reddere :

Tum tenues laxans tunicas, ludibria ventis,
Florem purpureæ male celat veste papillæ.

7. Delevi δ' post Πορφυρέων, quod ortum puto a mala interpunctione.

8. Arsen. ὡπλισμένου, vitiose.

CL. CLAUDIANI

EPISTOLAE.*

XXXIX.

I. DEPRECATIO AD HADRIANUM PRÆFECTUM PRÆTORIO.**

ARGUMENTUM.

Iram Hadriani deprecatur Poeta, doletque nullum esse finem lacrymis; et subito mutatum odio favorem, auditis invidiæ rumoribus; 1—5. Neque negat se peccasse, dolore æstuque raptum juvenili; sed humana Superos nunquam tetigere convicia; 6—10. Jam pœna excessit modum; jacenti et crimina confesso par-

* Quo magis ad pedestrem et humanum sermonem, ac quotidianum, demissa esse debet epistola, eo magis ætatem illam et ingruentem barbariei tumorem frigidum, quem illi sublimitatem, pulchritudinem certe, interpretabantur, resipit. Igitur quum hic examinare singula ac reprehendere nec vacet nec libeat, illud certe admonendi videntur lectorum quidam, ne ex harum, quæ sequuntur, scriptionum stylo totum Claudianum judicent; alii, ne, quia superiora egregie plerumque et optimorum exemplo dicta sunt, ideo hæc etiam simpliciter probari debere putent: sed utrique meminerint, prosam prius corruptam esse orationem, quam poesin, tenue illud et nuditate sua amabile genus, quam ornatum et magnificum. Quod diximus, in hac epistola non ita animadvertitur propter affectus vehementiam, et in altera propter splendorem personæ, in tertia eo magis offendit.

** Hadrianum Magistrum officiorum sub Honorio intra A. D. 397 et 405 habet Prosopographia Cod. Theod. Gothofrediana; Præfectum autem Prætorio intra A. 412 et 416. Si duo sint homines, ad priorem potius referenda videtur epistola,

cendum; si quidem Hectoris manibus Achilles ignovit; Orestes placavit Furias; Darium Alexander gemuit occisum, et captivum regno vastiore Porum donavit: hunc certe Hadrianus dignus imitari; 11—20. Inde calamitatem suam fusius evolvit Poeta, gratiam amissam; feralem ingruere egestatem; amicos, vel exsules, vel inter supplicia cæsos; et rogat quæ sæva adhuc maneant pericula; et quid tanta dignetur mole obruere clientem: numquam enim Æolus se in brevibus probat antris; nec Boreas in colle desævit, sed Alpes et Rhodopen quatit; fulmenque ignoscit salictis, dum quercus et ornos ferit; 21—40. Hoc pro ture et supplicibus ramis datur carmen: suorum misereatur, jubeatque vitam cum fama reverti; et qua dejecerat, eadem fortunam relevet manu, Achilleæ instar cuspidis; 41—49. Sin autem neque precibus, neque lacrymis flectatur, eripiat cingula et militiam; sodalis comitem pellat: insignem scilicet de vate misero triumphum! Audiat hoc communis patria Ægyptus, et Nilus poetæ sui fatum ripis gemat numerosis; 50—58.

Usque adeone tuæ producitur impetus iræ?
Nullus tot finis lacrymis? subitisne favorem
Permutas odiis? quo mens ignara nocendi,
Quo sensus abiere pii? tantumne licebit
Invidiæ? tantum strepitus valuere maligni?
Me dolor incautum, me lubrica duxerit ætas,

quæ a juvene Claudiano scripta intelligitur ex v. 6. Videtur autem carminibus læsisse patronum ante suum, et forte habemus illud, quod quis vocet corpus delicti, Epigr. XXX s. n. 80; quod jam suspicatus est Barthius. Cf. dicenda ad v. 51.

3. *Mens ignara nocendi* pulchra *innocentiæ* descriptio, non stuporis.

4. *Sensus pii*, animus mitis, qui dicebatur esse in Hadriano.

5. *Strepitus* duo, credo, significat, tumultuosos plurium sermones, et confusos, quibus inimici deferebant Poetam apud Hadrianum.

6. Hæc descriptio criminis Poetæ, collata cum v. 53, ubi se tanquam vatem peccasse innuit, firmat opinionem modo propositam, de causa irarum Hadriani. Conjunctivi illi *dixerit*, *impulerit*, *egerit*, sunt non plane quidem confitentis, nec ta-

Me tumor impulerit, me devius egerit ardor :
Te tamen haud decuit paribus concurrere telis.
Humanæ Superos numquam tetigere querelæ,
Nec vaga securum penetrant convicia cælum.
  Excessit jam pœna modum : concede jacenti.
En adsum ; veniam confessus crimina posco.
Manibus Hectoreis atrox ignovit Achilles ;
Ultrices Furias matris placavit Orestes ;
Reddidit Alcides Priamo, quas ceperat, arces :
Pellæum juvenem regum flexere ruinæ ;
Et Darium famulis manibus doluisse peremptum
Fertur, et ingenti solatus fata sepulcro :
Tradita captivo spatiosior India Poro.
Conditor hic patriæ; sic hostibus ille pepercit.

men valde repugnantis, aut negare crimen sustinentis.

7. *Tumorem* et *tumidum* de ira Noster usurpat etiam alias, V. G. V, 117.

8. Similis deprecatio illi Thaidis expostulationi apud Ter. Eun. V, II, 26. « Nam si ego digna hac contumelia sum maxime; at tu indignus, qui faceres, tamen. »

9. *Querelæ* hic non sunt lamentantium et de sorte sua querentium, sed accusantium, ut quum in laude conjugum ponitur in sepulchrali monumento, *sine querela* eos vixisse.

10. *Vaga convicia*, quæ nihil certi et definiti criminis habent : *securum cælum* quod neque curat neque metuit injurias.

13. Cadaver Hectoris intelligit, quod raptare circa mœnia Trojæ rogatus a Priamo desiit Achilles. Hos *Manes* vocat etiam Plinius, XI, 37, s. 54, « Pleræque alitum e Manibus hominum oculos potissimum appetunt. » Sic XLIV, 72.

14. *Furias* interfectæ a se, patris Agamemnonis ulciscendi causa, *matris* Clytæmnestræ, placavit tandem Orestes : quod est argumentum fabulæ Æschyli, Eumenidum, quo nomine placatas sibi Erinnyas ille appellavit.

15. Priamum ipsum sorori Hesionæ condonatum alii narrant. Vid. Apollod. Bibl. II, 4, 9, p. 113, et II, 6, 4, p. 127.

16. *Pellæus juvenis* Alexander M. est. Vid. ad VIII, 374.

17. Bessum, Darii domini sui interfectorem, crudeliter necari jussit Alexander apud Curt. VII, 5, 40; ipsum Darium regio apparatu sepeliri, Justin. XI, extr.

19. *Porum* post victoriam Alexander *donavit ampliore regno, quam tenuerat*, Curt. VIII, 14, 45.

20. *Conditor* fuit Alexander *patriæ* communis Hadriani et Clau-

Hunc virtus tua digna sequi : quemcumque Deorum
Læsimus, insultet jugulo, pascatque furorem.
Gratia diffluxit ; sequitur feralis egestas ;
Desolata domus ; caris spoliamur amicis :
Hunc tormenta necant ; hic undique truditur exsul.
Quid superest damnis? quæ sæva pericula restant?
Emollit rabiem prædæ mortisque facultas :
Prætereunt subjecta feræ, torvique leones,
Quæ stravisse calent, eadem prostrata relinquunt :
Nec nisi bellantis gaudet cervice juvenci
Nobiliore fames. Secuit nascentia fata
Livor, et ingesto turbavit gaudia luctu.

diani. Hinc v. 55, *commune solum Pharos* : et *Pharii* nomine designarat Hadrianum, n. 80.

21. In Deos se nihil peccasse confirmat : nisi tamen Augustam familiam intelligit, in quam proprie committi majestatis crimen, in qua lædi majestas potuit.

23. Miseriam describit, in quam Hadriani ipsum iræ conjecerint. Videtur autem crimen majestatis conflatum Claudiano ; arrepti familiares et amici. Potuisse ea tempestate crimen hoc nasci ex offensione Magistri Officiorum, luculenter apparet ex constitutione Arcadii et Honorii, quæ habetur l. III C. Theod. ad L. Corn. de Sicariis et doctissimo ad eam commentario Jac. Gothofredi, præsertim § VII, p. 104, ad verba legis, « Quisquis.... scelestam inierit factionem..... de satellitibus, consciis ac ministris ». Dixit delator, « Acerbe ludit Poeta in Magistrum Officiorum inter sodales : ergo conjuravit cum illis ». Sunt hic, nisi fallor, omnia hujus rei phænomena. Cæterum *diffluxit* placet, ut exprimatur illa dispersio et dissipatio amicorum, de qua Hor. Carm. I, xxxv, 26 : « Diffugiunt cadis Cum fæce siccatis amici. » Nempe *gratiæ* nomine intelligitur multitudo hominum bene cupientium, quam qui habent dicuntur *gratiosi*.—*Feralis egestas*, quam omnes fugiunt, ut quiddam funestum et ferale, instar cadaveris.

27. Vult in pudorem dare Hadrianum, ne crudelior esse velit bestiis. *Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni*. Credo hoc Nasoni, Trist. III, v, 33, nisi leo esuriat. Cæterum ita ordinari possunt pro nostræ linguæ ingenio explicarique verba : Facultas prædæ possidendæ, et inferendæ mortis, emollit rabiem seu rabiosam cupiditatem utriusque rei. Additur ἐπεξήγησις, *Prætereunt*, etc.

31. *Nascentia fata*, incipientem felicitatem a gratia Hadriani, antea patroni, significant.

32. *Livor*; invidiæ est rumpere fila nascentia vitæ, seu fati melioris cujusdam juvenis : et fortitu-

Jamjam suppliciis fessos, humilesque, serenus
Respice: quid tanta dignaris mole clientem?
In brevibus numquam sese probat Æolus antris;
Nec capit angustus Boreæ certamina collis:
Alpes ille quatit, Rhodopeia culmina lassat.
Incubuit numquam cælestis flamma salictis,
Nec parvi frutices iram meruere Tonantis:
Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.
Hoc pro supplicibus ramis, pro fronde Minervæ,
Hoc carmen pro ture damus: miserere tuorum.
Me, precor, heu, me redde mihi! gravibusque medere
Vulneribus, vitamque jube famamque reverti.
Quæ per te cecidit, per te fortuna resurgat.
Sanus Achillea remeavit Telephus hasta;

dinis est, «Parcere subjectis, etc.»

33. *Serenus*; ut Sol, post disjectas tenebras, serenus est; sic tu, pulsa furoris nube, serenus esto mihi, et me sereno vultu et æquis oculis adspice.

34. *Molem* dicit omnem vim et auctoritatem viri in magna dignitate, qualis est illa Magistri Officiorum, constituti. In *clientis* nomine et humilitatis quædam notio inest, et necessitudinis ejus, quæ potius servare illum ac liberare malo suadeat, quam opprimere.

41. *Supplices rami*, εἰρεσιώνη, baculus vel surculus, foliis mollibus, vel lana adeo, obvolutus: talis est *frons Minervæ*, olivæ ramus, quem supplices præferunt et ostendunt, quo indicant, se lædendi omnem animum abjecisse. Hinc *pacales oleæ* Ovid. Met. VI, 101; et ex Ponto, I, 1, 31: «Adjuvat in bello pacatæ ramus olivæ.»

42. *Pro ture*, quo etiam parvo placantur ipsi Dii. Pronomine *tuorum* apertius hoc indicat, quod clientis nomine illum innuisse modo monebam. Qui se dedit victori, jam victoris est: hujus deinde interest servare dedititium.

43. *Me redde mihi*, h. e. conditionem meam priorem, ut quasi postliminio sim, qui ante iras tuas fueram. Formula optimis usurpata, etiam Tullio.

44. *Vitam* dicit ut optimi quique, Terentius, Cicero, de vita tranquilla et honesta: quod *famam* reverti jubere vult Hadrianum, jam decretum interpositum fuisse videtur, a quo infamia quadam pulsaretur Poeta: infamia proprie dicta notatum non fuisse, apparet ex v. 51. Videtur in sodalis vel amici (v. 24) pœna ipse *ambustus*, ut loquuntur de talis periculi societate. Vid. v. 52.

46. *Achillea hasta; Achilleis hastis*, Med. sec. *herbis* quatuor Vatt. Pal. Rott. Oisel. Heinsius adscripserat Passerat. in Propert. p. 262, et

Cujus pertulerat vires, et sensit in uno
Letalem placidamque manum: medicina per hostem
Contigit, et pepulit, quos fecerat ipse, dolores.
Quod si nec precibus, fletu nec frangeris ullo,
Eripe calcatis non prospera cingula Musis;
Eripe militiam; comitem me pelle sodalis.
Scilicet insignes de paupere vate triumphos!

Columnn. in Enn. p. 415. — *Telephus* ille Mysiæ rex, supplex Achilli, a quo vulneratus fuerat, vel *hasta* admota, ejusve rubigine (unde derivant curationes quas vocant sympatheticas), vel *herbarum* ope, quarum vim a Chirone didicerat, curatus est. Vid. Passerat. et Brouckh. ad Prop. II, 1, 65; Salvagn. in Ovid. Ibin, 257; Munck. et Staver. ad Hygin. fab. 101. Itaque ex Mythologis edisci non potest, *Achilleane hasta*, an *Achilleis herbis* hic præferendum sit. Utitur Noster iisdem placatæ magnorum heroum iræ exemplis, quibus Horatius in Canidia sua, Epod. XVII: quæ forte res induxit Cluverium, ut putaret, hic etiam illudi tantum Hadriano a Poeta, qui jam tum Stilichonis clypeo tutus fuerit. Quod si ita est, quod tamen non simpliciter ausim adfirmare, profunda sane hæc ironia fuerit.

50. *Frangeris; moveris*, Pal. duo Med. *flecteris*, multi; mallet Heinsius, *vinceris*; sed nostro favent tum librorum auctoritas, tum plurima optimorum exempla; sic Tibull. I, VIII, « Desistas lacrymare, puer, non frangitur illa »; Propert. II, XVIII, « Frangitur in tacita sæpe puella viro »; idem XXVIII, « Frangitur et Juno, si qua puella perit »; Cicero in Bruto, « injuria accepta, fregit tamen C. Gracchum patientia Octavius ». Ed.

51. *Calcatas Musas* intelligit Poeta, nisi fallor, amicum, de quo v. 24, propter versus punitum vel suos, vel Claudiani. Huic nostro venia data quamcunque ob causam: sed malle se dicit, vel simulat certe, cum amico exsulare. Negat *cingula*, h. e. munera et honores militiæ (vid. ad XX, 321), sive ea aulica sit, sive armata, Musis, earumque cultoribus esse *prospera*. Hac ipsa vero petitione illud forte agit, ut revocationem amici extorqueat, ut Senatus Romanus quum in carcerem comitatur Catonem, invidiam fecit Cæsari apud Gell. IV, 10. Huc pertinet illa ironia, v. 53 et 54, similis illi Virgilianæ Junonis ad Venerem, Æn. IV, 93: « Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis, Tuque puerque tuus! magnum et memorabile nomen, etc. » Et sunt sane hæc ultima carminis ita comparata, ut non humilem deprecationem, sed expostulationem viri fortis, sapiant. — *Cingula*; eripe mihi balteum, et omnia privilegia militaria. Cingulo autem quibusdam cærimoniis adhibitis nobiles ornari consuerant. De quo videndus omnino Casaubonus ad Hist. Aug. p. 210, et Salmasius, p. 295. Ed.

Scilicet egregiis ornabere victor opimis!
Irruat in miseros cognata potentia cives!
Audiat hoc commune solum, longeque carinis
Nota Pharos, flentemque attollens gurgite vultum
Nostra gemat Nilus numerosis funera ripis.

54. *Scilicet*, verbum ironiæ accommodatum. Virg. Æn. IV, 379: « Scilicet is Superis labor est! »

55. Hinc colligas cognatum fuisse Hadriano Claudianum, et hinc forte ei plus indultum; hinc etiam natam vel fiduciam vel audaciam liberius cum viro agendi. Alexandrinum quidem utrumque fuisse, jam indicatum ad v. 20. — Cognationem ego tantum ad patriæ communitatem refero: potestas ejusdem gentis et ejusdem, ut ita dicam, cognationis, scilicet Alexandrinæ, insectetur suos cives, irruat in suos cives. Ed.

58. *Numerosæ Nili ripæ* propter *septemplicis ostia Nili*.

XL.

II. AD SERENAM. *

ARGUMENTUM.

Quum Orphei in Thracia nuptiæ celebrarentur, dona suo vati facere decreverunt feræ et volucres; itaque præbuerunt lynces crystalla Caucasea, gryphes aurum Hyperboreum, columbæ rosas furtim in prato Veneris lectas; 1—10. Cycnus quoque a Pado electra adtulit, raraque cinnama extremo Phœnix ab Oriente; nec fuit ulla avium pecudumve, quæ meritæ lyræ munus negaret connubiale; 11—18. Tunc suam Calliopea ornavit nurum opibus Heliconis, ipsam ausa Junonem ad nuptias nati rogare; nec Deorum regina sprevit, ducta vel honore matris, vel pii favore vatis; cui enim sæpe Dea celebrata fuerat ad aras, dictusque Jupiter Titanum victor: ideo conjugium adventu dignata, sacra addidit munera, quæ solos fas habere Deos; 19—32. Quæ vero Orphei fuit Juno, ea esse poterit Serena Claudiano; nimirum Juno astra, terras mariaque Serena regit. Nec Poeta, quum virginem peteret nubendam, promisit se omni divitiarum genere abundantem; sat fuit jussum a Serena conjugium, statimque inflexit soceros tanti majestas nominis; 33—46. Optat tandem, ut sibi contingat diem celebrare felicem sub reginæ oculis, ad Stilichonis castra, soliumque Honorii; nempe illum jungeret purpureus auspex, et dextra daret pronuba uxorem, quam ante literis puellam obtinuit: sed quoniam voto huic invidet mare, orat, ut saltem faveat absens, reditumque annuat secundum, jubeatque lenibus placari ventis æquora, ut illi canant Pierides vota pro servato debita cliente; 47—62.

ORPHEA quum primæ sociarent lumina tædæ,

* Serenæ Stilichonis uxori, de qua n. 29 gratias agit, quod proxenetria sibi et conciliatrix locupletis, ut videtur, sponsæ esse voluerit: quumque ob mare interjectum præsens auspicium facere nuptiis non possit, rogat, ut absens faveat.

1. *Prima tæda* (pro qua exemplo optimorum dicit *lumina tædæ*)

Ruraque compleret Thracia festus Hymen;
Certavere feræ, picturatæque volucres,
Dona suo vati quæ potiora darent.
Quippe antri memores, cautes ubi sæpe sonoræ
Præbuerant dulci mira theatra lyræ,
Caucaseo crystalla ferunt de vertice lynces,
Gryphes Hyperborei pondera fulva soli.
Furatæ Veneris prato per inane columbæ
Florea connexis serta tulere rosis:
Fractaque nobilium ramis electra sororum
Cycnus oloriferi vexit ab amne Padi;
Et Nilo Pygmæa grues post bella remenso

est nuptialis. Est enim altera quoque funebris. Cornelia Lepidi apud Prop. IV, 11, 46, *Viximus insignes inter utramque facem*, a nuptiis ad mortem. Illa primæ tædæ lumina sociarunt Orphea Eurydicæ. — *Omissa tædæ*, Heinsius, Advers. I, 9, p. 93.

2. *Thraciam*, Orphei patriam et theatrum, complevit Hymen, i. e. apparatus, solemnitas, clamor nuptialis.

3. Habemus hic munuscula nuptialia a clientibus collata, ut Ter. Phorm. I, 1, 5, « Herilem filium ejus duxisse audio uxorem, ei; credo, munus hoc conraditur. » *Vectigal connubiale*, lepide vocat Noster infra v. 18.

4. *Suo vati;* quippe Orpheus delectatus fuerat silvis, in quibus feras rupesque traxisse dicitur, quod homines a ferino victu deterruerit, vel quod ex visceribus ferarum futura prædixerit.

7. A Caucasi frigoribus lyncas venire facit, credo, ob eam rationem quam Plinii verbis ponemus, VIII, 38: « Lyncum humor (*urina*) glaciatur..... in gemmas..... lyncurium vocatas. » Tale quid quum illius memoriæ observaretur, admiscuisse videtur illud de crystallo, de quo idem Plin. XXXVII, 2, quum indicasset crystallum fieri « gelu vehementiore concreto, *addit*, non alibi certe reperitur, quam ubi maxime hibernæ nives rigent: glaciemque esse certum est, unde et nomen Græci dedere. »

8. De gryphibus aliquid dictum ad II, 8, 20, *Aurum.... a gryphibus apud Scythas* (hi sunt hyperborei) *erutum*. Plin. XXXIII, 4.

9. *Per inane*, per aera volantes.

11. *Electra*, *sorores* Phaethontis, *Cycni*, *Padus* ejusdem fabulæ partes; quam, si opus sit, facile est repetere ex Ovid. Metam. II, 340; vel, ne longe abeat, hic ad XXVIII, 165.

13. *Pygmæorum* cum *Gruibus* pugna jam Homerica fabula est, Ιλ. γ, 6, ubi vet. Scholiastes Pygmæos collocat εἰς τὰ ἀνωτάτω μέρη τῆς Αἰγυπτιακῆς γῆς, πλησίον τοῦ

Ore legunt Rubri germina cara maris.
Venit et extremo Phœnix longævus ab Euro,
 Apportans unco cinnama rara pede.
Nulla avium pecudumque fuit, quæ ferre negaret
 Vectigal meritæ connubiale lyræ.
Tunc opibus, totoque Heliconis sedula regno
 Ornabat propriam Calliopea nurum;
Ipsam præterea dominam stellantis Olympi
 Ad nati thalamos ausa rogare parens.
Nec sprevit regina Deûm, vel matris honore,
 Vel justo vatis ducta favore pii;
Qui sibi carminibus toties lustraverat aras,
 Junonis blanda numina voce canens,
Præliaque altisoni referens Phlegræa mariti,
 Titanum fractas Enceladique minas.
Ilicet, adventu noctem dignata jugalem,
 Addidit augendis munera sacra toris;

Ὠκεανοῦ, in Ægypto superiore, ad mare Rubrum, quod margaritas gignit.

14. *Rubri maris;* sæpius prædicat gemmas maris Rubri.

15. De Phœnice fusius ad carmen XLIV, vid. tamen XXII, 420.

18. *Vectigal;* quasi donum debitum ei, qui de feris omnibus tam bene meritus sit. Ed.

20. *Calliopea*, Καλλιόπεια, forma Græcis et Latinis non minus usitata, quam altera *Calliope*, Καλλιόπη. Hanc vero matrem Orpheo videntur assignasse, propter prærogativam, quam huic Musæ tribuit Hesiodus Theog. 79, προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων, deinde regibus illam dat comitem.

25. Est hodie inter Orphicos Hymnus Junonis, ubi sub illius nomine vis aeris et commoda, quæ inde nascuntur animantibus, suavissime describuntur.

27. De *Phlegræis* Gigantum præliis vid. ad XXXVII, 20. *Enceladum* esse unum Titanum, notum est. Illa copula eam vim habet, ac si dixisset, *et præsertim*. *Enceladi* inter Orphei argumenta fuisse etiam Gigantomachian, indicatur Argon. 12 et 427, ubi ipse dicit se cecinisse Γιγάντων ἔργ' ἀΐδηλα.

29. *Ilicet* ultimum actum vel gradum negotii alicujus significat, post quem *ire licet*. Sic modo interpretor Plaut. Epid. V, 2, 19, *Illicet: vadimonium ultro mihi hic facit.* Idem fere significat, ac si diceres, Quid pluribus opus est? quid quæris? Gallus diceret, *Enfin.*

30. *Augere*, ut *mactare*, verbum

Munera mortales non admittentia cultus,
Munera, quæ solos fas habuisse deos.
Sed quod Threicio Juno placabilis Orphei,
Hoc poteris votis esse, Serena, meis.
Illius exspectent famulantia sidera nutum;
Sub pedibus regitur terra fretumque tuis.
Non ego, quum peterem solemni more procorum,
Promisi gregibus pascua plena meis;
Nec quod mille mihi lateant sub palmite colles,
Fluctuet et glauca pinguis oliva coma;
Nec quod nostra Ceres numerosa falce laboret,
Aurat æque ferant culmina celsa trabes.

in honore etiam deorum usurpatum, hic velut descendit. Dum munere honorat torum, simul auget felicitatem.

31. *Munera*, quibus nemo mortalis colere alium potest.

33. *Juno;* quod Juno fuit Orpheo, id esse potest Serena Claudiano: ambæ simul comparantur; Junonem veneratur cælum, terra Serenam. —*Orphei* dativus græcus; Ὀρφεὺς, Ὀρφέος, Ὀρφεῖ: alioqui Latini dicerent, *Orpheo*.

35. Splendida adulatio, ut illa Virgiliana *Divisum imperium cum Jove Cæsar habet:* vel Hor. Od. III, V, 1, *Cælo tonantem credidimus Jovem Regnare: præsens divus habebitur Augustus.*

36. Debent hæc eo scripta tempore esse, quo in fastigio fuit Serenæ et Stilichonis conjugis ejus potentia, paulo post Theodosii mortem, quum tutor vel utriusque, vel Occidentis certe sive Honoriani imperii ille esset, quum jam gener Serenæ esset Honorius, ut apparet ex v. 50. Non solo autem conjugii nomine ut *reginæ* adulatur Serenæ, sed propter cognationem atque adoptionem Theodosii patrui sui. Ceterum terrarum et maris quoddam imperium assignat Serenæ antiqua in imperatoriam familiam adulatione. Cf. v. 59.

38. *Gregibus;* « Mille meæ... errant in montibus agnæ », Virg. Ecl. II, 21.

39. Hic usus particulæ *quod* post *promisi*, in hujus ætatis scriptoribus notandus, non imitandus.

40. *Glauca* pæne perpetuum oleæ et olivæ epitheton apud Nostrum, ut XX, 271; XXII, 278; forte nec sine respectu ad ipsam Minervam glaucam.

41. Dat igitur ipsi *Cereri falcem*, qua fruges quas produxit resecet: quod gestamen illius in antiquo monumento nondum observavi. — *Laboret* hic non morbum aut fatigationem, sed opus simpliciter significat.

42. Aurum, in externa etiam domuum facie, tum in utraque Roma, veteri et nova, in usu fuisse constat. Inde *aurea Roma* V. G. XII, 19.

Suffecit mandasse Deam : tua litera nobis
Et pecus, et segetes, et domus ampla, fuit.
Inflexit soceros, et majestate petendi
Texit pauperiem nominis umbra tui.
Quid non perficeret scribentis voce Serenæ
Vel genius regni, vel pietatis amor?
Atque utinam sub luce tui contingeret oris,
Conjugis et castris, et solio generi,
Optatum celebrare diem! me jungeret auspex
Purpura; me sancto cingeret aula choro!
Et, mihi quam scriptis desponderat ante, puellam
Conjugiis eadem pronuba dextra daret!

43. Commendavit igitur Serena literis Claudianum puellæ et soceris.

45. *Soceros*, socerum et socrum simul intellige, ut apud Virgil. Andromache Astyanacta « ferre incomitata solebat Ad soceros, » Æn. II, 456 sq.

48. Duas impetrandi rationes tribuit literis Serenæ: unam, quod ipsa, animus ipsius, *regni genius* videri potest, ut quidquid vult ipsa, illud Rex s. Imperator velle videatur : alteram, quod ipsa *Pietas Augusta potest videri*; cui quis non tribuat quidquid est in potestate? Esse in titulis Imperatorum hujus ævi Pietatem, ut dicatur quemadmodum *Tranquillitas*, *Clementia*, *Mansuetudo*, sic etiam *Pietas tua*, notum est. Vid. Spanh. de Pr. et usu num. XV, 6, 1. *Pietas* principum est amor illorum in cives, qui hunc amorem vicissim amant.

50. *Conjux* Serenæ Stilicho præfectus Prætorii erat, h. e. *castrorum* militum Prætorianorum : *gener* Serenæ Honorius.

51. Præsentiam familiæ Augustæ snis in nuptiis sperare audet, quæ *auspicum* munere fungeretur, h. e. sacram et religiosam et boni ominis auctoritatem illis accommodaret, auspicatasque adeo redderet nuptias. Vid. Cic. de Div. I, c. 16: « Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, ne privatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui re omissa nomen tantum tenent. » *Dotem* præsertim *inter auspices consignatam*, docent illæ inauspicatissimæ et obscœni ominis inter Silium et Messalinam nuptiæ apud Sueton. Claud. XXVI et XXIX : unde obiter apparet quam antiquus sit ille ritus hodieque vigens in Gallia, quum reges adhibentur signandis nuptiarum et dotalibus tabulis.

54. *Pronubæ* nomen eo magis hic decet, eo minus defugiendum Serenæ, quod inter solemnes Junonis appellationes est, ut Æn. IV, 166; *cui vincla jugalia curæ*, ibid. v. 59. *Dextra* ipsius Junonis epitheton faventis, et adspirantis fe-

Nunc medium quoniam votis majoribus æquor
Invidet, et Libycæ dissidet ora plagæ;
Saltem absens, Regina, fave, reditusque secundos
Annue sidereo læta supercilio.
Terrarum tu pande vias; tu mitibus Euris
Æquora pacari prosperiora jube;
Ut tibi Pierides, doctumque fluens Aganippe,
Debita servato vota cliente canant.

licitatem. — *Conjugis ejusdem*, Vat. tert. Rott. *Conjugis hanc eadem*, Ambr. tert. Buslid. unde *Conjugio hanc eadem*, legit Heinsius; idem pro *dextra*, *tæda* conjiciebat.

58. Hic plane Serenam Jovi Homerico comparat, vel certe Horatiano, Carm. III, 1, 8, *Cuncta supercilio moventi.*

59. Fecerat Serenam terræ marisque dominam, v. 36. Quod *Eurus* hic memoratur, et v. 56, *Libyca plaga*, intelligimus Alexandriæ celebratas esse nuptias.

62. *Vota*, carmina votiva, voto promissa. — *Servato; servate*, Vat. sec. *Canant; sonant*, Vat. quint. *parant*, Vat. tert. a manu pr.

XLI.

III. AD OLYBRIUM.*

ARGUMENTUM.

Rogat Poeta Olybrium, cur tamdiu ab illo nihil acceperit literarum; negatque causam moræ esse, vel in scribendo difficultatem, quum mira sit illi tum ad carmina, tum ad orationem ubertas; vel raros qui epistolam ferant nuntios, siquidem assiduo euntium pulvere turbetur via Flaminia; 1—8. Vatem ergo despicit suum Olybrius; quod si Claudiani oblitus sit, jam occidentem accipiet solem Hydaspes, surgentemque videbunt Tartessiaca litora; jam constat nullam exstitisse fidem Oresteam; 9—18. Orat tandem, ut rumpat moras, absensque crebris sodalem doceat epistolis; neque, quum dignatus sit Augustus Maroni scribere tenui, dedecus putet si Claudiano scribat ipse; 19—24.

Quid rear, affatus quod non mihi dirigis ullos,
　Nec redit alterno pollice ducta salus?
Scribendine labor? sed quæ tam prona facultas,
　Carmina seu fundis, seu Cicerona tonas?
Cedere divitiis animi fortuna fatetur,

* Olybrium consulem intelligi, quem celebrat carmine I, suadet v. 11, et societas cum Probino carm. XLII.

1. *Affatus dirigere*, hoc est, epistolam mittere, et *pollice ducere* salutem, relinquenda huic ævo. De stilo hujus epistolæ et similium scriptionum vid. ad XXXIX pr.

2. *Pollice*; manu scripta salutatio: pars pro toto; intelligit scriptam versibus epistolam, qua arte valebat Olybrius.

4. *Cicerona* græcus accusativus licenter adhibitus in nomine latino. Aliud est *Platona* et similia.

5. Etiam hoc græcanicum est, sed aureo poeta dignum, *cedere*

Et tantas oris copia vincit opes.
An rarus, qui scripta ferat? quin tempore nullo
Cessant Flaminiæ pulverulenta viæ.
Quum fluat ingenium, quum sit qui dicta reportet,
Quæ, nisi contemnor, caussa relicta tibi?
Despicis ergo tuum, si fas est credere, vatem;
Perfidus et spatio debilitatur amor?
Excidimusne tibi? lucem jam condet Hydaspes,
Et Tartessiaco, Sol, oriere vado:
Candescet Geticis Meroe conversa pruinis,
Claraque se vetito proluet Ursa mari:
Et si jam nostros fastidit Olybrius ignes,
Constat Oresteam nil valuisse fidem.
Quin, age, rumpe moras, remoraturasque, sodalem
Absens eloquio fertiliore doce.

fatetur, omisso *se*. — *Credere*, Rott. Flor. Put. *meretur*, Buslid.

8. *Via Flaminia* nunquam non pulverulenta est a viatorum et jumentorum motu. Alter ergo amicorum in aula tum fuisse videtur Mediolani vel Ravennæ, alter Romæ. Via Flaminia ab Urbe Ariminum usque pertinebat.

13. Pervertetur rerum natura: ubi nobis oritur sol, ibi occidet in posterum; ubi septemtrio nunc est, erit meridies.

14. *Tartessiaco;* Tartessus est oppidum Hispaniæ Bæticæ, prope oceanum occidentalem: inde dicitur Tartessiacus. —De *Meroe* vid. I, 135: *Solstitio Meroen, bruma tentabimus Istrum.*

18. *Constat*, et probabitur hoc exemplo, fidem amicitiæ fallere posse etiam eam, quæ sit similis illi, quam Orestes et Pylades sibi invicem præstitere, in primis in affectanda morte vicaria, quum Dianæ Tauricæ esset ab Iphigenia alteruter mactandus. Vid. Euripidis tragœdia, *Iphigenia in Tauris.*

19. *Remoraturusque*, Claver. et Heins. ex MSS. *moraturusque*, MS. *solaturusque*, *memoraturusque*, *miraturusque*, MSS. *Recreaturusque*, conj. Barth. *Resolutumque sodalem... doce*, vel *exoratusque salutem*, conj. Heinsius, vel *resalutatumque*, quod non male. *Remoraturas* audacius fictum forte verbum, sed bona tamen moneta signatum, ut *curatura*, *armatura* e. i. g. a. Voluit, credo, ludere Poeta, et indicare sic omne genus vel impedimenti vel obtentus. Cui lascivire luberet, ille posset dicere, Aufer mihi *moras* omnes et *remoras* et *remoraturas*. Certe in omni varietate lectionis nihil est, quod magis placeat. De distinctione nihil dico: eam liberam esse oportere, nemo negat.

Crebraque fecundos festinet litera cursus,
Labris atque animis insinuanda meis.
Dignatus tenui Cæsar scripsisse Maroni:
Et tibi dedecori scribere? Musa, vale.

21. *Fecundos cursus;* properet et repetat viam sæpius, adeo ut cursus ejus repetitus ac fecundus, seu potius epistola frequens proficiscatur ab ingenio fecundo.

22. *Labris insinuare* literas est osculari, quod solemus in carorum hominum epistolis vel facere, vel factum a nobis nuntiare. Cic. Fam. III, 21 pr. *Complexus sum cogitatione te absentem, epistolam vero osculatus etiam mihi ipse gratulatus sum.* De amantium nugis non opus est dicere.

23. Donatus in Vita Virgilii: *Augustus quum ... et supplicibus et minacibus per jocum literis efflagitaret, ut sibi de Æneide, ut ipsius verba sunt, vel prima carminis* Hypographa, *vel quodlibet colon mitteret,* etc. *Hypographa* vox ignorabilis. Burmannus, p. VI, n. 32, suspicatur primam ὑπογραφήν. Quid si *Hypographa* sunt primum in chartas vel ceras, aut poetæ manu aut librarii, conjecta, quos *liturarios* appellat Ausonius?

24. Magnam vim ac δριμύτητα habet hic versus, si ita, ut fecimus, distinguatur. *Et* (cum indignatione, ut εἶτα) *tibi,* Olybri, qui non minus infra Augusti fastigium resides, quam ego supra Virgilii, qualis tum erat, fortunas elatus sum, *dedecori* putas ad me *scribere?* Si ita est, si ita contemnitur poeta, *Musa* mea, *vale;* nihil mihi amplius erit cum poesi.

XLII.

IV. AD PROBINUM UT SCRIBAT.*

ARGUMENTUM.

Quærit Poeta quem habitura sint finem mutua silentia; seque timiditatis arguit, vel Probinum superbiæ; 1—4. Multi jam fluxerunt dies, moraturque æternum, dum piget se priorem scripsisse. Incipere vetat reverentia, sed amor hortatur scribere: amor vincat; ut, si quid, ait, peccasse videar, audaciæ, non ingrati animi condemner; 5—12. Tum memorat se, Graia deserta musa, latinos primum composuisse versus, Consule Probino; cui profecto posteriorem debeat felicitatem: lacessitus igitur rescribat roganti, et valeat; 13—18.

QUEM precor inter nos habitura silentia finem?
Quando dabit caras litera grata vices?
Me timidum, vel te potius dixisse superbum
Convenit? alterius crimen utrumque tenet.
Transfluxere dies, et dum scripsisse priorem
Pœnitet, æternas itur in usque moras.
Sed quid agam? cœpisse vetat reverentia vestri.

* Non dubium est, eum esse Probinum, cujus cum Olybrio fratre consulatum celebravit Noster carm. I. Conf. v. 13.

2. *Vices;* vicissitudinem gratam scribendi ac rescribendi; seu mutuum epistolarum commercium.

3. *Timidus* est inferior vel humilior, si non audet scribere amico majori: *superbiæ* imputatur, si major intermittat officium.

5. *Dies* hic indefinite ponuntur, pro longo tempore.—*Pœnitet*, pœna est, molestum est: neuter vult incipere.

7. *Vestri reverentia* de uno, de-

Hinc amor hortatur scribere; vincat amor.
Fors juvat audentes, Cei sententia vatis.
Hac duce non dubitem, te reticente, loqui:
Audax ut, siquidem penitus peccasse videbor,
Arguar, ingrati non subiturus onus.
Romanos bibimus primum te consule fontes,
Et Latiæ cessit Graia Thalia togæ;
Incipiensque tuis a fascibus omina cepi,
Fataque debebo posteriora tibi.
Ergo lacessitus tandem rescribe roganti;
Et patria florens sorte, Probine, vale.

clinantis in barbariem sæculi est: quamquam hic poterat aliquis suspicari, hoc velle Poetam, tui et tui similium reverentia, ut ipse Cicero, *vos magni oratores*, etc. De illo more plurium numero compellandi unum, nec sine solœcismo *vos adsecutum*, *vos procuraturum*, *vobis recitante*, vid. Barth. ad Rutil. itiner. I, 35. De illa ratione quantum ad principes Falster. amœnitt. philoll. P. II, p. 195.

9. Sententia nota Virg. Æneid. X, 284, *Audentes fortuna juvat*: ubi Lacerda magno numero laudat, qui similia dixerint. Sed *Chius* an *Ceus vates*, qui ejus auctor sit, nescio an ostendi possit. Homerum a quibusdam *Chium* putari, *Ceum* autem esse Simonidem, satis constat. *Prisci* facillimum est; sed lectiones facillimæ raro eædem sunt veræ. — Ἀρχὴ γὰρ τοῦ νικᾷν τὸ θαῤῥεῖν, *Initium victoriæ audacia*; Plutarch.

11. *Audax ut arguar*, h. e. licet accuser et convincar adeo audaciæ. — *Onus ingrati*, crimen grave, quo *premi* aliquis dicitur.

13. Hoc videtur dicere, se primum illud carmen in consulatum Olybrii et Probini latinum scripsisse. Alexandria græcis magis literis florebat quam latinis. Musæ *bibunt* fontes Castalios, etc.

15. *Fascibus*; quidam *fastibus*, quod dici pro *fastis*, sicut et *fastus* pro *fastos*, exemplis etiam optimorum in Thesauris nostris ostensum est.

16. *Fata posteriora*, quidquid bonæ fortunæ post consulatum illum tuum mihi evenerit, tibi, ut auctori fautorique, debebo.

18. *Sortem* intelligam locum in rep. et conditionem vivendi unamquamque: hic summam Aucheniorum gloriam, quam commendat, I, 8 sqq. Sed elegans et facilis etiam est conjectura Heinsii, *arte*, quo virtus omnis, et rerum gerendarum ratio ac prudentia, continetur.

CL. CLAUDIANI

EIDYLLIA.*

XLIV.

I. PHOENIX.**

ARGUMENTUM.

Lucus est trans Indos et Eurum, extremi Oceani aquis circumfusus, quem prima tangunt solis lumina orientis; 1—5. Hanc regionem tenet Phœnix, ales Titanius, cæteris animalibus pro æstu non adeundam, ipsique inaccessam homini; 6—10. Superis par volucer: nam sæcula vivendo æquat; neque solet epulis famem saturare, fontibusve ullis restinguere sitim; sed puriori vescitur solis calore, libatque innocuum maris vaporem; 11—16. Igneo micant jubare oculi, vultusque et apex; crura purpurea; præver-

* Quidquid significet *Eidyllii*, quasi tu *formulam* dicas, nomen, (significat autem, nisi fallor, minutum carmen, hexametrum præcipue, narrationem quamdam continens) ea quæ sub hoc titulo hic collecta habemus septem poematia, non ab auctore, ne ab antiquo quidem descriptore ita appellata deprehendimus. Barthius Epigrammatum communi titulo comprehendit, sed quædam in his Eidyllia notius esse monuit. Cæterum digna sunt ingenio Claudiani et doctrina, nec ultima, si pretium spectes, illius opusculorum.

** Hoc carmen, si cui comparare lubeat cum altero hujus tituli atque argumenti, quod Lactantii operibus subjungi solet, multam similitudinem utriusque, œconomiam eamdem, deprehendet, ut alter imitatus esse alterum videatur. Utrum alteri præferam, vix au-

tuntque Zephyros alæ variis insignes coloribus; 17—22. Hic neque fetu concepto, nec semine nascitur; sed sibi genitor prolesque est, et tot repetit vitas, quot passus est mortes : postquam enim mille emensus est annos, tunc tandem victus ætate deficit; qualis Caucasia pinus evertitur, partim vento et imbre, partim vetustate; 23—35. Jam fulgor decressit, ceu dubia vanescit nube officiente luna; vixque humo tolluntur alæ. Tum ævi defuncti conscius, rediture parat formæ exordia; arentes de tepido colle herbas eligit, acervumque ramis texens odoriferis, una sibi rogum futuraque cunabula componit; 36—44. Hic sedens debilior, clangore solem salutat, cantuque supplice novas præstatura vires poscit incendia. Pium Phœbus solatur dictis alumnum, hortatus ut senium rogo deponat, vitaque rursus accepta, e falso pulchrior sepulchro evadat; 45—54. Hæc fatus, unum e flavis crinibus jacit, statimque volens crematur Phœnix, et mori lætatur, in alteram festinus vitam; fervet odoratus agger, senemque consumit : luna stupet, et rogo parturiente, timet Natura, ne æternam perdat avem, decus immortale, 55—64. Continuo vigor per membra æstuat, venasque inundat sanguis recidivus; jam sponte cineres moventur victuri, et qui fuerat pater, nunc idem prosilit natus; exiguusque geminæ vitæ confinia ignis separat. Inde juvat paternos ad Nilum sacrare manes; tenditque velox alienum in orbem, gramineo portans cadaver tumulo inclusum; 65—75. Innumeræ hunc aves comitantur; nec tantis quisquam e millibus ducem anteire audet; sed omnes fragrantia adorant vestigia : sic barbaricas agit turmas

deo dicere, adversus sententiam nempe Barthii ipsiusque Heinsii. Sed amavit nos quoque Phœbus. Jam conferre inter se narrationes de Phœnice inde ab Herodoto, II, 73; poetas componere, et trutina suspendere; Mythologiam inquirere et Allegorias, videre de convenientia cum palma arbore, quæ φοῖνιξ Græcis est; de argumento, quod ducebant κατ' ἄνθρωπον a Phœnice Christiani ad resurrectionem mortuorum, quam certe hoc symbolo signabant; esset ejus qui librum de Phœnice justum post Braccium Texeliumque pararet. Qui hoc agat, illum præter Barthianum Commentarium et Bunemanni V. D. ad Lactantianum Phœnicem observationes, juvabunt, ut de Vossio, Bocharto et antiquioribus nihil dicam, Ez. Spanhemius, de Usu et Pr. Num. Diss. 5, p. 285, et clariss. Ernesti ad classicum locum Taciti Ann. VI, 28. Nos intra ea nos continebimus, quæ ad intelligentiam hujus carminis juvare videbuntur.

ductor Parthus, caput gemmis insignitus; equoque invectus ornatissimo, imperio per famulas acies superbit; 76—89. Clara urbs per Ægyptum solem colit; ad quam volat Phœnix, templumque ingressus centum columnis sublime, rogi reliquias paterni dat flammis : divino statim fumo spirant altaria, et odor suavissimus, ad paludes usque Pelusiacas effusus, populos recreat; 90—100. Fortunatam avem, cui vita in morte præbetur; quæ omnia a mundi ortu vidit, novitque quo tempore aquas effuderit mare elatas, quo terram anno incenderit Phaethon; quam nullæ possunt clades, neque ipsæ rapere Parcæ; 101—110.

Oceani summo circumfluus æquore lucus
Trans Indos Eurumque viret, qui primus anhelis
Sollicitatur equis, vicinaque verbera sentit,
Humida roranti resonant quum limina curru,
Unde rubet ventura dies, longeque coruscis
Nox afflata rotis refugo pallescit amictu.
Hæc fortunatus nimium Titanius ales
Regna colit, solusque plaga defensus iniqua

1. *Summum æquor* hic interpretandum esse videtur extremum, a nobis remotissimum, ut *imo* opponatur, in quantum *imum* est intimum. Non. IV, 440, *Summum, extremum*, laudatque illud Virgilii Æn. II, 324, *Venit summa dies, et ineluctabile fatum;* et ex Ciceronis Hortensio, *vixit ad summam senectutem optuma valetudine.* Sic Noster XXXII, 6, *litora summa* dixit.

2. *Trans Eurum*, ὑπὲρ τὸν Εὖρον, ut Hyperboreos dixere Græci, quasi trans et ultra Boream habitantes.

3. *Sollicitatur* lucus, quum ad auroræ exortum et vento illo solemni moventur rami arborum, et aves cantare incipiunt. — *Verbera*, quibus equi percutiuntur.

4. *Rorans currus* Auroræ, non Solis, hoc ipso epitheto intelligitur. *Limina* possunt illa quidem etiam portam quamdam Orientis signare. Sed solet Noster hoc nomen sumere latius, ut βηλὸν illum Homericum, ut solum illud notet æneum, per quod Jovis equi, dum currunt, tonitrua edunt. Vid. VII, 164, et XXIV, 287.

6. *Nox* dea habet velum s. *amictum* nigrum : pallescit illud velum quum densum et saturatum illum nigrorem paulatim amittit. Vid. XXXV, 363.

8. *Plaga* illa, Soli orienti proxima, *iniqua* est et intolerabilis ægris mortalibus : vid. v. 10. Itaque solus illam possidet Phœnix. — Venit tamen in orbem homini-

Possidet intactas ægris animantibus orâs,
Sæva nec humani patitur contagia mundi :
Par volucer Superis; stellas qui vividus æquat
Durando, membrisque terit redeuntibus ævum;
Non epulis saturare famem, non fontibus ullis
Assuetus prohibere sitim; sed purior illum
Solis fervor alit, ventosaque pabula libat
Tethyos, innocui carpens alimenta vaporis.
  Arcanum radiant oculi jubar; igneus ora
Cingit honos; rutilo cognatum vertice sidus
Attollit cristatus apex, tenebrasque serena
Luce secat; Tyrio pinguntur crura veneno.
Antevolant Zephyros pennæ, quas cærulus ambit
Flore color, sparsoque super ditescit in auro.

bus habitatum; nam hæc avis visa in Ægypto, si Tacito credas.

9. *Æger* mortalium solemne epitheton post Lucret. VI, 1. Sic Virg. Georg. I, 237; Æn. II, 268. — Aspere dictum, *humanus*, qua hominibus cultus est, mundus contagia habet morbi.

12. *Terit ævum* Phœnix, non ipse teritur; certe nihil deterit illi ævum, quod non recipiat.

13. Nihil eorum, quæ de hac ave narrat, facilius credas, quam illud Plin. X, 2, *Neminem exstitisse, qui viderit vescentem :* credo etiam, qui volantem, stantem, etc.

15. *Ventosa pabula* vapores in aere sublatos, mixtum aere humorem.

17. *Radiant jubar;* radiant ob jubar scilicet; sic Græci intelligunt sæpius κατά.

18. *Sidus cognatum* Soli, splendorem capiti circumdatum describit, quem exhibent nummi V. G. apud Spanhemium, l. c. p. 287, cum titulo, FELIX TEMPorum REPARATIO.

20. *Venenum Tyrium* imitatione Virgiliana de purpura, Georg. II, 465, *Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.* Sic *venenato operitur* Flaminica Dialis apud Gell. X, 15, i. e. veste tincta purpura, vel colore alio. Hæc quum ita se habeant, tamen puto, non convenire pedibus Phœnicis *venenum* h. e. φάρμακον, materiam quæ vim habeat immutandi naturam rei cui applicatur. — *Secat tenebras;* sic nostras LEBRUN, sed audaciori figura :

Qu'un vers tendre après nous exhale encor
    notre âme,
  Et coupe d'un sillon de flamme
  L'ombre éternelle de la mort. ED.

22. *Flos* in colore significat vividum illum splendorem, quem ars vix imitatur. Si dedisset Poeta *Flore suo*, nemo hic hæsisset credo, nedum Barthius. Sed potest tamen intelligi.

Hic neque concepto fetu, nec semine surgit :
Sed pater est prolesque sibi, nulloque creante
Emeritos artus fecunda morte reformat,
Et petit alternam totidem per funera vitam.
Namque ubi mille vias longinqua retorserit æstas,
Tot ruerint hiemes, toties ver cursibus actum,
Quas tulit autumnus, dederit cultoribus umbras :
Tum multis gravior tandem subjungitur annis,
Lustrorum numero victus : ceu lassa procellis
Ardua Caucasio nutat de vertice pinus,
Seram ponderibus pronis tractura ruinam :
Pars cadit assiduo flatu; pars imbre peresa
Rumpitur; arripuit partem vitiosa vetustas.
Jam breve decrescit lumen, languetque senili
Segnis stella gelu : qualis quum forte tenetur
Nubibus, et dubio vanescit Cynthia cornu.
Jam solitæ medios alæ transcurrere nimbos
Vix ima tolluntur humo. Tunc conscius ævi
Defuncti, reducisque parans exordia formæ,

26. *Alterna est vita*, quæ ipsa morte restituitur : *totidem* hic sunt vitæ, quot funera, quia ex unoquoque funere nova vita nascitur.

27. *Retorquet æstas vias* suas : a tropico Cancri redit Sol versus alterum Capricorni. *Ver actum* et incitatum cursibus suis, dare solet ruricolis *umbras*, folia arborum, quas *autumnus* abstulit. Mille illos annos per omnes quatuor tempestates describit.

30. *Subjungitur*, vincitur et quasi sub jugum mittitur. Virg. Æneid. VIII, 502, *Nulli fas Italo tantam subjungere gentem*.

33. *Ponderibus pronis*; pronis et proclivibus ad cadendum.

35. *Vitiosa vetustas*; non vetustas vitiosa est, sed arborem facit vitiosam atque cariosam.

36. Supra v. 17, *jubar* oculorum laudaverat, et mox *stellam*, quæ caput circumdat. Illud decrescit et *breve* fit, hoc est, parvum; hæc languet.

38. *Dubium* est cornu Lunæ, quum quis *videt, aut vidisse putat per nubila Lunam*, ut est Æn. VI, 454.

41. *Defunctum ævum*, quo quis defunctus est, sive hypallagen dicas, sive deponens usurpatum passive. Cæterum ridiculus est Ælian. Hist. An. VI, 58, qui numerandi scientiam majorem tribuat Phœnici, quam Ægyptiis sacerdotibus, quibus

Arentes tepidis de collibus eligit herbas,
Et cumulum texens pretiosa fronde Sabæum
Componit bustumque sibi partumque futurum.
Hic sedet, et blando Solem clangore salutat
Debilior, miscetque preces, ac supplice cantu
Præstatura novas vires incendia poscit.
Quem procul adductis vidit quum Phœbus habenis,
Stat subito, dictisque pium solatur alumnum :
« O senium positure rogo, falsisque sepulchris
Natales habiture vices, qui sæpe renasci
Exitio, proprioque soles pubescere leto,
Accipe principium rursus, corpusque coactum
Desere; mutata melior procede figura. »
Hæc fatus, propere flavis e crinibus unum
Concussa cervice jacit, missoque volentem
Vitali fulgore ferit : jam sponte crematur,
Ut redeat, gaudetque mori festinus in ortum.
Fervet odoratus telis cælestibus agger,
Consumitque senem : nitidos stupefacta juvencos
Luna premit, pigrosque polus non concitat axes.
Parturiente rogo, cunis Natura laborat

de elapsis D annis non æque ut illi constet.

43. Turiferæ arboris sarmenta describit : quem *cumulum* Noster, eum commodius Mela, III, 9, *struem* vocat, *variis exaggeratum odoribus*. Cf. v. 59.

48. *Adductis habenis stat Sol*, postquam vidit Phœnicem : constructio aliquantum turbata.

53. Etiam hic est hypallages genus, si ita dedit Poeta, et non *coactus*. Prius placere potuit, ne nimis congruerent casu *corpusque coactus*. Sed potest etiam intelligi *corpus coactum* a senio, et redactum in arctiorem formam, ut ille Tithonus tandem in cicadam exaruit.

56. *Concussa cervice*, ut hystrices jaculantur de suis aculeis unum. Vid. XLV, 20.

59. *Agger* est ille, quem *cumulum* dixerat v. 43, et vocat *congeriem* v. 93.

60. De *juvencis*, sc. bubus, quibus Luna vehitur, dictum ad XXXVI, 403.

61. *Axes*, hoc est, stellæ (vid. XXXV; 192) pigri sunt, quia Luna illos *premit*, retinet, *adductis*, ut modo Noster v. 48, *habenis*.

62. *Naturam* etiam hic personam

Æternam ne perdat avem, flammasque fideles
Admonet, ut rerum decus immortale remittant.
Continuo dispersa vigor per membra volutus
Æstuat, et venas recidivus sanguis inundat.
Victuri cineres nullo cogente moveri
Incipiunt, plumaque rudem vestire favillam.
Qui fuerat genitor, natus nunc prosilit idem,
Succeditque novus : geminæ confinia vitæ
Exiguo medius discrimine separat ignis.
Protinus ad Nilum Manes sacrare paternos,
Auctoremque globum Phariæ telluris ad oras
Ferre juvat : velox alienum tendit in orbem,

facit, ut XXXVI, 33, quæ *laborat, ne* in *cunis perdat avem*, quæ æterna debet esse. Antitheta affectat : *rogus* non perdit hic, sed *parturit : cunis* igitur non perdendus, sed servandus, et novo partu proferendus est Phœnix. Ausus sum literula una levissime immutata lucem dare loco et nitorem, ut mihi videtur. *Cunas* jam protulit Heinsius ex Ovid. Met. XV, 405, *Fertque pius cunasque suas, patriumque sepulcrum.*

63. *Fideles flammæ*, quæ depositum reddunt, et splendidius quam accepere *remittunt*.

65. *Dispersa* in cineres sunt Phœnicis *membra;* sed statim ab hac dissolutione et purgatione, *vigor* per ea incalescit, et motu huc illuc movetur.

66. Quantum ad rem ipsam eamdem hic vim habent *recidivus* et *redivivus*. Præterea in libris antiquis perpetuo fere utrumque nomen permutari videas, non tantum ut *recidivum* dicatur, cui a morte vita rediit, sed ut *rediviva* dicantur lapides et rudera ædificii antiqui ad novum adhibita. Vid. Thesaurus. Amabat Heinsius, quod sæpe in libris optimis invenerat, *recidivum*, et ad hunc locum studiose ac magno exemplorum numero tuetur. Eo magis illud reliquimus, quum alias sanguini magis *redivivi* etymon conveniat, etc.

68. *Rudem favillam* cogitare licet, ut argentum vel aurum rude, illaboratum.

70. *Confinia;* exiguam separationem, quæ est inter utramque vitam, vitam senis et vitam juvenis ; quas vitas exiguus ignis separat.

72. *Manes* hic pro reliquiis cadaveris ponit, ut XXXIX, 13.

73. Quem *Auctorem globum* appellet, obscurum esse non potest his, qui Herodoteam narrationem cognoverint, quam scilicet, ut notam omnibus, ponit Poeta, non explicat. Novus Phœnix format *ex myrrha ovum* (*globum* recte Noster appellat), cui ferendo par sit : illi excavato indit reliquias paternas, easque defert in templum Heliopo-

Portans gramineo clausum velamine funus.
Innumeræ comitantur aves, stipantque volantem
Alituum suspensa cohors; exercitus ingens
Obnubit vario late convexa meatu.
Nec quisquam tantis e millibus obvius audet
Ire duci; sed regis iter fragrantis adorant.
Non ferus accipiter, non armiger ipse Tonantis
Bella movent : commune facit reverentia fœdus.
  Talis barbaricas flavo de Tigride turmas
Ductor Parthus agit : gemmis et divite cultu
Luxurians sertis apicem regalibus ornat;
Auro frenat equum, perfusam murice vestem
Assyria signatur acu, tumidusque regendo
Celsa per famulas acies ditione superbit.
  Clara per Ægyptum, placidis notissima sacris,
Urbs Titana colit, centumque accline columnis
Invehitur templum Thebæo monte revulsis.

litanum, etc. Breviter Mela, III, 8 extr. *Ossa pristini corporis inclusa myrrha Ægyptum exportat.*

75. *Gramineo velamine* ipsum illum globum, s. ovum, involvere illum facit Poeta, et ipsa illa gramina arida atque odora forte ignem debent concipere et alere. *Myrrham* non excludi docet v. 95.

77. *Suspensa*, ut *pendere* volatum significat. Suspensa enim dicuntur, quæ facili motu huc illuc impelli possunt : ut Sil. XII, 64, *Suspensum hic librans medio inter nubila corpus.*

78. *Obnubit*, ut alias *obtexendi* verbo utitur, V. G. XXI, 258, *jaculis obtexitur aer. Convexa* cœlum esse Nostro, plus semel observatum.

79. Potest respexisse videri ad Papinii locum, qui suam Thebaida in ipso fine sic alloquitur, *nec tu divinam Æneida tenta, Sed longe sequere, et vestigia semper adora.*

86. Græcatur Noster; *signatur* Parthorum rex *acu Assyria;* quantum ad *vestem* purpuream, est enim *murex* purpuræ conchæ genus : hoc est, indutus est veste purpurea, acu picta, vel Babylonico opere distincta.

88. *Ditio* est ipsum jus imperii, quod etiam formulæ consuetæ docent, in ditione habere, sub ditione tenere, etc,

90. *Heliopolis*, ἡλίου πόλεως, urbis Solis, descriptio. *Centum columnis* nixum vel *fultum* templum consuetius : sed *accline* referri potest ad fastigium illud tecti utrinque inclinatum, et accline ad columen.

91. *Thebaica* regio abundat illo

Illic, ut perhibent, patriam de more reponit
Congeriem, vultumque Dei veneratus herilem
Jam flammæ commendat onus; jam destinat aris
Semina relliquiasque suî : myrrhata relucent
Limina; divino spirant altaria fumo;
Et Pelusiacas productus ad usque paludes
Indus odor penetrat nares, completque salubri
Tempestate viros, et nectare dulcior aura
Ostia nigrantis Nili septena vaporat.
O felix, heresque tuî! quo solvimur omnes,
Hoc tibi suppeditat vires; præbetur origo
Per cinerem; moritur te non pereunte senectus.
Vidisti quodcumque fuit : te sæcula teste
Cuncta revolvuntur : nosti quo tempore pontus
Fuderit elatas scopulis stagnantibus undas;
Quis Phaethonteis erroribus arserit annus.

saxorum genere ex quo portentosa opera constructa olim sunt, quæ hodie adhuc admirationi nostræ exponunt peregrinatores, et illa Memnonis statua, de qua est præclarum Jablonskii opusculum.

93. *Congeriem* hanc *globum* vocat Noster v. 93, *cumulum* v. 43, *aggerem* v. 59.

95. *Mirata Limina* editum ante Heinsium; sed *myrrhata* jam Clav. et Raph. *Lumina*, scripti plerique Heinsii; unde ille conjiciebat, *Culmina*. — *Myrrhata Lumina*, flamma a pinguis myrrhæ globo nutrita. Inter suffimenta hodie esse myrrham constat. — *Myrrhata Limina*, templum myrrha plenum relucet. Ed.

98. *Indus odor* laudatur circumscriptione, XXXV, 82.

100. *Nigrantis Nili*, doctum epitheton fluvii qui apud Virg. Georg. IV, 291, *Ægyptum* nigra *fecundat* arena : qui etiam שיחור Hebræis, et *Melo* antiquis Romanis ab hoc colore dictus putatur. Vid. G. I. Voss. ad Ausonii illud p. 585, Toll. *Melonis album filiam*.

101. Placet vehementer, licet habeat hiatum metricum, Cujaciana lectio, *O fili*, digna certe Nostro et hoc carmine antithesi.

102. Minime contemnenda Guelferbytani codicis lectio *suppeditant*, intransitive, suppetunt, suppeditantur.

105. Diluvii descriptio; *scopulos stagnantes* intelligo montes, in quorum cacuminibus stant aquæ, stagna fiunt. Novit Phœnix pro illa sua chronologica sapientia, de qua ad v. 41 ex Æliano, quot anni sint a Deucalioneo diluvio, quot ab incendio Phaethonteo elapsi.

Et clades te nulla rapit, solusque superstes
Edomita tellure manes; non stamina Parcæ
In te dura legunt, non jus habuere nocendi.

109. *Edomita tellure*, victa omni lege terræ, quæ præter solum Phœnicem recipit omnia animalia in suo sinu. — *Stamina;* non Parcæ fila legunt vitæ Phœnicis, si quidem ita renascitur, ut videatur esse immortalis. —*Edomitus*, Petav. pr. *tellure manus*, Oisel. Ed.

110. Itaque consecrationis, sive ἀποθεώσεως, atque æternitatis adeo symbolum est in nummis Faustinæ apud Arschota. T. XLIII. — *Dira*, Vat. pr. Ald., *diva*, Petav. pr. *jura*, Buslid. sed *dura* tuentur Florent. Med. sec. inc. Heins. Ambros. tert. Put. Petav. sec. Cod. Epigr. Ambr. ed. Parm. *vis* pro *jus*, Moret. pr.

XLV.

II. HYSTRIX.*

ARGUMENTUM.

Nondum crediderat Poeta aves Stymphalidas alis, ceu spiculis, vulnerasse volando; sed nunc data fides, postquam cognovit hystricem : qui quidem porco similis ora; falsæ rigent in fronte setæ; ignei micant oculi; parvique sub hirsuto dorso pedes catuli; 1—8. Exiguam tamen bestiam miro natura tuita est munimento; nam toto stat silva minax corpore, crescuntque in prælium jacula, varios referentia colores et in acumen producta; 9—16. Neque hæc fixa manet acies; hystrix enim sponte dimicat; telis frequentibus; nunc fugiens sequentem vulnerat, nunc velut castris ordine positis, densis spiculis mucronem repellit venatorum; feræ omne militat corpus, et rauco dorsum resonat fremitu : additurque armis calliditas; nec telorum unquam prodigus, servandæ tantum intentus vitæ, solerti regit prudentia ictus; 17—34. Nil majus proficit humanus labor; capris scilicet cornua eripiuntur, subjectoque igne lentescunt in arcus; quibus applicantur funes e nervis taurorum; pennis ferroque arundo instruitur : sed parva telis munitur bellua propriis, fertque secum omnia, opem dedignata externam; et in uno animali omnes belli artes sunt; cujus exemplis credendum est Cydonas et Parthos morem pugnandi edoctos fuisse; 35—48.

AUDIERAM, memorande, tuas, Stymphale, volucres
Spicula vulnifico quondam sparsisse volatu :

* Aristoteles, Hist. An. IX, 39 extr. refert τὰς ὕστριχας inter τὰ βάλλοντα ταῖς θριξίν. Sed I, 6, οἱ ὕστριχες referuntur inter ea, quæ ἀκανθώδεις τρίχας habent. Et, VIII, 17, pr. οἵ τε ὕστριχες, καὶ αἱ ἄρκτοι. De

Nec mihi credibilis ferratæ fabula pinnæ
Visa diu. Datur ecce fides, et cognitus hystrix
Herculeas affirmat aves. Os longius illi
Assimulat porcum; mentitæ cornua setæ
Summa fronte rigent; oculis rubet igneus ardor.
Parva sub hirsuto catuli vestigia dorso.
Hanc tamen exiguam mire natura tueri
Præsidio dignata feram : stat corpore toto
Silva minax, jaculisque rigens in prælia crescit
Picturata seges, quorum cute fixa tenaci
Altera succrescit, alternantesque colorum

genere nominis ipse igitur a se dissidet, quo minus mirum est, Latinis non convenire. Nostro v. 4 est *cognitus* hystrix : sed Calpurn. ecl. VI, 14, « hirsuta spinosior hystrice barba. » Verum adjiciamus hic in lectorum gratiam locum Plin. VIII, 35 : « Hystrices generat India et Africa spina contectas, ac herinaceorum genere : sed hystrici longiores aculei, et quum intendit cutem missiles. Ora urgentium figit canum, et paulo longius jaculatur. » Qui plura desideret, legat suavissimum carmen Oppian. de Venat. III, 391, et ibi Rittershus. Spanh. ad Callim. H. in Dian. v. 96, p. 199; de historicis animalium ne dicam. Animal hodie quoque notum, cujus quatuor specis habet Linnæus.

1. *Stymphalidas* memoravit, XXXIV, 37. Illud de spiculis pinnarum ferreis forte habuit Noster a suo cive Apollonio, qui Argon. II, 1037, de una earum sic canit : Ὅς ῥα τιναξάμενος πτέρυγας κατὰ νῆα θέουσαν Ἧκ' ἐπί οἱ πτερὸν ὀξὺ κ. τ. λ. Vid. Schol. et vv. DD ad Hyg. fab. XX et XXX, p. 85 : « Aves Stymphalides in insula Martis, quæ emissis pennis suis jaculabantur, sagittis interfecit Hercules. »

6. *Assimulat porcum;* sunt qui capite lepori magis similem esse dicant. — *Mentitæ setæ;* non enim seta revera est, ut porcorum, sed aliquid setis simile. Ed.

8. *Catuli vestigia* Noster, lupi similitudinem observat Oppianus. Sed Noster parvum indicat animal, Oppianus lupi etiam magnitudinem paulo minorem tribuit.

12. *Picturatæ* sunt spinæ alternante colore nigricante velut adusto, et albicante, quæ statim vocat spatia *internigrantia*. Porro horum jaculorum *altera* subinde seges, *tenaci cute* animalis *fixa*, succedit et *succrescit*, et *tincta* alternis coloribus, *exit* et formatur *in speciem pinnæ*, non simplicis (quæ est una series sudium, vallorum, palorum, aggeri infixorum) sed *solidæ* e continuatis seriebus constantis. Hæc seges, quantum ad singula spicula quibus constat, levis est ac polita, quo facilius penetrat, ac sensim seu paulatim tenuatur, donec in extremo acuta valde fiat.

Tincta vices, spatiis internigrantibus, exit
In solidæ speciem pinnæ, tenuataque furtim
Lævis in extremum sese producit acumen.
Sed non hæc acies ritu silvestris echini
Fixa manet : crebris propugnat jactibus ultro,
Et longe sua membra regit, tortumque per auras
Evolat excusso nativum missile tergo.
Interdum fugiens Parthorum more sequentem

14. *Internigrantibus spatiis* ea forma dixit, qua Plinius, XXXVII, 10, *Leucochrysos gemma fit*, certe exsistere intelligitur, *Chrysolitho interalbicante* (quod mutare non debebat Harduinus); qua *interlucere* et *intermicare* Noster, et *internitere* plus semel Plinius; qua Noster, XXXV, 100, *interviret*. Sed usus est hoc ipso verbo Statius Theb. VI, 336, ubi facit equas Admeti *maculis internigrantibus albas*.

15. *Pinnam solidam* jam breviter descripsimus. Superest ut hic moneamus, quod in Thesauris non satis expressum est, *pinnæ* nomen non modo de illo genere munimenti poni, quod vulgo omnes ita vocant, murum tenuiorem crassiori impositum intermissis spatiis, etc. sed esse debere etiam, quod modo indicavimus, sudes, palos, infixos summo aggeri vel ad perpendiculum, vel linea paulum ab horizontali declinante. Ex hoc genere fuit ille agger a Cæsare structus ad Massiliam, de quo Lucan. III, 385 : « densas tollentia pinnas Cespitibus, crudaque exstruxit brachia terra. » Brachia hujus aggeris quæ cespitibus et cruda terra constarent, quas alias habere potuerunt *pinnas*, et quidem *densas?* Tales intelligo apud eumdem Lucan. IV, 432, ubi in re navali memorat « tremulis tabulata minantia pinnis » Tales Cæs. B. Gall. V, 40, « Turres contabulantur, pinnæ loricæque ex cratibus attexuntur. »

17. *Silvestris echinus*, qui ericius, erinaceus vel herinaceus dicitur. An sit apud romanum scriptorem antiquum *echinus* de terrestri animali, nondum observavi. Certe festinavi, quum in Stephaniano Thesauro dixi, Varronem putare *echini* nomen esse in terrestri animali antiquius. Antiquiorem Nostro auctorem nondum habeo.

19. Aculei sunt *membra* hystricis. Hæc *regit* etiam in longinquum, h. e. dirigit in locum destinatum, collineat. Videtur hoc verum esse posse hactenus, ut impetus ille horrentis corporis dirigatur versus locum unde vis ingruit, ut canum pili, et plumæ gallorum gallinaceorum, collum vestientes, eriguntur et horrent versus eum in quem impetum meditantur. Conf. dicenda ad XLV, 8.

20. *Excussum tergum*, omni vi concussum, ut exeat quidquid maturum est ad excutiendum.

21. Consueta Parthis pugnandi ratio, ad quam alias etiam Noster respicit. — *Sequentem*; *sequentum*, Pal. duo Med. male.

Vulnerat : interdum, positis velut ordine castris,
Terrificum densa mucronum verberat unda,
Et consanguineis hastilibus asperat armos.
Militat omne feræ corpus, vibrataque rauco
Terga fragore sonant. Stimulis accensa tubarum
Agmina collatis credas confligere signis :
Tantus in angusto strepitus furit! Additur armis
Calliditas, parcusque sui tumor, iraque numquam
Prodiga telorum, caute contenta minari,
Nec nisi servandæ jactus impendere vitæ.
  Error abest : certum solertia destinat ictum,
Nil spatio fallente modum; servatque tenorem
Mota cutis, doctique regit conamina nisus.
  Quid labor humanus tantum ratione sagaci

22. Qui *castra ponunt*, illi ad bellum se justum ac serium comparant.

23. *Terrificum* quiddam, δεινόν, *verberat*, h. e. collisu spinarum suarum strepit : quale quid quotidie licet observare, in gallis quos Indicos vulgo vocamus vel Calecuticos, qui cum strepitu quodam et crepitu rotare caudam et erigere quidquid vel pinnarum vel plumarum est, solent. Hunc statim *raucum fragorem* appellat. *Unda mucronum* est motus omnium simul aculeorum, reciprocus præsertim, ut quum segetem ventus impellit, vel exercitus subrectis armis movetur.

24. *Consanguinea hastilia* ex eodem unius animalis sanguine orta, et similia adeo.

28. *Tantus in angusto;* tantum strepitus edit parvum istud animal in angustiis. Ed.

29. *Tumor* quam pulchre dicatur ira et in hoc animali, et in plerisque videmus, quæ augentur, inflantur, intumescunt ab ira.

31. Venuste possit aliquis hoc versu uti, ad indicandum illud quod inculpatæ tutelæ moderamen vocant philosophi. Recte sane armis uti dicas eum, qui *non nisi servandæ vitæ* ictus illorum et vulnera *impendat*.

33. *Modum* hic vocat directionem, collineationem, quæ etiam in longum spatium non aberrat. — *Servatque tenorem;* ejus cutis mota tam certa est ad ictum dirigendum, ut non fallatur spatio, ut optime observet spatium et tempus tenendum in spiculo vibrando : sicque hystrix symbolum est fortitudinis sapientissimæ, quæ cominus et eminus hostem prudenter petit. Ferunt Ludovicum XII, *Patrem populi*, delectatum esse effigie hystricis coronam ferentis, cum hoc titulo, « Cominus et eminus ». Ed.

35. Naturalis sagacitas (quæ uti-

Proficit? Eripiunt trucibus Gortynia capris
Cornua; subjectis eadem lentescere cogunt
Ignibus; intendunt taurino viscere nervos.
Instruitur pinnis, ferroque armatur arundo.
Ecce brevis propriis munitur bestia telis,
Externam nec quærit opem : fert omnia secum;
Se pharetra, sese jaculo, sese utitur arcu.
Unum animal cunctas bellorum possidet artes.
Quod si omnis nostræ paulatim industria vitæ
Fluxit ab exemplis; quiquid procul appetit hostem,
Hinc reor inventum; morem hinc traxisse Cydonas
Bellandi, Parthosque retro didicisse ferire
Prima sagittiferæ pecudis documenta secutos.

tur conformatione et structura totius corporis musculorum certe et cutis mechanica) plus in hystrice proficit, quam operosum illud sagittandi artificium, quod describit, et comparat cum hystricis jaculatione, Poeta.

36. Cretenses, quorum urbs *Gortyna*, nobilissimi ab hac sagittandi arte, cornua illa caprorum elastica ad arcus adhibuere. Lucan. III, 186, « nec Eois pejor Gortyna sagittis. » Nihil frequentius poetis, quam *cornu* vocare arcum, ab hac solemni ejus materia.

37. Hæc ratione utuntur fabri etiam carpentarii et similes ad ligna inflectenda.

38. *Taurinos mittere*, al. Sed jam *taurinos viscere*, Vien. et Bas. marg. Alii, *taurino e viscere nervos*. Non satis constituo, volueritne Poeta indicare *nervos taurinos* intendi arcubus, h. e. penes; an intestina illorum torqueri in nervos arcuum. *Viscus taurinum* potest, credo, significare utrumque.

39. Grata brevitas. Pinna instruitur utrinque infixa inferior seu posterior pars sagittæ, ne illa parte præponderare possit.

44. Si aranea texendi artem docuit, ædificandi fiber, venæ secandæ hippopotamus, ibis alvum curandi clysmate rationem ostendit, etc.

46. *Cydones*, seu Cydonii, Cretensis ipse quoque populus.

XLVI.

III. TORPEDO.*

ARGUMENTUM.

Nota omnibus ars torpedinis; quæ molli connixa tractu, attritis vix arenis serpit; sed latus gelido armatur veneno, quo cuncta animalia rigent; 1—7. Ipsa naturam dolis juvat, jacensque longe per algas, vivos impune devorat pisces; 8—11. Si quando imprudens vestitum cibis hamum hauserit, non vano conatur morsu vellere; sed captiva meminit sui, sævoque immisso per aquas halitu, pendula sequitur fila veneni vis, et arundine emensa, victricem sanguine concreto dextram ligat; hinc damnosum onus piscator rebellemque prædam jactat, et redit exarmatus amissa avena; 12—24.

Quis non indomitam diræ torpedinis artem
Audiit, et merito signatas nomine vires?
Illa quidem mollis, segnique obnoxia tractu
Reptat, et attritis vix languida serpit arenis.
Sed latus armavit gelido natura veneno;

* Νάρκην vocant Græci. Bis de illa canit summus poeta, Oppianus, II, 55—84, et III, 149—155. Utrumque locum videtur si non præ oculis, in memoria tamen Noster habuisse.

1. *Diram* merito vocat; certe voracem et in pisces alios grassantem describit etiam copiose Oppianus.

3. *Obnoxia tactu*, Vien. Bas. marg. Ald. et MSS.

5. Posset hic quidem *latus* ut alias de toto corpore intelligi : sed λαγόνας, *lumbos*, appellat Oppianus diserte, II, 62, radios utrique lateri adnatos (Κερκίδες ἐμπεφύασι παρὰ πλευρῇν ἑκάτερθεν), quos qui attingat, ejus statim robur exstingui, etc.

Et frigus, quo cuncta rigent animata, medullis
Miscuit, et proprias hiemes per viscera duxit.
Naturam juvat ipsa dolis, et conscia sortis
Utitur ingenio, longeque extenta per algas
Hac confisa jacet, successu læta resurgit,
Et vivos impune ferox depascitur artus.
Si quando vestita cibis incautior æra
Hauserit, et curvis frenari senserit hamis;
Non fugit, aut vano conatur vellere morsu :
Sed propius nigræ jungit se callida setæ,
Et meminit captiva suî, longeque per undas
Pigra venenatis effundit flamina venis.
Per setam vis alta meat, fluctusque relinquit
Absentem tentura virum : metuendus ad imis

7. *Proprias* hiemes, quas dispensare, transfundere in alia animantia suo arbitrio possit.

8. *Consciam sortis* suæ, i. e. naturalis hujus muneris esse torpedinem, vix persuaseris philosopho. Poetæ quidem licet non hoc tantum, sed sensum dare et conscientiam et agendi voluntatem ipsis quoque inanimatis. Tractat divinitus hunc locum Oppianus. Breviter Horat. Ser. II, 1, 52 : « Dente lupus, cornu taurus petit; unde, nisi intus Monstratum? » Pæne poetice Tullius de N. D. II, c. L, quem locum ponemus, quia etiam torpedines nominat : « Jam illa cerminus, ut contra metum et vim suis se armis quæque defendat : cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones : aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur; atramenti effusione sepiæ, *torpore torpedines*, multæ etiam insectantes odoris intolerabili fœditate depellunt. » Cæterum jungenda sic puto verba : Torpedo conscia est sortis ingenii, h. e. naturæ quam sortita est, ingenii, quod sorte divina illi attributum est. Sors, μοῖρα, quidquid unicuique Deus attribuit, ingenium quod ingenitum est. Oppianus Ἡ δ' εὖ γινώσκουσα θεοῦ γέρας οἷον ἔδεκτο, bene intelligens, quale Dei munus acceperit. *Hac* igitur *sorte* ingenii *confisa* torpedo, *jacet*, etc.

10. *Successum* illum, quo læta sit torpedo, intelligi voluit Noster : sed ponit diserte Oppianus, Κεῖται δ' ἀστεμφὴς, οἷα νέκυς· ὃς δέ κεν ἰχθὺς Ἐγχρίμψῃ λαγόνεσσιν, ὁ μὲν λύτο.... Jacet immota, ut mortua; quicunque vero piscis lumbis ejus accesserit, solutus (velut paralysi tactus) cadit... ipsa vero celeriter exsilit, ἡ δὲ θοῶς ἀνόρουσε κ. τ. λ.

18. *Vis alta; atra*, alii.

19. *Tentura*, ut retentura, a tenendo; forma cujus exemplum nescio an sup-rsit aliud.

Emicat horror aquis, et pendula fila secutus
Transit arundineos arcano frigore nodos,
Victricemque ligat concreto sanguine dextram.
Damnosum piscator onus, prædamque rebellem,
Jactat, et amissa redit exarmatus avena.

20. *Horror;* frigus quod parit horrorem et tremorem in corpore piscatoris. Ed.

21. *Transit*, penetrat arundinis nodos, et manum ipsam piscatoris. Sed de torpedine Petrus Gillius: « Hujusce piscis torporem mea manus tactione periclitatus sum; sed haudquaquam mihi manus tantopere obtorpuit, quam scriptores decantant. Horror non modo letalis non est, sed non ita multo post evanescit. » Id quod Scaliger ostendit, Albertumque et Cardanum hoc frigus nimium extollentes errasse probat. Ed.

22. *Negat*, pro *ligat*, Vat. tert. *concerto*, Put. *conserto* Buslid. Ed.

24. *Exanimatus*, unus. *Habena*, tres Vat. Pal. *harena*, Exc. Put. *avena*, omnes alii, quod longe potius. — In hoc carmine mira suavitas et elegantia. Ed.

N. B. Quum per omnia fere orbis cogniti maria vim suam exerceat torpedo, quid mirum si Veterum prudentiam non fefellerit frigus illud invictum, vel potius *electrica facultas*, a Claudiano hic memorata? Verumtamen, quod illi aut ignorarunt aut prætermiserunt silentio, juxta circulum æquinoctialem invenire est quosdam pisces, longe acriori potentia instructos; quos inter memorantur *Trichiurus Indicus*, *Tetrodon electricus*, *Silurus electricus*, *Gymnotus electricus*. Iis ingenitum est organum quoddam singulare, in quo residet vis illa non magis ad nocendum, quam ad tegendum magice disposita. Cæterum cognoscere cupienti quibus armis, quonam electrico apparatu *(batterie électrique)* utantur tres id genus pisces, adeundus est vir cl. *Geoffroy St. Hilaire*, *Annales du Museum*, Ier *volume*.

Anno 1800, dum Americæ meridionalis plagas perlustraret, vir nunquam satis laudandus *de Humboldt* Gymnotum, in loco natali deprehensum, multisque observatum experimentis, accuratissime descripsit (vid. *Relation de son voyage; Zoologie*, tomo I, pag. 49 sqq.) In illo quoque opere invenies quomodo se accingant incolæ ad capiendum hunc piscem qui sæpe in sex pedum longitudinem porrigitur, tantoque se commovet impetu, ut equos, in lacubus parum altis sibi obvios, valeat enecare. Ed.

XLVII.

IV. NILUS.*

ARGUMENTUM.

Poeta extollit felicitatem eorum qui agros arant Ægyptios : nam Ægyptus ferax est sine ventis et pluviis, solaque imbres habet serenos, scilicet aquas Nili sui exundantis; qui mediis ab austris elapsus, torridæ Zonæ Cancrique patiens, in Ægyptum procurrit de fonte omnibus ignoto; ferturque ideo creatus sine teste, cælum cognoscere alienum; 1—14. Inde per totam effusus Libyam, Æthiopum regna alluit, Meroenque, Blemyas et Syenen ; hunc bibit Garamas infrenis, Girrhæusque domitor ferarum; 15—23. Non vero iisdem causis, neque eodem tempore exundat Nilus, ac cæteri fluvii : non enim glacie soluta, nec scopulis imbre circumfuso ; quumque hiems alias producat undas, tunc ille intra ripas cohibetur, et jure mutato tumescit, tunc quum alia cessant flumina; quasi Nilo natura reddat quod æstas ex omni fluvio detraxerit; et quo die solem ardentior Canicula inflammat, terræque meatus coercet flamma, tunc Nilo bruma adportat tempestatem contrariam; 24—36. Solitam Nilus referens undam languentibus agricolis effluit Ægæo stagnantior, Ionio acrior mari, seque per agros explicat patentes; fluctuant arva, remis novales sonant; pastorque sæpius, æstivo somno jacens, armenta cum stabulis cernit natantia; 37—42.

FELIX, qui Pharias proscindit vomere terras!

* De Nili originibus, miraculis, fabulis dicere, libri opus est, non annotationis. Paucissima hic exspectet lector, præter qualemcumque eorum, quæ Poeta canit, declarationem. Indicemus primum locos quosdam classicos, ut Herodoti, II, 17; Diod. Sic. I, 32; Vitruv. VIII, 2, qui miris ambagibus ex Atlante monte effusum circumducit; Stra-

Nubila non sperat tenebris condentia cælum,
Nec graviter flantes pluviali frigore Coros
Invocat, aut arcum variata luce rubentem.
Ægyptos sine nube ferax, imbresque serenos
Sola tenet, secura poli, non indiga venti:
Gaudet aquis, quas ipsa vehit, Niloque redundant,
Qui rapido tractu mediis elatus ab antris,

bonis bona parte libri XVII; Lucani, X, 193; Sen. Q. N. IV, 2; Melæ, I, 9; Plinii, V, 9; Plut. de Placit. IV, 1. Qui abstrusiora de ea re philologemata velit recensere, ei proderit Spanhem. ad Callim. Del. 207. Cæterum plane nondum noti sunt fontes Nili, quippe quos nullus ex Europa viator hactenus invisere potuerit: aliquam tamen de quæstione sæpius agitata certitudinem afferre visus est Gallus quidam haud inglorii nominis, *Caillaud*, dum ipse anno 1821 Ægyptiacum exercitum sequeretur. Is scilicet usque ad locum dictum *Singué* pervenit ad decimum gradum latitudinis, et *album fluvium* transiit, qui est principalis Nili alveus. Ex multis igitur indiciis ab eo recensitis et in lucem brevi prodituris, edente V. C. *Jomard*, satis constat Nili fontes esse in regione, dicta *Donga*, inter meridiem et occidentem regionis cui hodie nomen *Sennâr*, olim Meroe, ad septimum gradum latitudinis Borealis; quin etiam fluvium ipsum e *Lunæ montibus* oriri, mediam inter Africam. Putabant autem Veteres primum Nili alveum esse fluviolum hunc, qui dicitur Gir, quique meridiem versus ex Atlante fluit; unde hic Claudianus, « Hunc (Nilum) bibit Girrhæus ». Falsum autem illud innuit vir cl. *Barbié du Bocage*, quum prorsus discrepent Gir et Nilus, et longe alter distet ab altero. Vide quæ memorantur in Opere omnibus doctrinarum divitiis abundanti quod inscribitur: *Précis de la Géographie universelle, par M. Malte-Brun*, tomo IV, pag. 441, lib. LXXXI princ. Ed.

2. Hyperbolica esse, quæ de negatis omnino Ægypto pluviis narrant Veteres, hodie, credo, constat. Multus est in ea re Plin. Pan. c. XXX, *Ægyptus alendis*, etc. Vide Nost. edit. vol. II, pag. 180. Ed.

4. Denuntiari ab Iride pluvias, quin effici, tralatitium est. Ovid. Met. I, 270, in apparatu diluvii, « densi funduntur ab æthere nimbi. Nuntia Junonis, varios induta colores, Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus adfert. » Illud *rubentem* late patere, et colores omnes quatenus lucidi sunt complecti, etiam hic locus indicat. Sic X, 187, « Mavortia signa rubescunt Floribus. » Vid. ad XIXX, 7. — *Arcus... ruberent*, Buslid.

5. *Imbres serenos*, acumen ex anthiteto nostris auribus non valde acutum. Sed nempe *imbres* ut *rores* de omni humore licet poetis Latinis dicere.

7. Liberior constructio: debebat ex lege grammatica, *quæque Nilo redundant*.

Flammigeræ patiens Zonæ Cancrique calentis,
Fluctibus ignotis nostrum procurrit in orbem,
Secreto de fonte cadens, qui semper inani
Quærendus ratione latet; nec contigit ulli
Hoc vidisse caput: fertur sine teste creatus,
Flumina profundens alieni conscia cæli.
Inde vago lapsu Libyam dispersus in omnem
Æthiopum per mille ruit nigrantia regna,
Et loca continuo Solis damnata vapore
Irrorat, populisque salus sitientibus errat,

9. *Cancri*, Tropici, ultra quem, versus Æquatorem, omnes; Jesuitarum apostoli et Schererus, contra Ludolfi et Lobii fidem, ultra Æquinoctialem adeo, et propius Capricorni Tropicum, fontes Nili removent: quos deserunt recentissimi, præsertim Danvillius.

11. *Secretus* hic est occultus, incognitus. *Inanis ratio*, frustra suscepta. Quam laboriose hoc egerit Herodotus, ipse narrat, et de Ægypti regibus Strabo, ll. cc. de omnibus ad suam ætatem peculiari opere Is. Vossius, qui recte quidem illud admonet, non esse proprie unum majorum fluminum fontem, unam scaturiginem, quum pluribus ignobilibus et nomine carentibus rivis collectis demum quod inde confluxit nomen accipere, interdumque id ipsum nomen, alio sibi, minore etiam, admixto, amittere soleat: sed non bene inde totum studium indagandi fontes vanitatis arguas. Cæterum quum totum hoc pendeat a fide accolarum, eorumque, qui ab his accepere, nihil videtur melius esse, quam manere interim in his, quæ in Æthiopica Historia ejusque Commentario, L. I, c. VII, dedit decus Germaniæ, Hiobus Ludolfus, ad cujus fidem, a Jesuitis quibusdam apostolis sollicitatam, qui Nili fontes multis ultra Æquinoctialem gradibus removent, quorum sententiam peculiari charta Homannus exhibuit, rediere Hasius nostras, et summus hodie Geographus Danvillius.

14. *Alienum cælum* vocat Zonam torridam. Quin, quod *vago* demum *lapsu* in *Libyam omnem* dispersus, per *mille regna Æthiopum ruere* dicitur, videri possunt a Claudiano Ptolemæum secuto, ultra Æquinoctialem removeri Nili origines. Sed cavet sibi, ne quid statuat, aut diserte ponat. Hanc porro populorum enarrationem, cui similis est XXI, 233, non ita accipio, quasi illos omnes percurrat Nilus: quod de Syene et Meroe verum est; sed hoc modo velle Poetam arbitror, ultra illos populos remotos esse Nili fontes. Quamquam post mirabilem Vitruvii opinionem, et iter, quo Nilum circumducit, etiam Poetæ, et Alexandrini, verba audire operæ pretium est.

15. *Inde;* ex regione meridiana

Per Meroen, Blemyasque feros, atramque Syenen.
Hunc bibit infrenis Garamas, domitorque ferarum
Girrhæus, qui vasta colit sub rupibus antra,
Qui ramos ebeni, qui dentes vellit eburnos;
Et gens compositis crinem vallata sagittis.
Nec vero similes caùsas crescentibus undis,
Aut tempus, meruit: glacie non ille soluta,
Nec circumfuso scopulis exuberat imbre.
Nam quum tristis hiems alias produxerit undas,
Tunc Nilum retinent ripæ: quum languida cessant
Flumina, tunc Nilus mutato jure tumescit.
Quippe quod ex omni fluvio spoliaverit æstas,
Hoc Nilo natura refert, totumque per orbem
Collectæ partes unum revocantur in amnem.

Æthiopum, a quibus Nilus dictus est *Astapus*, id quod Æthiopum lingua significat aquam e tenebris profluentem. Ed.

19. *Blemyes* seu *Blemmias* et *Garamantes* non satis certi situs, intra Æquinoctialem tamen et Tropicum Cancri, ad sinistrum litus Nili. *Meroe* et *Syene* Nili insulæ. *Girrhæi*, accolæ *Gir* fluminis, de quo ad XXI, 251, aliquid dictum est.

21. *Qui vasta colit*, etc. non est Girrhæorum descriptio, sed periphrasis etymologica Troglodita-rum, qui inter Nilum et sinum Arabicum habitabant.

22. Æthiopum descriptio forte ex Herodoto, qui III, 97, memorat, illos sua adhuc ætate tertio quoque anno interjecto Persis, tributi nomine, etiam pependisse διηκοσίας φάλαγγας (phalangas, cylindros, trabes) ἐβένου, καὶ ἐλέφαντος ὀδόντας μεγάλους εἴκοσι. Hinc *ebenus Meroetica* non *Mareotica* legendum Lucan. X, 117, coll. 303, viderunt viri docti. De ebeno, Plin. lib. XII, 8.

23. De hoc Meroensium more dictum ad VII, 21.

25. *Meruit* non dubium est, quin simpliciter significet hic, accepit a natura, divinitus hoc habet, etc. Quod ad rem ipsam, similiter fere disputat Herodotus, l. c. Sed diserte Strabo, l. c. p. 543, 20, Οἱ ἀρχαῖοι στοχασμῷ τὸ πλέον, οἱ δὲ ὕστερον, αὐτόπται γενηθέντες ᾔσθοντο ὑπὸ ὄμβρων θερινῶν πληρούμενον τὸν Νεῖλον, τῆς Αἰθιοπίας τῆς ἄνω κλυζομένης, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὄρεσι· παυσαμένων δὲ τῶν ὄμβρων, παυομένην κατ᾽ ὀλίγον τὴν πλημμυρίδα κ. τ. λ. Conjectura Veteres fere, oculis autem suis posteriores deprehenderunt, inundata ab æstivis imbribus superiore Æthiopia, in extremis maxime montibus, impleri Nilum; remittentibus imbribus, cessare etiam paulatim inundationem. Hæc hodie quoque, quod sciam, ut certa sumuntur, v. g. a Ri. Pocokio.

30. Dicere videtur aliquid: sed

Defectu, quæ causa jubet pallescere Solem;
Unde rubescentes ferali crine cometæ,
Unde fluant venti, trepidæ quis viscera terræ
Concutiat motus, quis fulgura ducat hiatus,
Unde tonent nubes, quo lumine floreat arcus;
Hæc mihi quærenti, si quid deprendere veri
Mens valet, expediat. Lapis est cognomine Magnes,
Decolor, obscurus, vilis: non ille repexam
Cæsariem regum, nec candida virginis ornat
Colla, nec insigni splendet per cingula morsu:
Sed nova si nigri videas miracula saxi,

cretio passim, quæ elementa alias vocant, corpuscula, in quæ denique corpora quævis resolvantur. Ne solœcum sit *laborat, jubet;* intelligamus plenam orationem obversatam Poetæ hanc, *rimatur* defectum, *quo defectu laborat Luna*, etc. Deinde *unde* sint *rubescentes* rel.

3. De Solis defectu vel eclipsi loquitur: quamquam nec illud inauditum antiquis, nec nostra ætate phænomenon, Solis velut expallescentis. Plin. XX, 30, *Fiunt prodigiosi et longiores solis defectus: qualis occiso dictatore Cæsare et Antoniano bello, totius pæne anni pallore continuo.*

4. Antiqua superstitio a cometis sibi publica mala metuebat: hinc *feralis crinis*, mortium ac pestilentiæ nuntius.

5. *Fluere* pulchre dicuntur venti; fluidum enim aer vel maxime, *flare*, *fluere*, *flagrare* cognata verba e sono venti, aquarum, flammæ ducta.

6. *Hiatus* eadem figura dicitur, qua apud Græcos Χάσμα, qua nostri, *es thut sich der Himmel auf:* facile fingunt sibi homines, illud cæruleum, quod sereno cælo videmus, solidum quiddam esse, idque findi scindique a fulgure.

8. *Floreat* pulchre varietatem colorum Iridis vigoremque exprimit. Hoc genus quæstiones acervat et proponit, sed multo majore doctrinæ subtilioris apparatu in suo Mallio, XVII, 100. Sententia autem hæc est: qui miracula naturæ cælestia et totum orbem terrarum afficientia rimantur, illi mihi rem parvam et sensui expositam explicant: ut simul rideat eos, qui cæli scrutantur plagas, et quæ ante pedes sunt, ignorant.

9. *Magnes cognomine.* Lucret. l. c.
Quem Magneta vocant patrio de nomine Graii,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.

10. *Repexa Cæsaries*, retro pexa, ne frontem nimis occultet, aut prospectum adeo impediat. Diadema hic describitur gemmis distinctum, cujus ope retro acti crines continentur.

12. *Cingula* hominum et equorum gemmata Noster celebrat LXX, LXXI, et LXXIII.

Tum pulchros superat cultus, et quidquid Eois
Indus litoribus rubra scrutatur in alga.
Nam ferro meruit vitam, ferrique rigore
Vescitur; hoc dulces epulas, hoc pabula novit:
Hinc proprias renovat vires; hinc fusa per artus
Aspera secretum servant alimenta vigorem:
Hoc absente perit; tristi morientia torpent
Membra fame, venasque sitis consumit apertas.
Mavors, sanguinea qui cuspide verberat urbes,

15. *Rubram algam* videtur vocare non a suo colore, sed quod Rubri maris, h. e. Oceani Indici rejectamentum sit.

16. *Meruit* magnes, i. e. accepit *vitam* a ferro. Jam tum itaque cognitum erat, ita conservari augerique vim magnetis, si semper respondentem viribus suis ferri massam a se suspensam habeat. Paulo aliter Plin. l. c. « Sola hæc materia (ferrum) vires ab eo lapide accipit, retinetque longo tempore, aliud apprehendens ferrum, ut annulorum catena (a magnete pendentium) spectetur interdum: quod imperitum vulgus appellat ferrum vivum. » Illud de annulis est ex Platonis Ione, p. 145, A. Huic certe debet Lucretius VI, 911:

.... catenam
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se.
Quinque etenim licet interdum pluresque videre
Ordine demisso levibus jactarier auris,
Unus ubi ex uno dependet subter adhærens,
Ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit.

Forte etiam eo respicit Noster, quod ferri lamina applicata velut armandus est magnes, ut vim suam commode exserat. — Immo dicebant quidam, inter quos Thales, in magnete animam esse, quæ viveret.

22. Utrum hanc historiam velit esse Claudianus, et credere nos postulet, fuisse aliquando tale spectaculum exhibitum, non ausim dicere. Debebat certe locum nominare, ut requirere lectores possent. Ingeniosum certe commentum sive poetæ fuit, sive mechanici, Martem qui ferreus est, cujus nomine hodie ferrum signant Chemici, sic trahi a magnetica Venere. Poterat alioqui de historia patria sumere argumentum de quo Plin. l. c.: « Eodem lapide Dinochares, architectus Alexandriæ, Arsinoes templum concamerare inchoaverat, ut in eo simulacrum ejus pendere in aere videretur. Intercessit mors ipsius et Ptolemæi, qui id sorori jusserat fieri. » Sed factum esse ait Ausonius Mosellæ v. 314, ubi similes machinationes referunt Freherus et Tollius. Sex et triginta anni sunt, quum ad locum Plinii pluscula hac de re disputavi, Chrestom. Plin. n. 115, n°. 54; quibus modo illud unum addo, apud Cassiodorum Var. I, 45, commemorari *ferreum Cupidinem in Dianæ templo sine aliqua alligatione pendentem*; et Isid. Orig. XVI, 20: « Ex eodem lapide architectus

Et Venus, humanas quæ laxat in otia curas,
Aurati delubra tenent communia templi.
Effigies non una Deis; sed ferrea Martis
Forma nitet, Venerem magnetica gemma figurat.
Illis connubium celebrat de more sacerdos.
Ducit flamma choros; festa frondentia myrto
Limina cinguntur, roseisque cubilia surgunt
Floribus, et thalamum dotalis purpura velat.
Hic mirum consurgit opus: Cytherea maritum
Sponte rapit, cælique toros imitata priores
Pectora lascivo flatu Mavortia nectit,
Et tantum suspendit onus, galeæque lacertos
Implicat, et vivis totum complexibus ambit.
Ille lacessitus longo spiraminis actu

quidam Alexandriæ templum concameravit, unde et in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. » Similem de Serapide fabellam habet Ruffinus, H. E. II, 33. Ubique sibi similes sunt homines. Similis imperitia naturæ et miracula fingendi libido ferreum Muhammedis sarcophagum in libero aere suspendit. Poeta tamen noster fingit, quod naturæ non repugnat.

24. *Aurati templi;* ex fastu Romanæ superstitionis.

25. Probabilior fieri possit fabula, facilior machinatio, si facias Martem non totum e ferro; sed, qualis esse solet, tunica tectum adamantina, cæterum de levi materia, ut subere, cavum, etc.

27. Connubia et nuptias deorum ludere antiquum et solemne. Ita Bacchi et Ariadnes nuptiæ aguntur apud Xenophontem Sympos. extr. Sic Coronidis, e qua Æsculapius natus est, apud Aristid. Sacr. Orat. I, p. 289 Jebb. Sic Podalirii et matris Alexandri, itemque Lunæ et Alexandri illius ψευδομάντεως amores aguntur, apud Lucian. c. 39 s. t. II, p. 245: unde illud etiam observamus, illum diem talis cerimoniæ δᾳδίδα dictum, καὶ δᾷδες δὲ ἐκαίοντο, ut hic *Ducit flamma choros.*

31. Si talis fabula vel spectaculum actum est, oportet quacunque machinatione primo prope sibi admota esse signa utriusque Dei, donec illam quam atmosphæram magnetis vel sphæram activitatis dicunt philosophi, attingeret Mars, quo facto reliqua sponte naturæ magneticæ potuere peragi.

33. *Flatus,* ut *afflatus* actum potentem, sed occultum et fugientem oculos notat: qualis est venti, ignis, siderum, contagio morbi, et hic vis magnetica.

34. *Galeam* oportet cogitare bene longam, quæ etiam cervicem et collum tegat.

36. *Spiraminis actum* eodem sensu ponit, quo modo *afflatum* dixerat,

Arcanis trahitur gemma de conjuge nodis.
Pronuba fit natura Deis, ferrumque maritat
Aura tenax; subitis sociantur Numina furtis.
Quis calor infundit geminis alterna metallis
Fœdera? quæ duras jungit concordia mentes?
Flagrat anhela silex, et amicam saucia sentit
Materiem, placidosque chalybs cognoscit amores.
Sic Venus horrificum belli compescere Regem,
Et vultu mollire solet, quum sanguine præceps
Æstuat, et strictis mucronibus asperat iras.
Sola feris occurrit equis, solvitque tumorem
Pectoris, et blando præcordia temperat igni.
Pax animo tranquilla datur, pugnasque calentes
Deserit, et rutilas declinat in oscula cristas.
Quæ tibi, sæve puer, non est permissa potestas?
Tu magnum superas fulmen, cæloque relicto
Fluctibus in mediis cogis mugire Tonantem.

et statim vocat *auram*. Sic *influxum* vocarunt rationem, qua anima corpus agit, non ut modum declararent, sed ut illum a se non satis intelligi indicarent.

39. Non satis proprie *furta* dicit, quæ in conspectu omnium fiunt: sed potest hoc intelligi cum respectu ad Vulcanum, et quod nihil solemnius est poetis quam Veneris res, quæ plerumque furtim fiunt, ita signare.

40. *Fœdera* solet Noster de omni lege naturæ dicere, ut III, 4; XXVI, 56; XXXIII, 65. Sic Lucretius in hoc ipso argumento magnetis, VI, 906, quærit *quo fœdere naturæ fiat*, etc. Vide hunc locum.

41. Ludit, quum *duras mentes* tribuit signis e metallo.

47. *Equi* et currus Marti solent tribui e veteri et heroica militandi ratione. Sic apud Hor. Carm. III, III, 16, *Martis equis Acheronta fugit*.

51. Lepida ad Cupidinem apostrophe, cui tanta sit potentia, ut metalla etiam animare possit.

53. *Fluctibus in mediis mugiit* Jupiter, quum sub tauri imagine Europam rapuit. — Juvat hic adponere suavissimum ex Anthologia sumptum epigramma, incerti auctoris, sed e lepidissimo certe ingenio natum: Ὁ Ζεὺς πρὸς τὸν Ἔρωτα· βέλη τὰ σὰ πάντ' ἀφελεῦμαι. Χ' ὡ πτανός· βρόντα, καὶ πάλι κύκνος ἔσῃ. Quod ita imitati sunt viri celeberrimi: « Jupiter, Eripiam tibi spicula, dixit Amori; Ille: Tona; fies, quum volo, rursus olor. » Hug. Grot. « De Veneris nato questa est Dictynna Tonanti, Quod nimis ille

Jam gelidas rupes, vivoque carentia sensu
Membra feris; jam saxa tuis obnoxia telis,
Et lapides suus ardor agit, ferrumque tenetur
Illecebris; rigido regnant in marmore flammæ.

puer promptus ad arma foret. Tum Pater, accito ostendens grave fulmen Amori: Hoc tibi, sæve puer, spicula franget, ait. Cui lascivus Amor motis hæc reddidit alis: Quid si iterum, posito fulmine, cycnus eris? » SANNAZAR. « Omnia tela adimam, Divum pater inquit Amori; Ille: Tona; et rursus, si volo, cycnus eris. » J. COMMIRE. Gallicas quoque ejusdem distichi imitationes apud nostrates *Le Brun* et *André Chénier* invenient harum studiosi deliciarum. ED.

54. *Vivoque carentia sensu*; statuas ferreas et lapideas.

55. *Feris*, sagitta tua percutis et vulneras.

57. *Flammæ*, amoris scilicet, dominantur in saxis ipsis.

N. B. Optime quidem Veteribus innotuerat illa vis magneti insita, qua ferrum attrahere valeat, quam et ipsi huic metallo vicissim contingere posse haud ignorabant. At recentioribus integra laus est agnovisse, quam in partem certo motu vergat acus magnetica, unde scilicet tam mirabiles in arte navigandi progressus causam et adjumentum habuere. Anno 1260, vulgati jam usus erat apud Gallos nautica pyxis, *la boussole;* sed non nisi serius, anno circiter 1534, acriori jam investigante opera, animadversum est inter alia phænomenon de certa quadam acus pro locis et temporibus inclinatione, quam nos dicimus, *déclinaison de l'aiguille aimantée.* Nostris denique de vi magnetica notionibus cumulum imposuerunt nuperrime viri cl. *OErsted*, *Ampère* et *Arago*, quorum inventa explicare nostri non est propositi. ED.

XLIX.

VI. APONUS.*

ARGUMENTUM.

Poeta existimat se Musis Nymphisque damnandum, si Aponum fontem sileat, quum vocem vel mutis reddat ille fons, jamque tot manu inscriptis versibus celebratus fuerit; 1—10. Cujus ea descriptio: clivus scilicet adsurgit molliter, unde ardens emittitur aqua, igne trudente; neque hic sterilis humus, nam pascua herbescunt flagrantia, viretque gramen inter flammas; magnis insuper sulcis saxa finduntur; quos Herculeo impressos fuisse aratro fertur; 11—26. In medio, panditur late cæruleus lacus; qui rupem subit arcanam, proprio spissus vapore, tactuque et haustu immitis, sed tamen pellucidus; quum enim turbidus vento aer spargitur, tunc liquidi vallem fundi miraberis, micantque veteres hastæ, dona regia; quas inter discolor hiatus nigram fluvium per arenam trahit; 27—40. Infra videntur latebræ, quas opacus implet gurges; et patent secreta montis, qui, in·

* De nominis ratione vid. ad v. 69. De ipso autem fonte hoc et thermis, quæ sunt apud Antiquos, sua diligentia congessit Cluverius Italiæ ant. I, 18, p. 148, in quibus memorabilis in primis est Cassiod. Var. II, 39, ubi et quæ a natura sint in illo fonte mirabilia, describitur, et quæ ars humana adjecerit, indicatur. Jubet nimirum rex Theodoricus diligenter conservari tam beneficum fontem, et illius ædificationum vitia partim emendari, partim caveri. Memorantur ibi *cuniculi*, *ædificia thermarum*, *palatium longa senectute quassatum*; assignatur pecunia, etc. De statu hodierno hoc ipso tempore prodiit, inter Dominici Vandelli Dissertationes tres, prima de Aponi Thermis, sed cujus copia mihi nondum facta erat, quum hæc mittenda essent Lipsiam. Itaque non habeo dicere, utrum in ea aliquid sit juvando h. e. emendando explicandove, vel huic carmini aptum, vel formulæ Cassiodorianæ. Et videtur hodiernam potius conditionem, quam historiam veterem respexisse vir doctus, certe quantum intelligi potest ex relatione Lipsica 1758, n. 71, p. 634 sq.

arcum flexus, summa pendenti margine æquora ligat, fumosumque fontem virente coronat cespite; hinc levis terra natat, nunquam oneri cessura incedentium hominum; 41—50. Stant aquæ intra ripas; quidquid autem abundat, per agrum fertur, naturalique exceptum meatu mox in patulum influit plumbum, et alba tandem fistula, igne fœta humenti, niveum despumat salem: varias inde opes dispergit, secutus artem fons saluberrimus; 51—66. Quem demum magnifica extollit Poeta allocutione; adseverans publicam esse requiem morborum, et præsens quoddam numen; neque certo sine consilio currere, quocumque emissus fuerit ortu; sed datum ab ipso mundi conditore, ut coleretur inter res hominibus sanctissimas, nobisque vitam produceret; 67—89. Felices sane incolas, quibus Apono frui fas est; hos neque terrena tabes, neque Austri flatus corrupti, neque Sirius lædit sævo calore; qui etiam damnante Lachesi, prosperius tamen in fonte fatum inveniunt: quod si malus in corpore humor turgeat, vel nimiam ob bilem virescant præcordia, non sibi venas reserant, nec vulnus sanant vulnere, nec amaris mista herbis pocula hauriunt; sed amissas reparant aquis impune vires, dolorque mulcetur, ægro velut ludente; 90—100.

Fons, Antenoreæ vitam qui porrigis urbi,
  Fataque vicinis noxia pellis aquis,
Quum tua vel mutis tribuant miracula vocem,
  Quum tibi Phœbeus carmina dictet honos,

1. *Antenora*, Trojæ exsulem, Patavii conditorem celebratum, notum ex Liv. I, 1. *Porrigere* est extendere, producere, longiorem reddere, ut Hor. Car. III, xvi, 40, ubi pulchra antithesis, *Contracto cupidine, porrigam*, augebo, *vectigalia*. — *Urbis* conj. Crus. Probab. Critt. p. 264.

2. *Fata noxia*, morbos pestilentes urbis, mortemque adeo, pellit hic fons *vicinis aquis* suis.

3. *Spiracula* conjectat male Heins. ad Virgilium, Æn. lib. X, 291. Ed.

4. *Plebeius* omn. ante Heins. qui ex conjectura MSStis adjuta mutavit. —*Honos*, quem Phœbo afflati poetæ habere tibi volunt, *dictat tibi*, h. est, honori tuo, *carmina*. Respicit autem ad morem illum in templorum parietibus (ut in æde Æsculapii, in sacello Priapi), in basibus signorum, scribendi carmina, cujus generis magnam vim debemus Pausaniæ, et his, qui illam Græcorum epigrammatum ἀνθολογίαν s.

Et sit nulla manus, cujus non pollice ductæ
Testentur memores prospera vota notæ;
Nonne reus Musis pariter Nymphisque tenebor,
Si tacitus soli prætereare mihi?
Indictum neque enim fas est tacitumque relinqui,
Hunc qui tot populis pervolat ora locum.
Alto colle minor, planis erectior arvis,
Conspicuo clivus molliter orbe tumet.
Ardentis fecundus aquæ, quacumque cavernas
Perforat, offenso truditur igne latex.
Spirat putre solum, conclusaque subter anhelo

florilegium collegerunt : talia in Memnonis crure scripta dedit nuper Rich. Pocockius : talia in sacello et palatio Aponi posita, Claudianus indicat. Sed quum hoc non soli poetæ faciant, sed pro suo captu etiam alii, non ausim damnare lectionem cæterorum, *plebeius*. Quum hoc faciat vulgus, quid nos poetæ?

6. *Memores notæ*, metonymicῶs, quæ memoriam servant, ut *memores fastos* Hor. Car. III, XVII, 4. — *Vota prospera*, quæ rata habuit Deus.

10. *Populum* accipio ampla significatione, ut populum omnem Romanum, certe Italicum comprehendat. Alioqui enim *populos* hic exspectaremus plures.

11. Pro *planis*, *parvis*, vulg. *planis* e conj. Heins. quam firmant MSS. *patulis* conj. Heins.*

12. *Clinis* MSS.

13. *Fecundus* improprie et metaphora quadam dicitur: quasi pariat aquam ille clivus.

14. *Proferat* Vien. — *Offensus* est etiam ex ipsa actionis reciprocæ natura, et usu linguæ, qui offendit, vel impulit. Aqua protruditur ab igne, qui ad illam offendit. Potest hoc facilius intelligi ab his, qui non ignorant, ope ignis subtus conclusi extolli, et exhauriri aquam de metalli fodinis.

15. *Putre solum* esse terram solutam, poris multis perviam, transmittentem molles radiculas, ex rusticæ rei scriptoribus notum est. —*Anhelus pumex*, qui spiritum transmittit per poros suos. —*Perforare vias rimosas* quid sit, nemo non facile intelligit : sed non probabile est, Poetam, si quis alius copiosum et rem variare prodigialiter aptum, uno interjecto versu repetiturum præ paupertate idem verbum. Itaque multo magis placet, ut *unda* cum sono quodam, viam sibi per oblimatas fistulas aperiens, *vias limosas personet*. Βορβορυγμὸν et χορχορυγμὸν vocant medici sonum intestinorum a commotis liquidis ortum. Talis sonus est quum lutum pedibus, aut manibus conspersio farinacea subigitur. Limosæ cujusdam naturæ ex venis quibusdam

Pumice rimosas perforat unda vias.
Humida flammarum regio Vulcania, terræ
Ubera, sulfureæ fervida regna plagæ.
Quis sterilem non credat humum? fumantia vernant
Pascua; luxuriat gramine cocta silex;
Et quum sic rigidæ cautes fervore liquescant,
Contemptis audax ignibus herba viret.
Præterea grandes effosso marmore sulci
Saucia longinquo limite saxa secant.
Herculei (sic fama refert) monstratur aratri
Semita, vel casus vomeris egit opus.
In medio, pelagi late flagrantis imago,
Cærulus immenso panditur ore lacus,
Ingenti fusus spatio; sed major in altum
Intrat, et arcanæ rupis inane subit:
Densus nube sua, tactuque immitis et haustu,
Sed vitreis idem lucidus usque vadis.

horum fontium prodeuntis mentionem quoque Vandellus facit.

16. *Limosas* Heins. 1. Pro *perforat*, *perfurit*, vel *perluit* conj. Heins. *limosas personat* conjiciebat Crusius l. c.

17. Hic etiam gratiam captat ex antithetis, quæ sic ordinanda sunt: regio Vulcania flammarum est humida; regna plagæ sulfureæ sunt fervida; et utraque sunt eadem terræ ubera.

20. Plin. II, 103, *Patavinorum fontibus calidis herbæ virentes innascuntur.* Confervæ species quasdam hodie in ferventibus aquis nasci, tremellam item et marinas quasdam plantas ex Vandello refertur l. c. p. 635; etiam animalia quædam, intestina aquatica, scarabæos amphibios, vermes culicum et alia.

23. De his sulcis nihil est apud Cassiodorum. *Longinquum* hic pro simplici longum dici apparet.

26. *Nec* vel *ni*, vel *seu casus* conj. Heins. Pro *casus*, *Cacus*, conjiciebat Barthius male, judice Heinsio.

27. *Stagnantis* conj. Heins. sed ipsius judicio non necessaria.

28. *Immensum* de profunditate accipiendum. Cassiodorus ita: *Cæruleum fontem vidimus in formam dolii concavis hiatibus æstuantem, et fornaces anhelantium aquarum...... quæ licet more calidæ nebulosos vapores exhalent, hanc tamen jucundam perspicuitatem aspectibus humanis aperiunt, ut quibus hominum illam gratiam desideret contingere, etiam quum non ignoret ardere.*

30. *Arcatæ* conj. Heins. ut XXVIII, 518.

Consuluit natura sibi, ne mersa lateret,
Admisitque oculos, quo vetat ire calor.
Turbidus impulsu venti quum spargitur aer,
Glaucaque fumiferæ terga serenat aquæ;
Tunc omnem liquidi vallem mirabere fundi:
Tunc veteres hastæ, regia dona, micant;
Quas inter, nigræ tenebris obscurus arenæ,
Discolor abruptum flumen hiatus agit.
Apparent infra latebræ, quas gurges opacus
Implet, et abstrusus ducit in antra sinus.
Tunc montis secreta patent; qui flexus in arcum
Æquora pendenti margine summa ligat.

33. *Tota*, MSS. et placet Barthio. *ne tota niteret*, Bas. Sed *mersa* in marg. et *lateret*, Cuj.

35. *Turbidus* a vapore illo ferventis aquæ aer cum venti impulsu dispergitur, etc. *Glaucus* color nebulæ sulfureæ.

38. Quæ sint illæ *hastæ veteres*, *dona regia*, non docet, hoc est, de illis tacet, et nihil nisi jucundam perspicuitatem laudat Cassiodorius. Videntur homines quidam beati, qui vidissent illud naturæ spectaculum, vel salutem inde retulissent, relinquere voluisse sui memoriam, hastis in fundum jactis, forte cum titulo, quæ memoriam illorum servarent; forte etiam signarent terminos illius discoloris fluminis per aquam pellucidam euntis; sive ab alveo tantum vel sulco coloretur, sive ipsa aliter colorata reliquæ pellucidæ non admisceatur, cujus generis miracula passim videntur. Enarrat plura Plin. II, 103. Pellucidas autem valde fuisse fontis aquas, apparet ex Suet. Tiber. c. 15, ubi de aureis talis quos Tiberius ex oraculo in Aponi fontem jecerat, *hodieque*, inquit, *sub aqua visuntur ii tali*. Est in vicinia Gottingæ fons sub ipsum e suo lacu egressum molam plurium rotarum agens, cujus aqua lucidissimæ perspicuitatis oculos ad fundum usque multis cubitis a superficie remotum transmittit.

39. Modo monebam, videri hastas ad hoc depressas, ut signarent terminos *obscuri* illius a *tenebris nigræ arenæ hiatus*.

41. Cogitare oportet specum variis cavis et velut labyrinthis constantem, superne tamen arcuatis velut fornicibus tectam.

43. Illud *tunc* reducit lectorem ad illam conditionem v. 35 memoratam.

44. Circa hunc fontem, qua apertus est et patet, mons in arcum flexus jungit summam planitiem suam margine subtus cavo (hoc enim est *pendens*, *pensile*, *suspensum*) qui margo tanquam *scena* e *vivis* virentibusque cespitibus contexta, circumdat, *coronat*, et constringit

Viva coronatos adstringit scena vapores,
Et levis exili cortice terra natat,
Calcantumque oneri numquam cessura virorum,
Sustentat trepidum fida ruina pedem.
Facta manu credas, sic leves circuit oras
Ambitus, et tenuis perpetuusque riget.
Hærent stagna lacu plenas æquantia ripas,
Præscriptumque timent transiluisse modum:
Quod superat, fluvius devexa rupe volutus
Egerit, et campi dorsa recurva petit.
Devehit exceptum nativo spira meatu;

vapores exhalantes. Ille margo (subjectis saxis pumiceis fornicatus) est terra quæ exili cortice *natare* propter elasticam mobilitatem dici potest, etc.

45. Ad *coronatos* illos *vapores* intelligendos mirifice accommodatus est Cassiodorii locus non procul ab initio, ubi memorat *fornaces anhelantium aquarum circumducto tereti labio* (sic pulchre Garet. pro absurdo illo *tentilatio*) *naturæ probabili dispositione coronatas*. Quem *marginem* vocat Poeta, illud est *teres labium* Cassiodorii. *Fornaces anhelantes* in ferrariis magnis qui viderit, illis igneis vaporibus mente substituat æstuantis aquæ fervidam ebullitionem, et habebit imaginem Aponi, qualem Claudianus, quum ista scriberet, conceperat.

46. *Fornice*, vel *cæspite* conj. Heins. vel *ceu...natet*.

48. *Fida ruina*, jucunda antithesi. Qui incedunt per illum marginem, ruinam ob instabile et repercutiens vestigium metuunt, sed illa *fida* est, nihil mali adfert, ruenti similis semper restituit se.

49. *Leves; lenes* alii: parum interest.

50. *Ambitus*, quem *marginem* modo vocarat, *teres labium* Cassiodorius, tenuis ille quidem est, *exili cortice*, sed tamen *perpetuus*, cohærens, *riget*, rigorem et tenorem suum servat. — *Alveus....rigat*, vel *ambitus...ligat* conj. Heins.

51. *Plenæ ripæ* idem notant, quod alveus plenus. Vehementius etiam Cassiodorius, « Ore plenissimo, in sphæræ similitudine, supra terminos suos aquarum dorsa turgescunt: unde latex tanta quiete defluit, tanta quasi stabilitate decurrit, ut eum non putes decrescere, nisi quia inde aliquid rauco murmure sentis exire. »

55. *Spira*, fossa vel alveus varios flexus habens. Cassiodorio *recurva spatia, quæ arte facta sunt longiora*. Anfractus hos dum percurrit aqua, paulatim tepescit. — *Patulas plumbi vias* esse eas, quas fistulas dicunt architecti, apparet: et utitur statim hoc nomine ipse Poeta. — *Spuma* vulg. *spina* MSS. Ald. *vicino spuma recurvo*, MS. *sigma* conj. Barth. i. e. figura literæ C. *Spira* conj. Heins.

In patulas plumbi labitur inde vias.
Nullo cum strepitu, madidisque infecta favillis,
Despumat niveum fistula cana salem.
Multifidas dispergit opes, artemque secutus
Qua jussere manus, mobile torquet iter,
Et junctos rapido pontes subtermeat æstu,
Afflatosque vago temperat igne tholos.
Acrior interius, rauci cum murmure saxi
Spumeus eliso pellitur amne vapor.
Hinc pingues repetunt fessi sudore lacunas;
Frigora aquis longæ blanda dedere moræ.
Salve, Pæoniæ largitor nobilis undæ;
Dardanii, salve, gloria magna soli;
Publica morborum requies, commune medentum

57. *Madidas favillas* puto dici tophaceam illam cinericii coloris materiem, quæ fistulis adhæret, quæ surculos etiam et plantas crusta quadam solet obducere. Hujus rei non minus, quam *salis nivei* h. e. candidi, quem καθαρτικὸν esse prædicat, mentionem facit Vandellus laudatus.

61 *Subtervehit* MSS. unde *subter venit* conj. Heins. pro *pontes*, *sentes* MS. *montes* MS.

62. *Tholi* sunt fornices. Describit cellas, in quas immissa fervens aqua, sudationes efficit. Cassiodorius, « Protinus saxo suscipiente còllisa aqua inhalat primæ cellulæ sudatoriam qualitatem. »

63. *Acrius* vulg. *interea* MS.

65. *Hinc pigras* vulg. *rigidas*, *nigras* conj. Heins. — *Pingues* dicit *lacunas*, quarum aquis aliquid oleosum, sulfureumve admixtum. Unguntur alias post sudorem in balneis.

66. *Frigore* MSS. Ald. *frigora aquis* MSS. pro *blanda*, *damna* al. — Cassiod. describit gradus imminuti caloris: « Deinde....minaci ardore deposito, suavi temperatione mollescit: mox... quum aliqua dilatione torpuerit, multo blandius intepescit: postremo ipso quoque tepore derelicto, in piscinam Neronianam » (partem seu membrum credo thermarum Neronis, de quibus Mart. VII, 33, *Thermis quid melius Neronianis?*) frigida tantum efficitur, quanto prius ferbuisse sentitur.

67. *Pæonia unda*, quæ vim medicam habet, vid. ad XXIV, 173.

68. *Dardanium* vocari, quidquid quocumque modo Trojanum est, Virgilii lectoribus notum: eodem igitur sensu *Dardanium* hic *solum* dicitur, ut v. 1, *urbs Antenorea.*

69. Hoc elogium comprehenditur ipso nomine fontis, quum ἄπονος vocatur, qui immunitatem præstet et liberationem τῶν πόνων, quo nomine et dolores et morbi compre-

Auxilium, præsens numen, inempta salus.
Seu ruptis inferna ruunt incendia ripis,
Et nostro Phlegethon devius orbe calet;
Sulfuris in venas gelidus seu decidit amnis,
Accensusque fluit, quod manifestat odor;
Sive pari flammas undarum lance rependens,
Arbiter in fœdus mons elementa vocat;
Ne cedant superata sibi; sed legibus æquis
Alterius vires possit utrumque pati;
Quidquid erit causæ, quocumque emitteris ortu,
Non sine consilio currere certa fides.
Quis casum meritis adscribere talibus audet?
Quis negat auctores hæc statuisse Deos?
Ille pater rerum, qui sæcula dividit astris,
Inter prima poli te quoque sacra dedit,
Et fragilem nostri miseratus corporis usum
Telluri medicas fundere jussit aquas;

henduntur. Ut igitur ἄποινα sunt quibus redimuntur ποιναὶ, pœnæ, mala eorum, qui hostes fuerant capti : sic ἄπονος fons, quo depelluntur morbi ac dolores. De his lavacris Cassiodorius : « Unde non tantum deliciosa voluptas acquiritur, quantum blanda medicina confertur. Scilicet sine tormento cura, sine horrore remedia, sanitas impunita, balnea contra diversos dolores corporis attributa. » Quod *inempta salus* a Poeta vocatur, ad *inemptas dapes* respicit Hor. Epod. II, 48, quas hortus domino præstat.

76. *Mons* ille, sive collis, unde oritur Aponus, tanquam *arbiter*, *elementa* alias inter se pugnantia in concordiam ac *fœdus* vocat. Nempe ad Heracliticam illam ἐναντιοτροπὴν respicit, de qua dictum ad XVII, 72. Cassiod. : « Merito dicunt philosophi, elementa sibi mutuis complexibus illigari et mirabili conjungi fœderatione, quæ inter se contraria intelligantur varietate pugnare, etc. »

79. *Erat* vel *inest* conj. Heins. *remitteris* vulg. *emitteris* Ald. et MSS. *emergitis* MS. unde *emerseris* conj. Heins.

80. *Non sine consilio;* non sine certa providentiæ cura fluit ille fons, quoniam tanta est, tamque utilis ipsius virtus. Ed.

81. Hypallage et solitæ constructionis immutatio, sed verum tamen dicit. Nam idem est, sive causam adscribas tribuasve effectui, sive contra effectum causæ.

84. *Sacra poli*, τὰ θεῖα, cælestia Dei opera.

85. *Corporis usum fragilem;* corporis fragilis, quo utimur. Ed.

Parcarumque colos exoratura severas
Flumina laxatis emicuere jugis.
Felices, proprium qui te meruere, coloni,
Fas quibus est Aponon juris habere sui.
Non illis terrena lues, corrupta nec Austri
Flamina, nec sævo Sirius igne nocet.
Sed quamvis Lachesis letali stamine damnet,
Inde sibi fati prosperiora petunt.
Quod si forte malus membris exuberat humor,
Languida vel nimio viscera felle virent,
Non venas reserant, nec vulnere vulnera sanant,
Pocula nec tristi gramine mista bibunt;
Amissum lymphis reparant impune vigorem,
Pacaturque ægro luxuriante dolor.

87. *Colos exoratura*; id est, impetratura sunt sua virtute medica, ut colus sit diuturnior, ac proinde et vita longior; nam per colum Parcarum vita hominis designatur.

93. Recedit a vulgari fabula, qua Lachesis colum tenet, Clotho producit filum, quod abscindit Atropos: et facit mortem positivum quiddam, ut loquuntur philosophi, non meram vitæ abruptionem. — *Lachesis* generale Sortis nomen est, cui mors non minus quam vita subjecta est.

94. *Fata* MSS. pæne omnes; nec repugnat versus. *Fati* MS. et Heins. *Undæ* it. *Inde fata sibi* MS. unde *Undis f. sibi* conj. Heins. *fatis* ex MSS. defendit Barth.

97. Duo illa remedia vellicat, in quibus semper non sine ægrorum hinc periculo hinc salute pugnarunt medici: alteris morbos omnes per venarum vulnera et alvi portam ejicere conantibus, clamantibus alteris, per eas vias ipsam vitam et salutis fundamenta everri.— *Triste gramen* pulchre signat amaras omnes et radices et herbas, quibus alvus ducitur.

99. *Impune*; sine dolore.

100. Adeo *pacatur dolor* (πόνος) ut luxuriari etiam, qui paulo ante æger erat, postliminio incipiat.

L.

VII. DE PIIS FRATRIBUS, ET EORUM STATUIS, QUÆ SUNT APUD CATINAM. *

ARGUMENTUM.

Poeta laudat statuas, quibus repræsentantur fratres venerando sudantes pondere, meritique æterno honore coli; quibus præ reverentia Ætneæ cessere flammæ; scilicet dum parentes cervice fultos complectuntur manibus, gradumque accelerant: sæva pater monstrat incendia; genitrix vero deos invocat, formidine comas erecta; 1—12. Metuere oneri videntur juvenes, non sibi; hic dextram exserit, senemque læva sustinet; ille autem duplices in nodum ulnas colligit, utpote qui cautior sit in ferenda femina; miraque opificis arte, hic matri, ille patri fit similior, licet eadem utrumque figuret forma; 13—26. Egregios omni laude extollit Poeta juvenes, qui per medios irruperunt ignes, spretis opibus, sanctam ut senectutem servarent; et putat non immerito tanta repressas virtute Enceladi fauces obriguisse, pietatemque sensisse elementa; 27—36. Quod si Olympum meruerint Castor et Pollux noto amore, Æneas erepto e flammis Anchisa genitore; si vetus commendet gloria Argolicos fratres, qui suam materno currui cervicem supposuere; cur non Amphinomo Anapioque templa in æternum Sicilia dicavit? Quamquam enim multos jam tulerit viros cultu dignos suo, sciat tamen se nihil genuisse majus; neque gemat domos Ætna furente exustas; quippe ingenti hac clade immortale emptum est decus; 37—48.

ADSPICE sudantes venerando pondere fratres,
Divino meritos semper honore coli.

* Nobilis et antiqua narratio, μυθωδεστέρα illa quidem jam visa Lycurgo in Leocr. c. 23 : sed asseverate eadem relata in Aristotelis,

Justa quibus rapidæ cessit reverentia flammæ,
    Et mirata vagas reppulit Ætna faces.
Complexi manibus fultos cervice parentes,
    Attollunt vultus, accelerantque gradus.
Grandævi gemina sublimes prole feruntur,
    Et cara natos implicuere mora.
Nonne vides, ut sæva senex incendia monstret?
    Ut trepido genitrix invocet ore Deos?
Erexit formido comam, perque omne metallum

ut putatur, de mundo aureo libello c. 6, ubi post mentionem incendii Ætnæi, « Ἔνθα καὶ τὸ τῶν εὐσεϐῶν γένος ἐξόχως ἐτίμησε τὸ δαιμόνιον, περικαταληφθέντων ὑπὸ τοῦ ῥεύματος, διὰ τὸ βαστάζειν γέροντας ἐπὶ τῶν ὤμων γονεῖς, καὶ σώζειν. Πλησίον γὰρ αὐτῶν γενόμενος ὁ τοῦ πυρὸς ποταμὸς ἐξεσχίσθη παρέτρεψέ τε τὸ μὲν ἔνθα, τὸ δ' ἔνθα, καὶ ἐτήρησεν ἀϐλαϐεῖς ἅμα τοῖς γονεῦσιν τοὺς νεανίσκους. Insigni honore affecit Piorum familiam Deus, ab ipso flumine ignis deprehensorum, quod senes humeris parentes servandi causa sustulissent. Quum enim jam prope illos esset torrens ignis, diffissus hinc inde se avertit, et (tanquam in insula) servavit illæsos una cum parentibus adolescentes. » Non oblitus est hac historia suum de Ætna carmen exornare Severus a v. 621. Habent etiam, ut de aliis taceam, Strabo VI, p. 185 extr. ubi Ἀμφίνομον et Ἀναπίαν illos nominat. De varietate circa patriam et nomina vid. Salmas. ad Solin p. 78, a, et vv. DD. ad Valer. Max. V, 4 ext. 4. Pausanias Phoc. s. X, 28, historiam habet ut Lycurgus sine nominibus. Urbem Catinam, Gr. Κατάνην, ita signat Sil. XIV, 197, *Et Catanc generasse pios celeberrima fratres*. Auson. de Urbib. XI, p. 249 Toll. *ambustorum fratrum pietate celebrem* vocat. Memoria rei tam insignis servata in multis Catinensium numis, quos collectos videre licet in Gessneriano opere Tab. 30. Noster hoc sibi in primis sumpsit, ut vel pictam in tabula hanc historiam, vel expressam statuis, pulchra ecphrasi illustraret, vel pictorem statuariumve dum instruere videtur, poetam se probet, et illud Horatianum exemplo firmet, *ut pictura poesis erit*. Igitur coram se fingit contemplari statuas, et ostendere aliis. Huc pertinet primum statim verbum carminis, *Adspice*, etc.

4. Laudatissimæ metaphoræ bonis judicibus, quæ sensum et mentem inanimatis tribuunt, ut hic *mirata Ætna* pulchrum adeo et pium spectaculum.

5. *Fultus* dicitur aliquis ea re, in qua sedet, ut in throno. Sic X, 152, *hoc navigat ostro Fulta Venus:* et XXIV, 199, *solio fultus eburno*.

7. *Sublimis*, qui pedibus terram non attingere potest, ut in comœdiis, qui *sublimes rapiuntur* vel *arripiuntur*.

11. Nunquam pulchrior, nun-

Fusus in attonito palluit ære tremor.
In juvenum membris animosus cernitur horror,
Atque oneri metuens, impavidusque sui.
Rejectæ vento chlamydes: dextram exserit ille,
Contentus læva sustinuisse patrem.
Ast illi duplices in nodum colligit ulnas
Cautior in sexu debiliore labor.
Hoc quoque præteriens oculis ne forte relinquas,
Artificis tacitæ quod meruere manus.
Nam consanguineos eadem quum forma figuret,
Hic propior matri fit tamen, ille patri.
Dissimiles animos solertia temperat artis;
Alter in alterius redditur ore parens;
Et nova germanis paribus discrimina præbens,
Divisit vultus cum pietate faber.
O bene naturæ memores, documenta supernæ

quam magis poeta Claudianus est, quam in picturis. Timor totum corpus timentis pervadit : hic *fusus* est ab artifice per totum metallum.

13. *Horroris* indicia sunt etiam in juvenum vultibus et gestu, sed ejus, qui animum non dejiciat, sed una cum pilis erigat, ut gallinaceorum collo plumas, in canibus et apris setas, tanquam tela ad repugnandum videmus erigi; unde etiam *horrere acies* apud poetas dicuntur a sublatis armis.

15. *Rejectæ vento chlamydes* juvenum mihi non placent. Adverso vento, vel summa certe celeritate currentibus, ut ipsi ventum sibi adversum nixu suo videantur facere, potest hoc evenire, sed non potest in his, qui currere propter onus non possunt, quos flamma, quæ semper flatum et ventum habet, a tergo persequitur. Deinde impositi humeris, hærentes tergo vetuli parentes volare chlamydas et ludibria ventis esse non patiuntur.—*Erigit* vulg. *egerit*, Vien. marg. MSS. ap. Heinsium, unde ille *exserit*, quod firmat MS.

20. *Manus artificis*, licet hoc non sit adscriptum, *tacitæ* tamen *meruerunt*, ne hoc, quod statim dicam, *oculis præteriens relinquas* non consideratum.

21. *Consanguineos*, ὁμαίμους esse fratres, vel ille Æn. VI, 278, *Consanguineus leti sopor* nos admonere potest.

23. *Dissimiles annos*, quod ferunt vulg., etiam probabile est. Similes possunt esse, et tamen altera senilis facies, altera juvenilis.

26. *Faber* pietatem unicuique fratrum suam, i. gestum pietatis exserendæ, sed vultum etiam cuique suum tribuit, hoc est, *divisit*.

Justitiæ, juvenum numina, vota senum;
Qui spretis opibus medios properastis in ignes
Nil præter sanctam tollere canitiem!
Haud equidem immerito tanta virtute repressas
Enceladi fauces obriguisse reor.
Ipse redundantem frenavit Mulciber Ætnam,
Læderet exempli ne monumenta pii.
Senserunt elementa fidem; pater adfuit æther,
Terraque maternum sedula juvit onus.
Quod si notus amor provexit in astra Laconas,
Æneam Phrygio raptus ab igne pater;
Si vetus Argolicos illustrat gloria fratres,
Qui sua materno colla dedere jugo;
Cur non Amphinomo, cur non tibi, fortis Anapi,

28. *Juvenum numina* sunt pii fratres, quatenus imitari illos debent juvenes. Optimus numinis cultus est illius imitatio. Iidem sunt *vota senum*. Quis enim senex non optet tales esse, tales se præstare suos filios? —Alii legunt *juvenum lumina*, id est, ornamenta juventutis. Cicero vocat viros præcellentissimos, *lumina civitatis*. Ed.

30. *Canitiem*; scilicet parentes eorum ita senio confecti erant, ut nihil præter canitiem restare videretur. Ed.

32. *Enceladus* Ætna injecto gravatus, quum graviter anhelat, ignes ejicit. Hujus furor obstupescit ad conspectum tantæ pietatis, etc.

35. *Elementa*, corpora naturalia, sensu fidei filiorum et pietatis in parentes tacta sunt. Itaque aer, ventus, *pater æther adfuit* portanti patrem; matre oneratum *Terra mater* adjuvit.

37. *Fratrem* suum Castora, natura mortalem, Tyndari conceptum semine, *alterna morte redemit Pollux*, cujus Jupiter pater erat. Vid. ad Virg. Æn. VI, 121. Æneam quis non pictum vidit in fronte Æneidos ex II, 721?

39. Biton et Cleobis ab Herodoto celebrati, I, 31, ex ore Solonis. Sed nos utemur Ciceronis verbis Tusc. I, 47: « Argiæ sacerdotis Cleobis et Biton filii prædicantur.... Quum illam ad solemne et statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta, tunc juvenes.... veste posita corpora oleo perunxerunt, ad jugum accesserunt.... Sacerdos precata a Dea (*Junone, puto*) esse dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari possit a Deo: post epulatos cum matre adolescentes somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. »

41. *Onupi*, Vien. Junt. Bas. *Anaphi*, Vien. marg. Gryph. Vid. quos laudamus ad lemma.

Æternum Siculus templa dicavit honos?
Plura licet summæ dederit Trinacria laudi,
Noverit hoc majus se genuisse nihil:
Nec doleat damnis, quæ devius intulit ardor;
Nec gemat exustas igne furente domos.
Non potuit pietas flamma cessante probari;
Emptum est ingenti clade perenne decus.

42. *Dicabit*, *dicarit*, Cuj. et conj. Heins.

43. Multos cives suos templis et statuis honoravit Sicilia, ut illos conditores suos Acraganta, Gelan, ut Damonem et Pinthian, ut Archimedem, etc.

45. Splendidæ sunt tales magnarum calamitatum velut excusationes, et similes illis φιλοσοφήμασι, quibus utuntur in Theodicæa docti homines, immo illi veteris ecclesiæ dicto, quod relatum etiam in Sequenti Natalis Dominici, in aurora ad missam secundam canenda, *O culpa nimium beata, qua redempta est natura*. Sed difficile est hoc persuadere hominibus eo tempore, quo maxime opus est. Maluissent Catinenses pietatem civium suorum in calamitate privata eminere.

EPIGRAMMATA.

LI.

I. DE MULABUS GALLICIS.

ADSPICE morigeras Rhodani torrentis alumnas
Imperio nexas, imperioque vagas,
Dissona quam varios flectant ad murmura cursus,
Et certas adeant voce regente vias:
Quamvis quæque sibi nullis discurrat habenis,
Et pateant duro libera colla jugo;
Ceu constricta tamen servit, patiensque laborum
Barbaricos docili concipit aure sonos.
Absentis longinqua valent præcepta magistri,
Frenorumque vicem lingua virilis agit.

1. Quum hic Barthius ad suam experientiam, et visa a se ad Rhodani ripas mularum agmina, quasi certabundus cum Poeta, provocet; possumne ego tacere magnam vim mularum, majorem partem splendide ornatarum, quippe Gallicorum ducum supellectilem gestantium, quas per duo hosce annos de fenestra mea, tintinnabulis, quæ suspensa habent, excitatus, vidi? — *Rhodanum torrentem* quasi proprio epitheto appellat, cujus ubique memoretur celeritas.

2. Imperio et voce sola perficit mulio, ut veniant, ad jugum et plaustrum accedant, vel ut discedant.

3. *Munera, mœnia, numina,* MSS. *currus* conj. Heins.

5. *Longis*, Heins. ex MSS. et ex Cuj.

6. *Patent colla*, quia nulla eorum pars jugo tegitur.

7. Alii legunt, *patiensque luporum;* ut apud Ovidium de equo: « Et placido duros accipit ore lupos; » id est, duras habenas. Sed repugnant quæ sequuntur, « Frenorumque vicem lingua virilis agit. » ED.

8. *Auris* itaque mulabus his

Hæc procul angustat sparsas, spargitque coactas,
 Hæc sistit rapidas, hæc properare facit.
Læva jubet? lævo deducunt limite gressum.
 Mutavit strepitum? dexteriora petunt.
Nec vinclis famulæ, nec libertate feroces,
 Exutæ laqueis, sub ditione tamen :
Consensuque pares, et fulvis pellibus hirtæ
 Esseda concordes multisonora trahunt.
Miraris, si voce feras pacaverit Orpheus,
 Quum pronas pecudes Gallica verba regant?

pro ore frenato est, vel frenum in aure est, ut possis convertere illud Horatianum Epist. I, xv, 13 : « sed equi frenato est auris in ore. »

11. *Angustare* est in angustius spatium cogere, ut Stat. Theb. XII, 666, *Theseus agmina angustat*, cogit.

12. *Hæc properat resides* volebat Barthius.

13. *Læva jubet* intelligamus *petere* : ut hodie non modo in regendis animalibus, sed in militaribus etiam imperiis, uno verbo, et monosyllabos si fieri possit, jubent vel vetant. — *Ordine currum*, Junt. Bas. Plant. *limite cursum*, Ald. et MS. *limite gressum*, Bas. marg. Raph. Claver. Heins.

17. An *fulvis* leonum *pellibus* tegebantur mulæ? Sic puto, illæ præsertim, quæ essedis junctæ essent. Hæ quoque frenis, ut videmus, caruerunt.

19. *Feræ;* quamdiu feræ sunt, bella cum iis gerimus : *pacantur* quum mansuescunt. Sic eas pacavit Orpheus.

20. *Pronus* in terram, ut in illo, Pronaque quum spectent animalia..... terram. Ovid. Met. I, 84.

LII.

II. DE SENE VERONENSI, QUI SUBURBIUM NUNQUAM EGRESSUS EST.

FELIX, qui patriis ævum transegit in agris,
Ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem;
Qui baculo nitens, in qua reptavit arena,
Unius numeret sæcula longa casæ!
Illum non vario traxit fortuna tumultu,
Nec bibit ignotas mobilis hospes aquas:
Non freta mercator tremuit, non classica miles;
Non rauci lites pertulit ille fori.
Indocilis rerum, vicinæ nescius urbis,
Adspectu fruitur liberiore poli.

1. *Felix;* sic Virgilius, Georg. II, 490. : « Felix, qui potuit, etc. » Simile exemplum est apud Valerium Maximum, ex quo, Gygi, Lydorum regi ditissimo, oraculum « Aglaum Sophidium prætulit. Is erat Arcadum pauperrimus, sed ætate jam senior, terminos agelli sui nunquam excesserat, parvuli ruris fructibus contentus. » Ed. — *Propriis* vulg. Sed *patriis* jam Bas. marg. auctores alios congerit Heins.

2. *Ipsa* repetitum respondet Græco ἡ αὐτὴ, eadem.—*Quem vidit puerum, quem domus una senem*, Cuj.

3. Pulchre Noster opponit, vel componit potius *imbecillitatem* senis baculo nitentis, infantiæ reptanti velut quatuor pedibus, cum respectu ad illud Sphingis notissimum ænigma de animali quadrupede, bipede, tripede.

4. *Unius et*, MS. hinc *enumerat* conj. Heins. — Ponit *trium sæculorum senem*, trium ætatum, ut est v. 20, nonagenario propinquum; sæculum enim XXX vel XXXIII anni. Hic numerat totidem sæcula commorationis in eadem casa.

6. Periphrasis translatæ habitationis, ut in illo Virg. Ecl. I, 63, *Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.*

7. *Nec.... nec* Cuj. *timuit*, alii.

8. *Raucus* solemne causidicorum qui in foro audiuntur epitheton, V. G. Mart. IV, 8, *Exercet raucos tertia causidicos.*

9. *Indocilis* non stuporem notat, sed incuriam discendi quid geratur.

Frugibus alternis, non consule, computat annum;
Autumnum pomis, ver sibi flore notat.
Idem condit ager soles, idemque reducit,
Metiturque suo rusticus orbe diem.
Ingentem meminit parvo qui germine quercum,
Æquævumque videt consenuisse nemus.
Proxima cui nigris Verona remotior Indis,
Benacumque putat litora rubra lacum.
Sed tamen indomitæ vires, firmisque lacertis
Ætas robustum tertia cernit avum.
Erret, et extremos alter scrutetur Iberos;
Plus habet hic vitæ, plus habet ille viæ.

11. Solent *alternare* quasi fruges, et hoc anno hæ, alio aliæ exuberare, ut possis signare hunc annum vini copia, alium ubertate tritici, etc.

13. Si sit a mari remota illius habitatio, non dicit solem mari se mersisse, sed post montem sibi vicinum se occultasse.

14. *Suo orbe*, suo horizonte, quatenus prospectus de villa sua patet.

15. *Hic genitam meminit parvo de germine quercum*, Cuj. quod placet, aut certe *parvo qui a germine quercum*.

20. *Ætas tertia;* tertium sæculum; sed minus sæculum intelligi puto, quod, ex Plutarcho, spatium triginta annorum continet. Ed.

22. Ut sæpe alias, ita in hoc loco, *hic* ad remotius ordine grammatico respicit, *ille* ad proximius : et h. l. recte. *Hic* meus senex, de quo cano; *ille* alter, cujus modo mentionem feci obiter. — Carmen hoc in Gallicos versus Boufflers transtulit, et quidem feliciter ; sed tamen Claudiano conferrem libentius totum nostratis Racan eidyllium : *Tircis, il faut penser*, etc. Ed.

LIII.

III. DE APRO ET LEONE. *

TORVUS aper, fulvusque leo coiere superbis
Viribus; hic seta, sævior ille juba.
Hunc Mars, hunc Cybele laudat; dominatur uterque
Montibus: Herculeus sudor uterque fuit.

* Videtur subscriptum tabellæ in qua picta duo animalia: vel basi in qua stabant signa.

1. *Superbi* malit Barth. et ego.

2. *Setis* ante Heins. — Erectis et horrentibus in pugnam aper setis, jubis leo, facti erant, vel finguntur.

3. Mars cur aprum sibi vindicet, non robur modo et impetus ille in causa est a quo commune epitheton habent θούριος: sed videtur alludi ad fabellam, in apro qui Adonidem Veneris amasium interfecit, latuisse rivalem illius Martem; aut certe in illo venatu apri a Marte Adonidem esse occisum. Vid. Tzetz. ad Lycoph. 831. Homerus Ιλ. δ, 253, de Idomeneo συΐ εἴκελος ἀλκήν.

4. Herculis *sudor*, i. e. laboris, s. certaminis argumentum aper Erymanthius, Nemeæus, s. Cleonæus leo, etc. Vid. III, 285 sq.

LIV.

IV. DESCRIPTIO ARMENTI.

FRAGMENTUM.

Non tales quondam species tulit armentorum *
  Tellus tergemino subdita Geryoni;
Non tales, Clitumne, lavas in gurgite tauros,
  Tarpeio referunt quos pia vota Jovi;
Non talis Tyrias sparsisse juvencus arenas
  Dicitur, optatum quando revexit onus;
Non Cretæus ager, nec amati conscia tauri
  Gnossos, nec similes paverit Ida feras.
Ipse et dispariles monstro commissus in artus,

* Etiam hoc epigramma videtur, qualia in Myronis buculam exstant Græcorum et Ausonii, qualia sunt in Amphitheatro et alia multa Martialis. Non est opus putare fragmentum esse.

1. *Talis* malit Heins.

2. *Geryonæ* malit Heins. — Inter Herculis labores, Geryonis, tricorporis illius regis, boves abducti ex ultima Hispania per Galliam et Italiam. Vid. ad Æn. VII, 662.

3. De hoc dictum ad XXVIII, 506.

4. *Referunt quos pia vota;* qui boves promissi ex voto, referuntur, solvuntur, mactantur Jovi.

5. Taurus Europæ Tyriæ raptor, in quo Jupiter latuit. Describit Ovid. Met. II, 852:

....color nivis est.............
Colla toris exstant: armis palearia pendent.
Cornua parva...magis perlucida gemma.
Pacem vultus habet...........

7. Ad Pasiphaes, Minoæ conjugis, flagitium respicit, *Quæ* (Ovid. Met. VIII, 132) *torvum ligno decepit adultera taurum, Dissortemque utero fetum tulit;* Minotaurum nempe *Semibovemque virum, semivirumque bovem,* ut vocat Art. Am. II, 24.

8. *Ida* Cretæ mons, quæ insula alias quoque armentorum pulchritudine nobilis fuisse, vel ex ipsis his narrationibus intelligitur. — *Feros* MSS. quod præferendum videtur.

9. *Diffusus* vulg. *diffisus, confusus,* al. *commissus* etiam Cuj. quod ex MSS. et auctoritate aliorum firmat Heins.

Qui crimen matris prodidit ore novo,
Cres puer haud talem potuisset reddere formam,
Præstarent totum si fera membra patrem.

10. *Condidit*, tres Vatt. Pal. Rott. Oisel. *prodidit*, Lovan. Exc. Lucens. pr. Livin. Clav.

11. *Apius*, pro *Cres puer*, Buslid. *Trax puer*, Vat. quart. *Rex*; Med. sec. *aut talem*, Med. sec. inç. Heins. Moret. pr. Lov. Buslid.

12. *Portassent*, vulg.

LV.

V. CONCHA. *

TRANSFERAT huc liquidos fontes Heliconia Naïs,
Et patulo conchæ divitis orbe fluat.
Namque latex, doctæ qui laverit ora Serenæ,
Ultra Pegaseas numen habebit aquas.

* Hæc concha videtur aut vera, major et splendide polita fuisse, ut illa Veneri Zephyritidi donata apud Athenæum, VII, 19, ubi plura de hoc genere docet Casaubonus: aut ex auro formata, vel gemma quacumque, qua uteretur lavandæ faciei causa Serena Stilichonis uxor. Quid si hæc concha superest? Fuit certe in thesauro cum Maria Honorii conjuge, Serenæ filia, sepulto, quem refert Marliani αὐτόπτου fide Grut. Thes. Inscr. p. 287, 4, *Cochlea et patera ex crystallo.* Cæterum in apparatu balneario matronarum fuisse conchas, docet Juvenal, VI, 419: *Balnea nocte subit; conchas et castra moveri Nocte jubet.*

1. *Naïs*, ut Nympha et lympha, universim fontem et aquas vivas notat.

2. *Pegaseæ aquæ*, quod Pegasi equi ungula aperta humus fundere cœpit Castaliam. Vid. Ovid. Met. V, 263: *Pegasus hujus origo Fontis.* — *Orbe fluat; ore tulit*, Buslid.

LVI.

VI. DE CRYSTALLO, CUI AQUA INERAT.*

POSSEDIT glacies naturæ signa prioris ;
Et fit parte lapis, frigora parte negat.
Solers lusit hiems, imperfectoque rigore
Nobilior, vivis gemma tumescit aquis.

* *De crystallo lapide, in quo ingelata latebat aqua,* Vat. pr. et Vat. Livin. — Comparari cum hoc possunt illa epigrammata, quibus animalcula electro succino inclusa celebrarunt poetæ ; qualia sunt Mart. IV, 32 et 59, it. VI, 15. Hujus omne acumen, in quo argutus esse voluit Poeta, versatur in illa veterum quorumdam opinione, quam ipsum nomen signat, putantium glacie, quæ χρύσταλλος est Græcis, consolidatam esse cognominem ob similitudinem gemmam; quum primi auctores nominis solam speciem externam forte ita signaverint. Vid. Plin. XXXVII, 6, et ibi Hard. et quos magno numero hic laudat Barthius. Neque tamen plane omnium hæc fuit sententia. Auctor carminis de Lapidibus, quod Orpheo adscribitur, p. 198, Eschenb. vocat « ἀπόῤῥοιαν περιφεγγέος ἀμβρότου αἴγλης, effluvium lucidi divini splendoris » ; et ignem sacrificalem ejus ope docet accendere : denique narrat, ex igne raptam mox refrigerari. Et medio ævo, qui hoc de aqua in crystallum congelata negarent, fuisse dicit Marbodeus, ejusque glossator Pictorius, cap. XXIII.

1. *Obsedit*, Buslid.

3. *Lusit ;* quasi ludendo constringit, indurat. Est enim hic lascivientis naturæ ludus. — *Imperfectoque rigore nobilior ;* pulchrior, pretiosior, quia rigor seu soliditas lapidis glaciati non perfecta ostendit velut gemmam turgentem aquis nativis.

4. *Mitis* vulg. *mixtis* Claver. Raph. *vivis* etiam Cuj. — *Tumescit*, prægnans vel gravida est, ut vult Barthius. Sed mihi magis placet metaphoram esse, *tumescit*, superbit, ut referatur ad nomen *Nobilior*. Sic, LVIII, 5, *Auctus honos.*

LVII.

VII. DE EODEM.*

Lymphæ, quæ tegitis cognato carcere lymphas,
Et quæ nunc estis, quæque fuistis aquæ,
Quod vos ingenium vinxit? qua frigoris arte
Torpuit, et maduit prodigiosa silex?
Quis tepor inclusus securas vindicat undas?
Interior glacies quo liquefacta Noto?
Gemma quibus claustris arcano mobilis æstu
Vel concreta fuit, vel resoluta gelu?

* Quæ sequuntur sex epigrammata, vulgo continuabantur. Divisit primum libris auctoribus Claver.

1. *Nymphæ* et *Nymphas*, Clav. et al. Vulgatam merito reduxit Heins. *corpore* it. *pectore* al. *carcere* etiam Cuj. — *Lympharum* nomen comprehendit duas res, crystallum quæ, ex opinione vulgari quidem, aqua fuit, nunc autem in gemmam induruit, et humorem liquidum, quem continet. Totum hic acumen est ex antithetis, *frigus*, *tepor*; *torpuit*, *maduit*; *glacies*, *Notus*.

2. *Non estis*, Moret. pr.

3. *Junxit* al. *vinxit* aliunde firmat Heins.

5. *Secretas* conj. Heins.

7. *Nobilis* al. *mobilis* etiam Cuj.

8. *Fluit.... gelu est* conj. Heins. — *Concreta*; gemma concreta exterius, vel resoluta interius, gelu scilicet dissoluto.

LVIII.

VIII. DE EODEM.

SOLIBUS indomitum glacies Alpina rigorem
Sumebat nimio jam pretiosa gelu.
Nec potuit toto mentiri corpore gemmam;
Sed medio mansit proditor orbe latex.
Auctus honos, liquidi crescunt miracula saxi,
Et conservatæ plus meruistis aquæ.

4. *Medio orbe*, massa, globo; solebat in pilas formari crystallus. Plin. XXXVII, 6: « Invenio medicos, quæ sunt urenda corporum, non aliter utilius id fieri putare, quam crystallina pila adversis posita solis radiis. »

5. Multi, *Actus*; potior nostra.

LIX.

IX. DE EODEM.

ADSPICE porrectam splendenti fragmine venam,
Qua trahitur limes lucidiore gelu.
Hic nullum Boream, nec brumam sentit opacus
Humor, sed varias itque reditque vias.

1. *Fragmen splendens* est ipsa illa moles, vel massa crystallina, quæ frustum aut fragmentum glaciei refert: in hoc fragmine, *vena porrecta* est, qua lucidioris glaciei via ducitur. *Vena porrecta* et *limes qui trahitur*, eadem res est, diversis modo sub imaginibus ostensa. In crystalli frusto observatur vena quædam lucidior. —*Fragmine;* alii, *sanguine*, *flamine*, *tegmine*.

4. Nempe ne intelligi quidem poterat, humorem liquidum inesse in crystallo, nisi cavum aliquanto

Non illum constrinxit hiems, non Sirius ardens ;
Ætatis spatium non tenuavit edax.

majus fuisset, in quo ille movendi, huc illuc fluendi spatium haberet.

5. *Sirius axis* apud Claudianum non displicet, quem hoc nomine de singulis etiam stellis uti alias observarim. Vid. ad XXXIV, 35. — *Axis* vulg. *ardens* etiam Cuj.

6. Quum aeri inaccessus sit humor inclusus, nec minui abradendo, nec admiscendis alienis corrumpi poterit.

LX.

X. DE EODEM.

CLAUDITUR immunis convexo tegmine rivus,
Duratisque vagus fons operitur aquis.
Nonne vides, propriis ut spumet gemma lacunis,
Et refluos ducant pocula viva sinus?
Udaque pingatur radiis obstantibus Iris,
Secretas hiemes sollicitante die?

1. *Tegmine* sic posuit ut VI, 3. Totum hoc epigramma cæteris inferius videtur, et exhaustæ venæ, ac velut machinis expressum, atque extortum. Hinc nimis eget Grammatico, contra quam optat ille, sua ut *Grammaticis placeant et sine Grammaticis.*

3. De *spuma* mirabor si verum sit. Magnam satis lacunam esse oportet, in qua hoc contingat. Sed suadent etiam alia, non nimis parvam fuisse crystalli molem. Quod *proprias* dicit *lacunas*, non aliud voluit, nisi fallor, Poeta, quam *suas*. — *Properis* vult Heins. *quum spumat.*

4. *Pocula viva*, aqua fluens intus et movens se ; *ducunt sinus refluos*, reciproco fluxu, instar sinus aut æstuarii marini, prout dirigitur crystallus, fluunt, refluunt. — *Bina* Junt. Bas. Claver. Plant. *vina* Vien. *nulla* Ald. *viva* etiam Cuj.

5. Obversa soli crystallus certo situ poterat colores reddere instar prismatis.

6. *Dies* hic sol est, qui *sollicitat*, movet, afficit, *secretas hiemes*, inclusas velut pluvias, ut colores iridos reddant. Sic *diem* posuit etiam Lucan. IV, 154, ubi « decrescit umbra In medium surgente die. »

Mira silex, mirusque latex, qui flumina vincit,
Nec lapis est merito, quod fluit, et lapis est.

7. Hic parvus *latex*, inclusus gemmæ, *vincit flumina* admirabilitate sua. Hæc admirabilitas est in repugnantia. Nam quod fluit intus, jure vocari lapis non potest; et tamen lapis est, quod extra tangitur. — *Qui; quid*, Flor. *et*, Vat. pr.

8. *Et* vulg. et MSS. *Sed lapides* al. *Nec lap.* Raph. Jans. Heins. Ex multa alia varietate Barthius ita, « Est lapis ex merito: quod fluit estne silex? » Heinsius ita, « quod flumina vinxit, Fert lapidis merito: quod fluit, est laticis. »

LXI.

XI. DE EODEM.*

Dum crystalla puer contingere lubrica gaudet,
Et gelidum tenero pollice versat onus;
Vidit perspicuo deprensas marmore lymphas,
Dura quibus solis parcere novit hiems;
Et siccum relegens labris sitientibus orbem
Irrita quæsitis oscula figit aquis.

* Non melius hoc epigramma præcedente.

1. *Lurida* MS. h. e. *lucida*.

3. Puer videt inesse crystallo aquam, quæ sola a gelu, quod ex aqua crystallum fecit, non est indurata. Hanc irrito conatu appetit. — *Nymphas* vulg. et Heins. II. Sed *lymphas* bene ex MSS. Heins. I.

4. *Parcere;* inter omnes aquas hiems parcere videtur his guttis solis, quas non indurat, quæque retinent speciem guttarum fluentium. — *Solis; solum*, Moret. pr.

LXII.

XII. DE EODEM.

MARMOREUM ne sperne globum ; spectacula transit
Regia, nec rubro vilior iste mari.
Informis glacies, saxum rude, nulla figuræ
Gratia ; sed raras inter habetur opes.

1. *Marmoreum globum ;* poculum rotundum ex crystallo, quæ lapidescit instar marmoris.

2. A *rubro mari*, i. e. ab oceano qui Persiam et reliqua regna orientis a meridie alluit, arcessit gemmas et margaritas etiam noster poeta.

4. *Gratia sex oves*, MS. Barth. unde elicit, *sexta omnes*, ut sextum locum illi assignet. Merito displicuit Heinsio.

LXIII.

XIII. ΕΤΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥ. *

ΧΙΟΝΕΗ κρύςαλλος ὑπ᾽ ἀνέρος ἀσκηθεῖσα
Δεῖξεν ἀκηρασίοιο παναίολον εἰκόνα κόσμου,
Οὐρανὸν ἀγκὰς ἔχοντα βαρύκτυπον ἔνδοθι πόντον.

* Duo hæc epigrammata græca sumpta sunt primum a Raphelengio ex Anthologia, IV, 18, ubi habent titulum, Κλαυδιανοῦ εἰς κρύσταλλον, ἐντὸς ὕδωρ ἔχουσαν. Hoc prius ita convertit Barthius : « Crystallus nive nata, manu fabrefacta virili, Æternum in varia tibi monstrat imagine mundum, Cælum amplexum intus sævi fera marmora ponti. »

3. Ἔχουσα dederat Ald. quod bene posteri mutarunt in Ἔχοντα. — Ἀγκὰς ἔχειν est in ulnis (ἀγκάλαις) in complexu habere, vid. vv. DD. ad Hesychium h. v. Poeta alludit ad celebratum illud a posteris dictum Euripidæ (p. 504 extr. Barnes.) : Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ᾽ ἄπειρον αἰθέρα καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ᾽ ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις, quod ita vertit

vel Ennius, vel Tullius de N. D. II, 25, « Qui tenero terram circumjectu amplectitur. » Vid. Davis. Ergo hoc voluit Claudianus: Hæc crystallus habet, refert, mundi imaginem, nempe cælum ut amplectitur oceanum. Ponit per appositionem, εἰκόνα κοσμου, et οὐρανὸν κ. τ. λ. Qui Ἴχουσα legebant, retulere ad κρύσταλλος, quod mihi etiam placebat : sed Stephaniana lectio dignior facilitate poetæ nostri.

LXIV.

XIV. ΕΤΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥ.

Εἰπ' ἄγε μοι κρύςαλλε, λίθῳ πεπυκασμένον ὕδωρ,
Τίς πῆξεν; Βορέης. Ἦ τίς ἔλυσε; Νότος.

Hoc epigramma ita convertit Barthius: « Dic, age, mi crystalle, latex lapidescere jussus, Quis strinxit? Boreas. Cui resoluta? Noto. » Facilius mihi videretur ultimum hemistichion, *Unde soluta? Noto.*

LXV.

XV. ΠΡΟΣ ΦΟΙΒΟΝ.

Ἴλαθί μοι, φίλε Φοῖβε, σὺ γὰρ θοὰ τόξα τιταίνων
Ἐβλήθης ἐπ' ἔρωτος ὑπ' ὠκυπόροισιν ὀϊςοῖς.

Potest ita converti hoc epigramma : « Phœbe, fave, nam tu, celeris cui tenditur arcus, Saucius es volucri quoties ab Amore sagitta? » Cæterum hoc et duo quæ sequuntur epigrammata accepisse ab Leone Allatio se dicit Heinsius.

2. Οἴστροις exhibent omnes ante Heinsium ; ex quibus ipse recepit. Sed videtur non facilis modo, quam posui, verum necessaria etiam emendatio.

LXVI.

XVI. ΕΙΣ ΜΙΜΑΔΑ ΓΗΡΑΣΑΣΑΝ.

Μαχλὰς εὐκροτάλοισιν ἀνευάζουσα χορείαις,
Δίζυγα παλλομένοισι τινάγμασι χαλκὸν ἀράσσει,
Κτεὶς μὲν ὑποκλέπτων πολιὴν τρίχα γείτονα μοίρης,
Ἠλεμάτοις ἀκτῖσι χαράσσεται ὄμματος αὐγήν.

Hoc epigramma ex inedita Anthologia etiam pro inedito dedit Jensius cum lucubrationibus Hesychianis, p. 321, n. 47: et nuper cl. Reiskius in Anthologia Constantini Cephalæ, p. 132, n. 697. Post interpretationes duas Pyrrhonis, prosaicam alteram, ut vocat, alteram poeticam, et tertiam Reiskii, dabo quartam, soluta oratione, sed quantum potero verbis græcis adstrictam, ut ea constituenda mihi videntur. Non est res magni momenti: agitur enim de vetula lasciva, interpoli et senectutem dissimulare conante: sed, qui se dedit huic generi studiorum, ei nihil videri tam parvum debet, quod non cura sua dignetur. Ita igitur interpretor: « Machlas (*lasciva*) in choreis jucunde strepentibus, Geminum æs (*duo crotala, sistra*) vibrantibus concussionibus impellit. Pecten, suffurans (*dissimulare ac subducere oculis studens*) canam comam fato (*morti*) vicinam, Frustratoriis (*nequicquam adhibitis*) radiis (*dentibus*) sulcat faciei splendorem (*scalpit faciem a pigmentis unguentisque splendidam*); Mentitum vero ruborem affricat pudor coloris expers (*exstinctus, qui non amplius potest erubescere*), venustate coronans (*exornans*) supposititia (*strophiis, pulvillis subjectis*) tectas (*velut modestiæ causa*) papillas. »

3. Τῆς editum adhuc. Post hunc versum inserit Cl. Reiskius hunc: Κτεὶς βάπτει, μολίβου παῖς· ἤδη δ' ἀχλυόεσσα. — Hic versus ulcus habet, ut adhuc lectus est. Ad quod enim nomen referri potest Τῆς? Non spero ad μοίρης. Et si posset aliquis concoquere tantam trajectionem, quod subjectum, quod nomen substantivum habebit ὑποκλέπτων? Orto iotacismo, nihil fuit pronius, quam inter dictantem et excipientem Κτεὶς mutari in Τῆς. Objicit, puto, vetulæ illam pectendo dissimulare velle canos. Jam Ciceroni objecit Calenus apud Dion. XLVI, 18, πολιοὺς κατεκτενισμένους, pexos canos et eorum odorem.

4. Ἠλεμάτοις nomen illustratum præclare hodie ad Hesychium. Ἀκτῖνας qui de pectinis dentibus dixerit, non possum jam laudare, nec qui *radios*. Sed qui nihil admittere eorum velit, quæ sunt et vocantur a criticis ἅπαξ λεγόμενα,

Ψευδόμενον δ' ἐρύθημα κατέγραφεν ἄχροος αἰδὼς,
Ἀγλαΐῃ σέψασα νόθῃ κεκαλυμμένα μῆλα.

metuo ne serus ille studiorum aliis videatur. Et qui proverbium illud Tertullianeum de *Solis pectinibus* invenere, ii vicissim *radios*, credo, non inviderent pectini, quibus alias in re textoria non minus quam pectini locum esse, novimus. Χαράσσειν etiam de tenui sulco, de vestigio dentium pectinis, dici posse, non est dubium, nec ὄμμα de toto vultu dici. Sed quod ita multa concurrunt, quæ Grammatico opus habent, illa forte Claudiani, sive noster est, sive quicunque alius, culpa est. Forte intercessit mala librariorum sedulitas e. i. g. a. — Αὔρη Heins. αὐγὴ Jens. αὐγὴν etiam Reisk.

LXVII.

XVII. ΕΙΣ ΔΟΥΛΟΝ ΤΥΠΤΗΘΕΝΤΑ ΠΑΡ' ΑΥΤΟΥ. *

Ἑδρην χαλκεόπεζον ἐπὶ προθύροις Ἑλικῶνος
Ἑστήκει θεράπων τις ὑπὲρ νώτοιο μεμαρπὼς,
Οὐδ' ἔθελε μογέοντι πορεῖν ἐπιβάθρον ἀοιδῷ.
Τοὔνεκά μευ θώρηξεν ἰὸν πολύμητις ἀνάγκη.

* Κλαυδιανοῦ εἰς... αὐτοῦ, διὰ τὸ μὴ ἐπιδοῦναι σελλίον ἐν ἀκροάσει. Cang.

Hujus epigrammatis eadem ratio, quæ præcedentis, ni quod editum etiam olim est a Cangio in Gloss. Gr. V. Σέλλιον. Fateor autem, me, quum lemma de servo pulsato narret, de plagis in ipso epigrammate nihil invenire, nec alium exitum probabilem, ac putare a fine truncatum esse. Nempe ad verbum ita interpretor: « Servus aliquis stabat in vestibulo Heliconis *(sic appellare videtur auditorium, in quo esset acroasis)*, qui sellam æneis pedibus correptam *(in ipso forte auditorio arreptam)* in tergo *habebat*: nec volebat fatigato poetæ sedile *illud* præbere. Ejus rei causa meum telum armavit consilii dives necessitas. » Hic, inquam, nihil de plagis adhuc. Et possit finiri sine plagis fabula: et non valde astutum est pulsare servum, tradere sellam, quam domino suo forte is servabat, alii recusantem.

3. Forte leg. ἔθελεν, sed non simpliciter necessarium; ἀοιδὰς Heins. ἀοιδῆς Cang. ἀοιδῷ Reisk. — Ἀοιδῷ tuetur ed. Bipont. Ed.

4. θώρηξε νόον conj. Reisk.

LXVIII.

XVIII. IN SPHÆRAM ARCHIMEDIS.*

Jupiter in parvo quum cerneret æthera vitro,
Risit, et ad Superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progressa potentia curæ?
Jam meus in fragili luditur orbe labor.
Jura poli, rerumque fidem, legesque deorum,
Ecce Syracosius transtulit arte senex.
Inclusus variis famulatur spiritus astris,
Et vivum certis motibus urget opus.

* Est hæc sphæra inter nobilia Archimedis inventa, de qua passim veteres, quos laudat Fabric. ad Sext. Empir. Math. IX, 115. De eodem similibusque artificiis B. G. III, 22, 15. Vitream quod vocant, intelligendum de capsa sphærica, cui inclusa esset machina quæ pulverem arceret et manus curiosas, admitteret autem oculos, et ipsa etiam pelluciditate sua ætheris aliquam haberet similitudinem. Vitream etiam intellexit Cic. Tus.I, 25, « Nam quum Archimedes Lunæ, Solis, quinque errantium motus in sphæram illigavit, etc. » Venuste Ovid. Fast. VI, 277, « Arte Syracosia suspensus in aere clauso Stat globus, immensi parva figura poli. »

5. *Jura, fidem, leges* eadem figura dicit de illo quem naturæ ordinem vulgo dicimus, *quæ fœdera* Noster, III, 4, ubi vid. n. Add. Lucret. VI, 906, *quo fœdere fiat Naturæ*, de magnete. — *Legemque virorum*, Vien. Bas. etc. *legesque deorum*, Plant. marg. Clav.

6. *Syracosium* Virgiliano exemplo, Ecl. VI, 1, dixit, pro Syracusio, mediæ syllabæ corripiendæ causa. Archimedem in hac urbe patria defendenda mortuum, et in suburbano loco sepultum constat ex Liv. XXV, 31; Cic. Tusc.V, 23.

7. *Spiritus inclusus* suadet, auctorem putasse sphæram Archimedis ab aere incluso, et motu aqua compresso, motam; quod genus artificiorum in πνευματικοῖς, seu spiritalibus, Hero eodem circiter tempore publicavit. Annon poetæ licentia auctum sit artificium, et quousque ea ætate progressæ machinandi artes fuerint, difficilis disputatio est, ut de speculis ejusdem Archimedis, de Archytæ columba. Hæc certe debet elasticum quiddam inclusum habuisse. Et mihi facilius videtur, si parva fuit sphæra, quod hic innuitur, cogitare

Percurrit proprium mentitus Signifer annum,
Et simulata novo Cynthia mense redit.
Jamque suum volvens audax industria mundum
Gaudet, et humana sidera mente regit.
Quid falso insontem tonitru Salmonea miror?
Æmula naturæ parva reperta manus.

de solido elatere.—*Inclususque vagis* conjiciebat Heinsius; pro *astris*, *antris* Med. sec. *arvis*, Petav. sec.
9. *Metitur*, Vien. Bas. *mentitur*, Vien. marg. Florent. Pet. sec. inc. Heins. Cod. Epig. Ambr.
13. *Salmona movemur*, vet. Gyr. *Salomona peremit*, Buslid.

LXIX.

XIX. DE POLYCASTE ET PERDICE. *

Quid non sævus Amor flammarum numine cogat?

* De his nominibus alia superesse memoria non videtur præter ea, quæ sunt apud Fulgent. Myth. III, 2, « Perdicam ferunt venatorem esse: qui quidem matris (quam deinde *Polycasten* appellat) amore correptus, dum utrinque et immodesta libido ferveret, et verecundia novi facinoris reluctaretur, consumptus, atque ad extremam tabem deductus esse dicitur. Primus etiam serram invenit. » Deinde suo more miras allegorias profert. Quod de serra inventa dicit, confundit forte fabulas, interea firmat (si conferas v. g. Ovidium Met. VIII, 240) opinionem Munckeri, *Perdicam* hic esse, qui *Perdix* alias Græca consuetudine et Romana vocaretur, inventor serræ, ob invidiam præcipitatus ab avunculo suo Dædalo, et mutatus in ipso casu in avem cognominem. (Apollodorus, III, 14, 9, Talum Perdicis, sororis Dædali, filium ab eo occisum refert.) De hujus avis importuna libidine plurima narrant veteres. Substantia igitur ejus quam Fulgentius narrat fabulæ est: Perdix, seu Perdica incesto amore matris suæ Polycastæ arsit, et contabuit. Ad hanc fabulam retulit epigramma Claudiani, vel cujuscunque est, qui lemma hoc superscripsit. Poterat certe Poeta post enarratam ejusmodi fabulam, hoc velut ephiphonema subjicere hac sententia: Si fieri potest ut στοργὴ illa et pietas inter matrem et filium in tale flagitium exeat, corrumpi ea cogitatione ipsam pietatem metus est, quum puerulum suum in sinu

Sanguinis affectum mater amare timet.
Pectore dum niveo puerum tenet anxia nutrix,
Illicitos ignes jam fovet ipsa parens.
Ultrices pharetras tandem depone, Cupido;
Consule jam Venerem, forsan et ipsa dolet.

habens mater, aut lacte suo nutriens, cogatur metuere ne hic aliquid Venerei amoris subsit, quod possit cum annis pueri adolescere. Exstitit ætate Claudiani exemplum relatum ab Hieronymo (Epist. ad Vital. T. 4, f. 33, AB. Froben.) magna cum asseveratione, de puero decem annorum nutricem suam impraegnante. In hoc sane exemplum convenit epigramma nostrum melius, quam in ea, quæ de Perdice et Polycaste narravit solus, quantum observavi. Fulgentius.

1. *Numen flammarum* est vis illa naturalis amoris, quæ divinum quid habere videtur, propter quam Deos fecerunt Venerem et Cupidines. — *Munere* vulg. ante Clav.

2. *Affectus sanguinis* est ille, qui ob sanguinis conjunctionem amatur, verbo filius, metonymia consuetissima, qua *amores*, *curas*, *gaudia*, *affectus* nostros vocamus illorum objecta, ut loquuntur philosophi. De *affectu* magnam vim exemplorum ex hujus ætatis scriptoribus dedit Barthius: quædam habent etiam nostri thesauri. — *Affectu* solus Heins. ex conj. *amara* Clav.

3. *Nutricis* et *parentis* eadem hic persona est. — Pro *puerum*, *miserum* ante Claver.

4. *Ultrices pharetræ*, unde veniunt sagittæ in pœnam aliorum criminum immissæ. Hoc indicant tragœdiæ, quæ scelera sceleribus, furoribusque divinitus immissis puniri docent. Cf. 75. Sic apud Nasonem, Met. X, 524, Adonis ex incesto Myrrhæ in patrem amore conceptus, *Jam placet et Veneri, matrisque ulciscitur ignes*: qui locus videtur ante oculos nostro poetæ fuisse. Ipsa Venus pœnas dat procurati incestus, dum cogitur amare natum ex illo puerum.

LXX.

XX. DE ZONA EQUI REGII MISSA HONORIO AUG. A SERENA.*

Accipe parva tuæ, Princeps venerande, sororis
Munera, quæ manibus texuit ipsa suis.
Dumque auro phaleræ, gemmis dum frena renident,
Hac uterum zona cinge frementis equi.
Sive illum Armeniis aluerunt gramina campis,
Turbidus Argæa seu nive lavit Halys;
Sanguineo virides morsu vexare smaragdos,
Et Tyrio dignum terga rubere toro.
O quantum formæ sibi conscius erigit armos,
Spargit et excussis colla superba jubis!

* *De phaleris equi regii a Serena missis*, Vien. *de Falleris equi*, Junt.

1\. Serena, Stilichonis uxor, adoptata a patruo suo Theodosio M. sic facta est soror Honorii. Vid. Tab. Gen. — *Memorande* MSS.

4\. Minus offendet *uterus*, si quis meminerit cavum quoque equi Trojani *uterum* vocari, Æn. II, 20; et *dolii* apud Columellam II, 4, 5, *navis* apud Tac. An. II, 6, 2 uterum esse pro ventre. Sed tamen apud hos consideratur venter ut cavum quiddam, quod alia continet. Quin manifesta metaphora equus Trojanus, v. 238, *Machina fatalis feta armis* vocatur : quale quid hic locum non habet. Hinc restringi velim, quæ ad XXVI, 260, paulo liberalius dicta sunt.

6\. *Argæi*, Cappadociæ montis, ad radices Halyn oriri etiam Cellariana Tabula ostendit. Illum Strabo XII, p. 270, 46, πάντων ὑψηλότατον vocat, καὶ ἀνέκλειπτον χιόνι τὴν ἀκρώρειαν ἔχον κ. τ. λ. Armeniam pariter et Cappadociam Lydiamque equis abundare ex historia etiam bellorum notum est. Conf. XX, 114 et mox LXXIII, 5. — *Turgidus* conj. Heins.

7\. Formulam *vexare* frena illustrat Oudend. ad Lucan. IV, 751. Conf. Drakenb. ad Sil. V, 147. — *Versare* ante Heins. *vexare* conjecerat Gron. ex Lucan. IV, 751, et firmat e MSS. Heins.

8\. *Torus* hic intelligi debet ephippium quatenus effultum est setis equinis, vel quacumque re ad molliter sedendum apta. Conf. X, 150, ubi Tritonis *terga Purpureis mollita toris*. — *Croco* vulg.

10\. *Spargit ut* cum admiratione

Augescit brevitas doni pietate Serenæ,
Quæ volucres etiam fratribus ornat equos.

conjiciebat Heinsius pulchre. — *Jugis*, pro *jubis*, Vat. Livin.

11. *Brevis*, *brevitas* pro parvo hujus sæculi scriptoribus familiaria. Sed jam Plin. VIII, 17, pantheris *breves in candido macularum oculos* tribuit. — *Vera pietate*, Vat. sec. *brevitate*, Med. sec.

12. Non contenta ipsis vestes texere, equos etiam illorum suis ornare manibus dignatur. — *Fimbrius ornat equos*, Buslid.

LXXI.

XXI. DE ZONA AB EADEM MISSA ARCADIO AUG.

STAMINE resplendens, et mira textilis arte
Balteus alipedis regia terga liget;
Quem decus Eoo fratri, pignusque propinqui
Sanguinis Hesperio misit ab orbe soror.
Hoc latus adstringi velox optaret Arion;
Hoc proprium vellet cingere Castor equum.

Videtur eodem tempore etiam Arcadio munus simile illius, quod Honorio dederat, misisse. Hunc *fratrem* qua ratione dicat, modo declaratum est ad LXX, 1. *Eoum* fratrem Constantinopoli imperantem, et *Hesperium orbem*, Occidentis imperium, quod gubernabat tum Stilicho, intelligi, non habet difficultatem. De *Arione* Adrasti equo, et Cyllaro *Castoris*, vid. VIII, 555. —Continuant hoc epigramma præcedenti Vien. et al. quod jam distinxerat Parm. et MSS.

LXXII.

XXII. DE CHLAMYDE ET FRENIS.*

Non semper clypei metuendum gentibus orbem
Dilecto studiosa parens fabricabat Achilli;
Lemnia nec semper supplex ardentis adibat
Antra Dei nato galeam factura comantem:
Sed placidos etiam cinctus, et mitia pacis
Ornamenta dabat, bello quibus ille peracto
Conspicuus reges inter fulgebat Achivos.
Ipsa manu chlamydes ostro texebat et auro,
Frenaque, quæ volucrem Xanthum Baliumque decerent,
Æquore quæsitis onerabat sedula gemmis.
At tibi diversis, Princeps altissime, certant
Obsequiis soceri: Stilicho Mavortia confert
Munera, barbaricas strages, Rhenique triumphos;

* *De chlamyde et freno* omnes, quum tamen de sola veste agi apertum sit.

2. *Fabricabat*, ut sexcenties *facere* sibi vestem, *ædificare*, e. i. g. a. Thetis rogavit Vulcanum ut fabricaret: argumentum bonæ partis Il. σ, a v. 478. De galea ib. 610. Hoc de vestibus et frenis nescio an traditum sit: certe probabiliter sumptum e moribus Græcorum.

4. *Fractura* MSS. *pactura* conj. Heins.

5. *Nuntia* MSS. *inania* MS. hinc *inermia* conj. Heins.

9. Ξάνθος et Βαλίος nomina equorum Achillis Il. π, 149, quorum illud coloris spadicei, hoc celeritatis, vel maculosi tergoris, esse volunt Grammatici.

10. Alludit ad hoc, quod marina Dea Thetis in potestate habuit maris divitias. — *Ornabat* vulg.

11. *Diversi*, Florent.

12. *Obsequiis. Socer en*, vulg. — Hoc epigramma scriptum esse debet aliquanto post duo, quæ proxime præcedunt. In illis enim soror Serena misit fratribus suis munera: hic socrus est Honorii. Nempe *soceri* sunt Honorii per filiam Mariam. Sic ipse Virg. Æn. II, 457. Cæterum splendida antithesis: Stilicho victoriis ac triumphis te honorat, Serena muneribus textilibus.

Reginæ contenta modum servare Serena,
In tua sollicitas urget velamina telas.

15. *Sollicitæ* telæ, ut argutæ: in motu enim quodam sonoro inest texendi actus. — *In sua*, Vat. sec. *sollicitis*, Vat. tert. Rott. Florent. Med. sec. *sollicitis surgens*, Ambr. tert. *sollicita urges*, Oxon. sec.

LXXIII.

XXIII. DE FRENO, PHALERIS*, ET CINGULO EQUI HONORII A SERENA MISSIS.

O felix sonipes, cui tanti frena mereri
Numinis, et sacris licuit servire lupatis;
Seu tua per campos vento juba lusit Iberos;
Seu te Cappadocum gelida sub valle natantem
Argææ lavere nives; seu læta solebas
Thessaliæ rapido perstringere pascua cursu;
Accipe regales cultus, et crine superbus
Erecto virides spumis perfunde smaragdos.
Luxurient tumido gemmata monilia collo;
Nobilis auratos jam purpura vestiat armos;

* *Phaleræ* hic sunt, quæ v. 9, *monilia* vocantur, et v. 10, *purpura quæ armos vestit.*

2. *Numen* dici de Imperatore, et *sacros lupatos*, quibus illius equus regitur, a poeta gentili, quis indignetur, quum illa solemnis sit ratio, qua de se ipsi loquentes inducuntur in legibus Imperatores Constantinei et Theodosiani sæculi?

3. *Juba lusit vento*, a vento agitata, eique *ludibrium* fuit, ut illa Sibyllæ folia, Æn. VI, 75, *turbata volant rapidis ludibria ventis.* Cæterum hic Poeta patrias nobilium equorum memorat, Iberiam, s. Hispaniam, in primis partem maxime occidentalem, s. Lusitaniam. De *Argæo*, nivoso Cappadociæ monte, modo dictum ad LXX, 6. *Thessali* equites Centaurorum fabulæ occasionem dedere.

6. *Saltu* vulg.

10 *Auratos* intelligo *armos* equi

Et medium te Zona liget variata colorum
Floribus, et castæ manibus sudata Serenæ,
Persarum gentile decus. Sic quippe laborat
Maternis studiis, nec dedignatur equestres
Moliri phaleras genero latura decorem.

ab ipsis phaleris purpureis auro distinctis.

12. *Sudata manibus Serenæ Zona* comparata cum similibus formulis ad XXIV, 94.

13. *Persarum* luxus regius infecit totum Orientem, vel totum orbem. De hoc genere vid. Brisso. de regio Persar. princ. III, 58.

14. *Materna studia*, voluntas enixa socrus. Quæ gens hodie quoque non patris, matris, fratris appellatione in proximo affinitatis gradu, blandiendo præsertim, utitur?

LXXIV.

XXIV. DEPRECATIO AD ALETHIUM QUÆSTOREM.*

Sic non Æthiopum campos æstate pererrem,
Nec Scythico brumam sub Jove nudus agam;

*Ironica hæc deprecatio, vel palinodia est Horatianæ illi, qua Canidiam infamavit Epod. 17, similis. Hujus *Alethii* nomen an alias supersit, non habeo dicere. Imo nec ipsum nomen invenio : sed unum alterumque *Alethium* in Gruteriano et Muratoriano Inscriptionum Indice. Quin in illa varietate atque incerto lemmatum, ne hoc quidem satis constat, sitne hoc nomen a Claudiano positum. Nec puto recte inscribi hoc epigramma *Ad Alethium;* quum nusquam illum alloquatur, sed tanquam de absente agat. Ergo inscribendum erat *In Alethium*. Quod Mallium Theodorum hic peti suspicatur Barthius, ejus rei causam idoneam equidem non video. *Quæstorem* ipse Poeta nominat eum, in quem ludit, de qua dignitate pluribus locis ad codicem Theodosianum agit Gothofredus. Summam videtur complexus Zosimus V, 32, ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, qui constitutus est, ut imperatoris decreta (leges et sententias) dictet. Duo ab illo per multas verborum ambages requirit Cassiodorii stilo Theodoricus Var. XX, 6 et 7, justitiam et eloquentiam. — Offensio autem quam deprecari se simulat Noster hæc est, quod non bene de ver-

Sic non imbriferam noctem ducentibus Hædis
    Ionio credam turgida vela mari;
Sic non Tartareo Furiarum verbere pulsus
    Irati relegam carmina grammatici:
Nulla meos traxit petulans audacia sensus,
    Liberior justo nec mihi lingua fuit.
Versiculos, fateor, non cauta voce notavi,
    Heu miser! ignorans quam grave crimen erat.
Orpheos alii libros impune lacessunt,
    Nec tua securum te, Maro, fama vehit.
Ipse parens vatum, princeps Heliconis Homerus
    Judicis excepit tela severa notæ.
Sed non Virgilius, sed non accusat Homerus:
    Neuter enim quæstor, pauper uterque fuit.

sibus illius judicarat. Mutatis personis eadem agitur fabula. Dum hæc scribo, publicatur mordax epigramma, in quo accusatur Purpuratus Regius aliquamdiu et nuper admodum Pontificius, bellum, quo nunc perit Europa, concitasse, quod Regum ποιητικώτατος, et Rex poetarum, ipsius versiculos contempsisset. *L'Abbé de Bernis* et *Frédéric II.* Ed.

1. Jurisjurandi formula, ita evitare mihi contingat incommoda et molestias, ut non volui lædere Alethium.

3. *Imbriferis* MSS. pro *noctem*, *nubem* conj. Heins. — Colum. II, 2, 73, *Pridie Non. Octobris hædi oriuntur*. Hoc tempore navigare desinebant. Nox pluviosa eo terribilior.

6. *Lædam* ex 2 MSS. Heins. *relegam* omnes alii. — Duo irritabilia genera in uno homine conjungit, unum poetarum (quod ita vocat Hor. Epist. II, 2, 102), alterum grammatici, quorum iræ passim vel ludibrio vel detestationi sunt. Morsus autem acerrimus est in verbo *relegam*. Post gravissima mala quæ posuit, ultimum, crescente paulatim ad summum oratione, posuit *relegam* carmina irati grammatici, hoc est, Alethii. Ad hoc se adigi posse negat, nisi *verbere Furiarum*. Hæc δριμύτης plane perit, si cum summo alias poetarum vindice pro *relegam* ponas *lædam*.

7. *Versus* Cuj.

8. *Solito* ex MSS. Heins. contra ipsius consilium.

9. *Mente* MSS.

10. Ne adulterinus sit hic versus, metuit Heins. — Indicativus modus, ut hic in verbo *erat*, etiam optima ætate invenitur. Vid. ad VIII, 267.

11. *Ascræos* conj. Heins.

16. Pro *pauper*, *pastor* MS. — *Pauper uterque;* nec felicius fuit epicis recentioribus; pauperes enim

En moveo plausus, en pallidus omnia laudo,
Et clarum repeto terque quaterque sophos.
Ignoscat placidus tandem, flatusque remittat,
Et tuto recitet quod libet ore: placet.

Le Tasse, *Le Camoëns*, *Milton*, etc.

17. Pro *en*, *et* vulg. — Videtur in mente habuisse illum derisorem Horatianum Art. P. 427, *clamabit, pulchre! bene! recte! Pallescet super his*, etc. Illud *sophos* est adverbium, σοφῶς, illa acclamatio, quam sæpe ridet Martialis, ut I, 77, *Magnum semper inane sophos*.

19. *Intendat* ante Claver.

20. *Quidquid ab ore pluet* vel *fluet* MS. ap. Claver.

LXXV.

XXV. IN CURETIUM.

Fallaces vitreo stellas componere mundo,
Et vaga Saturni sidera sæpe queri,

Nimis εὐθύῤῥημον ac liberum pro more sæculi Epigramma: sed in quo firmatur testimonio hominis non hoc agentis, quod Legati divini nos docuerunt de pœnis paternorum criminum in filios non meliores expetentibus; et de turpitudine, mercede impietatis, ut Pauli ad Romanos I, 23 sqq. it. Petri II, c. 2, § 13. Similia vidimus ad LXIX, 4. Claudianum tamen multo modestiorem Ausonio, et virginem si cum illo comparetur, jam observatum Barthio. Et ille Christianum se professus est, et Imperatorum durorum præceptor fuit.

1. Habuit ergo Curetii pater, quiscunque fuerit (nam *Uranius* fictum ab ipsa arte videtur hominis, qui *cælestia* semper creparet), sphæram, quæ cælum utcunque repræsentaret, Archimedeæ, de qua n. 68, imitatricem, qua uteretur ad exhibendam quamcunque vellet genesin, hoc est, siderum inerrantium inter se, quo tempore quis natus esset, comparationem, e qua fata sic nati legere se posse simulabant. Cogitare interdum subit, vel ad hoc ipsum permisisse videri Deum illas vanissimæ et impudentissimæ artium progressiones, quæ etiam sapientes alioquin, doctos geometriam, et bonos viros, velut fascinaret, ut intelligant posteri, nullam abesse a genere nostro, nisi caveamus, (et quam difficile et forte ἀδύνατον est cavere!) stultitiam.

Venturumque Jovem paucis promittere nummis,
  Cureti genitor noverat Uranius.
In prolem dilata ruunt perjuria patris,
  Et pœnam merito filius ore luit.
Nam spurcos avidæ lambit meretricis hiatus,
  Consumens luxu flagitiisque domum.
Et quas fallacis collegit lingua parentis,
  Has eadem nati lingua refundit opes.

— *Palantes* MS. quod non contempserim.

3. *Venturum Jovem* intellige auxilio, saluti. Beneficum sidus Jupiter, et Saturno obnitens. Hor. Carm. II, 17, 23, *Jovis impio Tutela Saturno refulgens*. *Venturi* hunc usum videtur Homero debere, apud quem, Οδ. β, 420, ἴκμενος οὖρος, ventus secundus est qui *pervenire facit* navigantes quo volunt.

9. *Ut quas* Claver.

10. *Refudit* vulg. — Hinc forte natum Santolio epigramma haud paulo castius, in medicum obstetricantem, « Quas bona pars hominum muliebri mergit in antro, Ex illo Clemens eruit unus opes. »

LXXVI.

XXVI. IN EUMDEM.

Si tua, Cureti, penitus cognoscere quæris
  Sidera, patre tuo certius ipse loquar.
Quod furis, adversi dedit inclementia Martis:
  Quod procul a Musis, debilis Arcas erat:

Qui superius epigramma cognovit, hic nihil habebit difficultatis. Genesin hominis enarrat satyricam, sic tamen ut tribuat planetis singulis, quæ solent in illa disciplina, quæque singula ex Manilio Firmicoque illustrare facile esset. Sed piget ineptiarum. Itaque defungemur paucis.

4. *Arcas* Mercurius a patria matris Maiæ, et ipsius, Cyllene altissimo monte Arcadiæ, in quo et antiquissima ipsius commoratio fuit. V. Apollod. III, 10. Appellatione hac utuntur Stat. Silv. II, 7, 5. Martial. IX, 35. Juniores laudat Toll. ad Aus. Eidyll. VIII, 22, p. 344. *Debilis* est et parum efficax

Quod turpem pateris jam cano podice morbum,
Femineis signis Luna Venusque fuit.
Attrivit Saturnus opes: hoc prorsus in uno
Hæreo, quæ cunnum lambere causa facit.

planeta, si non sit in suo domicilio e. i. g. a.

6. In *signis femineis*, nascente Curetio, fuere planetæ ejusdem sexus Venus et Luna. Loquitur ex artis præceptis. De Luna et Venere notum ubique. De signis Manil. II, 151, *mascula sex sunt Diversi totidem generis, sub principe Tauro.* Nempe, ut est diserte apud Firmicum, Astron. II, 1, masculina sunt Aries, Gemini, Leo, etc. feminina Taurus, Cancer, Virgo: ut alternis se consequantur in serie illa Zodiaci, quomodo hodie in sodalitiis elegantiorum hominum alternis sedetur, ut olim XII Deos in lectisterniis solebant jungere Romani, Jovem suæ Junoni, Veneri Martem, etc. Vid. Liv. XXII, cap. 10.

8. *Cura fuit* MSS. *causa fuit* MS.

LXXVII.

XXVII. IN IACOBUM* MAGISTRUM EQUITUM.

Per cineres Pauli, per cani limina Petri,
Ne laceres versus, dux Iacobe, meos:

* Jacobi hujus an alia supersit mentio, non dixerim. Magistri Equitum dignitas illustris, et ordinarie Magistro Peditum præfertur. Vid. Gothofr. Parat. ad librum 7 C. Theod. qui est totus de re militari p. 250. In Notitia Dignit. Imp. Occid. s. 34, statim post Præfectos Prætorio et urbis ponuntur Magistri Peditum et Equitum.

1. Pro *cani*, *sancti* MSS. Cuj. — Ut mordeat virum, a quo versus quosdam suos reprehensos irascitur, illudit Sanctorum, quos vocat Ecclesia, cultui, per quos illum videri vult obtestari, ne velit amplius carmina sua traducere. Ille porro cultus jam tum immoderatus et superstitiosus, ne quid gravius dicam, fuisse debet, quum hoc epigramma scriberetnr, quod Claudiano vindicant Barthius et Heins. Sed in margine Basil. adscriptum, *Hoc epigramma vix credo esse Claudiani.* Quidquid ejus sit, propter Sanctorum et Martyrum admirationem Jacobo exprobratam, abjudicari Claudiano hoc epigramma vetat Hieronymus, qui hoc ipso tempore, plus quam opus est, contra Vigilan-

Sic tua pro clypeo sustentet pectora Thomas,
Et comes ad bellum Bartholomæus eat:
Sic ope sanctorum non barbarus irruat Alpes;
Sic tibi det vires sancta Susanna suas:
Sic quicumque ferox gelidum tranaverit Istrum,
Mergatur, volucres ceu Pharaonis equi:
Sic Geticas ultrix feriat rhomphæa catervas,
Romanasque tegat prospera Thecla manus:
Sic tibi det magnum moriens conviva triumphum,
Atque tuam vincant dolia fusa sitim:
Sic nunquam hostili maculetur sanguine dextra.
Ne laceres versus, dux Iacobe, meos.

tium pro illa declamavit, et scripsit ad Lætam (p. 672, B), *Inundans populus ante delubra semiruta currit ad martyrum tumulos*.

3. *Per clypeum* MS. *defendat* vulg.

5. Pro *sanctorum*, *junthodi* MS. unde *Judithæ* conj. Barth. *ne barbarus* conj. Heins.

6. Itaque in veneratione et cultu jam tum erat cum Juditha Susanna illa apocryphos? Laudat certe Hieronymus alteram Epistol. ad Principiam, alteram ad Salvinam. Sed abesse hoc distichon a MS. Vaticano, observavit Heinsius.

9. *Ultrix rhomphæa* pertinet ad illa dicta sacrarum literarum.

10. *Regant*... *tela* vulg. *regat* vel *tegat teda*, *theda*, *tegat Tecla* MSS. *Romanæque gerant* MS. — An hæc pertinet ad S. Theclam, de qua in Martyrologio Rom. a. d. 23 Sept. « Iconii in Lycaonia sanctæ Theclæ virginis et martyris, quæ a S. Paulo Apostolo ad fidem perducta, sub Nerone Imperatore in confessione Christi ignes et bestias devicit, et post plurima ad doctrinam multorum superata certamina, Seleuciam veniens, ibi requievit in pace. Eam sancti Patres summis laudibus celebrant et dignis præconiis extollunt. »

11. *Magnos triumphos* vulg. — Adhuc posuit in optandis Jacobo auxilia Sanctorum, ne ipsius scilicet fortitudine opus sit: nunc potatori strenuo insultat: *moriens* enim *conviva* est vino depositus vel sepultus.

12. *Et tua perpetuo dolia vina fluant* MSS. *Sic tibi perp. d. v. f.* MS. *fluere* cum accusativo illustrat Heins.

13. Hic præter cæteros versus est amarissimus. Quis enim ille dux, quis magister militum, hoc in optabilibus habeat? Nisi quis forte huc trahere velit illud Horatianum, Sat. II, 1, 43, *ut pereat positum rubigine telum*.

LXXVIII.

XXVIII. RIMANTI TELUM IRA FACIT.*

In jaculum quodcumque gerit dementia mutat.
Omnibus armatur rabies pro cuspide ferri.
Cuncta volant, dum dextra ferox in vulnera sævit.
Pro telo geritur, quidquid suggesserit ira.

* Est scholastica æmulatio Virgiliani hemistichii, *Æn.* VII, 508, «...quod cuique repertum Rimanti, telum ira facit.» Talis est inf. p. 396.

1. *Quodcumque gerit*, quod forte in manu habet, v. g. instrumenti rustici, bipalium, furcam, ventilabrum; si doctus est, librum, ut illi apud Boilavium certantes de pulpito seu lectorio: in proverbio est, qui aureis fenestras inimici petit. — *Ferit* MSS. *quodc. rei* conj. Heins. cui corruptum videtur vulgatum *gerit*.

4. *Ingeritur* conj. Heins. in quo illum audiam facilius.

LXXIX.

XXIX. IN PODAGRUM.

Quæ tibi cum pedibus ratio? quid carmina culpas?
Scandere qui nescis, versiculos laceras.
Claudicat hic versus, hæc, inquit, syllaba nutat,
Atque nihil prorsus stare putat podager.

1. *In Podagrum, qui carmina culpabat, non stare dicebat* MSS.

2. *Scandere;* lusus in verbo, quia podager præ nimio dolore pedum non potest *scandere*, puta cubiculum; et hic ambigue traducitur ad podagrum, quasi non posset *versus scandere*. Sic et *Quæ tibi cum pedibus ratio?* Quasi podager, pedum destitutus auxilio, non deberet amplius cogitare de pedibus, etiamsi pedes essent versiculorum. — *Quos ..... inquit ..... putat* MS. — Hoc verbo *lacerandi* usus est etiam paulo ante n. 77 ext. Hinc colligit Barthius in eundem hic ludi Jacobum. Et bene convenire solet podagra cum potatoribus.

LXXX.

XXX. DE THEODORO ET HADRIANO.

MALLIUS indulget somno noctesque diesque;
Insomnis Pharius sacra, profana, rapit.
Omnibus hoc, Italæ gentes, exposcite votis,
Mallius ut vigilet, dormiat ut Pharius.

Vid. quæ dicta sunt ad XXXIX, 20. Hoc nempe epigramma potest occasionem dedisse illi deprecationi. — Deest hoc carmen Vat. pr.

LXXXI.

XXXI. AD ÆTERNALEM.

QUIDQUID Castalio de gurgite Phœbus anhelat,
Quidquid fatidico mugit cortina recessu,
Carmina sunt: sed verba negant communia Musæ.
Carmina sola loquor: sic me meus implet Apollo.

1. *Castalius gurges* idem qui et *Hippocrene* vocatur, de quo *fonte Caballino*, ut ait Persius in Prol. qui *labra proluerunt*, poetæ fiunt. Sed jam Plutarchus peculiari libello inquisivit in causas cur ἔμμετρα χρᾶν versibus respondere deliberantibus Pythia desisset.

2. *Cortina*, tripus impositus specui Delphicæ, cui insidens Pythia spiritu illo fatidico impletur, a quo fundit oracula versibus constantia.

3. *Carmina fert*, vulg. *et verba* conj. Heinsius *non verba ferunt* ex MS. Barth.

4. *Smyrnæus implet*, MS.

LXXXII.

XXXII. AD MAXIMUM QUI MEL MISIT.

Dulcia dona mihi tu mittis, Maxime, semper,
Et quidquid mittis, mella putare decet.

Deest hoc Vat. pr. et Sch. Gud. Lucens. pr. *semper tu*, fere omnes.

1. *Tu semper, Maxime, mittis*, Pal. duo Med. inc. Heins. Exc.

2. *Mittit* duo; *mittes* alii; tres *credere mella*.

LXXXIII.

XXXIII. DE LOCUSTA.

FRAGMENTUM.

Horret apex capitis: medio fera lumina surgunt
Vertice; cognatus dorso durescit amictus.
Armavit natura cutem, dumique rubentes
Cuspidibus parvis multos acuere rubores.

* Si quis locustam marinam seu carabum, ut a Gesnero, Aldovrando, aliisque describitur depingiturque, consideret, videbit satis convenire illi hanc descriptionem, quantum ad duo priores versus cum dimidio tertio. In reliquis facilius intelligo Heinsianam conjecturam, quæ illam asperitatem *cutis*, i. cristæ, quam *cognatum* i. connatum *amictum* dixit Poeta v. 2, *dumo* comparat aut *vepri*. Quod *rubentem* dicit, illud non simpliciter repugnare naturæ, satis nos vel recentissimæ Catesbyanæ picturæ docent.

1. *Surgit* MS. i. e. *surrigit*; duo cornua surgunt *conj. Heins.*

3. *Dubiisque*, MSS. *dubiq.* MS. *dubiisque rubentem*, MSS.

4. *Multis* vulg. *parum multos*, MS. *pariunt multos ac vere colores*, Claver. Hinc, *dumique rubentis Cuspidibus pariunt multos ac vepre dolores* conj. Heins. Sed Barth. ita: *dubiisque rubentem Cuspidibus, variant milto victore colores*.

LXXXIV.

XXXIV. DE BALNEIS QUINTIANIS.

Fontibus in liquidis paulum requiesce, viator,
Atque tuum rursus carpe refectus iter.
Lympharum dominum nimium miraberis, hospes,
Inter dura viæ balnea qui posuit.

1. *Montibus* multi; unus *refectus* pro *viator*, quem reposuit ad sequentem versum.

3. Quidam *Nympharum* et *mirabilis*.

4. *Dira viæ*, Vat. sec.

LXXXV.

XXXV. DESCRIPTIO PORTUS SMYRNENSIS.*

Urbs in conspectu montana cacumina velat,
Tranquillo prætenta mari: ducentia portum
Cornua pacatas removent Aquilonibus undas.
Hic exarmatum terris cingentibus æquor
Clauditur, et placidam discit servare quietem.

* *Zarinensis* vulg. *Saronensis* conj. Barth.

Quum hæc descriptio hodierno etiam Smyrnæ situi conveniat, eo securius Heinsiana lectio retinetur.

3. *Removent Aquilonibus*, subducunt illis undas, h. e. excludunt Aquilones, ut defendere proprie est depellere, ac tamen *defendi* dicitur urbs a qua proprie defenduntur, depelluntur hostes.

4. *Exarmatum;* mare suis armis, hoc est, fluctuum agitatione et furore destitutum.

LXXXVI.

XXXVI. EST IN SECESSU LONGO LOCUS.*

EST procul ingenti regio summota recessu,
Insula qua resides fluctus mitescere cogit,
In longum producta latus; fractasque per undas
Ardua tranquillo curvantur brachia portu.

* *Insulæ descriptio* ante Heins. pro *secessu*, *conspectu* Heins.

1. *Recessu Insula, quæ* ante Heins. — Est imitatio Virgiliana, ut supra indicavimus p. 392, not.*; vel, si mavis, certamen scholasticum cum Æn. I, 159:

Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.

Potest hæc descriptio cæteroquin accommodari ad Syracusanum portum, quem objectu suo insula efficit.

LXXXVII.

XXXVII. DE QUADRIGA MARMOREA.

QUIS dedit innumeros uno de marmore vultus?
Surgit in aurigam currus, paribusque lupatis
Unanimes frenantur equi: quos forma diremit,

1. *Innumeros vultus* non puto dici de hoc tantum opere: sed universim miratur auctor statuariæ artis miraculum, ex una materia, dura eadem, tot figuras formantis. Has vocat *vultus*, ut Ovid. Met. I, 2:

Unus erat toto naturæ vultus in orbe.

2. *Currus* sunt ipsi equi: hi surgunt sublatis pedibus anterioribus et reclinant se versus aurigam, rotis insistentem.

3. *Quos forma diremit* non refertur ad equos; hi quantum potest sunt similes, eodemque gestu et

Materies cognata tenet, discrimine nullo.
Vir redit in currum : ducuntur ab axe jugales :
Ex alio se quisque facit. Quæ tanta potestas?
Una silex tot membra ligat, ductusque per artem
Mons patiens ferri varios mutatur in artus.

velut motu atque actu : sed auriga, frena, equi, axis, rotæ, omnia sunt ex lapide eodem. Itaque *Vir redit in currum*, continuus est et continens currui, *jugales* equi *ducuntur* ex eadem massa *ab axe*. Cogita, lector, statuam dum funditur ex ære, ibi membrum unum ducitur ab altero, una continuatione. Ita hic jugalis quisque *se facit*, inter manus artificis fieri et enasci videtur, *ex alio*, proximo, cui continens est. Sed fateor hanc formulam, *se facit*, mihi nimis audacem videri, et barbarum aliquid habere hodiernarum linguarum usui simile, ubi reciprocis verbis utimur pro passivis.

4. *Frenata* Pulm. marg.

5. *Vix* vulg.

6. *Ex alto.... jacit* MSS.

8. *Montem* pro saxo, parte montis, poni, apertum est.

LXXXVIII.

XXXVIII. FRAGMENTUM.

Sordidus ex humeris nodo dependet amictus,
Exercentur equis, et colla comantia pectunt.

Hujus fragmenti, vel potius centonis, ex Virgilio desumpti, sensus difficilis est. Ex Barthio illudit Curetio, et ejus patri, quibus primo exprobrat sordes, et deinde obscenitatem, per hemistichum *exercentur equis*, quod *equus* et *adhinnire* symbola sint fœdæ libidinis. Vel forsan irridet homines pannis obsitos, et qui tamen nimio equorum studio ducuntur, adeo ut malint eorum colla pectere, quam seipsos lautiore, immo necessario vestitu induere.

LXXXIX.

XXXIX. DE PAUPERE AMANTE.

PAUPERTAS me sæva domat, dirusque Cupido:
Sed toleranda fames, non tolerandus amor.

Deest hoc carmen Vat. pr. Lov. superiori annectit.
1. *Te sæva* Vat. sec. tres *durusque;* sed alii omnes nostrum servant.
2. *Venerandus* Vat. sec.

XC.

XL. DE EODEM.

ESURIENS pauper telis incendor amoris:
Inter utrumque malum diligo pauperiem.

1. *Esuriens;* nihil tamen est, quod potentius, « cæci stimulos avertat amoris, » quam fames; hanc nempe vehementer odit Venus, quæ sine Cerere et Libero frigere consuevit.

XCI.

XLI. IN SEPULCHRUM SPECIOSÆ.

PULCHRIS stare diu Parcarum lege negatur:
Magna repente ruunt; summa cadunt subito.

1. *Negatum,* inc. Heinsii, qui adscripserat locum Lucani, lib. I, 70, « summisque negatum Stare diu. »
2. *Luunt* pro *ruunt*, inc. Heinsii.

Hic formosa jacet Veneris sortita figuram,
Egregiumque decus invidiamque tulit.

4. *Invidiam meruit* ante Claver. cujus emendationem probavit Barth. et Heins. II. — Antiquum pulchrarum vitium invidia: quo nec hodie dicuntur carere. Sic Scyllam monstrum fecit Circe.

XCII.

XLII. DE BIRRO* CASTOREO.

Nominis umbra manet veteris: nam dicere birrum,
Si Castor niteat, Castoreum nequeo.
Sex emptus solidis, quid sit, jam scire potestis.
Si mihi nulla fides, credite vel pretio.

* *De Birro et Castoreo* editt. vett. *Birrum* esse lacernam, vestem, quæ aliis interioribus injiciatur, ostendit Salmasius, quam laudamus in Thesauro. Castoreos pilos mollissimum genus vestimenti præbuisse jam ea tempestate, qua scriptum ponitur hoc epigramma, ostendit Barthius. Videtur illius auctor ridere antiquum birrum, de quo jam omnis lanugo castorea, qua censebatur, unde nominabatur, detrita sit. Hunc negat dici jam debere, quod olim fuerit, birrum *castoreum*. Nisi malis imitatione birrorum vere castoreorum alios de viliore lana hoc nomen accepisse, ut si quis hodierna illa viliora textilia villosa de lana vel lino *(Peluche)* velit holosericorum hexamitorum appellatione *(Sammet, velours)* condecorare. Et hoc melius placet, quia provocatur ad pretium.

1. *Veteres* edd. vett. *discere* MSS.

2. *Si* edd. vett. *juret, viret, vitet, nitet* al. *nomen verba manet*, MS. *si textura vetet* conj. Scal. *Ni Castor niteat* ex MSS. Claver. Barth. Heins. *Si Castor vivet*, vel *vivat* conj. Heins. quod non intelligo.

3. *Sim* pro *sit*, Moret. pr.

XCIII.

XLIII. DE HIPPOPOTAMO.

Utraque fecundo nutritur bellua Nilo,
Quæque vorat morsu, quæque sub ore fremit.

Unus, *de hippopot. et crocodilo.*

Protulerat hoc epigramma Heinsius, in nota ad n. 83 : unde in altera editione huc relatum est. Quid sibi velint ultima verba, inde intelligere mihi videor, quod veteres scriptores universim ἵππου φωνὴν, *hinnitum*, huic belluæ tribuunt, a quo forte magis, quam a figura corporis, nomen invenit. Videtur autem pulchre exprimi hinnitus hac periphrasi : est enim spiritus tremulus ex imo gutture profusus et per os ac nares expulsus.

XCIV.

XLIV. QUÆ IN MENSA DE SARDONYCHE LAPIDE.

Mensa coloratis aquilæ sinuatur in alis,
Quam floris distinguit honos : similisque figura
Texitur : implumem mentitur gemma volatum.

Eadem hujus epigrammatis ratio est ac superioris. Videtur describi mensa forte argentea, quæ haberet emblemata ex sardonyche efficta, aquilam, florem, aliam avem. Quod *texi figuram* dicit, intelligo ex diversis gemmis tanquam musivo opere compositam, segmentatam, tessellatam.

3. *Implumem volatum*, alas explicatas et velut volatum tentantes ; sed alæ sunt implumes.

XCV.

XLV. CARMEN PASCHALE.*

CHRISTE potens rerum, redeuntis conditor ævi,
Vox summi sensusque Dei; quem fudit ab alta
Mente pater, tantique dedit consortia regni;
Impia qui nostræ domuisti crimina vitæ,
Passus corporea mundi vestire figura,
Affarique palam populos, hominemque fateri:
Quem verbo inclusum Mariæ mox numine viso
Virginei tenuere sinus, innuptaque mater

* Hoc carmen G. Fabricius, Damaso, Episcopo sæculi IV Romano, in libro antiquissimo adscriptum, edidit p. 774, et nostro Claudiano abjudicavit in Comment. p. 35 et 43 : cui potius assentior, quam Claverio. Non vocatur ibi *Paschale*, sed simpliciter inscribitur de Christo. Et tamen paschale carmen esse, indicant duo versus ultimi, qui etiam hoc docent, solemnes eo tempore in ecclesia preces interpositas fuisse pro Imperatore. Poterat uti hoc loco vir illustris, commilito ante hos pæne quinquaginta annos meus in Jenensi academia, cujus nunc magnum decus est, C. G. Buderus in Progr. de Precibus pro Imperatore fusis, quo refellit eorum errorem, qui hunc morem demum sæculo octavo ab Hadriano pontifice institutum tradunt.

1. *Rediens ævum*, nova felicitas, ut *gloria novi sæculi* in nummis; ut Virg. Ecl. IV, 5 : « Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo : Jam *redit* et Virgo, *redeunt* Saturnia regna. » — Pro *ævi*, *orbis* MSS. *anni* MS.

2. *Fuderat alta*, MSS.

4. *Impia tu*, al. etiam Fabric.

5. *Passus vestire* formula cujus similes habet etiam Claudianus. Vid. XV, 265. Sustinuisti te vestire corpore. — *Mundum* vulgat. *dominum* conj. Barth.

7. *Quemque utero*, Vien. Junt. *Quem verbo*, Ald. Fabric. MSS. *Tene utero* conj. Heins. *Lumine* MS. *angelo* MSS. et Cuj. ex glossa. Totus versus in quibusdam codd. deest. — Sic ordino et interpretor : *Sinus Mariæ Virginei*, statim *a numine* Gabrielis (vel ipsius Dei per Gabrielem se manifestantis) *viso*, *tenuere* hunc hominem, *Verbo* illi Johanneo intime unitum et velut *inclusum*. Si quis *tumuere* utique servandum putet, ille græcismo sic defendet phrasin, *Virginei sinus tumuere* (ob) *puerum*.

8. *Tumuere* vulg. *timuere* MSS.

Arcano stupuit compleri viscera partu,
Auctorem paritura suum. Mortalia corda
Artificem texere poli, mundique repertor
Pars fuit humani generis, latuitque sub uno
Pectore, qui totum late complectitur orbem;
Et, qui non spatiis terræ, non æquoris unda,
Non capitur cælo, parvos confluxit in artus.
Quin et supplicii nomen, nexusque subisti,
Ut nos subriperes leto, mortemque fugares
Morte tua: mox ætherias evectus in auras,
Purgata repetis lætum tellure parentem.
  Augustum foveas, festis ut sæpe diebus
Annua sinceri celebret jejunia sacri.

tenuere, MS. Oxon. unde *tremuere* conjiciebat Heinsius; *intumuere* MS. *patuere* MS.

9. *Obstupuit*, Fabr.

10. *Corda* nominat ea plane ratione, ut Germanorum consuetudo *sub corde gestari* dicit nondum natos, V. G. II Maccab. VII, 27, et liberos *a corde* venire, et *redire ad cor*, h. e. cor matrum tangere sua morte. Utrum tale quid apud Græcos vel Latinos alias inveniatur, nondum observavi. Eadem quidem sententia v. 12, *latuitque sub uno Pectore*. — *Membra*, MS.

11. *Fudere*, MSS. et Bas. marg. *cepere*, MS.

12. *Imo*, vulg. *uno*, Ald.

14. *Undis*, Fabric.

15. *Nec*, vulg.

16. *Mancipii nomen et nexus*, Romano quidem intellectu, subiisse dominum, nusquam legimus: nisi quod illa Pilati damnatione *servum pœnæ* factum dicere possumus. Cæterum potest Poeta respexisse ad illud μορφὴν δούλου λαβών. — *Supplicii* vulg. *supplicium nomen*, vel *mortis* MSS. *mancipii* est a Cujacio et Claverio, quos sequitur Heins.

17. *Eriperes*, MSS.

19. *Repetens*, vulg. *reparans lætum te luce, parentem Augustum*, Fabric. *parentem Augustum* jungunt etiam alii ante Claver. Dedi lectionem Claver. Jans. Heins.

20. *Augustos*..... *celebrent*, MS. quod est forte studio accommodatum ad tempus, quo duo erant Augusti. — Hæ sunt preces pro Imperatore, finis et scopus totius carminis, quum illud nullas alias preces, nullum aliud desiderium exprimat.

XCVI.

XLVI. ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΩΤΗΡΑ.*

Ὦ πυρὸς ἀενάοιο σοφὴν ὠδῖνα φυλάσσων,
Ἐμβεβαὼς κόσμοιο παλινδίνητον ἀνάγκην,
Χριςὲ θεορῤήτοιο βίου φυσίζοε πηγὴ,
Πατρὸς ἀσημάντοιο θεοῦ πρωτοσπόρε φωνὴ,
Ὃς μέγα μητρῴων τοκετῶν ἐγκύμονα φόρτον,
Καὶ γόνον αὐτοτέλεςον ἀνυμφεύτων ὑμεναίων
Στήσας, ἀσσυρίης γενεῆς ἑτερόφρονα λύσσαν,
Ὄργια δ' εἰδώλων κενεῶν ψευδώνυμα λύσας,

* Hos christiani hominis versus, moneta quidem Nonni percussos, nescio unde acceptos Græce, ut hic sunt, dedit Heinsius; quos ita converti ad verbum posse puto: « O *tu* qui æterni ignis sapientem fecunditatem custodis, qui *aurigæ instar* gubernas volubilem mundi necessitatem, Christe, vitæ a Deo promissæ fons vivifice, Patris ineffabilis Dei vox, quæ primum seminavit omnia: (5) Qui valide maternorum partuum gravidum onus, Et fatum a seipso perfectum nuptiarum sponso carentium Constituens, Assyriæ *contra ea* generationis *(Syriæ Deæ et magnæ Matris Deum)* alienati sensus furorem, Atque orgia idolorum vanorum falso nomine celebrata dissolvens, Cæli balteum septem zonis constantem conscendisti (10) Angelicis alis ineffabilibus insidens, *subvectus*; Propitius esto, genitoris omnium Dei venerande vultus, Custos vitæ, salvator hominum, sæculo imperans. »

1. Igni æterno tribuit generationem omnium, quod ex an tiqu philosophia Heraclitica assumptum: hinc tribuit illi ὠδῖνα σοφὴν, non dolorem profecto partus, sed ipsam, si quid video, generandi facultatem, gubernatam sapientia.

5. Μέγα hoc refero ad Στήσας v. 7. Valide constituit, stabilivit, credendum generi humano commendavit partum mirabilem.

6. Ἀνυμφεύτων ὑμεναίων, *matrimonii virginei;* Virgo enim, licet habuerit Josephum conjugem, « virum non cognoscebat ».

7. *Assyrium* et *Syrium* perpetuo fere confundi, et *Syriam Deam* esse *Deorum Matrem*, constat: et primis Christianæ religionis sæculis illud genus furiosæ superstitionis plane regnum quoddam obtinuisse, facile demonstrari posset. Sed versamur in Parergo: hoc enim carmen, quia non est Claudiani, non debemus lectoribus. Qui Dalenianam de Tauroboliis dissertationem legere voluerit, ad vestigia de his rebus quærendi deducetur.

Αἰθέρος ἀμφιϐέϐηκας ἐφ' ἑπτάζωνον ὀχῆα,
Ἀγγελικαῖς πτερύγεσσιν ἐν ἀῤῥήτοισι θαάσσων·
Ἵλαθι παγγενέταο θεοῦ πρεσϐήϊον ὄμμα,
Φρουρὲ βίου, σῶτερ μερόπων, αἰῶνος ἀνάσσων.

9. Cælum et peculiari ratione Zodiacum imaginatur ut *balteum*, continentem et coercentem omnia. Hunc ἑπτάζωνον vocat, ob septem illas Zonas, de quibus dictum ad XXIV, 135. Hic illud addo: quemadmodum totum hoc carmen ingenium Nonnianum mihi videtur redolere, ita peculiariter hunc locum. Nonnus enim Dionys. XLVI, 47, Οὐρανὸν diserte ἑπτάζωνον appellat, et XXXVIII, 312, ἑπτὰ περὶ ζώναις κυκλούμενον.

11. Ὄμμα poteram *oculum* reddere, per quem videt et videtur pater. Sed credibilius mihi est, poni pro προσώπῳ: qui Christum videt, vultum ac faciem Dei videt.

XCVII.

XLVII. ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΗΝ ΧΡΙΣΤΟΝ.

Ἀρτιφανές, πολιοῦχε, παλαιγενές, υἱὲ νεοττὲ,
Αἰὲν ἐὼν προεών τε, ὑπέρτατε, ὕςατε, Χριςὲ
Ἀθανάτοιο πατρὸς, καὶ ὁμόχρονε, πάμπαν ὅμοιε.

De hoc idem quod de præcedenti dicendum. Potest ita verti: « Præsens, civitatis *tuæ* custos, antiquitus nate, *et idem* fili parvule, Semper qui es, ante *omnia* qui es, supreme, ultime, Christe, Immortalis patris et coæve et undique similis. »

XCVIII.

XLVIII. LAUS CHRISTI.*

Proles vera Dei, cunctisque antiquior annis,
Nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor

* Hoc carmen inter ea est, quæ primum J. *Camers* pro Claudianeis edidit: non satis ubique orthodoxum, certe non ad formulas caute

Ante tuæ, matrisque parens : quem misit ab astris
Æquævus Genitor, Verbique in semina fusum
Virgineos habitare sinus, et corporis arcti
Jussit inire vias, parvaque in sede morari,
Quem sedes non ulla capit : qui lumine primo
Vidisti quidquid mundo nascente crearas.
Ipse opifex, opus ipse tui, dignatus iniquas
Ætatis sentire vices, et corporis hujus
Dissimiles perferre modos, hominemque subire,
Ut possis monstrare Deum, ne lubricus error,
Et decepta diu varii solertia mundi,
Pectora tam multis sineret mortalia sæclis
Auctorem nescire suum. Te conscia partus
Mater, et attoniti pecudum sensere timores;
Te nova sollicito lustrantes sidera visu
In cælo videre prius, lumenque secuti,
Invenere Magi : tu noxia pectora solvis,
Elapsasque animas in corpora functa reducis,
Et vitam remeare jubes; tu lege recepti
Muneris, ad Manes penetras, mortisque latebras
Immortalis adis : nasci tibi non fuit uni
Principium, finisque mori; sed nocte refusa,
In cælum, patremque redis, rursusque perenni

loquendi attemperatum. Sed nos hic non θεολογοῦμεν.

3. *Nate* conj. Barth.

4. *Verbum* hic poni de Christo, quatenus homo est, videtur; sed potest forte ita intelligi : semina, e quibus caro fieri nascique adeo debuit Verbum.

9. *Sui* adhuc editum.

16. *Attoniti timores* signant opinionem illam Veterum, quam exprimit antiquus hymnus, *Agnovit bos et asinus, quod puer erat dominus.*

21. *Lege recepti muneris :* ea conditione munus Messiæ suscepisti.

23. *Tibi uni nasci non fuit principium*, qui fueris ante quam nascerere : neque mori finis, qui mox revixeris.—*Nam fuit* adhuc editum.

24. *Reclusa* vel *retusa* conj. Heins.

25. Non loquitur Poeta hic cum orthodoxis; *in patrem redis* non est idem quod *ad patrem*. Nec satis est criticam hic medicinam facere, mutare τὴν *in* in alteram *ad;* quid enim faciemus illis, quæ sequuntur vers.

Ordine purgatis adimis contagia terris.
Tu solus, Patrisque comes, tu Spiritus insons,
Et toties unus, triplicique in nomine simplex.
Quid, nisi pro cunctis, aliud? Quis credere possit
Te potuisse mori, poteras qui reddere vitam?

27 et 28? Aut fallor egregie, aut Sabellianismi crimen vix abstergi illis potest. Cæterum ita intelligo v. 25 et 26: *Purgatis* jam a miseria sua *terris* rursus ordine æterno per Evangelium constituto adimis contagia, si qua de novo contrahant.

27. *Spirituum fons*, Barth.

29. Quid sibi volunt, quorsum spectant omnia ista miracula? Hoc, ut pro cunctis aliud esses, prout quisque Patre, Redemptore, Spiritu opus haberet.

30. Finis abruptior suspicionem præbuit Scaligero, nos non integrum habere hunc hymnum.

XCIX.

XLIX. MIRACULA CHRISTI. *

ANGELUS alloquitur Mariam, quo præscia verbo
  Concipiat, salva virginitate, Deum.
Dant tibi Chaldæi prænuntia munera Reges;
  Myrrham homo, rex aurum, suscipe tura Deus.
Permutat lymphas in vina liquentia Christus,
  Quo primum facto se probat esse Deum.
Quinque explent panes, pisces duo, millia quinque:
  Et Deus ex parvo plus superesse jubet.
Editus ex utero cæcus nova lumina sensit,
  Et stupet ignotum se meruisse diem.

* Similis hic libellus Prudentiano Enchiridio seu Diptychis: sed in brevitate illa disertior ingeniosiorque. Separanda curavi aliquantum disticha, ut indicetur, unum quodque totum et absolutum esse. Cæterum videtur hoc fragmentum modo esse longioris opusculi, quo alia quoque miracula Domini nostri Poeta prosecutus est.

Lazarus e tumulo, Christo inclamante, resurgit,
Et duræ mortis lex resoluta perit.
Nutantem quatit unda Petrum : cui Christus in alto
Et dextra gressus firmat, et ore fidem.
Exsanguis Christi contingit femina vestem ;
Stat cruor in venis ; fit medicina fides.
Jussus post multos graditur paralyticus annos,
Mirandum, lecti portitor ipse sui.

17. *Paralyticus* sic dicitur ἀπὸ τοῦ παραλύειν, *dissolvere*, quod hic morbus resolvat membra, et ipsis sensum ac motum adimat.

C.

L. IN SIRENAS.*

DULCE malum pelago Siren, volucresque puellæ,
Scyllæos inter fremitus, avidamque Charybdin,
Musica saxa fretis habitabant dulcia monstra.
Blanda pericla maris; terror quoque gratus in undis.
Delatis licet huc incumberet aura carinis,
Implessentque sinus venti de puppe ferentes,
Figebat vox una ratem : nec tendere certum
Delectabat iter reditus, odiumque juvabat :
Nec dolor ullus erat : mortem dabat ipsa voluptas.

* Non est, quod hic adjiciamus post ea quæ habet ipse Noster, XXXVI, 190, 205, 256.

6. Meminerimus moris nautarum ab ipso statim appulsu puppem obvertendi pelago. Virg. VI, 902. Ancora de prora jacitur, stant litore puppes. Ergo stantibus etiam in portu navibus, intelliguntur *venti de puppe ferentes*.

7. *Cæptum* conj. Heins. Nempe ortum est *certum* ex neglectu diphthongi et *r* longiusculo.

8. *Odium* ac tædium nautarum, alias est mora longior, etc.

9. *Color ullus*, Ald. marg. Gryph.

CI.

ANONYMI POETÆ
LAUDES HERCULIS.

PIERIDUM columen, cujus Parnassia magno
Numine templa sonant, læto, precor, huc age, Phœbe
Te conjunge choro : penetralia sancta sororum;
Et nova Castalios latices per rura petentem
Hippocrenæum victorem insistere fontem
Me fac : namque tuam non nunc novus advena turbam
Ingredior, laurosque gerens, et florea sertis
Tempora vincta tuis, doctorum munera vatum.
Testor adhuc veteres, quamvis desuetus, honores.
Alcides mihi carmen erit, germana Tonantis
Progenies, dignus credi post viscera numen
Semper ob immensos invicti roboris æstus.

5. *Hippocreneos*...*fontes* vel *Hippocreneo*...*fonti Me fas* conj. Heins. — Intolerabile est cum litera mugiente polyptoton, quod vix mediocris poeta admiserit. Etiam illud *Me fac* non placet. Sed quid dederit Poeta, non dixerim. Claudianum esse auctorem, mihi non fit probabile; aut Claverii suspicio vera fuerit, senem fuisse et viribus defectum, quum ista scriberet. Alteram illius opinionem, puerum fuisse, refellit ipsum hoc exordium, nisi dicamus, adeo puerum fuisse, uti senem se fingeret.

6. *Me : famaque*, Vien. Bas. Pnt. *Me fameque*, Ald.

8. *Suis* conj. Heins.

10. *Romana*, Vien. Bas. Ald. Plant.

11. *Post viscera* debet significare statim ab utero et nativitate. Conf. v. 88, *post membra.* — *Æstus* autem sunt labores et ærumnæ, ut vocari solent, Herculis.

12. *Artus* vel *actus* conj. Heins.

Nec nasci potuisse vacat: nam lucis in ipsis,
Inclyte, principiis, tardo vix editus ortu
Fecisti de patre fidem. Sed cur mihi lentis
Ludis adhuc, Cyrrhæe, modis, tenerumque resultans
Luxuriante leves impellis pollice chordas?
Pone habitum, quo mollis amas; et frondis amatæ
Linque nemus, mollique exutus tempora lauro
Populea mecum carmen luctare sub umbra.
Jam grave plus etiam, quam ventris tempora vellent,
Alcmenam tendebat onus: sed regia Juno
Impedit, et partus prohibet, nascique vetabat,
Ut metus ipse Deum monstret: nec vivida cæli
Semina mortales norunt sentire latebras,
Nec possunt sufferre moras. Datur inde novercæ
Materies, gravibusque odiis augmenta ministrat,
Quod vinci cœpisse pudet. Mox improba binos
In tua membra jubet, dum nasceris, ire dracones.

13. Nec illud *vacat* æstu et ærumna, quod nasci potuit, quum Juno artibus suis impedire, differre certe partum illius studeret. Narrat ipsa Alcmena apud Ovid. Met. IX, 285; ubi inter alia, « Septem ego, *inquit*, per noctes, septem cruciata diebus ». Hic *tardus ortus* est.

16. *Cyrrhæa* editum. — *Tenerum resultans* adverbialiter ponit græco more, ut *horrendum clamat*.

19. *Mitique*, propter præcedent. *mollis*, conj. Heins.

20. *Luctare* cum relatione ad argumentum, Herculem. Hoc verbo etiam Phœbo suo injungit laborem et magnum conatum: an feliciter? Etiam Herculis major laus fuit, quum facile vicit.

21. Videtur secutus Nasonis l. c. 287, « Tendebat gravitas uterum mihi; quodque ferebam Tantum erat, ut posses auctorem dicere tecti Ponderis esse Jovem ». — *Ferrent* conj. Heins.

22. *Alcmena* s. *Alcmenæ* ante Claver.

23. Operæ pretium est etiam hunc locum velut exhilarare Ovidiano carmine v. 295. Lucina vocata precibus Alcmenæ venit quidem, sed præcorrupta a Junone, « subsedit in ara Ante fores.... dextroque a poplite lævum Pressa genu, digitis inter se pectine junctis Sustinuit nixus ». Cur Juno ita retardaverit partum Herculis, dicitur ad v. 84. Junonem et Lucinam, Εἰλείθυιαν hic distinguunt Naso et Apollodorus II, IV, 5.

24. *Metus Junonis* et studium impediendi indicat, id quod parturiat Alcmena esse Deum.

27. *Alimenta* conj. Heins.

Incumbunt celeres illi, squamosaque jussus
Armat colla furor: nec, quamvis maxima tractu,
Tradantur spiris; sequitur pars cætera pectus.
Tristis Tartarea vibratur sibilus aura.
Morte rubent oculi, trifidisque horrentia linguis
Ora sonant, nigrumque fremens levat ira venenum.
Quid nunc invictis fraudes innectere fatis,
Cælicolum Regina, juvat? cur objicis angues,
Cur parvo geminos? anne unum posse necari
Jam strato Pythone times? Licet omnia mundi
Monstra voces, ipsamque armes serpentibus Hydram,
Defendet natura Deum, patremque probabit,
Quod non vis constare, Jovem. Jamque irrita tetri
Jussa parant implere angues, miseroque furore
In tua fata tument: cernit tua membra petentes,
Horrescitque parens, numenque ignara creasse
Mortali pietate timet. Nil, sancta, superbæ
Pellicis insidias, cælo modo freta, tremiscas,
Neve hæc monstra tibi faciant, Alcmena, pavorem.
Sic mater potes esse Dei: jam tolle serenum
Læta animum, tantoque libens hæc adspice vultu,
Ut deceat genuisse Jovem; depone timorem
Indignum partu, natumque exemplar habeto.

32. *Spiræ* conj. Heins.

35. *Pluit ira* conj. Heins.

36. *Invitis...fatis* conj. Heins.

39. Exemplum Apollinis poterat movere Junonem, qui, ut omnibus, rudimenta artis suæ sagittandi dedit in Pythone, horribili dracone, Parnassum et oraculum illud obsidente.

42. *Quod novit,* Vien. et Bas.

43. *Versoque* conj. Heins.

44. *Sua*, Ald. Ising. Gryph.

45. *Creasset*, tres.

46. *Materna*, Cuj. pro *Mortali*.

47. Junonem iratam non timuit hic Poeta, qui audeat illam *pellicem* Alcmenæ, retorto in justam uxorem et reginam convicio, appellare.—*Cælo freta,* hoc est, Jovis tui auxilio.

51. Potest explicari hic versus, ut Jovi decorum sit ex te genuisse sibi filium. Nam *Jovis* nomen hic communicari cum Hercule, non opus est. — *Tenuisse*, Cuj. quid si *Jovi* cum Heinsio voluerimus?

52. *Natumque exemplar habeto*, e conject. Heins. pro *quæ habebas*.

Cui metuis, nil ipse timet: nam lumine recto
Ridebas tu, Dive, truces, animosque superbos
De genitore tenens, votisque aptissimus orbis,
Gaudebas tantam jam tum meruisse novercam.
Corripis exiguis mox grandia guttura palmis,
Et quamvis teneris, cogens in brachia pondus,
Corripis, illidens prensos tellure dracones.
  Efferat ætherium quantum volet orbis in axem
Latoidas, verosque probet sua fabula Divos,
Quod Delo jam stare licet: non æqua laborum
Gloria, nec parili serpentes sorte necarunt.
Illi unum ferro: geminos hic inermis, et unus.
  His cœptis non ulla parat cunabula partus
Diva tibi: sed quum totis jam bruma rigeret
Imbribus, et solidis hærerent flumina lymphis,
Nudum prægelidis durando firmat in undis.

53. *Lumine...truces...tenens*, e conj. Heins. pro *numine...trucesque...tenes*. — De *rectis oculis* in tali re, h. e. imperterritis, vid. Bentl. ad Hor. Car. I, III, 18.

57. *Exemptis*, Cuj.

58. *Crebris cogunt se...Porrigis* vel *Projicis* conj. Heins. — Si quis pictor hoc factum velit depingere, illum oportebit, non, ut quidam faciunt, in cunis relinquere parvum Herculiscum, sed facere, quod Plautus Amphitr. V, 1, 63, «Citus e cunis exsilit, facit recta in angues impetum: Alterum altera apprehendit eos manu perniciter, etc.» Hic noster, *cogit*, colligit *pondus* omne sui corporis *in brachia*, et sic *illidit dracones tellure*, qui aut dativus est antiquus, aut ablativus omissa τῇ *in*.

60. *Orbis* metonymice dictum pro hominibus, ut vulgo *mundum* dicunt, et Noster v. 86; Veteres, *Orbem terrarum*. Ipse tamen Ovid. Art. I, 174, *ingens orbis in urbe fuit*.

62. Claudianus, VIII, 133, *Hæsit Apollineo Delos Latonia partu*.

64. Dat Apollini adjutricem in Pythone conficiendo sororem, Dianam.

66. *Dive...motis* conj. Heins. — Post ea, quæ ad v. 47 observavimus, non est mirum, *Divam* appellari Alcmenam: et convenit illud v. 71, *Secura jam matre*. Nisi tamen hic velimus Junonem intelligere, quæ privigni sui educationem permittente, ut erat uxorius, Jove susceperit. Certe nominativus aliquis hic requiritur, ad quem pertineat verbum *parat*, et mox *firmat*.

67. *Hærentes glacie* fluvios etiam dixit Claudianus, VIII, 348.

Utque rudis primo tentasti robore gressus,
Frondosæ deserta vagus penetralia silvæ
Secura jam matre petis, telisque tremendis
Ludis, et ætherias adducto dejicis arcu
Aut funda violenter aves, noctemque sub astris
Exigis, et puram fractis bibis amnibus undam.
Immanem interea Nemeæ per lustra leonem
Ipsa Chimæræa cretum de gente noverca
In tua depastis armabat vota juvencis,
Augebatque fero vires, rabiemque juvabat,
Naturam minus esse putans : heu quanta virorum
Funera! quam multos stravit cum dentibus apros!
Non illum magnæ viduatis mœnibus urbes
Armorum fregere minis, Martique domando
Assuetas morsu fudit graviore catervas.
Hunc gravis Eurystheus (nam, te quocumque levares,
Imperium duri voluit sufferre tyranni
Sic mundo Fortuna favens), hunc sternere leto
Imperat. At nullum virtus reticenda per ævum,

74. *Fracti* amnes ob glaciem, de qua modo dictum. — *Crudam* conj. Heins.

77. Quid si *In sua*, vel *In tua... fata*?

80. *Stravit sementibus* vel *constravit messibus* conj. Heins. — *Leo* et *aper* par compositum etiam supra n. 53. Hic Leo Nemeæus stravit apros una *cum dentibus* ipsorum, quibus alias sunt etiam leonibus terribiles.

81. *Montibus* ante Claver. — Universi urbium incolæ relictis mœnibus in expeditionem ivere et venatum. *Martem domare* hic est pugna et armis vincere.

84. Quantumvis alte ascenderes gloria et rebus gerendis, tamen fatale erat, te Eurystheo parere. Hoc vero ipsum salutare fuit generi humano, quod sic liberabatur monstris. Confer. XXXVI, 378. Illud fatum nos docet Appollod. II, IV, 5, itemque, sed non sine interpolatione, *Tzetzes* ad Hesiod. Scutum Herc. 91. Breviter, juraverat Jupiter præceps (ut sunt in tali re reges) qui de Persei stirpe certo die nasceretur, illum Mycenis imperaturum. Gravida erat eodem tempore uxor Stheneli, qui Persei filius erat non minus quam Alcmenæ pater Electryon. Juno impedit legitimum partum Herculis, de quo v. 23, præcipitat nativitatem septimestris Eurysthei, etc. — *Moveres* conj. Heinsius.

Dignaque sidereos post membra intrare recessus,
Posse mori quam vile putat : namque impiger ultro
Vadis, et immensæ scrutatus devia silvæ,
In nova sanguineos armantem vulnera rictus.
Admonita feritate, juba, visuque cruentus
Excussis movet arma toris, dubiumque residens
Infremit: invadis trepidum, solisque lacertis
Grandia corripiens eliso guttura morsu,
Imbellem fractis prosternis faucibus hostem.
Tunc et flavicomis radiantia tergora villis,
Ceu spolium fuso victor rapis : emicat omnis
In laudes mox turba tuas, longoque relicta
Currit in arva metu: juvat ire, et libera rura,
Defensosque videre locos, silvamque juvencis
Jam facilem, et nullis resonantes fletibus agros.
Mænalium petis inde nemus, fletamque colonis
Arcadiam, et steriles raro jam robore silvas,
Namque hic immensa membrorum mole cruentus
Indomitus regnabat aper, soloque tremendus
Corpore lunatis fundebat dentibus ornos,
Sternebatque suos lugentia rura colonos.
Horrebant trifidis nigrantia corpora setis,

88. *Post membra* ut v. 11 *post viscera*. Intelligit post membra corporis mortalis ipsa morte deposita.

92. *Admonita feritate* leonis vel ab Hercule, vel postquam ipse leo feritatem suam velut excitavit. Plin. VIII, 16 s. 19 : « Leonum animi index cauda... In principio (iracundiæ) terra verberatur, incremento terga ceu quodam incitamento flagellantur. »

94. *Tumidum* Cuj. *solidisque* conj. Heins.

95. *Eluso* e conj. Heins.

103. *Fretamque*, Cuj.

106. *Solidoque* conj. Heins.

107. *Findebat*, Cuj. conj. Heinsii. — *Fundere* est dejicere : sic *fundi* dicuntur hostes. Sed *sternere rura* est rostro ruere ac vertere : hæc, pulchra metaphora, lugere dicuntur suos colonos.

109. *Horrebat rigidis . . . tergora* et mox *tutosque* conj. Heins. — *Trifidas setas* cur hic posuerit auctor, me non intelligere fateor : morbus esse videtur, qui findit pilos ac setas animalium. Communem in suillo genere setarum hanc naturam concesserim : ad robur

Duratosque armos scopulis, totosque per artus
Difficilis potuisse mori : non spicula in illum,
Nodosumque rapis * gravato pondere robur.
Armati viduatur honos : nec vulnera virtus
Extemplo tibi facta timet : jamque arripis ultro
Spumantem, cogisque diem sufferre tuendo,
Atque supinato mirantem lumine vinci
Argolici victor portas sub tecta tyranni.
Fama celer toto victorem sparserat orbe,
Auxiliumque Dei poscebat Creta cruento
Victa malo. Taurus medio nam sidere Lunæ
Progenitus Dictæa Jovis possederat arva.
Fulmen ab ore venit, flammisque furentibus ardet
Spiritus, et terram non cæli flamma perurit,
Sed flatus monstri. * Dextro jam Siria cessent
Sidera, Solque licet glaciali frigore victus

quidem et atrocitatem signandam qui pertinere possit, non video.

110. Deesse aliquid opin. Cuj.

111. *Potuisse* pro *posse*, infinitum autem Græca ratione positum. Sensus est : difficulter potest mori ; vivax animal est, difficile ad interficiendum.

112. *Gravato*, Vien. Bas. *gravidato*, Clav. *clavato* post Pulm. Heins. —*Clavatum pondus*, moles in clavam formata.

113. *Viduatur* honos, tollitur, certe pulcherrima sui parte privatur. Armis et ferro conficere bestiam multo majorem, fortiorem, artis est et celeritatis : Hercules vult censeri etiam robore.

115. Suillum genus magis etiam quam alia animalia humum spectat; in lustris delitescit et luto. Qui vellet hic victorem apri pingere, ille deberet supinum imponere humero Herculis manu prementis fauces. — *Argolicum tyrannum* esse Eurysthea, res ipsa docet.

120. Majora terrenis animalia in cavernis Lunæ nasci, ostensum ad XXIV, 288. Addamus hic locum Æliani Hist. An. XII, 7, ubi Nemeæum leonem de cælo delapsum a quibusdam dici memorat, et recitat Epimenidis versiculos, in quibus ipse sic loquens introducitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ γένος εἰμὶ σελάνας ἠϋκόμοιο κ. τ. λ. Emendavit illos Scal. ad Cirin, p. 50. Sed fugit ea res doctos recentissimæ editionis auctores.

124. Locus obscurus, et, ut cætera in hoc libello, relictus ab interpretibus : in Elzeviriana utraque etiam asterisco signatus. Tentemus aliquid, ut in re desperata. *Dextra* ex antiqua disciplina Empedoclis apud Plutarch. de Plac. Phil. II, 10, sunt τὰ κατὰ τὸν θερινὸν τροπικόν.

Abstrusum mundo claudat jubar, aurea condens
Lumina, et ignifluo stupefactus in orbe tepescat.
Æstus habet Cretam, pereunt silvæque, lacusque,
Graminaque, et fontes sacri, montesque perurit
Flamma ferox. Idam Superis spectantibus ignis
Dissipat, et magno cunabula grata Tonanti
Igne suum monstrum, si fas est dicere, vincit.
Tandem fama celer Dictæa ad litora magnum
Duxerat Alciden, quum Taurum dira minantem
Excipit, et sævum cornu, flammasque vomentem
Corripit, atque artus constringens fortibus ulnis
Ignifluos flatus, animamque in pectore clausit.

Hinc generatim alii boreales cæli partes dextras dixere. Vid. Cellarius Not. Orb. ant. I, 9. Noster improvide videtur hic posuisse causam frigoris, si sol cum suo Sirio in frigidum septentrionem, hoc est, *dextro*, dextrorsum, se recepisset, quod plane contra est; et novimus Sirium fixum esse, nec mutare suam ad Eclipticam comparationem. Sed nihil frequentius, quam promiscue frigus ad septentrionem ablegari, calorem assignari partibus meridionalibus: et est totus hic locus parum vel φυσιολογούμενος vel ἀστρολογούμενος, præcipue v. 127, ubi *ignifluus orbis*, sive via solis est, sive zona torrida, inepte sol ibi tepescere dicitur. Sed utcunque balbutiat, hoc vult, quantumvis remotus sit sol et Sirius, æstuat Creta a tauro ignivomo. Adverbium *Dextro* est etiam Lactantii III, VI, 4, *Aut dextro aut sinistro versus ceciderunt*.

137. Truncum esse carmen, vel potius nos habere modo particulam totius carminis, satis apparet, quum tria tantum de XII vel XX certaminibus Herculis hic enarrentur.

EDITORIS NOVI PRÆMONITIO.

FINEM hic habent, lector candide, Claudiani carmina quæ exstant, cum notis virorum doctorum; quibus ipse item meas subjunxi, ut quædam, vel omissa, vel nondum feliciter satis explicata, cura meliori, quantum in me fuit, illustrarem. Quæ omnia benevole accipias rogo.

Sequitur nunc Index absolutissimus rerum, verborum, locorum, hominumque; in quo prior numerus carmen, posterior autem versum notat. Pauca insuper asterisco signata invenies; ea sunt quæ passim e notis deprompsi, visa mihi memoratu digna.

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, boulevard Italien, n° 22, en face des Bains Chinois.
BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, Fbg St-Germ.
DE BURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
F. DIDOT, imprimeur du Roi, rue Jacob, n° 24.
TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.
ANT. AUG. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.
BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.
BRUNOT-LABBE, libraire, quai des Augustins, n° 33.
MONGIE aîné, libraire, boulevard Italien, n° 10.
DONDEY-DUPRÉ, impr.-libr., rue St-Louis, n° 46, au Marais.
H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.
ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

CLAUDII CLAUDIANI

QUÆ EXSTANT

OMNIA OPERA

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,

REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

CLAUDII
CLAUDIANI
OPERA OMNIA.

INDEX UNIVERSUS
VOCABULORUM LATINORUM ET GRÆCORUM,
RERUM, NOMINUM, LOCORUM,
EDITIONUM AC VERSIONUM,
AUCTIOR CÆTERIS ATQUE EMENDATIOR.

VOLUMEN POSTERIUS.
PARS ALTERA.

PARISIIS
COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE
POESEOS LATINÆ PROFESSOR
MDCCCXXIV

INDEX UNIVERSUS

IN

CL. CLAUDIANUM.

INDEX UNIVERSUS

IN

CL. CLAUDIANUM.

Numerus prior Carmen ; *posterior* Versum ; *Italicæ literæ* Nomina propria *designant.*

A.

D.

E.

F.

H.

I.

N.

Q.

R.

T.

U.

V.

X.

Z.

INDEX

VOCABULORUM OMNIUM GRÆCORUM

QUÆ IN

CLAUDIANI

OPERIBUS LEGUNTUR.

Prior numerus carmen, *posterior* versum *designat.*

A.

INDEX EDITIONUM
CL. CLAUDIANI

A DOCT. NICOLAO NICLAS CONSCRIPTUS

ET A CLAR. JO. MATTH. GESNERO ILLUSTRATUS

NUNC IPSO FABRICIANO AUCTIOR

ET IN QUATUOR ÆTATES DIGESTUS

HUNC RECENSUIT ET PLURIMIS ADDITIONIBUS AUXIT

ANT. ALEX. BARBIER

REGIARUM BIBLIOTHECARUM EX-ADMINISTER

AVERTISSEMENT.

Pour compléter la notice littéraire sur Claudien, qui se trouve en tête de notre premier volume, il nous restait à tracer le tableau des éditions et traductions de cet auteur : les Éditeurs du Claudien de Deux-Ponts nous présentant une assez bonne esquisse de ce travail, nous avons tâché de l'améliorer. Nous insérerons donc ici l'*Index bibliographique* de l'édition de Deux-Ponts, en le rectifiant dans quelques endroits, et en l'augmentant principalement dans la partie des traductions. Nous avons choisi plusieurs articles parmi les additions faites à cet *Index* par M. Valpy.

BARBIER.

INDEX EDITIONUM
CL. CLAUDIANI,

A DOCT. NICOLAO NICLAS CONSCRIPTUS
ET A CLAR. JO. MATTH. GESNERO ILLUSTRATUS,
NUNC IPSO FABRICIANO AUCTIOR
ET IN QUATUOR ÆTATES DIGESTUS.

ÆTAS I. an. 1470 — 1510.

POST primam *Venetam*, uni Dempstero memoratam, Barnabas CELSANUS *Vicentinam* I curavit, quem superavit critica cura Thadæus UGOLETUS; unde ejus prima editio Parmensis *vere princeps* habetur et aliquoties repetita est. Poema de Raptu Proserpinæ commentario illustravit Janus *Parrhasius*.

1470. Edit. *Princeps* I s. *Veneta* I. Memoratur hæc passim a Thoma *Dempstero* in notis ad Corippum; dubitatur autem an vere, quum a nemine præterea visa aut memorata sit. Etiam Heinsius se negat vidisse, et fide Dempsteri eam commemorat : nec habent Catalogi nobiliores.

[On pourrait aujourd'hui se dispenser de citer cette édition, qui, depuis soixante ans, n'a été vue par aucun bibliographe français ou étranger. B.]

1482. *Vicentina* I, *Celsani:* Cl. Claudiani opera fol.— Finis operum Cl. Claudiani, quæ non minus eleganter quam

diligenter impressit Jacobus *Dusensis*, Millesimo quadringentesimo octogesimo secundo sex. Cal. Jun. Habet Bibl. Gœtting. Præfatio est *Barnabæ Celsani* ad *Barth. Pajellum* Equitem Vicentinum, quem excitat ut sua carmina velit edere, quæ Claudiano adjecturum se fuisse ait, si exorari Pajellus potuisset. De Claudiano nihil. In hac edit. desiderantur Carmina majora omnia, quorum nihil in suis libris habuit Celsanus. Libro de *Bello Gildonico* hic titulus ponitur : *In Rufinum liber III.*

[149... Ludovicus *Ponticus* Virunius circa finem seculi XV in urbe Regiensi (Reggio) explicavit et primum quasi propinavit Italis Claudianum. Hinc forte est, quod passim editi ab illo Claudiani mentionem faciunt viri docti, Gesnerus in Bibliotheca, Barthius, Heinsius. Sed nemo se vidisse dicit opus, nemo locum, annum, typographum indicat. Verbo, videtur omnis ea memoria deberi Catalogo scriptorum viri, maximam partem ineditorum, quem vitæ illius intexuit Andreas Ubaldus, cum cujus sorore vixit Ponticus : unde sua repetiit Niceronus tom. VIII, pag. 39. Hæc Gesnerus.]

1493. *Princeps* altera, *Parmensis* I, emendata per Thadæum *Ugoletum*, impressa per Angelum *Ugoletum*, 4. Memorant Cat. Bibl. reg. Paris. et Maittaire, etc. Hæc est prima recensio Critica. Usus scil. est Codd. antiquis, imprimis vetustissimo e Germania ad corrigendum et explendum. Addidit et alia carmina, quæ in superiori ed. non erant. Est igitur hæc vere princeps editio. Volebat Ugoletus et alterius Claudiani opera addere : sed ad Regem Hung. Matthiam vocatus abjicere consilium coactus est.

1495. *Veneta* II, *Ugoleti*; impressit Jo. *de Tridino*, alias *Tacuinus*, 4. Laudatur in Catal. Bibl. Harles.

1496. *Vicentina* II, *Celsani*, fol. Laudatur Maittario; sed a Fabricio in ed. vet. falso ad an. 1498 refertur.

1500. *Veneta* III, *Ugoleti*, impressa per Christoph. *de*

Pensis, 4. Cujus exemplum habuit clar. J. A. Ernesti, et laudat Catal. Bibl. Harles.

1500. *Mediolan.* I, *Parrhasii* : Cl. Claudiani raptus Proserpinæ c. n. Jani *Parrhasii*, fol. (Vide Jos. Ant. Saxii hist. literario-typogr. Mediol. pag. 608—612.) Habet hæc ed. epistolam A. Jani Parrhasii ad C. Catullianum Cottam Mediolanensem patricium, Mediolani VII Kalend. Januarias scriptam.

1505. *Mediol.* II, *Parrhasii* auctior, fol. De raptu Proserpinæ c. J. *Parrhasii* Commentar. Sequitur : Apologia Jani contra obtrectatores, per Furium Vallum *Echinatum* ejus auditorem; impr. per Is. Angel. *Scinzenzeler*, sub impensis Jo. Jacobi et fratrum de Ligano. Epistola dedicatoria data est ad amplissimum virum Jafredum Carolum, humani divinique juris consultissimum, Delphinatus præsidem, sanctissimique Senatus Insubrum principem. Mediolani pridie eidus Decembris.

Subjungimus huic ætati duas carminis de R. Pros. edd. s. a. Niclasio memoratas :

S. a. *Lipsiæ*, 4. Cl. opusculum de raptu Pros. quale invenitur, nam ultimum volumen apud nos non exstat. Vid. Jo. H. Leichium de orig. et increm. typogr. Lipsiensis.

S. a. et l. fol. Claudiani Siculi viri imprimis doctissimi, de raptu Pros. Tragediæ duæ heroicæ. De cujus libri charactere Maittario, ann. typ. tom. I, p. 753, conjiciente, characterem Joannis de Westphalen (typographi Alostani in Flandria) ferme refert. Quamvis autem tres libri de R. P. in duas tragœdias, constantes tribus actibus singulas, artificiose distributi sint, poetæ tamen verba integra servantur ordoque inviolatus.

[MM. Brunet et Renouard, qui ont vu cette édition, la croient sortie en 1473, à Utrecht, des presses de *Nicolas Ketelaer* et *Gérard de Leempt*.
Fabricius possédait une ancienne édition in-4° du même poëme; c'est peut-être celle dont parle M. Brunet, comme ayant été imprimée à *Pérouze*, sans nom d'imprimeur et sans date. B.]

ÆTAS II. 1510 — 1571.

A Jo. CAMERTE ordiens, per JUNTINAM s. ejus curatorem Ant. Franc. *Varchiensem*, et ALDINAM, cui præfuit Franc. *Asulanus*, ornata; præter quos Mich. *Isingrinius* cum Mich. *Bentino* et Jo. *Hontero* Basileensi I operam navavit. Laudem vero etiam habent Parisiensis *Colinæi*, ut curatissima, et Gryphianæ, a Petro *Crinito* curatæ. *Parrhasii* Comm. in L. de Raptu Pros. repetitus, sed mox cessit ille notis in Claudianum a M. Ant. *Delrio*, an. 1538 edi cœptis.

1510. *Camertina* I, *Viennæ*, 4. Claudiani opera novissime per D. Jo. *Camertem* accuratissime recognita. *In fine* : Elimatissimum hoc Claudiani opus elaboratum est Viennæ Austriæ, Hieronymi Victoris *Philovallis* Calcographi, et Joannis *Singrenii* sociorum solertia, expensis vero Leonharti *Alantse* Bibliopolæ Viennensis. Anno MDX, pridie nonas Octobris. — Charta candida, literæ Jensonianæ pulcherrimæ, versus per denaria intervalla dinumerati.

Fuit tum Jo. *Camers*, ut intelligitur ex versiculis a Joachimo Vadiano adjectis, sacræ Theologiæ simul et optimarum literarum Professor, ordinis Divi Francisci. Ponamus majorem præfationis partem : *Jo. Camers lectoribus felicitatem.* Claudianum poetam *candidissimum, sed mendis innumeris denigratum, his paucis diebus ea qua potuimus diligentia in pristinam redegimus majestatem : eumque suo (ut possibile fuit) candori restitutum ad studiosorum commodum imprimendum curavimus. — Edidimus præterea in hunc ipsum poetam locorum difficilium commentariolum : quod propediem eodem moti fine favente Deo maximo publicabimus.* Credo *Edidimus* ita interpretandum, dictavimus auditoribus nostris : *publicabimus*, typis curabimus vulgandum. Hoc posterius utrum factum sit,

non habeo dicere. Per temporum rationem fieri potuit : diu enim supervixit. Testante Gesnero, neque Barthius, neque Nicolaus Heinsius, hac usi sunt editione, sed laudarunt eam Isingrinius Basileensis editionis curator, et Claverius Parisinæ editor. Ipse Gesnerus varietatem lectionis Viennensis diligenter enotavit, fatetur tamen ingenue spicilegio locum esse relictum. *Camers* vero ad Victoriam Stilich. contra Alaricum scribit : *Correximus ex vetusto exemplari toto : in alio vetustissimo Codice, quem apud Aldum Ro. reliquimus Tomari.* Unde huic editioni a Camerte addita sunt antehac nondum impressa :

Claudiani laus Christi. — Proles.
. . . . miracula Christi. — Angelus.
. . . . laudes Herculis. — Pieridum.
Claudianus in Sirenas. — Dulce.

1511. *Parisina* I : *Cl. Claudiani Proserpinæ raptus cum Jani Parrhasii commentariis ab eo castigatis et aucti accessione multarum rerum cognitu dignarum.* — In imo insigni typographi inscriptum est ejus nomen, *Poncet Le Preux*, tum additum : *Venundantur a Pontio probo Bibliopola in ædibus Potistannei commorante.* In fine : *Impressum Parisiis per Antonium* Bonnemere, impensis *Pontii Le Preux. Anno Domini MCCCCCXI.* Die vero XVIII Decembris. Est in bibl. Gymn. Bip.

1514. *Erphurdiæ* : Claud. de R. Pros. — in officina Industrii Joannis Cnappii, 4; quam penes ampl. Duvium Hannoveræ esse refert Gesnerus.

1517. *Paris.* II : de R. Pros. c. Comment. *Parrhasii*, per Jo. Gourmontium, 4, ex Cat. Bibl. Bunav.

1518. *Lips.* de R. Proserp. 4. Memoratur in Cat. Biblioth. clari Ernestii, forsan eadem cum illa s. a. sub finem ætatis I.

1518. *Vindobonæ*, 4. In Rufinum libri II. Est in Bibl. Gœtting.

1518. *Norimbergæ*, 4. de Raptu Proserpinæ, edit. *Philomusi*, per Frid. *Peyp*.

[Il s'agit sans doute ici de Jacques Locher, qui prenait le nom de *Philomusus*; Panzer et les auteurs de la Biographie univ. n'ont point cité cette édition. B.]

1519. *Juntina*, 8. Per hæredes Philippi *Juntæ*. Florentiæ, MDXIX, Leone decimo Pontifice. Habet Bibl. Gœtting. Præfatur Ant. Franciscus *Varchiensis* ad Franc. *Spinellum*, eruditissimum juvenem : ... *Florentiam reversus statim Bernardo Juntæ nostro ... persuadeo ... Collatis ergo in unum antiquissimis exemplaribus, quæ potuimus vulnera Claudiano sanavimus, ad hoc acri* Daxii *judicio usi, adeo ut compertum habeam, te non amplius eum Claudum nuncupaturum*. Non usum esse Juntam *Camertis* editione, apparet, quod non habet quatuor illa carmina ab illo primum edita.

1523. *Aldina*, 8. Cl. Claudiani opera quam diligentissime castigata. In fine : Venetiis in ædibus Aldi et Andreæ Asulani soceri, mense Martio MDXXIII. Præfatur Franc. *Asulanus* ad Nicol. *de Guttis* Florentinum, Episcopum Firmen. *Non solum multa, quæ perverse legebantur, curavimus restituenda, sed totum plane opus diffusum antea ita disposuimus, ut summam possit legentibus jucunditatem afferre. Huc adde, quod in* Herculem *carmen non inelegans, et de* Sirenis *epigramma nos primi ex fragmento quodam vetustissimo in medium protulimus, nec tamen negamus, hæc omnia meliora melioribus exemplaribus effici posse*. Ex eo, quod a se primum carmen in Herculem et de Sirenibus epigramma prolatum ait, colligitur, ipsi Camertis edit. non esse visam.

1523. *Veneta.* Opp. 4.

1530. *Paris.* 8. Cl. Claudiani Alexandrini, quotquot nostra hac tempestate exstant, Opuscula ap. Simon. Colinæum. (In Catal. Bibl. Sarrazianæ, editio summopere accurata dicitur.)

1534. *Basileæ,* 8. Cl. Claudiani poetæ celeberrimi omnia, quæ quidem exstant, opera ad veterum exemplarium fidem quam fieri potuit emendatissime excusa, versibus etiam aliquot, eorundem beneficio, super omnes hactenus editiones sparsim locupletata, ex æd. Jo. *Bebelii.* — Michael *Isingrinius* præfatus est, laudataque Viennensi ed. Jo. Camertis, emendatorem Mich. *Bentinum,* qui exemplar a Capitone suppeditatum contulerat, ejusque Claudiano immortui successorem Jo. *Honterum* huic editioni præfuisse memorat. Bentinus Erasmo non laudatur. Plura Gesnerus de hac ed. refert, ex quibus haud adeo contemnenda videtur, atque Heinsius in præf. ad Claud. suum posteriorem.

1535. *Gryphiana* I, *Lugd.* 8. ap. Seb. Gryphium (per Pet. Crinitum et R. M. Volaterranum, qui Basileensem fecere basin). Est in Bibl. Cassellana. vid. et Catal. Bibl. Schwarz. in coll. ed. Gryph. n. 2860, pag. 153.

1536. *Busciducis,* 4. de raptu Proserpinæ. Ex Catal. Bibl. Hulsianæ. *Leidæ,* 1730.

1538. Cl. Opp. *Lugd.* 8. c. n. M. Ant. *Delrio.* Ex Cat. Bibl. Bodlei. Oxon. 1738.

1539. *Basil.* 4. Jan. *Parrhasii* in Claudiani de raptu Proserpinæ libros Commentarius cum textu: accessit Claudiani vita ab eodem scripta, in officina Roberti *Winter.* Est in Bibl. reg. Paris.

1548. *Gryphiana* II, *Lugd.* 12. ap. Seb. Gryphium; repetitio primæ 1535.

1551. *Lugd.* 8. Opp. c. n. M. A. *Delrio*, ap. Beringos fratres.

1561. *Gryphiana* III, *Lugd.* ap. hæred. Seb. Gryphii. 12.

ÆTAS III. 1571 — 1650.

Cum Theod. *Pulmanno* illuxit, cujus recensionem *Plantiniana* officina protulit junctam *Delrii* notis. Lumen etiam majus attulit Claudiano Steph. *Claverius*, qui eum ex fide Codd. vett. Bibl. Cujacianæ collatum emendavit, suisque et aliorum, ut Parrhasii et Delrii, selectis adnotationibus ornavit; unde editio ejus Parisina 1602 princeps habenda est; cujus textum Jos. *Scaliger* prætulisse fertur, prouti in ed. *Raphelengiana* ab ann. 1603 mox expressus legitur. Quare hanc basin fecit Casp. *Barthius* deserto Pulmanniano exemplo, quod in priori sua ed. 1612 unice secutus erat, excussis denuo XVII MSS. et edd. prioribus, maxime Claveriana, commentarioque locupletiori alterius suæ ed. majoris ann. 1650. Præterea commendationem quoque suam habet *Janssoniana* ann. 1620, bis dein repetita, quæ passim a Raphelengiana discedit. Th. *Dempsteri* curis in Claud. parum tribuit Nic. Heinsius.

1571 et 1572. *Plantiniana*, *Pulmanni* I: Cl. Claudianus, Theod. Pulmanni Craneburgii diligentia et fide summa e vetustis codicibus restitutus. Antverpiæ, ex officina Christoph. Plantini, 1571, 16. Prima hæc Pulmanni editio, quod docet epistola præfixa, cui dies adscriptus VI Kal. Jan. A. CIↃ IↃ LXX. Privilegii tenor habet 22. Nov. MDLXXI: ultima pagina CIↃ IↃ LXXII. Ad Claudiani V. C. opera Martini Antonii *Delrio* notæ, ibid. 1572. Epistolæ, qua auctor patri dedicavit libellum subscriptum Lovanii A. D. IV Nonas Martias CIↃ IↃ LXXII. Hic auctor est ordinis carminum majorum historici, cujus rationem reddit in præfatione: qui in eo tantum ab Heinsiano differt, quod

de laudibus vel *Consulato Stilichonis tertium*, vocat *in Consulatum secundum Stilichonis*, et subjicit *sexto Consulatui Honorii.*

1585. *Plantiniana, Pulmanni* II, c. n. M. Ant. Delrio. 16. Repetitio primæ.

1589. *Gryphiana* IV, ap. Anton. Gryphium. 12. Hæc et 1598 sunt meræ repetitiones primæ illius; nam et in ultima *Petro Crinito* tribuitur cura textus.

1590. *Paris.* 8. ap. S. Colinæum. Repetitio primæ Colinæi ann. 1530. Ex Cat. Bibl. Huls.

1596. *Plantiniana, Pulmanni* III, c. n. *Delrio* ex offic. Plantin. apud vid. et Joh. Moretum. Antv. 12. Hæc recensio tum fuit accuratissima.

1598. *Gryphiana* V, ap. Ant. Gryphium 12.

1602. *Paris.* 4. Cl. Claudiani, poetæ in suo genere principis opera, serio emendata, neque non aucta, ex fide vett. Codicum, qui olim in Bibliotheca *Cujaciana*. Cum annotationibus perpetuis St. *Claverii* in suprema Curia (*Biturigis*) Advocati. Ad Sereniss. divinæque originis principem Franciæ Delphinum. Adjecta est coronis miscella, J. *Parrhasii* selecta, et M. Antonii *Delrii* notæ, ne quid huic editioni deesse videatur. Parisiis, ap. Nicol. *Buon*, in monte D. Hilarii sub signo D. Claudii MDCII, c. priv. regis. Habet Biblioth. Gœtting. De præfatione hæc delibat Gesnerus : *Quis Jo. Camertem digne laudaverit, e cujus epomide* (sic, puto, vocat cucullam Sti. Francisci) *quod rarum simul ac præclarum est, hic poeta quantus quantus mira luce et candore, quantumvis senili conspicuus se mihi vel in transitu exeruit.* Deinde Parrhasium, Delrium, Pulmannum suis mactat elogiis, sed nihil singulare aut ignotum habentibus. De Cujacio quid dicat, quum rarus jam olim fuerit liber, ponamus : «Quum præsertim apud Jacobum Cujacium, virum omni modo illustrem agenti duo

Claudiani exemplaria, antiqua manu exarata, se obtulerint, unde poeta, quem in osculis habebat, convaluerit jam plane, aut certe multo minus æger sit præstitus. Tum vero adeo gratia valebam, ut diceret, suos poetas mihi vel possessione vel usu brevi datum iri. Sed non ego illi nimium credulus, quippe noveram ipsum, me etiam id ætatis. Ut ut sit, ejus benignitate vel opera, contextum nostri auctoris in mundum redegimus : usi insuper codice Gryphiano, in cujus ora varias lectiones aliunde expresserat. At triduo post repetiit, aliquando enim de suis vigiliis erat anxius, ad usque umbram suspicionis. Quod minime mirum : nam et in his amoribus magnum sæpe a rivali aliquo periculum. Itaque ante lustrum, aut plus eo, ut rescivi, eundem librum esse in Museo V. C. H. *Picaultii* splendide eruditi et faventiæ pleni, ad eum volavi curriculo, voti mei, ut reapse paruit, compos futurus. Exinde profecto pleraque olim festinando præterita non sine voluptate collegi.... P. *Gnosii* judicis optimi, nec parvi inter literatos nominis Schedia ut placitum inspexi : e quibus auctarium satis amplum repræsentare potui... omnes etiam editiones fere delibavimus, nec ulla freti conjectura. » De hac editione ita Casp. *Barthius* in præfatione secundæ suæ : « Laudem præcipuam meretur, quæ ex Cujacianis libris et observationibus a Stephano Claverio Parisiis edita in satis ampla et splendida, paulo post a Scaligero in minutissimam formam, solo tamen, ut vocamus, textu, redacta, et a Plantinianis est sæpius recusa. Totam hanc corrigendam, probandam, examinandam, in nostra hac promulgatione reponendam, duximus. » Gesnerus addit : Est qui Claverianæ huic editioni adjectum etiam memoret Jo. *Tornorupæi* Commentarium ad carmen de III et IV consulatu Honorii. In nostro quidem exemplo nullum ejus rei vestigium deprehendebam. Floruit autem eo tempore et in Persium notas edidit Tornorupæus. Paris. 1601. 4.

1602. *Plantiniana, Pulmanni* IV. c. n. M. A. *Delrio*, ap. Moretum. Antv. 12.

1603. *Lugd.* 4. in Corpore omnium veterum poetarum Latinorum secundum seriem temporum. II vol.

1603. *Paris.* 4. ap. Vid. Guil. *Chaudiere.*

Cette édition est la même que celle de Stephanus Claverius, publiée en 1602; il y a même des exemplaires qui portent cette date. Je n'ai point remarqué dans les trois que possède la Bibliothèque du Roi le commentaire de Jean Tornorupæus.

Le même commentateur, dont le nom français est *Étienne de Clavière*, a publié *Ceres Legifera*, Paris, 1619, in-4°. C'est un poëme dans le style de Claudien, et destiné à servir de supplément au *Raptus Proserpinæ* de cet auteur. Voyez la *Biographie universelle*. B.

1603. *Raphelengii* I, ex emendat. virorum doctorum ex offic. Plant. Raphelengii. 24. de qua Heinsius in præf. *Raphelengianam omnium quot vidi optimam, quam* Scaligerum *recensuisse volunt, exprimendam curavi, sublatis tantum hic illic conjecturis viri maximi nonnullis, quas in contextum temere admiserat typographus.*

1603. *Lugd.* 8.

1606. Aurel. Allobr. 12. ex recensione *Pulmanni.*

1606. *Lugd. B.* 12.

1606. *Lugd.* 16. sumptibus Jacobi *Roussin.*

1607. *Flexiæ*, 8. cum Annotat. Thom. *Dempsteri*, non magnæ rei, Heinsio judice.

1607. *Raphelengii* II, 16. ex officina Plantin. Raphelengii.

1608. *Antv.* 16. ap. Moretum (forsan eadem cum antecedente).

1611. *Plantiniana, Pulmanni* V, cum M. Ant. Delrio notis. Antv. 12.

1611. *Genevæ*, 4. cum varietate lectionis, in Corpore omnium veterum poetarum Latinorum secundum seriem temporum, vol. II, pag. 512 — 612.

1612. *Barthii* I, *Hanoviæ*, 8. cum animadversionibus C. *Barthii*, in bibliopolio Willieriano. De qua ipse in præf. Animadversionum : « Solam Pulmanni editionem ann. 1596 recusam secuti in emendando auctore sumus, quam et cum omnibus vitiis et virtutibus in textu exprimendam jussimus, ut constaret lectori potius ex animadversionibus, quam cum periculo scriptoris, quid corrigendum et mutandum censeremus — Pulmanni fidem in MSS. librorum lectionibus proponendis secuti sumus — MSStos alios conferre non libuit. Nam si tot illi nihil potuerunt melioris notæ adferre, unde Claudiani insignes nævi emacularentur, supervacuum arbitratus sum, bonas horas in unius alicujus MSti collatione corrumpere. » Aliter post XXXVIII annos et judicavit et egit in ed. II sua ann. 1650 Barthius.

1612. Eadem editio recusa *Bremæ*, 8. ap. Heusman. (novus titulus.)

1612. *Genevæ*, 8.

1612. *Col. Allobr*. 8. a Pulmanno.

1613. *Colon*. 12. diligentia Theod. Pulmanni, apud Casp. Bellerum (Hæc et præcedens una eademque esse videntur).

1616. 12. ap. Plantin.

1616. *Paris*. 24. ex emendatione virorum doctorum, ap. *Sanlecque*. Expressa videtur ex Raphelengiana.

1617. *Antv*. 8. Theod. *Pulmanni* diligentia restitutus, et a Marc. Ant. Delrio notis illustratus. Ap. Hieron. *Verdussen et Plantin*.

1618. Cl. Claudiani Poetæ opera omnia et Avieni Æsopicarum fabul. liber. Duaci. 8.

1619. Claudiani Phœnix, de Phaleris Equi Honorii, de Mulabus gallicis, Histrix, de Crystallo, Torpedo et Magnes, exstant in Casp. *Dornavii* Amphitheatro sapientiæ Socraticæ jocoseriæ. Tom. I et II. Hanoviæ, fol.

1620. *Basil*. 16. Jul. Cæs. *Scaligeri*, Adriani *Turnebi*

et Marc. Ant. *Delrio* observat. illustrata. Aug. Munat. apud Ludov. *Kœnig*.

1620. *Janssoniana* I, *Amstel.* 24. ex optimorum codicum fide, apud Guil. Janssonium. Sequitur maxime Raphelengianam, nonnunquam ab ea discedit.

1620. Eadem editio repetita Aug. Munat.

1620. *Colon.* 4. de raptu Proserpinæ.

1622. *Genevæ*, 12. ap. Sam. Crispin.

1622. E rec. Pulmanni. *Antverp.* 12.

1628. *Janssoniana* II, *Amstel.* 16. apud Jo. Janssonium.

1630. *Amstel.* 16. ex optimorum codd. fide, ap. Guil. Cæsium (Baeluw).

1632. *Antv.* c. n. Delrio. 8.

1639. *Janssoniana* III, *Amstel.* 16. ex optimorum codd. fide, ap. Jo. Janssonium.

1640. Aurel. Allobr. 4. in Corpore omnium veterum poetarum Latinorum secundum seriem temporum.

[1641. *Lugd. B.* 12. c. n. Nicolai Heinsii. Hanc ed. commentitiam esse probat præf. ed. 1650, pluribusque evincit Gesnerus in proleg. ad Claudianum p. XXXV.]

1650. *Francofurti*, 4. Claudii Claudiani, Principum Heroumque Poetæ prægloriosissimi, quæ exstant. Caspar Barthius ope septemdecim manuscriptorum exemplarium restituit : Commentario multo locupletiore, Grammatico, Critico, Philologico, Historico, Philosophico, Politicoque, ita illustravit, ut auctor pretiosissimus omni ætati, Scholasticæ, Academicæ, Aulicæ, Politicæque esse debeat ex commendato commendatissimus. Francofurti ap. Jo. Naumannum, Bibliop. Hamburgensem. Basin textus sui fecerat Barthius Raphelengianam editionem, omnium tum emendatissimam, a Josepho Scaligero, ut persuasum esse ait viris eruditis, castigatam. In præf. de sua priore ita, nec falso prædicat : « Primi velut penitius arcana ejus

sumus ingressi, tali certe opera, quæ vel sola eum totum nobis et communi mortalitati reddere potuit explicatiorem. Ab eo tempore plus subsidiorum adeptis resumere eandem operam, et quidquid in eodem præstitissent alii examinare, itaque pretiosissimum scriptorem excipere, ut primum, quoad ejus fieri posset, redderemus emaculatissimum, deinde et clarissimum... Conquisitis itaque veteribus libris, adhibitis doctorum hominum commentationibus, et omni genere veteris Philosophiæ Philologiæque, nullumque fere veræ legitimæque Antiquitatis auctorem intactum relinquentes, eum confecimus nostro solum marte, satis amplum liberumque commentarium, quem hac editione exhibemus. » Cæterum hæc edit. mendis scatet, præsertim in Græcis, quod ipse Barthius non semel et publice et privatim conquestus est teste *Daumio* in præf. Statii a Barthio illustrati anno 1664. Index quoque Claudiani, quem idem Daumius epist. XX ad Thom. Reinesium a se concinnari dicit, in hac certe ed. deest.

1654. Hunc annum præferunt alia exempla Barthianæ qua de re vide Gesnerum p. XXXIV seq.

ÆTAS IV. *HEINSIANA.*

A Nic. *Heinsio*, celebri poetarum latinorum sospitatore, qui etiam Claudiani textum collatione XXVIII MSS. veterumque edd. emendavit in ed. I, 1650 a Jo. Frid. *Gronovio* curata, dein ex nova aliorum MSS. collatione in Schreveliana II ann. 1665 notis auctiore. Heinsii curis tandem post seculum suas junxere duumviri Musarum sacerdotes Jo. Matth. *Gesnerus* et Petr. *Burmannus*, quas ad ann. 1759 et 1760 recensemus.

1650. *Lugd. Bat.* 12. c. n. Nic. *Heinsii*, ap. Elzevir. Heinsiana prior. Ad quam Gesnerus : « Ita confessa sunt, inquit, Nicolai Heinsii de poetis merita, ita supra omnem

ingenii doctrinæque aleam posita, quæ ad Virgilium, Ovidium, Valerium Flaccum, Silium Italicum emendandos ornandosque contulit, ut laudare volenti ne occinatur, metus sit. Quis enim vituperat? Ea porro habuerat rei bene gerendæ ab ipsa familiaritate cum his, quos Claudianus imitatus est, a MSStis quorum XXVIII recenset, et collationibus veterum librorum, jam hoc tempore præsidia, ut egregia omnia vel hinc suspicari liceat. Curavit editionem per ipsius absentiam Jo. Frid. Gronovius, quo viro nihil erat accuratius, oculatius, honoris amici studiosius. Itaque hæc prior editio alteri (1665), quantum ad emendationis ἀκρίβειαν, etiam præferenda mihi videbatur. »

1650. *Amstel.* ex emend. vir. doct. 24. In Schwarzianæ bibl. Catal. P. I, n. 2349 memoratur; quæ Raphelengianæ repetitio videtur formæ minoris.

1653. *Mediol.* 16. optimorum codicum fide restituta, ap. Jo. Pet. Cardum.

1659. *Amstel.* 8. c. n. var. per C. *Schrevelium*, apud Elzevir.

1665. *Amstel.* 8. c. n. variorum, accurante Cornel. *Schrevelio*, ex offic. Elzevir. Nova doctrinæ suæ incrementa, et decem novorum codicum subsidia quum Heinsius attulerit, quantum ea res profuerit Claudiano, facile est ad intelligendum. Videtur non satis fecisse Heinsio diligentia ejus, qui typis præfuit, sive is Schrevelius fuit, qui Variorum, Barthii præcipue notas attexuit, sive alius. Scribit enim ad Gronovium, t. III, Sylloges Burm. p. 514: *Invitus deprehendo, mendas complures huic operi irrepsisse.* Circa orthographiam etiam sæpiuscule discessum ab Heinsiana ratione cuivis videre licet. — Hæc edit. a notis præstat, quæ altera fere parte auctiores sunt. Observavit tamen Gesnerus, in libris de Raptu Pros. remisisse aliquantum summi, dum viveret, viri diligentiam.

1668. *Schreveliana* III, *Amstel.* 8. cum n. Variorum.

1675. *Lipsiæ*, 8. Panegyris in tertium Consulatum Honorii Augusti, c. n. Vorstii.

1677. *Paris.* 4. Cl. Claudiani opera, quæ exstant, interpretatione et annotationibus illustravit Guil. *Pyrrho.* Jussu Christianissimi Regis in usum Seren. Delphini. Parisiis, Frid. *Leonard.*

1677. *Amstel.* 12. emendatione Nic. *Heinsii*, ap. Dan. Elzevir.

1678. *Francof.* 8.

1684. *Mediol.* fol. In Cl. Claudiani libros de raptu Proserpinæ commentaria Nic. *Biffii*, addita textus in Italicos versus translatione, ex typogr. Lud. Montiæ.

1688. *Amstel.* 12. ex emendatione *Heinsii.*

1691. *Lubecæ*, 8. e Claverii, Dempsteri et Barthii præcipue scriptis, maximam vero partem notis Dan. *Hartnaccii* illustrata.

1701. *Lubecæ*, 12. ap. Jo. Wiedemeyerum. Repetitio præcedentis.

1705. Dissert. Acad. ad Paneg. Claudiani in IV Honorii Cons. præside Jo. Casp. *Khunio*, hist. et eloq. P. P. resp. Jo. Strinz, Argentor. d. 30 Dec. 1705 defensa. Cui seq. anno novus titulus præfixus est: Cl. Claudiani de IV Consulatu Honorii Aug. panegyricus cum notis brevibus Rhetoricis et Politicis Jo. Casp. *Khunii.*

1706. *Argent.* 4. Epigr. selecta c. n. Jo. Casp. *Khunii.*

1713. *Londini*, fol. in collectione opp. et fragment. veter. Poetar. Latinor. Profanor. et Ecclesiasticor. apud Jo. *Nicholson.* B. *Tooke* et J. *Tonson.* II vol. (edidit *Maittaire*).

1715. *Lips.* 12. c. n. ad modum Minellii, ap. Weidm.

1729. *Patavii*, 12. ex optimorum codicum fide.

1731. *Mediol.* in corpore Poet. Lat. cum Italica versione Nic. *Berengani*, 4. tom. XI, XII, XIII.

1734. *Patavii*, 8. Cl. quæ exstant, Nic. *Heinsius* D. fil. recensuit, ac notas addidit, quibus accedunt variorum Commentarii; addita sunt ad calcem poemata incerti auctoris, II tomi.

S. a. et fol. in Cl. Hermann. *Buschius*, Coloniæ.

1759. Cl. Claudiani quæ exstant, varietate lectionis et perpetua annotatione illustrata a Jo. Matth. *Gesnero*, accedit Index uberrimus. Lips. in offic. Fritschia, 8. Textum sequitur Heins. et quidem ex ipsius exemplo prioris editionis (quod emendatius sub oculis Gronovii excusum), mutatis modo illis locis, quos ipse in secundis curis mutari jusserat Heinsius, aut in quibus ab illo discedendi justas se causas habere putaret V. C. quas adnotavit. Inter textum et notas (egregias quidem illas et doctas, et ad bene intelligendum poetam comparatas) interpositam habet varietatem lectionis meliorem, insertis judiciis criticis, etiam conjecturis quibusdam Criticorum. Præmissa sunt Prolegomena copiosa et erudita de rebus omnibus ad Claudianum ipsum, ejus carmina et editiones pertinentibus.

1760. Cl. Claudiani Opera quæ exstant, omnia ad membranarum fidem castigata, cum notis integris Delrii, Claverii, Dempsteri, auctioribus Nic. Heinsii, et ineditis Petr. *Burmanni*. Accedit sylloge varr. lect. ex ingenti numero MSS. a Nic. Heinsio collatorum digesta : subjungitur *Lactantii* elegia de Phœnice, vulgo Claudiano adscripta, cum curis secundis Nic. *Heinsii* et adnot. Petr. *Burmanni sec.* Amst. 4. Petr. Burmannus, tot poetis et aliis scriptoribus editis clarus, etiam Claudianum edere voluit cum suis et Heinsii et cæterorum notis : quo ante opus editum mortuo, rem suscepit e fratre nepos, qui et ipse addidit multa, quibus Claudiano prodesset : imprimis illam syllogen Varr Lect. et notas ad Phœnicen, quibus et Oudendorpianæ insertæ sunt.

SUPPLÉMENT

A LA NOTICE LITTÉRAIRE DE CL. CLAUDIEN.

PAR M. BARBIER.

1770. *Gœttingæ*, in-4. B. G. *Walch*. Uberioris commentationis de Claudiani carmine, de raptu Proserpinæ inscripto, specimen.

1784. *Biponti*, in-8. Cl. Claudiani opera quæ exstant ad optimas editiones collata : præmittitur notitia literaria studiis Societatis Bipontinæ.

1808. *Gœttingæ*, 2 vol. in-8. Cl. Claudiani opera : recensuit et perpetuis annotationibus illustravit G. L. *Kœnig*.

Cette édition n'est pas terminée.

1819. *Londini*, in-12. Cl. Claudiani opera, ex editione P. *Burmanni* secundi, sedula recensione accurata.

1821. *Londini*, 3 vol. in-8. Claudii Claudiani opera omnia ex editione P. Burmanni secundi, cum notis et interpretatione in usum Delphini, variis lectionibus, notis variorum, recensu editionum et codicum et indice locupletissimo, accurate recensita, curante et imprimente A. J. *Valpy*.

*Sur l'*ANTI-CLAUDIANUS, *de maître* ALAIN *de Lille, auteur du douzième siècle.*

L'ouvrage dont il s'agit ici est intitulé : *Encyclopædia*, ou *Anti-Claudianus, de officio viri boni et perfecti*. C'est un poëme ou roman moral, divisé en neuf livres, appelé *Encyclopædia*, parce que l'auteur y entre dans un grand détail sur les procédés des sciences et des arts ; et

Anti-Claudianus, parce que c'est une imitation, mais en sens inverse, du poëme satyrique de Claudien contre Rufin. Claudien, afin de rendre odieuse la mémoire du ministre de Théodose, suppose un complot des vices pour bannir de l'empire le règne de la vertu, et il en prend le modèle dans Rufin. Alain, au contraire, imagine un concert de toutes les vertus pour chasser les vices de la terre, et faire cesser la dépravation des hommes. Ce plan, mélange bizarre de philosophie, d'érudition, d'imagination et des préjugés du temps, offre cependant une conception vaste. La versification en est facile et beaucoup meilleure que celle de la plupart des poètes du douzième siècle. C'est de tous les ouvrages d'Alain celui qui lui donna le plus de célébrité parmi ses contemporains. Il était même devenu classique au treizième siècle, où il eut des commentateurs, tels que Raoul de Longchamp et Adam de Labassée, qui l'abrégea et l'enrichit de digressions morales. Ces deux commentaires n'ont jamais été imprimés: l'ouvrage le fut sans nom d'auteur, à *Bâle*, en 1536; *Venise*, 1582; *Anvers*, 1611 et 1621, in-8; puis dans la collection des œuvres d'Alain de Lille, publiées par les soins de dom de Wisch, à *Anvers*, en 1654, in-fol.

Le Grand d'Aussy a donné sur un manuscrit de la Bibliothèque du Roi (*voyez* notices des MSS. tom. V) la notice d'une traduction libre de l'*Anti-Claudianus* en vers français, qu'il met beaucoup au-dessus de l'original. L'auteur en a retranché beaucoup d'endroits, surtout ceux qui ne contiennent que des détails scholastiques; mais il y a ajouté des morceaux de sa façon, et a embelli, corrigé et resserré le plan de l'ouvrage. (*Extrait de mon Examen critique des Dictionn. hist.* Paris, 1820, in-8.)

VERSIONES.

HISPANICA.

1628. El Robo de Proserpina de Claudiano, traduzido en verso Castellano por D. Francisco *de Faria*. En Madrid, 8.

GALLICÆ.

La Croix du Maine parle dans sa *Bibliothèque française* d'une traduction manuscrite de plusieurs poëmes de Claudien, entre autres du ravissement de Proserpine, par François *Pepin*, sieur *de La Ruelle*, gentilhomme de Rennes, en Bretagne. Le traducteur se proposait, en 1584, de la livrer à l'impression; il paraît qu'elle n'a pas vu le jour.

Traductions en vers.

1586. *Paris, Abel l'Angelier*, in-4. Lettres missives de mesdames *Des-Roches*, avec le ravissement de Proserpine, pris du latin de Clodian, etc.

1620. *Paris, du Bray*, in-8. Le Phœnix, au Roi (traduit de Claudien en vers héroïques, avec une addition); par Pierre *Motin*, dans les *Délices de la poésie française*.

Le Phœnix, traduit du latin de Claudian (en vers héroïques, par le sieur *Benevent*, trésorier de France), in-4. de 8 pages.

1658. *Paris, de Sercy*, in-12. Proserpine, poëme de Claudian, traduit en vers héroïques, et achevé par Jean *Nicole*, président à Chartres. Réimprimé dans le Recueil des poésies de l'auteur. Paris, de Sercy, 1681, 2 vol. in-12.

Additions par M. Barbier.

1664. *Paris*, in-12. Le Ravissement de Proserpine, poëme burlesque de Charles (*Coypeau*) d'*Assoucy*.

1669. *Paris*, in-12. Épigrammes de Claudien, traduites ou imitées en vers français, dans différens recueils de poésies, et en particulier dans le Recueil d'Épigrammes des plus fameux Poëtes latins; mis en vers français par le sieur *Du Four*, C. D. médecin.

1678. *Paris*, in-4. Partie du premier livre du Ravissement de Proserpine, poëme de Claudien, traduit en vers héroïques par Michel *de Marolles*, à la suite de ses Considérations sur une critique de l'Énéide, etc. in-4. *Paris*, sans date; et à la fin de sa traduction en vers français de l'Achilleide et autres poésies de Stace.

1780. *Bouillon*, in-8. La Chute de Rufin, ministre de Théodose et de ses fils, Arcadius et Honorius; poëme en deux chants, traduit librement de Claudien.

1803. *Paris*, in-18. L'Enlèvement de Proserpine; poëme imité de Claudien, par M. *Michaud*, de l'Académie Française, à la suite du *Printemps d'un Proscrit*, poëme du même auteur.

Ces poëmes ont été réimprimés, en 1811, in-8°, pour la sixième fois.

1816. *Londres*, in-8. La Chute de Rufin, poëme en deux chants, traduit de Claudien (en vers) par le marquis *de Sy*, maréchal des camps et armées de S. M. T. C. Seconde édition, à la suite de la traduction de l'Art poëtique d'Horace, par le même auteur.

Il est étonnant que M. Valpy n'ait pas cité cette traduction.

1816. *Paris, frères de Bure*, in-8. Épithalame d'Honorius et de Marie, poëme traduit de Claudien en vers

français, dédié à S. A. R. Mgr. le duc de Berry, par le marquis *de Sy*, maréchal des camps et armées de S. M. T. C. etc. avec le texte latin.

On a vu paraître à Paris en 1818, le *Prospectus* des Œuvres de Claudien, traduites pour la première fois en vers français, avec le texte latin, par A. M. *Delteil*.

Traductions en prose.

1621. *Toulouse, Bosc,* in-12. Le Ravissement de Pro serpine de Cl. Claudian, trad. en prose française par G. A. (G. *Aldibert*).

Le traducteur a joint un quatrième livre aux trois de Claudien.

1767. *Berlin,* in-8. L'Enlèvement de Proserpine, poëme de Claudien, traduit en prose française, avec un discours sur ce poète et des remarques, par *de Marian.*

1798. *Paris, Dugour,* 2 vol. in-8. Les Œuvres complètes de Claudien, traduites en français pour la première fois, avec des notes mythologiques, historiques, et le texte latin; (par M. *de La Tour,* ancien doctrinaire.)

1798. *Paris, Dugour,* in-18. Poëmes sur le Phénix, traduits du latin de Lactance, de Claudien, de Lermæus et d'Ovide, (par M. *de La Tour*).

ITALICÆ.

1553. Il ratto da Proserpini, tradotto in versi sciolti da Livio *Sanuto* (senza luogo e nome di stampatore), in-8.

1556. La Fenice, tradotta in versi da Tito Giovanni *Scandianese.* Venezia, per Gabr. Giolito, in-4.

1586. Il ratto di Proserpina tradotto in ottava rima da Gio. Domenico *Bevilacqua*, etc. in Palermo per Gio. Franc. Carraria, in-4.

1608. Il ratto di Proserpina, tradotto in versi da Marc. Ant. *Cinuzzi.* Venezia, in-8.

1622. La Fenice, tradotta da Ignatio *Bracci*, con alcune considerazioni. Macerata, per P. Salvioni, in-8.

1684. Cum Comm. Nic. *Biffii* edita etiam raptus Proserp. in Italicos versus translatio. Vide. ed. h. a.

1714. Il rapimento di Proserpina, tradotto (in versi sciolti) da Marcantonio *Cinuzzi.* Siena, per il Bonetti, 8.

1715. Eadem repetita. Senis, 8.

1715. Le opere di Claudiano, tradotte in versi sciolti, ed arricchite di erudite annotazioni da Nicola *Beregani.* Venezia, 8. Eadem comparet.

1731. In corpore Poet. Lat. cum vers. Ital. Mediol. tom. XI, XII, XIII.

1751. Il rapimento di Proserpina, cum Comm. Nic. *Biffii* rep. Lucæ, fol.

S. a. Del ratto di Proserpina, in versi sciolti, del *Barbo.* Padov. 4.

GERMANICÆ.

1756. Gedicht wider den Rufinus, mit einiger Freyheit in teutsche Verse übersetzt, und nebst verschiedenen eigenen Sinngedichten ans Licht gestellt von *Myriander.* Nürnberg, 8.

1760. Desselben zwote Ausgabe. *Ibid.* 8.

1760. De Cons. Prob. et Olybr. III et IV Cons. Honor. Epithal. Bellum Gildon. Bellum Getic. germanice vertit J. J. *Dusch*, Prof. Alton. Vid. Briefe zur Bildung des Geschmacks, tom. III, 8, 9, 13; IV, 13, 14, 15.

Additions par M. Barbier.

1797. Ch. Fried. *Kretschmann* a publié à Zittau, en 1797, une traduction en vers des différens poëmes

de Claudien, avec une vie abrégée de ce poète. Ce travail a reparu en 1811, in-8.

1801. J. F. *Ratschky* a fait imprimer à Vienne, en 1801, in-8. une traduction du poëme contre Rufin, avec le texte latin.

ANGLICÆ.

1628. The rape of Proserpine in three books, written by Claudian; translated into English verses by L. *Digges*. London, 4.

1715. De raptu Proserpinæ, libros III, Anglice reddidit *Hughesius*. Lond.

1730. In Rufinum lib. II et in Eutropium lib. II Anglica metaphrasi donavit interpres doctus William *King*, præmissa præfatione isagogica ad poetam nobilem Alexandrum *Pope*. Lond. cui jungenda ejusdem W. *Kingii* de Rufino commentatio Anglice edita obviaque in ejus Remains sive reliquiis postumis, editis Lond. 1732. Critick upon a favourite ministry, particulary that of Rufinus, favourite of the Emperor Theodosius, and his character rendered into verse from Claudian.

1741. Claudian's history of Rufinus, with several select pieces of other authors, translated by Mr. *Hughes*. 8.

Additions par M. Barbier.

1652. Thomas *Randolph* a traduit en anglais, en vers runiques, les diverses poésies de Claudien.

1724 — 1789. Claudian's Panegyrick on the third consulate of Honorius, translated from the original by William *Warburton*. First printed 1724; and republished in a work entiled : tract by *Warburton*, and a *Warburtonian*. London Dilly, 1789, in-8.

1790. Richard *Polwhele* a traduit en anglais l'Enlève-

ment de Proserpine. Voyez ses *OEuvres*. Londres, 1790, in-8.

1814. *Londres*, in-8. J.-G. *Strutt* a fait imprimer une traduction de plusieurs poëmes de Claudien, avec une préface et des notes.

1817. *Londres*, 2 vol. in-8. On doit à A. *Hawkins* une traduction complète des Œuvres de Claudien, avec le texte en regard.

On trouve dans les Œuvres de *Tickell* une traduction du *Phénix*. Voyez *Minores Poetæ*, tome II.

POLONICÆ.

1772. *Varsovie*, in-8. Œuvres de Claudien, traduites en vers polonais par André Vincent *Ustzyckiego*.

1772. *Varsovie*, in-8. L'Enlèvement de Proserpine, traduit en polonais.

GRÆCA.

1619. Cl. Claudiani de Amphionii et Anapii fratrum statuis, et in sphæram Archimedis Epigrammata, metaphrasi metrica græca Fed. *Morelli* Prof. Reg. Decan. reddita. Paris. ex typogr. J. Libert, 4.

État des Manuscrits de Claudien qui se trouvent à la Bibliothèque du Roi (1).

Carmina, 4 *manuscrits*.

Libri duo in Rufinum, 6 *manuscrits*.

Carmina duo in Consulatum Honorii tertium et quartum, 6 *manuscrits*.

(1). V. Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecæ Regiæ, pars tertia, tomus quartus. *Parisiis*, *typograph. Regia*, 1744, *in-fol.* B.

Carmen de Nuptiis Honorii et Mariæ, 6 *manuscrits.*
Liber de bello Gildonico, 6 *manuscrits.*
Panegyris in Consulatum Manlii Theodori, 6 *manuscrits.*
Libri duo in Eutropium, 6 *manuscrits.*
Libri tres in Consulatum Flavii Stiliconis, 6 *manuscrits.*
Liber de bello Getico, 6 *manuscrits.*
Panegyris in Consulatum Honorii sextum, 5 *manuscrits.*
Laus Serenæ Reginæ, 1 *manuscrit.*
Epithalamium Palladii et Celerinæ, 1 *manuscrit.*
Libri tres de raptu Proserpinæ, 7 *manuscrits.*
Gigantomachia, 1 *manuscrit.*
Epigrammata, Idyllia et Epistolæ, 3 *manuscrits.*
Carmen de Phœnice, 2 *manuscrits.*

État des Manuscrits de Claudien que possède la Bibliothèque du Roi depuis l'année 1744.

Poemata, 1 *manuscrit.*
De raptu Proserpinæ, 1 *manuscrit.*

TABULA

RERUM QUÆ HOC POSTERIORI VOLUMINE CL. CLAUDIANI CONTINENTUR.

CLAUDIANI CARMINUM SERIES.

CLAUDIANI EPISTOLÆ.

CLAUDIANI EIDYLLIA.

CLAUDIANI EPIGRAMMATA.

FINIS POSTERIORIS VOLUMINIS.

